

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

**КРИМІНАЛІСТИКА
ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА:
СУЧАСНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Матеріали

**II Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України**

(м. Київ, 20 червня 2025 року)

Київ 2025

УВ
Державний науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС
України
№19/39/5-32206-2025 від 15.07.2025
КЕП: Кримчук С. Г. 15.07.2025 11:35
368DC35EC5CB2DC1040000004C0F000009700400

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали

**II Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України**

(м. Київ, 20 червня 2025 року)

Київ 2025

УДК 343.98(477)(06)
К82

Схвалено
Науковою радою Експертної служби МВС,
протокол від 04.06.2025 № 2-2025

**Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і
К82 перспективи розвитку : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конференції з
нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України (м. Київ, 20 червня
2025 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П.,
Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2025. 788 с.**

Збірник містить тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку» з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України.

Для науковців, судових експертів, працівників правоохоронних органів, викладачів, здобувачів наукових ступенів, слухачів закладів освіти юридичної спрямованості.

УДК 343.98(477)(06)

Матеріали подано в авторській редакції (із незначним коректуванням). За точність викладення матеріалу, поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ, відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, відповідальні автори.

© Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, 2025

ЗМІСТ

Кримчук Сергій ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО	21
Cataraga Olga LEGISLATIVE AND SCIENTIFIC ASPECTS IN THE PRACTICE OF JUDICIAL EXPERTISE.....	24
Cisleanu Ana-Maria, Cotorobai Svetlana THE ECOLOGY OF LAW: INTEGRATING ECOLOGICAL PRINCIPLES INTO THE JUDICIAL DECISION-MAKING PROCESS	28
Cotorobai Svetlana, Cisleanu Ana-Maria INNOVATIONS IN FORENSIC CHEMISTRY: TRENDS AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES	32
Авраменко Сергій, Антонюк Поліна, Малярчук Микола ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	36
Акіменко Дар'я СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ У СУЧАСНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	39
Акімова Єлизавета УТВОРЕННЯ N-МЕТИЛЕН-1-ФЕНІЛПРОПАН-2-АМІНУ ВНАСЛІДОК РЕАКЦІЇ ПОЛІКОНДЕНСАЦІЇ АМФЕТАМІНУ З ФОРМАЛЬДЕГІДОМ	41
Аксьонов Василь, Кожевніков Валерій ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	45
Арешонков Віталій ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ	49
Армаш Надія ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ЕКСПЕРТІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	53
Артишко Марта ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	56
Бабкіна Олена, Холоділова Інесса ВАЖЛИВІСТЬ І ДОЦІЛЬНІСТЬ ЦИТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ	59
Баранов Петро, Сливна Олена, Коротаєв Володимир ПРО МЕТОДИ ОЦІНКИ БУРШТИНУ: ЯК ВИБРАТИ ПРАВИЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЕКСПЕРТИЗИ.....	62
Басюк Лариса ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАЛЕЖНОСТІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ СЛІДІВ ДО БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ	65

Баулін Олег АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	69
Бачара Дмитро ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ТРАПЛЯЮТЬСЯ В ПРАКТИЦІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	73
Берлінова Людмила, Мартосенко Марина ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ДЛЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ	78
Бернадська Оксана, Сич Ігор ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: РОЛЬ СУДОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ, МОДЕЛЮВАННЯ ОБЛИЧЧЯ ТА МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ МЕТОДІВ, ВКЛЮЧАЮЧИ СЕКВЕНУВАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ (NGS) В ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ	82
Біла Вікторія ДО ПИТАННЯ РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ (FORENSIC INTELLIGENCE)	84
Біндас Роман ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ, ТЕХНІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ І ПРАВОВІ ТРУДНОЩІ ПОРТРЕТНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У ВОЄННИЙ ЧАС	87
Бойко Світлана, Федьорко Сергій, Царенко Євгеній АКТУАЛЬНІСТЬ І ВАЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО	91
Бондаренко-Берегович Валерія ОСНОВНІ ЗАСАДИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	95
Бордакова Ірина СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	97
Борзов Олександр, Приступа Володимир ОГЛЯД СПОСОБІВ ПІДГОТОВКИ ПРОБ ВОЛОССЯ ЛЮДИНИ ТА ТВАРИН ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОМ СКАНУВАЛЬНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ МІКРОСКОПІЇ	100
Валова Тетяна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ПІДПИСІВ	104
Вдовин Віктор ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ, ЯКІ МОЖУТЬ ВПЛИВАТИ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА	106
Венчагова Вероніка ТРУДНОЩІ ВИЛУЧЕННЯ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	109

Вільчинська Вікторія СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДЕРЖАВІ В РЕЗУЛЬТАТІ НАДНОРМАТИВНИХ ВИКИДІВ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	112
Віценко Олександр, Грицак Михайло АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ЕКСПЕРТИЗА САМОРОБНИХ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ.....	114
Воліков Тарас ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	117
Волков Олександр АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПИТУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	120
Воробей Олена, Кирильчук Карина ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	124
Воробйова Олеся ІВАН ПРОКОПОВИЧ КРАСЮК – ЗНАКОВА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС	127
Гайдук Олег, Івасишин Тарас НОРМАТИВНЕ УРЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «КОМПЛЕКСНА ЕКСПЕРТИЗА»	131
Гамалюк Богдан ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ.....	134
Гаркуша Андрій, Токарєв Євген ПРО ПРАВО СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПОШИРИТИ ОБШУК НА КОМП'ЮТЕРНУ СИСТЕМУ АБО ЇЇ ЧАСТИНУ, ЩО ЗА МЕЖАМИ МІСЦЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЇ.....	139
Герасименко Ольга, Лиманська Анна, Онацька Валерія ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ В БЕЗПЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РОЛЬ І СТАНДАРТИ «ЗЕЛЕНОЇ КІМНАТИ»	142
Геріщенко Віктор ВІДМІННІСТЬ СЛІДІВ ЗНАРЯДДА ЗЛАМУ ТА СЛІДІВ ДІЇ СТОРОННІХ ПРЕДМЕТІВ	146
Глушко Анатолій МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД	149
Гожий Олександр ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМНИХ ЖУРНАЛІВ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ LINUX.....	152
Головач Ростислав ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ТА ЕКСПЕРТНОГО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	155

Гончар Лариса САМЧИКІВСЬКИЙ РОЗПИС ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА	159
Гончарук Олександра, Лучик Василь ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА МАШИННОГО НАВЧАННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	162
Гора Ірина ДО РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	165
Готеляк Ірина, Матвєєвський Олег ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	169
Гресь Олена ОГЛЯД СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	171
Гриненко Юлія, Гриненко Ігор ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ OSINT ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	174
Грошовик Дмитро СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ	178
Гуменський Олександр НАТИСК ПРИ ПИСЬМІ ЯК ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА ПІДПИСНОГО ПОЧЕРКУ	182
Гуржій Тетяна ДОЦІЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГІВ ФАКТИЧНО ВИКОНАНИХ РОБІТ ПІСЛЯ СПЛИВУ ЗНАЧНОГО ТЕРМІНУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	186
Десятник Альона ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ВИКОНАННЯ РУКОПИСНИХ ТЕКСТІВ ОСОБАМИ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ	189
Добко Степан КРИМІНАЛІСТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	191
Доленга Олександр, Тарнавський Роман АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ТРАСОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	194
Домаєв Олег ОКРЕМІ АСПЕКТИ УМОВИ ПРИСУТНОСТІ СТОРОННІХ ОСІБ ПІД ЧАС ЕКСПЕРТИЗИ	197
Дорошенко Сергій ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	200

Дробенко Діна ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ	204
Дрозд Валентина АКСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	207
Дульський Олександр КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ШЛЯХОМ ІНІЦІУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	210
Дурда Олександр ПЕРЕХІД МІЖ ДИСКУРСАМИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНДИВІДА (НА ПРИКЛАДІ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ).....	213
Дьордай Вероніка ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ ІНДЕКСАЦІЇ ТАКС ДЛЯ ОБЧИСЛЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСУ ТА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОМУ ФОНДУ ПІДПРИЄМСТВАМИ, УСТАНОВАМИ, ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ГРОМАДЯНАМИ.....	215
Жовтюк Олександр ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	219
Задніченко Олег, Сербіненко Оксана, Герман Богдан ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ, ПОЧЕРКОЗНАВЧА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗИ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ.....	223
Залужна Олена АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ, ЯКІ ВИНИКЛИ ПЕРЕД КРИМІНАЛІСТИКОЮ ТА СУДОВОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ	226
Заріцька Алла ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПІДПРИЄМСТВУ (УСТАНОВІ, ОРГАНІЗАЦІЇ) ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	228
Заярченко Олександр, Скліфос Олексій, Таран В'ячеслав МЕТОДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ПРЕДМЕТ ЗНИЩЕННЯ, ПІДРОБКИ АБО ЗАМІНИ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТІВ	233
Зверєвич Олександр ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ ВИМОГ СУДОВОЇ ФОТОГРАФІЇ ПІД ЧАС ІЛЮСТРУВАННЯ ОПТИЧНИХ ДИСКІВ ДЛЯ ЛАЗЕРНИХ СИСТЕМ ЗЧИТУВАННЯ	239
Здебський Дмитро ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА	241
Зобояркін Євгеній ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРОБНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	244

Зозуля Євгеній	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ – КЛЮЧ ДО РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ	248
Івчук Юлія	
МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПІСУ	251
Ількова Ніка	
ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ЦІНИ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ, ЗАСОБІВ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ ТА АКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕХНІЧНИМ РОЗВІДКАМ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА	254
Казарєзов Анатолій	
СПРОЩЕНИЙ ПРИЙОМ ПРОВЕДЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СУДНА	257
Калініченко Руслан	
ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІДЛИВОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	261
Карпова Оксана	
РОЗРОБКА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК ІЗ СКЛАДІВ ТА БАЗ ЗБЕРІГАННЯ ТОВАРІВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	263
Катрич Вікторія	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	268
Квак Юлія	
ЗНАКОВІ ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС	271
Кіосе Михайло, Столярова Ірина	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ПРИКЛАДІ АЛЮМІНІЄВИХ СПЛАВІВ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ	274
Кірін Роман, Хоменко Володимир, Пащенко Олександр	
ПРИВІД І ПІДСТАВИ ВІДКРИТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ІР-СПРАВІ	277
Кладієнко Микола, Волкова Аліна	
ЕДУАРД ОЛЕКСАНДРОВИЧ РАЗУМОВ – ВЗІРЕЦЬ СЛУЖІННЯ ЕКСПЕРТНІЙ СПРАВІ.....	281
Клименко Роман	
РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПОЛІГРАФА В КАДРОВІЙ ТА ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	284
Коваленко Артем	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ 3D-ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	286
Коваленко Володимир	
ЩОДО МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ	289

Ковальов Костянтин ДУАЛІЗМ, УТВОРЮВАНИЙ КОЛІЗІЄЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ, У ФОРМУВАННІ ДОКАЗІВ ЕКСПЕРТАМИ І СПЕЦІАЛІСТАМИ.....	292
Колесник Валерій ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ.....	295
Колеснік Наталія ВИЯВЛЕННЯ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НЕДОЛІКІВ У РОБОТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ МВС УКРАЇНИ	299
Коліса Ярослав ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕФОНІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ	303
Колонюк Віктор ДО РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	306
Комаринська Юлія ЖІНКА ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	309
Комаров Володимир ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	312
Комісарова Анжела ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У СФЕРІ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ	315
Копча Василь УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ.....	319
Корж Валентина ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	324
Корня Андрій ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТАВР НА СВИНЦЕВИХ ПЛОМБАХ ПРИЛАДІВ ОБЛІКУ КОМУНАЛЬНИХ РЕСУРСІВ	326
Косенко Наталія КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ КОВЗАННЯ НА ВЗУТТІ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ НА НЬОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ	330
Косенко Олексій, Ясенок Альона МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ САЛТЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ КРИМІНАЛІСТ В ІСТОРІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС	333
Косміна Наталія АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ.....	335

Коструб'як Тетяна, Бойко Тарас АНТИКОРУПЦІЙНА КОМПЛІАЄНС-СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ УСТАНОВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС	339
Котляренко Олександр, Діхтяренко Людмила ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	343
Котляренко Лідія, Жеребак Віктор УПОРЯДКУВАННЯ ПРОЦЕСУ ВІДБОРУ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	346
Крекотень Сергій КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ПРОТИСТОЯННЯ З РФ	350
Кузьменко Михайло СКЛАДОВІ САМОРОБНОГО ЗАПАЛЬНОГО ПРИЛАДУ	353
Кулага Юлія ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ УНІФІКАЦІЇ	357
Кучеренко Антон СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ БАЛІСТИЦІ.....	361
Кучинська Ірина МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	364
Левицький Андрій ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ РАКЕТНИХ ОБСТРІЛІВ	368
Лисенко Наталія, Беднарчук Микола ОБ'ЄКТИ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	371
Листопад Дмитро АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ	374
Лозовий Олексій, Шепітько Валерій НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	377
Луговий Віктор ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО СЛУЖБОВОГО СУМІСНИЦТВА.....	380
Луговий Ігор ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ПРОЄКТІВ	384
Лукова Ольга, Луков Роман СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) ВНАСЛІДОК ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ	389

Лук'янчиков Євген, Лук'янчиков Борис, Федченко Володимир ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	394
Лущик Ігор ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	398
Мазниченко Юрій ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	402
Мазур Олена ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	407
Макаренко Наталія ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК ІСТОТНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО ПОРУБУ ДЕРЕВ НА ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ	411
Макарова Олена РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	415
Малий Петро, Янишевський Сергій МОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ПОСТРІЛІВ ІЗ 7,62-мм АВТОМАТА АКМ 5,45-мм ПРОМІЖНИМИ ПАТРОНАМИ ЗРАЗКА 1974 РОКУ (5,45×39). СЛІДИ НА СТРІЛЯНИХ ГІЛЬЗАХ І КУЛЯХ У РЕЗУЛЬТАТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОСТРІЛІВ ТА МОЖЛИВІСТЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗБРОЇ ЗА ЦИМИ СЛІДАМИ.....	418
Малимон Валентина ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЕНЗОПИЛ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ	424
Марчишинець Сергій, Кузьменко Олена ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ БЮДЖЕТНИМ УСТАНОВАМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	428
Мар'ян Марина ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В СЛІДЧО-ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ	432
Мар'ян Микола ПИТАННЯ ЩОДО НЕМОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ НА ЗАМВОЛЕННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	436
Метлицька Олена, Канюка Олена ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ ПРАВДОПОДІБНОСТІ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ОБМЕЖЕНОЇ КІЛЬКОСТІ ІДЕНТИФІКОВАНИХ ДНК-ЛОКУСІВ.....	437
Милостива Дар'я, Бабченко Анна ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МАС-СПЕКТРОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ АМПЛІФІКОВАНИХ ФРАГМЕНТІВ ДНК У СУДОВІЙ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ	441

Михалків Марія, Коробчук Василь, Івануса Ірина НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ НОВИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДЕЯКИХ «ДИЗАЙНЕРСЬКИХ» НАРКОТИКІВ, ПРИДАТНИХ ДЛЯ ТОКСИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	443
Москаленко Ганна РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЕКСПЕРТА НА ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ВІД ПІДПРИЄМСТВ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 20 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ».....	445
Москалюк Олена УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА-КРИМІНАЛІСТА В ПРОЦЕСІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ОСІБ ЗА ДНК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	448
Негребецький Владислав ТЕХНОЛОГІЇ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗОВНІШНОСТІ У ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННІ: ІННОВАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	452
Недашківська Ольга, Гунько Олександр АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	454
Нікітюк Віталій, Коломійцев Олександр, Герман Олександр ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ БОЙОВИХ БАГРІВ	457
Ніколайчук Тетяна, Біла Альона КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АДВОКАТІВ І СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ	462
Носулько Ігор ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК МОНТУВАННЯ ЗВУКОЗАПИСІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ	465
Одерій Олексій НЕРОЗПОВСЮДЖЕНІ МЕТОДИ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	467
Окуневич Ірина ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ СТАТУСУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В УКРАЇНІ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІЗ ЗАРУБІЖНИМИ ДЕРЖАВАМИ	471
Олійник Юрій АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	474
Опанасенко Олег ПРОВЕДЕННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЛАДІВ ОБЛІКУ СПОЖИВАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ФАКТУ НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ВТРУЧАННЯ В ЇХ КОНСТРУКЦІЮ	476
Остапов Сергій ПОТЕНЦІАЛ VR У НАВЧАННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-ПОЖЕЖОТЕХНІКІВ	481
Панкєєва Юлія ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	485

Панькулич Вікторія, Попович Марія, Маруніч Вікторія РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ: ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	487
Петрик Наталія, Петрик Інга ОЗНАКИ СТАНУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ТА ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ АВТОРА (ВИКОНАВЦЯ) ТЕКСТУ	489
Пиріг Ігор ВІЙСЬКОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	493
Платовський Сергій ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ НАЛЕЖНОСТІ ІСТОРИЧНИХ АВТОМОБІЛІВ ДО КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	496
Полтавський Андрій, Нечеснюк Михайло СТАНДАРТНІ ОПЕРАЦІЙНІ ПРОЦЕДУРИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: МІФИ ЧИ РЕАЛІЇ.....	499
Полтавський Андрій МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ЗМІСТ, СТРУКТУРА, ОФОРМЛЕННЯ – ШЛЯХ У ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ.....	503
Пономаренко Вікторія ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	507
Посільський Олег, Артамонова Ганна, Малей Олена ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ РЕКВІЗИТІВ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ.....	509
Пташкін Роман КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕБСЕРВЕРІВ.....	512
Пугач Іван, Харченко Віталій МОДУЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ У СУДОВИХ ГІРНИЧОТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ.....	515
Пугачов Анатолій, Гусейнов Руслан, Кінашенко Олена МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	519
Пшенична Аліна, Рибінська Анна ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ НА ОЗБРОЄННІ КРИМІНАЛІСТІВ.....	523
Разумова Ганна ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО ОБҐРУНТОВАНОЇ ЦІНИ В СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗАХ	527
Редчук Ірина, Ханнанова Олеся, Хара Оксана ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	530
Репешко Андрій, Сизоненко Євген, ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОТРИМАННІ БОЄПРИПАСІВ ДЛЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ СТРІЛЬБИ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	534
Репешко Ірина ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОДОКУМЕНТІВ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ	537

Рилова Ірина СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК СУДОЧИНСТВА: ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	541
Римар Ігор ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДЕОФАЙЛІВ, СТВОРЕНИХ АБО МОДИФІКОВАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ФРЕЙМВОРКА CORE MEDIA	545
Ромашко Сергій РОЛЬ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ФОТОТЕХНІЧНОЇ ТА АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ ТА РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНІ ПРИГОДИ.....	549
Ропицька Наталія АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	552
Рубець Катерина ВПЛИВ МЕДИКАМЕНТІВ НА ПОЧЕРК ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	556
Рудзевич Роман ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) З УРАХУВАННЯМ ЙМОВІРНИХ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ.....	560
Руднєва Катерина, Філоненко Тетяна ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКУ СНОДІЙНОГО В МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ.....	563
Савчук Маргарита ВАЖЛИВІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА СУДОЧИНСТВА НЕОДХІДНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	567
Савчук Олена ПОЧЕРК ОСІБ ІЗ ХВОРОБОЮ АЛЬЦГЕЙМЕРА: ОСОБЛИВОСТІ, ОСНОВНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДІАГНОСТИКУ	569
Саєнко Олександр ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ	572
Сахошко Марина, ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА АДВОКАТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ПАЛЬНОГО АБО ЙОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ	574
Свідерська Ольга ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ.....	577

Свобода Євгенія, Григорович Тетяна ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ	581
Семененко Дмитро, Васюра Ольга ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ФРАГМЕНТАРНО ВІДОБРАЖЕНИМИ СЛІДАМИ РУК. ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ЛОКАЛІЗАЦІЇ.....	585
Семерей Михайло ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ КРИМІНАЛІСТОМ ПІД ЧАС УЧАСТІ В СЛІДЧИХ ДІЯХ	588
Сидоренко Олег ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГІВ ПРИХОВАНИХ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РОБІТ	590
Ситник Сергій ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ У РІЗНИХ ВИДАХ ПРОВАДЖЕНЬ	593
Сівчук Ірина ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ	597
Скиба Віталій КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	599
Скороходов Микита, Смирнов Олександр, Топчій Валерія ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ҐРУНТОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ.....	603
Сліпець Олена, Чуприна Юлія ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИХІДНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ	605
Словінський Віталій ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ – ОДИН ІЗ КРОКІВ ДО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ	609
Смерницький Дем'ян, Тригубенко Марина СУБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ МЕТРОЛОГІЇ.....	611
Сова Олексій ВИСОКОЯКІСНЕ ПІДРОБЛЕННЯ ВІДБИТКІВ ПЕЧАТОК І ШТАМПІВ ШЛЯХОМ НАНЕСЕННЯ (ВІДТВОРЕННЯ) СТРУМИННИМИ ПРИНТЕРАМИ.....	614
Солодовніков Ігор, ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІКОН, ЇХ АТРИБУЦІЯ У ПРОВЕДЕННІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	617
Старенький Іван ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТЕНТУ, ЩО ЗАВАНТАЖУЄТЬСЯ ДО ПАМ'ЯТІ НАКОПИЧУВАЧА ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЩО ПРАЦЮЄ ЗА ПРОТОКОЛОМ BITTORRENT	622

Стародубов Ігор НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРУВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	626
Степанюк Іван, СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ.....	630
Степанюк Руслан, Лозова Світлана ТРАНСФОРМАЦІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	633
Субота Анатолій ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ФАКТИЧНОЇ ВАРТОСТІ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РОБІТ	635
Сушко Роман ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ.....	639
Тегза Катерина ЕКСТРАОРДИНАРНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ У КОНТЕКСТІ РОЗШУКУ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ: РОЛЬ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	642
Терентьєва Наталія ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЛЮДСЬКОГО РЕСУРСУ: СПІВПРАЦЯ ІЗ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	645
Тимошук Наталія ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: УРОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ.....	647
Ткачов Ігор МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	650
Токманьова Заріна СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАНЕСЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ, ВИКОНАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ РІЗОГРАФА: ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ	652
Тульвїнський Станіслав СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО БЕЗПЕКИ ВЕБРЕСУРСІВ	655
Туренко Віктор КРИМІНАЛІСТИЧНА РЕЄСТРАЦІЯ – ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ.....	657
Федьорко Сергій, Коробейник Ганна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ, ЩО Є ОБ'ЄКТАМИ РОСЛИННОГО СВІТУ	660
Федьорко Сергій, Манаєнко Тетяна ЗАПИТ ЕКСПЕРТА НА ЦІНОВУ ІНФОРМАЦІЮ: ПРОБЛЕМИ ТА ПИТАННЯ.....	664
Федьорко Сергій, Манаєнко Тетяна, Шматков Роман ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВЛАСНИКУ ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА.....	667
Халявка Юлія, Тульвїнська Анна ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИ, ЗАФІКСОВАНОЇ У ВІДЕОЗАПИСІ	670

Хамула Дмитро ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТЕНТИЧНИХ КАХЕЛЬНИХ ПЕЧЕЙ: ДО ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ КАХЕЛЬНОЇ ПЕЧІ ІЗ ПРИБУТКОВОГО БУДИНКУ РУСОВА В ОДЕСІ	672
Харенко Тетяна МАЛОІНФОРМАТИВНІ ПІДПИСИ ЯК СКЛАДНІ ОБ'ЄКТИ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ВИДУ ДОСЛІДЖЕНЬ	676
Хомко Богдан, Дубовик Олександр СУДОВО-ПОРТРЕТНА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	680
Хомутенко Віра, Мотигін Дмитро АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ	682
Цинда Роман, Гордійчук Валентина, Шинкаренко Дмитро ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 4-СМС (1-(4-хлорфеніл)-2-(метиламіно)пропан-1-ону)	686
Цідило Петро СЛІДИ ТЕРМІЧНОЇ ОБРОБКИ НА ПОЛІЕТИЛЕНОВИХ ВИРОБАХ: НОВИЙ ПІДХІД ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ	690
Чабанець Тетяна, Алексєйчук Вікторія, Хомутенко Олексій ОСКАРЖЕННЯ УЧАСНИКАМИ ПРОВАДЖЕНЬ ДІЙ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОГО ОРГАНУ (ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ)	694
Чабанюк Одарка, Лобода Наталія ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МАЛОЦІННИМИ НЕОБОРОТНИМИ МАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ	700
Чаплинська Юлія РЕВІЗІЯ ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ	706
Чаплинський Костянтин ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, СПРИЧИНЕНОЇ ШАХРАЙСТВОМ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ	709
Черкун Вероніка, Лещенко Марина НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД, ЩО Є НЕРУХОМИМ МАЙНОМ, ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	711
Черниченко Ольга НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	715
Чернов Вадим ДО ПИТАННЯ СТАТУСУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	719
Чорноус Юлія АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	721
Шаповалова Яна, ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ	725

Шебалков Ігор, Верхотурова Мар'яна ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ОЗБРОЄННЯ І БОЄПРИПАСІВ.....	728
Шепель Інеса СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА АДАПТАЦІЙНІ ПІДХОДИ	731
Шепітько Валерій ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІЙНИ	733
Шептуховський Станіслав, Оніщенко Віталій НЕМАТЕРІАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ КОНТРАБАНДИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ У ЇЇ ВИРІШЕННІ	737
Шикоряк Ольга ІНТЕРПОЛ ТА ЄВРОПОЛ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ	741
Шинкаренко Дмитро, Король Костянтин ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА ВМІСТ ПІДКОНТРОЛЬНИХ РЕЧОВИН.....	744
Шкурдода Сергій ЯКІСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНАБІНОЇДІВ У РОСЛИНАХ РОДУ КАНАБІС	747
Шминдюк Юрій, Бодоряк Юрій МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗТАШУВАННЯ МІСЦЯ НАЇЗДУ	751
Шульженко Оксана ПРОЦЕСУАЛЬНА РОЛЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В СУДІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	756
Шумер Ігор ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ	757
Шурдук Інна СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ТОВАРІВ ОБОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	763
Щербак Катерина, Родигін Олександр ГЕКСАГІДРОКАНАБІНОЛ – ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	767
Щербаковський Михайло СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	772
Щудро Анатолій АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ	775
Юсупов Володимир ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ.....	778
Ющенко Юрій ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА.....	781

Якимів Марія, Зинь Аліна, Глазунова Катерина

МОЖЛИВОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ОБЛІКУ ГЕНЕТИЧНИХ ОЗНАК ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
ГЕНЕТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВПІЗНАНИХ ТІЛ ЛЮДЕЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 785

Шановні колеги!

Щиро радий вітати учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС, до якої долучилися також і наші зарубіжні колеги!

Насамперед хочу висловити слова вдячності науковцям закладів вищої освіти, представникам державних спеціалізованих установ Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України, Державної прикордонної служби України, співробітникам Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Американської асоціації поліграфологів, Координаційної ради Колегії поліграфологів України, судовим експертам, фахівцям установ Експертної служби МВС – усім учасникам сьогоденного заходу.

Експертна служба МВС, утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988, уже чверть століття успішно функціонує як найбільша мережа судово-експертних установ, відомих не лише в Україні, а й далеко за її межами. Змінювалися назви та керівники, методи роботи і підпорядкування, проте головне залишалося незмінним – її важлива роль у забезпеченні правосуддя й утвердженні правопорядку.

З початку створення фахівці установ Експертної служби МВС запровадили дієву співпрацю з видатними вітчизняними вченими та практиками в галузі судової експертизи та криміналістики: А. В. Іщенком, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченком, М. В. Салтевським, М. Я. Сегаєм та іншими. І сьогодні запровадженні традиції підтримуються активною взаємодією з провідними українськими науковцями, серед яких В. В. Арешонков, П. М. Баранов, І. В. Гора, А. І. Гордєєв, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, В. М. Чисніков, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, В. В. Юсупов та інші. Завдяки їхньому сприянню та спільній роботі науковий доробок працівників установ Експертної служби МВС становить тисячі наукових, методичних, довідкових та інформаційних матеріалів за різними напрямками судової експертизи.

Поглиблення та розширення співпраці установ Експертної служби МВС із науково-дослідними установами юстиції, охорони здоров'я, прикордонної служби сприяє вдосконаленню процесуального, нормативного й науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та виробленню єдиного підходу до проведення досліджень.

Ефективна взаємодія експертів із підрозділами Національної поліції України в межах розслідування кримінальних правопорушень продовжується під час участі в науково-практичних заходах, розроблення спільних наукових, довідкових та інформаційних матеріалів.

Професійний потенціал Експертної служби МВС здобув достойну оцінку на міжнародному рівні. Установи Експертної служби МВС і в умовах війни продовжують міжнародну співпрацю з експертними установами та криміналістичними лабораторіями країн Європи, насамперед у межах

Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), членство в якій Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС триває вже понад 20 років. За останні роки особливо плідною є взаємодія з підрозділами Німеччини, Польщі, Нідерландів, Молдови тощо.

Умови воєнного стану створюють специфічні вимоги до судової експертизи через зростання кількості конфліктів, порушень прав людини та протиправних діянь, у тому числі злочинів. Фахівці установ Експертної служби МВС тісно співпрацюють із представниками експертних установ країн Європи за різними напрямками судово-експертної діяльності, спрямованої на боротьбу зі злочинністю, а також виконують важливі завдання щодо документування та формування доказової бази злочинів, вчинених унаслідок військової агресії РФ на території України.

Для задоволення потреб органів досудового розслідування та суду, зважаючи на міжнародний досвід, запроваджені та стрімко розвиваються такі напрями: дослідження артилерійської та ракетної зброї, інженерно-екологічні, археологічні та лінгвістичні дослідження, а також уперше серед судово-експертних установ України – дослідження наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі. За безпосередньою участю фахівців Експертної служби МВС в Україні запроваджено функціонування Електронного реєстру геномної інформації людини та Єдиного реєстру зброї. Загалом натеper в Експертній службі МВС опановано понад 80 видів експертних досліджень.

Серед найзатребуваніших видів судової експертизи в умовах воєнного стану залишаються дослідження зброї, вибухово-технічна експертиза, молекулярно-генетичні дослідження, технічна експертиза документів, ідентифікація особи за ознаками зовнішності, інженерно-екологічна експертиза, комп'ютерно-технічна та телекомунікаційна експертиза, дослідження голосу та мовлення людини та інші.

Разом зі співробітниками органів правопорядку судові експерти беруть участь в оглядах зруйнованих будівель та інших об'єктів інфраструктури, допомагають у кваліфікованому вилученні та фіксуванні доказів, досліджують різноманітні наслідки застосування озброєння, якими завдано шкоди державі, її громадянам і юридичним особам.

Умови воєнних дій потребують тимчасового або спеціального законодавства, яке регулює питання безпеки, правопорядку, економіки тощо. Особливо це стосується правосуддя щодо проведення справедливих та об'єктивних судових процесів для осіб, звинувачених у злочинах.

Серед ключових чинників забезпечення правосуддя – судова експертиза як джерело об'єктивної та неспростовної доказової інформації, отриманої в результаті кваліфікованих дій судових експертів із застосуванням новітніх технологій у поєднанні зі спеціальними знаннями та практичним досвідом у різних сферах судово-експертної діяльності.

Пріоритетними завданнями Експертної служби МВС є запровадження нових видів судових експертиз, удосконалення можливостей наявних напрямів судово-експертної діяльності, підвищення професійного рівня судових експертів і розвиток науково-методичних напрацювань.

Запорукою успішного виконання Експертною службою МВС завдань із судово-експертного забезпечення є вміле поєднання досвіду ветеранів-професіоналів із креативною наполегливістю їхніх наступників, що й надалі збагачуватиметься новими досягненнями і здобутками, гармонізуючись із високими європейськими стандартами.

Сподіваюся, що сьогоднішня конференція за участю понад 350 науковців і практиків, серед яких 30 докторів наук і 86 кандидатів наук (докторів філософії), стане потужною й ефективною платформою для професійного діалогу та активних дискусій учених і практиків, сприятиме розв'язанню актуальних проблем криміналістики та судової експертизи в умовах сучасних викликів і випробувань, а також дасть поштовх для подальших наукових досліджень, практичних і прикладних розробок, проєктів і нових зустрічей.

Бажаю всім учасникам заходу творчої наснаги у втіленні в життя креативних ідей і конструктивних рішень!

З повагою
директор Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України

Сергій КРИМЧУК

Cataraga Olga,
Ph.D. in legal sciences,
senior judicial expert,
director of the National Center of
Judicial Expertise under the Ministry of
Justice of the Republic of Moldova,
Chisinau

LEGISLATIVE AND SCIENTIFIC ASPECTS IN THE PRACTICE OF JUDICIAL EXPERTISE

Summary

The authors propose several solutions aimed at improving the legal framework of the Republic of Moldova, while also clarifying certain concepts used in judicial expertise practice. Particular attention is given to the alignment of scientific rigor with existing legislation.

From a practical perspective, the paper provides well-reasoned recommendations for enhancing the legal framework that governs judicial expertise in the Republic of Moldova. These proposals are intended to strengthen the evidentiary value of findings obtained through scientific methods in judicial proceedings.

Keywords: *judicial expertise, scientific research, fundamental research, applied research, judicial expert, domain knowledge, forensic investigation.*

This intervention responds to several concerns raised by legal professionals regarding the status of judicial expertise institutions in the Republic of Moldova as evidence providers (paragraph (2), point 2) and point 7) of Article 93 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova). These concerns refer specifically to elements derived from judicial expertise reports and technical-scientific or forensic findings [1, Article 3].

It is important to note that the Judicial Expertise Institutions (JEIs) of the Republic of Moldova, along with their experts, are not part of the national research and development system, as defined by the Code on Science and Innovation of the Republic of Moldova.

I will briefly outline the nature of the challenges in question:

1. A «lack of scientific grounding» in judicial expertise is observed, which, according to some participants in the judicial process, violates the provisions of Article 121 of the Criminal Procedure Code (CPC);
2. This perceived «lack» is used as a basis to challenge the validity of expert findings, invoking Article 94, paragraph (1), point 7) of the CPC of the Republic of Moldova;
3. Judicial experts are often required to apply specific research methods – those deemed most appropriate by the authorizing body or the parties involved, based on consultations with external specialists – in order to reach conclusions;

4. In some cases, judicial experts are assigned tasks that go beyond their legal mandate, such as the separation of substances, synthesis of new compounds not subject to expertise, or the use of particular samples;

5. Experts are sometimes summoned after the expertise has been completed and are asked to address entirely new tasks;

6. Prior to the initiation of the expert examination, authorities may request information not only about the methods to be used but also about the “accreditation” of those methods or procedures.

Until 2010, such situations were very rare. However, in recent years, we have observed that this approach has become a harmful practice, seemingly aimed solely at delaying the resolution of judicial cases.

At the same time, the fact that the institutions of judicial expertise (JEIs) do not hold scientific status and are not part of the national research and development system remains a major issue – one we have been trying to resolve for a long time, but unfortunately, without success.

In the following, I will highlight only the most significant risks associated with the imminent challenges affecting the judicial process, which stem from the fact that Judicial Expertise Institutions (JEIs) lack scientific status. The first two risks were raised in objections submitted by parties involved in judicial proceedings – either by the defense or even the prosecution.

1. Nullity of expert evidence due to a legislative defect: the inconsistency between the activities performed by the JEIs and the status conferred by law (art. 2 L68/2016, art. 6 CPP);

2. Non-admission of expert evidence in criminal proceedings (art. 121; par. (1), p.7, art. 94 CPP);

3. Reduction of the probative value of expert evidence (art. 101 CPP RM, art. 130 CPC RM) due to doubts regarding the methodological and scientific basis used to perform the expertise tasks.

As arguments for the need for JEIs to have scientific status, we will provide only the most obvious examples:

1. The history of the JEIs – from their creation (1959 under the Ministry of Internal Affairs and 1962 under the Ministry of Justice) until 2006 – when all expertise institutions in the country held scientific status;

2. International practice – all expertise institutions hold the status of scientific research institutions in the field of judicial expertise (e.g., ENFSI);

3. The necessity to avoid the risks mentioned above that affect the judicial process.

We emphasize that judicial expertise cannot be carried out unless the rigors of an applied scientific research process are respected. The core issue is that the judicial process, by its very nature, requires a unique approach. The objects and objectives of expertise – often related to natural, economic, and sometimes legal sciences – are inimitable and demand an individual, non-repeatable research methodology in order to address the specific tasks at hand [2, p.14].

In such circumstances, judicial experts must consistently apply, under specific conditions, scientific research methods and technical procedures to interpret the results through the lens of these sciences and provide conclusions to the authorizing body [3,

p. 40]. This type of research cannot be reduced to a standard technological process that can be applied identically each time, nor can its results be automatically transferred to other cases [4, p. 39].

Those activities require specific skills and abilities from judicial experts, different from those of operators or staff involved in basic or general applied scientific research. Judicial experts, being put in a position to obtain new data for the judicial process by researching the objects of expertise, must have practical skills and specific skills in order to achieve an adequate interconnection, during its research, in order to meet the expectations in the concrete judicial process. The realization of the expert activities is not possible without scientific research interventions, understood not in the sense of classical / fundamental science, but of the applicative one, destined to the segment of judicial expertise. In practice, a strict delimitation of these two areas of research is not always possible and easy to achieve. In general, the difference between fundamental and applied research is found at the level of purposes rather than content. Fundamental research aims to expand the knowledge horizon, while applied research aims to use new knowledge acquired. However, neither of the two domains can imagine outside the connection between them.

In the table below I present the interconnection in question.

Table no.1 Interconnection within scientific research

These connections are reflected both at the interpersonal level – through relationships between scholars and practitioners – and through collaborative work between researchers and judicial experts. The final outcome of judicial expertise research, beyond the conclusions provided to the judicial process, often includes the development of new methods for conducting expertise. This is made possible by assembling mixed teams of scientific researchers and experts who can generalize and synthesize practical experience into specific algorithms for certain tasks. This collaborative model represents the ideal formula for maximizing the efficiency of judicial expertise – an approach that has proven effective in practice, including at the international level [5, p.188].

An analysis of best practices in the field of judicial expertise from other countries, along with the collaboration of NJEC judicial experts with their counterparts from Romania, Ukraine, Latvia, Russia, Italy, and others – as well as recommendations received from members of the European Network of Forensic Science Institutes

(ENFSI) during international scientific conferences, round tables, and working visits – has revealed a significant discrepancy: judicial experts in the Republic of Moldova are the only ones operating within a Center rather than a scientific institution.

Only in Moldova is there no state expertise institution whose activity is based on scientific research and collaboration with scholars or scientific researchers. As a result, there is a complete absence of scientific advancement in the field of judicial expertise. This limits our ability to examine new types of objects and prevents the approval of methods with the appropriate scientific status, as required under Article 85(4)(b) of Law No. 68 of 14.04.2016.

In this context, it is essential to establish a dedicated team of scientific personnel within national judicial expertise institutions, with responsibilities including:

- Adapting scientific advancements to the needs of justice, particularly by developing scientific and methodological support for each area of expertise;

- Designing initial and continuing training programs to build an accessible, efficient, independent, transparent, and socially responsible justice system that meets European standards, ensures the rule of law, respects human rights, and strengthens public trust in the judicial process.

Conclusions

From the presented information, it is clear that there is a need to align the legal framework with scientific rigors, since legislation cannot contradict the gnoseological criteria specific to the respective field of knowledge. At the same time, the use of specialized knowledge in the judicial process requires that the individuals applying it possess a clearly defined procedural status [6, pp. 27–37].

List of Bibliographic References

1. Law of the Republic of Moldova No. 68 of April 14, 2016, on Judicial Expertise and the Status of Judicial Experts.
2. Criminal Investigation Science. The Theory of Argumentation and Critical Thinking, Vol. I. [Zamfirescu, N. S.] Bucharest : Pro Universitaria, 2019. 372 p.
3. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Collection of Documents and Tools on Time Management, Efficiency and Quality of Justice. Council of Europe. Chisinau : Central Typography, 2015.
4. Introduction to the Study of Forensics. Course Notes [Alămoreanu, S.]. Cluj-Napoca : Risoprint, 2017, 302 p.
5. Judicial Expertise [Cataraga, O.], Bucharest : Pro Universitaria, 2022. 267 p.
6. Judicial Evidence and Special Knowledge [Cataraga (Stratan), O.]. Bucharest : Pro Universitaria, 2024. 91 p.

Cisleanu Ana-Maria,

Judicial expert, National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova, Chisinau

Cotorobai Svetlana,

Judicial expert, National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova, Chisinau

THE ECOLOGY OF LAW: INTEGRATING ECOLOGICAL PRINCIPLES INTO THE JUDICIAL DECISION-MAKING PROCESS

Abstract: *It emphasizes the importance of incorporating ecological principles into the legal framework, especially in judicial decisions. The integration of these principles ensures that legal rulings consider the sustainability and preservation of natural resources, promoting a balance between human activities and environmental protection. The article examines how courts can adopt environmental considerations in their decisions and how legal mechanisms can support eco-friendly policies. Key aspects include the role of legal professionals in fostering environmental awareness, the necessity of adopting ecological principles in legal training, and the ways in which judicial processes can reflect a commitment to sustainable development. The article advocates for a more environmentally conscious legal system that aligns with global goals for ecological conservation and climate action.*

Keywords: *ecology of law, legal framework, Judicial processes, sustainable development, environmental protection*

Introduction

The critical role of law in promoting a sustainable future in the face of ecological crises such as climate change, biodiversity loss, and environmental pollution. It highlights the concept of «ecology of law», which involves integrating ecological principles into judicial decision-making. This concept focuses on adapting and reforming laws and judicial practices to protect the environment and create a legal framework addressing global ecological challenges. The ecology of law represents not just a modification of existing legal norms, but a fundamental shift in how law interacts with nature and societal ecological interests. Thus, incorporating ecological principles into judicial decisions is essential for environmental protection, especially amidst rapid economic development and urbanization [1].

What is the «Ecology of Law»?

The «ecology of law» represents an innovative legal approach that combines law with ecology, aiming to create a legal framework that responds to the need to protect the environment and regulate the relationships between society, the state, and nature. It refers to a dynamic «environmental law» that not only addresses environmental issues but also integrates ecological awareness into all areas of law. This concept is

based on the idea that the law must evolve to protect natural resources and adapt to new ecological challenges.

To better understand how ecology can be applied in law, we must examine the international and national legal frameworks in which it evolves. Over the past 50 years, numerous international regulations have promoted environmental protection, and «ecological law» has become a global legal branch [2].

1. Legal Foundations of the Ecology of Law

1.1 The Maastricht Treaty and the European Union

The European Union has been a pioneer in ecological legislation. The Maastricht Treaty of 1992, by integrating a chapter on environmental protection, marked a crucial moment in the development of the ecology of law. The EU requires member states to adopt measures to protect the environment within their internal policies, and European courts have played a central role in applying this policy. For instance, European Directive 2008/99/EC focuses on environmental protection through criminal law and establishes clear standards to ensure that environmental crimes are punished [3].

1.2 International Conventions

International conventions and treaties have had a significant impact on the evolution of the ecology of law. Key examples include:

- The United Nations Framework Convention on Climate Change (1992) – Creating a framework for international negotiations on climate change, leading to the implementation of important ecological regulations.

- The Rio Convention (1992) and Agenda 21 – These promote sustainable development and include fundamental ecological principles in the decision-making process.

- The Kyoto Protocol (1997) and the Paris Agreement (2015) – International approaches regarding the reduction of greenhouse gas emissions.

These international treaties continue to be applicable in national legal systems, and courts have the responsibility to implement them while respecting environmental protection principles [3].

2. Examples of Applying Ecological Principles in Judicial Courts

2.1 Environmental Cases in European Courts

European courts have played an important role in strengthening ecological law. A notable example is the case of Commission v. Italy (2007), in which the Court of Justice of the European Union condemned Italy for failing to comply with environmental regulations regarding the management of toxic waste. This was a clear example of applying the principle of ecological responsibility and environmental protection legislation [4].

2.2 International Environmental Cases

An important example in the field of ecological justice is the case Uruguay v. Argentina (2006), where the International Court of Justice ruled on an environmental dispute between the two states concerning the construction of pulp mills on the Uruguay River, which had significant environmental impacts. The court applied the principles of environmental protection and required states to collaborate to prevent ecological damage. This case is an example of applying the precautionary principle and accountability for environmental damages in international law.

2.3 Environmental Cases in National Courts

In many countries, national courts have begun applying ecological principles to regulate the polluting behaviors of corporations and public authorities. In Romania, for example, a case regarding illegal deforestation in the country's forests saw the courts impose sanctions and order environmental restoration measures. In this context, the principle of ecological responsibility was essential, and the courts evaluated the damages caused by deforestation and ordered compensation [4].

3. Challenges and Solutions for Integrating Ecological Principles in National Law

3.1 Lack of Ecological Training Among Judges

One of the main challenges in integrating ecology into judicial decision-making is the lack of adequate ecological training for judges. Ecological law requires knowledge of biology, chemistry, physics, and other sciences relevant to understanding the ecological impact of various activities. Continuous training in environmental law is essential for courts to properly judge ecological cases.

Some judges have begun collaborating with environmental experts, so their decisions reflect a deeper understanding of environmental impacts. In this regard, integrating environmental experts into judicial proceedings could support more well-founded judicial decisions.

3.2 Lack of Clarity in Ecological Legislation

In many legal systems, environmental legislation may be vague or insufficiently detailed, making it more difficult to apply ecological principles effectively. Many environmental regulations are not updated to reflect the latest scientific findings or modern ecological technologies [4].

To overcome this challenge, there is a need for a continuous process of adapting legislation to new ecological realities. Courts must apply these regulations in a way that protects the environment while supporting economic interests without deepening social inequalities.

4. Legal Education in the Ecological Field

For ecological law to become a real and effective discipline, legal education must include courses on environmental law, ecology, and sustainability. The training of judges and lawyers in environmental protection will contribute to the development of a more responsible judicial system in the face of ecological crises.

Some significant progress has been made by universities that have integrated environmental law and ecology courses into their curriculum. Additionally, the existence of ecological organizations offering continuous training for professionals in the field can help improve legal education in this sector.

5. Challenges and Perspectives in Integrating Ecological Principles into Judicial Decision-Making

1. The Tension Between Economic Development and Environmental Protection

One of the main obstacles in integrating ecological principles into judicial decisions is the existing tension between the needs for economic development and environmental protection. Judicial decisions often affect large infrastructure projects, such as the construction of highways, nuclear power plants, or mines, which are essential for economic development. Courts must find a balance between these

conflicting interests, considering both the need for development and the protection of natural resources [5].

2. *Lack of Specialization in Ecological Matters*

Another obstacle is the lack of specialization among judges in ecological matters. Many environmental decisions involve advanced technical and scientific knowledge, and courts may face difficulties in understanding the real impact of activities on the environment. In this regard, continuous training of judges in ecological matters is essential to make informed and balanced decisions.

3. *The Need to Adapt Legislation*

As ecological challenges become more acute, legislation must continuously adapt to address new realities. Courts play an active role in interpreting and applying ecological law, but it must be clear, coherent, and updated to reflect the latest scientific and ecological developments.

Future Perspectives of the Ecology of Law

In the future, significant development is expected for the ecology of law, especially as ecological problems become more acute. The law will need to evolve to address the new challenges of climate change and pollution, and courts will need to adapt quickly [5].

Conclusion

The ecology of law represents a fundamental necessity in the face of global ecological crises. By integrating ecological principles into the judicial decision-making process, law can significantly contribute to environmental protection and the promotion of a sustainable future. Courts not only apply the law but become active players in promoting a balance between economic development and nature protection. In this context, a robust ecological legal framework is essential to address the ecological challenges of the present and ensure a more balanced and healthier future.

List of Bibliographic References

1. Barton, J. H. (2011). The Role of Law in Environmental Protection. *Oxford Journal of Environmental Law*, 23(1), 20-40.
2. Crawford, J. (2010). *International Environmental Law*. Cambridge University Press.
3. UNEP (United Nations Environment Programme). (2012). *Environmental Rule of Law: First Global Report*. United Nations Environment Programme.
4. Sands, P. (2012). *Principles of International Environmental Law*. Cambridge University Press.
5. Lutz, B. (2018). *Ecological Justice: Law and the Environment*. Oxford University Press.

Cotorobai Svetlana,

Judicial expert, National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova, Chisinau

Cisleanu Ana-Maria,

Judicial expert, National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova, Chisinau

INNOVATIONS IN FORENSIC CHEMISTRY: TRENDS AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Forensic chemistry is a continuously evolving and adapting field, with a significant impact on the criminal justice system. Aimed at analyzing evidence and providing scientific proof to support criminal investigations, chemistry plays a crucial role in the investigation of crimes. In recent years, technological developments and scientific innovations have introduced new perspectives in this field, and current trends reflect a clear direction toward the use of advanced analytical methods, such as nanochemistry and biotechnology. This article aims to explore the future of chemistry in forensics, analyze emerging technologies, and discuss their potential in forensic evidence analysis.

Keywords: forensic expertise, forensic chemistry, evidence.

Relevance of the Topic

Modern forensic chemistry is currently at a point where new technologies and analytical methods allow for a much more precise and rapid approach to evidence analysis. These innovations are already being implemented in practice and continue to significantly transform the efficiency and reliability of criminal investigations [2].

Forensic chemistry is a constantly evolving and adaptive field, with a significant impact on the criminal justice system. Aimed at analyzing evidence and providing scientific proof to support criminal investigations, chemistry plays an essential role in solving crimes [4].

In recent years, technological advancements and scientific innovations have brought new perspectives to this field, and current trends clearly reflect a move toward advanced analytical methods such as nanochemistry and biotechnology [1]. The ultimate goal in forensic science is to identify evidence that contributes to solving a case. Forensic chemistry relies on the analysis of physical evidence (such as blood, dust traces, chemicals) and biological samples (DNA, proteins), but recent developments in analytical technology promise to significantly enhance the efficiency and accuracy of this analysis [3]. In the coming decades, new technologies are expected to emerge that will completely transform traditional approaches, bringing innovative solutions to criminal investigations[5].

Forensic chemistry depends on advanced analytical techniques to obtain precise and reliable evidence, essential for solving crimes and administering justice. In this context, mass spectrometry and chromatography are two of the most widely used analytical methods, enabling detailed and high-resolution evaluation of forensic samples. These techniques are already core tools in the analysis of biological and chemical evidence, and their ongoing development promises to significantly deepen and improve the investigative capabilities of authorities.

Mass Spectrometry

Mass spectrometry is an advanced analytical technique used to measure the mass-to-charge ratio of ions, which allows for the identification and quantification of chemical substances in complex samples, including toxic substances, traces of explosives, drugs, or biological residues. This method plays a vital role in forensic analysis due to its exceptional sensitivity, capable of detecting even trace amounts of substances [7].

Applications in Forensics:

Toxic substance analysis: Mass spectrometry is widely used to detect toxic substances in biological samples such as blood, urine, or saliva. It is essential for identifying poisons or substances of abuse, including high-risk drugs or toxins used in attacks.

Explosives analysis: In terrorist investigations or organized crime, mass spectrometry can detect traces of explosives even when present in very small concentrations, due to the high sensitivity of this technique.

Terrorism and large-scale crime investigations: Mass spectrometry can be used to identify unknown substances found at crime scenes. In cases of terrorist attacks involving chemical or biological agents, this technique helps decipher the composition of the materials used.

New developments in mass spectrometry, such as solid-phase ionization mass spectrometry (SI-ESI-MS) or inductively coupled plasma mass spectrometry (ICP-MS), allow for the detection of substances with much higher sensitivity and precision. In the future, these technologies are expected to be applied to new types of samples, including digital forensics, to identify chemical substances originating from electronic devices or malware used in crimes.

Chromatography

Chromatography is an analytical method used to separate and analyze chemical components from mixtures. It is extremely useful for analyzing substances that cannot be easily separated using other techniques. There are several types of chromatography, with gas chromatography (GC) and high-performance liquid chromatography (HPLC) being the most commonly used in forensics.

Applications in Forensics:

– **Toxic and drug analysis:** Chromatography is used to separate and identify illegal drugs and toxic substances in biological samples or remains from crime scenes. Gas chromatography (GC) is often used for analyzing volatile substances, such as drug vapors or explosives, while HPLC is used for non-volatile substances [3].

– Detection of explosive residues: Both GC and HPLC are used to separate and identify explosive residues or traces of substances used in their manufacture. These techniques can detect even microscopic traces of hazardous substances.

– Terrorist act investigations: Chromatography is essential in analyzing mixtures of chemical substances used in attacks, including analysis of toxic substances used to contaminate water or food [9].

The development of high-performance chromatography (HPLC) and gas chromatography-mass spectrometry (GC-MS) has significantly improved the ability to identify and quantify substances in complex samples.

One of the most powerful approaches in forensic chemistry is the combination of mass spectrometry with chromatography. The GC-MS or HPLC-MS techniques are particularly useful in analyzing complex samples, where the separation of chemical components by chromatography is followed by their identification through mass spectrometry. This combination allows for extremely accurate data regarding the chemical composition of samples and the identification of unknown substances in a rapid and reliable manner.

Mass spectrometry and chromatography are essential techniques in the modern forensic toolkit. These methods enable detailed analysis of blood samples, toxic substance traces, and explosive residues and are already successfully used in forensic investigations. As technologies advance, these techniques are expected to become even more precise and be used to analyze new types of evidence, such as unknown substances or those used in terrorism-related crimes. Ongoing progress in the field will help improve the efficiency and speed of investigations, significantly impacting the resolution of complex cases and the protection of public safety.

Nanotechnology and Biotechnology in Forensic Chemistry

In forensic evidence analysis, the ability to detect and identify new or unknown substances remains a constant challenge. Here, nanotechnology and biotechnology play a crucial role. Nanotechnologies enable the creation of highly sensitive sensors capable of detecting even minute quantities of chemical substances. Cutting-edge technologies such as nanochemistry and biotechnology bring enormous potential to the field of forensics, offering new possibilities for analyzing samples and obtaining more accurate and faster results.

Biotechnology is one of the emerging techniques that has revolutionized the way crimes are investigated. Biotechnology involves using living organisms or biological processes to develop new analytical techniques. For example, in DNA analysis, advances in biotechnology have enabled the development of faster and more sensitive techniques for extracting and analyzing DNA, facilitating the rapid identification of individuals involved in crimes.

Moreover, biotechnology plays an essential role in the development of rapid detection systems for dangerous substances such as toxins or poisons, which can be used in homicides or poisoning cases. For example, biosensors developed based on biological materials can be used for the rapid detection of substances in blood or other biological fluids, offering a much more efficient and accessible method compared to traditional approaches.

Another important area where nanochemistry and biotechnology can make a difference is the analysis of explosive traces. Nanoparticles can be used to detect traces of explosives or other dangerous substances at extremely low concentrations, allowing for the rapid identification of substances involved in terrorist attacks or other large-scale crimes.

For these technologies to become a reality in forensic practice, it is necessary to integrate them into forensic laboratories and ensure the continuous training of professionals in the field. Laboratories must be equipped with state-of-the-art equipment, and specialists must learn how to use these new tools. This involves not only acquiring high-performance equipment but also implementing protocols and standards to ensure their correct and efficient use.

Furthermore, integrating new technologies into judicial systems will require an adaptation of legal regulations to ensure that the results obtained with these technologies are admissible in court. It is essential that existing standards and regulations be revised and updated to include new techniques and ensure the validity of evidence in legal proceedings.

Conclusion

Currently, forensic chemistry benefits from a continuously evolving technological context, and current trends suggest the ongoing development of analytical methods and technologies. Innovations in nanochemistry, biotechnology, and advanced analytical technologies represent the future of this field, offering remarkable opportunities for rapid and efficient case resolution.

However, for these technologies to be successfully implemented in practice, it is essential that professionals in the field are properly trained and that continuous collaboration exists between researchers, judicial authorities, and educational institutions. Therefore, forensic chemistry will continue to play a crucial role in criminal justice, providing innovative and advanced solutions in crime investigation.

List of Bibliographic References

1. Bowers, A. R., & Korpela, J. (2013). Emerging Technologies in Forensic Science. In Springer Handbook of Forensic Science (pp. 1234–1245). Springer.
2. Carpenter, R. L. (2016). Forensic Chemistry Handbook. Wiley.
3. Gigliotti, S. M., & Hughes, S. R. (2012). Forensic Chemistry. CRC Press.
4. Miller, J. L., & Lee, W. K. (2014). Introduction to Forensic Chemistry. Pearson.
5. National Institute of Justice. (2018). Innovations in Forensic Science. U.S. Department of Justice.
6. Petry, F. (2011). Analytical Techniques in Forensic Chemistry. Springer.
7. Sauer, T., & Mayer, J. (2019). The role of chemical analysis in crime scene investigation. *Journal of Forensic Sciences*, 64(3), 703–710. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.13942>
8. Siegel, J. A., Saukko, P. J., & Knupfer, G. C. (2018). Encyclopedia of Forensic Sciences (2nd ed.). Elsevier.
9. Terry, G. R., & Boyce, S. M. (2015). Forensic Science: From the Crime Scene to the Crime Lab. Pearson.

Авраменко Сергій,
заступник директора Київського
НДЕКЦ МВС
Антонюк Поліна,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділу
спеціальної підготовки та підвищення
кваліфікації судових експертів
лабораторії науково-організаційного
забезпечення судово-експертної
діяльності ДНДЕКЦ МВС
Малярчук Микола,
директор Київського НДЕКЦ МВС

ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Відповідно до положень закону України «Про судову експертизу» (далі – Закон) «...судовий експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку...» [1, ст. 14]. Вичерпний перелік дисциплінарних проступків наведений у ст. 14 Закону. Так, дисциплінарним проступком є [1, ст. 14]:

- 1) самотійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самотійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи;
- 2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі;
- 3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку;
- 4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи;
- 5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права;
- 6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта;
- 7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки;
- 8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження;
- 9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку;

10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта;

11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта;

12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, у якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта.

На наше переконання, зважаючи на існуючий в Україні порядок провадження судово-експертної діяльності, у підході до визначення підстав для дисциплінарної відповідальності судового експерта вбачається порушення принципів такої діяльності, визначених Законом, а також функцій самого Закону, закріплених у преамбулі до нього.

Так, «судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань...» [1, ст. 7]. При цьому «...до фахівця у відповідній галузі знань, який проводить судову експертизу, застосовуються положення цього Закону щодо гарантій, прав, обов'язків, відповідальності судового експерта, крім відповідальності за відмову від проведення експертизи...» [1, ст. 10].

Разом із тим, навіть без глибокого аналізу змісту окремих дисциплінарних проступків, визначених законодавцем, цілком очевидно, що вони не можуть бути застосовані до «фахівця у відповідній галузі знань, який проводить судову експертизу», а стосуються лише судових експертів державних спеціалізованих установ та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Більше того: відповідно до положень ст. 14 Закону «...питання дисциплінарної відповідальності судового експерта розглядається експертно-кваліфікаційною комісією, що утворюється в порядку, визначеному цим Законом...» [1]. Необхідно зазначити, що експертно-кваліфікаційні комісії утворюються при міністерствах та інших державних органах, що здійснюють організаційно-управлінські функції щодо діяльності державних спеціалізованих установ і судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [1, ст. 17]. Оскільки «фахівці у відповідній галузі знань, які проводять судову експертизу» не належать ані до судових експертів – працівників державних спеціалізованих установ, ані до судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, то, відповідно, на них не поширюються організаційно-управлінські функції експертно-кваліфікаційних комісій, що утворюються та діють на підставі законодавства України в галузі судової експертизи.

Тобто законодавець не лише закладає нерівнозначну відповідальність для судових експертів та «фахівців у відповідній галузі знань, які проводять судову експертизу», але і в цілому виключає саму можливість дисциплінарної

відповідальності таких фахівців через відсутність визначеного механізму розгляду питання щодо притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

Такий вибіркового підхід до осіб, що можуть залучатися до проведення судової експертизи, їх кваліфікації [2; 3] та відповідальності закладає підстави для неможливості однаково об'єктивного сприйняття їх висновків як джерел доказів за результатами проведених ними експертиз.

Наполягаємо, що принципи судово-експертної діяльності, закріплені в Законі, не можуть носити суто декларативний характер, а повинні знаходити своє відображення в усіх механізмах забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, як то зазначено в преамбулі до Закону [1]. Такими механізмами, які потребують чіткого нормативного врегулювання, є: підготовка судових експертів, їх атестація та контроль за рівнем фахових знань, науково-методичне забезпечення діяльності судових експертів, законні повноваження (права, обов'язки, відповідальність), соціальні гарантії тощо.

Лише чітке, прозоре і законне функціонування всіх зазначених механізмів може гарантувати законність судово-експертної діяльності, а отже – й науковість, повноту та об'єктивність висновків, зроблених особами, що залучаються до проведення судової експертизи. І лише за таких умов можна вести мову про доказове значення фактичних даних, що містяться в таких висновках, і врахування їх в суді під час оцінки доказів.

За наявності вибіркового підходу законодавця до учасників судочинства, який закладено, у тому числі, й у дисциплінарну відповідальність судового експерта, об'єктивність інституту судової експертизи ставиться під сумнів. Своєю чергою, справедливість правосуддя в Україні та забезпечення прав людини і громадянина не може гарантуватися в разі недотримання принципів судово-експертної діяльності, яка здійснюється в процесі правосуддя.

Особливе занепокоєння викликає те, що така ситуація створюється самим законодавцем шляхом здійснення несистемної та неузгодженої законотворчої діяльності. При цьому дуже хочеться сподіватися, що така діяльність не є прямим умислом законодавця і не спрямована на порушення конституційних прав людей, а є наслідком некомпетентності окремого ланцюжка складного законотворчого процесу та відсутністю належного контролю з боку уповноважених суб'єктів. Також є надія, що за належної уваги з боку наукової спільноти, громадянського суспільства та суб'єктів судово-експертної діяльності буде формуватися адекватна правозастосовна практика, принаймні до того часу, доки не будуть проведені системні зміни законодавства в галузі судової експертизи та судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Поліна Антонюк. Щодо суб'єктів судово-експертної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар.

наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Харків, 2023. С. 66–68.

3. Антонюк П. Є., Щербанюк Д. В. Фахівці як суб'єкти судово-експертної діяльності. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ, 2021. С. 89–91.

Акіменко Дар'я,
судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Сумського НДЕКЦ МВС

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ У СУЧАСНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Судова експертиза є невід'ємною частиною судового процесу, що сприяє встановленню об'єктивної істини у справі. Судовий експерт – це особа, яка має спеціальні знання у певній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, залучена до судового процесу для надання висновку з питань, що потребують професійної оцінки. Однак у сучасній юридичній практиці постає чимало проблем, пов'язаних із правовим статусом, відповідальністю, незалежністю та процесуальними повноваженнями судових експертів.

Правовий статус судового експерта. Відповідно до законодавства України, зокрема Закону України «Про судову експертизу», судовий експерт є учасником судочинства, який здійснює свою діяльність незалежно, неупереджено та об'єктивно. Проте на практиці статус експерта часто трактується неоднозначно: з одного боку, він є процесуальною фігурою, а з іншого – технічним консультантом, який не має зацікавленості в результатах справи.

У цивільному, адміністративному та кримінальному процесах судовий експерт має різний набір прав та обов'язків. Така розбіжність створює правову невизначеність та потенційно порушує принцип єдності судочинства.

Проблеми незалежності судового експерта. Однією з найактуальніших проблем є забезпечення незалежності експерта. Нерідко експертна установа може підпорядковуватись органам виконавчої влади або правоохоронним структурам, що ставить під сумнів неупередженість її висновків, особливо в кримінальному процесі. Крім того, замовлення експертизи однією зі сторін процесу (наприклад, слідчим або судом) створює ризик виникнення залежності експерта від замовника.

Належне законодавче регулювання гарантій незалежності, у тому числі матеріального забезпечення та захисту прав експерта, є необхідним кроком для запобігання зловживанням і маніпуляціям у судовому процесі.

Відповідальність експерта. Судовий експерт несе кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку. Однак довести наявності умислу в такому порушенні

вкрай складно. Це часто призводить до безкарності експертів навіть у разі очевидного порушення ними норм етики та процедури. Водночас не існує чіткого механізму контролю якості експертних висновків та незалежної експертизи дій експерта.

Також відсутній дієвий механізм притягнення до відповідальності експерта у випадках халатності або непрофесійності. Це знижує довіру до судової експертизи як до інструменту правосуддя.

Оцінка експертного висновку судом. Ще однією проблемою є оцінка судом експертного висновку. Судді нерідко надають перевагу висновкам державних експертних установ навіть за наявності альтернативних досліджень. Також суди не завжди вмотивовано відхиляють або приймають експертні висновки, що суперечить принципам змагальності та об'єктивності.

Згідно з процесуальними кодексами, висновок експерта не є обов'язковим для суду, однак він має бути обґрунтовано оцінений. На практиці ж суд часто надає висновку статус основного доказу, що може порушувати права сторін.

Необхідність удосконалення законодавства. Для забезпечення ефективності інституту судової експертизи необхідно вдосконалити законодавче регулювання:

- уніфікувати процесуальний статус експерта у всіх видах судочинства;
- забезпечити реальні гарантії незалежності та неупередженості експертів;
- створити ефективні механізми контролю якості експертних висновків;
- впровадити дієві засоби притягнення до відповідальності за неналежне виконання експертних обов'язків;
- розширити можливості сторін для залучення альтернативних експертів та повторної експертизи.

Судовий експерт відіграє ключову роль у встановленні фактів у судовому процесі. Проте недосконалість законодавчого регулювання, обмеженість гарантій незалежності, формальний підхід до оцінки висновків експертів судом та недостатній рівень контролю за якістю експертиз створюють суттєві проблеми. Реформування інституту судової експертизи має стати одним із пріоритетів для зміцнення верховенства права в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України.
3. Цивільний процесуальний кодекс України.
4. Адміністративний процесуальний кодекс України.
5. Пилипенко О. І. Судова експертиза у системі доказування: правові засади та проблеми. Харків : Право, 2018.
6. Гнатуш А. О. Незалежність судового експерта: проблеми теорії та практики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України»*. 2021. № 2.
7. Гнатуш А. О. Незалежність судового експерта: проблеми теорії та практики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України»*. 2021. № 2.

8. Коваленко В. М. Процесуальні аспекти участі експерта у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2020. №4.

Акімова Єлизавета,

головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Сумського НДЕКЦ МВС

УТВОРЕННЯ N-МЕТИЛЕН-1-ФЕНІЛПРОПАН-2-АМІНУ ВНАСЛІДОК РЕАКЦІЇ ПОЛІКОНДЕНСАЦІЇ АМФЕТАМІНУ З ФОРМАЛЬДЕГІДОМ

Проблема стимуляторів амфетамінового ряду набуває все більш широкого масштабу, все більшою мірою привертає увагу міжнародного співтовариства. Останнім часом, особливо за останні 10–15 років, зловживання амфетаміном та іншими сполуками амфетамінового ряду стало глобальною проблемою. При всіх регіональних відмінностях нині немає жодної країни, яка не стикалася б з тією чи іншою з низки проблем, пов'язаних із виготовленням, незаконним обігом або зловживанням похідних амфетаміну [5]. У зв'язку з цим ідентифікація амфетаміну є досить актуальним питанням. Правильність ідентифікації тієї чи іншої сполуки залежить від багатьох чинників, таких як відбір проби, приготування проби, підбір методів дослідження. Варто пам'ятати, що під час проведення досліджень необхідно дотримуватися методик, зважаючи при цьому на фізичні та хімічні властивості сполук, які підлягають дослідженню.

Так, під час дослідження амфетаміну дуже велику роль відіграє підбір розчинника та умов хроматографування. Універсальним розчинником для якісного визначення амфетаміну є метанол, у процесі окиснення якого утворюються домішки формальдегіду, які варто враховувати під час якісного визначення амфетаміну. Якщо при приготуванні розчину проби амфетаміну в розчиннику (метанолі) присутній формальдегід, то як наслідок в інжекторі при взаємодії амфетаміну з формальдегідом (реакція поліконденсації) утворюються аддукт N-метилен-1-фенілпропан-2-амін [2], який близький за часом утримання з амфетаміном та має структурну формулу [4], що зображена на рис. 1:

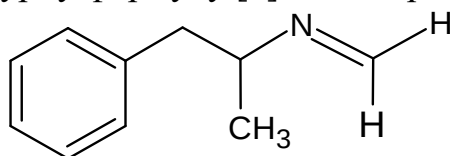

Рис. 1. Структурна формула N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну

Для підтвердження утворення цього аддукту було досліджено кілька зразків амфетаміну, які мають різний кількісний склад.

Для цього від зразків відбирали наважки та розчиняли в метанолі, який не мав у своєму складі домішок формальдегіду – Sigma-Aldridge HPLC $\geq 99,9\%$, з

орієнтовною концентрацією утвореного розчину 1 мг/мл та піддавали подальшому дослідженню методом газорідинної хроматографії за допомогою газового хроматографа фірми «Shimadzu» моделі GC-2030 Nexis за таких умов: капілярна колонка – US1482924H (HP-5ms), довжина – 30 м, діаметр – 0,25 мм, фаза – 0,25 мкм, постійний потік – 1,5 мл/хв, газ-носіє – гелій; інжектор – автоінжектор АОС-20і, температура випарника $T = 250\text{ }^{\circ}\text{C}$; термостат колонки – $T_{\text{поч}} = 100\text{ }^{\circ}\text{C}$, тримати 2 хв, нагрівання – $15\text{ }^{\circ}\text{C}/\text{хв}$, $T_{\text{кінц}} = 250\text{ }^{\circ}\text{C}$; детектор – мас-селективний моделі QP2020EI, температура інтерфейсу $T = 290\text{ }^{\circ}\text{C}$, температура іонного джерела $T = 230\text{ }^{\circ}\text{C}$; проба – 1 мкл. Проби вводили в хроматограф у режимі з поділом потоку у співвідношенні 200:1. Встановлення наявності речовин проводили в режимі реєстрації SCAN, діапазон сканування – 40–500 а.о.м.

Ідентифікацію піків проводили за допомогою програмного забезпечення GCMSsolution та AMDIS-32 на основі порівняння хроматографічних та мас-спектральних даних із бібліотечними [1].

У результаті аналізу хроматограм видно, що в складі речовин виявлено амфетамін. Одна з хроматограм за повним іонним струмом із піком амфетаміну та мас-спектром амфетаміну представлені на рис. 2, 3.

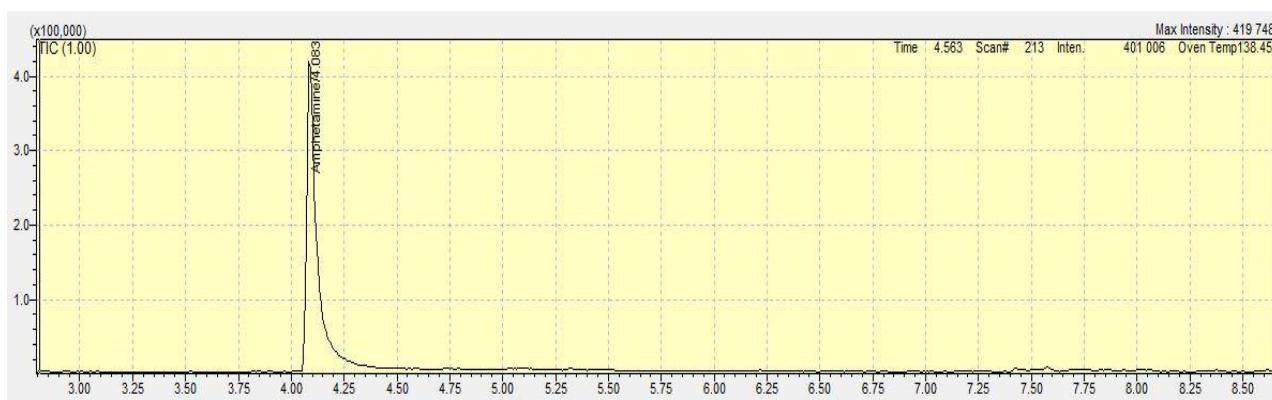

Рис. 2. Загальний вигляд хроматограми зразка (TIC) із піком амфетаміну

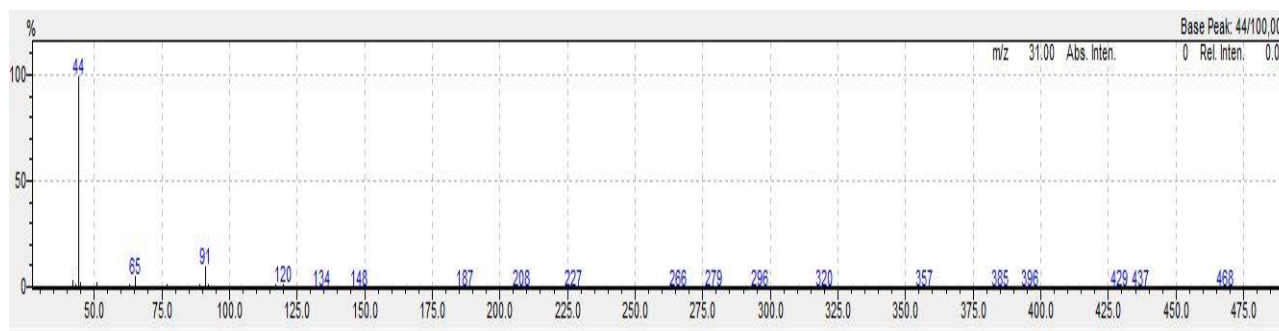

Рис. 3. Загальний вигляд мас-спектра амфетаміну

З метою моделювання ситуації неправильного зберігання метанолу та роботи з розчинником низького ступеня очистки готували такі розчини. Від зразків відбирали наважки та розчиняли в метанолі, який не мав в своєму складі домішок формальдегіду – Sigma-Aldridge HPLC $\geq 99,9\%$, з орієнтовною концентрацією утвореного розчину 1 мг/мл та додавали формальдегід

(орієнтовна концентрація формальдегіду в утворених розчинах становила 0,0001 мг/мл) [3]. Ці зразки піддавали дослідженню методом газорідинної хроматографії за аналогічних умов, що й попередні зразки. Отримані результати відображено на хроматограмі за повним іонним струмом (рис. 4, 5).

Рис. 4. Загальний вигляд хроматограми зразка (TIC) із піком N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну

Замість амфетаміну, який повинен би бути на хроматограмі та мати основний іон $m/z = 44$, утворилася сполука (аддукт) – N-метилен-1-фенілпропан-2-амін з мас-спектром (рис. 5) та основним іоном $m/z = 56$.

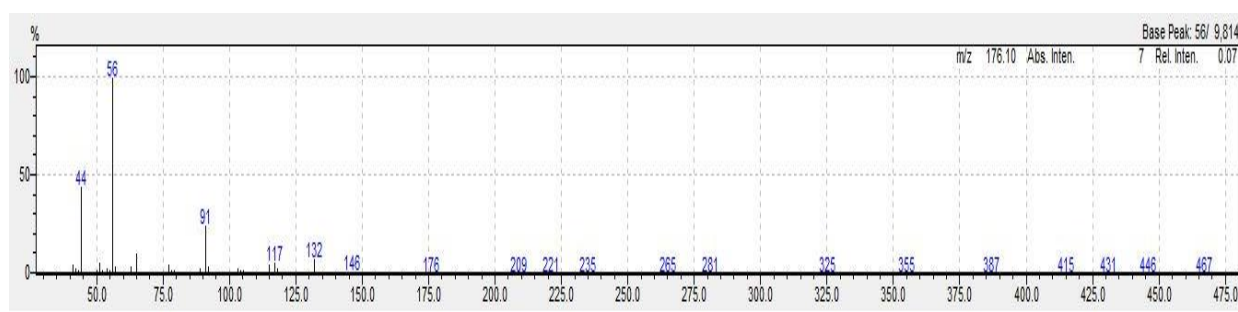

Рис. 5. Загальний вигляд мас-спектра N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну

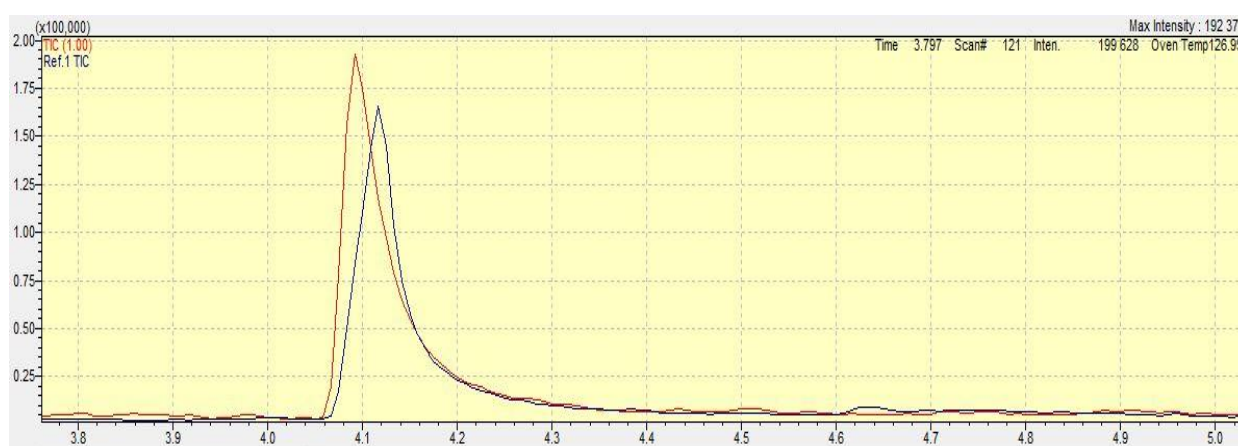

Рис. 6. Фрагменти хроматограм амфетаміну (R_t – 4.092 min) та N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну (R_t – 4.117 min)

Як бачимо на рис. 6, час виходу амфетаміну (R_t – 4.092 min) та N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну (R_t – 4.117 min) практично збігається і розрізнити їх можливо лише за мас-спектрами.

Утворення цієї сполуки з відповідним їй мас-спектром було зумовлено температурою інжектора та наявністю домішок формальдегіду в розчиннику.

Процес утворення сполуки можна описати реакцією взаємодії амфетаміну та формальдегіду, що зазначено нижче (рис. 7):

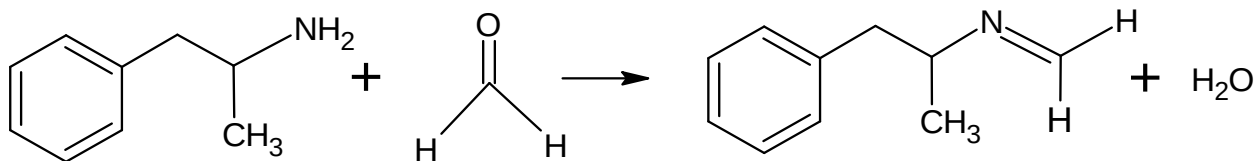

Рис. 7. Схема реакції з утворенням N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну

Наявність на мас-спектрі основних іонів $m/z = 56$, $m/z = 91$ зумовлене фрагментацією N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну (рис. 8):

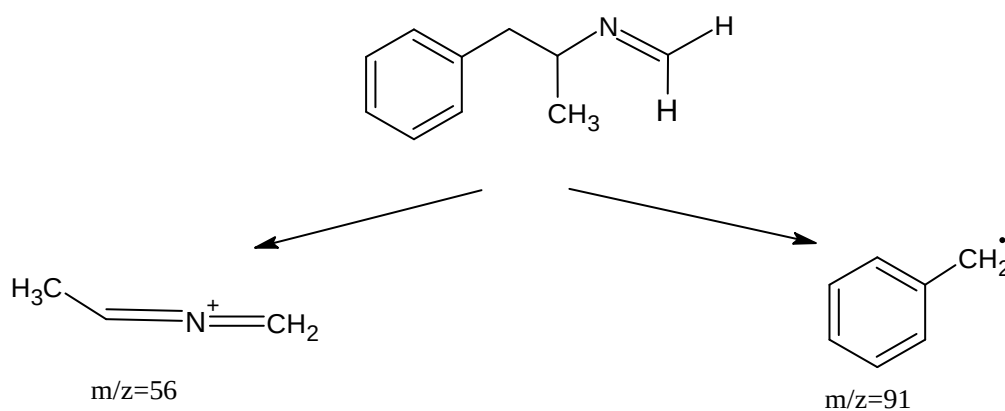

Рис. 8. Схема фрагментації N-метилен-1-фенілпропан-2-аміну

Отже, наявність формальдегіду в розчині метанольного зразка, проаналізованого методом газової хроматографії з мас-селективним детектуванням, спричинило утворення аддукту, що може перешкоджати ідентифікації амфетаміну. Конденсація була обумовлена не тільки наявністю формальдегіду як забруднювального елемента в розчиннику, але й температурою інжектора.

Список використаних джерел

1. Лисенко О. М., Ковальчук Т. В., Зайцев В. М. Основи газової хроматографії : навчальний посібник. Київ, 2013.
2. Номенклатура органічних сполук ІЮПАК. URL: <https://www.acdlabs.com/iupac/nomenclature>
3. Coopman V, Delbeke P. Spectroscopic characterization of 4-methylamphetamine: formaldehyde adduct formation hindered the identification by mass spectrometry. *Ann.Toxico Anal.* 2012 ; 24 (4) : 159-163.
4. PubChem [Електронний ресурс]. URL: https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/4_-Methylpropioophenone
5. Recommended Methods for the Identification and Analysis of Amphetamine, Methamphetamine and their Ring-substituted Analogues in Seized

Аксьонов Василь,
директор Черкаського НДЕКЦ МВС
Кожевніков Валерій,
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Заходи, спрямовані на запобігання та протидію злочинності, багато в чому залежать від ефективної діяльності системи судово-експертного забезпечення правосуддя.

Характер визначених у законодавстві процесуальних відносин, що виникають у зв'язку з призначенням і проведенням судових експертиз, проведення перевірок за криміналістичними обліками та інших заходів у кримінальному провадженні, передбачає активну взаємодію працівників установ Експертної служби МВС як судових експертів чи спеціалістів та працівників слідчих підрозділів Національної поліції чи інших правоохоронних органів, які виконують функцію проведення досудового розслідування та розкриття злочинів.

Працівники слідчих підрозділів Головних управлінь Національної поліції в областях тісно співпрацюють із працівниками територіальних науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів – установ Експертної служби МВС України, щоденно призначаючи тисячі експертиз за різними напрямками досліджень. Своєю чергою, працівники територіальних НДЕКЦ щорічно опановують нові напрямки досліджень, проводять заходи із акредитації лабораторій, здійснюють калібрування обладнання для надання якісних послуг із судово-експертного забезпечення.

Так, за статистичними даними, у 2024 році у більш як 20 тисяч кримінальних проваджень, зареєстрованих на території Черкаської області, лише судовими експертами Черкаського НДЕКЦ МВС проведено більш як 10 тисяч судових експертиз, під час яких досліджено приблизно 60 тисяч об'єктів. Майже 95 відсотків цих експертиз були призначені саме працівниками слідчих підрозділів ГУНП в Черкаській області. Аналогічний відсоток спостерігається і в інших областях і загалом по Україні.

Окрім цього, працівниками Черкаського НДЕКЦ МВС взято участь у більш як 500 процесуальних діях та проведено більш як 700 перевірок об'єктів (після проведення експертиз) за криміналістичними обліками.

Під взаємодією під час розслідування злочинів розуміють засновану на законі та підзаконних нормативно-правових актах, узгоджену за метою, часом і місцем спільну діяльність усіх органів і службових осіб у процесі викриття, розслідування та попередження злочинів, що здійснюється завдяки найбільш раціональному поєднанню методів і засобів, притаманних кожному із цих суб'єктів взаємодії [1, с. 121].

Важливість участі експертів і спеціалістів на етапі збирання первинних матеріалів полягає в необхідності залучення їх у ході проведення процесуальних дій, пов'язаних із виявленням, вилученням і фіксацією фактів злочинної діяльності (слідчий огляд, обшук, відбирання зразків для порівняльного дослідження тощо).

Тому однією з форм взаємодії між вищевказаними суб'єктами є надання науково-технічної допомоги під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (участь у цих діях як спеціалістів), або ж така взаємодія, факт якої підлягає обов'язковій фіксації в процесуальному документі – протоколі слідчої (розшукової) дії, а результати фіксуються здебільшого на розсуд слідчого.

Під час огляду місця події спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання та навички, зобов'язаний сприяти слідчому у виявленні, закріпленні і вилученні доказів. Практиці відомо багато прикладів, коли слідчий здійснює огляд місця події, а працівник експертно-криміналістичного підрозділу (за процесуальним статусом – спеціаліст) шляхом проведення низки попередніх криміналістичних досліджень допомагає встановити час і механізм вчинення злочину, визначити напрямки пошуку можливих свідків події та розшуку злочинця, що сприяє швидкому розкриттю злочину [2].

Варто зазначити, що після проведення реорганізації системи Міністерства внутрішніх справ у 2015 році, така форма взаємодії була зведена до мінімуму, перенаправивши проведення оглядів на спеціалістів підрозділів криміналістичного забезпечення слідчих підрозділів ГУНП, закріпивши окремі аспекти такої взаємодії в різних нормативних документах [3; 4].

Наступною і основною формою взаємодії є проведення експертиз за процесуальними рішеннями органів досудового розслідування, або ж така взаємодія, факт і результати якої підлягають обов'язковій фіксації у процесуальному документі – висновку експерта, висновку спеціаліста, протоколі допиту експерта.

Проведення судової експертизи як слідчої (розшукової) дії складається з трьох основних етапів: початкового, основного (робочого) та завершального, на якому підбиваються підсумки проведеного експертом дослідження й оформлюється висновок експерта. На всіх зазначених етапах можлива взаємодія, але корисно починати її ще на етапі підготовки до призначення експертизи.

У результаті взаємодії з експертом на етапі підготовки до призначення експертизи слідчий може отримати консультації щодо:

можливості конкретних видів експертиз і отримання внаслідок їх проведення доказової інформації під час дослідження певних речових доказів;
проведення певної експертизи в конкретній судово-експертній установі;

необхідних способів пакування та транспортування конкретних, нетрадиційних (громіздких, крихких, дороговартісних тощо) речових доказів; необхідної кількості та якості зразків для порівняльних досліджень, а також особливостей їх відбору;

кола та характеру питань, які можуть бути поставлені експерту та вирішені дослідженням певних об'єктів;

тривалості проведення дослідження;

вихідних даних, які повинні бути надані експерту, крім речових доказів;

необхідності участі експерта в певних слідчих (розшукових) діях та організації допуску експерта до певних об'єктів тощо.

Така форма взаємодії належить до взаємодії усного характеру та не підлягає процесуальній фіксації [5, с. 124].

Окремо варто зазначити ще одну непроцесуальну форму взаємодії слідчого та експерта чи спеціаліста – використання інформації за результатами перевірок за обліками знярядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів, які функціонують в установах Експертної служби МВС, з використанням інформаційно-пошукових систем [6, с. 100].

Так, наприклад, слідчий після винесення постанови про призначення судової дактилоскопічної експертизи за слідами рук, направляє до НДЕКЦ лист із запитом на перевірку вказаних слідів рук за обласним дактилоскопічним обліком. За допомогою АДІС, вказані сліди перевіряються як за слідотекою слідів рук, так і за відбитками рук на дактилокартах осіб, які підлягають внесенню до обліку. За відсутності встановленні ідентифікацій, вказані сліди уміщуються до дактилоскопічного обліку для подальших перевірок за ними.

В аналогічний спосіб формуються й інші криміналістичні обліки (трасологічний, балістичний, грошових знаків та документів, вибухотехнічний, ДНК-облік тощо). Проблемним питання такої взаємодії є те, що уміщення слідової інформації до криміналістичних обліків можливе лише після експертного дослідження [7]. Як наслідок, ті сліди та речові докази, які не надійшли на експертне дослідження з тих чи інших причин, не потрапляють до відповідних обліків і безкорисно «осідають» у кімнатах речових доказів, і хоча й можуть нести доказову інформацію, але не працюють у напрямку розкриття чи розслідування злочинів.

Слід зазначити і про таку форму взаємодії, як проведення науково-методичної роботи із працівниками органів досудового розслідування, розробка та презентування останніх експертних розробок та нових опанованих напрямів досліджень, різних методичних рекомендацій, проведення бінарних занять, спільних семінарів, під час яких висвітлювати питання, що виникають за результатами узагальнення судово-експертної практики, інформувати про нові можливості судової експертизи тощо.

Отримання слідчими та дізнавачами таких знань в подальшому дозволяє уникати помилок при призначенні експертиз в частині формулювання питань, пакування речових доказів, з метою збереження слідової інформації, починаючи від вилучення їх на місці події та до направлення їх до експертного підрозділу.

Усі ці форми пов'язані між собою єдиними принципами і загальною метою – найбільш ефективно забезпечити потреби органів досудового розслідування у використанні спеціальних знань під час здійснення кримінального провадження.

Таким чином, в процесі спільної діяльності працівників слідчих підрозділів Національної поліції України та Експертної служби МВС виникають ситуації, які зумовлюють необхідність здійснення конкретних форм взаємодії, ефективність та доцільність яких залежить від слідчих ситуацій, що постають на певному етапі під час розслідування конкретного кримінального провадження та спрямовані на встановлення фактів, які входять до предмету доказування. Ефективне розслідування кримінальних правопорушень неможливе без тісної співпраці між зазначеними працівниками, оскільки дослідження доказів, проведення експертиз та аналіз матеріалів розслідування є ключовими аспектами їхньої спільної роботи, а якісна взаємодія сприяє встановленню істини.

Список використаних джерел

1. Нестор Н. В. Взаємодія суб'єктів судово-експертної діяльності і органів досудового розслідування та прокуратури в сучасному кримінальному провадженні України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. №. 68. С. 118–129.
2. Лук'янчиков Є. Д., Лукьянчиков Е. Д. Форми взаємодії в процесі використання спеціальних знань. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : збірник наукових праць. 2009. № 3. С. 71–79.
3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення 18.03.2025).
4. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#n14> (дата звернення 18.03.2025).
5. Юсупов В. В. Форми та види взаємодії слідчого з експертом у кримінальному провадженні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* [Текст] : матеріали Всеукр. наук.практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 376 с.
6. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навчальний посібник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.
7. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : наказ МВС України від 10 верес. 2009 р. № 390. *Офіц. вісн. України*. 2009. № 82.

Арешонков Віталій,

доктор юридичних наук, професор,
керівник відділу Департаменту
аналізу інформації та управління
ризиками Бюро економічної безпеки
України

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) є центральним органом виконавчої влади, одним із завдань якого є забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України детективи БЕБ здійснюють досудове розслідування низки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, а також деяких кримінальних правопорушень проти власності.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, які є підслідними БЕБ, можуть призначатися різні види судових експертиз – судово-економічні (бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, фінансово-кредитних операцій), криміналістичні (почеркознавча, технічна експертиза документів, матеріалів, речовин та виробів тощо), товарознавчі, експертизи у сфері інтелектуальної власності та інші, що залежить від виду правопорушення і конкретних обставин його вчинення. Відповідно, використання спеціальних знань відіграє ключову роль у виявленні правопорушень цієї категорії, а також зборі доказів та встановленні об'єктивної істини в таких провадженнях. Пов'язано це з тим, що економічні злочини часто характеризуються складними фінансовими схемами, у тому числі з використанням фіктивних підприємств, а також великим обсягом різноманітної документації, яку потрібно фахово дослідити.

Для виявлення ризиків вчинення кримінальних правопорушень, підслідних детективам БЕБ, а також збирання і перевірки інформації у вже розпочатих кримінальних провадженнях, у складі органу утворені та діють спеціалізовані підрозділи – інформаційно-аналітичні, які здійснюють інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу, за результатами якої створюють інформаційні документи та аналітичні продукти. Згідно із Законом України «Про Бюро економічної безпеки України» працівниками зазначених підрозділів є аналітики, основним завданням яких є здійснення кримінального аналізу з метою виконання завдань, визначених за органом. Відповідно, для цього аналітик має володіти спеціальними знаннями та навичками у сфері економіки та кримінального аналізу [1].

У зв'язку з цим із самого початку діяльності органу в практиці розслідування економічних злочинів та розгляду таких проваджень у судах

постало питання співвідношення результатів діяльності аналітиків БЕБ та судових експертів із проведення судово-економічних експертиз, оскільки як одні, так і інші із зазначених суб'єктів у тому чи іншому обсязі володіють спеціальними знаннями у сфері економіки.

Відповідно, логічним є питання, чи можна аналітичний продукт у формі висновку аналітика вважати джерелом доказів на рівні висновку експерта у розумінні ст. 84 КПК України. Це питання виникло тому, що аналітичний продукт, який створює аналітик, за загальними ознаками, передбаченими ч. 1 ст. 99 КПК України, можна віднести в широкому розумінні до документа як джерела доказів. Він є матеріальним об'єктом, спеціально створеним з метою збереження інформації, містить зафіксовані за допомогою письмових знаків та зображення відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Разом із тим, ч. 2 ст. 99 КПК України такий матеріальний об'єкт до «документів» не відносить.

Потрібно зауважити, що крім такої спільної ознаки в діяльності аналітика і судового експерта, як володіння спеціальними знаннями, існують низка інших спільних ознак, пов'язаних із результатами їх діяльності. Наприклад, аналітичний продукт у формі висновку аналітика, як і висновок експерта, складається у письмовій формі та містить опис проведених досліджень і зроблених за їх результатами висновків – відповідей на питання, поставлені замовником. До того ж такі висновки, що містяться у створених ними документах, повинні ґрунтуватися на всебічному, повному і неупередженому дослідженні. Разом із тим існують суттєві відмінності, які, на нашу думку, не дозволяють на сьогодні відносити аналітичні продукти до джерел доказів у кримінальних провадженнях.

По-перше, згідно із Законом України «Про судову експертизу» (ст. 10) судові експерти повинні мати кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, яка отримується в порядку, передбаченому законодавством, та яка повинна періодично підтверджуватися судовими експертами. По-друге, згідно із зазначеним Законом (ст. 14), а також КПК України (ст. 70) судовий експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий у тому числі до кримінальної відповідальності за окремо передбаченою КК України статтею – «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» (ст. 384). Відповідно, у висновку експерта серед іншого повинно бути зазначено свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, а також те, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 102 КПК України). Такі вимоги нормативно не висуваються до аналітика та до змісту його висновків.

Однак, на нашу думку, найбільш суттєвим фактором, від якого безпосередньо залежить об'єктивність та неупередженість зроблених на основі спеціальних знань висновків, який свідчить на користь неможливості використання висновку аналітика як джерела доказів у кримінальному процесі, є відсутність підпорядкованості (залежності) особи, яка створює таке джерело доказів, від органу або осіб, які в подальшому використовують його у

доказуванні в кримінальних провадженнях. Саме тому експерт як суб'єкт кримінального процесу не віднесений ні до сторони обвинувачення, ні до сторони захисту, а є «іншим учасником кримінального провадження». Водночас аналітик як окремий суб'єкт узагалі не передбачений КПК України.

Щодо діяльності судових експертів, положення, що забороняють пряму залежність від сторін кримінального провадження або потерпілого, містяться в ст. 69 КПК України, а також ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», яка серед гарантій незалежності судового експерта та правильності його висновку також передбачає існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду. На нашу думку, такі норми є абсолютно справедливими, однак на сьогодні в нормативно-правових актах існують певні суперечності з цього питання, на які нами наголошувалось у попередніх дослідженнях [2].

Іншим питанням практичного характеру, безпосередньо пов'язаним із призначенням судово-економічних експертиз та аналітичними продуктами, є можливість постановки судовому експерту питань щодо підтвердження висновків аналітичних продуктів у формі висновку аналітика, наданих для проведення такого роду експертизи. Хоча в нормативних документах та методичних матеріалах із призначення судових експертиз відсутні прямі заборони щодо постановки подібного питання, проте, на нашу думку, воно є нелогічним та відповідно недоречним для постановки експерту. Причини цього є такі.

По-перше, аналітики БЕБ виявляють ризики вчинення кримінальних правопорушень, підслідних органу, а не самі правопорушення. Ризик, по суті, це імовірність настання певної події, відповідно, і висновки містять формулювання щодо такої ймовірності. Тому в разі коли судовою експертизою буде встановлений певний факт або його відсутність у категоричній формі, то надані аналітиком та експертом висновки будуть різнитися в частині форми. У такому випадку відповідь на питання повинна бути, що висновки не підтверджуються, хоча насправді це не відповідає істині.

По-друге, досить часто для відповіді на питання, поставлені детективами, або за власною ініціативою аналітики використовують не оригінали документів, а інформацію із баз даних державних органів. Натомість, згідно з методичними рекомендаціями з призначення судово-економічних експертиз, разом із документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту слід надати оригінали документів бухгалтерського та податкового обліку, які містять вихідні дані для вирішення поставлених питань, або належним чином завірені їх якісні копії [3]. Відповідно, експерту для відповіді на поставлене питання в будь-якому разі доведеться аналізувати не інформацію, викладену в аналітичному продукті, а вихідні фінансові документи. Тому, на наш погляд, доречніше ставити питання, враховуючи конкретні обставини та наявні фінансові документи, «напрямую», а не використовуючи аналітичний продукт як «проміжний» документ, який до того ж має інформаційний характер.

Важливим питанням практичного характеру, від якого в тому числі залежить тривалість досудового розслідування, є строки проведення судових експертиз, особливо судово-економічних, оскільки саме вони є

найпоширенішими при розслідуванні економічних злочинів. Хоча нормативними документами, які регламентують експертну діяльність різних відомств, встановлені чіткі строки проведення судових експертиз, на практиці існують об'єктивні та суб'єктивні фактори, що призводять до збільшення тривалості проведення судово-економічних експертиз. Це і збільшення навантаження на експертні установи, у тому числі з причин триваючої війни в нашій країні та пов'язаними із цим кримінальними правопорушеннями, і складність таких досліджень, оскільки судово-економічні експертизи часто вимагають глибокого аналізу великих обсягів фінансових документів, і кадрове забезпечення судово-експертних установ.

Для вирішення цієї проблеми необхідний комплексний підхід, який включає певні заходи з боку органів державної влади, експертних установ та правоохоронних органів. Серед таких заходів: посилення кадрового потенціалу експертних установ (збільшення чисельності експертів, підвищення кваліфікації діючих експертів); більш широке залучення фахівців із приватного сектору; оптимізація та вдосконалення процесу призначення експертиз (чітке формулювання питань, надання повного обсягу матеріалів); підтримання належної взаємодії та комунікації між експертними установами та правоохоронними органами (регулярні зустрічі та обговорення, діяльність у межах консультативних та комунікаційних груп) тощо. За відсутності таких заходів проблема зі строками проведення зазначених експертиз буде тільки погіршуватися, оскільки зі збільшенням штатної чисельності органів досудового розслідування БЕБ, що заплановано в найближчі кілька років, буде пропорційно збільшуватися кількість проваджень цієї категорії та відповідно кількість судових експертиз, які призначаються для отримання доказів у цих провадженнях.

Список використаних джерел

1. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 21. Ст. 146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
2. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. С. 194.
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 06.04.2025).

Армаш Надія,

доктор юридичних наук, доцент,
заступник директора ДП «Центр
судової експертизи та експертних
досліджень»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ЕКСПЕРТІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Організація та правове регулювання діяльності приватних експертів у нормах адміністративного права є складним і багатоаспектним питанням, яке вимагає ґрунтовного дослідження з урахуванням чинного законодавства України, правозастосовної практики й наукових поглядів вітчизняних фахівців. У контексті реформування системи правосуддя, активного розвитку ринку експертних послуг та зміцнення незалежності експертів особливого значення набуває удосконалення правової природи і механізмів регламентації професійної діяльності приватних експертів, котрі відіграють важливу роль у захисті прав і законних інтересів суб'єктів адміністративних правовідносин.

Як свідчить практика, висновки приватних експертів дедалі частіше використовуються в адміністративному судочинстві, податкових, митних та інших провадженнях. Вони сприяють об'єктивнішому ухваленню рішень і підвищенню якості адмінпроцедур. Водночас, розглядаючи проблематику організаційно-правових засад діяльності приватних експертів, необхідно взяти до уваги наявні прогалини в законодавстві України, суперечливі тлумачення норм різними відомствами і неоднакову судову практику, що зумовлює потребу комплексної правової систематизації та удосконалення нормативно-правового регулювання.

Одним із ключових нормативно-правових актів, що визначає засади функціонування експертної діяльності, зокрема й приватних експертів, є Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ (зі змінами і доповненнями), а також пов'язані з ним підзаконні акти Міністерства юстиції України, яке здійснює управління та контроль у сфері судово-експертної діяльності [1]. Для того, щоб розкрити організаційно-правові засади діяльності приватних експертів, необхідно передусім з'ясувати їхній правовий статус. Правовий статус приватного експерта можна визначити як нормативно встановлений комплекс прав, обов'язків і відповідальності, які впливають із положень чинного законодавства та пов'язані з професійною діяльністю у сфері експертного забезпечення правосуддя і забезпечення інтересів учасників адміністративних правовідносин [2]. Основою статусу приватного експерта є норми, що визначають порядок набуття права займатися експертною діяльністю, критерії професійної компетентності та процедуру відповідної атестації. До ключових законодавчих вимог належить наявність спеціальних знань, необхідних для надання експертних висновків у відповідній галузі. Крім того, особа, яка має намір займатися експертною діяльністю, зобов'язана дотримуватися етичних норм, принципу незалежності, неупередженості та

об'єктивності при здійсненні експертизи, що передбачено Законом України «Про судову експертизу»[1].

Окремим аспектом є регулювання професійної діяльності приватного експерта, яка має включати не лише порядок проведення експертиз, а й механізми організаційного забезпечення судово експертної діяльності.

Аналізуючи особливості організаційно-правових засад діяльності приватних експертів, важливо враховувати особливості їхньої взаємодії з державними органами. Так, Міністерство юстиції України виконують низку функцій, пов'язаних зі здійсненням контролю, методичним забезпеченням, проведенням атестації та видачею кваліфікаційних документів. У свою чергу, органи, наділені повноваженнями розглядати адміністративні справи (суди, органи виконавчої влади, уповноважені в межах адміністративного провадження), мають право залучати приватних експертів для проведення досліджень, надання висновків, а також для допиту як експертів у процесі розгляду справ. Такі експерти, незважаючи на свій «приватний» статус, перебувають у ролі суб'єктів, які беруть участь у здійсненні правосуддя та сприяють органам державної влади у виконанні їхніх функцій. При цьому ключовою вимогою є дотримання принципу незалежності: експерт не повинен підпадати під тиск або вплив осіб, зацікавлених у результатах дослідження, а органи влади зобов'язані забезпечити дотримання гарантованих прав і свобод учасників адміністративних проваджень [3].

Актуальними залишаються питання взаємодії приватних експертів із суб'єктами публічної адміністрації поза судовими процесами, наприклад, у разі проведення експертиз під час контрольно-наглядової діяльності, інспекцій, перевірок. Законодавство про адміністративні процедури, зокрема не так давно прийнятий Закон України «Про адміністративну процедуру» від 15 червня 2022 року № 2073-IX, передбачає, що органи виконавчої влади та місцевого самоврядування можуть залучати експертів для з'ясування обставин, що мають суттєве значення для прийняття рішення [4]. Такий механізм дає змогу вдосконалювати управлінські процеси та ухвалювати більш обґрунтовані адміністративні акти, проте постає питання щодо уніфікованої процедури відбору експертів, правових наслідків експертних помилок, а також їхньої відповідальності за неякісно проведені дослідження у позасудовому порядку. Розвиток інституту адміністративного договору в Україні, в межах якого державні органи можуть укладати контракти з приватними експертами для вирішення конкретних професійних завдань, також потребує належного правового врегулювання. Зокрема, слід визначити принципи, що гарантують прозорість, добросовісну конкуренцію та виключають корупційні ризики під час залучення приватних експертів.

Важливо наголосити, що регламентація експертної діяльності охоплює не лише професійні права та обов'язки, а й етичну складову. Чинне законодавство України містить загальні вимоги до поведінки експерта, тоді як деталізація морально-етичних правил переважно належить до компетенції професійних об'єднань і громадських організацій. У багатьох країнах світу існує комплекс етичних кодексів, які встановлюють принципи конфіденційності, незалежності,

кваліфікованості та чесності. Зважаючи на потребу у підвищенні довіри до приватних експертів, розвиток саморегульованих організацій, запровадження внутрішніх систем підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації експертів, а також механізмів відповідальності та вирішення професійних спорів мають велике значення. Законодавче закріплення вимог щодо дотримання етичних принципів у сукупності з іншими процесуальними та матеріальними нормами сприяло б підвищенню якості експертної діяльності та мінімізації конфліктних ситуацій.

Окрему увагу слід приділити питанням міжнародного співробітництва і взаємного визнання висновків приватних експертів, особливо в контексті імплементації Україною міжнародних договорів та європейських стандартів. У низці міжнародних документів, зокрема в рекомендаціях Ради Європи щодо судово-експертної діяльності, наголошено на важливості впровадження єдиних кваліфікаційних вимог і координації зусиль державних та недержавних інституцій для забезпечення належної якості експертиз [5]. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, стимулюють розвиток законодавства, яке мало б за мету гармонізувати діяльність приватних експертів із міжнародними нормами та спростити процедуру визнання їхніх висновків за кордоном. Це передбачає, зокрема, удосконалення правил атестації експертів, гармонізацію технічних стандартів дослідження та вдосконалення процесуального статусу висновків експертів в європейському правовому просторі. Національне законодавство вже передбачає можливість звернення до іноземних експертів у разі, якщо в Україні відсутні фахівці відповідного профілю, але залучення таких експертів вимагає додаткової правової регламентації, зокрема у частині підтвердження їхньої належної кваліфікації.

Таким чином, організаційно-правові засади діяльності приватних експертів у сфері адміністративного права охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із визначенням правового статусу експерта, механізмів його реєстрації (акредитації), процесуальних особливостей залучення до адміністративних проваджень, регулювання взаємин із державними органами, забезпечення незалежності та етичних стандартів діяльності, а також відповідальності за порушення професійних обов'язків.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
2. Когут О. В. Правовий статус експерта в адміністративному процесі. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 3. С. 97–103.
3. Латиш К. В., Демидова Є. Є., Дудченко О. Ю. Судово-експертні установи в Україні та особливості нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності у контексті недопущення експертних помилок. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 437-440.

4. Про адміністративну процедуру : Закон України від 14.12.2021. Набирає чинності 15.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

5. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства : збірка / Проєкт ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», Проєкт USAID «Справедливе правосуддя» ; відп. ред. Ю. Землицька. Київ, 2015. 708 с.

Артишко Марта,

завідувач сектору екологічних
досліджень відділу дослідження
матеріалів, речовин і виробів
Львівського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

На сучасному етапі розуміння екологічних прав людини, яке передбачає, серед іншого, забезпечення сприятливого для проживання, діяльності і здоров'я стану довкілля, набуває нового значення.

З урахуванням міжнародного правового аспекту, окремі права щодо довкілля закріплені в основних законах різних держав світу, включаючи Україну (ст. 50 Конституції України), а також конкретизовані в галузевих законах, наприклад, ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

За останні кілька років помітно зріс інтерес до охорони довкілля в Україні й в усьому світі. Це обумовлено низкою причин, серед яких основними є погіршення екологічного становища та незворотні процеси впливу людської діяльності. Становлення інституту судової інженерно-екологічної експертизи обґрунтовано необхідністю раціонального підходу до експлуатації довкілля та оцінювання антропогенного впливу на нього. Тому актуальним є глобальне розв'язання завдань, пов'язаних зі шкодою, заподіяній довкіллю.

Об'єктами судової інженерно-екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, а саме:

локальна земельна ділянка, на якій виявлені ознаки негативного антропогенного впливу, зокрема забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені площі зелених насаджень, території вивезення, складування й знищення відходів виробництва і споживання тощо;

забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ);

забруднений повітряний простір;

проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища;

зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу;

виробничі й складські приміщення промислових, комунальних та інших підприємств і організацій, їх очисні спорудження, газоочисні й пилоуловлювальні установки тощо;

механізми, устаткування, їх вузли та деталі з місця, де відбулася надзвичайна екологічна ситуація;

відомості з технічної документації й актів перевірки екологічного стану об'єктів;

результати обстеження об'єктів навколишнього середовища санітарно-епідеміологічними, природоохоронними й іншими спеціально уповноваженими органами; інші джерела інформації про негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Судова інженерно-екологічна експертиза (із залученням спеціалістів вузького профілю, спеціалізації) може також досліджувати:

екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища;

документацію з перепрофілювання, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, зокрема військового та оборонного призначення;

документацію із впровадження нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (зокрема тих, що закуповуються за кордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу;

документацію про генетично модифіковані організми, які призначаються для використання у відкритій системі.

Для проведення судової інженерно-екологічної експертизи з метою визначення розміру шкоди довікллю експертам направляють:

акти перевірок природоохоронних органів, зокрема й розрахунки шкоди відповідно встановлених такс;

протоколи оглядів місць події з зазначенням обсягів знищених (пошкоджених, видобутих) природних об'єктів, їх стану та вказанням місць розташування.

Для встановлення факту самовільного користування надрами та визначення обсягу видобутих надр використовується пряме вимірювання (заміри розробок, кар'єрів, накопичених надр) разом з аналізом матеріалів геологорозвідувальних робіт (геологічні, гідрогеологічні карти родовищ за їх наявності). За потреби питання з екологічної експертизи вирішують шляхом проведення комплексної експертизи із залученням відповідних фахівців.

Загалом судова екологічна експертиза – це процесуальна дія, суттю якої є спеціальне дослідження, спрямоване на встановлення пов'язаних із порушеннями вимог екологічного законодавства обставин і фактів про екологічну подію, що призвела до загибелі людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, великих матеріальних збитків, забруднення навколишнього середовища, а також до інших тяжких наслідків, проведене в передбаченому процесуальним законом порядку обізнаними в галузі екології та певних прикладних наук особами за дорученням

органу, що проводить розслідування, чи суду з метою встановлення фактичних даних, які у формі висновку судового експерта можуть стати доказом для встановлення істини у кримінальній, цивільній чи адміністративній справі.

Судова екологічна експертиза дає змогу встановити важливі фактичні обставини допущених правопорушень у сфері екології, розкрити причинні зв'язки між екологічними правопорушеннями та негативними наслідками, що настали в результаті цих правопорушень.

Об'єктами досліджень судової екологічної експертизи можуть бути:

локальна ділянка місцевості, де було виявлено ознаки негативного антропогенного впливу;

проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані у межах антропогенно-порушеного об'єкта довкілля;

зразки флори та фауни, що зазнали негативного антропогенного впливу;

різноманітні механізми, обладнання та деталі з місця, де відбулася подія чи настали її наслідки;

технічна документація, технологічні регламенти та акти перевірки екологічного стану об'єктів;

результати обстеження об'єктів довкілля санітарно-епідеміологічними, природоохоронними та іншими спеціально уповноваженими органами.

Отже, враховуючи значний ступінь суспільної небезпеки екологічних злочинів, високий показник їх латентності та низький рівень розкриття, назріла актуальна потреба підвищення ефективності використання спеціальних знань у межах розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень проти довкілля у формі залучення відповідних спеціалістів із різних галузей знань до проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також проведення комплексних судових експертиз. Важливу роль у цій діяльності має посісти судова екологічна експертиза, теоретичні основи якої на жаль, досі не сформовані у цілісну систему знань, а методична база, необхідна для її проведення, практично відсутня.

Окрім цього, складнощі, які виникають під час залучення відповідних спеціалістів для надання допомоги слідчому в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та судово-експертних досліджень, а також неналежний рівень розробки відповідних методичних рекомендацій, їх недостатня орієнтованість на сьогоденні проблеми слідчої та судової практики – зумовлюють потребу у проведенні комплексних наукових досліджень у цій галузі, оскільки саме комплексні дослідження дозволяють найкраще врахувати реальні умови сьогодення.

Бабкіна Олена,

доктор медичних наук, професор,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, м. Київ,
Україна, завідувач організаційно-
методичного відділу ДСУ «Київське
міське бюро судово-медичної
експертизи»

Холоділова Інесса,

завідувач відділення судово-медичної
цитології ДСУ «Київське міське бюро
судово-медичної експертизи»

ВАЖЛИВІСТЬ І ДОЦІЛЬНІСТЬ ЦИТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

В Україні відбувається всебічна взаємодія між правоохоронними органами, медичними установами, судовими експертами та іншими службами для надання своєчасної повноцінної допомоги постраждалим від сексуального насильства особам; розроблена та постійно вдосконалюється система заходів щодо запобігання, протидії та профілактики сексуального насильства. Вельми важливим у розслідуванні співробітниками правоохоронних органів випадків сексуального насильства є проведення своєчасного фіксування та документування сексуальних злочинів із дотриманням прав та забезпеченням безпеки постраждалих. Суттєвим аспектом у розкритті сексуальних злочинів є обґрунтованість доказової бази з використанням доказових методів, серед яких вагоме місце займають судові цитологічні дослідження, питома вага яких зростає з кожним роком [1–5].

Під час розслідування правоохоронними органами випадків сексуального насильства та з метою отримання доказової бази, вагоме місце займає проведення судово-медичних експертиз речових доказів з дослідженням мікрослідів та мікрооб'єктів біологічного походження, ідентифікацією видової, статевої, регіональної, органної та клітинної належності. Проведений статистичний аналіз і узагальнення виконаних судово-цитологічних досліджень за 2020–2024 роки в Київському міському клінічному бюро судово-медичної експертизи довів важливість та інформативність цитологічних судово-медичних експертиз із використанням сучасних високочутливих методик при розслідуванні сексуальних злочинів. Кількість експертиз / досліджень за фактами статевих злочинів у 2020–2024 році значно збільшилась. Позитивним моментом є те, що відбір матеріалу в підозрюваних у сексуальних злочинах (змиви зі статевих членів, зрізи нігтів, волосся тощо) також проводять співробітники правоохоронних органів у медичних закладах, або самі, з метою вчасного відібрання слідів для запобігання втраті, руйнуванню чи знищенню наслідків сексуального злочину, особливо якщо факт сексуального насильства

припадає на вихідні дні. Проте слід зазначити, що біологічний матеріал в об'єктах / на предметах, які можуть свідчити про сексуальні злочини, може бути наявний в обмеженій кількості, що є непоправним у разі втрати. Тому треба підходити особливо відповідально як до питань відбору матеріалу, так і до питань збереження його придатності та максимально раціонального підходу / послідовності під час дослідження. При цьому однією з головних переваг судового цитологічного дослідження залишається отримання максимальної інформації при використанні мінімальної кількості об'єктів та надання правоохоронним органам науково обґрунтованого, інформативного, достовірного результату, що вкрай важливо в разі відсутності інформації повної картини та обставин сексуальних злочинів.

Для демонстрації доцільності, важливості, необхідності та доказовості ролі судових цитологічних досліджень у розслідуванні випадків сексуального насильства, наводимо такий кейс. Це особливо важливо, коли обставини справи не завжди відображають повну реальну картину подій через важкий психологічний стан постраждалої особи, недосказаність постраждалою всіх обставин насильства, особисту сором'язливість і страх, що обмежує коло питань, які ставлять слідчі перед експертами.

Кейс. Обставини справи: з постанови слідчого відомо, що 00.00.2024 року приблизно о 00:30 за адресою: м. Київ, вулиця...біля будинку...гр-н А. вчинив дії сексуального характеру, пов'язані з оральним проникненням в гр. В., без її згоди. *На вирішення експерта поставлені питання:* Чи є кров, слина, сперма на представленому об'єкті дослідження, а саме у змиві прозорої речовини? Чи могла вона походити від гр. В.? Чи могла вона походити від гр. А.? Якщо є слина, то чи могла вона походити від гр. А.? Якщо є сперма, то чи могла вона походити від гр. А.? На дослідження у відділення судово-медичної цитології представлений білий паперовий конверт, заклеєний, опечатаний. З пакета вилучений білий паперовий згорток, у якому знаходилася дерев'яна паличка жовтого кольору довжиною 9,0 см із ватним тупфером на кінці довжиною 1,6 см. Під час візуального огляду ватного тупфера та стереомікроскопії за допомогою стереомікроскопа МБС-10 виявлені накладання сіро-чорного кольору, які просякають верхній шар тупфера з присохлими часточками, схожими на ґрунт. Під час огляду об'єкта в ультрафіолетових променях у затемненому приміщенні спостерігалось поглинання променів. *Згідно з постановою прокурора були відібрані зразки крові та слини гр-ки В. та гр-на А.* **Висновок.** Під час судово-цитологічного дослідження накладань на ватному тупфері на дерев'яній паличці виявлено сперму і слину особи жіночої генетичної статі. Цитологічних даних про походження слини від особи чоловічої генетичної статі не отримано. Під час серологічного дослідження об'єкта виявлено антиген Н ізосерологічної системи АВО, що не виключає походження сперми від гр. А., а слини – від гр. В., незалежно від їх категорії видільництва.

Таким чином, за результатами судово-цитологічного дослідження слідство отримало відповіді на поставлені ним питання та достовірну, інформативну доказову базу документування факту сексуального злочину.

Слід зазначити, що під час розслідування випадків сексуального насильства необхідно одночасно проводити судово-медичну експертизу як постраждалої особи, так і підозрюваних у скоєнні сексуальних злочинів осіб. Для цитологічного дослідження при статевих злочинах необхідно відбирати такі об'єкти:

– у підозрюваного: мазки-відбитки з головки статевого члена (на предметні стекла); змив зі статевого члену на марлевий тампон; зрізи волосся з лобка підозрюваного (якщо волосся відсутнє, зробити змив з лобка на марлевий тампон); вміст човноподібної ямки на гігієнічну паличку;

– у потерпілої: провести вилучення вмісту піхви стерильним марлевим тампоном із ділянки задніх і бічних склепінь для визначення можливої наявності сперматозоїдів і групової належності сперми (проводиться в строки не більш як 7 діб із часу скоєння статевого акту), зробити мазки на предметні стекла цим марлевим тампоном; провести вилучення вмісту ротової порожнини стерильним марлевим тампоном, зробити мазки на предметні стекла цим марлевим тампоном; провести вилучення вмісту з прямої кишки (якщо обстежувана після зносин через анальний отвір не мала акту дефекації) стерильним марлевим тампоном з глибини 3–5 сантиметрів шляхом обтирання її слизової оболонки; вилученим тампоном зробити мазки на предметні стекла – для встановлення наявності сперматозоїдів. У випадках виявлення на тілі постраждалої ділянок, схожих на сліди сперми, зробити змив зі шкірних покривів на марлевий тампон.

Висушити за кімнатної температури предметні стекла, марлеві тампони, а також зразок чистої марлі від того самого клаптика; упаковувати належним чином у паперовий пакет;

– у підозрюваного та потерпілої: зрізи нігтів потерпілої та підозрюваного; презервативи, серветки (якщо декілька, пакувати окремо); нижню білизну та одяг потерпілої та підозрюваного; простирадла, змиви з предметів з місту злочину.

Висновки. Проведення судово-цитологічних досліджень є необхідним для підвищення інформативності, обґрунтованості й об'єктивності висновків експерта у випадках комплексного вивчення та дослідження мікрослідів крові, ізольованих клітин, мікрочастинок ушкоджених тканин та органів на знаряддях травми, у піднігтьовому вмісті рук та на інших речових доказах під час розслідування злочинів сексуального характеру. Враховуючи вищенаведене, рекомендуємо:

1. Організацію постійної співпраці судово-медичних експертів із правоохоронними органами та наданням консультативної допомоги з роз'ясненням про необхідність, доцільність і своєчасність відібрання та направлення на цитологічну судово-медичну експертизу усіх вищеперелічених об'єктів / матеріалів у разі виявлення фактів сексуального насильства.

2. Застосування «Пам'ятки слідчого» (діагностичні можливості судово-цитологічного дослідження, вимоги до вилучення, упакування, зберігання об'єктів та їх непоправність при втраті).

3. Необхідність проведення семінарів для співробітників правоохоронних органів з метою підвищення знань про роль судово-цитологічних досліджень у доказовій базі при розслідуванні сексуальних злочинів.

Список використаних джерел

1. Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права. Друге видання, 2017. Available from: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37 International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf
2. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», документ 2319-IX, чинний, поточна редакція – прийняття 20.06.2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання {Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом Президії ВР N 3484-XI (3484-11) від 26.01.87} https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
4. Наказ МОЗ України № 6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17.01.1995 р. [Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text>
5. Забезпечення безпеки пацієнтів при фіксації сексуального насильства під час збройних конфліктів та воєнного стану в Україні. [О. П. Бабкіна, В. О. Бенюк, О. П. Яворовський]. Київ, 2022. 24 с. <https://gyn.medconference.in.ua/wp-content/uploads/2024>

Баранов Петро,

доктор геологічних наук, професор
старший судовий експерт відділу
товарознавчих та гемологічних
досліджень Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

Сливна Олена,

кандидат геологічних наук, судовий
експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Коротасєв Володимир,

кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України, директор
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

ПРО МЕТОДИ ОЦІНКИ БУРШТИНУ: ЯК ВИБРАТИ ПРАВИЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЕКСПЕРТИЗИ

Бурштин є унікальним та багатогранним матеріалом, який знайшов широке застосування в різних галузях – від промисловості до медицини, від косметології до мистецтва. Для кожного з цих напрямів розроблено чіткі якісні групи бурштину, які відповідають певним специфічним вимогам. Однак у мистецтві

вимоги до якості сировини значно суворіші, ніж у промисловості, де допускається використання бурштину з різними характеристиками, від надвисокої якості в ювелірній галузі, до низької якості.

Це підкреслює величезну важливість компетентної оцінки якості бурштину, оскільки саме від неї залежить вартість сировини. Існує чітка закономірність між властивостями бурштину та кінцевою формою виробу, що давно відомо фахівцям з його обробки. На жаль, ці знання досі не знайшли належного відображення в системі оцінювання, що є упущенням, здатним вплинути на цінність і конкурентоспроможність українського бурштину саме як дорогоцінного каменю органогенного походження.

Увага до якості бурштину дасть можливість не тільки підвищити рівень виробів з нього, а й зміцнить його позиції на ринку, де цінується не тільки краса, а й майстерність обробки.

У зв'язку з вищезазначеним, на сьогодні оцінювачі бурштину виділяють три методи оцінки: загальноприйнятий, технологічний та творчий.

Загальноприйнятий метод оцінки бурштину здійснюється за допомогою преїскурантів, де основним критерієм його якості є маса та розміри зразка. Решта властивостей, таких як форма зразка, текстура бурштину, включення, тріщини, поверхня зразка та прозорість, не мають чітких і конкретних параметрів, що робить їхню оцінку двозначною. При цьому такі ціноутворювальні характеристики, як колір та інклюзії, взагалі не визначаються.

Отже, така оцінка не відповідає статусу дорогоцінного каменю, яким є бурштин [1], про що ми неодноразово підкреслювали в наших публікаціях [2; 3]. Проте цінність цього методу і преїскурантів полягає в їхньому фіційному статусі, що дає змогу експертам і оцінювачам діяти під захистом цих документів.

Технологічний метод оцінки бурштину вимагає від оцінювача спеціальних знань і досвіду в його обробці. Першою умовою для застосування цього методу є можливість визначення властивостей бурштину в усьому його об'ємі, що передбачає необхідність видалення окисленої або дезінтегрованої кірки з поверхні зразка. Очищення можна проводити вручну або за допомогою галтувальних барабанів.

Подальше детальне вивчення властивостей бурштину дає змогу глибше зрозуміти його структуру та виокремити характеристики, що вигідно вирізняють його за декоративністю з поміж інших зразків, тобто виявити художні достоїнства каменю. Цей спосіб вимагає висококваліфікованих фахівців, оскільки особлива увага приділяється споживчим властивостям, які є як ціноутворювальними, так і естетично привабливими на ринку бурштину.

Знання технологічного процесу дає змогу оцінювачу одразу визначити призначення каменю. Наприклад, фраза «я бачу, що цей зразок можна використовувати для виготовлення інталії» свідчить про професіоналізм фахівця-технолога.

Технологічний метод спирається на вже розроблені та перевірені дослідним шляхом методи виготовлення виробів. При цьому враховуються економічні аспекти, пов'язані з втратами сировини в процесі виробництва. Наприклад, при

створенні бурштинової кулі втрати можуть сягати 70 %. Перевищення цього порога робить процес економічно недоцільним.

Творчий метод оцінки бурштину вимагає глибоких знань і навичок від фахівців у галузі мистецтва, дизайну та обробки природного каменю. Основи цього напрямку було закладено на початку 21 століття.

Творчий процес включає шість ключових етапів:

1. Градування технологіко-декоративних і декоративних властивостей.
2. Виявлення асоціативних ознак для кожної властивості.
3. Виокремлення художніх достоїнств конкретного зразка і створення художнього образу.
4. Розробка художнього проекту.
5. Складання технологічної карти на виготовлення виробу згідно з художнім проектом.
6. Розрахунок прогнозованої вартості виробу та аналіз ринку для даного продукту.

У цьому методі важливими є не тільки технічні навички, а й художнє бачення, яке дає змогу створювати унікальні та виразні вироби. При цьому існують закономірні взаємозв'язки між властивостями бурштину та кінцевими виробами, що ґрунтуються на принципі успадкування властивостей (табл. 1). Це означає, що під час виготовлення виробів форма та розмір зразка бурштину змінюються (відповідно змінюється і його маса), тоді як решта характеристик, як-от колір, прозорість, наявність або відсутність тріщин і включень, залишаються без змін.

Таким чином, весь процес дизайну та обробки бурштину зводиться до знання законів формоутворення. Саме вони дають змогу створювати унікальні вироби з бурштину, використовуючи навіть прості та непоказні зразки.

Таблиця 1

Еволюційна схема індивідуальних споживчих характеристик бурштину

Категорія характеристик	Характеристики бурштину в сировині	Характеристики, які використовуються під час процесу оброблення	Характеристики бурштину у виробах
Незмінні	Декоративні: - колір - прозорість - включення - інклюзи - полірованість	-	Споживчі властивості: - колір - прозорість - включення - інклюзи - якість полірування
Змінні	Геометричні: - форма - розмір Вагові	Геометричні: - форма - розмір Вагові	Геометричні: - форма - розмір Вагові

З огляду на складність двох останніх методів (технологічний і творчий), співробітниками Дніпропетровського НДЕКЦ розроблено програмне забезпечення. Воно здатне на основі градування властивостей бурштину запропонувати технологічні та дизайнерські рішення для конкретного зразка, провести розрахунок собівартості виробу, а також провести аналіз бурштинового ринку з визначенням різних надбавок на конкретні вироби.

Висновки.

Оцінити бурштин як дорогоцінне каміння, на нашу думку, означає визначити його справжнє призначення в ювелірному мистецтві та сувенірній продукції, а отже, встановити його об'єктивну ціну. Властивості бурштину знаходять своє втілення в різних виробах і впливають як на вартість сировини, так і на вартість готових виробів. Ба більше, вони формують моду, створюють попит і, зрештою, сприяють розвитку національних традицій.

Виокремлені три методи оцінки бурштину демонструють різні підходи, що існують на сьогодні, та які потребують спеціальної підготовки спеціалістів-експертів та розробки нових сучасних методик.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-вр#Text>
2. Баранов П., Кірін Р., Сливна О. (2024). Прайс-листи на вироби з бурштину як інструмент експертного оцінювання: гемолого-правові засади. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (36). С. 84–99. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2024.07>
3. Baranov, P., Korotaiev, V., & Slyvna, O. (2023). Features of pricing of amber products in modern conditions. *Forensic Herald*, 2(40), 68–76, 77–87. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2023-40-2-68>

Басюк Лариса,

доктор філософії, старший викладач
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАЛЕЖНОСТІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ СЛІДІВ ДО БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ

Відсутність законодавчо визначеної дефініції та обґрунтованого наукового тлумачення поняття «біологічних зразків» породжувало і продовжує породжувати різні несприятливі ситуації у практичній діяльності органів досудового розслідування, пов'язані з порушенням прав учасників кримінального провадження та збиранням неналежних доказів, а також до

численних розбіжностей у правозастосовній практиці та інтерпретаційних неоднозначностей цього поняття.

Досить неоднозначним та спірним залишається питання щодо віднесення відбитків пальців рук до біологічних зразків, що зумовлено їхньою природою, контекстом використання та протилежними тлумаченнями різними суб'єктами правозастосовної діяльності. Зробивши огляд останніх рішень судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо відібрання зразків для експертиз, та інші позиції науковців та практиків щодо даного питання, знову повертаємося до проблеми необхідності надання нормативного визначення поняттю «біологічні зразки».

Щодо розуміння природи таких зразків, то науковець Баулін О. В. на прикладі відбитків пальців рук людини доводить належність таких зразків до біологічних та відповідність процедури їх відібрання порядку, передбаченому в КПК України для освідчування особи [1, с. 226–227].

Так, вчений зазначає, що у словниках «біологічний» тлумачиться як «стосовний до біології, до життя, життєвих процесів організму». У структурному та генетичному розумінні життя «зводиться» до хімії і фізики, оскільки біологічний рух виникає з хімічного та фізичного, а суть життя, тобто біологічних явищ, полягає в хімізмі біополімерів (білків і нуклеїнових кислот). Суть самого хімізму – у більш глибокій фізичній сутності субатомних процесів. Своєю чергою, автор зазначає, що методи, способи і засоби пізнання визначаються, перш за все, природою і характером об'єкта, який досліджується (людина) [1, с. 226–227].

Антонюк П. Є. наводить думку, що, виходячи із запропонованої кримінальним процесуальним законом класифікації, під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення і голосу особи, відбитки зубів, відбитки будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступень ніг тощо), запахові сліди людини, а також усі зразки біологічного походження у їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо) [2, с. 35].

Разом з тим, продовжуючи аналізувати судову практику, ми бачимо протилежну позицію. Так, у касаційній скарзі захисник не погоджується із допустимістю протоколу відібрання зразків біологічного походження для експертизи та зазначає про порушення вимог КПК при примусовому відібранні відбитків пальців рук для зазначеного дослідження. На що Верховний Суд зазначив, що згідно з матеріалами кримінального провадження зразки папілярних узорів пальців та долонь обох рук засудженого були відібрані на підставі постанови прокурора, про що було складено відповідний протокол та зазначає, що відібрання відбитків пальців не є відібранням біологічним зразків, тому відсутні підстави для застосування порядку, передбаченого ч. 3 ст. 245 КПК, яка вказує на необхідність дотримання вимог ст. 241 цього Кодексу [3]. Аналогічна правова позиція прослідковується і в інших рішеннях [4; 5].

Таким чином, розглядаючи вищевказану проблематику, наводимо позицію Верховного Суду, який вказав, що за своєю суттю біологічні зразки особи виробляються в процесі її життєдіяльності (наприклад, кров, слина, піт, сперма

тощо). У ході відібрання таких біологічних зразків вони відокремлюються від організму особи, тобто відбираються. Таким чином, за своєю суттю біологічний зразок має мати здатність бути відокремленим.

Відбитки пальців рук становлять собою перш за все візерунок, залишений папілярними лініями людського пальця, який візуалізується експертом у ході проведення експертного дослідження шляхом дослідження завитків, зображених на цьому візерунку, для встановлення його належності певній особі. Відбитки пальців, як і фотографія обличчя, відображення сітківки ока не відокремлюються від організму індивіда, оскільки не є такими за своєю природою. Фактично вони є відображенням певної частини тіла особи. Отже, відбитки пальців не належать до кола об'єктів, які можуть бути біологічними зразками, оскільки за своєю суттю такі відбитки є відображенням папілярного узору пальців, вони не відокремлюються від тіла особи, на відміну від біологічних зразків, що можуть відбиратися, існувати й досліджуватися окремо від біологічного індивіда, як от кров, слина, піт, сперма тощо [6].

Тлумачні розбіжності та застосування різних процесуальних порядків отримання зразків для експертизи виникає через відсутність чіткого нормативного закріплення поняття біологічних зразків. Певною мірою на те, що ж варто відносити до таких об'єктів, орієнтують положення Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2015 р. № 1452/735. Остання, використовуючи відмінну термінологію, визначає, що предметом дослідження біологічного середовища можуть бути слина, сеча та змиви з поверхні губ, шкірного покриву обличчя і рук (пункт 12), а в разі, якщо в обстежуваній особі неможливо взяти зразки біологічних середовищ, вказаних у пункті 12, для дослідження біологічного середовища може використовуватися кров (пункт 13). В іншому підзаконному нормативно-правовому акті – Правилах проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 р. № 6, для позначення аналогічних об'єктів використовується вже інший термін: сліди біологічного походження (пункт 2.1.4) [7, с. 310].

Варто відзначити, що порядок отримання зразків для експертизи залежить від того, які саме зразки потрібно отримати. Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 (Освідування особи) Кримінального процесуального кодексу України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 (Тимчасовий доступ до речей і документів) КПК, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово (ч. 3 ст. 245 КПК).

Якщо відносити дактилоскопічні зразки до біологічних, то відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 245 КПК України, відбирання добровільно в особи дактилоскопічних зразків здійснюється на підставі постанови прокурора, а у разі відмови, тобто у примусовому порядку, – на підставі ухвали слідчого судді [8]. Водночас, законодавством не визначено чіткого переліку біологічних зразків, що призводить до неоднакового тлумачення ст. 245 КПК України на практиці.

Питання про коло об'єктів, що належать до біологічних зразків, має не лише теоретичне значення: від його розв'язання залежить реалізація однієї з ключових засад кримінального провадження – свободи від самовикриття (ст. 18 КПК), похідної від конституційної і конвенційної гарантій (ст. 63 Конституції, ст. 6 КЗПЛ). Відповідно до цієї засади жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 18 КПК). [7, с. 310].

Незважаючи на дискусійний характер та неоднозначний підхід щодо розуміння категорії зразків відбитків пальців рук, ми підтримуємо позицію віднесення її до категорії біологічних. Оскільки, відбитки формуються на основі структури шкіри, яка є живою тканиною, містить потові залози, які виділяють секрет та дають змогу відбиватися на поверхнях у вигляді дактилоскопічних слідів. Вони утворюються через взаємодію живої тканини шкіри з навколишнім середовищем, що вказує на їх зв'язок із біологічними процесами організму. Таким чином, відбитки пальців не лише є унікальними біологічними зразками, але й важливою частиною вивчення генетики, ідентифікації та біометричних технологій.

Список використаних джерел

1. Баулін О. В. Особливості отримання біологічних зразків особи для проведення експертизи у досудовому розслідуванні. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. Вип. 60. С. 222–231.
2. Антонюк П. Є. Організаційно-тактичні аспекти примусового відбирання біологічних зразків у особи в кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 34–39. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16331/1/Visnik_1-27-2017.pdf
3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 14.02.2024 у справі № 607/9004/22 (провадження № 51-5154км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074387>
4. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 10.08.2022 у справі № 203/14/20 (провадження № 51-1025км22) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105706453>
5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 11.01.2022 у справі № 185/2915/18 (провадження № 51-2281км21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102595518>

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 21.05.2024 у справі № 607/17409/22 (провадження № 51-215км24) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718>

7. Лейба О.А. Відібрання біологічних зразків для експертного дослідження: спірні питання нормативної регламентації та практики правозастосування. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2021. Вип. 65. С. 308–313.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Баулін Олег,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової
та нормативно-методичної діяльності
Київського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Сучасне кримінальне судочинство неможливо уявити таким, що здатне ефективно задовольняти потреби українського суспільства без використання спеціальних знань. Під останніми розуміються знання і навички, одержані за результатами здобуття фахової освіти або професійної праці за будь-якою спеціальністю, окрім сфери права, чи набуті під час практичної діяльності у будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, що використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення, за певною процедурою, процесуальних завдань [1, с. 49–50]. До цих знань не належать юридичні знання, а тому вони відсутні у слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, але у певних ситуаціях, що часто виникають на стадії досудового розслідування або в суді, скористатись цими знаннями їм вкрай необхідно для з'ясування окремих фактів і обставин, які мають важливе юридичне значення, й тому вони змушені звертатися до інших суб'єктів – носіїв спеціальних знань. Також до цих знань не належать загальнопоширені (загальновідомі) знання і відомості та інформація про обставини провадження, які містяться у документах провадження (справи) і можуть бути самостійно отримані з них особами, які проводять дізнання, досудове чи судове слідство [2, с. 5].

Основними формами використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є проведення експертиз шляхом їх призначення або залучення експерта уповноваженими суб'єктами і участь спеціаліста в процесуальних діях на стадії досудового розслідування або в суді. Спеціальними знаннями у тих чи

інших галузях знань неправового характеру в силу власного практичного досвіду, наявності другої вищої світи або спеціалізації (ювенальної, економічної тощо) володіють і практикуючі юристи (адвокати, слідчі, прокурори, судді), але використання цих знань для встановлення обставин кримінального провадження відноситься до непроцесуальних форм [3, с. 109], що не замінюють раніше вказаних основних процесуальних форм використання спеціальних знань.

Вкотре доводиться констатувати, що хоч спеціальні знання органи кримінальної юстиції використовують вже не одне століття, ціла низка питань, пов'язаних із залученням спеціалістів і експертів до кримінального провадження, до цього часу залишається не вирішеною як у правовій теорії, так і за результатами законотворчої, процесуальної та експертної діяльності [4, с. 14]. Не зважаючи на умови воєнного часу через збройну агресію РФ особливої актуальності набувають питання забезпечення законності під час використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, оскільки невиконання вимог процесуального закону сторонами, судом та іншими учасниками кримінального процесу у зв'язку із залученням експертів та спеціалістів й використанням результатів їх діяльності не лише унеможлиблює виконання завдань кримінального судочинства, закріплених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), а й негативно позначається на міжнародному авторитеті нашої держави, яка за даними Європейського суду з прав людини останнє десятиліття стабільно перебуває у групі лідерів за кількістю скарг осіб і порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Законність є загальним правовим принципом, що постає у кількох вимірах на різних ієрархічних рівнях нормативно-правового регулювання та реалізації норм різних галузей права в соціумі, але й набуває специфічного змісту в кримінальному судочинстві, криміналістиці та судовій експертизі. Законність визначена засадою кримінального провадження у п. 2 ч. 1 ст. 7 КПК і принципом судово-експертної діяльності в ст. 3 Закону України «Про судову експертизу», що цілком кореспондується із положеннями ст. 19 Конституції України про те, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

При цьому дуже важливо щоб дотримання законності гарантувалося ефективною системою передбачених у законодавстві спеціальних заходів, до яких належать вимоги розвиненості правової системи, ефективність нагляду і контролю за виконанням законів, наявність дієвих засобів примусу і впливу для належного виконання положень закону, що включають превентивні (запобігають порушенню закону), охоронні (для відновлення порушеного права) і каральні (реальне застосування до порушників закону мір покарання) засоби, оскільки відступи від закону призводять до беззаконня, порушення прав і свобод особи [6, с. 498–499]. Невипадково першою з перелічених гарантій законності згадується розвиненість

правової системи, що безпосередньо залежить від якості законодавчих актів як основи правового регулювання певних видів людської діяльності.

Проведений на сьогодні системний аналіз сукупності нормативно-правових актів, що регулюють кримінально-процесуальну і судово-експертну діяльність, враховуючи їх співвідношення та ієрархію, дозволяє зробити висновок про наявність чималої кількості лакун, колізій і протиріч у нормативному забезпеченні механізму правового регулювання даних видів діяльності. Причиною цих недоліків є відсутність системного підходу та ігнорування правил юридичної техніки в правотворчій діяльності. У нормотворчому процесі на визначення напрямку змін і доповнень законодавчих актів та інших нормативних документів більший вплив здійснює бажання швидко вирішити ту чи іншу проблему, яка щойно виникла під час практичної діяльності, ніж очікування результатів наукових досліджень закономірності правових явищ, з якими пов'язана ця проблема та від яких залежать перспективи її розв'язання. Спроби у такий спосіб досягти вирішення наявних у слідчій, судовій та експертній практиці проблем часто призводять не стільки до їх вирішення, скільки до створення нових. Зокрема, унаслідок такого підходу інститут експертизи у кримінальному провадженні, ключові норми якого зосереджені у ст. 242–244 КПК, вже тричі зазнавав кардинальних змін. Початково експертиза проводилась на стадії досудового розслідування за зверненням сторони, потерпілого або за дорученням слідчого судді. Зрозуміло, що кожна сторона в процесі, окремі потерпілі та їх представники почали активно використовувати право на залучення експерта та іноді зловживати ним, що збільшило як кількість експертиз, так і строки у кожному провадженні, завантажило судових експертів та ускладнило доказування, оскільки незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku (ч. 10 ст. 101 КПК).

Для подолання цих ускладнень і запобігання безпідставному проведенню повторних і паралельних експертиз останні з 15.03.2018 почали проводитися за дорученням слідчого судді, наданим за клопотанням сторони. Але такий тотальний судовий контроль суттєво обмежив права сторін на використання можливостей експертизи, позбавив потерпілого такого права, надмірно завантажив слідчих суддів, створив перепони швидкому розслідуванню та виконанню інших завдань кримінального провадження. Тому він був скасований і експерти з 17.10.2019 знов стали залучатися сторонами або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту. Проте, з 15.03.2018 до 17.10.2019 застосовувалися обидва порядки, тобто як первинний порядок, так і той, що дозволяв це робити винятково слідчому судді. Все залежало від моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), до 15.03.2018 вони були внесені чи після, бо зміни до ст. 243 КПК (у чинній на той час редакції) не мали зворотної дії в часі та застосовувалися до проваджень, які були внесені до ЄРДР після їх введення в дію (п. 4 § 2 розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII). При цьому, через неправильне визначення порядку

призначення експертизи суди на підставі ст. 86, ч. 1, п. 1 ч. 2, п. 2 ч. 3, ч. 4 ст. 87, ст. 89 КПК визнавали і можуть визнавати висновки експертів недопустимими джерелами доказів. Також до цього часу не відбулося відновлення для потерпілого тих можливостей, які він мав за першої редакції ст. 243 КПК. Зараз він може лише скористатися результатами експертного дослідження на підставі п. 6 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу», а положення п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 1 ст. 93 КПК щодо його права на збирання доказів і їх подання до слідчого, прокурора, суду стали правовими деклараціями-фікціями.

На сьогодні у КПК досить суперечливо вирішені питання, пов'язані з процесуальним статусом спеціаліста і процесуальним значенням результатів його діяльності, та існуванням у кримінальному провадженні двох джерел доказів, аналогічних за своєю гносеологічною суттю, - висновку експерта та висновку спеціаліста. У ньому згадується експертна установа (ст. 242 КПК), але не визначено процесуального статусу її керівника та порядку проведення в ній експертиз тощо.

Стабільність норм кримінально-процесуального права завжди породжує впевненість, що ці норми не випадкові. Зі стабільністю кримінально-процесуального закону безпосередньо пов'язані визначеність у поведінці учасників кримінального провадження, у методах, технічних засобах і тактичних прийомах їх діяльності. На жаль, чинний КПК важко вважати стабільним законом через досить часті зміни його положень. До того, він містить багато бланкетних норм, які прямо відсилають до врегулювання порядку Кабінетом Міністрів України, «законодавством», та іншими підзаконними нормативно-правовими актами, в які ще частіше вносяться зміни і доповнення.

Як уявляється, для привнесення стабільності та підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, в якому завжди «дозволяється тільки те, що передбачено законом» [7, с. 104], потрібно у КПК визначити підстави для проведення первинних, додаткових, повторних і комплексних експертиз; процесуальні повноваження керівника експертної установи; порядок залучення експерта стороною захисту і потерпілим; порядок призначення експертизи (залучення експерта) стороною обвинувачення і судом та виконання призначених експертиз в експертній установі. У подальшому привести у відповідність до вимог КПК положення інших нормативно-правових актів, зокрема відомих інструкцій. Що стосується участі спеціаліста у кримінальному провадженні, то будь-які оформлені ним документи мають належати до такого традиційного джерела доказів як інші документи.

Список використаних джерел

1. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 504 с.
2. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / Т. М. Арсенюк, В. І. Бояров, Т. В. Будко та ін.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
3. Дячук В. І., Климчук М. П., Губська О. А. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних подій / За ред. В. І. Дячука. Київ : Вид-во НВП «Інтерсервіс», 2012. 220 с.

4. Баулін О. В. Сучасні проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 13–15.

5. Офіційний веб-портал Європейського суду з прав людини. URL : <https://www.echr.coe.int> (дата звернення 21.04.2025).

6. Шемшученко Ю. С., Бобровник С. В. Законність. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т.2: Д–Й. Київ : «Укр. енцикл», 1998. С. 498–499. 744 с.

7. Михеєнко М. Конституційні принципи кримінального процесу. *Вісник академії правових наук України*. № 2 (9). Харків : Право, 1997. С. 100–112.

Бачара Дмитро,

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Вінницького НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ТРАПЛЯЮТЬСЯ В ПРАКТИЦІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовано проблеми, з якими стикається судовий експерт під час проведення дактилоскопічного дослідження, виокремлено основні причини їх виникнення та окреслено ефективні шляхи їх розв’язання.

Ключові слова: дактилоскопічна експертиза, фотографування слідів рук, «група слідів», «негативний слід», упакування об’єктів дослідження.

Дактилоскопічна експертиза – різновид трасологічної експертизи, що полягає в дослідженні на основі спеціальних знань інформації дактилоскопічного походження для встановлення тотожності та інших обставин з метою отримання фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Її головним завданням є ідентифікація особи за слідами її папілярних ліній (пальців, долонь, стоп ніг), залишених на місці події.

Дактилоскопічне дослідження – одне з найдавніших і найефективніших криміналістичних досліджень, яке дозволяє ідентифікувати особу. Разом з тим дактилоскопія як науковий спосіб встановлення особи злочинця за папілярними узорами рук займає значне місце в практиці правоохоронних органів нашої країни.

Результати дактилоскопічних досліджень мають часом якщо не вирішальне, то, поза сумнівом, істотне значення. Вони допомагають вибору основної версії серед інших, притримуючись якої вдається з’ясувати дійсні обставини справи, а також сприяють усуненню істотних суперечностей у свідченнях допитаних раніше осіб.

Дактилоскопічна експертиза, як і раніше, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що відбитки рук – це «традиційна складова» місця події за багатьма видами злочинів. Крім того, вони є джерелом цінної криміналістичної інформації, зокрема про особу, що їх

залишила, про час та особливості механізму слідоутворювання (окремі обставини злочинної події, а також анатомічні і функціональні ознаки певної особи). З огляду на це напрям потребує активного розвитку з метою підвищення ефективності діяльності експертів.

Криміналістичне дослідження слідів рук людини, залишених на місці злочину, складається з двох частин. Перший етап – виявлення, фіксація та вилучення слідів рук. Другий етап – безпосереднє лабораторне дослідження відбитків рук людини з метою встановлення їх придатності для ідентифікації та встановлення особи за наявними порівняльними зразками. Водночас подані етапи тісно пов'язані між собою та навіть взаємозалежні.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад огляду місця події, можуть бути виявлені сліди пальців рук або ж ділянки долонних поверхонь рук, на підставі яких є можливість ідентифікувати людину за відображеннями папілярних узорів [3, с. 177]. Технічні помилки, що на практиці допускають слідчі, слідчі-криміналісти, інспектори-криміналісти, призводять до різного роду проблем і прогалин, що, зрештою, тягне за собою втрату важливих доказів по кримінальному провадженню.

Найбільш поширені помилки пов'язані з виявленням, фіксацією та вилученням слідів папілярних узорів під час огляду місця події. Серед основних можна виділити такі групи:

- 1) Описуючи об'єкти та проводячи візуальний огляд під час проведення оглядів місць подій, обшуків, інших слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, слідчі, інспектори-криміналісти виявляють видимі сліди папілярних узорів, які до фотографування обробляють дактилоскопічним порошком з метою підвищення їх контрасту. Інколи подібні дії проводять навіть з поверхневими слідами нашарування, утвореними кров'ю та вилученими за фактами тяжких та особливо тяжких злочинів, тобто не дотримуються елементарні правила порядку використання неруйнівних та руйнівних методів дослідження. Руйнівні методи повинні використовуватися лише в тих випадках, коли виникає потреба саме в їх використанні, коли без них неможливо отримати якісний результат [2, с. 145, 146]. Варто пам'ятати, що будь-яка обробка, незалежно від її виду і якості, значно змінює мікроструктуру сліду папілярних узорів – пори забиваються порошком, краї ліній набувають іншої конфігурації, що в подальшому може ускладнити процес дослідження деяких фрагментарних слідів з використанням дрібних особливостей, знищених дактилоскопічним порошком. Методично правильно перед вилученням слідів папілярних ліній з поверхні об'єкта провести їх фотозйомку (рис. 1–4).

Рис. 1.

Рис. 2.

Рис. 3.

Рис. 4.

**Рис. 1–4. Сліди папілярних узорів вилучені з місця події
(перенасичені, «забиті» порошками)**

2) Непоодинокими є випадки часткового та вибіркового вилучення слідів папілярних узорів. При попередньому дослідженні під час слідчих (розшукових) дій інспектор-криміналіст у більшості випадків визначає ступінь якості та придатності слідів папілярних узорів, які, на його думку, мають підлягати вилученню та дослідженню, при цьому не фотографуючи комплекс слідів або взагалі розділяючи групи слідів папілярних узорів на окремі поодинокі сліди, що призводить до втрати важливої дактилоскопічної інформації. Повторюючись, наголошую, що перед вилученням слідів папілярних узорів із поверхні об'єкта потрібно провести їх фотозйомку так, щоб зображення усієї групи слідів пальців рук або ступень босих ніг було на одному знімку, незалежно від того, чи всі вони будуть придатні для ідентифікації особи, чи тільки деякі з групи (рис. 5).

Рис. 5. Ділянка ступні босієї ноги

3) У розрізі попереднього дослідження під час слідчих (розшукових) дій потрібно відзначити ще одну групу помилкових узагальнень до яких приходять слідчі, інспектори-криміналісти. Насамперед це стосується визначення таких видів слідів: давні, свіжі, позитивні, негативні та дзеркальні. Слід зазначити, що термін «негативний слід» має у криміналістиці й більш широке тлумачення. Цим терміном характеризуються сліди, контрастність яких обернена до контрасту відбитків папілярного узору на дактилоскопічній карті. У цьому випадку відображення папілярного узору більш світле, ніж проміжки між ними. Обов'язковою умовою утворення негативного сліду при контакті нігтьової

фаланги пальця з слідосприймальною поверхнею об'єкта є наявність слідоутворювальної речовини у міжпапілярних борозенках та відсутність її (або незначна кількість) на поверхні папілярних ліній (рис. 6–10).

Рис. 6.
Негативний слід

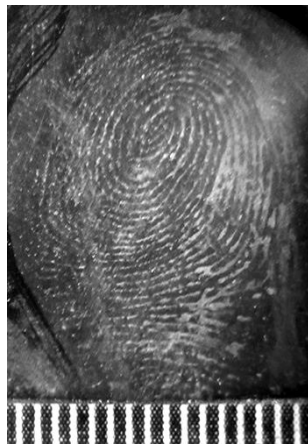

Рис. 7. Позитивний слід

**Рис. 8. Відтиск пальця
руки на дактилокарті**

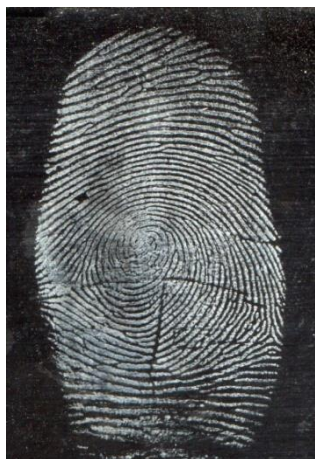

Рис. 9. Дзеркальний та негативний слід

Рис. 10. Негативний слід

Для обрання спеціальних методів виявлення слідів папілярних узорів необхідно мати чітке уявлення про механізм пербігу процесів. При цьому слід враховувати такі фактори, як термін залишення сліду, вплив на нього навколишнього середовища: температурного режиму, вологості повітря, а також властивості слідосприймальної поверхні та потожирової речовини [5, с. 295].

Через невеликий практичний досвід та недостатню теоретичну підготовку в деяких випадках сучасні інспектори-криміналісти не в змозі розрізнити давні сліди від свіжих, позитивні від негативних, об'ємні від поверхневих, що в свою чергу призводить до помилкового використання методів виявлення, фіксації та вилучення слідів (вибір дактилоскопічних порошків, вибір дактилоплівок тощо).

4) Зазвичай рекомендується сліди рук вилучати з предметами або їх частинами, на яких вони виявлені, або з імовірними слідами. Проте тут виникає наступна група недоліків, які потрібно зазначити.

Предмети зі слідами рук, що вилучені з місця події, упаковуються так, щоб ні предмети, ні сліди на них не були пошкоджені при транспортуванні та зберіганні. Необхідно пам'ятати, що предмети закріплюють в упаковці нерухомо, так щоб сліди рук не торкалися матеріалу упаковки (неприпустимо загортати предмет зі слідами рук в папір, поміщати їх у поліетиленовий пакет тощо). Пакувальний матеріал повинен не пропускати вологи, пилу та бути достатньо міцним, щоб при транспортуванні сліди не були пошкоджені чи деформовані. Усі об'єкти повинні упаковуватися індивідуально, а крихкі предмети необхідно упаковувати, використовуючи гуму, вату чи папір для амортизації [1, с. 70, 71] (рис. 11).

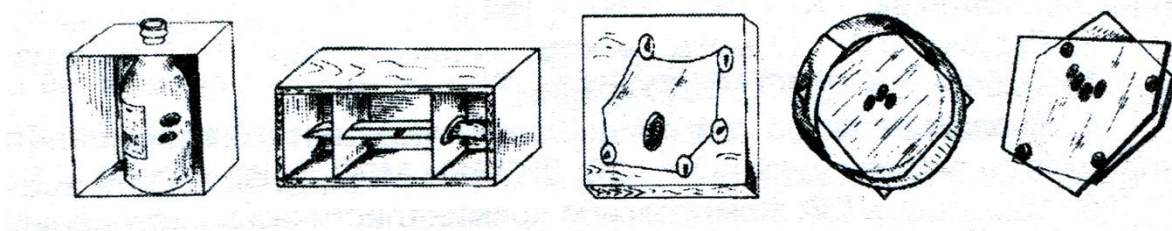

Рис. 11. Рекомендоване пакування об'єктів дактилоскопічної експертизи

Список використаних джерел

1. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін. Криміналістичне дослідження слідів рук / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Атіка, 2000. 152 с.
2. Івашков В. А. Особливості складання висновку експерта при виконанні дактилоскопічних експертиз : навчальний посібник. М., 1999. 240 с.
3. Логвиненко А. О. Значення дактилоскопічної інформації під час досудового розслідування злочинів. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 174–178.
4. Методика дактилоскопічних досліджень / [Кузнецов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 53 с.
5. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1 С. 292–296.

Берлінова Людмила,
старший судовий експерт відділу
товарознавчих та гемологічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ МВС
Мартосенко Марина,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник завідувача відділу
товарознавчих та гемологічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ МВС

ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ДЛЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Однією з важливих ознак ринку електричної енергії є те, що він функціонує на конкурентних засадах, крім діяльності суб'єктів природних монополій. Відтак постачання електроенергії споживачам здійснюється за вільними цінами [1].

Ринок електричної енергії є волатильним, зміни цін, у тому числі, прив'язані до сезонних змін в обсязі виробництва електричної енергії певними генераціями. І за рахунок особливості функціонування деяких сегментів ринку електричної енергії фактично ціна спожитої електричної енергії в повному обсязі може визначатися для споживача не на дату початку періоду (місяця) споживання, умовно не на дату укладання договору про закупівлю, а наприкінці періоду (місяця) поставки. Це пов'язано з тим, що електрична енергія може купуватися постачальником на чотирьох різних сегментах ринку, зокрема:

«ринку двосторонніх договорів», що зазвичай передбачає укладання строкових контрактів на оптовий обсяг;

на ринку «на добу наперед», з назви якого зрозуміло, що ця закупівля відбувається за добу до дати постачання;

«внутрішньодобовому ринку», що дає можливість купити електроенергію в межах доби споживання;

«балансуючому ринку», на якому продаються надлишки, придбані постачальником на попередніх ринках, або ж докуповується той обсяг, який був надміру спожитий споживачами постачальника.

Отже, точно спрогнозувати постачальнику ціну електроенергії, що буде постачатися протягом усього строку дії договору про закупівлю (зазвичай це календарний рік) або принаймні квартал чи навіть місяць, вкрай важко [2].

На сьогодні порядок закупівлі електроенергії є частиною відносин з виробництва, передачі, розподілу, купівлі-продажу, постачання електроенергії споживачам та регулюється Законом України «Про ринок електричної енергії» [3]. Відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії» один і той самий суб'єкт господарювання не має права одночасно вести діяльність з розподілу та постачання електричної енергії, а замовники мають самостійно дбати про закупівлю електроенергії.

Закупівлі товарів або послуг компанії, що знаходяться на державному забезпеченні, зобов'язані проводити відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі». Таким чином і закупівля електроенергії потрапляє під дію Закону України «Про публічні закупівлі», а це означає покупку через систему електронних закупівель [4; 5].

Для безперервного електропостачання бюджетними установами проводяться тендерні процедури із закупівлі електричної енергії, за результатами яких укладаються договори на електропостачання. Під час проведення закупівлі електричної енергії замовники зобов'язані керуватися Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [6] (далі – Особливості), Законом України «Про публічні закупівлі» [4], Законом України «Про ринок електричної енергії» [3], Правилами роздрібного ринку електричної енергії, що затверджені Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) від 14.08.2018 № 312 [7], Правилами ринку, що затверджені Постановою НКРЕКП від 14.03.2018 № 307 [8] та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють відносини на ринку електричної енергії.

Згідно з положеннями Особливостей убачається, що для здійснення закупівлі електричної енергії як товару законодавцем запропоновано такі види закупівель, які залежать від вартісних меж предмета закупівлі [9]:

відкриті торги та / або запит пропозицій постачальників, якщо вартість предмета закупівлі дорівнює чи перевищує 100 тис. грн;

прямий договір, якщо вартість предмета закупівлі є меншою ніж 100 тис. грн.

За результатами проведених торгів укладаються договори постачання електричної енергії, у яких визначаються істотні умови: загальні положення; предмет договору; умови постачання; якість постачання електричної енергії; ціна та/або порядок її розрахунку, порядок обліку та оплати електричної енергії; права та обов'язки споживача; права та обов'язки електропостачальника (постачальника); відповідальність сторін; порядок зміни електропостачальника; порядок врегулювання спорів; умови форс-мажорних обставин; строк дії договору; реквізити сторін; порядок організації комерційного обліку електричної енергії та надання даних комерційного обліку електричної енергії відповідно до забезпечення послуг комерційного обліку; інші умови (у разі їх встановлення).

Закупівля електроенергії неможлива без її попереднього розподілу, що включає в себе транспортування від електроустановок виробників електричної енергії або електроустановок оператора системи передачі мережами оператора системи розподілу [1]. Обов'язковою умовою постачання електричної енергії споживачу є наявність у нього укладеного в установленому порядку з оператором системи розподілу договору про надання послуг з розподілу, на підставі якого споживач набуває право отримувати послугу з розподілу

електричної енергії. Бюджетні установи, які закупають електроенергію, самостійно визначають спосіб оплати послуг з розподілу електричної енергії: через електропостачальника з наступним переведенням цієї оплати електропостачальником оператору системи або напряму з оператором системи.

Для визначення ринкової вартості електричної енергії необхідно розуміти складові, з яких формується ціна на електричну енергію і яка включає: ціну електричної енергії як товару без ПДВ, податок на додану вартість. Також у ціну може бути враховано коефіцієнт прибутковості постачальника, який обговорюється та визначається індивідуально для кожного конкретного підприємства. Витрати постачальника на послуги розподілу електроенергії не включаються, якщо умовами договору передбачено, що споживач здійснює плату за послуги з розподілу електричної енергії безпосередньо оператору системи, з яким споживач має діючий договір споживача про надання послуг з розподілу електричної енергії.

Водночас слід наголосити, що будь-який договір на поставку електричної енергії споживачу включає в себе вартість тарифу на передачу електричної енергії, що затверджується відповідними постановами НКРЕКП, тобто такий тариф є регульованим.

Згідно з Методикою визначення ринкових та неринкових видів вартості при проведенні судово-товарознавчих експертиз [10], для отримання цінової інформації під час визначення ринкової вартості електричної енергії, судові експерти можуть використовувати «... інформацію офіційних учасників, що міститься в системі державних закупівель PROZORRO».

Отже, для визначення ринкової вартості електричної енергії, під час проведення судових товарознавчих експертиз, може бути використана цінова інформації з договорів про постачання електричної енергії, що були укладені за результатами проведених публічних закупівель та оприлюднених на онлайн-платформі електронної системи публічних закупівель Prozorro. Проте, необхідно враховувати істотні умови договорів, а саме складові ціноутворення по кожному договору, які повинні відповідати умовам закупівлі об'єкта дослідження, зокрема:

- предмет закупівлі – електрична енергія;
- класифікатор та його відповідний код – ДК 021:2015:09310000-5: Електрична енергія;
- термін – без обмежень;
- торгова зона – об'єднана енергосистема України;
- без розподілу – так;
- тариф – вільні ціни.

Список використаних джерел

1. Закупівля електроенергії в бюджетних установах // @Бухгалтерія для бюджету та ОМС, 2025 / URL: <https://oblikbudget.com.ua/article/91-zakupvlya-elektrichno-energ-real> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Зміна ціни в договорах про закупівлю електричної енергії за правилами воєнного стану URL: <https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/zmina-tsiny-v->

dohovorakh-pro-zakupivliu-elektrychnoi-enerhii-za-pravylamy-voiennoho-stanu/?phone=audit (дата звернення: 01.05.2025).

3. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII (редакція від 09.02.2025) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#top> (дата звернення: 01.05.2025).

4. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII (редакція від 23.10.2024) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

5. Особливості закупівлі електроенергії // © ТОВ «Електронні закупівлі» / URL: <https://ezakupivli.com.ua/blog/stati/osoblivosti-zakupivli-elektroenergiyi-budzhetnimi-organizatsiyami-2> (дата звернення: 04.05.2025).

6. Особливості здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 № 471) (редакція від 17.04.2025) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#top> (дата звернення: 01.05.2025).

7. Правила роздрібного ринку електричної енергії: затверджені Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 312 (редакція від 01.04.2025) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#top> (дата звернення: 01.05.2025).

8. Правила ринку: затверджені Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 307 (у редакції постанови НКРЕКП від 24.06.2019 № 1168) (редакція від 15.04.2025) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#top> (дата звернення: 01.05.2025).

9. Закупівля електричної енергії та природного газу: відповіді на топ питань // © Zakupivli.pro, 2025 / URL: <https://oblikbudget.com.ua/article/91-zakupvlya-elektrichno-energ-real> (дата звернення: 01.05.2025).

10. Павленко О. В., Сорокіна В. О. Методика визначення ринкових та неринкових видів вартості при проведенні судово-товарознавчих експертиз. Київ: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. 2021. 180 с. Реєстраційний код – 12.1.22.

Бернадська Оксана,

науковий співробітник Київського
відділення Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Сич Ігор,

кандидат фармацевтичних наук,
головний судовий експерт
Науково-дослідного центру
незалежних судових експертиз
Міністерства юстиції України

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: РОЛЬ СУДОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ, МОДЕЛЮВАННЯ ОБЛИЧЧЯ ТА МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ МЕТОДІВ, ВКЛЮЧАЮЧИ СЕКВЕНУВАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ (NGS) В ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Криміналістичні дослідження є важливим етапом у розслідуванні злочинів, де застосування новітніх технологій та методів аналізу відіграє суттєву роль у встановленні фактів та ідентифікації осіб. Одним із таких прогресивних напрямів є криміналістична антропологія, моделювання обличчя за скелетними залишками та молекулярно-генетичні дослідження, включаючи використання новітніх технологій секвенування нового покоління (NGS). Розвиток і впровадження цих методів дозволяє значно покращити ефективність криміналістичних експертиз, забезпечити точнішу ідентифікацію та розширити можливості відновлення доказів.

У сучасному криміналістичному процесі застосування цих технологій дозволяє вирішувати завдання ідентифікації жертв, розслідування серійних злочинів та відновлення обставин злочинної діяльності, що в свою чергу має важливе значення для правосуддя. Дослідження сучасних методів судової антропології, моделювання обличчя та молекулярно-генетичних методів, включаючи NGS, зокрема їх міжнародний досвід, дає змогу краще зрозуміти етапи їх розвитку, переваги, проблеми та перспективи застосування в криміналістичній практиці.

Судова антропологія є дисципліною, що займається вивченням людських залишків з метою встановлення фізичних характеристик особи, зокрема статі, віку, раси, зросту та інших особливостей, що дозволяють ідентифікувати невідомих осіб. Зазвичай антропологи працюють із кістками, зубами, а також іншими частинами тіла, які можуть бути виявлені в ході розслідування.

У криміналістичному процесі методи судової антропології мають величезне значення для вирішення завдань ідентифікації жертв у випадках масових катастроф, військових конфліктів, а також вивчення залишків, знайдених на

місці злочину. Одним із важливих напрямів є відновлення вигляду особи на основі анатомічних особливостей її черепа та інших кісток. Відновлене обличчя може бути використано для публікацій у ЗМІ або в розшукових матеріалах, що допомагає у встановленні особи.

До недавнього часу відновлення обличчя здійснювалося вручну на основі стандартних пропорцій черепа та застосування анатомічних знань. Однак сьогодні все більш поширеним стає використання цифрових технологій для 3D-моделювання, яке дає змогу значно підвищити точність і деталізацію моделювання. Програмне забезпечення для 3D-моделювання на основі сканованих даних дозволяє створювати реалістичні відтворення, що можуть бути використані для розслідувань та публікацій у розшукових матеріалах.

Завдяки 3D-технологіям відновлення обличчя з кісток стало значно швидшим і точнішим процесом. Таке моделювання застосовується не тільки в криміналістиці, а й у розслідуваннях міжнародних правопорушень, коли необхідно ідентифікувати жертв масових злочинів чи катастроф.

Молекулярно-генетичні методи займають важливе місце в криміналістиці завдяки своїй здатності ідентифікувати особу навіть за найменші зразки біологічного матеріалу. Найбільш поширеними є методи аналізу ДНК, такі як полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР) і аналіз мікросателітних маркерів (STR). Однак в останні роки значно покращилася точність і швидкість генетичних досліджень завдяки впровадженню технологій секвенування нового покоління (NGS).

NGS дозволяє проводити аналіз великого обсягу генетичної інформації в один етап, що дозволяє виявити значно більше генетичних маркерів, ніж традиційні методи. Зокрема NGS дає змогу визначати одиничні нуклеотидні поліморфізми (SNP), що може бути корисним для уточнення етнічної належності особи, її родинних зв'язків або навіть аналізу стародавніх зразків.

Завдяки цим технологіям експерти можуть швидко і точно визначити генетичний профіль особи навіть за дуже малими зразками, що є надзвичайно важливим при дослідженні старих, пошкоджених або частково зіпсованих доказів.

Практичне застосування молекулярно-генетичних методів та моделювання обличчя доволі широке.

Судова антропология та моделювання обличчя активно використовуються для ідентифікації жертв, коли є лише частини тіла, а також у випадках, коли особу неможливо ідентифікувати за іншими документами. 3D-моделювання дозволяє максимально точно відтворити обличчя на основі наявних залишків.

Молекулярно-генетичні дослідження в криміналістичних лабораторіях проводяться із застосуванням NGS, що дає змогу аналізувати великі обсяги генетичних даних за короткий час. Це особливо важливо для розслідувань серійних злочинів або виявлення нових родинних зв'язків, що можуть допомогти у розслідуванні.

В Україні та за кордоном активно використовуються новітні молекулярно-генетичні методи для вирішення питань ідентифікації, пошуку жертв та аналізу доказів. Відомо, що такі організації як Інтерпол, FBI та Національна лабораторія криміналістичних досліджень Великої Британії активно використовують NGS

для забезпечення точних результатів у кримінальних розслідуваннях. Нещодавно Інтерпол розпочав програму по застосуванню NGS для порівняння ДНК з базами даних, що дозволяє знаходити родинні зв'язки навіть через багато років після злочину.

Сучасні методи криміналістичного дослідження, включаючи судову антропологию, моделювання обличчя та молекулярно-генетичні технології, є важливими інструментами для забезпечення правосуддя. Використання технологій секвенування нового покоління (NGS) дозволяє значно підвищити точність і швидкість ідентифікації та аналізу доказів у кримінальних справах. Міжнародний досвід демонструє ефективність цих методів у розв'язанні складних кримінальних справ, що є важливим кроком для розвитку криміналістичної науки в цілому.

Список використаних джерел

1. Лисенко І. О., Чернишов О. В. Основи криміналістичних досліджень ДНК. Київ : Видавництво Університету, 2018. 320 с.
2. Федорова Н. П., Козак І. В. Судова антропология : теория та практика. Харків : ХНУ, 2017. 280 с.
3. Маслов В. Ю., Лещенко М. В. Молекулярно-генетичні методи в криміналістиці. Львів : ЛДУ, 2019. 300 с.
4. Introduction to Forensic Anthropology. 5th ed. / Steven N. Byers. Boston : Pearson Education, 2018. 450 p.
5. DNA Evidence in Criminal Investigation. / National Institute of Justice. – Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, 2016. 365 p.
6. The Role of Next-Generation Sequencing in Forensic Science. / Interpol. Lyon : Interpol, 2020. 150 p.

Біла Вікторія,

доктор юридичних наук, доцент,
начальник наукової лабораторії
Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки
України

ДО ПИТАННЯ РОЗШИРЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ (FORENSIC INTELLIGENCE)

Зміна підходів до організації правоохоронної діяльності, зокрема в частині боротьби з організованою злочинністю, впровадження кримінального аналізу, ІІР-моделі правоохоронної діяльності зумовлюють активне обговорення розширення можливостей використання даних, отриманих під час огляду місця

події та/або проведення судової експертизи (експертного дослідження) у такій діяльності.

За оцінками Центру криміналістики Австралії, лише п'ять відсотків криміналістичних даних використовуються для цілей кримінального провадження [1]. Відповідно, існує великий обсяг даних, що використовується частково або не використовується взагалі для аналізу протиправних явищ [2]. Зазначене зумовлене, по-перше, особливостями організації судово-експертної діяльності, що здійснюється відносно конкретної обставини, події, особи, злочину [3]; по-друге, уявленнями про судову експертологію, яку розуміють достатньо вузько у контексті експертного забезпечення правосуддя [4]. Водночас вже понад 15 років активно обговорюються питання інформаційного потенціалу слідів або матеріалів, залишених особою під час протиправних дій, що пропонується розглядати у більш широкому контексті [4].

Дослідники констатують [1–4], що криміналістика та судова експертиза відіграють важливу роль у кримінальному аналізі. Їх зростаючий взаємозв'язок зумовлений розробкою спеціалізованого програмного забезпечення та розбудовою ІТ-інфраструктури, що дозволяють об'єднувати та аналізувати великі масиви даних [5].

Такий підхід використання інформації, отриманої в результаті застосування спеціальних знань судового експерта, на сьогодні розглядається в межах поняття «криміналістична розвідка» (forensic intelligence; далі – FORINT).

Концепція FORINT вже достатньо давно дискутується в межах профілювання наркотичних засобів та психотропних речовин [6–8], використання даних реєстрів геномної інформації людини (бази даних ДНК) [9; 10], слідів взуття тощо.

Власне поняття FORINT розкривається через опис його основних ознак, таких як зіставлення даних, аналіз великих масивів даних (Big Data) тощо. У науковій літературі наявні поодинокі спроби навести узагальнене визначення поняття FORINT, яке з урахуванням особливостей української правничої терміносистеми можна представити таким чином: аналітичний процес зіставлення даних, що містяться в криміналістичних обліках та реєстрах із даними, що зберігаються та обробляються в межах кримінального аналізу з метою утворення нового знання про зв'язки різних об'єктів, явищ, подій [11]. Підхід криміналістичної розвідки повинен об'єднувати розрізнені «сховища» інформації та криміналістичних даних у єдиний набір даних, із якими можна своєчасно пов'язувати повторювані злочини через асоціації на основі судово-криміналістичних та інших даних, таких як ситуаційна інформація (місце та час скоєння злочину тощо) [12].

Так, FORINT може бути використано для виявлення нетипової концентрації злочинів на певній території, на місцях скоєння яких було виявлено сліди, об'єднані спільними ознаками (однаковий відбиток підшви, ширина отвору при зломі тощо) [11], а також виявлення зв'язків злочину А із злочином В на основі методу злому та додаткових зв'язків зі злочином С на основі аналогічного набору відбитків взуття, залишених на місцях злочину [12]. FORINT також передбачає використання даних

з різних справ для розуміння тенденцій злочинності та виявлення зв'язків між справами, наприклад серійних злочинів [13].

Концепція FORINT може розглядатися вузько, коли до системи кримінального аналізу інтегрують лише дані, що містяться в криміналістичних обліках, або широко – коли використовується вся доступна інформація (результати судової експертизи, дані з процесуальних документів, дані публічної адміністрації, наприклад, у сфері охорони здоров'я, контролю за лікарськими засобами тощо).

Прикметно, що концепція FORINT активно опрацьовується Національним інститутом правосуддя США [13], а також Консультативним агентством Австралії та Нової Зеландії з питань правоохоронної діяльності [14]. Крім того, питання про розширення можливостей використання та доступності результатів застосування спеціальних знань поставлене на порядок денний розвитку Нідерландського інституту судових експертиз. Отже, подальша розробка концепції FORINT та її адаптації до національних особливостей правової системи може стати одним із перспективних напрямів посилення взаємодії між суб'єктами судово-експертної діяльності та правоохоронними органами, сектором безпеки та оборони.

Список використаних джерел

1. Forensic intelligence for crime prevention. URL : <https://www.uts.edu.au/research-and-teaching/our-research/data-science/our-research/forensic-intelligence-crime-prevention>
2. Roux C., Talbot-Wright B., Robertson J., Crispino F., Ribaux O. The end of the (forensic science) world as we know it? The example of trace evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 2015. Volume 370. URL : <https://royalsocietypublishing.org/doi/epdf/10.1098/rstb.2014.0260>
3. Alcaraz-Fossoul J., Roberts K. Forensic intelligence applied to questioned document analysis: A model and its application against organized crime. *Science & Justice*. 2017. Volume 57. P.p. 314–320. <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2017.04.003>
4. Ribaux O., Margot P., Julian R., Kelty S.F. Forensic Intelligence. *Encyclopedia of Forensic Sciences*. Academic Press : 2013. P.p. 298–302.
5. Ribaux O., Margot P. Inference structures for crime analysis and intelligence: the example of burglary using forensic science data. *Forensic Science International*. Volume 100, Issue 3, 29 March 1999, Pages 19–210. DOI : [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(98\)00213-8](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(98)00213-8)
6. Morelato M., Beavis A., Tahtouh M., Ribaux O., Kirkbride P., Roux C. The use of forensic case data in intelligence-led policing: The example of drug profiling. *Forensic Science International*. 2013 Volume 226. Pages 1–9. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2013.01.003>
7. Esseiva P.a, Ioset S., Anglada F. & others. Forensic drug Intelligence: An important tool in law enforcement. *Forensic Science International*. 2007. Volume 167. Pages 247–254. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2006.06.032>
8. Locicero S., Hayoz P., Esseiva P., Dujourdy L., Besacier F., Margot P. Cocaine profiling for strategic intelligence purposes, a cross-border project between

France and Switzerland: Part I. Optimisation and harmonisation of the profiling method. *Forensic Science International*. 2007. Volume 167. Pages 220–228. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2006.06.052>

9. Jeuniaux P., Dubocage L., Renard B., Van Renterghem P., Vanvooren V. Establishing networks in a forensic DNA database to gain operational and strategic intelligence. *Security journal*. 2016. Volume 29. Pages 584–602.

10. Hoffmann R., Meakin G., Morelato M., Roux C. The utility of trace DNA within forensic science for investigative and intelligence purposes. *WIREs Forensic Science*. URL : <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/wfs2.1515>

11. Forensic Intelligence and Crime Analysis. URL : https://serval.unil.ch/resource/serval:BIB_26398.P001/REF.pdf

12. Перцев Р. В., Нугер А. Р. Використання методу криміналістичної розвідки при розкритті злочинів. *Conferința științifică internațională «OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA»* (Chișinău, 24 martie 2023). С. 112–114. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/112-114_31.pdf

13. Understanding Forensic Intelligence: The NIJ Framework. URL : <https://nij.ojp.gov/topics/articles/understanding-forensic-intelligence-nij-framework>

14. Forensic intelligence lexicon. ANZAPAA, NIFS. 2022. Version 1. 6 p.

15. NFI annual report: opportunities for digital transformation but also challenges in finances, personnel and accessibility of forensic data. URL : <https://www.forensicinstitute.nl/news/news/2024/05/29/nfi-annual-report-opportunities-for-digital-transformation-but-also-challenges-in-finances-personnel-and-accessibility-of-forensic-data>

Біндас Роман,

старший судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних,
телекомунікаційних досліджень
та досліджень у сфері інформаційних
технологій Львівського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ, ТЕХНІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ І ПРАВОВІ ТРУДНОЩІ ПОРТРЕТНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У ВОЄННИЙ ЧАС

З початку повномасштабної агресії РФ проти України проблема ідентифікації військовополонених та безвісно зниклих осіб набула особливого суспільного значення. Визначення особи за ознаками зовнішності на основі матеріальних зображень стало одним із ключових інструментів у пошукових заходах, обміні полоненими та встановленні фактів порушення міжнародного гуманітарного права. Однак процес портретної ідентифікації в умовах війни супроводжується низкою суттєвих проблем, зумовлених об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Тому дослідження особливостей та об'єктивних труднощів проведення ідентифікації у час воєнного стану особливо актуальні.

Ідентифікація особи за матеріальними зображеннями традиційно базується на аналізі стабільних ознак зовнішності: форми обличчя; рис носа, очей, губ, вушних раковин; особливостей шкіри тощо. У воєнних умовах ці ознаки можуть зазнавати істотних змін унаслідок: травматичних ушкоджень; фізичного виснаження; недостатнього догляду за зовнішністю (наявність бороди, довгого волосся); емоційно-психологічного напруження, що змінює вираз обличчя; впливу зовнішнього середовища (опіки, обмороження).

Крім того, джерела матеріальних зображень (відео, фото) часто мають низьку якість через аматорські умови зйомки, що додатково ускладнює ідентифікаційний процес.

У процесі портретної ідентифікації військовополонених та безвісти зниклих осіб внаслідок бойових дій технічні труднощі є однією з основних причин ускладнення встановлення особи. Їх можна умовно поділити на кілька груп:

1. Незадовільна якість вихідних матеріалів. Неякісні фото- і відеоматеріали, які використовують для ідентифікації, найчастіше спричиняють:

неконтрольовані умови зйомки: більшість зображень фіксуються у польових умовах, часто під час активних бойових дій, де немає можливості забезпечити належний ракурс, фокус, освітлення чи стабільність кадру;

значна відстань до об'єкта зйомки: особа може бути знята здалеку, що призводить до значної втрати детальних рис обличчя;

недостатнє або надлишкове освітлення: надмірно і недостатньо освітлені кадри спотворюють реальні кольори шкіри, очей, волосся та приховують дрібні деталі обличчя;

розмитість зображення, викликана рухом об'єкта, нестабільністю камери, неякісним обладнанням тощо, унеможлиблює точний аналіз окремих елементів зовнішності;

наявність сторонніх об'єктів і людей у кадрі: часто зображення містять багато зайвих елементів, які відволікають увагу і ускладнюють виявлення необхідної для ідентифікації інформації;

стиснення даних: передача фотографій через месенджери і соціальні мережі призводить до автоматичного стиснення файлів, внаслідок чого втрачаються важливі деталі – дрібні риси обличчя, текстура шкіри тощо.

Зазначені чинники дуже вагомо впливають на можливості точного визначення особи на основі доступних матеріалів.

2. Зміни зовнішності особи. Війна суттєво змінює вигляд людини, чим створює додаткові перешкоди для порівняльного аналізу. Причинами цих змін є:

травматичні ушкодження: поранення обличчя, опіки, шрами змінюють первинний вигляд людини, що унеможлиблює використання стандартних методів зіставлення рис обличчя;

фізичне виснаження і дегідратація: втрата ваги чи набряки тканин змінюють контури обличчя, форму щік, підборіддя і навіть посадку очей;

гігієнічні особливості: через відсутність умов для догляду за собою можуть з'явитися борода, довге чи сплутане волосся, що закривають характерні риси обличчя;

психоемоційний стан: тривале перебування у полоні, середовищі стресу тощо – змінює міміку обличчя, робить його більш напруженим чи виснаженим, що також відображається на візуальному образі;

тимчасові чи постійні тілесні зміни: татування, нанесені у полоні чи в умовах бойових умов, сліди катувань тощо – можуть бути новими і невідомими для попередніх записів у базах даних;

Зазначені зміни значно знижують ефективність прямого порівняння поточних зображень із еталонними.

3. Обмеження в застосуванні технічних засобів, які виникають навіть за наявності сучасних технологій. Основними причинами цих обмежень є:

захищені джерела інформації: частина матеріалів надходить із закритих джерел, носить гриф «конфіденційно» тощо, що обмежує можливості їх повноцінної обробки й аналізу;

недосконалість програмного забезпечення: наявні алгоритми обробки зображень не завжди дозволяють виправити специфічні спотворення, характерні для бойових умов, наприклад, значну розмитість, частково зруйновану зовнішність тощо;

проблеми сумісності даних: зображення можуть бути створені у різних форматах і за допомогою різного обладнання, що ускладнює їх об'єднання в єдину базу даних та обробку.

Отже, технічні бар'єри суттєво впливають на якість і швидкість процесу портретної ідентифікації в умовах сучасного збройного конфлікту.

Проблеми портретної ідентифікації у контексті бойових дій та масового залучення військових формувань пов'язані з організаційними і правовими перепонами, які мають комплексний характер і теж впливають на ефективність та швидкість експертної роботи в умовах війни. Основні організаційні проблеми:

1. Відсутність єдиної бази актуальних даних – нестача централізованої, актуальної та повної бази фотозображень військовослужбовців, зокрема:

нерегулярне оновлення даних: багато мобілізованих військових не проходять обов'язкову фотофіксацію чи роблять це застарілими засобами, що не відповідають сучасним вимогам до якості зображення для ідентифікації;

зміни у зовнішності протягом служби, які можуть виникати через поранення, умови служби, природні процеси старіння тощо, однак бази даних не завжди фіксують ці зміни в динаміці;

децентралізація інформації: фотоматеріали можуть зберігатися в різних відомствах (міністерствах, військових частинах, територіальних центрах комплектування), що ускладнює оперативний доступ експертів до них;

відсутність єдиних технічних стандартів: знімки часто виконуються без дотримання вимог до ракурсу, якості освітлення тощо, що унеможлиблює їх ефективне використання в експертній практиці.

Зазначені чинники впливають на якість еталонних матеріалів для зіставлення, особливо якщо особа перебувала у полоні тривалий час або зазнала суттєвих змін зовнішності.

2. Координаційні проблеми між установами. У процесі пошуку та ідентифікації зниклих безвісти або полонених осіб дуже важлива ефективна взаємодія різних структур. Однак на практиці існують значні труднощі:

недостатня взаємодія правоохоронних, військових і експертних структур: відсутність чітко визначених каналів обміну інформацією та алгоритмів співпраці уповільнює процес отримання необхідних даних;

фрагментарність інформаційних потоків: кожна установа часто працює у межах власної юрисдикції, без системної інтеграції з іншими суб'єктами, що призводить до дублювання або втрати важливих відомостей;

проблеми комунікації з волонтерами: відіграючи значну роль у зборі інформації про полонених і зниклих, діяльність волонтерів не завжди координується з офіційними структурами, що створює ризик розповсюдження неперевіреної або неповної інформації;

відсутність уніфікованої процедури передачі фотоматеріалів та супровідних документів: немає загальноприйнятого стандарту формату та вимог до надання зображень для проведення експертиз.

Отже, недоліки організації процесу ідентифікації значно знижують шанси на своєчасне встановлення особи і часто призводять до затягування процедур обміну полоненими або підтвердження факту смерті.

Портретна ідентифікація в умовах війни особливо потребує дотримання етичних норм і правових принципів, оскільки робота з персональними даними осіб, що перебувають у полоні або зникли безвісти, супроводжується ризиками:

проблема інформованої згоди: часто ідентифікація проводиться без можливості отримати згоду самої особи або її родичів, що може порушувати права людини, закріплені на національному і міжнародному рівні;

розголошення конфіденційної інформації: використання і публікація фото- і відеоматеріалів з особами без їх дозволу або належної правової підстави може мати серйозні наслідки для самих осіб (наприклад, погіршення умов утримання у полоні) і для їхніх родин;

міжнародно-правові обмеження: Женевські конвенції й інші акти міжнародного гуманітарного права накладають обов'язки на держави щодо захисту особистості військовополонених, що включає обмеження на використання їхніх зображень у публічних цілях;

ризики неправомірного використання матеріалів: викрадення або несанкціоноване поширення ідентифікаційних матеріалів може стати інструментом інформаційних атак, шантажу або поширення дезінформації.

Отже, під час організації і проведення портретної ідентифікації експерти повинні діяти в чітких правових межах, приділяючи увагу захисту особистій гідності військових і юридичній бездоганності кожного процесуального кроку.

Список використаних джерел

1. Женевські конвенції та додаткові протоколи до них. URL: http://www.un.org/documents/decl_conv/conventions/ (дата звернення: 28.04.2025).
2. Бендер І. О. Портретна ідентифікація в криміналістиці: теорія та практика. Київ : Право, 2019. 248 с.
3. Блаженко В. С. Криміналістична ідентифікація особи: методи і засоби. Харків : Юрінком Інтер, 2018. 320 с.

4. Козак В. В. Ідентифікація осіб на основі фотографічних та відео-матеріалів: теоретичні та практичні аспекти. Львів : Літера, 2020. 272 с.
5. Микитенко І. А. Технології фотозйомки та аналізу зображень у процесах криміналістичної ідентифікації. Київ : Адвокат, 2021. 304 с.
6. Патон І. М. Сучасні технології у криміналістичній експертизі. Харків : ХНУ, 2022. 416 с.
7. Савенко О. В. Військові конфлікти і міжнародне гуманітарне право: дослідження проблем ідентифікації осіб у збройних конфліктах. Одеса, 2021. 198 с.
8. Сизоненко П. С. Методи портретної ідентифікації: аналіз сучасних підходів. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 260 с.
9. Етичні та правові аспекти ідентифікації осіб у збройних конфліктах. URL: <https://www.humanrightscouncil.org/> (дата звернення: 28.04.2025).
10. Український інститут національної пам'яті. Ідентифікація полонених та зниклих безвісти осіб: методи та підходи. Київ, 2023. 36 с.
11. Програма з ідентифікації осіб за допомогою сучасних технологій. URL: <http://www.identificationtechnologies.com> (дата звернення: 28.04.2025).

Бойко Світлана,

головний судовий експерт сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського НДЕКЦ МВС

Федьорко Сергій,

завідувач відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського НДЕКЦ МВС

Царенко Євгеній,

старший судовий експерт сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІСТЬ І ВАЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Сьогодні функціонування підприємств є важливим аспектом економічного показника країни. Для того, щоб забезпечити дієвий механізм економіки, держава забезпечує захист прав та інтересів кредиторів, інвесторів, які вклали кошти для належного функціонування того чи іншого підприємства.

Захист таких прав в Україні забезпечує інститут банкрутства, який має на меті відшкодувати повністю чи частково суму боргу для певних кредиторів чи інвесторів у разі неплатоспроможності боржника.

На жаль, є недобросовісні боржники, у діях яких під час розгляду справи про банкрутство виявлено ознаки фіктивного банкрутства, ознаки дій з доведення до банкрутства, ознаки дій з приховування банкрутства, і саме тоді одним із джерел доказу таких умисних дій, що й спричинили встановлення таких ознак, постає висновок судової економічної експертизи.

Відповідно до Кодексу України з питань банкрутства, банкрутство – визнана господарським судом нездатність боржника, крім страховика або кредитної спілки, відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника, а також віднесення страховика або кредитної спілки відповідно до рішення Національного банку України до категорії неплатоспроможних відповідно до Закону України «Про страхування» або Закону України «Про кредитні спілки» [1].

Причиною банкрутства можуть бути як об'єктивні фактори виникнення причин неплатоспроможності, так і суб'єктивні фактори.

До об'єктивних причин вважаємо за потрібне віднести: форс-мажорні обставини, падіння національного доходу, зростання інфляції, безробіття, нестабільність податкової системи, зниження реальних доходів населення, значне падіння попиту, нестабільність на фінансовому та валютному ринках, політична нестабільність, несприятливі демографічні процеси, неефективний маркетинг та менеджмент, низький рівень використання основних фондів, значні перевитрати інвестиційних ресурсів, реалізація проектів, які не приносять запланованих результатів, неефективна фінансова стратегія, низька ліквідність активів, надмірне співвідношення між кредитами та вартістю активів.

До суб'єктивних причин варто віднести умисні дії з боку керівництва підприємства, що спричинило погіршення фінансового потенціалу підприємства; такі дії трактують як економічні злочини.

Особливий інтерес становить розгляд та доведення наявності суб'єктивних причин банкрутства, які можуть бути підтверджені лише в рамках судово-економічної експертизи. Важливість цього питання стосується не лише кредиторів збанкрутілих компаній, які розуміють, що їх борги не можуть бути стягнені через злочинну поведінку керівництва боржника, а й країни, яка зазнала матеріальних збитків за рахунок платників податків [2, с. 695]. Принцип хвильового ефекту може призвести до банкрутства контрагентів боржника та суспільства в цілому, оскільки ліквідація підприємств впливає на економіку міст та регіонів, збільшуючи рівень безробіття в країні. А при встановленні таких протиправних дій, на органи управління боржника може бути покладена солідарна чи субсидіарна відповідальність.

Щоб виявити та довести економічні злочини, такі як доведення до банкрутства, фіктивне банкрутство та приховане банкрутство, необхідно

досліджувати фінансові показники, що здійснюються розпорядником майном на стадії розпорядження майна на виконання ч. 3 ст. 44 Кодексу України з процедур банкрутства [1].

Аналіз фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання щодо наявності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства проводиться згідно з Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затвердженими наказом Міністерства економіки України від 19 січня 2006 року № 14 [3].

У зазначених вище Методичних рекомендаціях наводяться основні показники, що визначають фінансово-господарський стан підприємства [4].

За результатом здійсненого аналізу фінансово-господарського стану Розпорядник майна подає до суду звіт про виявлення чи спростування вищенаведених протиправних дій, як правило такий звіт підтверджується висновком аудиту.

І далі, аналізуючи єдиний реєстр судових рішень, розпочинається цікавий процес того, що на підставі принципу змагальності сторін органи управління боржником можуть клопотати про надання свого висновку аудиту. За результатом цього найчастіше в матеріалах справи вже наявні два висновки-аудити про аналіз фінансово-господарського стану боржника, один з яких доводить протиправні діяння, а інший спростовує їх.

І саме в цьому випадку постає актуальність питання призначення судової економічної експертизи, яка все ж таки вирішить спірне питання в цій ситуації. Фахівці-експерти, аналізуючи усі наявні бухгалтерські та звітні документи боржника, будуть мати змогу встановити наявність ознак фіктивного банкрутства, приховування банкрутства або доведення до банкрутства.

Як зазначає суд в ухвалі по справі № 910/1246/21, згідно зі ст. 99 ГПК України [5] суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

жодною стороною не наданий висновок експерта з цих самих питань або висновки експертів, надані сторонами, викликають обґрунтовані сумніви щодо їх правильності, або за клопотанням учасника справи, мотивованим неможливістю надати експертний висновок у строки, встановлені для подання доказів, з причин, визнаних судом поважними, зокрема через неможливість отримання необхідних для проведення експертизи матеріалів.

У разі необхідності суд може призначити кілька експертиз, додаткову або повторну експертизу. При призначенні судом експертизи сторони обирають експерта або експертну установу шляхом консенсусу, а якщо у встановлений судом строк не досягнуто згоди, сторони обирають експерта або експертну установу спільно. Суд має право самостійно визначити експертів або експертні установи за обставинами справи. У разі необхідності для підготовки висновку

(комісійної або комплексної експертизи) може бути призначено кілька експертів. Учасники справи мають право поставити суду питання, які, на їхню думку, потребують з'ясування висновком експерта. У разі відхилення або зміни питань, запропонованих учасниками справи, суд зобов'язаний мотивувати таке відхилення або зміну.

Питання, які ставляться експерту, і його висновок не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта [6].

Про призначення експертизи суд постановляє ухвалу, у якій зазначає підстави проведення експертизи, питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» [7] судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Об'єктами дослідження в економічних експертизах виступають бухгалтерські документи та бухгалтерська звітність [8].

Також під час дослідження можуть використовуватися як джерела інформації й інші матеріали справи:

- акти ревізії, документальних перевірок діяльності підприємств;
- протоколи допитів, свідчення звинувачених і свідків;
- висновки експертів інших спеціальностей.

Під час проведення судової економічної експертизи у справі про банкрутство можуть виникати такі недоліки: обмеженість доступу до інформації; суб'єктивність експертної оцінки; недостатня компетентність експертів; відсутність стандартизованих методик; відсутність контролю за процесом експертизи; тривалість процесу.

Але усі ці недоліки можуть бути вирішені за умови добросовісності учасників процесу, а саме – дотриманням норм чинного законодавства, зокрема дотримання експертами та врахування під час проведення експертиз міжнародних норм і стандартів для перевірки усіх фактів.

Незважаючи на наявність достатньої кількості можливих недоліків, така експертиза повинна стати обов'язковою процедурою при аналізі виникнення ознак банкрутства підприємства.

У сучасних умовах економічної нестабільності та ризиків фінансової неплатоспроможності підприємств проведення судової економічної експертизи у справах про банкрутство набуває надзвичайної актуальності та важливості. Ця експертиза дозволяє об'єктивно визначити причини фінансових труднощів, встановити реальний майновий стан підприємства та забезпечити обґрунтоване рішення суду. Вона сприяє захисту прав кредиторів, акціонерів та інших зацікавлених сторін, мінімізує ризики недостовірної інформації та допомагає у запобіганні подібним ситуаціям у майбутньому.

Таким чином, проведення судової економічної експертизи є важливим етапом у справедливому та ефективному вирішенні справ про банкрутство, сприяючи стабільності та довірі у фінансовій системі.

Список використаних джерел

1. Абз. 3 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII.
2. Кравченко О.О. Динаміка банкрутства підприємств та рівень безробіття. *Молодий вчений*. 2017. № 3(43). С. 691–697.
3. Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання щодо наявності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства : Наказ Міністерства юстиції України від 10.09.2020 № 3105/5 / Верховна Рада України.
4. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, які затверджено наказом Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14.
5. Стаття 99 Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 № 1798-XII.
6. Ухвала суду № 101911303, 15.12.2021, Господарський суд м. Києва.
7. Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII.
8. Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз. Міністерство юстиції України. ДНДІСЕ. Реєстраційний код 11.0.08.

Бондаренко-Берегович Валерія,
доктор філософії, старший судовий експерт сектору товарознавчих досліджень відділу товарознавчих, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Житомирського НДЕКЦ МВС

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану створюють безпрецедентні виклики для системи кримінального судочинства, включаючи судово-експертну діяльність. Роль судових експертів у таких умовах не лише зберігає свою актуальність, а й суттєво посилюється. У фокусі дослідження – поєднання правових та психологічних аспектів функціонування судово-експертної системи в умовах збройного конфлікту [1, с. 45].

По-перше, значення судової експертизи зростає внаслідок ускладнення збору доказів, руйнування інфраструктури, евакуації осіб та загрози безпеці учасників процесу. У таких обставинах експертний висновок набуває вирішального значення для встановлення об'єктивної істини у справі [2, с. 73].

По-друге, психологічна складова діяльності судового експерта в умовах війни виходить на перший план. Робота в стресових ситуаціях, постійна загроза життю, моральне виснаження, а також опрацювання шокуючих матеріалів (наприклад, у випадках розслідування воєнних злочинів) вимагають високої психологічної стійкості. Тому психологічна підготовка, підтримка та супровід судових експертів мають бути інтегрованими в інституційні політики установ [3, с. 104].

По-третє, правові аспекти діяльності судового експерта зазнають змін. З одного боку, це стосується спрощення процесу призначення експертиз у зв'язку з терміновістю розслідувань. З іншого боку, виникає необхідність дотримання процесуального балансу, аби не допустити порушення прав сторін і не втратити довіру до результатів експертних досліджень [4, с. 62].

Підвищується значення психолого-правового аналізу: судовий експерт не лише аналізує об'єктивні ознаки доказів, але й має розуміти психоемоційний контекст, мотиви, а також поведінкові реакції осіб, причетних до подій. Це актуально для експертиз у справах про домашнє насильство, сексуальні злочини, воєнні злочини проти цивільного населення тощо [5, с. 37].

Особливої уваги потребує питання професійної етики судового експерта в умовах воєнного стану. Висновки мають ґрунтуватися виключно на науково обґрунтованих методиках, бути неупередженими, незалежно від політичної ситуації або очікувань слідчих органів [1, с. 46]. Судовий експерт – це суб'єкт правосуддя, а не інструмент обвинувачення.

Водночас, зростає обсяг роботи судових експертів, що призводить до перевантаження, емоційного вигорання, ризику професійних помилок. Нормативне регулювання має передбачати гнучкий підхід до навантаження, ротацію кадрів, створення умов для відновлення психологічного ресурсу [2, с. 75].

Необхідним є також створення міждисциплінарних команд: юристів, психологів, криміналістів, які можуть оперативно та комплексно проводити оцінку складних ситуацій. Такий підхід відповідає вимогам сучасного правосуддя та дозволяє досягати більшої точності у встановленні істини [3, с. 109].

Додатково в умовах гібридної війни актуальними стають питання інформаційного впливу, фальсифікацій та дезінформації. Судовий експерт має не лише виключати зовнішній тиск, а й володіти знаннями з інформаційної гігієни та критичного мислення [4, с. 61].

Також зміни в суспільстві, пов'язані з війною, формують нові запити до експертної діяльності: проведення експертиз у справах про воєнні злочини, пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, обстріли цивільних об'єктів, оцінка психологічного стану потерпілих тощо. Це потребує адаптації наявних методик, розробки нових стандартів і підвищення кваліфікації фахівців [5, с. 38].

У підсумку, судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану потребує реформування як на правовому, так і на організаційному рівні, із обов'язковим урахуванням психологічних чинників. Це дозволить не лише забезпечити ефективність експертиз, але й зберегти професійне здоров'я судових експертів, а також підвищити рівень довіри до судової системи загалом.

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
2. Дьяків В. Психологічне забезпечення діяльності експертів у стресових умовах. *Психологія і право*. 2023. № 1. С. 72–78.
3. Козловський О. І. Судово-експертна діяльність у період збройного конфлікту: виклики та перспективи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 102–111.
4. Павленко Т. Є. Правове регулювання доказування в умовах воєнного стану. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 4. С. 59–64.
5. Мельник Н. В. Особливості проведення психологічної експертизи у справах про насильство. *Судова експертиза і право*. 2021. № 3. С. 36–40.

Бордакова Ірина,

головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах технологічного процесу виробництва товарів різного призначення процес виробництва спирається на технічне законодавство та нормативні документи, які регламентують економічно доцільні правила, процеси, методи виготовлення та контролю продукції, а також гарантують безпеку життя, здоров'я, майна людей і довкілля.

Модернізація техніки супроводжується ускладненням обладнання, використанням високоінтелектуальних систем машин і приладів, які взаємопов'язані між собою більш жорстким режимом їх експлуатації, використанням широкої номенклатури речовин і матеріалів. При цьому різко зростають вимоги до сировини, матеріалів, комплектувальних виробів і готової продукції. Першорядного значення набувають питання надійності та безпеки товарів виробничого призначення та товарів народного споживання. Сьогодні виробники та їх торгові посередники, що прагнуть підняти репутацію відповідних торгових марок, перемогти в конкурентній боротьбі, вийти на світовий ринок,

зацікавлені у виконанні як обов'язкових, так і рекомендованих вимог стандартів. У цьому сенсі стандартизація проявляється як частина сучасної підприємницької стратегії [1].

Технічне регулювання спрямоване на забезпечення постачання якісної, нефальсифікованої продукції покупцям, а також сприяє розвитку інновацій, конкуренції та диференціації продукції із дотриманням конкретних вимог. Згідно із Законом України від 15.01.2015 № 124-VIII «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» технічне регулювання означає правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних із ними процесів та методів виробництва, а також перевірку їх дотримання шляхом оцінки відповідності або державного нагляду (контролю Система технічного регулювання України – це стандартизація, метрологія та оцінка відповідності (сертифікація), якими займаються органи стандартизації, метрологічні служби та органи оцінки відповідності.

Метрологія – це наука про вимірювання, методи досягнення їх єдності, методи досягнення вимог точності вимірювань. Метрологічна діяльність – це діяльність, яка пов'язана із забезпеченням єдності вимірювань.

Сертифікація становить процес підтвердження відповідності продукції умовам відповідного технічного регламенту. Сертифікація – це надання незалежним органом письмового підтвердження (сертифіката) про те, що продукція, послуги або відповідна система управління чи ведення бізнесу відповідають певним критеріям.

Стандартизація розглядається у трьох ключових напрямках:

як наука стандартизація розробляє науково обґрунтовані терміни, визначає принципи, методи державного регулювання та управління у конкретній сфері діяльності;

як практична діяльність стандартизація пов'язана з розробкою, впровадженням і використанням нормативних документів, контролем за виконанням викладених у них вимог, правил і норм, фінансуванням у сфері суспільного життя;

як елемент керування якістю цей вид діяльності сприяє швидкому підвищенню конкурентоздатності продукції, що випускається [1].

У повсякденному житті роль стандартизації край важлива як для виробників, так і для споживачів. Процедура встановлення вимог, норм, правил, які забезпечують право споживача на придбання товарів належної якості за прийнятною ціною, а також гарантують безпечність і комфортність праці, являє собою стандартизацію. Об'єктом стандартизації є продукція, процес, послуги, для яких розробляються певні вимоги, характеристики, параметри, правила.

Стандартизація здійснюється на міжнародному, регіональному, національному рівнях. Міжнародна стандартизація – діяльність, у якій беруть участь органи стандартизації різних країн. Провідна роль у міжнародній стандартизації належить двом неурядовим міжнародним організаціям – Міжнародній організації зі стандартизації (ISO) і Міжнародній електротехнічній комісії (IEC).

Важливою для міжнародної стандартизації є діяльність двох міжурядових організацій – Світової організації торгівлі і Європейської економічної комісії ООН. Своєю чергою міжнародні неурядові організації ISO і IEC розробили низку правил щодо застосування стандартів з урахуванням кількості самих стандартів. Міжнародні стандарти ISO представляють собою варіант технічних вимог до продукції (послуг), що полегшує обмін товарами та послугами між економічними агентами світового ринку (ці вимоги не обов'язкові для всіх країн-учасниць) [2].

Міжнародна стандартизація покликана пов'язати та систематизувати вимоги світової торгівлі, інтереси споживачів, сприяти найбільш повному використанню продуктивних сил. Використання міжнародних стандартів, досвіду міжнародної стандартизації дозволяє швидко розвивати й піднімати виробництво окремої країни до рівня передових промислових країн і тим самим розвивати та поглиблювати торговельно-економічні відносини між усіма ними.

До основних цілей європейської стандартизації віднесено:

узгодженість національних стандартів країнах-учасницях ЄС;

прийняття країнами-учасницями ЄС єдиних міжнародних стандартів;

розробка єдиних європейських стандартів у галузях, де не були прийняті міжнародні стандарти [1].

Українським підприємствам, які виробляють продукцію, не гіршу за світові зразки, і намагаються вийти на міжнародний ринок, потрібні такі передумови:

наявність національних стандартів на продукцію, які гармонізовано з міжнародними;

наявність достатньої кількості акредитованих лабораторій та органів із сертифікації в різних галузях економіки, які задовольнили б потреби підприємств щодо випробувань і сертифікації власної продукції;

отримання права нанесення знака ЄС на продукцію за результатами сертифікації, проведеної українськими органами оцінки відповідності.

Крім того, у новій редакції Закону «Про стандартизацію» (Закон України від 05.06.2014 р. за № 1315-VII) закладені шляхи вдосконалення правових та організаційних засад національної стандартизації [1].

Таким чином, слід підкреслити, що на державному рівні здійснюється контроль за виробництвом, постачанням та реалізацією товарної продукції, але наявність неякісної, інколи небезпечної продукції свідчить про те, що потрібно удосконалювати як законодавчу базу, так і методи та заходи усунення присутності на споживчому ринку продукції, яка не відповідає встановленим нормам і правилам.

Перехід на міжнародні стандарти в різних галузях потребує сучасних підходів та модернізації технічних процесів, а також вдосконалення нормативно-правової бази, що стосується правил торгівлі продовольчими та непродовольчими товарами на ринку України.

Крім того, необхідно відновити контроль відповідних органів (Держпродспоживслужби) за наданням послуг або розширити права контролю та реагування на невідповідності встановленим нормам у різних сферах діяльності.

Такий комплексний підхід сприятиме вдосконаленню забезпечення якісних і безпечних товарів та послуг для всіх верств населення, а також дасть можливість виходу українського виробника на міжнародний ринок різних галузей виробництва.

Список використаних джерел

1. Кропивна А. В., Бондаренко Г. С., Кропивний В. М. Стандартизація : навчальний посібник [Електронне видання]. Кропивницький : ЦНТУ, 2021. 307 с. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/c08a92b2-907c-4ce3-a114-a621d0d24d93/content> (дата звернення 28.04.2025).
2. Міжнародна стандартизація та сертифікація. Електронна сторінка видання. URL: [https://nvppoint.com/uk/mizhnarodna-standartizatsiya-ta-sertifikatsiya/#:~:text=\(дата звернення 28.04.2025\)](https://nvppoint.com/uk/mizhnarodna-standartizatsiya-ta-sertifikatsiya/#:~:text=(дата звернення 28.04.2025)).

Борзов Олександр,

заступник завідувача відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

Пристапа Володимир,

головний судовий експерт відділу досліджень матеріалів, речовин та виробів лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

ОГЛЯД СПОСОБІВ ПІДГОТОВКИ ПРОБ ВОЛОССЯ ЛЮДИНИ ТА ТВАРИН ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОМ СКАНУВАЛЬНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ МІКРОСКОПІЇ

Сканувальна електронна мікроскопія (СЕМ) є найефективнішим методом отримання зображень рельєфних поверхонь мікрооб'єктів різноманітного походження, зокрема волосся людини та тварин.

Такі об'єкти часто вилучаються під час огляду місць різноманітних правопорушень – насильницьких злочинів проти особи, хуліганських дій, крадіжок майна тощо.

Морфологічне дослідження волосся в судово-експертній практиці традиційно здійснюється методами оптичної мікроскопії. Проте роздільна здатність будь-яких оптичних мікроскопів обмежена фундаментальними фізичними законами. Тому використання оптичної (світлової) мікроскопії для отримання чітких зображень при збільшеннях понад 1500× зазвичай неможливе. Натомість, використання СЕМ дає змогу отримувати високоякісні зображення з великою глибиною різкості при збільшеннях до 1 000 000×.

Однак, з огляду на фізичні процеси, якими супроводжується взаємодія матеріалу досліджуваного об'єкта з первинним електронним пучком, слід враховувати особливості режимів використання електронного мікроскопа щодо діелектричних матеріалів, оскільки під час дослідження діелектриків у звичайних умовах відбувається накопичення статичного електричного заряду в речовині об'єкта, наслідком чого є спотворення отриманого зображення, особливо відчутне в найпоширенішому режимі детектування – вторинних електронів (SE).

Для запобігання цьому явищу застосовують спеціальний метод підготовки поверхні – нанесення на зразок струмопровідного покриття в установках вакуумного напилення. Покриття може формуватися карбоном або різними металами та сплавами (золото, золото-платинові сплави тощо). За відсутності технічних умов для напилення дослідження діелектричних зразків можливе застосування режимів детектування відбитих електронів (BSE) та «низького» вакууму (LV), якщо вони передбачені конструкцією приладу.

У цій роботі проаналізовано ефективність використання вищезгаданих методів підготовки проб волосся на прикладі застосування сканувального електронного мікроскопа TESCAN Vega 3 та напилювальної установки SEO-TEC EM на зразках волосся людини та тварини (шерсть лами). Відповідні електронно-мікроскопічні зображення наведені на рис. 1–5. Зображення отримані при збільшеннях $\sim 3000\times$.

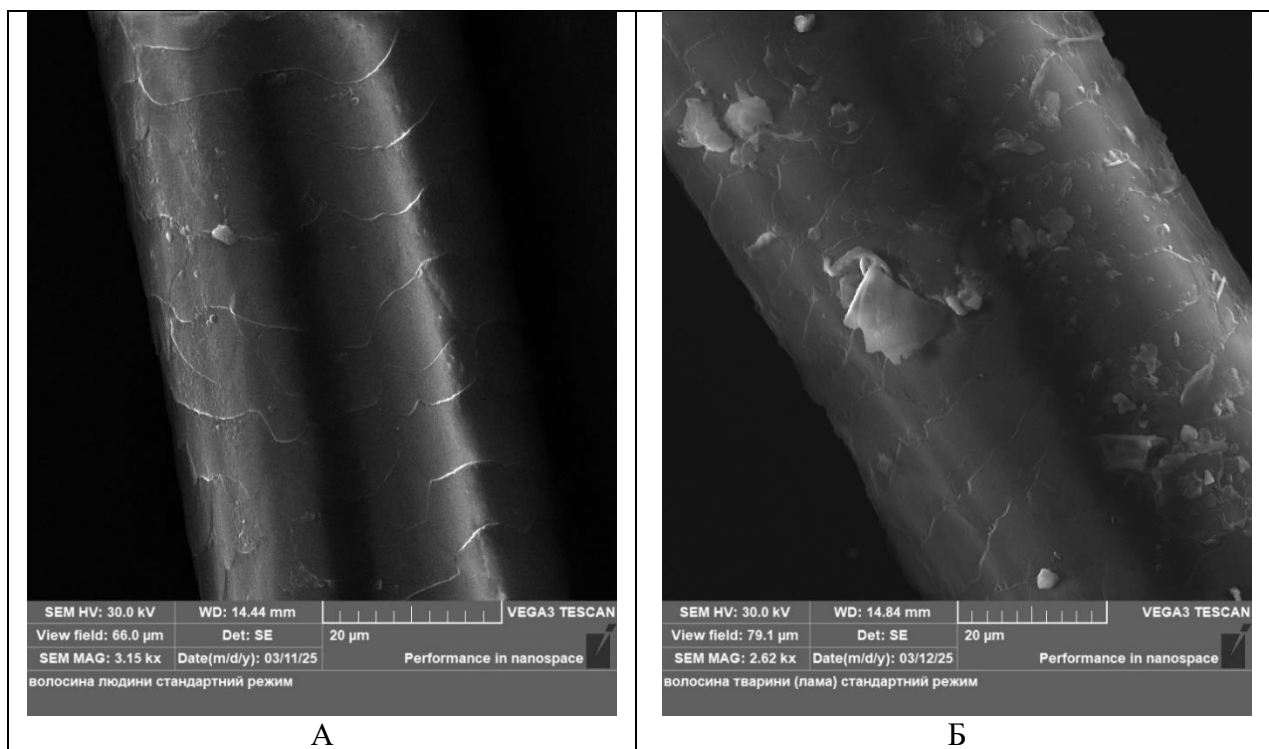

Рис. 1. Режим SE (А – волосина людини, Б – волосина лами)

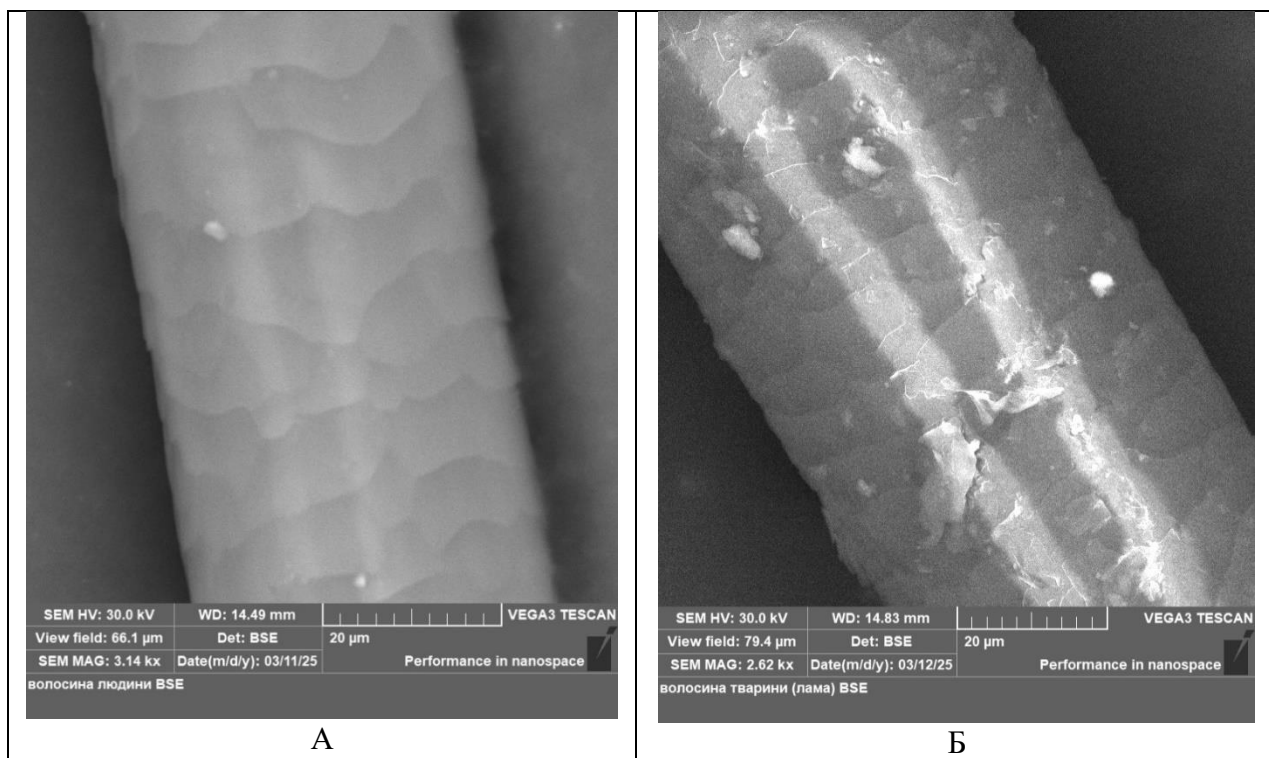

Рис. 2. Режим BSE (А – волосина людини, Б – волосина лами)

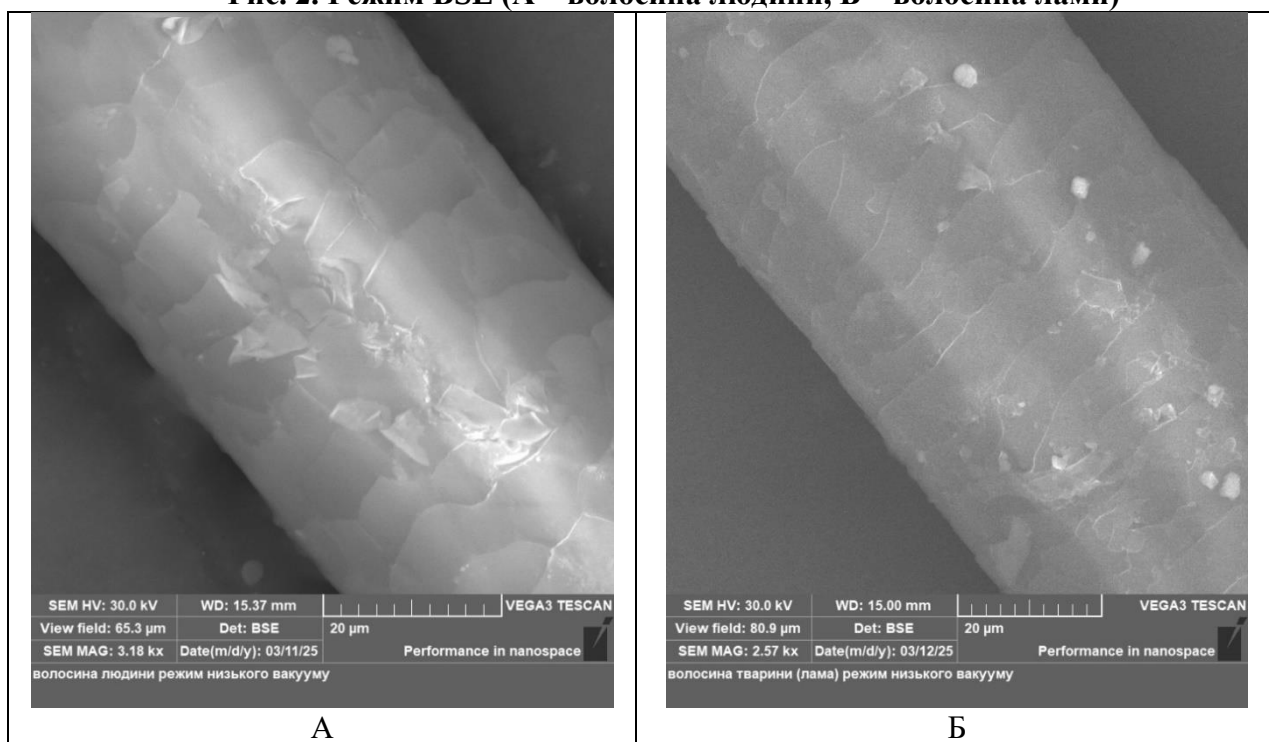

Рис. 3. Режим LV (А – волосина людини, Б – волосина лами)

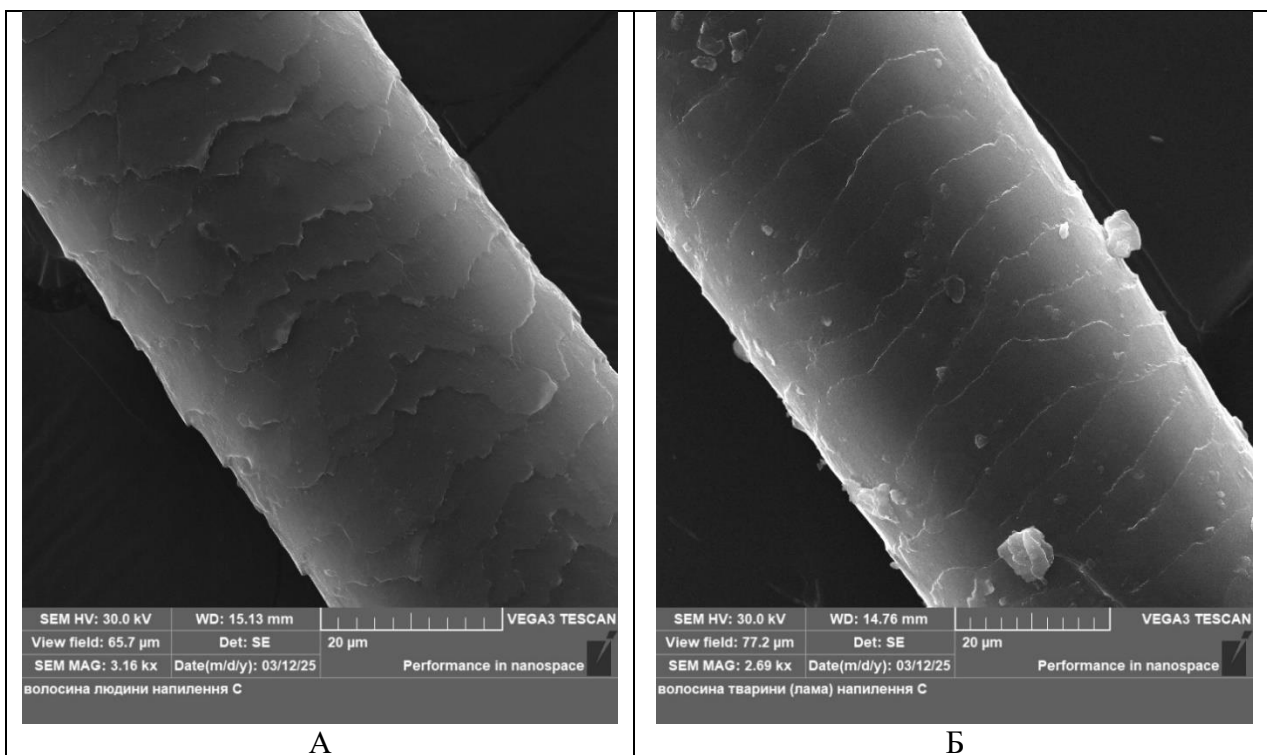

Рис. 4. Напилення карбоном (А – волосина людини, Б – волосина лами)

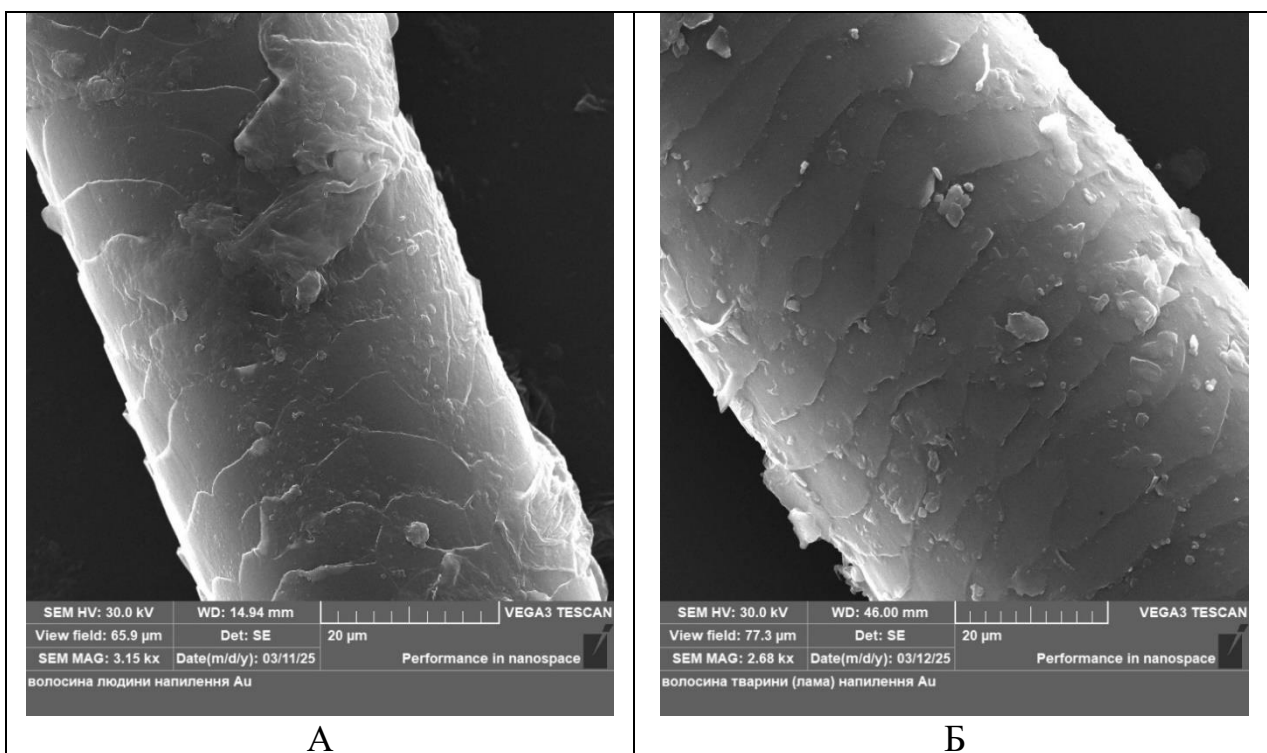

Рис. 5. Напилення золотом (А – волосина людини, Б – волосина лами)

Таким чином, як проілюстровано на рис. 1–5, використання режимів BSE та LV недостатньо зменшує ефект накопичення статичного електричного заряду, тому суттєвого підвищення якості зображень порівняно з режимом SE не досягається. Натомість застосування напилення карбону або золота в обох

випадках дає змогу цілком позбутися електричних спотворень та отримувати високоякісні деталізовані зображення зразків волосся людини та тварин.

Список використаних джерел

1. Scanning Electron Microscopy and X-Ray Microanalysis 4th Edition, Joseph I. Goldstein, Dale E. Newbury, Joseph R. Michael, Nicholas W.M. Ritchie, John Henry J. Scott, David C. Joy, Springer, 2018, 550 pp.
2. Handbook of Sample Preparation for Scanning Electron Microscopy and X-Ray Microanalysis. Echlin Patrick. Springer, New York; 2009, 330 pages.
3. Зайцев Д. М., Приступа В. В. Можливості та перспективи застосування електронної мікроскопії з рентгенофлуоресцентним енергодисперсійним мікроаналізом в судовій експертизі. *Криміналістика і судова експертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 105-річчю заснування судової експертизи в Україні / Київський НДІ судових експертиз – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – С. 357-369.
4. Дереча Лариса, Борзов Олександр. Дослідження волосся тварин за допомогою сканувальної електронної мікроскопії. *LEGEA ȘI VIAȚA* : Publicație științifico-practică 226 ediție specială, 2023 LAW AND LIFE Scientific-practical publication special edition, 2023 CZU: 343.98.

Валова Тетяна,

головний судовий експерт групи
технічного дослідження документів
та обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ПІДПИСІВ

З розвитком комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки неминуче збільшується кількість об'єктів експертного дослідження, що є зображеннями підписів, виконаних за допомогою принтерів, друкувальних пристроїв (струминного, електрофотографічного чи іншого способу друку).

Зображення підписів можуть використовуватися в разі потреби підписувати велику кількість документів не фінансового характеру (поточні відповіді чи повідомлення, листівки та ін.), відтворення автографів у репринтних перевиданнях книг, на афішах, програмах тощо.

Проте зображення можуть використовуватися й у протиправних цілях, наприклад, як посвідчувальний знак певної особи для фальсифікації документів. У таких випадках зображення підписів стають об'єктами експертного дослідження. Крім того, за відсутності оригіналу спірного документа він може бути наданий для дослідження у вигляді копії.

Питання щодо дослідження таких об'єктів ще не вирішене остаточно. І хоча методикою передбачено, що «у виняткових випадках, коли експертові не може

бути надано оригінал рукопису, об'єктом дослідження може бути копія (зображення) рукопису (рукописного тексту та підпису)» [1, с. 4], дослідження таких об'єктів слід проводити вкрай обережно. Перш ніж починати почеркознавче дослідження зазначених об'єктів, слід розуміти принципи отримання такого роду зображень.

«Створення» таких зображень підписів відбувається щонайменше у два етапи: сканування та друк, кожен із яких потребує використання технічних засобів, сканерів та принтерів, відповідно.

Сканування – це процес перетворення оптичної інформації паперових даних (документів, у тому числі рукописних, ілюстрацій тощо) на дані цифрових зображень. Якість, чіткість і повнота сканування визначається роздільною здатністю сканувального пристрою, якістю сенсора (CCD краще за CIS для глибших кольорів і деталей), якістю самого оригіналу (зношені, зім'яті чи тьмяні документи, що підлягають скануванню), налаштування сканування, формату збереження (TIFF і PNG – без втрат, JPG – із втратами).

Скановане зображення після сканування зберігається як цифрове зображення, для отримання його матеріального зображення застосовується цифровий друк.

Цифровий друк – це узагальнена назва процесу, у якому комп'ютерні електронні файли роздруковуються за допомогою пристроїв з прямим методом нанесення тонера або фарби (принтерів).

Принтер – це друкарський пристрій, який підключається до персонального комп'ютера, електронно-обчислювальної машини або комп'ютерної мережі і призначений для виведення інформації у формі абетково-цифрових знаків або малюнків [2, с. 85]. Для друку почеркознавчих об'єктів найчастіше використовуються лазерні та струминні принтери.

Таким чином підпис до моменту отримання його зображення «проходить комп'ютерну обробку» під час сканування та друкування. Крім цього, навмисним змінам може піддаватися цифровий файл із зображенням підпису. Це можуть бути як випадкові зміни (втрата елементів і їх частин чи їх викривлення в процесі сканування та друку), так і зміни навмисного характеру – викривлення таких загальних почеркових ознак, як розмір, розгін, розстановка та нахил елементів підпису. Такі зміни можуть вноситися як до підпису в цілому, так і до його частин, елементів, чи пов'язані з додаванням чи вилученням елементів, змінюючи склад підпису та його транскрипцію.

У результаті в отриманому зображенні підпису ознаки «підпису-оригіналу», можуть зберігатися, втрачатися та додаватися різною мірою. Міру можливої зміни ознак за відсутності «підпису-оригіналу» визначити вкрай важко, а то й неможливо.

Підсумовуючи викладене, слід пам'ятати, що невпинний технологічний розвиток комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки не лише сприяє виготовленню якісно повних зображень підписів, почеркознавче дослідження яких можливе, а й сприяє малопомітним викривленням таких зображень, саме тому в низці випадків постає питання про визнання таких об'єктів непридатними для вирішення ідентифікаційних завдань.

Список використаних джерел

1. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / уклад. К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2008. 34 с.
2. Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчально-методичний посібник. Київ, 2008. 304 с.
3. Методика дослідження підписів / [Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 21 с.

Вдовин Віктор,

помічник Голови Національної поліції України, дійсний член Американської асоціації поліграфологів та член координаційної ради Громадського об'єднання «Колегія поліграфологів України», психолог, поліграфолог, майор поліції

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ, ЯКІ МОЖУТЬ ВПЛИВАТИ НА РЕЗУЛЬТАТИ ТЕСТУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Сучасні методики проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа є потужним інструментом у руках правоохоронних органів. Проте для досягнення максимальної ефективності та достовірності результатів украй важливо розуміти та враховувати психофізіологічні аспекти, які можуть спотворювати інтерпретацію отриманих даних. Ця доповідь присвячена проблемі «хибно негативної помилки або причетності» – ситуаціям, коли зареєстровані реакції можуть бути витлумачені неоднозначно, що вимагає від спеціаліста глибокого розуміння природи фізіологічних відгуків та їх психологічних коренів.

За результатами психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа спеціаліст-поліграфолог може отримати такі кінцеві результати тестування:

1. Брехня не виявлена (NDI – No Deception Indicated) – означає, що зареєстровані на поліграмах фізіологічні реакції досліджуваної особи вказують на те, що в її твердженнях щодо теми, за якою перевіряють, ознак брехні не виявлено або «прийняття виправдувальної версії».

2. Брехня виявлена (DI – Deception Indicated) – означає, що зареєстровані на поліграмах фізіологічні реакції досліджуваної особи (зміни в диханні, серцево-судинній активності, шкірно-гальванічній реакції тощо) вказують на те, що її твердження щодо теми, за якою перевіряють, містять неправду або ж свідчать

про «прийняття обвинувальної версії». Це, по суті, фіксація підвищеного фізіологічного збудження у відповідь на стимульні питання, яке інтерпретується як ознака когнітивного навантаження, пов'язаного з приховуванням інформації.

Відносно отриманого результату *«Брехня виявлена (DI – Description Indicated)»* важливо звернути увагу на такі чинники, що впливають на кінцевий результат.

Комплекс вини (*почуття відповідальності за скоєні кимось дії або жаль про них*).

Цей аспект є одним із найскладніших для інтерпретації, оскільки фізіологічні реакції, викликані почуттям вини або відповідальності, можуть бути схожими на реакції брехні. Важливо розуміти, що почуття вини може бути безпідставним і виникати як реакція під час тестування, не завжди вказуючи на пряму причетність до злочину, а є продуктом «Тривожного розладу». Комплекс провини та тривожний розлад часто пов'язані між собою, оскільки відчуття провини може бути одним із тригерів для розвитку або посилення тривожності.

У моїй практиці, особливо в умовах військового стану, я спостерігаю значне поширення так званого «Комплексу вини» (КВ), особливо серед жінок. Цей феномен проявляється як підвищена тривожність та почуття відповідальності за подію, на яку особа не мала безпосереднього впливу, але може давати когнітивну кваліфікацію, що ця подія саме сталась через неї. Це може бути пов'язано з травматичними подіями, почуттям контролю та його втрати, що спостерігається у дуже відповідальних людей, у яких високий рівень відповідальності розвинений паралельно з тривожністю. Цей стан може бути симптомом ширших психологічних проблем, що включають:

великий депресивний розлад: можливі симптоми – надмірне почуття вини;

посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): можливі симптоми – почуття вини за події, що відбулися;

біполярний розлад: можливі симптоми – періоди вини та сорому;

високу тривожність: можливі симптоми – постійне відчуття провини та відповідальності;

інші психологічні стани: неврози, obsесивно-компульсивні розлади тощо.

Для поліграфолога вкрай важливо вміти диференціювати фізіологічні реакції, спричинені брехнею, від тих, що виникли внаслідок емоційних станів, таких як почуття вини. Це вимагає глибоких знань психології, фізіології та вміння будувати діалог, який допоможе виявити справжні мотиви реакцій.

Асоціативний ланцюг (система мнемонічних зв'язків) – це метод мнемоніки (з грец. *μνημονικόν* – мистецтво запам'ятовування), який дозволяє запам'ятовувати списки слів шляхом створення міцних зв'язків між його елементами. У контексті поліграфологічного дослідження асоціативний ланцюг може стати джерелом хибно позитивних реакцій, тобто фізіологічних відгуків, що не пов'язані безпосередньо з приховуванням інформації.

Приклад: Під час питання про вживання наркотичних речовин у досліджуваної особи може виникнути фізіологічна реакція не через власне вживання, а через згадування про те, як вживав наркотики її родич, або про перебування поруч з людьми, що вживали наркотичні речовини. Інший

приклад – якщо людина приймає антидепресанти, питання про лікарські засоби може викликати реакцію, пов'язану з прийомом цих препаратів, а не з нелегальним вживанням заборонених речовин. Ці реакції є наслідком активації пам'яті та емоцій, що асоціюються з певним словом чи концептом, навіть якщо пряма причетність до злочину відсутня.

Вміння розпізнавати та враховувати вплив асоціативних ланцюгів є критично важливим для уникнення помилкових висновків. Це вимагає від поліграфолога високої кваліфікації, здатності до детальної передтестової бесіди та гнучкості у формуванні питань.

Важливість професіоналізму та «Методики питань порівняння» (далі по тексту – МПП).

Для мінімізації ризику хибно негативних помилок та підвищення точності поліграфологічних досліджень вирішальне значення має професіоналізм спеціаліста та володіння доказовими методиками тестування. Особливу увагу слід звернути на «Методику питань порівняння» (Comparison Question Test, CQT) та доказові тести, що використовуються в Сполучених Штатах Америки в кримінальних справах.

Ця методика має міцну наукову базу та була піддана численним дослідженням, включаючи мета-аналіз. Інформація, надана Радою директорів Американської асоціації поліграфологів (АПА), підкреслює сильні сторони «Методики порівняльних питань» та слугує цінним орієнтиром для професіоналів. Ця інформація надана винятково з метою полегшення труднощів, з якими стикаються спеціалісти під час психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, а також допомоги в ухваленні обґрунтованих рішень при виборі методик під час тестування. Вона також є корисною для адміністраторів програм, політиків і судів в ухваленні рішень, заснованих на отриманих доказах, про інформаційну цінність результатів «Методики порівняльних питань» загалом.

Рекомендовані методики в Мета-аналізі АПА (відповідно до точності та необхідної кількості публікацій) демонструють високі показники достовірності, що підтверджує їхню ефективність у практичній діяльності.

Рекомендовані методики в Мета-аналізі АПА (відповідно до точності та необхідної кількості публікацій):

Методика доказового дослідження (Evidentiary Examination)	Коефіцієнт дискримінації (CD)*
Federal You-Phase / ESS	<u>CD = 0.904</u>
Event-Specific ZCT / ESS	<u>CD = 0.921</u>
Utah 3Q	<u>CD = 0.939</u>
Utah 4Q Test / ESS	<u>CD = 0.949</u>

**Примітка.* Коефіцієнт дискримінації (CD) – це стандартизований показник, що відображає здатність методики розрізняти істину від брехні; чим вище значення CD, тим вища точність методики.

Як підсумок, слід наголосити, що успіх поліграфологічного дослідження значною мірою залежить від здатності спеціаліста не лише фіксувати фізіологічні реакції, а й глибоко розуміти їх психофізіологічні причини. Врахування таких аспектів, як «Комплекс вини» та «Асоціативний ланцюг», є ключовим для уникнення хибно негативних помилок та підвищення достовірності висновків. Застосування доказових методик, таких як «Методика питань порівняння», підтверджених мета-аналізами, є запорукою професіоналізму та сприяє формуванню надійного доказового фундаменту у розслідуванні кримінальних правопорушень. Постійне підвищення кваліфікації та обмін досвідом є імперативом для поліграфологів, що прагнуть досягти найвищих стандартів у своїй діяльності.

Венчагова Вероніка,

старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Одеського НДЕКЦ МВС

ТРУДНОЩІ ВИЛУЧЕННЯ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Відповідно до статті 237 Кримінального процесуального кодексу України для виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних [1]. Також варто зауважити, що під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном [1].

Тобто ми бачимо, що законодавець наділяє посадову особу, що здійснює огляд місця події, повноваженням відшукувати, фіксувати та вилучати предмети, що містять на собі сліди злочину, можуть бути знаряддям злочину, сліди трасологічного походження (у тому числі й дактилоскопічні) тощо. Як правило, для огляду місця події залучається спеціаліст-криміналіст (згідно зі ст. 71 КПК України) [1].

Криміналістична практика свідчить про те, що під час вилучення слідів необхідно дотримуватися таких правил: після виявлення слідів рук їх необхідно сфотографувати, а потім описати в протоколі слідчого огляду. У протоколі зазначається: на якому предметі виявлено сліди та їх місцезнаходження; розташування слідів на об'єкті; характер і стан поверхні об'єкта; вид сліду;

розміри кожного сліду; які способи виявлення і фіксації використовувалися; як саме упаковані об'єкти зі слідами.

Як правило, на дактилоскопічну експертизу надаються сліди дактилоскопічного походження – сліди долонних поверхонь рук, сліди ступень босих ніг – попередньо пофарбовані речовиною чорного, коричневого, червоного кольору тощо, перекопійовані на прозору липку стрічку, або на світлу, темну або прозору дактилоскопічну плівку (гель-ліфтер). Також на експертизу надають об'єкти із виявленими на них слідами дактилоскопічного походження (зазвичай оброблені дактилоскопічними порошками), що зафіксовані для запобігання їх знищенню під час упаковки та транспортування до експертної установи.

Ще одним варіантом об'єктів, що підлягають дактилоскопічному дослідженню, є об'єкти-потенційні слідоносії, тобто, об'єкти, на яких наявні або слабовидимі сліди при їх дослідженні на місці події за допомогою оптико-візуальних методів: оглядом у навскісних променях або, наприклад, оглядом у проникному світлі (якщо об'єкт огляду прозорий), або із відсутністю таких слідів для подальшого виявлення слідів дактилоскопічного походження у лабораторних умовах за допомогою спеціальних методів (фізичні, хімічні, фізико-хімічні).

У 2025 році, на жаль, Україна перебуває у стані війни, тому виникла ще більша необхідність у вилученні слідів біологічного походження, молекулярно-генетичних зразків, крові, слини, нігтів, волосся тощо задля формування єдиної бази ДНК-профілів для ідентифікації загиблих, безвісти зниклих військових та цивільних людей, розкриття військових злочинів, ідентифікації частин тіл невідомих осіб та стихійних поховань. Деякі об'єкти становлять інтерес як для дактилоскопічної експертизи, так і для біологічної, ДНК-експертизи, хімічної тощо. У цьому разі, як правило, органи досудового розслідування призначають комплексне дослідження таких об'єктів, вказуючи пріоритетність дослідження, від якого залежать методи виявлення слідів на них.

Під час огляду місця події найпоширенішим методом виявлення трасологічних слідів є їх обробка дактилоскопічним порошком, контрастним до кольору поверхні, який має добру адгезію, як правило, магнітним, задля запобігання забруднення великої площі навкруги через високу летючість дактопорошків, за допомогою магнітних пензлів, що також запобігають забрудненню та більш легкі у використанні. Також на місці можна створити саморобну ціаноакрилову камеру, помістивши досліджуваний об'єкт у герметичний посуд, щільно закрити його горловину та окурювати об'єкт парами ціаноакрилату певний проміжок часу, можна використовувати ціаноакрилові або йодові трубки, але після останнього – сліди необхідно буде зафіксувати розчином крохмалю або іншим фіксатором. Після ціаноакрилу, у разі виявлення слідів, за потреби їх необхідно буде контрастувати за допомогою дактопорошку або інших барвників (Basic Red, Basic Yellow тощо). Для виявлення слідів крові, у тому числі й тих, що мають папілярний візерунок, під час ОМП можливе застосування люмінолу. Для виявлення слідів біологічного походження також

можуть бути використані лампи або світлофільтри із УФ- або ІЧ-випромінюванням тощо.

Але на жаль, у дактилоскопії обмежені методи виявлення слідів, завдяки яким можливі подальші відібрання біологічних зразків, проведення аналізу хімічних речовин, проведення імунологічних, цитологічних та молекулярно-генетичних досліджень. Передбачені методикою дактилоскопічної експертизи методи, що не руйнують «біологію» – обробка дактилоскопічними немагнітними порошками «Сажа» чорного кольору, «Окис цинку» білого кольору, та використання фізико-хімічного методу виявлення слідів за допомогою парів чотириокису рутенію. Це можливо лише в лабораторних умовах, оскільки «Сажа» має властивості поглинання вологи та комкування, що є незручним під час огляду місця події, дуже бруднить поверхню, є масною, її необхідно прожарювати та просушувати; «Окис цинку» має погану адгезію, також легко поглинає вологу та має проносну дію в разі його вдихання; використання розчину чотириокису рутенію потребує лабораторних умов через необхідність створення робочого розчину із використанням багатьох реактивів, лабораторних ваг, лабораторного посуду, ексикатора або іншої ємності, що дасть змогу розмістити об'єкт дослідження над розчином для випаровування та окурювання його парами, а також щільно закоркувати кришку, має бути скляною, щоб спостерігати за процесом виявлення слідів та задля запобігання перетворення слідів на суцільні чорні плями. Також чотириокис рутенію є надзвичайно дорогим у рутинному повсякденному використанні.

Отже, як підсумок, варто зауважити, що під час огляду місця події у спеціалістів-криміналістів є досить непоганий арсенал для виявлення слідів дактилоскопічного походження, але задля подальшого проведення біологічних, хімічних та ДНК-експертиз вони, на жаль, не можуть застосовуватися, тому ці об'єкти мають бути направлені експертам для виявлення слідів в умовах дактилоскопічної лабораторії.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Методика дактилоскопічних досліджень / [Кузнєцов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 53 с.

Вільчинська Вікторія,
судовий експерт відділу економічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ
МВС

**СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДЕРЖАВІ
В РЕЗУЛЬТАТІ НАДНОРМАТИВНИХ ВИКИДІВ
ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ,
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Воно має значну соціальну цінність, здійснюючи вирішальний вплив на здоров'я людини, якість навколишнього середовища, визначаючи його санітарно-гігієнічні характеристики. Водночас саме діяльність людини спричиняє негативний вплив на стан природного середовища і атмосферного повітря зокрема. Постійне вирубування лісів, розвиток різних галузей промисловості, значне збільшення транспорту – все це несе негативні наслідки для атмосферного повітря і здоров'я людини. На тлі стрімкого розвитку виробничих технологій розвиток технологій щодо захисту атмосферного повітря і навколишнього середовища в цілому досить низький. Ця проблема гостро стоїть не тільки в межах України та країн Європи, а й цілого світу.

Україна давно має проблеми з якістю повітря. На початок 2021 року Україна входила в топ-50 країн світу за забрудненням повітря та обіймала 8 місце за рівнем забруднення серед країн Європи. Основними джерелами забруднення повітря в Україні є викиди промислових підприємств (65 %), транспортні та побутові викиди. Так було до повномасштабного вторгнення в Україну. Ведення активних бойових дій на території країни значно погіршує стан атмосферного повітря.

Конституцією України (ст. 50) [1] проголошується право кожного на безпечне для життя та здоров'я довкілля і на відшкодування шкоди, яка заподіюється порушенням цього права. Це конституційне право було реалізоване шляхом введення у чинний КК України Розділу VIII «Злочини проти довкілля» [2].

Наразі вкрай важливим є моніторинг повітря. Постійно отримуючи інформацію щодо змін якісного стану повітря (збільшення в ньому забруднюючих речовин), можна уникнути або зменшити негативний вплив забруднюючих речовин на навколишнє середовище та стан здоров'я людей. Також з початком повномасштабного вторгнення агресора на територію України з'явилися ризики хімічного чи радіаційного забруднення внаслідок обстрілів хімічними снарядами, руйнування об'єктів промисловості, на яких під час виробництва використовувалися хімічні речовини, та захоплення атомних електростанцій.

Державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його територіальними органами, а також іншими

спеціально уповноваженими на це органами виконавчої влади. Громадський контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3].

Дані моніторингу якості атмосферного повітря допомагають розраховувати такі втрати, які потім можна буде стягнути з країни-агресора. Наразі можливості вимірювання стану повітря обмежені, а в місцях бойових дій і на тимчасово окупованих територіях – узагалі відсутні.

Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів від 13.04.2022 № 175 затверджено Методику розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди [4].

Відповідно до зазначеної Методики фактичним забруднення атмосферного повітря вважається у разі, коли внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану від джерела викиду в атмосферне повітря здійснено неорганізований викид забруднюючих речовин або сумішей таких речовин.

Другим розділом Методики [4] визначено методи розрахунку маси неорганізованих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану у разі наявності / відсутності інформації про масу згорілої речовини або у разі встановлення факту загоряння лісових та інших насаджень.

У третьому розділі Методики визначено метод розрахунку розмірів шкоди, завданої неорганізованими викидами забруднюючих речовин або сумішей таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану.

Відповідно до пункту 1 розділу 3 зазначеної Методики [4]: Розміри шкоди обчислюються уповноваженими особами, що здійснюють державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, на основі, зокрема, але не виключно, матеріалів, що підтверджують факт забруднення атмосферного повітря, визначених пунктом 3 розділу I цієї Методики.

Також відповідно до пункту 2 розділу IV: Уповноважений орган, що здійснює державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища має право надавати копії розрахунків та матеріалів, що використовувались, органам державної влади, місцевого самоврядування та правоохоронним органам або іншим запитувачам за умови дотримання вимог чинного законодавства України.

Отже, впровадження цієї методики дозволяє визначити розмір шкоди, заподіяної неорганізованими викидами забруднюючих речовин або сумішами таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану навіть у важкодоступних місцях (місцях бойових дій та на тимчасово окупованих територіях). Результати, отримані внаслідок проведених розрахунків, та матеріали, на підставі яких було проведено розрахунки відповідно до цієї методики, у подальшому можуть бути представлені як докази російської агресії.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/find?text> (дата звернення 23.04.2025).
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закону України від 25.06.1991 №1264-XII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 23.04.2025).
4. Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-22#Text> (дата звернення 23.04.2025).
5. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні в 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>
6. Шульга А. М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : науково-практичне видання. Харків : НікаНова, 2012.

Віценко Олександр,

завідувач відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень
Львівського НДЕКЦ МВС

Грицак Михайло,

старший судовий експерт відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Львівського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ЕКСПЕРТИЗА САМОРОБНИХ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Саморобний вибуховий пристрій (далі СВП) – це пристрій, виготовлений та встановлений довільним способом, який містить у собі вибухові, запалювальні або отруйні хімічні речовини та використовується для нанесення різного роду шкоди шляхом руйнування, знищення або виведення з ладу обраних цілей. Для виготовлення СВП можуть використовуватися боєприпаси військового призначення та вибухові речовини непромислового виробництва. СВП призначені для знищення (поранення) військового та цивільного персоналу, місцевого населення; виведення з ладу або пошкодження транспортних засобів та броньованої техніки; руйнування об'єктів цивільного та військового призначення. СВП використовується, як правило, незаконними збройними формуваннями (терористичними угрупованнями) і може мати ширше призначення, більш конкретні завдання на оперативному рівні, які виходять з ідеї

ведення протидії державній владі або силам, що підтримують її. Основна мета застосування СВП – пониження морально-психологічного стану місцевого населення, військового та цивільного персоналу, що призводить до нестабільної обстановки в країні (зоні). СВП являються тактичним видом зброї, застосування якої несе за собою стратегічні наслідки [1].

СВП складається з елементів, які характеризують його будову. При цьому, для підриву деяких вибухових пристроїв достатньо лише основних елементів, до яких належать: заряд вибухової речовини, підливний механізм і засіб ініціювання вибуху (у простих вибухових пристроях підливний механізм може бути відсутній та СВП приводиться в дію безпосередньо за допомогою засобу ініціювання).

У більш складних СВП в основу конструкцій покладений принцип створення схеми, яка призводить до поразки цілей вибухом, який може керуватися різними способами, кількість яких обмежується лише фантазією та навичками зловмисника. Особлива небезпека таких пристроїв значною мірою обумовлена непередбачуваністю принципу їх дії та різноманітними способами маскування, що значно ускладнює їх своєчасне виявлення. Від СВП важко захиститися, тому що їх можна виготовити багатьма способами, використовуючи матеріали, які дозволяють уникнути виявлення пристрою. Для виготовлення і застосування цих пристроїв майже не потрібно спеціальних навичок.

Нові методики боротьби з СВП включають засоби виявлення хімічних речовин, які виявляють вибухівку через пари, які вона виділяє. Декілька технологій вже були випробувані та навіть поставлені на озброєння. Але такі питання, як портативність, надійність, потужність та легкість у використанні продовжують залишатися в центрі уваги науковців та інженерів. При цьому кожний СВП має притаманні лише йому конструктивні особливості, зокрема за рахунок застосування в конструкціях різноманітних типів датчиків цілі:

- що реагують на включення (спрацьовують при спробі привести в дію прилад, пристрій, наприклад, запустити двигун автомобіля);

- розвантажувальної дії (спрацьовують при спробі підняти предмет, відкрити ящик, коробку, розкрити пакет тощо);

- що реагують на зміну положення предмета в просторі (нахилити, зрушити, повернути, підняти, відштовхнути тощо);

- інерційної дії (спрацьовують у разі зміни швидкості руху предмета, тобто в початковий момент руху, під час розгону, гальмування);

- фотодії (спрацьовують при впливі світла на світлочутливий елемент, наприклад, при включенні або виключенні електроосвітлення в приміщенні; при розкритті ящика, пакета; при спрацьовуванні лампи-спалаху фотоапарата тощо);

- сейсмічної дії (спрацьовують від вібрації, що виникає при наближенні цілі (людини, поїзда та ін.);

- акустичної дії (спрацьовують при впливі на датчик звуків (голосу людини, шуму двигуна, звуків пострілів тощо);

- термічної дії (спрацьовують при впливі на датчик тепла – тепло людського тіла, двигуна машини, обігрівального приладу тощо);

магнітної дії (спрацьовують при впливі магнітних полів машини, металу, наявного у людини, міношукача та ін) тощо [2].

Можуть бути різні комбінації датчиків цілі, тобто в СВП може бути не один, а кілька датчиків цілі, при цьому кожен із них може викликати спрацьовування СВП незалежно від інших. Варіанти можуть бути дуже різні.

Датчик цілі характеризує якісну сторону вибухового пристрою як режим очікування боєприпасів, коли вибух відбувається лише в результаті певної дії цілі. Датчик цілі в технічному виконанні передбачає обов'язковий підбір різних видів дій та ефектів на нього [3].

Внаслідок широкомасштабного військового вторгнення РФ в Україну та ведення військами РФ активних бойових дій, постійних обстрілів, мінувань територій та об'єктів цивільної інфраструктури в межах населених пунктів, включаючи встановлення СВП, майже 14 % території України стали небезпечними через вибухонебезпечні предмети.

Окупанти продовжують використовувати СВП для завдання втрат, зниження морального духу та обмеження свободи пересування українців, а також продовжують завдавати ударів по інфраструктурних об'єктах з високим ризиком супутньої шкоди цивільному населенню.

Захист військовослужбовців та цивільного населення від СВП є постійно у фокусі уваги в Центрі розмінування ЗСУ.

Наразі внаслідок підриву на СВП загинули чи були поранені чимало українських захисників у регіонах, де тривають бойові дії. Як і протипіхотні міни, СВП є зброєю не вибіркової дії й продовжують завдавати великої шкоди не лише військовим, а й цивільному населенню [4].

Переважно кожен СВП є пристроєм, виготовленим в одному екземплярі за допомогою підручних конструкцій і деталей. Полегшує їх дослідження те, що зловмисники як матеріал основних вузлів СВП зазвичай використовують вибухові пристрої промислового виготовлення, комбінуючи їх або додаючи до їх конструкції необхідні механізми або деталі. До того ж, кримінальні правопорушення з використанням СВП вчиняються набагато рідше, ніж ті, предметом скоєння яких є вибуховий пристрій промислового виробництва.

Але, власне, СВП становлять найбільшу небезпеку та складні в поводженні з ними. Тому дослідження СВП українською актуальне не лише для судових експертів науково-дослідних установ, а й для інших фахівців правоохоронної сфери, діяльність яких пов'язана з пошуком, знешкодженням вибухових пристроїв і досудовим розслідуванням такої категорії кримінальних правопорушень.

Незважаючи на те, що розроблено алгоритми дій із виявлення, знешкодження та дослідження СВП, кожний такий випадок індивідуальний і потребує максимальної уваги та відповідних умінь і навичок.

Основним чинником впливу на конструкцію СВП є компетенція особи, яка його виготовила. Передбачити конструкцію та спосіб приведення в дію такого вибухового пристрою наперед, без його дослідження, досить складно. Саме тому постає питання вивчення конструктивних особливостей конкретних СВП, оскільки, хоч би яка була різноманітність їх конструкцій, для їх спрацювання потрібно створити відповідні умови для перебігу процесу вибуху. Тобто, постає

питання дотримання відповідних принципів, знання і застосування яких допоможе уникнути помилок під час роботи з цим у край небезпечним видом вибухових пристроїв і вирішити основні завдання судової вибухотехнічної експертизи: класифікаційні, діагностичні, ідентифікаційні, ситуаційні та відновні дослідження [5].

Список використаних джерел

1. Класифікація та види саморобних вибухових пристроїв. Методичні рекомендації. Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України. Львів, 2016. С. 18.
2. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху / Прохоров-Лукін Г. В., Пащенко В. І., Биков В. І. [та ін.]. Київ : ТОВ «Еліт Прінт», 2011.
3. Пащенко В. І., Свистунов О. Я., Хомко Р. Л. Експертний огляд, розрядження, транспортування та знищення вибухових пристроїв і речовин. Довідково-методичний посібник. Київ, 2009. С. 177–192.
4. Вибухові боєприпаси. Посібник для України. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/vibuxovi-boyeprypasi-posibnik-dlya-ukraini>
5. Пащенко В. І., Буханченко О. А., Кобець М. В. [та ін.]. Засоби та способи протидії терористичним актам, вчиненим із застосуванням вибухових пристроїв. Навчально-практичний посібник. ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2006. С. 107.

Волюков Тарас,

кандидат юридичних наук, старший оперуповноважений Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Використання різних видів криміналістичних обліків у розслідуванні кримінальних правопорушень залежить від завдань та етапів розслідування, а також слідчої ситуації, що склалася на певний момент. У зв'язку з різноманітністю криміналістичних обліків та їх функціональним призначенням у слідчих (дізнавачів) виникають питання щодо використання інформації, що міститься в них, у конкретній слідчій ситуації. Криміналістикою неможливо передбачити кожен слідчу ситуацію та дії слідчого щодо її вирішення, але розробка рекомендацій щодо можливостей використання криміналістичних обліків у типових ситуаціях розслідування є перспективним напрямом підвищення результативності слідчої діяльності.

Під типовою слідчою ситуацією розуміють абстраговану штучна модель, що відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування [1, с. 111]. Інформація, що міститься в криміналістичних обліках, використовується переважно на початковому етапі розслідування. Залежно від слідчої ситуації використовується сукупність інформаційних даних, що містяться в базах даних як інформаційно-довідкового призначення, так і оперативно-розшукових обліках.

Розглянемо типові слідчі ситуації розслідування злочинів проти власності та можливість використання інформаційних баз даних для їх вирішення. У типовій слідчій ситуації, що є найбільш несприятливою для розслідування, а саме: є ознаки злочину (залишені матеріальні сліди, зникло майно), відсутні свідки та очевидці, особа злочинця невідома. Для вирішення основного завдання розслідування – встановлення особи злочинця – у такій ситуації використовуються криміналістичні обліки залежно від виду слідів, виявлених на місці події. У разі виявлення слідів рук їх перевіряють за дактилоскопічним обліком, а саме – автоматизованою інформаційно-пошуковою системою «Дакто-2000». Якщо особа була раніше засуджена або затримана та її дактилокарта є в базі даних, перевірка слідів, вилучених на місці події, дає позитивні результати. Залежно від вилучених під час огляду місця події слідів у цій ситуації поряд із дактилоскопічним використовуються обліки слідів взуття, знарядь зламу та інструментів, транспортних засобів та ін. Усі зазначені сліди вносяться до інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції» та перевіряються за даними цієї системи. Облік у зазначеній системі ведеться за такими категоріями: фотозображення слідів рук; фотозображення слідів підшав взуття; фотозображення слідів знарядь зламу; фотозображення слідів структури матеріалу (рукавичок); фотозображення слідів протекторів шин транспортних засобів; мультимедійна інформація (фото-, відео-, звукозапис) щодо осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; мультимедійна інформація (фото-, відеозапис) обстановки події, що сталася; інформація про кулі, гільзи і патрони зі слідами зброї; інформація про об'єкти біологічного походження; інформація про інші вилучені матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення та зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [2].

При розслідуванні злочинів проти власності перевірка здійснюється майже за всіма зазначеними категоріями. На наш погляд, недостатньо уваги приділяється слідам біологічного походження, особливо при розслідуванні крадіжок і майнових злочинів, не пов'язаних із застосуванням насилля. Це пов'язано зі значною вартістю проведення молекулярно-генетичних досліджень для виділення із слідів біологічного походження профілю ДНК та його внесення в базу даних. Окрім цього, у цій ситуації за даними інформаційних підсистем ПНП «Особа» та «Оперативно-довідкова картотека» перевіряються всі особи, які проживають у районі вчинення кримінального правопорушення та були раніше засуджені за вчинення злочинів проти власності. Серед них особливу

увагу приділяють тим із них, які нещодавно повернулися з місць позбавлення волі та не мають постійного заробітку. Також перевіряються за обліками викрадені речі, особливо якщо серед них є номерні речі або культурні цінності, що підлягають реєстрації в окремій інформаційній підсистемі.

Типова слідча ситуація, у якій присутні ознаки кримінального правопорушення, є свідки (очевидці), які запам'ятали правопорушника та можуть його описати та впізнати, або є його відеозображення, зафіксоване відеокамерою спостереження. У цьому випадку зі слів свідків-очевидців потрібно скласти суб'єктивний портрет підозрюваного за допомогою автоматизованого програмного комплексу «Фоторобот». Складений композиційний портрет може бути перевірений автоматизованою системою портретної ідентифікації «Портрет». Система також дозволяє завантаження зображень, отриманих із відеокамер спостереження, графічних файлів та сканерів. Незважаючи на відносно невелику вартість та простоту у використанні цієї ідентифікаційної системи, вона поки що не знайшла застосування на центральному рівні. Окремі підрозділи її використовують, але база зображень правопорушників є незначною, а звідси й ідентифікаційні можливості встановлення злочинця за його зображенням зменшуються. Окрім цієї системи, на сьогодні існує достатня кількість програмних продуктів розпізнання обличчя людини, що вже знайшли апробацію на практиці. Наприклад, прикордонники за допомогою американської програми розпізнавання обличчя «Clearview AI» змогли встановити особи понад 10 тисяч осіб, які брали участь у воєнних злочинах російської федерації [3].

Також можливо використання даних інформаційної підсистеми «Розшук» ІППП, що містить інформацію про осіб, які ухиляються від відбування покарання або переховуються від слідства чи зникли безвісти. В інформаційній підсистемі «Пізнання» ІППП містяться відомості про підозрюваних, підсудних та осіб, які ухиляються від вироку суду або відбування покарання; зниклих безвісти; осіб, які не здатні через стан здоров'я чи вік повідомити інформацію про себе; невпізнаних трупів.

Більш сприятливою для розслідування є типова слідча ситуація, коли особу правопорушника встановлено, але не затримано і його місцезнаходження невідомо. У цьому разі потрібне комплексне використання інформації оперативно-розшукових обліків та інформаційно-довідкових обліків на центральному та регіональному рівнях. Також можуть використовуватись інформаційні бази інших відомств, зокрема: Державної міграційної служби, СБУ, прокуратури, НАБУ та ін. Поряд із цим можливе використання баз даних різних підприємств і організацій, банківської системи, медичних установ, транспортних підприємств тощо.

У сприятливій для розслідування типовій слідчій ситуації, коли є ознаки кримінального правопорушення та особу затримано з викраденим майном при його вчиненні, особа перевіряється для встановлення: можливого вчинення ним інших кримінальних правопорушень – за інформаційною підсистемою «Особа», вчинення правопорушень у минулому – за інформаційною підсистемою «ОДК». Інформація зазначених підсистем за наявності судимості містить дані про час і

місце затримання, прояви агресивності, протидії працівникам поліції, наявності при затриманні викрадених речей, наркотичних засобів, зброї тощо, а також особисту інформацію: спосіб життя, звички, нахили, стосунки з членами сім'ї, товаришами, колегами по роботі, сусідами тощо.

Проаналізувавши можливості використання криміналістичних обліків при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, можна зазначити, що об'єм необхідної інформації визначається слідчим залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі, об'єму та значущості вилучених об'єктів та наявності інших фактичних даних, що містяться в матеріалах кримінального провадження. Від швидкого та професійного використання інформації, що міститься в криміналістичних обліках, на початковому етапі залежить успіх всього розслідування.

Список використаних джерел

1. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

2. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 16.03.2020 № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>

3. Clearview AI – система розпізнавання обличчя, яка допомагає прикордонникам виявляти людей, причетних до злочинів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3694894-zavdaki-programi-rozpiznavanna-oblic-vstanovili-osobi-10-tisac-rosijskih-voennih-zlocinciv.html>

Волков Олександр,

кандидат юридичних наук, начальник
сектору аналітичної роботи
Головного слідчого управління
Національної поліції України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПИТУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період воєнного стану поліграфологічні дослідження набувають особливого значення як ефективний інструмент протидії внутрішнім загрозам, які становлять суттєвий ризик для національної безпеки. Зокрема, такі дослідження активно використовуються для виявлення колаборантів, диверсантів, агентів іноземних спецслужб, а також для перевірки лояльності військовослужбовців і працівників стратегічних установ. На конференції Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», зазначалося, що «в умовах війни застосування поліграфа дозволяє оперативно отримувати критичну інформацію, яка є важливою для швидкого прийняття

управлінських рішень, пов'язаних із обороною та внутрішньою безпекою держави» [1].

Крім того, значення поліграфології зростає у сфері оперативно-розшукової діяльності та під час розслідування злочинів, пов'язаних із військовими діями, особливо в районах активних бойових дій. Як зазначає Градун С., «поліграф дає можливість проводити ефективні слідчі (розшукові) заходи в ситуаціях, коли традиційні методи збирання доказів є ускладненими або взагалі неможливими через бойові умови та ризики для слідчих» [2]. Це робить поліграфологічні дослідження незамінним інструментом у боротьбі з військовими злочинами та підтриманні правопорядку в зоні конфлікту.

Правове регулювання застосування поліграфа в Україні наразі залишається недостатньо визначеним, що створює суттєві перешкоди для його ефективного використання під час воєнного стану. Зокрема, результати поліграфологічних досліджень не мають однозначно визначеного процесуального статусу у кримінальному провадженні, що породжує дискусії серед науковців та практиків щодо їх допустимості у судовому розгляді. Як зазначає професор Мотлях О. І., «відсутність спеціального нормативно-правового акта призводить до невизначеності у питаннях застосування результатів поліграфологічних тестів, їх юридичної сили та можливостей захисту прав і свобод особи, що проходить таке дослідження» [3].

У судовій практиці питання використання поліграфа вирішується неоднозначно, що значною мірою обумовлено відсутністю чітких законодавчих норм. Як вказано в матеріалах «Юридичної газети», «у різних судах України існує різний підхід до оцінки результатів поліграфологічних тестувань, що створює ситуацію невизначеності та вибіркості їх застосування» [4]. З огляду на це, особливо в умовах війни, актуальним залишається розроблення та прийняття спеціалізованого закону, який би чітко регулював умови і порядок застосування поліграфа, визначав статус отриманих результатів та процедури їх юридичного оформлення.

Застосування поліграфа в умовах воєнного стану супроводжується низкою специфічних проблем, однією з яких є психоемоційний стан осіб, що проходять опитування. Стан постійного стресу, характерний для ситуацій воєнних конфліктів, суттєво впливає на фізіологічні показники людини, що може викликати хибні або неоднозначні результати досліджень. Тому цілком модно погодитися з думкою Градун С., яка зазначає, що «в умовах воєнних дій стандартні методики поліграфних тестувань вимагають значної адаптації, щоб правильно враховувати психофізіологічні особливості обстежуваних в умовах постійної психологічної напруги та ризику для життя» [2].

Крім того, значним викликом є відсутність єдиних стандартів і методик проведення поліграфологічних досліджень, адаптованих до специфічних умов воєнного стану. На міжнародній науково-практичній конференції щодо поліграфології наголошувалося про те, що «недостатня стандартизація процедур ускладнює об'єктивну інтерпретацію результатів, що може призводити до суперечностей та сумнівів у їх достовірності серед правоохоронних органів та суддів» [5]. Це вимагає термінового створення та впровадження спеціалізованих

методичних рекомендацій, здатних забезпечити точність і юридичну коректність результатів поліграфічних досліджень в умовах воєнного стану.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про високу ефективність використання поліграфологічних досліджень у військових та правоохоронних структурах в умовах воєнного конфлікту. Наприклад, у США практика застосування поліграфа чітко стандартизована відповідно до вимог Американської асоціації поліграфологів (АРА) та стандартів ASTM, що передбачає детальну регламентацію процедури опитування та критеріїв оцінювання його результатів. Як зазначається в матеріалах міжнародної науково-практичної конференції, «саме дотримання таких стандартів дозволяє забезпечити високу достовірність результатів досліджень навіть в умовах значного психологічного напруження, що є особливо важливим у кризових та воєнних ситуаціях» [5].

Також заслуговує на увагу досвід Ізраїлю, де використання поліграфа набуло значного поширення в структурах, що відповідають за національну безпеку та боротьбу з тероризмом. За даними дослідження, опублікованого у виданні «Експертиза», ізраїльські спецслужби та військові підрозділи регулярно проводять поліграфологічні перевірки з метою оперативного виявлення можливих загроз і профілактики диверсій. Зокрема, наголошується, що «систематичне та методично правильне використання поліграфа дозволяє значно посилити внутрішню безпеку, виявити та нейтралізувати потенційних агентів противника на ранніх стадіях їхньої діяльності» [6].

Одним із ключових напрямів вдосконалення практики поліграфологічних досліджень в умовах воєнного стану є розробка законодавчої бази, яка б чітко регламентувала порядок застосування поліграфа в правоохоронних органах, військових структурах і державному управлінні. Як наголошує Мотлях О. І., «правове регулювання має забезпечити належний процесуальний статус результатів поліграфологічного тестування, визначити вимоги до кваліфікації поліграфологів та передбачити стандарти процедур проведення досліджень» [3]. Таке нормативне врегулювання дозволить усунути правову невизначеність, яка нині ускладнює як практичне використання поліграфа, так і оцінювання його результатів у судовому процесі.

Окремої уваги потребує запровадження системної підготовки поліграфологів, які працюють у надзвичайних ситуаціях, включаючи бойові дії та кризові обставини. Як зазначено в матеріалах конференції, «для забезпечення ефективності застосування поліграфа в умовах воєнного часу необхідно формувати навчальні програми з урахуванням екстремальних умов роботи, особливостей психофізіології осіб, які перебувають у стресовому стані, та вимог до швидкої адаптації поліграфолога» [5]. Крім того, доцільним є створення методичних рекомендацій на базі міжнародних стандартів з урахуванням досвіду таких країн, як США, Ізраїль та Канада, де поліграф активно використовується в оборонному та безпековому секторах [6].

Аналіз практики застосування поліграфа в умовах воєнного стану свідчить про зростання його значення як інструмента оперативної перевірки інформації, оцінювання рівня лояльності персоналу та виявлення прихованих загроз

національній безпеці. Як зазначає Градун С., «поліграф дозволяє проводити дослідження в умовах обмеженого доступу до доказової бази, коли традиційні методи розслідування є малоефективними або не можуть бути використані внаслідок бойових дій» [2]. У цьому контексті доцільним є формування інтегрованого підходу до поліграфологічної діяльності, який би поєднував правові, методичні та кадрові компоненти в межах єдиної безпекової політики держави.

Значну роль у підвищенні ефективності поліграфологічних досліджень відіграє запровадження міжнародних стандартів, адаптованих до національного правового поля. Як наголошується в матеріалах міжнародної конференції, «запровадження загальновизнаних протоколів опитування та належна підготовка поліграфологів здатні забезпечити високу точність і юридичну надійність результатів, навіть в умовах нестабільного середовища воєнного конфлікту» [5]. У цьому аспекті важливо забезпечити інституційне укріплення поліграфології як спеціалізованої галузі експертної діяльності, що функціонує на стику безпеки, права та прикладної психофізіології [6].

Список використаних джерел

1. Науковці-правники та поліграфологи провели конференцію, присвячену застосуванню детектора брехні // Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2023. URL: <https://nupp.edu.ua/news/naukovtsi-ta-poligrafologi-proveli-konferentsiyu-prisvyachenu-zastosuvannyu-detektora-brekhni.html>
2. Градун С. Використання поліграфа під час проведення слідчих (розшукових) дій у районах проведення воєнних (бойових) дій. *Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кропивницький, 2022. С. 320–323.
3. Мотлях О. І. Правова регламентація діяльності, пов'язаної з використанням поліграфа в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 110–119.
4. Чи дозволяє КПК України використовувати комп'ютерний поліграф як доказ: судова практика. *Юридична газета*. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/chi-dozvolyae-kpk-ukrayini-vikoristovuvati-kompyuterniy-poligraf-yak-dokaz-sudova-praktika.html>
5. Застосування психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа в умовах війни: світовий досвід, теоретичні та практичні питання // Міжнародна науково-практична конференція. 2023. URL: <https://ipa-security.com/news/mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferenciya-zastosuvannya-psyhofiziologichnyh-doslidzhen-z-vykorystannyam-poligrafa-v-umovah-vijny-svitovyyj-dosvid-teoretychni-ta-praktychni-pytannya/>
6. Актуальні питання використання поліграфа в Національній поліції України. *Експертиза*. 2023. URL: <https://expertize-journal.org.ua/poligraf-npu-2023>

Воробей Олена,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту НАВС

Кирильчук Карина,

здобувач вищої освіти ступеня
магістр 101 н. г. МСЕ
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту НАВС

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Як відомо, судовий експерт – це особа, що володіє спеціальними знаннями, яку залучають органи досудового розслідування або суду для проведення експертизи. У ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» зазначається: «Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності» [1]. Зазначена особа має відповідну освіту, кваліфікацію і професійні знання з питань, що досліджуються, виконує службові обов'язки, пов'язані з провадженням діяльності у відповідній галузі, безпосередньо проводить експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість висновків відповідно до поставлених перед ним завдань.

Звичайно, оскільки судовий експерт відповідає за дотримання принципів законності, незалежності, об'єктивності й повноти під час виконання своїх професійних обов'язків, він не повинен залишати поза увагою якості, які є винятково особистісними. Але єдиної науково обґрунтованої й законодавчо закріпленої уніфікованої системи моральних та психологічних якостей, які мають бути притаманні судовому експерту в його професійній діяльності, до сьогодні не існує.

Професійна етика судового експерта є галузевим втіленням загальних етичних принципів, адаптованих до специфіки експертної роботи. У контексті судової експертизи ключовими етичними принципами є об'єктивність, неупередженість, незалежність та компетентність експерта, точність і повнота досліджень, конфіденційність і відповідальність за свої висновки. Водночас професійна етика вимагає від нього й особистісних якостей, таких як витримка, сумлінність, повага до учасників процесу та здатність володіти собою у стресових ситуаціях. Сукупність цих морально-психологічних якостей формує етичний портрет судового експерта.

Таким чином, професійна етика судового експерта – це система етичних норм і принципів, що регулюють поведінку та діяльність експерта під час проведення судових експертиз, з метою забезпечення законності, справедливості та наукової обґрунтованості експертних висновків. Вона є поєднанням загальнолюдських моральних вимог (чесність, справедливість, відповідальність), професійних стандартів (точність, об'єктивність, компетентність) та офіційно-нормативних приписів (дотримання закону, процедур, прав і обов'язків експерта). На думку дослідників, професійна етика судового експерта містить низку складових: офіційну етику (вимоги, закріплені у правових нормах, наприклад, Законі України «Про судову експертизу»), корпоративну етику (внутрішні правила та стандарти, прийняті в колективі експертної установи) та загальнолюдську мораль (традиційну етику). Усі ці складові мають бути інтегровані у поведінку експерта, формуючи єдиний етичний кодекс його професійної діяльності.

Сучасні дослідники приділяють особливу увагу необхідності нормативного врегулювання питань етики експертів. Наприклад, Недосека О. М. підкреслює, що хоча різні автори визначили коло моральних якостей судового експерта, єдина уніфікована система етичних норм для експертів досі не розроблена і не закріплена законодавчо. Автор обґрунтовує нагальність створення уніфікованого Кодексу професійної етики судового експерта, який би узагальнив офіційні, корпоративні та загальнолюдські етичні вимоги до експертів, і вказує, що відсутність такого кодексу є проблемою як для науковців, так і для законодавців. Розроблення такого кодексу потребує тісної співпраці фахівців з етики, судової експертизи та права, аби документ врахував як загальні моральні принципи, так і специфіку експертної діяльності [2, с. 197].

Інші науковці (зокрема, Панькевич В. М. та Сплавська О. В.) з'ясовують правову природу етики судового експерта, вказуючи, що вона визначається поняттям професійного обов'язку, який ґрунтується на моральних нормах поведінки під час виконання службових обов'язків, та професійної честі, що відображає моральні норми, спрямовані на реалізацію загальних засад судово-експертної діяльності [3, с. 12–13]. Вони також пропонують розробити єдиний Етичний кодекс судового експерта та створити професійну асоціацію (палату) судових експертів – колегіальний орган, який би опікувався питаннями етики й оперативно реагував на їх порушення.

Щодо особистісних психологічних якостей судового експерта, то не слід забувати, що як цілеспрямована психологічна діяльність процес формування внутрішнього експертного переконання має чітко виражений вольовий характер і триває протягом усього часу проведення експертизи. Таким чином, психологічні якості, які необхідні судовим експертам, як правило, формуються в процесі їхньої практичної діяльності. Вважається, що якщо протягом тривалого часу в експерта не сформувалася спостережливість, уважність, логічне мислення, то успішна робота в галузі судової експертизи неможлива через ризик постійних помилок [4, С. 82]. Серед необхідних психофізіологічних якостей судового експерта слід назвати емоційну врівноваженість, здатність до зосередження,

психологічну витривалість, здатність швидко перемикатися з одного завдання на інше тощо.

Слід розуміти, що психологічні якості експерта формуються і розвиваються під впливом таких чинників: суворе правове регламентація діяльності та самостійність в обранні методів і тактики дослідження; зазвичай дефіцит часу; фізичні та психологічні перевантаження; збереження службової таємниці щодо проведених досліджень та отриманих результатів. Дії експерта здійснюються нерідко в умовах підвищеної уваги до результатів експертизи; а іноді навіть доводиться протидіяти особам, зацікавленим у результатах експертного дослідження. Експертна діяльність вимагає таких якостей, як наполегливість і цілеспрямованість; організованість та акуратність; підвищена увага до методів дослідження і отриманих результатів; витривалість; логіка та аналітичний розум; науково-практична допитливість; гнучкість у вирішенні експертних завдань; здатність самостійно приймати рішення; постійна критичність до результатів експертного дослідження та інших. У психологічному плані результат пізнавальної експертної діяльності проявляється в переконанні експерта, яке являє собою психічний стан впевненості у правильності обраних методів (методик, досліджень) та отриманих висновків.

Підсумовуючи, зазначимо, що професійна етика є однією з фундаментальних властивостей якісної судово-експертної діяльності. Лише за умов етичної бездоганності експертів судочинство зможе повною мірою реалізувати принцип верховенства права та забезпечити справедливість для кожного громадянина. Також під час добору кадрів для судово-експертної роботи, на нашу думку, необхідно залучати професійних психологів, які за допомогою бесід, тестувань, спостережень та інших психологічних методів можуть визначити властиві особі якості, необхідні для виконання експертної діяльності. Створення комфортних умов роботи судового експерта, що включають: якісне матеріально-технічне забезпечення, надання можливості постійного професійного зростання та розвитку; сприятливий психологічний клімат, у свою чергу, позитивно вплине на ефективність судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Недосека О. М. Актуальні питання становлення поняття «професійна етика судового експерта». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 193–199. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.14>
3. Панькевич В. М., Сплавська О. В. Правове регламентація професійної етики судового експерта. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 30 (2). С. 7–14. DOI: [10.37025/1992-4437/2018-30-2-7](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2018-30-2-7)

4. Завдов'єва І. Г. Про професійні якості судового експерта. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2022. С. 81–83.

Воробйова Олеся,

завідувач відділу науково-організаційної роботи лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

ІВАН ПРОКОПОВИЧ КРАСЮК – ЗНАКОВА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС

Експертна служба МВС має багаторічну складну історію утворення, становлення та розвитку. За ці роки вдалося створити потужну багатотисячну службу, що вже понад 25 років успішно провадить судово-експертну діяльність, визнану не лише в Україні, а й на міжнародній арені.

Непересічною постаттю в історії Експертної служби МВС є Іван Прокопович Красюк – неординарна людина, легендарна особистість і талановитий керівник, якому довелося пройти нелегкий, проте успішний життєвий і професійний шлях від рядового до генерала, від інспектора до очільника багатотисячного колективу. Проте головним досягненням Івана Прокоповича є те, що саме завдяки професіоналізму, організаторським здібностям, принциповості та наполегливості йому вдалося не лише створити потужну службу, зберегти її, а й підняти на новий щабель розвитку.

З ім'ям Івана Прокоповича Красюка, якого в жовтні 1997 року призначено на посаду начальника Експертно-криміналістичного управління МВС України, дослідники історії Експертної служби МВС пов'язують сучасний етап розвитку експертних установ органів внутрішніх справ України на теоретичній основі експертології та новітніх досягненнях науки, техніки й інформаційних технологій [1].

Натомість за масштабами перетворень, а головне – досягнутими результатами, шлях, довжиною у 15 років (кінець 1997 року – початок 2013 року), без перебільшення, можна вважати «золотим» віком в історії експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ... [2].

У 1997 році з дорожньо-патрульної служби Іван Прокопович потрапляє в майже невідому царину експертної діяльності, коли з перших днів роботи в новому підрозділі довелося працювати в надзвичайно складних умовах і водночас практично з нуля опановувати спеціальні знання та набувати власного досвіду в такій специфічній галузі. Ускладнювала ситуацію і ціла низка несприятливих чинників: брак або недостатність приміщень, придатних для облаштування лабораторій, а також сучасної приладової бази й обладнання, гострий дефіцит апаратно-програмних комплексів і спеціалізованого

автотранспорту, що суттєво позбавляло можливості для своєчасного та якісного огляду місць вчинення злочинів і проведення експертних досліджень.

Здійсненню якісних перетворень передувало вивчення передового досвіду зарубіжних країн. Саме з цією метою Іван Прокопович вперше відвідує експертно-криміналістичні підрозділи Польщі, Словаччини, Естонії та інших країн, перейнявши там кращий досвід, творчо використовує його під час реформування системи судово-експертного забезпечення органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів.

Під його керівництвом реалізуються реформаторські плани щодо кардинальної модернізації чинної системи експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ, які з часом набудуть статусу державних спеціалізованих установ.

Першим кроком на цьому шляху стало створення 1998 року Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ МВС) – судово-експертної установи нового типу, яка органічно поєднала функції організаційно-методичного забезпечення експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ із практичним провадженням найскладніших експертних досліджень і формуванням криміналістичних обліків центрального рівня [3].

Завершальним етапом важливих структурних перетворень стало утворення 20 червня 2000 року Експертної служби МВС як єдиної організаційної системи судово-експертних установ органів внутрішніх справ на чолі з ДНДЕКЦ МВС [4].

Очільнику новоствореної служби паралельно довелося розв'язувати не менш складну проблему, пов'язану з територіальним розміщенням головної експертної установи МВС. Завдяки спільним зусиллям і дієвій підтримці з боку керівництва МВС, Київської міської державної адміністрації, Кабінету Міністрів України, керівництва КНВО «Електронмаш» багаторічну проблему вдалося розв'язати в січні 1998 року, коли будівлі гуртожитку № 2 Київського науково-виробничого об'єднання «Електронмаш» по вул. Велика Окружна, 4 передали на баланс МВС України. На базі цієї будівлі після реконструкції та ремонтних робіт вже 2000 року створено перший в Україні криміналістичний лабораторний комплекс європейського зразка.

Водночас під очільництвом Івана Прокоповича провадиться активна та послідовна робота з покращання умов праці експертів в обласних підрозділах і на залізницях. Уже за кілька років результатом цієї роботи і потужних зусиль стало створення сучасних лабораторних комплексів Експертної служби МВС у 15 областях (зокрема у Вінницькій, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Тернопільській, Чернігівській та інших), а також виділення окремих приміщень для експертних установ у Волинській, Дніпропетровській, Луганській, Рівненській, Харківській областях, де після завершення реконструкції і ремонтно-будівельних робіт заплановано розміщення нових сучасних лабораторій.

Черговим етапом і важливим кроком якісних перетворень керівника служби стали не лише подальший розвиток традиційних, а й упровадження нових сучасних видів досліджень: молекулярно-генетичних, економічних,

комп'ютерно-технічних, автотехнічних, мистецтвознавчих, пожежно-технічних та інших. Менше ніж за 10 років спектр досліджень зріс більше ніж удвічі: із 20 до 50 напрямів.

Завдяки оснащенню лабораторій новими приладами, обладнанням і сучасними комплексами, упровадженню в експертну практику новітніх технологій відкриваються нові можливості для проведення унікальних експертних досліджень об'єктів різноманітної природи й отримання результатів, які ще донедавна вважалися фантастикою.

Як активний прибічник прогресивних ідей, Іван Прокопович нерідко працював на випередження, утілюючи певні задуми, що матимуть далекосяжні перспективи. Щиро вболіваючи за подальшу долю служби, він вважав необхідною умовою подальшого її розвитку вихід і визнання на міжнародній арені. Важливим кроком у реалізації цієї мети стало набуття ДНДЕКЦ МВС (першим серед судово-експертних установ України) 2002 року членства в Європейській мережі судово-експертних установ (ЄМСЕУ–ENFSI), що наразі об'єднує 73 провідні установи з 39 країн Європи, діяльність якої спрямована на обмін знаннями, досвідом і досягненнями у сфері судової експертизи.

Подальшим важливим кроком у розвитку міжнародної співпраці та водночас якісного підвищення рівня експертної діяльності стала низка заходів за наставництва Криміналістичної лабораторії Швеції та активної допомоги Міністерства юстиції США щодо підготовки лабораторій Експертної служби МВС до акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій». І невдовзі було акредитовано лабораторії ДНДЕКЦ МВС у галузі проведення балістичних, трасологічних досліджень і випробувань, досліджень і випробувань холодної зброї та конструктивно схожих із нею виробів, побутових і професійних піротехнічних виробів, дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, проведення комп'ютерно-технічних досліджень комп'ютерної техніки та програмних продуктів, молекулярно-генетичних досліджень, що засвідчило визнання результатів експертних досліджень українських експертів міжнародною спільнотою. Незабаром до цього процесу активно долучилися і лабораторії територіальних установ Експертної служби МВС.

Іван Прокопович завжди багато уваги приділяв розвитку наукової діяльності та всіляко заохочував до цього експертів, зокрема і власним прикладом. Захистивши 2003 року кандидатську дисертацію, присвячену актуальним питанням боротьби з правопорушеннями, пов'язаними з кримінальним автобізнесом, він став ідейником і розробником багатьох монографій, науково-методичних та інформаційних посібників, довідників тощо, виданих за його авторством і редакцією [2].

Водночас задля підвищення ефективності та результативності експертної діяльності активно залучав до наукової та професійної співпраці молодих і досвідчених практиків і провідних науковців.

Під керівництвом Івана Прокоповича сформовано потужну й ефективну службу, про важливість і значення якої свідчать не лише якісні, а й кількісні показники: працівники Експертної служби МВС проводили майже 80 % усього

обсягу експертиз за кримінальними правопорушеннями, які перебували у провадженні всіх судово-експертних установ України.

Попри вагомі досягнення та позитивні результати роботи не можна не згадати про складні періоди політичного і психологічного тиску, коли Експертну службу МВС намагалися штучно послабити, применшити її вплив у державі чи приборкати «під своє крило». Утім, завдяки принциповості та рішучості Івана Прокоповича, за підтримки однодумців цього вдалося уникнути.

Особисті й професійні успіхи Івана Прокоповича з його непохитним авторитетом, як і вагомі досягнення Експертної служби МВС під його керівництвом, безпосередньо пов'язані з тим, що реалізація професійних і управлінських завдань завжди ґрунтувалася на важливих життєвих цінностях і принципах. Крім пріоритетних завдань і напрямів діяльності служби, непересічний керівник важливу увагу приділяв вирішенню соціально-побутових, освітніх, культурних, організаційних та інших питань, докладаючи величезних особистих зусиль, зокрема, для:

- згуртованості та єдності колективу;
- збереження експертних традицій;
- організації проведення та залучення працівників до участі в наукових, освітніх, спортивних, культурних та інших заходах;
- організації зустрічей з ветеранами Експертної служби МВС;
- створення умов і можливостей для працівників займатися фізичною культурою й спортом;
- залучення експертного колективу до проведення та спільних святкувань професійних і державних свят;
- створення та покращання побутових умов праці працівників;
- популяризації професії експерта серед учнівської і студентської молоді та громадськості;
- піднесення іміджу Експертної служби МВС через вітчизняні медіа та комунікацію з населенням;
- формування й удосконалення зовнішнього стилю працівників Експертної служби МВС, зокрема спеціальний або діловий стиль одягу та ін.

Без перебільшення, генерал Красюк зі своєю глибинною філософією буття, неординарністю та харизматичністю був і є знаковою постаттю в історії Експертної служби МВС, чиї здобутки і досягнення є взірцем для наслідування і заслуговують на справжнє захоплення та величезну повагу.

Список використаних джерел

1. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.
2. Печніков В. С. Є така служба...: в 2 т. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. Т. 1. Ч. 2. 662 с.: іл.
3. Про утворення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету

Міністрів України від 06 травня 1998 року № 617. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-98-%D0%BF#Text>

4. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2000-%D0%BF#Text>

Гайдук Олег,
старший судовий експерт,
Центр судових і спеціальних
експертиз Українського науково-
дослідного інституту спеціальної
техніки та судових експертиз
Служби безпеки України
Івасишин Тарас,
кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Навчально-наукового гуманітарного
інституту Національної академії
Служби безпеки України

НОРМАТИВНЕ УРЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «КОМПЛЕКСНА ЕКСПЕРТИЗА»

Діяльність суб'єктів судово-експертної діяльності спрямована насамперед на забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Свого часу Пленумом Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997 року було визначено, що судова експертиза як один із засобів доказування сприяє всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справ, постановленню законних і обґрунтованих судових рішень [1].

Нерідко у процесі доказування виникає необхідність у дослідженні обставин справи судовими експертами з різних галузей знань. До вирішення зазначеного питання ініціатори підходять по-різному. Одні призначають комплекс експертиз, а інші – комплексну експертизу. З огляду на зазначене пропонується визначити сутність комплексної експертизи, різницю між поняттями «комплекс експертиз» та «комплексна експертиза» й окреслити підстави щодо необхідності її призначення.

Відповідно до Закону України судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

Законодавство України про судову експертизу складається із Закону України «Про судову експертизу» та інших нормативно-правових актів.

Водночас, зазначений вище Закон не дає визначення «комплексна експертиза». Утім слід зазначити, що в чинному Кримінальному процесуальному кодексі воно також відсутнє. У Цивільному процесуальному Кодексі України (стаття 112) та Кодексі адміністративного судочинства України (стаття 110) лише зазначається про проведення комплексної експертизи. Так, відповідно до статті 112 ЦПК України комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань [3].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України зазначено, що комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю кількох експертів, які є фахівцями в різних галузях знань.

Визначення комплексної експертизи, а також порядок її проведення вже наведено в підзаконних відомчих нормативних актах: Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у системі Служби безпеки України, затвердженої наказом Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 червня 2015 року за № 738/27183), Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 року за № 705/3145) та Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 серпня 2017 року за № 1024/30892).

Отже, комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання) [4].

Зважаючи на зазначене вище визначення, ключовим уточненням є: «одне спільне (інтеграційне) завдання (питання)».

Однак на практиці ініціатори рідко керуються підзаконними актами і, призначаючи комплексну експертизу, ставлять на вирішення експертів низку питань, що належать до різних видів судових експертиз, проте вони за своєю суттю не є спільним завданням і результати їх виконання не впливають на загальну відповідь.

Приклад: згідно з ухвалою суду у справі № 333/2244/17 [5] призначено комплексну судово-технічну почеркознавчу експертизу. Перед експертом поставлені такі питання:

1. Чи виконано підпис від імені ОСОБА_3 у розписці від 25 грудня 2024 року тією особою, від імені якої вона зазначена, чи іншою особою?

2. У який період часу був виконаний друкований текст розписки від 25 грудня 2024 року від імені ОСОБА_3?

3. У який період часу був виконаний підпис ОСОБА_3 під розпискою від 25 грудня 2024 року?

4. Особою якої статі виконано рукописний текст?

5. До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?

Зважаючи на той факт, що дослідженню підлягають різні об'єкти (підпис і друкований текст), а також методику проведення судових експертиз, можна стверджувати, що результат дослідження в межах надання відповіді на друге питання не впливає на результати досліджень, які необхідно провести для надання відповіді на решту питань.

Отже, з огляду на наведені в підзаконних нормативних актах визначення комплексної експертизи, можна стверджувати, що в цьому разі вона такою не є, однак за формулюванням, наведеним у Кодексах, вона підпадає під такий вид експертизи, як комплексна, адже до її виконання залучаються судові експерти різних галузей знань.

Проте правильність визначення цього виду експертизи, що наведений у підзаконних нормативних актах, підтверджується положенням частини третьої статті 112 ЦПК України, відповідно до якої за результатами проведених досліджень, узагальнення та оцінки отриманих результатів експерти складають та підписують єдиний висновок, у якому формулюється загальний висновок щодо поставлених на вирішення експертизи питань або питання. У цій частині нормотворець конкретизує на узагальненні та оцінці результатів і формуванні загального висновку щодо поставленого питання чи питань.

Постає низка проблемних питань і у визначенні ініціатором видів судових експертиз, які об'єднуються в комплекс, особливо коли до виконання такої комплексної експертизи залучаються фахівці різних експертних установ. Перелік основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта, визначаються відомчими нормативними актами. Під час проведення аналізу переліків встановлено низку розбіжностей у назвах видів і підвидів судових експертиз, що може призвести до неправильного формулювання видів під час призначення комплексної експертизи ініціатором.

З огляду на зазначене вище слід констатувати, що правове врегулювання статусу, а також порядку призначення комплексних експертиз потребує доопрацювання.

На нашу думку, доцільно внести такі зміни до Закону України «Про судову експертизу»:

1. Дати чітке визначення не тільки комплексної експертизи, а й первинної, додаткової та комісійної експертиз, а також окреслити підстави для їх призначення.

2. Здійснити уніфікацію назв видів, підвидів та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта, звівши їх у додаток до Закону.

Список використаних джерел

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (дата звернення 05.09.2024).

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 05.09.2024).

3. Цивільний процесуальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (Дата звернення 05.09.2024).

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України. Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 червня 2015 року за № 738/27183). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text> (дата звернення 05.09.2024).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68411044> (дата звернення 05.09.2024).

Гамалюк Богдан,

кандидат наук з державного управління, головний судовий експерт з контролю якості та метрологічного забезпечення Івано-Франківського НДЕКЦ МВС

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ

Настає епоха цифрових технологій, що передбачає зміну нормативної бази та перегляд механізмів забезпечення прав людини в частині захисту персональних даних. Особливої актуальності ці відносини набувають у системах електронної взаємодії: електронного уряду (e-Government), електронної комерційної діяльності (e-Business), електронного здоров'я (e-Health), електронної освіти (e-Learning), електронної зайнятості (e-Employment), електронної наукової діяльності (e-Science) тощо [1].

В Експертній службі МВС України ці відносини регулюються відповідно до вимог наказу Експертної служби МВС від 02 вересня 2024 року № 19-ЕС-Н-2024 «Про затвердження Типового переліку відомостей, що містять конфіденційну інформацію в Експертній службі МВС». Розглядаючи локальні нормативні акти Експертної служби, ми не можемо обминути положення міжнародних нормативних актів та вимог національного законодавства.

Історично, вперше міжнародно-нормативне закріплення захисту персональних даних здійснено в міжнародних договорах з прав людини як складова права на приватність. Так, статтею 17 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 року передбачено: «1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. 2. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань» [3].

Аналогічне за змістом положення включене і до статті 16 Конвенції про права дитини 1989 року. Статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року передбачено: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції» [3]. У подальшому в межах Організації з економічного співробітництва та розвитку були прийняті «Керівні принципи зі захисту недоторканності приватного життя і транскордонних потоків персональних даних» від 23 вересня 1980 року, нова редакція документа була ухвалена у 2013 році. Також серед історично-знакових міжнародних актів треба відзначити резолюцію № 95 (XLV) Генеральної Асамблеї ООН, якою затверджені «Керівні принципи регулювання комп'ютерних файлів, які містять персональні дані» (англ. Guidelines for the Regulation of Computerized Personal Data Files).

Особливу роль у системі правового регулювання та захисту персональних даних відіграє практика Європейського суду з прав людини. Зокрема, правові позиції рішень Європейського суду з прав людини є джерелом права та яскраво ілюструють важливість захисту персональних даних як суспільної категорії. Так у рішенні від 26.04.1987 справа «Леандер проти Швеції» Європейський суд з прав людини вперше зазначив, що зберігання державними органами інформації про особу є втручанням у її право на повагу до приватного життя, а відтак таке втручання повинне відповідати вимогам, викладеним у частині 2 статті 8 Конвенції. У подальшому Європейський суд вказав, що держава повинна також вживати розумних заходів із метою дотримання права особи на повагу до її приватного життя (а відтак і права на захист персональних даних) із боку приватних суб'єктів. Серед знакових справ слід відмітити такі справи, як: «Gaskin v. The United Kingdom» (заява № 10454/83, рішення від 07/07/1989) щодо обмеження доступу особи до її персональних даних (документів щодо виховання дитини опікуном / прийомними батьками) у частині відсутності незалежного органу, який би розглянув клопотання щодо надання доступу; «Leander v. Sweden» (заява № 9248/81) щодо законності ведення таємного реєстру поліції та проведення перевірки особи за наявною у ньому інформацією перед зайняттям низки посад.; «M.S. v. Sweden» (заява № 34209/92, рішення від 27/08/1997) щодо передачі лікарнею медичної інформації про особу на запит державного органу; «K.U. v. Finland» (заява № 2872/02, рішення від 02/12/2008); «Amann v. Switzerland» (заява № 27798/95, рішення від 16/02/2000) з приводу прослуховування телефонних розмов та зберігання інформації про особу; «Rotaru v. Romania» (заява № 28341/95, рішення від 04/05/2000) стосовно ведення службою безпеки таємного реєстру; «I. v. Finland» (заява № 20511/03, рішення від 17/07/2008) стосовно відсутності обліку фактів щодо надання доступу до медичної документації заявниці, що призвело до неможливості встановлення особи, яка ймовірно поширила інформацію, що містилася у ній; «K.H. and Others v. Slovakia» (заява № 32881/04, рішення від 06/11/2009) стосовно ненадання лікарнею заявникам копій їх медичної документації та інші [3].

Враховуючи правові позиції рішень Європейського суду з прав людини 28 січня 1981 року та наявний політично-правовий інтерес Радою Європи була прийнята Конвенція № 108 «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою

обробкою персональних даних». Цей документ став першим у цій сфері. У документі викладено ключові принципи обробки персональних даних, права особи у зв'язку з обробкою її персональних даних, базові норми щодо транскордонної передачі даних. У подальшому 8 листопада 2001 року було прийнято Додатковий протокол, який деталізував положення Конвенції в частині, що стосується транскордонної передачі даних, та містив нові положення щодо необхідності створення Сторонами Конвенції наглядового органу, який би здійснював контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних. У зв'язку з цим Радою Європи було засновано *ad hoc* Комітет з питань захисту персональних даних, метою діяльності якого є розробка оновленого проекту Конвенції. Цим Комітетом були розроблені методологічні основи, які формували правову позицію стосовно використання персональних даних у країнах ЄС, як Рекомендація № R (97) 5 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо захисту медичних даних, Рекомендація № R (91) 10 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо передачі третім сторонам персональних даних, що перебувають у віданні державних органів, Рекомендація № R (89) 2 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про захист персональних даних, які використовуються для потреб працевлаштування, Рекомендація № R (87) 15 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи щодо використання персональних даних у секторі поліції. Серед міжнародних документів, на які слід також звернути увагу, – Директива 95/46/ ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» від 24 жовтня 1995 року. У 2016 році, коли законодавство Європейського Союзу було вже сформовано, прийнятий регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС від 27 квітня 2016 року. Регламент замінює Директиву про захист даних.

На національному рівні ключовими документами у сфері захисту персональних даних є Конституція України, Закон України «Про захист персональних даних», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», документи у сфері захисту персональних даних, прийняті Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Закон України «Про захист персональних даних» набрав чинності у січні 2011 р. На виконання його завдань у 2012 р. було створено Державну службу України з питань захисту персональних даних, яка проіснувала два роки. Після її ліквідації повноваження з приводу захисту персональних даних перейшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та судів. Наказом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 8 січня 2014 року № 1/02–14 було затверджено: Типовий порядок обробки персональних даних; Порядок здійснення Уповноваженим ВР України контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних; Порядок повідомлення Уповноваженого ВР України з прав людини про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних,

про структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці, а також оприлюднення вказаної інформації.

Відповідно до статті 32 Конституції України «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації».

Положення цієї статті було роз'яснено в рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року. Крім цього, певний інтерес з точки зору захисту персональних даних становить рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка).

При цьому право на захист персональних даних не є абсолютним, воно має бути приведене у відповідність з іншими правами, а саме свободою вираження поглядів, правом доступу до документів, свободою художньої творчості і науково-дослідницької діяльності, реалізацією права на працю, правом на медичне обслуговування, захистом власності, здійсненні правоохоронної діяльності тощо.

Так, наприклад резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 жовтня 2003 року була прийнята Міжнародна Декларація про генетичні дані людини, які безсумнівно відносимо до категорії персональних даних особи. Згідно зі статтею 5 зазначеної декларації, передбачено право держави у використанні генетичних даних людини для судової медицини, здійснення судочинства по цивільних, кримінальних й інших справах тощо. Згідно з міжнародними стандартами умовою впровадження цієї методики є належним чином на законодавчому рівні сформований інститут молекулярно-генетичної судової експертизи та відповідне кадрове забезпечення із наявною системою акредитованих судово-експертних установ з ліцензованими лабораторіями [2, с. 196]. Верховною Радою України 09.07.2022 був прийнятий Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що дає змогу формування державного реєстру персональних даних «Електронний реєстр геномної інформації людини» як джерела доказування для встановлення юридичних фактів.

Натепер в Україні відбувається інтенсивне впровадження стандартів ЄС у сфері цифрової трансформації суспільних відносин, у зв'язку з чим були запроваджені системи електронного уряду (e-Government), електронної комерційної діяльності (e-Business), електронного здоров'я (e-Health), електронної освіти (e-Learning), електронної зайнятості (e-Employment), електронної наукової діяльності (e-Science) тощо. У 2018 році як у праві Ради Європи (Оновлена Конвенція 108 із змінами, внесеними Протоколом CETS № 223), так і в праві ЄС (прийняття Загального регламенту захисту персональних даних та Директиви 2016/680/EU) відбулися реформи та модернізація правил захисту права на захист персональних даних. Відповідно до вимог вказаних міжнародних актів для забезпечення ефективного захисту персональних даних у національному законодавстві держав мають бути запроваджені незалежні контролюючі органи [2].

З огляду на зазначене українські парламентарі розробили 2 законопроекти, а саме нову редакцію закону «Про захист персональних даних», законопроект від 07.06.2021 № 5628 та законопроект «Про Національну комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» від 18.10.2021 № 6177.

Таким чином, формування електронної взаємодії у сучасних комунікаціях зумовлює функціонування оновлених правових механізмів із адміністрування та захисту персональних даних як обов'язкового елемента та юридичної гарантії в побудові сучасної цифрової держави. Шлях до створення ефективного публічного управління із захисту персональних даних є: покращення інституційної системи; перехід на європейські стандарти та імплементація їх у національне законодавство, удосконалення механізмів захисту прав особи у випадку порушення її прав тощо.

Наразі державна політика зі створення дієвої системи захисту персональних даних в Україні лише формується. Також, через воєнні дії на території України, особливої актуальності набуває цей інститут у розрізі національної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Гамалюк Б. М. Електронна економіка та діджиталізація господарської діяльності. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : збірник матеріалів наук.-практ. конф. (06.12.2019). Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 166–168.
2. Гамалюк Б. М. Політичні та адміністративні аспекти державного управління в системі захисту персональних даних. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 3. С. 24–30. https://drive.google.com/drive/folders/1giI_5VvK00KsD4EmcLsbrBHcmAUwgnhg
3. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. Київ : К.І.С., 2020. 432 с.

Гаркуша Андрій,
керівник Підрозділу детективів
цифрової криміналістичної лабораторії
Національного антикорупційного
бюро України
Токар Євген,
керівник Підрозділу детективів
організаційно-аналітичного забезпечення
та стратегічного розвитку
Національного антикорупційного
бюро України

ПРО ПРАВО СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПОШИРИТИ ОБШУК НА КОМП'ЮТЕРНУ СИСТЕМУ АБО ЇЇ ЧАСТИНУ, ЩО ЗА МЕЖАМИ МІСЦЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ ДІЇ

У 2001 році Україна підписала Конвенцію про кіберзлочинність (далі – Конвенція) та ратифікувала її із застереженнями і заявами у 2005 році [1].

У ст. 19 Конвенції встановлено таке:

«1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання повноважень своїм компетентним органам для обшуку або подібного доступу до:

а) комп'ютерної системи або її частини і комп'ютерних даних, які зберігаються в ній; та

б) комп'ютерного носія інформації, на якому можуть зберігатися комп'ютерні дані на її території.

2. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб у випадку, коли її компетентні органи здійснюють обшук або подібний доступ до конкретної комп'ютерної системи або її частини відповідно до підпункту 1.а, і мають підстави вважати, що дані, які розшукуються, зберігаються у іншій комп'ютерній системі чи її частині, яка знаходиться на її території, і до таких даних можна здійснити законний доступ з першої системи чи вони є доступними першій системі, такі компетентні органи мали право терміново поширити обшук або подібний доступ на іншу систему.»

Наразі пошук та фіксацію комп'ютерних даних, які зберігаються в комп'ютерних системах і комп'ютерних носіях інформації, сторона обвинувачення здійснює під час огляду комп'ютерних даних чи обшуку, які проводяться в порядку ст. 236, 237 КПК України. Крім того, пошук і фіксація комп'ютерних даних можливі також під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії «зняття інформації з електронних інформаційних систем» у порядку ст. 264 КПК України. Можна констатувати, що Україною виконано зобов'язання, передбачені п. 1 ст. 19 Конвенції.

Водночас питання імплементації до кримінального процесуального закону права сторони обвинувачення терміново поширити обшук або подібний доступ

на іншу систему, яка зв'язана доступом з першою системою або можливістю доступу з першої системи, про що йдеться у п. 2 ст. 19 Конвенції, становить надзвичайний інтерес.

На практиці часто трапляються випадки, коли комп'ютерна система, виявлена на місці проведення обшуку (у тому числі мобільний телефон), має доступ через інтернет або локальну мережу до віддалених комп'ютерних систем, фізичне місце розташування яких знаходиться поза місцем проведення обшуку. До таких віддалених («хмарних») систем належать: сервіси електронної пошти, віртуальні комп'ютери, системи електронного документообігу, файлообмінники, особисті кабінети будь-яких інформаційних систем, які надають послуги через інтернет або локальну мережу тощо.

Процесуальний механізм термінового поширення обшуку на віддалені комп'ютерні системи чи їх частини розширює можливості органів правопорядку збирати докази в електронній формі, водночас його відсутність такі можливості звужує, оскільки доступ до іншої системи або можливість його встановлення можуть бути **безповоротно втрачені**, шойно слідчу дію завершено.

Згідно із Законом України від 15.03.2022 № 2137-IX частину 6 ст. 236 КПК України «Виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи» доповнено абзацом другим, яким встановлено таке [2]:

«Якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них містяться, на місці проведення обшуку».

Тлумачення цієї норми на практиці може викликати труднощі.

На думку деяких науковців норма абз. 2 ч. 6 ст. 236 КПК України дозволяє слідчому, прокурору здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, які містяться на комп'ютерах або телефонах, що фізично виявлені на місці проведення обшуку, проте щодо яких слідчим суддею не надано дозвіл на відшукування [3; 4; 5]. Тобто зміст норми зводиться до права слідчого оглядати комп'ютерні дані, які зберігаються на носіях, виявлених безпосередньо на місці проведення обшуку.

Убачається, що таке тлумачення ґрунтується на ототожненні понять «виявлення (відшукування)» та «виявлення доступу» / «виявлення можливості доступу».

На нашу думку, зміст цих понять слід обов'язково розрізняти, а відтак і зміст норми права теж кардинально змінюється.

Поняття «виявлення доступу до комп'ютерної системи» охоплює випадок виявлення активного сеансу електронної комунікації (зв'язку) між комп'ютерною системою, яку фізично відшукано на місці проведення обшуку, та іншою комп'ютерною системою, що знаходиться поза місцем проведення обшуку; виявлений встановлений сеанс зв'язок (доступ) забезпечує обмін інформацією між комп'ютерними системами у режимі реального часу.

Поняття «виявлення можливості доступу до комп'ютерної системи» охоплює випадок виявлення можливості ініціювати з'єднання для встановлення електронної комунікації (зв'язку) між комп'ютерною системою, яку фізично відшукано на місці проведення обшуку, та іншою комп'ютерною системою, що знаходиться поза місцем проведення обшуку, з метою забезпечення інформаційного обміну між системами наживо після встановлення сеансу зв'язку.

Обґрунтованість вказаних висновків підтверджується й аналізом попередньої редакції частин 6 та 7 ст. 236 та ч. 2 ст. 168 КПК України (актуальної до набрання чинності Законом України від 15.03.2022 № 2137-IX), яка надавала стороні обвинувачення право оглядати наявні на місці проведення обшуку речі і документи, а також копіювати відповідну інформацію, у тому числі в електронній формі. Тому, на нашу думку, вищевказані зміни до ч. 6 ст. 236 КПК України спрямовані на врегулювання можливості саме дистанційного доступу до даних, які зберігаються поза фізичним місцем проведення обшуку, оскільки попередня редакція КПК України взагалі не регламентувала це питання.

Запропонований нами підхід до тлумачення абз. 2 ч. 6 ст. 236 КПК України з огляду на зміст п. 2 ст. 19 Конвенції може свідчити про те, що норму про термінове розширення обшуку вже імплементовано до кримінального процесуального законодавства України, а практичні працівники органів правопорядку можуть використовувати цей процесуальний засіб для збирання доказів в електронній формі, використовуючи методи та засоби хмарної цифрової криміналістики (cloud forensics). Така позиція знаходить підтримку в роботах окремих дослідників цього питання [6].

Водночас виявлені розбіжності у підходах до тлумачення абз. 2 ч. 6 ст. 236 КПК України вимагають уваги ширшого кола наукової та практичної спільноти сфери кримінальної юстиції до цього важливого питання для того, щоб знайти консенсус та з'ясувати, чи потрібно удосконалити текст норми, щоб унести визначеність, чи така потреба відсутня.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV : станом на 14 жовт. 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20> (дата звернення: 15.04.2025).
3. Кравчук О. «Обшук» мобільних телефонів і комп'ютерів та інші зміни до КПК. Вищий антикорупційний суд. Перша інстанція. URL: <https://first.vaks.gov.ua/publications/37254/> (дата звернення: 15.04.2025).
4. Вапнярчук В. В. Щодо дослідження змісту електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку під час кримінального провадження. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025.

№ 2. С. 967–972. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/146.pdf> (дата звернення: 21.04.2025).

5. Скрипник А. В. Цифровий обшук: бути чи не бути? *Цифровізація кримінального провадження: стан та перспективи* : матеріали науково-практ. круглого столу, м. Харків, 19 верес. 2024 р. Харків, 2024. С. 148–151. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2024/12/Цифровізація-крим_провадження_монографія_2024.pdf (дата звернення: 21.04.2025).

6. Каланча І. Г. Кіберпростір як територія проведення досудового розслідування. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: До тижня права і 75-річчя Загальної декларації прав людини* : зб. наук. пр. за матер. круглого столу, м. Київ, 7 груд. 2023 р. / ред.: А. Нашинець-Наумова та ін. Київ, 2024. С. 115–119.

Герасименко Ольга,

доктор філософії в галузі психології,
завідувач сектору психологічних
досліджень лабораторії почеркознавчих,
лінгвістичних, психологічних та
мистецтвознавчих досліджень
ННЦ «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Лиманська Анна,

судовий експерт сектору психологічних
досліджень лабораторії почеркознавчих,
лінгвістичних, психологічних та
мистецтвознавчих досліджень
ННЦ «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Онацька Валерія,

науковий співробітник, судовий
експерт сектору психологічних
досліджень лабораторії почеркознавчих,
лінгвістичних, психологічних та
мистецтвознавчих досліджень
ННЦ «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ В БЕЗПЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РОЛЬ І СТАНДАРТИ «ЗЕЛЕНОЇ КІМНАТИ»

У сьогоденних реаліях питання забезпечення дотримання прав та інтересів дітей стає все більш актуальним. Українські діти часто стикаються із системою

правосуддя, зокрема в межах кримінальних справ і цивільного судочинства. Неповнолітні особи в кримінальних провадженнях можуть бути обвинуваченими або свідками, потерпілими від злочинів проти статеві недоторканості та від інших видів правопорушень, учасниками у справах про злочини, пов'язані зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною. У цивільному процесі неповнолітні особи можуть бути залученими у справах щодо визначення місця проживання дитини з одним із батьків або у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої неповнолітньому. В усіх описаних вище випадках нерідко органом досудового розслідування, судом призначається судово-психологічна експертиза або експерт залучається однією зі сторін судового процесу. Під час проведення судово-психологічних експертиз для відповідей на питання, які ставляться на вирішення експерту, методиками проведення судових психологічних експертиз передбачено психодіагностичне обстеження малолітньої або неповнолітньої особи.

Судові психологічні експертизи, які здійснюються щодо дітей, вимагають особливого підходу та уваги до психологічних потреб та емоційного стану неповнолітніх підекспертних осіб. Один із можливих підходів до забезпечення комфорту та безпеки дітей під час проведення психодіагностичних обстежень – використання методики «Зелена кімната» та спеціального дружнього до опитування дітей простору.

«Зелена кімната» – це популярний метод дослідження для допиту, опитування дитини, який натеper використовується не лише слідчими та ювенальними поліцейськими, але й застосовується під час проведення судових психологічних експертиз та експертних досліджень.

Для експерта-психолога при обстеженні неповнолітніх осіб надзвичайно важливими є такі аспекти, як встановлення контакту з дитиною, отримання найбільш повної інформації стосовно події, яка досліджується за справою, аналіз суб'єктивної оцінки сприйняття ситуації дитиною, забезпечення психологічного комфорту та безпеки дитині для того, щоб вона могла вільно висловлювати свої думки та почуття без будь-якого відчуття обмеження чи страху. Крім того, методиками проведення психологічних експертиз передбачено обов'язкову бесіду з неповнолітньою (малолітньою) підекспертною особою стосовно обставин ситуації, яка розглядається за справою чи розслідується в кримінальному провадженні. Нагадування про болісні ситуації може становити серйозне психологічне навантаження для дітей, цей процес може призвести до їхньої ретравматизації, виникнення негативних переживань у неповнолітніх.

Запобігання повторній травматизації психіки дитини в процесі опитування забезпечується як за допомогою сприятливої довірливої атмосфери між експертом і дитиною та використання проєктивних методик (ігри, малюнки, розповіді та інші творчі методики, які дозволяють дитині надавати необхідну експертові інформацію не прямо, оскільки це буває надто складно, а опосередковано, у невимушеній формі), так і завдяки спеціально облаштованому простору.

У контексті судової психологічної експертизи «Зелена кімната» може розглядатися не лише як методика проведення опитування дитини, а й як

спеціально обладнане приміщення, де експерт-психолог зустрічається із неповнолітньою підекспертною особою та проводить психологічне обстеження.

Суттєве значення має проектування зазначеної кімнати. Щоб забезпечити комфортну та невимушену атмосферу для дитини, доречно створити безпечний простір для висловлення дитиною своїх думок. Наприклад, у випадках, коли судова психологічна експертиза проводиться в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статеві недоторканності у відношенні потерпілої неповнолітньої особи, то згідно з методичними підходами та нормативно-правовими актами під час обстеження дитина має бути у супроводі її законного представника. Із аналізу експертної практики відомо, що при проведенні психодіагностичного обстеження дітей, які були потерпілими, наприклад, від кримінальних правопорушень проти статеві свободи та статеві недоторканності, підекспертні особи часто відмовлялися розповідати про обставини ситуації, яка розглядається, у присутності законного представника. Зазначене питання за наявності в установі «Зеленої кімнати» вирішується шляхом того, що в приміщенні перебуває психолог і дитина, а в цей час законний представник перебуває в сусідній кімнаті, у яку виведено камери або там наявне непрозоре з одного боку скло. Так і законний представник слідкує за ходом обстеження, і дитина має змогу розслабитися й бути відвертою із психологом.

Значущим є дизайн інтер'єру «Зеленої кімнати»: важливо, щоб приміщення було оформлене в приємних для сприйняття кольорах та матеріалах, що сприяють релаксації; доречно, щоб там були м'які комфортні крісла або диван, низький стіл, дружній інтер'єр без офіційних або загрозливих елементів, тепле та розсіяне освітлення без різких тіней і холодних ламп, камери спостереження повинні бути приховані або непомітні, щоб не викликати тривогу.

На окрему увагу заслуговує декор та оздоблення дружнього до дитини простору. Наприклад, часто в таких кімнатах можна побачити сендплей (невелика пісочниця, яка ставиться у приміщенні та заповнюється кінетичним піском, а також із різними фігурками для моделювання ситуацій і вираження емоцій), дошки для малювання крейдою та маркерами, ляльок, м'які іграшки, машини, книжки, розмальовки, пазли, конструктори лего та інше.

Важливою деталлю «Зеленої кімнати» є анатомічні ляльки – це спеціальні ігрові фігури, які використовуються під час допиту дітей, які стали свідками або потерпілими в кримінальних провадженнях. Вони допомагають дитині виразити свої переживання, особливо якщо вона ще не може або боїться говорити прямо про травматичні події. Головна різниця між звичайною лялькою та анатомічною полягає в реалістичній будові останньої (вона має анатомічно точні риси, наприклад, статеві органи, що дозволяє дитині просто показати, а не розповідати про пережите); також анатомічні ляльки мають різні вікові та гендерні моделі – можуть бути чоловічі, жіночі, дитячі варіанти для кращої ідентифікації; вони м'які та нейтральні на вигляд, тобто на їхніх обличчях не простежується ніяких емоцій. Використання анатомічних ляльок допомагає зробити процес опитування менш стресовим, зменшити повторну травматизацію та отримати важливу інформацію для розслідування.

Судовий експерт-психолог, який працює в «Зеленій кімнаті» з неповнолітніми, має володіти спеціальними знаннями та навичками, щоб ефективно та безпечно взаємодіяти з дитиною в межах кримінального провадження. У роботі з дітьми психолог використовує різні методи, щоб установити довірливий контакт із дитиною, зменшити її тривожність та допомогти їй висловити пережитий досвід. Наприклад, активно використовуються проєктивні методи (малюнкові методи, у яких дитину просять намалювати себе, свою сім'ю, подію або абстрактні образи; методи пісочної терапії (сендплей) – використання піску та фігурок для відтворення ситуацій, робота з анатомічними ляльками), метод казкотерапії, рольові ігри (для відтворення подій у безпечній формі), арт-терапія (малювання, ліплення, аплікація). Усі ці методи допомагають уникнути повторної травматизації, підтримати дитину та отримати важливу інформацію для розслідування.

На нашу думку, психолог, який працює з дитиною в умовах «Зеленої кімнати», крім знання вікової психології, юридичної грамотності, володіння психодіагностичними методиками має володіти такими ключовими навичками: вміння встановлювати довірливий контакт із дитиною та комунікабельність (здатність знайти підхід до дитини, встановити довіру та безпечну атмосферу для розмови); емпатія та чуйність (здатність розуміти переживання дитини та підтримувати її без тиску); тактовність і ненав'язливість (уникнення прямих чи навідних запитань, вміння створювати умови для відкритої розповіді); вміння розуміти невербальні сигнали та правильно інтерпретувати поведінку дитини. Окрім зазначеного, фундаментальними якостями для психолога, який працює із неповнолітніми дітьми в межах досудового розслідування та судового розгляду, є об'єктивність та неупередженість – важливо не впливати на відповіді дитини та уникати суб'єктивних особистих оцінок ситуації, оскільки психолог відіграє ключову роль у тому, щоб процес допиту не травмував дитину ще більше та дозволив отримати достовірну інформацію.

Слід зазначити, що судовими експертами сектору психологічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України проводяться психодіагностичні обстеження дітей у спеціально обладнаному приміщенні, що складається з двох кімнат, одна з яких облаштована м'якими пуфами, іграшками для дітей різного віку, приладдям для творчості, сендплеєм, а в іншій кімнаті, яка відділена від першої дверима із тонованим склом, розміщено спеціальну техніку. Так, у першій кімнаті експертом-психологом проводиться опитування дитини за принципом «Зеленої кімнати», а в іншій кімнаті в цей час у прямому ефірі законний представник неповнолітнього або представник правоохоронних органів на моніторі спостерігає за проведенням опитування.

Отже, практика проведення опитування дітей за методикою «Зелена кімната» свідчить про те, що зазначений метод допомагає досягнути відкритого та довірливого спілкування з дитиною, а також дозволяє останній відчувати себе захищеною та правильно зрозумілою під час проведення судової психологічної експертизи (експертного дослідження), що в свою чергу дозволяє отримати більш об'єктивні результати, які в подальшому можуть бути відображені у

висновку експерта та використані як джерело доказів у ході досудового розслідування чи під час судового розгляду справи.

Список використаних джерел

1. Будзинська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. W.: E.D.-DRUK-KACZMARCZYK, 2007. С. 64.
2. «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання / Н. П. Бочкор, О. В. Даценко, К. Б. Левченко та ін. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2012. 28 с.
3. Козлова А. Особливості психологічної шкоди, завданої дитині-жертві насильства. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society / EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Panstwo I Spoleczenstwo*. Issue 4, 2019. (Poland–Ukraine). P. 70–82.
4. Особливості проведення допиту неповнолітніх, які постраждали від насильства. УДК [159.9:351.74] (477) DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.02> ISSN 1727-1584 (Print), ISSN 2617-2933 (Online). *Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety*. 2020. № 2 (77).

Герішенко Віктор,

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС

ВІДМІННІСТЬ СЛІДІВ ЗНАРЯДДЯ ЗЛАМУ ТА СЛІДІВ ДІЇ СТОРОННІХ ПРЕДМЕТІВ

У сучасному світі злочини, пов'язані зі зломом або незаконним проникненням у приміщення, набули значного поширення, що є наслідком як розвитку технологій, так і підвищеної винахідливості злочинців. Незважаючи на посилення заходів безпеки, злочинці постійно шукають нові методи обходу захисту, використовуючи різноманітні знаряддя для зламу. Зростання кількості таких злочинів потребує від правоохоронців застосування новітніх підходів до виявлення та розслідування доказів. Особлива увага приділяється дослідженню слідів, залишених на місці злочину, адже саме вони можуть надати важливу інформацію про спосіб вчинення злочину та використане знаряддя.

Визначення та ідентифікація слідів знаряддя зламу має критичне значення для встановлення обставин проникнення та причетності конкретних осіб до скоєння злочину. Розрізнення слідів, залишених знаряддям зламу, від слідів дії сторонніх предметів дозволяє точніше реконструювати події та встановити фактичні обставини проникнення. Це особливо важливо, оскільки правильна ідентифікація слідів сприяє не лише виявленню методу злочину, але й допомагає встановити можливий інструментарій, що може бути використано в подальшому розслідуванні для пошуку доказів і затримання підозрюваних.

Знаряддям зламу вважається предмет, який використовується для фізичного знищення або руйнування засобів захисту, що перешкоджають незаконному проникненню. Це можуть бути інструменти, такі як ломки, молотки, або інші важкі предмети, які здатні зламати замки, двері, вікна або інші бар'єри. Основна характеристика знаряддя зламу полягає в його здатності здійснювати безпосередню дію на захищений об'єкт з метою його руйнування, що залишає характерні сліди, які можуть бути ідентифіковані під час судово-експертного дослідження.

Сторонній предмет, у свою чергу, не спрямований на фізичне руйнування, але використовується для подолання захисту іншим шляхом. Це можуть бути спеціалізовані або імпровізовані відмички, які дозволяють обійти замкові механізми без їх пошкодження. Такі предмети залишають інші, менш виражені сліди, які також можуть бути виявлені під час експертизи, але які важче інтерпретувати через відсутність очевидних ознак руйнування. Визначення різниці між слідами знаряддя зламу та сторонніх предметів є критично важливим для точного відтворення обставин злочину та ідентифікації методів, які були використані для незаконного проникнення.

Найпоширенішими методами несанкціонованого подолання захисту є використання фізичного зламу за допомогою спеціалізованих інструментів. Фізичний злам передбачає застосування сили для руйнування елементів захисту. Злочинці використовують інструменти, здатні зламати або пошкодити захищений об'єкт. Цей метод залишає на місці злочину очевидні сліди руйнування, які можуть бути ідентифіковані.

Іншим методом є обхід механізмів без їх фізичного руйнування. Використання відмичок, скоб, шпильок та інших тонких інструментів дозволяє зловмисникам відкрити замки або інші захисні механізми, не залишаючи при цьому значних слідів. Цей метод вимагає від злочинця певних навичок і досвіду, проте він є ефективним у випадках, коли замкові системи не мають високого рівня захисту. Важливість цього методу полягає в його прихованості, оскільки сліди сторонніх предметів можуть бути неочевидними, що ускладнює їх ідентифікацію та встановлення факту злому під час розслідування.

Відмінності в слідовій інформації, залишеній різними засобами несанкціонованого подолання захисту, є ключовим аспектом у процесі криміналістичного дослідження. Знаряддя зламу, зазвичай залишає чіткі та очевидні сліди, які легко виявити на місці злочину. Наприклад, використання ломака призводить до утворення деформацій на поверхні перешкоди. Такі сліди мають певну структуру, яка може вказувати на тип інструменту та силу, з якою він був застосований. Ці характеристики дозволяють експертам не лише ідентифікувати знаряддя злочину, але й зробити висновки щодо обставин його використання.

Сліди, залишені сторонніми предметами, мають зовсім інший характер і вимагають ретельнішого дослідження. Оскільки сторонні предмети, такі як відмички або інші тонкі інструменти, призначені для обходу замкових механізмів без їх фізичного пошкодження, їх сліди зазвичай менш виражені та важко помітні. Часто це можуть бути дрібні подряпини або відбитки на

внутрішніх механізмах замка, які помітні лише під мікроскопом або за допомогою спеціальних технічних засобів.

Таким чином, відмінності в слідовій інформації між слідами знаряддя зламу та слідами сторонніх предметів мають вирішальне значення для встановлення методу злочину. Перший тип слідів дозволяє швидко ідентифікувати акт фізичного руйнування, тоді як другий вимагає більш детального дослідження для встановлення факту зламу.

Фіксація слідів несанкціонованого подолання захисту різними методами потребує особливої уваги до деталей, оскільки різні засоби зламу залишають різні типи слідів. Одним із основних методів фіксації слідів фізичного зламу є макрофотографія, яка дозволяє детально відобразити сліди руйнування. При цьому використовуються різні типи освітлення, що дозволяє підкреслити текстуру слідів. Окрім фотографування, часто застосовується виготовлення відливків слідів за допомогою спеціальних гіпсових або силіконових сумішей, які дозволяють зберегти тривимірну структуру пошкоджень для подальшого дослідження та експертизи.

Для фіксації слідів, залишених сторонніми предметами, які не спричиняють фізичного руйнування, використовуються більш делікатні методи. Наприклад, при роботі з відмичками важливо зафіксувати мікросліди, які можуть бути практично невидимими неозброєним оком. Для цього застосовується мікрофотографія з високою роздільною здатністю, а також використання різних хімічних реактивів, що дозволяють виявити сліди на різних поверхнях. Ці методи дозволяють забезпечити комплексний підхід до фіксації слідової інформації, що є критично важливим для точного встановлення обставин злочину.

Відмінності між слідами знаряддя зламу та слідами дії сторонніх предметів полягають у характері залишених пошкоджень і методах їх фіксації. Сліди знаряддя зламу, спрямовані на фізичне руйнування засобів захисту, є більш вираженими, часто включають деформації та пошкодження, які можна легко ідентифікувати і задокументувати за допомогою макрофотографії та відливків. Сліди сторонніх предметів, що використовуються для обхідного проникнення без руйнування, менш помітні та потребують більш делікатних методів фіксації, таких як мікрофотографія і хімічний аналіз. Ці відмінності мають ключове значення для точного встановлення способу вчинення злочину та ідентифікації використаних інструментів.

Список використаних джерел

1. Буринський А. С. Криміналістичне дослідження слідів злочину: теорія і практика. Київ : Алерта, 2018.
2. Карпенко, В. І. Судова експертиза слідів на місці злочину : практичний посібник для слідчих та експертів. Харків : Право, 2015.
3. Костюк М. О. Методи фіксації слідової інформації у криміналістиці. Львів : Світ, 2021.

Глушко Анатолій,
старший науковий співробітник
відділу спеціальної підготовки та
підвищення кваліфікації судових
експертів лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД

Згідно з Конституцією України на території України діють ратифіковані міжнародні договори. Проте, щоб вони справді діяли, недостатньо лише назвати їх частиною внутрішньодержавного права. Загальновизнані норми міжнародного права за своїм характером не є такими, що діють самі собою. Вони сприймаються правовою системою не як норми-регулятори, а як норми-принципи. Єдиний шлях їх виконання – видання відповідного законодавчого акта, а не посилення на міжнародні норми права [1].

Звісно, доречно назвати аспекти конституційного закріплення відсильних норм. Така норма прямо зобов'язує державні органи використовувати міжнародні норми у сфері прав людини, тоді як значно спрощуються процес уніфікації, процедура приведення у відповідність норм національного і міжнародного права.

Дія права, як відомо, полягає у впливі на свідомість і волю людей, зрештою – в упорядкуванні суспільних відносин через визначення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників правовідносин. Реалізація права полягає у втіленні правових норм у практичну діяльність суб'єктів права (індивідуальних і колективних), а відповідно, складається низка заборон, юридичних обов'язків та юридичних прав. Дію норм права обмежено часовими, просторовими та предметно-суб'єктивними межами.

Реалізація норми права – це завершальний етап правового регулювання. Норми права реалізуються в межах, у яких діють суб'єкти права. Тому слід розрізняти механізми дії та механізми реалізації міжнародних і внутрішньодержавних нормативно-правових актів, а також взаємопроникнення процесів дії та реалізації цих актів. Без процесу дії не може настати реалізація акта. Проте дія може не перейти в ту чи ту форму реалізації норми права. Реальне здійснення та захист основних прав людини конкретно особою забезпечується передусім юридичними механізмами, що діють у державі. Тобто правова національна система передбачає безпосередню дію належно ратифікованих норм міжнародних договорів поряд із національним законодавством, але пріоритет останнього полягає в тому, що саме воно забезпечує засоби реалізації, охорони та захисту прав людини.

Такою є сутність співвідношення норм конституційного права і міжнародних стандартів про права людини.

Таким є і співвідношення норм Конституції України, які стосуються прав і свобод людини, та міжнародних документів про права людини. Аналіз статей розділу II Конституції свідчить про те, що майже всі статті цього розділу так чи так відображають зміст Міжнародної хартії прав людини, насамперед Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, а також Загальної декларації прав людини.

Водночас автори Конституції сприйняли ритм міжнародних документів про права людини, систему й послідовність викладу цих прав і свобод. Проте іноді вони відходили від такої послідовності. Це стосується ст. 51 Конституції, де йдеться про права та обов'язки, пов'язані зі шлюбно-сімейними стосунками. В Основному Законі цю статтю розміщено серед тих, де зафіксовано права, які у вітчизняній і нерідко зарубіжній юридичній науці визначаються як соціально-економічні та соціально-культурні права.

У міжнародному праві відображено інший підхід до визначення прав, що впливають зі шлюбно-сімейних стосунків: відповідну статтю містить Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 23). Варто додати, що в теорії і практиці світового конституціоналізму відповідні права часом зараховують до категорії природних.

У Конституції України можна знайти положення, яких немає в міжнародних документах про права людини. Це зумовлено насамперед тим, що вони мають різне регламентне призначення. По-іншому, міжнародні документи про права людини загального характеру (саме з них складається Міжнародна хартія прав людини) визначають загальні стандарти у відповідній сфері, тому їх положення сформульовані в загальній формі, без юридичної конкретики. І хоч у такий самий спосіб характеризуються норми конституцій, рівень узагальненості у міжнародних норм об'єктивно вищий. До того ж в Основному Законі акцентовано на прямій дії його норм, що також позначається на формальних ознаках останніх.

Деколи брак у міжнародних документах про права людини положень, які були б аналогами тим, що є в Конституції України, пояснюється, на нашу думку, дією фактора часу. Викладене стосується конституційного закріплення окремих так званих прав останньої генерації. До таких зараховуємо, зокрема, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, зафіксоване у ст. 50 Основного Закону. Такого права немає в текстах головних міжнародних документів. Водночас зауважимо, що, коментуючи наш офіційний конституційний проєкт, дехто із зарубіжних експертів звертав увагу на нереальний характер сформульованого як імператив права особи на відшкодування шкоди, завданої порушенням щойно зазначеного права. На думку цих експертів, фіксація на конституційному рівні права на таке відшкодування може створити великі складнощі для різноманітної економічної діяльності. Зовсім іншими обставинами зумовлена поява в Конституції положення ст. 23, де, зокрема, записано: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей». У науці конституційного права подібні за змістом положення визначаються як право загальної свободи. Поява в тексті Основного

Закону цитованого положення взаємопов'язана з іншим, що міститься у його ст. 22: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними». Зазначене положення може бути застосовано тоді, коли в конкретних випадках неможливо безпосередньо застосувати положення розділу II Основного Закону через прогалини в конституційному тексті. І тоді вирішальне слово належатиме Конституційному Судові України.

Аналіз питань співвіднесеності Конституції України і міжнародних документів про права людини, наголосимо, що всі вони визначають юридичні гарантії прав і свобод. Поза їх текстами здебільшого залишилися декларації гарантій, які були «родовою ознакою» так званих соціалістичних конституцій. Частину сприйнятих юридичних гарантій сформульовано як права. Найзагальнішою юридичною гарантією прав і свобод є право на судовий захист. У ст. 55 Конституції України записано, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом». Про право на судовий захист ідеться, зокрема, у ст. 8 Загальної декларації і в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. До юридичних гарантій прав і свобод належать так звані процесуальні гарантії. Серед міжнародних документів найдокладнішою щодо процесуальних гарантій можна вважати Європейську конвенцію про права людини і основні свободи з протоколами до неї. Серед конституційних приписів відповідного змісту можна виділити положення ст. 29 Основного Закону, де йдеться про особисту недоторканність. Ці положення сформульовано в дусі знайомої світовому конституціоналізмові ще з XVII ст. демократичної процедури «хабеас корпус» [2].

У теорії і практиці внесення статей Загальної декларації прав людини ООН 1948 р. до Основного Закону постало питання, якою мірою нова Конституція України рецептувала у своєму тексті відповідні положення цього важливого міжнародного документа.

Під час розробки нової Конституції України після проголошення незалежності нашої держави одразу постало концептуальне питання: якій моделі закріплення положень Декларації надати перевагу – типовій, відповідно до якої весь текст Декларації має ввійти до змісту розділу II Конституції України, чи примірній, відповідно до якої положення Загальної декларації можна враховувати відповідно до особливостей певного історичного етапу розбудови держави.

За основу закріплення прав людини в Конституції України 1996 р. взято другий варіант моделі – примірний. Про це свідчить зміст розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», до якого включено відповідні статті, у яких переважно відображається зміст основних положень щодо прав людини, закріплених у Загальній декларації.

Можна зробити висновок, що конкретні статті Декларації використано в Конституції по-різному: текстуально, вужче за змістом, ширше за змістом, семантично, взагалі не згадано, у повній логічній послідовності, нарешті відповідно чи не відповідно до системи прав і свобод людини, запровадженої Конституції України. Зрештою важливим є питання щодо гарантії прав і свобод людини. Наприклад, у статтях розділу II Конституції України є певна

текстуальна тотожність із відповідними статтями Декларації. Можна порівняти тексти 21, 27, 35 та інших статей Конституції, які тотожні зі ст. 1, 3 та 18 Декларації.

До того ж у Загальній декларації прав людини не містяться гарантії додержання прав людини.

Список використаних джерел

1. Звернення Президента України Л. Кучми з нагоди підписання Указу «Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України». Київ, 2003. С. 4–6.
2. Конституційне право України. Київ, 2000. С. 104.

Гожий Олександр,
старший судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМНИХ ЖУРНАЛІВ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ LINUX

На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій операційні системи сімейства Linux та їх численні модифікації займають провідні позиції серед програмних платформ, які використовуються в найрізноманітніших середовищах. Відкритий код, можливість гнучкого налаштування, розвинене співтовариство розробників та високий рівень захисту роблять Linux привабливим вибором як для окремих користувачів, так і для великих компаній. Ця операційна система ефективно функціонує на серверах, у хмарних сервісах, вбудованих пристроях, мобільних телефонах, а також у критично важливих елементах інфраструктури, де стабільність і надійність мають вирішальне значення [1].

Разом із поширенням Linux зростає й інтерес до цієї платформи з боку зловмисників, які намагаються використати її особливості для здійснення несанкціонованого доступу до інформаційних систем. Такий інтерес пояснюється як її популярністю в корпоративному сегменті, так і особливостями архітектури, яка за певних умов може стати об'єктом складних цілеспрямованих атак. Цифрова криміналістика в цьому контексті розглядає Linux-подібні системи як джерело важливої інформації, що дозволяє встановлювати обставини та механізми втручання у роботу інфраструктури.

Одним із найцінніших джерел технічних даних у процесі дослідження є log-файли або журнали подій [2]. Саме вони зберігають відомості про дії, що відбуваються в системі, починаючи з роботи ядра та системних процесів і завершуючи взаємодією з користувачами та зовнішніми сервісами. Завдяки цьому log-файли дозволяють встановлювати часові рамки інцидентів, визначати

джерела потенційної загрози, аналізувати послідовність подій, а також виявляти ознаки зовнішнього або внутрішнього впливу на систему.

Важливим аспектом є те, що аналіз log-файлів потребує високого рівня підготовки спеціаліста. Обсяг інформації, яка накопичується у журнальних файлах, може бути величезним, особливо в багатофункціональних системах із численними активними службами. Крім того, відсутність єдиного уніфікованого формату створює труднощі в інтерпретації, адже різні дистрибутиви та програмні компоненти можуть мати власні структури записів. Також зловмисники нерідко намагаються змінити або видалити log-файли, аби унеможливити подальше вивчення їх активності.

Попри ці виклики, дослідження log-файлів дає змогу виявити ознаки здійсненого доступу, спроб підміни прав, дій зі зламу паролів, змін у конфігураціях, перезапусків систем, спроб запуску скриптів або програм, а також інші аномальні дії, які можуть свідчити про загрозу безпеці [2; 3]. Зокрема, серед таких журналів ключове значення мають загальні системні журнали, які зберігають інформацію про загальний стан системи, повідомлення ядра про роботу апаратного забезпечення, службові повідомлення про запуск або зупинку процесів, а також відомості про стан системи після завантаження. Особливо важливими є також журнали, які фіксують події автентифікації, де зберігаються всі спроби входу в систему, як успішні, так і невдалі, а також події, пов'язані зі змінами у прав доступу або спробами виконання команд з підвищеними привілеями.

Кожен запис у log-файлі містить набір стандартних елементів, до яких входять мітка часу, назва хосту, ім'я процесу або служби, що створила запис, а також текстове повідомлення про подію. Такий формат дозволяє ефективно відновлювати послідовність подій і пов'язувати окремі епізоди між собою. У деяких випадках, особливо в системах із високим рівнем автоматизації, log-файли можуть використовувати спеціалізовані формати, такі як XML або JSON, що полегшує їх інтеграцію з іншими інструментами обробки інформації та підвищує зручність аналізу.

Для проведення глибокого аналізу log-файлів у Linux-подібних операційних системах існує низка програмних рішень, які можливо успішно використати при проведенні комп'ютерно-технічного дослідження. Серед найпоширеніших інструментів, що дозволяють працювати з великим обсягом логів, варто зазначити текстові аналізатори та утиліти командного рядка, які надають можливість гнучкої обробки даних. Зокрема, системні адміністратори зазвичай використовують такі засоби як `grep`, `awk`, `sed`, `cut` і `sort`, які дозволяють фільтрувати, трансформувати й структурувати інформацію, отриману з log-файлів, для виявлення аномалій, зіставлення подій та відновлення хронології активності [3].

Окрім базових інструментів, широкого застосування набули програмні комплекси, орієнтовані на візуалізацію та централізоване зберігання log-даних. Такі рішення, як правило, використовуються в середовищах із великою кількістю систем, де необхідно здійснювати крос-аналіз подій. До прикладу, програмне забезпечення типу Elasticsearch у поєднанні з Kibana дозволяє створювати гнучкі візуальні представлення логів, що суттєво полегшує пошук закономірностей та виявлення нетипової поведінки в системі. Інша система, Logwatch, забезпечує

генерацію звітів про події за певний період, що дозволяє оперативно ідентифікувати відхилення від нормальної роботи системи.

Не менш корисними є інструменти, які надають додаткові можливості для реконструкції подій на основі даних з log-файлів. Наприклад, програма Logcheck може автоматично фільтрувати стандартні повідомлення й повідомляти про підозрілі записи, які можуть свідчити про аномальні дії. Інструмент GoAccess спеціалізується на аналізі log-файлів веб-серверів і дозволяє в режимі реального часу отримувати зведену інформацію про запити, що надходять до системи, зокрема спроби сканування або атак типу «відмова в обслуговуванні».

Застосування таких програмних засобів не замінює експертної оцінки, однак значно полегшує технічну обробку даних, зменшуючи навантаження та дозволяючи зосередитися на виявленні ключових фактів у межах цифрової криміналістики. Вибір інструменту залежить від конкретного контексту дослідження, обсягу логів, типу зафіксованих подій та рівня технічної підготовки спеціаліста.

Особливої уваги заслуговують журнали, пов'язані з повідомленнями, що генеруються ядром системи під час її завантаження. Вони містять відомості про ініціалізацію апаратного забезпечення, завантаження драйверів, виявлення пристроїв, а також повідомлення про збої або зміни у роботі компонентів. Такі дані дозволяють глибше зрозуміти контекст роботи системи на низькому рівні та виявляти проблеми, пов'язані як із апаратним, так і з програмним забезпеченням. Своєю чергою журнали автентифікації є ключовими в контексті аналізу дій користувачів, адже саме вони дозволяють виявляти спроби несанкціонованого доступу, використання привілеїв адміністратора та інші ознаки потенційної загрози.

Усе це підкреслює той факт, що log-файли є не лише технічним елементом роботи операційної системи, а й критично важливим ресурсом у процесі цифрового дослідження інцидентів безпеки. Їх ретельний аналіз дозволяє встановлювати технічні обставини подій, розуміти механізми реалізації атак і виявляти вразливі місця в конфігурації системи. Ефективне використання log-файлів потребує відповідного програмного забезпечення, досвіду та розуміння логіки функціонування окремих компонентів Linux-подібних систем.

Таким чином, дослідження log-файлів є важливою складовою сучасної цифрової криміналістики та загальної системи забезпечення кібербезпеки. З огляду на постійне ускладнення загроз, збільшення обсягу даних та активне використання Linux у критичних інформаційних середовищах, подальший розвиток цього напрямку є надзвичайно актуальним. Це вимагає не лише вдосконалення методів та інструментів аналізу, а й формування відповідної фахової підготовки спеціалістів, здатних ефективно працювати з цим видом цифрових джерел.

Список використаних джерел

1. Holt T., Bossler A., Seigfried-Spellar K. Cybercrime and Digital Forensics. NY:Routledge, 2018.
2. Arnes A. Digital Forensics. Hoboken, NJ: Wiley, 2018.
3. Negus C. Linux Bible : The comprehensive, tutorial resource. Indianapolis: John Wiley & Sons, Inc., 2015.

Головач Ростислав,
судовий експерт відділу
криміналістичних досліджень
Київського відділення Національного
наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ТА ЕКСПЕРТНОГО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) – система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлює права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначає відповідальність за порушення цих норм [6]. Саме міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) спрямоване на забезпечення дотримання прав людини у період збройних конфліктів, а також пом'якшення наслідків цих конфліктів, спираючись на принципи гуманного ставлення до людини.

Основними джерелами міжнародного гуманітарного права (МГП) є міжнародні договори, звичаї, загальні принципи права, рішення міжнародних судів та доктрини. Вони формують правову основу для регулювання поведінки під час збройних конфліктів і захисту жертв війни.

Сучасне міжнародне право забороняє застосування збройної агресії проти будь-якої суверенної держави. Так, статтею 2 п.4 Статуту ООН визначено, що: «...всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй...». У міжнародному праві визначення поняття «агресія» міститься в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 1974 року [1]. Відповідно до зазначеної вище Резолюції агресією є застосування військової сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або в будь-який інший спосіб, несумісний із Статутом ООН.

Принципи міжнародного гуманітарного права – це фундаментальні норми, які визначають поведінку сторін у збройних конфліктах і спрямовані на обмеження наслідків війни для людей і об'єктів. Вони є основою для тлумачення та застосування норм міжнародного гуманітарного права.

Норми міжнародного гуманітарного права вступають у дію з початком збройного конфлікту або операції з підтримання миру і безпеки. Обсяг зобов'язань сторони міжнародного збройного конфлікту (війни) визначається як

нормами звичаєвого права, так і договірними нормами міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), ратифікованими кожною стороною.

Під час збройного конфлікту неміжнародного характеру обсяг зобов'язань із дотримання МГП для сторін-учасників конфлікту (держава та антиурядові сили) визначається спільною статтею 3 Женевських конвенцій 1949 року та II Додатковим протоколом 1977 року [2], іншими конвенціями, що ратифіковані державою, а також нормами звичаєвого міжнародного гуманітарного права [6].

У сучасних збройних конфліктах країни-агресори часто не дотримуються принципів МГП: гуманності; відмінності комбатантів (учасників бойових дій) від цивільного населення, військових об'єктів від цивільних об'єктів; пропорційності застосування сили до очікуваної військової переваги; військової необхідності (військові дії повинні переслідувати законну військову мету та бути необхідними для досягнення цієї мети); обмеження (заборони зайвих страждань); недискримінації (постраждалі особи мають право на рівний захист); поваги до нейтралітету [5].

Зобов'язання щодо дотримання норм МГП визначено Законом України «Про оборону України». Відповідно до статті 2 військовослужбовцям і працівникам Збройних Сил України визначено забезпечувати додержання принципів і норм міжнародного гуманітарного права [7].

Статут внутрішньої служби Збройних Сил України (далі – Статут) визначає загальні права та обов'язки військовослужбовців Збройних Сил України і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах [8].

Дія Статуту поширюється на військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Необхідність виконання завдань оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також завдань, визначених міжнародними зобов'язаннями України, серед іншого, покладає на військовослужбовців обов'язок знати і неухильно додержуватися прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права [8].

Проблеми сучасного міжнародного гуманітарного права. Сьогодні науковці та міжнародні організації активно розглядають питання невідомості норм МГП під час сучасних збройних конфліктів, а також аналізують зміст окремих норм Женевських конвенцій [3] з метою вдосконалення правового регулювання статусу жертв збройних конфліктів. Забезпечення дотримання норм МГП під час збройних конфліктів є складним завданням, зокрема через відсутність ефективних механізмів примусу. Найбільш тяжкі та масштабні злочини часто вчиняються саме під час збройних конфліктів, що робить важливим забезпечення невідворотності покарання за найбільш серйозні порушення МГП.

При цьому актуальним є розгляд напрямів підвищення спроможностей сил сектору безпеки і оборони шляхом вдосконалення дієвості норм МГП при розслідуванні особливо небезпечних злочинів, зокрема військових злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та агресії [4, с. 227–244].

Гібридна війна: новий виклик для міжнародного гуманітарного права. Іншою проблемою сучасного міжнародного права є відсутність правового врегулювання сучасних (нетрадиційних) засобів і методів ведення війни. Як показує досвід України, в сучасному світі збройні конфлікти можуть мати ознаки як внутрішнього, так і міжнародного збройного конфлікту. Також у сучасних конфліктах сторони активно використовують і нетрадиційні засоби ведення війни: застосування сучасних видів озброєння (безпіотної, нелетальної зброї); засилання на територію противника диверсантів для дестабілізації в суспільстві, залякування, сіяння паніки й недовіри серед цивільного населення; використання тероризму як законного способу ведення війни; використання ЗМІ та інтернет-ресурсів як засобу інформаційної й кібервійни; використання політичного й економічного тиску на противника, його союзників та часом і нейтральні держави; ведення військових дій шляхом прикриття себе цивільним населенням – ведення бою у місті. Такі засоби ведення збройних конфліктів отримали назву – «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни». На сьогодні визначення «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни» у міжнародно-правових нормах відсутнє. Також таких понять немає і у Воєнній доктрині України. Не застосовуються ці терміни і у воєнних доктринах США і РФ. У Женевських конвенціях [3] відсутні положення щодо захисту некомбатантів [5], мирного населення, а також гуманного ставлення до військовополонених, поранених і хворих під час ведення гібридних війн. Отже, ці поняття не є офіційними і наслідки таких війн, гіпотетично, не є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, тому на практиці можуть виникати труднощі щодо правильного процесуального оформлення відповідних злочинних діянь.

Виклики для України. З 2014 року Україна в особі її правоохоронних органів постійно стикається з проблематикою притягнення до відповідальності фізичних осіб за вчинення військових злочинів як на території України, так і на територіях, які тимчасово непідконтрольні її владі. Це пов'язано з тим, що в збройному конфлікті РФ активно використовує нерегулярні збройні сили (ВПК Вагнер) та незаконні збройні формування (ЛНР, ДНР), які нікому не підконтрольні (росія спростовує свій контроль), нелегально фінансуються й озброюються і використовують терористичні методи війни, без дотримання норм міжнародного гуманітарного права [9].

Таким чином, система норм міжнародного гуманітарного права є недостатньо ефективною та неспроможна врегульовувати всі практичні аспекти сучасного збройного конфлікту. В умовах, коли в сучасних гібридних війнах норми міжнародного гуманітарного права не діють належним чином, це, в свою чергу, створює певні складнощі у практиці притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини.

Напрями вдосконалення міжнародного гуманітарного права. Для ефективного застосування норм міжнародного гуманітарного права при розслідуванні особливо небезпечних злочинів необхідно [9]:

вдосконалити норми міжнародного гуманітарного права (дати правове визначення «гібридна війна», «гібридні засоби і методи ведення гібридних війн»);

доповнити ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду нормою, яка б визначала гібридну війну актом агресії та на яку розповсюджується юрисдикція Міжнародного кримінального суду;

забезпечити належну кваліфікацію злочинів у відповідності до норм Римського статуту;

активізувати взаємодію держав у межах ООН, НАТО і ЄС з питань протидії й протистояння «гібридним війнам» та вироблення єдиної стратегії боротьби з цими загрозами;

внести необхідні зміни до Женевських конвенцій щодо захисту некомбатантів, мирного населення, а також принципу гуманного ставлення до військовополонених, поранених і хворих під час ведення гібридних війн;

розробити дієві міжнародні механізми контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного примусу до держави-порушниці;

удосконалити механізми збирання та оцінки доказів, у тому числі з допомогою сучасних технологій;

розвивати міжнародне співробітництво та спрощувати екстрадицію підозрюваних;

створити ефективні механізми захисту свідків та потерпілих від злочинів.

Висновки. Таким чином, система норм МГП є недостатньо ефективною та не спроможна на достатньому рівні регулювати всі практичні аспекти сучасного збройного конфлікту. У сучасних гібридних війнах норми МГП повною мірою не діють і це, своєю чергою, створює певні складнощі у практиці притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини. Проблема невідповідності російської агресії в Україні нормам МГП полягає в тому, що ці норми концентруються виключно на фізичному вимірі конфлікту, у той же час в Україні дедалі частіше використовуються економічні й інформаційні способи ведення війни. Насамперед для того, щоб мати юридичні підстави притягнути винних до відповідальності відповідно до норм міжнародного кримінального права, Україна має на міжнародному і національному рівні кваліфікувати збройний конфлікт як «гібридна війна» і стати ініціатором із розроблення і внесення відповідних змін до Женевських конвенцій та інших нормативних актів у сфері гуманітарного права.

Список використаних джерел

1. «Відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EA012217>.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних

«Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 22.04.2025).

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153 (дата звернення: 21.03.2025).

4. Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, м. Київ, 14–15 березня 2024 року. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfendmkaj/https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20022/1/ZAPONZU.pdf> (дата звернення: 22.04.2025).

5. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf

6. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ; Міноборони України від 23.03.2017 № 164 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0704-17> (дата звернення: 21.03.2025).

7. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1932-12> (дата звернення: 22.04.2025).

8. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України; Статут, Положення, Перелік, Порядок, Форма типового документа, Зразок, Записка, Опис, Правила, Вимоги від 24.03.1999 № 548-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/548-14> (дата звернення: 22.04.2025).

9. Сучасні проблеми дотримання норм міжнародного гуманітарного права – удосконалення норм міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. Стаття. Серватюк Л.В. URL: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfendmkaj/http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/347/10459/23505-1?inline=1>. (дата звернення: 22.04.2025).

Гончар Лариса,

головний судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

САМЧИКІВСЬКИЙ РОЗПИС ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Національна спадщина кожної країни має свою унікальність, яку часто відображає традиційне народне декоративно-прикладне мистецтво, яке є одним із вагомих засобів естетичного виховання, допомагає формувати художній смак,

вчить людей бачити і розуміти прекрасне в навколишньому житті і в мистецтві. Народне мистецтво є національним за змістом, тому здатне активно впливати на духовний розвиток людини та формувати патріотичні почуття.

Важливу роль у розвитку образотворчого мистецтва та дизайну займають традиції наших предків. Одним із видів українського декоративно-прикладного мистецтва є народний декоративний розпис – малювання, яким оздоблювали стіни хат і господарських будівель, дерев'яну хатню обстановку, посуд – і є одним із найцікавіших видів народного мистецтва України.

Традиція розписування стін виникла досить давно, хоча точної дати не визначено. Існують розповіді-билини про оселі, що розписані небесними світилами. Декоративний розпис був складовою частиною побуту, сакрального простору, у якому він існував. Потреба розписувати житло була традицією, якої дотримувались навіть у найдрібніших щоденних справах. Розписи довго не зберігались, зазвичай їх оновлювали до Різдва, Великодня, Трійці, Покрови. Розписували як інтер'єр, так і екстер'єр. Згодом сакральне значення зникло з малюнків і розпочало свій розвиток орнаментальне, декоративне малювання тих самих знаків, які стали більш естетичні та з іншим змістовим наповненням [1].

Кожен історико-етнографічний район України у процесі історичного та культурного розвитку сформував свої характерні орнаментальні мотиви і композиції, специфічні техніки виконання. Саме так виникають різні напрями українського народного декоративно-орнаментального мистецтва: Петриківський, Косівський, Опішнянський, Бубнівський, Таврійський, Самчиківський [3].

Самчиківський розпис – локальний вид українського декоративного розпису, що на даний час побутує в с. Самчики Старокостянтинівського р-ну Хмельницької області. Декоративний розпис здавна був невід'ємною частиною побуту жителів Самчиків. Він увібрав у себе традиції народного мистецтва південно-східної Волині. Джерелом появи самчиківського розпису був селянський хатній розпис.

Загалом ця локальна художня традиція пройшла кілька етапів розвитку: виникнення й поширення у формі стінопису (інтер'єру та екстер'єру), розпису долівки, декору предметів інтер'єру, іграшок (до початку XX ст.); згасання й зникнення стінопису, поява мальовок (I половина XX ст.); поширення, затвердження й активізація малювання на папері, картоні, ДВП (II половина XX ст. – початок XXI ст.); розпис предметів інтер'єру, сувенірів тощо, популяризація розпису на всеукраїнському рівні (початок XXI ст.) [2].

Самчиківський розпис ввібрав у себе деякі елементи від писанкарства, вишиванки, щось від гуцульських килимів, об'єднавши в собі традиції місцевості, українські елементи орнаментів з орнаментикою прадавніх племен, що жили колись на цій землі. У ньому трапляється поєднання технік, які притаманні Трипільській і Черняхівській культурам. Фантастичними казковими сюжетами, що поєднані з реальним життям, самчиківські майстри переносять нас до життя предків, до тисячолітніх традицій, що створювалися та багато років зберігалися на нашій землі.

Основна тематика самчиківського розпису – це рослинні мотиви в поєднанні з геометричними у найрізноманітніших інтерпретаціях. Кожен орнамент має свою назву, за якою його відразу ж можна впізнати. Найчастіше трапляються такі елементи: барвінок, соняхи, рожа, колоски, маки, дзвоники, ягідки, бруньки, горицвіт, синьоцвіт, дубове листя, виноград, калина, гілочки, листочки. Мотив вилоги (квітка, подібна до тюльпана) посідає основне місце в розписі. На малюнках знайомі нам квіти стають казковими, фантастичними рослинами, набувають неперевершеного українського колориту [3].

В основі класичних розписів лежать композиції: «вазон», «райське дерево», «дерево життя», «хресне та світове дерево», «дерево розпуття». Це казкове дерево, в основі якого може бути писанка як символ початку роду, або жолуді, із яких дерево проростає. Символ дерева символізує продовження життя та роду. Біля нього чи у кроні дерева часто зображують пташок, які є невід’ємними супутниками життя. Так рослинний орнамент у розписі органічно переплітається з елементами світу тварин. Другий за популярністю мотив – птахи: курка, півень, соловейко, гуска, лелека, сокола, голуби, ластівка, сова, лебідь, що є найпоширенішим символом вірності та злагоди. Дещо рідше трапляються зображення тварин, які найбільше пов’язані з життям і побутом людей (собаки, коти, коні, лисиці, зайці, білочки, олені), а іноді на полотнах з’являються і люди, переважно козаки та гарні україночки.

Композиція робіт складається з площинного орнаменту, до сюжету якого входять елементи, кількість яких не повинна перевищувати сім. Вона завжди чітка і складається із низу, середини, верхівки та закінчення. Знизу розміщуються крупні елементи, які до верху малюнка стають усе дрібнішими. Саме така будова робить малюнок упорядкованим, урівноваженим і найбільш доступним та зрозумілим для сприйняття.

Самчиківський розпис відрізняється від інших кольором, технікою виконання та композиційним наповненням. Традиційними матеріалами, які беруть майстри для своїх виробів, є чиста фарба – вохра та глина. Зображення зазвичай не покривають лаком, завдяки чому досягається максимальна природність зображення [2].

Основна кольорова гама Самчиківського розпису – червона, синя, зелена, жовта. Додатково використовується також чорна, коричнева, рожева, фіолетова фарби. Для фону своїх робіт майстри частіше всього використовують білий колір – символ чистоти, непорочності, краси, молодості та радості. Сам візерунок переважно виконують червоним кольором, що символізує повноту життя, енергію свободи. Зелений – сади, луки, ліси, лани – символ життя, радості, застосовувався лише в розписах інтер’єру хати. Чорний колір додається для підкреслення орнаменту, розмежування та підсилення інших кольорів [3].

Для «самчиківки» характерним є попередній задум сюжету картини з ретельним створенням ескізу, вивіренням композиції у формі і кольорі. В ескізі-начерку все продумується до найменших дрібниць, аби досягти досконалого результату [2].

Завдяки популяризації самчиківського розпису в освітніх, виставково-мистецьких заходах декоративний розпис стає впізнаваним у різних регіонах

України та за її межами. Завдяки діяльності Самчиківської художньої школи традиційного народного мистецтва традиція «самчиківки» розвивається, передається наступному поколінню, з якого формується нова генерація майстрів декоративно-прикладного мистецтва.

Традиція декоративного розпису села Самчики стала частиною Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Адже, як запевняють майстри, самчиківка – один із генетичних кодів нації.

Отже, самчиківський розпис – це не лише мистецька техніка, а й частина національної спадщини, яка відображає багатство та унікальність української культури.

Список використаних джерел

1. Геращенко О. «Самчиківський розпис у мистецькому просторі сучасної України». *Україна між Польщею та Росією*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23 грудня 2016 р. Київ, 2016.
2. Матеріали експедиції майстрів самчиківського розпису та працівників Державного історико-культурного заповідника «Самчики» Старокостянтинівським р-ном Хмельницької обл., 1990-і рр. 14 с.
3. Наталія КРЕНЦ Про унікальність Самчиківського розпису [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unas.news/articles/306-pro-unikalnist-samchykivskoho-rozpysu.html>
4. Офіційний сайт Державного історико-архітектурного заповідника «Самчики». Режим доступу: <https://samchikmuseum.wordpress.com/>

УДК 004.838

Гончарук Олександра,
курсантка 1 курсу Навчально-наукового
інституту № 4 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Лучик Василь,
науковий керівник, доктор економічних
наук, професор кафедри протидії
кіберзлочинності Навчально-наукового
інституту № 4 Харківського
національного університету
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА МАШИННОГО НАВЧАННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний розвиток цифрових технологій та зростання кіберзлочинності значно ускладнюють процеси судово-експертної діяльності, вимагаючи нових,

більш ефективних підходів до аналізу даних, ідентифікації злочинних дій та забезпечення доказової бази. У цьому контексті штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання (МН) стають ключовими інструментами, які дозволяють автоматизувати складні процеси, збільшувати точність досліджень і прискорювати проведення експертиз.

Можливості ШІ здатні підвищити ефективність і точність судово-експертних досліджень (звісно, за умови дотримання цілісності застосовуваних методів і методик). Водночас ШІ не може й не повинен замінити судового експерта як такого, оскільки напрацьований досвід і креативність професійного мислення некоректно порівнювати зі штучно згенерованими алгоритмами, навіть взірцево навченими й натренованими на значній кількості інформації та прикладів [1].

У сфері кіберкриміналістики ШІ став незамінним помічником у боротьбі зі складними видами кіберзлочинів. Системи на основі МН здатні:

- аналізувати лог-файли для виявлення слідів кібератак;
- відстежувати підозрілі фінансові операції в реальному часі;
- виявляти активність злочинних угруповань у темній мережі;
- прогнозувати ймовірність кіберінцидентів на основі історичних даних.

Одним з основних напрямів автоматизації є обробка та аналіз великого обсягу правової інформації, такої як судові рішення, законодавство, прецеденти та інші юридичні джерела. Системи ШІ можуть використовувати алгоритми машинного навчання для аналізу тексту та виявлення закономірностей у судових рішеннях. Це дозволяє забезпечити швидкий доступ до релевантної інформації, а також проводити аналіз судової практики для прийняття обґрунтованих рішень. Ще одним аспектом автоматизації судових процесів є використання систем автоматичного прийняття рішень. За допомогою алгоритмів машинного навчання та обробки природної мови системи ШІ можуть аналізувати факти, юридичні аргументи та попередні судові рішення для прийняття рекомендаційних або навіть остаточних рішень. Проте важливо зауважити, що остаточне рішення повинно прийматися кваліфікованими суддями, які враховують усі необхідні аспекти справи [2].

Одним із прикладів впровадження автоматизації судових процесів є використання систем розпізнавання мови та автоматичного генерування тексту для створення судових рішень. Це може спростити процес написання рішень, зменшити час, витрачений суддею на підготовку документів, а також унормувати та узгодити формулювання рішень [2].

Системи ШІ можуть використовуватися для автоматичного аналізу текстових документів, таких як свідчення, доповіді експертів, письмові висновки тощо. Застосування методів обробки природної мови дозволяє системам автоматично виділяти ключові факти, розрізняти типи документів та виявляти зв'язки між ними [2].

Крім того, ШІ може допомогти візуалізувати складні дані та докази, що дозволяє суддям, прокурорам та адвокатам краще розуміти та аналізувати інформацію. Однак впровадження ШІ в судову сферу супроводжується низкою викликів. Одним із них є ризик алгоритмічної упередженості, коли системи ШІ можуть приймати рішення, що несправедливо впливають на певні групи осіб [4].

Крім того, існує проблема «чорної скриньки», коли внутрішні механізми прийняття рішень ШІ залишаються незрозумілими для користувачів, що ускладнює перевірку та обґрунтування експертних висновків [5].

Істотне збільшення навантаження на судових експертів з початком повномасштабної агресії РФ підтверджують статистичні дані, наприклад: у 2022 р. судово-експертні установи Служби безпеки країни виконали на 11 % більше судових експертиз, аніж у 2021 р. У першому півріччі 2023 р. кількість проведених судових експертиз зросла на 63 % порівняно з аналогічним періодом 2022 р. Із початком війни найбільш затребуваними стали такі види й підвиди судових експертиз: лінгвістичні, вибухотехнічні, балістичні, комп'ютерно-технічні, портретні, відео- та звукозапису, економічні й товарознавчі [1].

Рис. 1. Зростання кількості судових експертиз за 2021-2023 роки

Штучний інтелект та машинне навчання стали незамінними інструментами в судово-експертній діяльності, особливо для боротьби з кіберзлочинністю та аналізування великих масивів даних. Вони дозволяють автоматизувати рутинні процеси, підвищуючи ефективність і точність експертиз. Проте їх впровадження стикається з викликами: ризик упереджень, «чорна скринька» алгоритмів та необхідність правового регулювання. Оптимальний шлях – поєднання технологічних можливостей із професійною експертизою, що вимагає розробки стандартів і підготовки кваліфікованих фахівців. Майбутнє полягає у балансі між інноваціями та збереженням принципів правосуддя.

Список використаних джерел

1. Михайло Шепітько, Катерина Латиш. Використання штучного інтелекту в судово-експертній діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. С. 24–26.
2. Белов Д.М, Белова М.В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. 2023. С. 315–320.

3. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? Українська Гельсінська спілка з прав людини. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyy-intelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnologii-zaminyty-suddiv/> (дата звернення: 26.04.2025).

4. Штучний інтелект як основа цифрового судочинства: помічник чи майбутній конкурент судді? НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ ОДЕСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/artificial_intelligence_bernaziuk.pdf (дата звернення: 26.04.2025).

5. Суддя Верховного Суду розповів про застосування штучного інтелекту у правосудді. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/325362-sudya-verkhovnogo-suda-rasskazal-o-primenenii-iskusstvennogo-intellekta-v-pravosudii?> (дата звернення: 26.04.2025).

Гора Ірина,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби
безпеки України

ДО РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Виявлення й досудове розслідування кримінальних правопорушень є одним із напрямів протидії злочинності. На ньому працівники правоохоронних органів виявляють підготовку до вчинення кримінально караного діяння та припиняють його в ході оперативно-розшукової або контррозвідувальної діяльності, встановлюють факт вчинення конкретного злочину чи кримінального проступку, знаходять винуватців і, встановивши факт кримінальної караності діяння та доказавши причетність конкретних осіб до нього, притягають їх до заслуженої кримінальної відповідальності. Це може статись лише в результаті всебічного й повного досудового розслідування, передачі матеріалів кримінального провадження до суду, розгляду їх судом і постановлення справедливого вироку. В результаті відбувається протидія злочинності шляхом виявлення конкретного її прояву як передбаченого кримінальним законом протиправного діяння і встановлення виду покарання злочинців. Така діяльність працівників правоохоронних органів вимагає забезпечення її відповідними силами й засобами, які створюють можливості для результативної роботи оперативного працівника, слідчого, прокурора та залучених ними спеціалістів, експертів й інших осіб, чия діяльність має значення для виконання завдань у боротьбі із злочинами. Засоби, які використовують у такому забезпеченні роботи

правоохоронних органів, мають виразну криміналістичну складову, і тому їх часто називають криміналістичним забезпеченням.

Термін «криміналістичне забезпечення» окремих напрямів правоохоронної діяльності вітчизняними науковцями використовувався і використовується сьогодні в різних інтерпретаціях: як криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів, боротьби зі злочинністю; криміналістичне забезпечення протидії окремим видам чи сукупності злочинів; криміналістичне забезпечення діяльності слідчого та ін. У структурі протидії злочинам зазвичай виокремлюють декілька видів діяльності, зокрема: запобігання вчиненню злочинів, їх розкриття та досудове розслідування й профілактика. Кожен з названих видів діяльності має свої особливості та специфіку, що й зумовлюють характер та способи їх забезпечення. На думку А. Іщенка, І. Красюка, В. Матвієнко, усі особливості детерміновані своєрідністю нормативного регулювання цієї діяльності, її суб'єктами, метою та іншими обставинами [1, с. 4–5].

В етимологічному розумінні термін «забезпечення» в застосуванні до різних видів діяльності людини тлумачиться хоча й у близьких значеннях, але вони мають деякі розбіжності. Наприклад, у Великому тлумачному словнику термін «забезпечення» пояснюється через дієслово «забезпечувати», яке вживається у декількох значеннях: «...створювати надійні умови для здійснення чого-небудь»; «...гарантувати щось»; «...захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [2, с. 281]. У Новому тлумачному словнику «забезпечення» розглядається у двох значеннях: «...надання чи створення матеріальних засобів» та «...гарантування чогось» [3, с. 684]. В інших словниках «забезпечення» трактується як комплекс заходів, спрямованих на конкретну діяльність з метою досягнення конкретної мети [4, с. 114]. Слово «забезпечення» вживається також у різних текстових термінологічних конструкціях, що призводить до зміни його семантичного змісту й забарвлення. Так, приміром, у науковій літературі, публіцистиці, законодавстві трапляється група словосполучень, що містять слово «забезпечення». Мова може йти про правове забезпечення, організаційне забезпечення, грошове забезпечення, матеріально-технічне забезпечення, бойове забезпечення тощо. У цих словосполученнях основне смислове навантаження сконцентроване на понятті «забезпечення», яке в цих випадках вживається в одному значенні та означає сукупність чогось, систему заходів, спрямованих на гарантування чогось [5, с. 19].

У правовому аспекті «забезпечення» являє собою сукупність засобів та умов, що створюють реальну можливість здійснення будь-чого, будь-якого процесу, які гарантують його надійність та ефективність. Ці засоби, методи та умови розробляють у межах тієї науки, котра певний або інший процеси забезпечує, а також пропонує найефективніші способи їх використання. Отже, у визначенні видів забезпечення мають бути відображені цілі, для досягнення котрих це забезпечення існує, та засоби, за рахунок котрих забезпечення реалізується в досягненні мети. Логічна характеристика поняття «забезпечення» дає можливість віднести його до групи функціонально-структурних понять, які можна використовувати для описування питань різних видів забезпечення діяльності правоохоронних органів з протидії злочинам.

Іншим елементом поняття «криміналістичне забезпечення» виступає його визначальна ознака – «криміналістичне», що дає змогу вжити цей термін у межах саме криміналістичної діяльності. За загальноприйнятого, такого що склалося в межах криміналістики уявлення, досліджуються кримінально-релевантні закономірності злочинної діяльності, виникнення й існування інформації в результаті вчинення злочинів, її збирання, дослідження, використання та оцінки й засновані на пізнанні цих закономірностей засоби та методи інформаційно-пізнавальної діяльності оперативного працівника, слідчого, спеціаліста, експерта, прокурора та адвоката, кожним відповідно до своїх процесуальних функцій і повноважень [6, с. 171]. Як підкреслює вітчизняний науковець О. Батюк, вживаючи це поняття, мають на увазі забезпечення засобами, методами, методиками й іншими розробками криміналістики певного виду діяльності, що здійснюється певними особами, які виконують покладені на них завдання у сфері правоохоронної, правозастосовної чи судової практики. Залежно від того, яку діяльність мають на увазі, і вживають те чи інше термінологічне словосполучення, словами-предикатами в якому виступають «криміналістичне забезпечення» [7, с. 104].

Вітчизняні й багато хто із зарубіжних науковців поняття «криміналістичне забезпечення» розглядають як багатогранний феномен. По-перше, як установлений обов'язок державних органів імперативного характеру для виявлення та задоволення потреб органів кримінальної юрисдикції і суду, що сприяють виявленню, досудовому розслідуванню та судовому розгляду кримінальних правопорушень; по-друге, як систему – всеохоплюючу статичну структуру, що містить засоби для реалізації суспільної потреби в підтримці громадського порядку і його гарантуванні надалі, та складається з нормативно-правового, організаційно-кадрового, технічного й інформаційно-методичного забезпечення; по-третє, як системну динамічну (практичну) діяльність уповноважених суб'єктів із визначених напрямів забезпечення, спрямовану на створення необхідного і достатнього стану та вчинення дій для реалізації владних повноважень у сфері кримінальної процесуальної діяльності для виконання завдань кримінального судочинства [8, с. 143]. З теоретичної точки зору криміналістичне забезпечення Ю. Чорноус розглядає як самостійну наукову категорію, з практичної точки зору – як діяльність, що полягає у створенні умов готовності й реалізації методів, засобів, прийомів криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики, що ґрунтується на засадах загальної теорії криміналістики та спрямована на розслідування злочинів [9, с. 30]. Під криміналістичним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень як науковою категорією В. Гусєва розуміє сукупність науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних рекомендацій щодо ефективного здійснення розслідування та протидії кримінальним правопорушенням. У прикладному значенні криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень нею розглядається як діяльність уповноважених представників органів кримінальної юстиції та співробітників наукових і науково-дослідних установ щодо формування та використання системи нормативно-правових, організаційно-кадрових, навчально-методичних,

техніко-криміналістичних та інформаційно-довідкових заходів, покликаних забезпечити ефективне виконання завдань кримінального провадження [10, с. 251–252].

На нашу думку, криміналістичне забезпечення діяльності з досудового розслідування кримінальних правопорушень становить собою складний багатоетапний процес, що включає: розробку й надання органам досудового розслідування техніко-криміналістичних засобів і технологій, тактичних засобів і методичних рекомендацій; сприяння правоохоронним органам у дієвому захисті прав і законних інтересів осіб та організацій, які отримали шкоду від злочину; формування в осіб, що безпосередньо розслідують злочини, умінь і практичних навичок у застосуванні досягнень криміналістики. Отже, криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування має два рівні реалізації. На першому вирішуються проблеми відповідного створення криміналістичного арсеналу засобів боротьби зі злочинністю і надання його правоохоронним органам, на другому рівні відбувається його безпосереднє ефективне застосування [11, с. 105].

Аналізуючи наведені та інші визначення, можемо зробити висновок, що криміналістичне забезпечення розуміють як наукову та прикладну категорію криміналістичної науки. Враховуючи різні підходи до розуміння сутності криміналістичного забезпечення і використовуючи знання із загальної теорії криміналістики, можна зробити висновок, що діяльність правоохоронних органів з криміналістичного забезпечення, пов'язана з виявленням, розкриттям і розслідуванням злочинів, при його характеристиці обмежується головним чином пізнавальними компонентами його змісту – криміналістичними знаннями, вміннями, навичками. Вказані елементи, безумовно, мають важливе значення при характеристиці змісту, проте не вичерпують його. На нашу думку, не менш важливими елементами криміналістичного забезпечення є науково-методичне, інформаційне, науково-технічне та організаційне забезпечення.

Список використаних джерел

1. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ, 2002. 212 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Новий тлумачний словник української мови у 3 т. Т. 1 : А–Є. / В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : АКОНІТ, 1998. 912 с.
4. Терміни і поняття в законодавстві України : наук.-практ. словник-довідник. Харків : Еспада, 2003. 512 с.
5. Словник української мови [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознав. імені О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3: 3. 1972. 744 с.
6. Криміналістичне забезпечення збирання й використання електронних доказів у кримінальному провадженні : монографія / І. В. Гора, В. А. Колесник, О. С. Старенький та ін.; за заг. ред. В. А. Колесника. Київ : 7БЦ, 2025. 502 с.

7. Батюк О. В. Криміналістичне забезпечення протидії злочинам на об'єктах критичної інфраструктури: монографія. Луцьк : ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. 456 с.
8. Карнаухов О. В. Криміналістичне забезпечення: категорія, зміст та визначення. *Правова позиція*. 2018. № 2 (21). С. 138–144. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2018-2-138-144>.
9. Чорноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : монографія. Київ : Видавничий дім «Скіф», 2012. 448 с.
10. Гусєва В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів: поняття та складові. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2021. № 3 (94). С. 243–253. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.22>
11. Гора І. В. Проблеми криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. № 2 (36). Том. 13. С.103–110.

Готеляк Ірина,

студентка 3 курсу Одеського державного університету внутрішніх справ

Матвєєвський Олег,

науковий керівник, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права та безпеки ОДУВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Із запровадженням воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року відповідним указом Президента України на території України запроваджено особливу правову систему. В Україні зберігається воєнний стан, а значить, зберігається і особлива правова система в державі. Особливістю такої правової системи є те, що під час дії в державі воєнного стану можливе обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Конституції України.

Нелегальна торгівля наркотиками вже давно вийшла за межі більшості країн і проникла на всі континенти. Наркотики поширюються у світі катастрофічними темпами та становлять реальну загрозу національним інтересам різних країн, у зв'язку з чим зростає рівень криміналізації суспільства в цілому. Оскільки поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більшого розмаху та стають серйозним соціальним чинником, що негативно впливає на життя, здоров'я та самопочуття людей, все більшого значення набувають форми та методи ефективної протидії.

Судово-медична експертиза має надзвичайно важливу роль у встановленні об'єктивної істини під час будь-якого судового розгляду. Однак в умовах воєнного стану, коли інфраструктура зруйнована, а доступ до необхідних ресурсів обмежений, проведення таких експертиз набуває особливих складнощів [1, с. 373].

Судово-медична, судово-психіатрична або комплексна судово-медико-психіатрична експертиза поставитиме такі питання:

Чи має особа ознаки нещодавнього вживання наркотиків?

Чи є у людини ознаки наркотичної залежності?

Чи потребує особа примусового лікування?

Чи перебувала особа на момент вчинення злочину в стані гострого наркотичного психозу або патологічних афектів?

Слід зазначити, що поширеною помилкою при призначенні розслідування є неповнота сформульованого слідчим завдання на проведення експертизи (що в багатьох випадках призводить до неповноти висновку експертизи). Наприклад, потерпілого, який вживав наркотики, направляють на експертизу через сумніви в його здатності давати показання, а питання про його безпорадний стан залишається без відповіді.

Проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів представляє певні труднощі для судових експертів, що зумовлено недосконалістю чинного законодавства, різноманіттям його трактування та різноманітністю практичних ситуацій. Тим не менш, будь-яке судове розслідування має проводитися на найвищому професійному рівні для забезпечення оцінки доказів та ефективного розслідування кримінальної справи [2].

Отже, слід виділити такі особливості: призначення та проведення судових розслідувань наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а не конкретне розслідування військових злочинів: важливим є вибір відповідної експертної установи та експерта, а також час виконання завдання; слідчий повинен перевірити відомчу належність, місцезнаходження установи, наявність необхідних техніко-криміналістичних засобів, рівень професійної підготовки експертів; перед тим, як доручити розслідування, слідчий повинен ретельно вибрати об'єкти, що підлягають дослідженню, і відповідну інформацію. Від повноти і правильності вибору об'єкта залежить достовірність висновку експерта.

Список використаних джерел

1. Лугіна Н. А. Особливості проведення судово-медичної експертизи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 372–374. <https://ir.dpu.edu.ua/items/971f1a4e-0948-4920-8f0f-7ca9931aa1ea/full>

2. Юнацький О. В. Проблемні питання призначення судової експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/104.pdf (дата звернення: 09.04.2025).

Гресь Олена,

кандидат хімічних наук, завідувач сектору дослідження давності документів відділу почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку лабораторії криміналістичних видів досліджень Київського НДЕКЦ МВС

ОГЛЯД СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ ДОКУМЕНТІВ ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Встановлення давності виготовлення документів – процес визначення часу створення документа або його частин, що підлягають уточненню, з використанням сучасних технічних засобів має важливе значення для правових, адміністративних, наукових, історичних потреб. Актуальність дослідження давності документів у післявоєнний період, коли зростає кількість спірних, підроблених, пошкоджених документів, що посвідчують майнові та немайнові права, внаслідок обстрілів, пожеж набуває особливого значення для: відновлення прав власності, розслідування фальсифікацій злочинів (військові накази, дозволи), пов'язаних із документами, реституції архівів, культурної спадщини, ідентифікації підроблених історичних джерел (датування щоденників, карт) тощо.

Протягом останніх п'яти років спостерігається внесення інноваційних технологій, поєднання відомих методів дослідження, адаптація в сучасних умовах, використання інформаційних технологій та штучного інтелекту (ШІ). У цьому контексті важливо розглянути новітні підходи до встановлення давності документів, переваги, обмеження в умовах технологічного прогресу.

До фізико-хімічних методів нової генерації відносять традиційну газову хроматографію-мас-спектрометрію (GC-MS) та термодесорбційний аналіз (TD) чорнил. Останній дає змогу оцінити ступінь висихання пасти в кулькових і гелевих ручках. Саме поєднання цих методів є одним із найефективніших інструментів для оцінки віку чорнил на документах; базується на аналізі летких органічних сполук (VOC), які з часом випаровуються після нанесення на поверхню [1].

В останні роки проводяться дослідження, де [2] порівнюються методи високоефективної рідинної хроматографії (HPLC), газової хромато-мас-

спектрометрії (GC/MS) [3; 4] та термодесорбційного аналізу (TD) для аналізу старіння чорнил. Ефективність поєднання методів TD-GC/MS описана в публікації [5], проведені дослідження стосовно можливості визначати віку чорнила на документах до 24 місяців.

Метод має обмеження: потреба калібрувальної бази для різних типів чорнил, вплив умов зберігання (температура, вологість, УФ) на точність відтворення результатів.

До фізичних методів із сучасним обрамленням належить відомий метод радіоактивного розпаду вуглецю (Карбон-14) (C-14), що отримав новий імпульс за останні кілька років завдяки вдосконаленню методики. Метод дає змогу дослідити достатньо давні документи (архівні) завдяки визначенню співвідношення ізотопів C-12 до C-14 (який розпадається з часом із заздалегідь відомою швидкістю: період напіврозпаду 5730 років). Коли документ подається як історичний, проте має в складі ізотопи C-14, це свідчить про фальсифікацію. Удосконалення методу акселератором мас-спектрометрії (AMS) дає змогу встановлювати давність об'єкта масою в кілька міліграмів, використовується для досліджень із мінімальним руйнуванням документа (так звана прецизійна вибірка), дослідники мають можливість датувати папір із точністю до 3 років [6]. У 2024 році було представлено дослідження датування стародавніх рукописів за допомогою радіовуглецевого аналізу та штучного інтелекту (ШІ) на моделі Epoch [7].

Метод має обмеження: не використовується для аналізу чорнил, а лише для органічної складової (папір, пергамент). Також неефективний для документів після 1950-х років (ядерні випробування змінили співвідношення ізотопу C-14 в атмосфері).

Спектральні методи. ІЧ-спектроскопія з трансмісією (FTIR) дає можливість визначати компоненти чорнил та паперу, що змінюються з часом старіння. Оцінка старіння паперу за допомогою FTIR-спектроскопії дає змогу виявити характерні зміни в спектрах, пов'язаних із старінням. Останні роки проводяться дослідження в комбінації методів FTIR-спектроскопії зі хемометричними методами для точної класифікації документів за віком. Модель методу досягла точності до 99,3 % [8].

Залишається актуальною та досліджуваною КР-спектроскопія для вирішення проблеми датування документів. Впровадження цього методу в технічну експертизу документів є відомим більш як 10 років [9]. Метод залишається актуальним і донині, вдосконалюючи методику визначення компонентного складу фарбувальних сумішей і чорнил під час проведення експертиз текстових документів і творів художнього мистецтва. Раман-спектроскопія з підсиленням на наноструктурах (SERS) дозволяє аналізувати чорнила неруйнівним способом без пошкоджень документа. Саме SERS надав розширені спектральні характеристики та гасіння флуоресценції [10]. Савієлло Д. та інші виявили такі характеристики та зробили відповідні висновки як для чорнил кулькових ручок, так і для фломастерів.

Впроваджується метод 3D-мікроскопії поверхні. Використовується для дослідження деформації паперу при нанесенні чорнил, аналізу шару осідання

барвника (проводиться дослідження кристалізації пігменту або його розшарування в структурі паперу). Метод набуває популярності в останні роки в судово-технічній експертизі для аналізу мікроструктурних змін на поверхні документів, що можуть свідчити про вік цих документів або їхню автентичність. Метод демонструє перспективність у виявленні змін, що пов'язані зі старінням документа. У сучасних публікаціях 2021–2025 років представлені пілотні дослідження з використанням 3D-мікроскопії для аналізу документів [11]. Допоки метод є на стадії дослідження, оскільки відсутні стандартизовані протоколи, методики в датуванні документів.

Інтеграція AL/ML (так званий штучний інтелект / машинне навчання). Алгоритм цього аналізу базується на вивченні великих баз документів та виявленні сукупностей ознак, а саме типу паперу, способу друку, типографіки, тощо [12].

Таким чином, удосконалення методів датування документів становить важливий напрям у сучасній науці, що має прикладне значення в умовах поствоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Md Gezani Md Ghazi, Loong Chuen Lee, Hukil Sino, Mohamed Izzharif Abdul Halim. Review of contemporary chemometric strategies applied on preparing GC-MS data in forensic analysis. *Microchemical Journal*. 2022. Vol. 181. P. 107732.
2. Thomas M. Groger, Uwe Kafer, Ralf Zimmermann. Gas chromatography in combination with fast high-resolution time-of-flight mass spectrometry: Technical overview and perspectives for data visualization. *TrAC Trends in Analytical Chemistry*. 2020. Vol. 122. P. 115677.
3. Pico Yolanda. Chromatography-mass spectrometry: recent evolution and current trends in environmental science. *Current Opinion in Environmental. Science & Health*. 2020. Vol.18. P. 47–53.
4. Tara M. Lovestead, Kimberly Urness. Gas Chromatography-Mass Spectrometry (GC-MS). *ASM International Handbook*. 2019. Vol 10. P. 1–16.
5. Dilek Salkim Islek. Determination of ink by two different methods. *Novel forensic research*. 2023. P. 1–3.
6. Min-Ji Kong, Sujin Park, Youngeun Kim. Accelerator mass spectrometer facility for heritage radiocarbon dating at NRIH. *Cambridge University Press*. 2024. Vol. 66, № 4. P. 721–731.
7. Popovic M., et al. Dating ancient manuscripts using radiocarbon and AI-based writing style analysis. *Digital Libraries*. URL: <https://arxiv.org/abs/2407.12013>
8. Jingjing Xia, et al. Development of a chemometric methodology based on FTIR spectra for paper dating. *Cellulose*. 2020. Vol. 27. P. 5323–5335.
9. Interpol review of questioned documents 2016–2019. URL: <https://www.journals.elsevier.com/forensic-science-international-synergy/>
10. Saviello D., et al. Raman Spectroscopy and Surface Enhanced Raman Scattering (SERS) for the analysis of blue and black writing inks: identification of dye content and degradation processes. *Frontiers in Chemistry*. 2019. Vol. 7. P. 727.

11. Abhinav Sood, Varsha Dogra, Gayatri Pathmanathan 3D-Surface digitalization in scientific research and product development. *Forensic Medicine and Anatomy Research*. 2021. № 9. P. 11–23.

12. Zhi-Yong Zhang, et al. Leverage effective deep learning searching method for forensic age estimation. *Bioengineering*. 2024. № 11, Vol. 7. P. 67.

Гриненко Юлія,
доктор філософії,
незалежний судовий експерт

Гриненко Ігор,
кандидат економічних наук, завідувач
відділу досліджень фінансово-
кредитних операцій та економічної
діяльності підприємств лабораторії
економічних досліджень Київського
НДІСЕ Міністерства юстиції України

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ OSINT ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

На сучасному етапі розвитку судової експертології в Україні питання залучення інформації з відкритих джерел набуває дедалі більшої актуальності. Економічні злочини стають дедалі складнішими, вимагаючи нових підходів до збору, аналізу та інтерпретації даних. У цьому контексті методи Open Source Intelligence (OSINT) є важливим інструментом підвищення ефективності судових економічних експертиз. Закон України «Про судову експертизу» [1] та Інструкція про проведення судових експертиз, затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 [2], визначають основні принципи організації та проведення експертиз, створюючи правове підґрунтя для використання OSINT-технологій.

Поняття та суть OSINT у судовій експертизі. OSINT (Open Source Intelligence) – це процес збору, систематизації, аналізу та інтерпретації інформації, отриманої з відкритих і легально доступних джерел [3]. Така інформація може бути отримана з інтернет-ресурсів, соціальних мереж, офіційних баз даних, реєстрів, публічних фінансових звітів, медіа-публікацій, наукових досліджень та інших загальнодоступних матеріалів. Відмінною рисою OSINT є його орієнтація виключно на законні джерела без залучення методів несанкціонованого доступу.

У контексті судово-економічної експертизи OSINT використовується для ідентифікації економічних зв'язків між суб'єктами господарювання, аналізу фінансової звітності, виявлення схем відмивання коштів, перевірки наявності активів, дослідження корпоративної структури підприємств та встановлення їхніх кінцевих бенефіціарів. Застосування OSINT дозволяє розширити джерелову базу дослідження, підвищити об'єктивність висновків та прискорити

процес експертизи. Особливе значення має правильна організація етапів OSINT-дослідження [4].

Етапи проведення OSINT-дослідження включають:

1. Визначення цілей і завдань збору інформації. На цьому етапі експерт чітко формулює, яку саме інформацію необхідно знайти для вирішення поставлених судом питань.

2. Пошук джерел інформації. Експерт ідентифікує релевантні відкриті бази даних, реєстри, публічні звіти, веб-сайти, соціальні мережі та інші ресурси.

3. Збір даних. Відбувається систематичний збір потрібної інформації з попередньо визначених джерел із фіксацією часу, місця та способу отримання кожного фрагмента даних.

4. Валідація отриманої інформації. Перевіряється достовірність, актуальність і відповідність даних, для чого застосовуються методи перехресної перевірки різних джерел.

5. Аналіз і інтерпретація інформації. На основі зібраних та перевірених даних формуються аналітичні висновки, будується логічна структура взаємозв'язків.

6. Документування результатів. Оформлюється звіт із зазначенням джерел, методів збору, перевірки та аналізу даних, що гарантує процесуальну придатність отриманих доказів.

Правильна організація етапів OSINT-дослідження мінімізує ризики маніпуляцій інформацією, забезпечує об'єктивність та повноту висновків експерта, а також сприяє їх прийнятності в судовому процесі.

В Україні активно розвивається інфраструктура відкритих даних. Державні сервіси, такі як Єдиний державний реєстр юридичних осіб, платників податків, Державний реєстр судових рішень, стали важливими джерелами для OSINT-розвідки. Платформи на кшталт YouControl, Opendatabot, Liga.net агрегують та аналізують відкриті дані, полегшуючи роботу експертів [5]. Проте важливо пам'ятати, що навіть офіційні джерела можуть містити помилки або застарілу інформацію, тому необхідна обов'язкова верифікація даних.

Для ефективного аналізу економічних операцій судові експерти можуть використовувати широкий спектр OSINT-інструментів:

- реєстри компаній та фінансові бази: OpenCorporates, Orbis, EDGAR, Companies House;

- санкційні списки: OFAC, EU Sanctions List, World-Check;

- платформи моніторингу транзакцій: Chainalysis, CipherTrace (для аналізу криптовалют);

- системи аналізу соціальних зв'язків: Maltego, Social Links;

- пошукові інструменти: Google Dorking, Shodan, Whois Lookup.

У практиці OSINT застосовуються спеціалізовані інструменти, зокрема Maltego для побудови соціальних графів та виявлення зв'язків між суб'єктами, Hunchly для збереження цифрових слідів у процесі онлайн-розслідувань, Shodan для пошуку мережевої інфраструктури. Інструменти реверсного пошуку зображень допомагають ідентифікувати джерела фотографій та перевіряти автентичність візуальних матеріалів. Застосування цих засобів вимагає від

експерта не тільки технічних знань, але й розуміння юридичних аспектів допустимості отриманої інформації.

Ефективне застосування таких інструментів вимагає не лише технічної обізнаності, а й глибокого розуміння можливих викликів і відповідальності при роботі з відкритою інформацією. Застосування методів OSINT супроводжується низкою проблемних аспектів:

1. Недостовірність або застарілість інформації. Відкриті джерела можуть містити дані, що не відповідають реальній ситуації через їхню несвоєчасну актуалізацію або людський фактор під час введення інформації.

2. Відсутність або обмежений доступ до важливої інформації. Деякі реєстри можуть мати платний доступ, бути обмеженими за часом оновлення, або містити неповні відомості через обмеження державної політики у сфері відкритих даних.

3. Проблеми верифікації даних. Перехресна перевірка інформації ускладнюється недостатністю альтернативних джерел або їхньою ненадійністю. Іноді потрібне залучення додаткових спеціалістів для оцінки автентичності даних.

4. Юридична допустимість доказів. Інформація, отримана через OSINT, повинна бути належним чином задокументована відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України. Недотримання процедури фіксації може призвести до відхилення доказів судом.

5. Захист персональних даних. Під час роботи з відкритими реєстрами можливе ненавмисне порушення законодавства у сфері захисту персональної інформації (Закон України «Про захист персональних даних»), що загрожує юридичними наслідками.

6. Ризик маніпуляції інформацією. В умовах інформаційних війн та економічних конфліктів окремі дані можуть бути спеціально сфальсифіковані для введення в оману органів слідства та суду.

7. Відсутність уніфікованих методичних рекомендацій. Відсутність єдиних стандартів використання OSINT-даних у судово-економічній експертизі створює простір для суб'єктивних інтерпретацій та знижує порівнянність результатів досліджень.

8. Проблема інтерпретації великих обсягів інформації. Збір даних з численних відкритих джерел призводить до виникнення так званої «інформаційної перенасиченості», що вимагає застосування спеціальних методів обробки великих даних (Big Data) та аналітичних платформ.

Подолання вказаних проблем потребує належної професійної підготовки експертів, чіткого дотримання процесуальних стандартів, розвитку єдиної нормативної бази застосування OSINT у судово-економічній експертизі та активного впровадження інноваційних технологій аналізу інформації.

Для вирішення зазначених проблем необхідно здійснювати комплексні заходи. Насамперед потрібно підвищувати кваліфікацію експертів шляхом регулярних тренінгів і сертифікаційних програм із використання OSINT-інструментів та методів аналізу відкритих даних. Одночасно слід розробити й

впровадити методичні рекомендації, що забезпечать уніфікацію підходів до збору, перевірки та документування інформації.

Важливо активно впроваджувати інструменти автоматизації для обробки великих обсягів даних і зменшення ризику людської помилки. Вирішенням проблеми перевіреності джерел може стати створення національної платформи перевірених відкритих даних, яка забезпечить швидкий доступ до актуальної та достовірної інформації.

Окрему увагу слід приділити запровадженню етичних кодексів для регулювання роботи з відкритими даними з метою захисту прав третіх осіб. Посилення міжвідомчої співпраці сприятиме обміну інформацією та підвищенню якості експертних досліджень. Нарешті, необхідно забезпечити підвищення інформаційної безпеки за допомогою чітких інструкцій щодо роботи з конфіденційною інформацією та запобігання витоку даних під час OSINT-досліджень.

Удосконалення процесу впровадження OSINT у судову експертизу сприятиме підвищенню ефективності експертної діяльності, забезпечить належний рівень достовірності висновків та підвищить довіру судових органів до результатів експертиз.

Методи OSINT відкривають нові можливості для судово-економічної експертизи, дозволяючи отримувати важливу інформацію легальним шляхом. Їх правильне застосування забезпечує підвищення якості експертних висновків, сприяє прозорості судових процесів та укріплює довіру до результатів експертизи. Водночас успішне використання OSINT потребує високого рівня професіоналізму, чітких етичних стандартів та належного нормативного регулювання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Про затвердження Інструкції про проведення судової експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
3. OSINT Framework [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://osintframework.com/>
4. Bazzell M. Open Source Intelligence Techniques: Resources for Searching and Analyzing Online Information. 9th ed. IntelTechniques, 2021. 528 p.
5. YouControl: аналітична система для перевірки контрагентів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua/>

Грошовик Дмитро,
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового
права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда
Юзькова

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ

При розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, з метою забезпечення якісного розслідування повсякчас виникають потреби у використанні специфічних знань у різних галузях науки, що забезпечується саме проведенням експертизи.

У цій роботі будемо акцентувати увагу саме на тих видах експертиз, які найчастіше використовуються під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків. Так, на думку автора, при розслідуванні такої категорії кримінальних проваджень найчастіше виникає потреба у проведенні таких експертиз:

економічні – для підтвердження чи спростування розміру спричинених збитків державному чи місцевим бюджетам, підтвердження чи спростування висновків актів перевірок органів Державної податкової служби, аналітичних продуктів Бюро економічної безпеки, висновків Державної аудиторської служби, тощо;

почеркознавчі – для встановлення особи, яка безпосередньо підписувала первинні фінансово-господарські документи, документи податкової звітності, реєстраційні документи суб'єктів господарювання тощо;

товарознавчі – для встановлення дійсної вартості тих чи інших товарів, робіт та послуг, визначення розміру витрат, понесених суб'єктами господарювання, тощо;

технічні експертизи документів – для встановлення часу виготовлення документи, часу виконання підписів на документах, часу виконання відбитків печатки, отримання інформації про виготовлення документів на одному й тому самому друкарському пристрої тощо.

Коротко зупинимось на законодавчому регулюванні призначення та проведення експертиз під час розслідування кримінальних проваджень. Так, ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання» [3].

Частина друга статті 242 КПК України визначає певний перелік обставин, коли законодавство зобов'язує слідчого або прокурора забезпечити проведення

експертизи. Однак під час розслідування кримінальних проваджень пов'язаних з ухиленням від сплати податків, такі обставини зазвичай не виникають.

Тобто, можемо дійти висновку, що при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, проведення експертиз не є обов'язковим та використовується слідчим або прокурором як одне з джерел доказів, які ними використовуються.

Проведення судових експертиз визначається Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами) (далі – Інструкція про призначення експертиз) [2]. Інструкція визначає такі види та підвиди експертиз, які найчастіше використовуються під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків: економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій; товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння; криміналістична: почеркознавча; технічна експертиза документів.

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (далі Науково-методичні рекомендації), визначають основні завдання, які вирішуються конкретними видами експертиз [2].

Стосовно почеркознавчої експертизи, то Науково-методичними рекомендаціями визначено, що основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненними рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо). Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів.

Таким чином, на даний час існує проблема, пов'язана з проведенням почеркознавчих експертиз, оскільки Науково-методичні рекомендації вимагають надання для проведення експертизи саме оригіналів документів, а це не завжди можливо. Так, оригінали документів, які необхідно дослідити, можуть буди втрачені, умисно знищені чи пошкоджені зловмисниками і відповідно слідчий чи прокурор, маючи у своєму розпорядженні лише копії необхідних документів, будуть позбавлені можливості провести необхідну почеркознавчу експертизу. Вказане може мати вплив на всебічність та своєчасність досудового розслідування.

Необхідно зазначити, що зміни до Науково-методичних рекомендацій щодо надання для проведення почеркознавчої експертизи виключно оригіналів

документів були внесені наказом Міністерства юстиції України № 1950/5 від 26 грудня 2012 року. Тобто до 2012 року такого обмеження стосовно досліджуваних зразків не було і почеркознавчі експертизи могли проводитися навіть за копіями документів.

Науково-методичними рекомендаціями також визначено, що технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів [2].

Основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є: установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки [2].

Необхідно зазначити, що за наявною інформацією з усіх експертних установ України експертизи відносної давності виконання рукописних записів та підписів виконуються лише ДНДЕКЦ МВС та Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України. Це, зважаючи на велику кількість таких експертиз, призводить до дуже тривалого часу їх виконання.

Говорячи про економічні експертизи, бачимо, що відповідно до Науково-методичних рекомендацій основними завданнями експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності є визначення: документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів на підприємствах; документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг; документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з основними засобами, товарно-матеріальними цінностями, грошовими коштами, цінними паперами та іншими активами; документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; документальної обґрунтованості, задекларованої платником податку бази оподаткування податком на прибуток підприємств, та суми податку, що підлягає сплаті за певний звітний період, визначеної органом податкового контролю; документальної обґрунтованості формування платником податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість, визначення суми податку на додану вартість, що підлягає сплаті, та суми податку на додану вартість, заявленої до бюджетного відшкодування; документальної обґрунтованості окремих елементів податків та зборів, визначених платником у відповідних деклараціях (розрахунках, звітах); вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і

матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи [2].

Судово-економічна експертиза призначається у випадках: 1) якщо результати (висновки) ревізії суперечать матеріалам справи й усунення цих суперечностей потребує висновку експерта; 2) наявності суперечностей у висновках первинної і повторної документальної ревізії; 3) наявності суперечностей, які виникають щодо правильності визначення сум податків, обов'язкових платежів, пені податковими службами; 4) провадження справ про банкрутство для визначення фінансового стану боржника; 5) застосування ревізором ДКРСУ чи ревізором-інспектором ДПСУ сумнівних методів визначення матеріальної шкоди; 6) коли експерт іншої спеціальності не може прийти до обґрунтованого висновку без додаткового дослідження матеріалів справи експертом-бухгалтером; 7) обґрунтованого клопотання обвинувачуваного про призначення експертизи [1].

Проведення судово-економічних експертиз та використання спеціалістів є необхідним для документування злочинної діяльності у сфері економіки, оскільки вони надають докази для судового розслідування [1].

Отже, підсумовуючи викладене, можемо дійти висновку, що в розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, важливе місце посідають експертизи, висновки яких можуть слугувати для органу досудового розслідування вагомим джерелом доказів. Використання спеціальних знань експертів безпосередньо впливає на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного розслідування кримінальних проваджень.

Також, на думку автора, зважаючи на рівень сучасного розвитку електронно-обчислювальних систем, у майбутньому під час проведення експертиз також будуть широко використовуватися можливості «штучного інтелекту», тому вже зараз потрібно починати працювати над створенням відповідної нормативної бази.

Список використаних джерел

1. Амеліна А. С. Значення судово-економічної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 4. С. 241–251. <https://doi.org/10.33766/2786-9156.104.241-251>

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрованим у Мін'юсті України 03.11.1998 за № 705/3145 (зі змінами) / Міністерство юстиції України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (дата звернення: 10.04.2025).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 10.04.2025).

Гуменський Олександр,
кандидат юридичних наук, завідувач
відділу технічної експертизи
документів, психологічних,
почеркознавчих та лінгвістичних
досліджень Науково-дослідного
центру незалежних судових експертиз
Міністерства юстиції України

НАТИСК ПРИ ПИСЬМІ ЯК ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА ПІДПИСНОГО ПОЧЕРКУ

Судова почеркознавча експертиза традиційно належить до найбільш затребуваних криміналістичних досліджень. Її об'єкти, зокрема рукописні тексти, короткі записи, підписи тощо, мають значне поширення в суспільному житті, ось чому їм надається велике значення при розслідуванні злочинів, а також при здійсненні судочинства.

На сучасному етапі розвитку криміналістичної практики судова почеркознавча експертиза є одним із найбільш розроблених напрямів. Її можливості охоплюють широке коло ідентифікаційних, класифікаційних та діагностичних завдань.

Однак зазначене вище абсолютно не означає, що вже вирішені всі актуальні теоретичні та практичні проблеми судового почеркознавства. Вивчення та аналіз літературних джерел показує, що теоретичні положення деяких окремих методик дослідження морально застаріли та вимагають адаптації до викликів та особливостей дослідження сучасних почеркових об'єктів.

Наприклад, поширення та багатогранне використання комп'ютерної та оргтехніки значно спростило процес виготовлення документів будь-яких видів, що своєю чергою призвело до «примітивізації» якісного складу об'єктів почеркознавчих експертиз; сьогодні в експертній практиці переважають малоінформативні почеркові об'єкти – короткі записи та підписи, а великі та середні за обсягом рукописні тексти надходять на дослідження досить рідко. Більше того, найчастіше єдиним об'єктом, що дозволяє ідентифікувати виконавця, є підпис.

Сформована в 70-80-х роках. ХХ ст. у вітчизняному судовому почеркознавстві система загальних і окремих ознак почерку була розроблена для великих за обсягом, надмірно інформативних почеркових реалізацій, для дослідження ж малих, коротких почеркових об'єктів вона виявилася недостатньою.

Зазначимо, що в згаданій традиційній системі ознак почерку, яка використовується в методиках судової почеркознавчої експертизи, представлена така ознака почерку, як натиск (натиск при письмі, натиск почерку тощо).

Варто зазначити, що повсюдна ком'ютеризація призвела до появи в судово-почеркознавчій експертизі також і нових видів об'єктів – підписів, відтворених за допомогою таких технічних засобів, як плотери. Однією з діагностичних ознак

нерукописного виконання таких підписів є недиференційований натиск писального вузла.

Однак вивчення численних вітчизняних джерел із судового почеркознавства свідчить про те, що теорія натиску при письмі розроблена дуже поверхово як із погляду понятійного апарату, так і дослідження його фізико-механічних характеристик.

Наприклад, у «Термінологічному словнику з судової почеркознавчої експертизи» термін «Натиск почерку» подано в такому змісті: «загальна ознака почерку, яка відображає інтенсивність і розподіл зусиль на засіб писання. Визначають за ступенем і характером: сильний, середній, слабкий; диференційований (стандартний, нестандартний) і недиференційований» [2, с. 28]. Будь яких пояснень щодо характеристик натиску у словнику не надається.

У методичному посібнику [5] надаються такі визначення: загальна інтенсивність натисків (як загальна ознака почерку – О. Г) ... обумовлена навичкою особи, яка пише, застосовувати певні зусилля (тиск на писальний прилад) при виконанні рукописного тексту. Залежно від відношення ширини штриха, виконаного з натиском, до ширини штриха, виконаного без натиску, загальна інтенсивність натисків при письмі визначається як: а) мала (ширина основних штрихів дорівнює ширині поєднувальних штрихів), б) середня (основні штрихи перевищують поєднувальні у два рази), в) велика (основні штрихи перевищують за шириною поєднувальні більш ніж у два рази). Крім того, ця ознака може бути охарактеризована у відношення розміщення натиску, що пов'язано зі звичною навичкою тримати писальний прилад при письмі [5, с. 32–33]. Одразу зазначимо, що якихось пояснень щодо того, чи можна визначити інтенсивність натисків за наведеною схемою для всіх писальних приладів, наприклад, для кулькової ручки, а також, як саме впливає звичка тримати при письмі писальний прилад на розміщення натиску не наведено, проте вказівка на те, що взагалі є така ознака, як розміщення натиску, є важливою для наших подальших міркувань. Крім того, ознака «особливості розміщення натисків в елементах однойменних літер» вказана авторами як окрема.

Зазначимо, що система ознак для визначення сили натиску писального приладу була розроблена безпосередньо для рукописів, виконаних саме перовими ручками, ще в 60-х роках минулого століття [4, с. 7] (див. рис. 1).

ОСОБЕННОСТИ РАЗМЕЩЕНИЯ НАЖИМА В ШТРИХАХ ЗНАКОВ И ИХ ЧАСТЕЙ			
	РАЗМЕЩЕНИЕ НАЖИМА		
	В ЗНАКЕ	ЭЛЕМЕНТЕ	ШТРИХЕ
1 Во всем знаке (во всей части знака)	→C	→a	→и
2 В начальной части	C↗	и↗	и↗
3 В средней части	→C	и↗	и↗
4 В заключитель- ной части	C↘	a↘	и↘

Рис. 1. Система ознак для визначення сили натиску писального приладу

Цю систему (як можна побачити з аналізу сучасних методик) експерти-почеркознавці використовують і натеper.

У Методиці ідентифікаційного дослідження рукописних текстів, виконаних незмінним почерком [3, с. 27] під час опису такої загальної ознаки, як «ступінь і характер натиску», йдеться про те, що «при переході з навчання письму ручною, що пише пером, до навчання письму кульковою ручкою натиск втратив своє спеціальне значення». Як окрема ознака специфічність натиску не розглядається.

Також важливо наголосити, що під час дослідження почеркових об'єктів, виконаних кульковою ручкою, зазначена загальна ознака почерку все ж таки і зараз не втратила своєї актуальності. Однак визначення сили натиску стало вкрай важким під час дослідження об'єктів, виконаних деякими сучасними знаряддями, що використовують чорнило на гелевій (гелеві ручки) та водній (ролерні ручки) основах.

Найбільш повно визначення характеристикам натиску, наведеним у «Термінологічному словнику», надаються, як це не прикро, в Альбомі загальних ознак підписів, який видано у минулому сторіччі [1, с. 23].

Отже, натискні характеристики відображають ступінь і характер зусиль, витрачених виконавцем рукопису на управління писальним приладом, і деякі автори справедливо зазначають, що вони мають високу ідентифікаційну значущість, оскільки виявлення відмінностей у *характері розподілу натиску* (курсив наш – О. Г.) у досліджуваних підписах і зразках імовірного виконавця дозволяють, наприклад, встановити факт виконання підпису іншою особою.

Однак для експертів-практиків встановлення характеру розподілу натиску при письмі є проблемою, найчастіше експерти навіть не вказують ці ознаки у висновку.

Слід зазначити, що практично в жодному з розглянутих нами джерел із судового почеркознавства як натискна характеристика не оцінюється (у конкретних лінійних розмірах) глибина рукописних штрихів.

Слід звернути увагу, що в деяких методичних рекомендаціях ще радянського періоду автори вказують на необхідність використання певного інструментарію для дослідження почеркових об'єктів: профілографа та/або струмів високої частоти для вимірювання глибини штрихів і вимірювальних мікроскопів для вимірювання ширини штрихів. У наш час про ці методи хіба що розповідають на лекціях з історії судового почеркознавства.

Неоднозначне визначення натискних характеристик для сучасних об'єктів почеркознавчих досліджень можуть не тільки ускладнювати процес дослідження, а й призводити до експертних помилок.

Проте, сучасні криміналістичні прилади, наприклад відеоспектральний компаратор Foster+Freeman VSC 9000, дають змогу побудувати якісну 3D-модель підпису, у якій ділянки з більшим натиском писального приладу легко визначаються візуально, адже мають більшу глибину і ширину штрихів (див. рис. 2, стрілками червоного кольору позначені ділянки штрихів підписів із більш інтенсивним натиском). Тобто, порівнюючи 3D-моделі спірного об'єкта і зразка, експерт може проаналізувати саме особливості розподілу натиску, що дозволить провести більш повне дослідження (особливо якщо, як у наведеному

прикладі, диференціація натиску на деяких ділянках підпису нестандартна, тобто є сильнішою в розгинальних рухах).

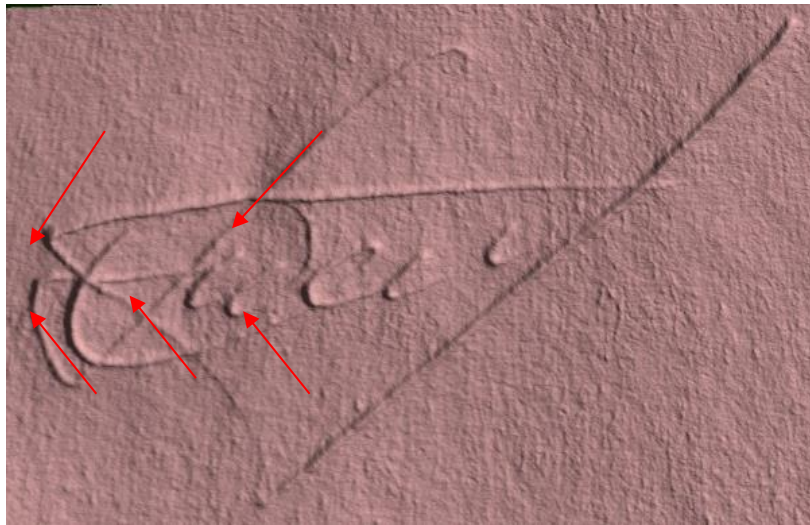

Рис. 2. 3D-модель підпису

Таким чином, слід констатувати, що особливості розподілу натиску в підписах є важливою ідентифікаційною ознакою, використання якої під час дослідження таких малоінформативних об'єктів, як підписи, дозволить провести більш повне дослідження та уникнути експертних помилок. Проте на сьогодні немає чіткого та розгорнутого визначення поняття «натиск при письмі», яке відображало б фізичну сутність цього процесу. Для цього потрібна розробка фізико-механічної моделі процесу письма, у тому числі з позиції його тривимірності. Отже, окрема увага теорії натиску має бути приділена дослідженням геометрії рукописних штрихів – їх ширини і глибини на певних ділянках.

Список використаних джерел

1. Альбом общих признаков подписи (в помощь экспертам). Т. Н. Журавлева, Т. П. Лузан. ВНИИСЭ. 1989. 32 с.
2. Звіт про науково-дослідну роботу П.1.2-2019/2 «Розробка словника термінів «термінологічний словник з судової почеркознавчої експертизи». Керівник НДР В. С. Костецький. Київ : КНДІСЕ, 2020. 53 с.
3. Методика ідентифікаційного дослідження рукописних текстів, виконаних незмінним почерком / Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г. Київ : ДНДЕКЦ МВС України; ННПСК, 2009. 87 с.
4. Таблица частных признаков почерка. Пособие для экспертов-криминалистов. Составитель С. Д. Павленко. Киев : КНИИСЭ, 1963. 12 с.
5. Удосконалена система загальних та окремих ознак почерку. Методичний посібник / М. Бондар, Т. Сукманова та ін. Київ : КНДІСЕ, 2004. 92 с.

Гуржій Тетяна,
головний судовий експерт сектору
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Черкаського НДЕКЦ МВС

ДОЦІЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГІВ ФАКТИЧНО ВИКОНАНИХ РОБІТ ПІСЛЯ СПЛИВУ ЗНАЧНОГО ТЕРМІНУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Будівельно-технічна експертиза є важливим інструментом у вирішенні спорів, пов'язаних із якістю та обсягами виконаних будівельних робіт. Одним із актуальних питань, що виникають під час проведення такої експертизи, є доцільність визначення фактичних обсягів виконаних робіт після спливу значного періоду часу, зокрема трьох років. Розглянемо правові та технічні аспекти такої експертизи, а також можливі труднощі та обмеження, які виникають у процесі визначення обсягів робіт після тривалого часу.

Правові аспекти

Позовна давність і терміни проведення експертизи

Згідно з Цивільним кодексом України [1], загальний строк позовної давності становить три роки. Однак проведення будівельно-технічної експертизи можливе й після спливу цього строку, якщо вона необхідна для з'ясування обставин, які мають значення для вирішення спору. Важливо зазначити, що сплив строку позовної давності не позбавляє зацікавлену сторону права подати клопотання про проведення експертизи для встановлення фактичних обсягів виконаних робіт.

Також відповідно до судової практики [6] якщо сторона має обґрунтовані підстави для проведення експертизи, навіть після закінчення строку позовної давності, суд може прийняти результати експертизи як доказову базу. Це особливо актуально у випадках, коли без експертного дослідження неможливо встановити істину у справі.

Доказова сила результатів експертизи

Результати експертизи, отримані після тривалого часу, можуть бути використані як доказ у суді, якщо вони відповідають вимогам достовірності, об'єктивності та належності [2]. Суд оцінює ці докази з урахуванням часу, що минув, і можливого погіршення стану об'єкта.

Судова практика показує, що навіть якщо фізичний стан об'єкта змінено, належним чином оформлені висновки експерта можуть бути вагомим доказом у справі. Зокрема, якщо експерт застосовував сучасні методи дослідження та надав обґрунтовані висновки щодо обсягів і якості виконаних робіт.

Технічні аспекти

Складність відновлення даних

З плином часу точність визначення обсягів виконаних робіт може знижуватися через фізичне зношення конструкцій, проведення додаткових робіт або зміну конфігурації об'єкта. Деякі елементи будівлі можуть бути приховані за додатковими покриттями (наприклад, декоративними елементами, утеплювачами або оздобленням), що ускладнює доступ до первинних конструктивних рішень. За значний термін можуть бути поведені ремонтні роботи, модернізація або ж природне зношення матеріалів, що спотворює початкові дані про виконані роботи.

Експерту необхідно ретельно аналізувати технічну документацію, акти виконаних робіт, фотоматеріали та інші докази.

Фізичні зміни об'єкта, такі як корозія металевих елементів, усадка бетону або демонтаж певних частин, можуть ускладнити точне визначення обсягів виконаних робіт. У таких випадках експерти використовують спеціалізоване обладнання та методи аналізу, щоб отримати об'єктивні результати.

Методи визначення обсягів робіт

Відповідно до особливостей об'єкта дослідження експерти розробляють методичний план, який повинен включати застосування кількох методів дослідження для отримання найбільш достовірних результатів.

Комбінування результатів візуального огляду, неінвазійних методів та аналізу проєктної та первинної облікової документації дає змогу створити комплексну картину виконаних робіт.

Сучасні методи будівельно-технічної експертизи, зокрема 3D-сканування, геодезичні вимірювання та аналіз матеріалів, дають змогу з високою точністю встановити обсяги та якість виконаних робіт навіть після тривалого часу. Однак якість результатів значною мірою залежить від наявності повної та достовірної вихідної інформації.

Методи, які використовуються для визначення фактично виконаних робіт:

- порівняльний аналіз із проєктною документацією – дозволяє визначити наскільки фактично виконані роботи відповідають проєктній документації;

- геодезичні вимірювання – дозволяють встановити точні геометричні параметри об'єкта;

- аналіз будівельних матеріалів – визначає склад і відповідність використаних матеріалів до проєктної документації;

- фотофіксація та 3D-сканування – забезпечують детальну фіксацію поточного стану об'єкта.

У разі відсутності проєктної та звітної документації експерт використовує альтернативні методи дослідження: візуальний огляд об'єкта, аналіз залишкових конструктивних елементів, застосування спеціальних технічних засобів (наприклад, георадарів, тепловізорів), а також опитування свідків і залучення архівних даних. Відсутність документації ускладнює процес, але не робить його неможливим, якщо застосовуються сучасні методи технічного аналізу.

До ризиків та обмежень під час проведення будівельно-технічної експертизи з визначення фактично виконаних робіт після спливу певного часу належать:

обмеженість доступу до об'єкта:

реставраційні роботи: якщо об'єкт зазнав реставрації або реконструкції, це може спотворити первинну інформацію про виконані роботи;

труднощі ідентифікації: деякі технічні рішення можуть бути складними для візуальної оцінки, що вимагає застосування спеціалізованих технологій;

юридичні перепони:

строки давності: якщо строк для пред'явлення претензій минув, результати експертизи можуть мати обмежену юридичну силу;

доказова база: недостатність документального підтвердження може знизити значення висновків експертизи у правових процесах.

Практичні аспекти та рекомендації

По-перше, замовникам і підрядникам рекомендується зберігати всі документи, що стосуються виконаних робіт (проектна документація, акти приймання, фотофіксація), оскільки ці матеріали є важливими для подальшої експертизи.

По-друге, для проведення експертизи після тривалого часу необхідно залучати експертів із відповідним досвідом і технічними можливостями. Це забезпечить більш об'єктивну та точну оцінку.

По-третє, під час проведення досліджень слід застосовувати інноваційні методи, такі як лазерне сканування та тепловізійний аналіз, які дають змогу отримати точні дані навіть за відсутності первинної документації та наявності змін у фізичному стані об'єкта.

Проведення дослідження для визначення фактично виконаних будівельних робіт після спливу значного часу є комплексним завданням, яке вимагає ретельного аналізу як юридичних, так і технічних аспектів. При цьому важливо враховувати, що значний термін після виконання будівельних робіт може створити додаткові виклики, пов'язані з доступністю об'єкта, впливом зовнішніх чинників та потенціальною відсутністю первинної документації. Тому рішення про проведення експертизи має базуватися на комплексному аналізі всіх зазначених факторів, а її виконання – на залученні кваліфікованих спеціалістів для проведення об'єктивної оцінки.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами та доповненнями).
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змінами та доповненнями).
3. ДСТУ 9273:2024 Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану.
4. Методичні рекомендації «Методика встановлення фактичних обсягів та вартості виконаних робіт за звітною документацією», розроблені Харківським НДІСЕ Міністерства юстиції України (реєстраційний код 10.6.17 від 06.02.2009).
5. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, 2020 р.
6. Практика Верховного Суду України щодо будівельно-технічних експертиз (офіційний вебсайт Верховного Суду України).

Десятник Альона,
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень Херсонського
НДЕКЦ МВС

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ВИКОНАННЯ РУКОПИСНИХ ТЕКСТІВ ОСОБАМИ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ

У письмі осіб відображаються ідентифікаційна інформація, психофізіологічні властивості особи й умови, за яких відбувається процес письма. Як правило, письмо реагує на зовнішні і внутрішні зміни.

Для почерку характерні взаємозалежні властивості, такі як:

- 1) індивідуальність і відносна стійкість, які є вихідними для ідентифікації особи;
- 2) здатність реагувати на різні психофізіологічні фактори, тобто ті, які дають змогу отримати відомості про внутрішній стан виконавця рукопису, умови письма або про зовнішні обставини.

Остання властивість належить до діагностичних досліджень.

У разі значної зміни умов письма, коли особа неспроможна пристосуватися до них, властивості почерку можуть реагувати на різні психофізіологічні фактори. Ці фактори називають «збиваючими» обставинами. Зміни в почерку, які виникають під їхнім впливом, нерідко ускладнюють дослідження рукописних текстів та записів під час почеркознавчих експертиз.

Експерту необхідно вміти відрізнити такі зміни від стабільно збережених ознак, для цього необхідно знати ступінь стійкості ознак почерку, які не можна вважати варіаційними.

У цьому випадку у почерку відбуваються зміни, пов'язані з порушенням у самому механізмі письма, у системі керування почерком. Відбувається зіткнення процесу письма зі спробою пристосувати (перебудувати) апарат письма у зв'язку зі змінами, які в ньому відбуваються.

Вченими криміналістами було проведено безліч робіт та вивчено механізм закономірностей функціонування письмової системи та вплив на неї тих чи інших «збиваючих» факторів. Такими вченими криміналістами були: Вінберг О. І., Орлова І. А., Горгошидзе С. Г., Манцетова Е. Б., Шванкова М. В. та інші.

Вони вивчали переважно визначення навмисно зміненого почерку та особливості розпізнання такого стану виконавця, як вікові зміни, алкогольне сп'яніння, наявність психічних розладів, стан переохолодження, послаблення зору, травми головного мозку та інших хвороб.

Тим не менше, незважаючи на досягнуті результати та експериментальні розробки в цій галузі знань, залишається багато невирішених питань.

Одним із таких питань натеper є дослідження рукописів, виконаних особами в стані алкогольного сп'яніння. Воно ще недостатньо досліджене, хоча і цікаве для вивчення.

Це пов'язано, насамперед, із тим, що виникає необхідність визначити, як саме впливає сп'яніння на діяльність всього організму та, у тому числі, тих

органів і систем, які беруть участь у процесі письма, тобто тією чи іншою мірою впливає на почеркову навичку виконавця рукописних записів, що відображається у зміні певних загальних та окремих ознак його звичайного почерку. Сукупність таких змін становить комплекс діагностичних почеркових ознак, не властивих звичайній письмово-руховій навичці особи. З огляду на зміну почеркових ознак в об'єктах (різного роду нотаріальних документах, договорах, дорученнях, боргових розписках, передсмертних записках, заявах, процесуальних документах тощо), останні викликають складнощі під час їх дослідження експертами-почеркознавцями. Особливо це стосується коротких рукописних записів через обмежений обсяг наявного в них графічного матеріалу (а саме такі об'єкти найчастіше трапляються в експертній практиці).

Особа, яка перебуває у стані сп'яніння – це особа, яка вжила алкоголь у такій кількості, що викликає комплекс короточасних порушень вищої нервової діяльності різної інтенсивності та змінює нормальні реакції на навколишнє середовище.

Визначають два фактори зміни почерку, що виникають у разі алкогольного сп'яніння:

- 1) ступінь сп'яніння (уміст алкоголю в крові та клінічні прояви сп'яніння);
- 2) ступінь виробленості почерку.

Ступінь виробленості почерку відіграє не малу роль, адже при низькому ступені виробленості почерк більше піддається змінам уже за легкого ступеня алкогольного сп'яніння.

При високому та середньому ступенях виробленості почерк не змінюється. Однак є випадки, коли зміни настають уже й за середнього ступеня сп'яніння.

У цілому почерк змінюється залежно від ступеня сп'яніння. Це впливає незначною мірою на виробленість, координацію рухів, протяжність рухів по вертикалі та по горизонталі, нестійкості нахилу, нерівності лінії письма. Подекуди з'являються порушення чіткості письма.

До Херсонського НДЕКЦ МВС надійшли матеріали, де дослідженню підлягали рукописні записи, виконані лікарем у листі непрацездатності особи.

При вивченні рукописних записів та почерків імовірних виконавців було встановлено незначне зниження виробленості почерку, зниження координації рухів. У деяких словах спостерігався знижений темп письма. Підрядкові елементи літер мали збільшену протяжність рухів по вертикалі. Літери в словах були зміщені по вертикалі і горизонталі, виконані спрощеними рухами.

Також у тексті спостерігалися порушення лінії письма відносно бланкового рядка. Це пояснюється тим, що виконавець при алкогольному сп'янінні відчуває труднощі в мовному оформленні думки, що записується, а також у рухах. Зусилля виконавця спрямовані на зміст того, що він пише. Усе інше залишається поза увагою.

Однак у ряду літер у словах спостерігалася безперервність рухів у межах однієї літери, загальний напрямок рухів, розміщення точок початку і закінчення рухів. Це може свідчити про те, що особа мала на момент виконання рукопису легкий або середній ступінь сп'яніння.

Після вивчення рукопису експерт припускає, які саме обставини цьому передують. Якщо це алкогольне сп'яніння, то виконання рукопису у стані сп'яніння не пов'язане з установкою на таке письмо, а належать до незвичного стану виконавця.

Складність під час проведення експертизи полягає і в наданні порівняльних зразків, виконаних особою в такому стані. Адже надати як порівняльний матеріал зразки почерку особи в стані алкогольного сп'яніння неможливо (кількість випитого, стан сп'яніння, дія алкоголю на організм людини).

Виявивши зазначені діагностичні ознаки, експерт надіслав запит для з'ясування у слідчого чи органу, що призначив експертизу, інформації стосовно обставин виконання цього тексту.

В описаному вище випадку органом, що призначив експертизу, після запиту експерта надано інформацію стосовно обставин виконання рукописного тексту в досліджуваному документі, що дало змогу правильно оцінити виявлені ознаки і надати обґрунтований висновок про виконання рукопису певною особою у стані алкогольного сп'яніння.

Список використаних джерел

1. Методические рекомендации решения судебнопочерковедческих диагностических задач / [А. А. Куприянова]. Минск, 1982. С. 4–5.
2. Неидентификационные исследования в почерковедческой экспертизе / [Л. Е. Ароцкер, С. М. Вул, А. Б. Бродская, Г. Н. Гордеева, В. Г. Грузкова]. Киев : РИО МВД СССР, 1972. С. 48–69.
3. Судебно-почерковедческая экспертиза / [Добровольска Е. Д., Манцетова А. И., Орлова А. Ф.]. М., 1971.
4. Судебно-почерковедческое исследование подписей, выполненных в необычных условиях (состоянии алкогольного опьянения) в целях решения диагностических и идентификационных задач / [Л. Ш. Горгошидзе, А. В. Смирнов]. *Экспертная техника*. 1985. Вып. 89. С. 4–49.

Добко Степан,

завідувач сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Тернопільського
НДЕКЦ МВС

КРИМІНАЛІСТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Криміналістика – це наука, яка займається розробкою методів і засобів для виявлення, фіксації, дослідження та оцінки доказів у кримінальних справах. В умовах воєнного стану ця наука набуває особливих обрисів у діяльності правоохоронних органів, яка повинна адаптуватися до специфіки злочинності, умов обмежених ресурсів та загальних загроз безпеці, характерних для періоду

збройного конфлікту, оскільки відіграє ключову роль у документуванні воєнних злочинів, збереженні доказової бази та забезпеченні правосуддя.

Одним із найважливіших завдань криміналістики є розроблення та застосування тактико-технічних засобів і методичних рекомендацій, що дозволяють накопичувати, досліджувати та використовувати доказову інформацію. Як відомо, докази та доказування – це основа кримінального процесу, і від їх якості та повноти буде залежати ефективність розгляду кримінального провадження в суді і швидкість досягнення мети правосуддя [1; 2]. У таких умовах роль криміналістики у формуванні доказової бази розслідування воєнних злочинів в Україні – дуже велика.

Нині, в умовах воєнного стану, особливого значення набуває тенденція посилення практичної спрямованості інноваційних криміналістичних розробок та продуктів, їх цільова орієнтації на вирішення специфічних практичних завдань. У свій час Ганс Грос, один із «творців криміналістики», як незмінну її ціль називав «практичну» мету [3, с. 2]. Гросса вважають одним з основоположників не лише науки криміналістики, а й кримінальної психології. У 1898 р. вийшла його нова фундаментальна праця «Кримінальна психологія», яку відомий психолог Вільям Штерн назвав «історично значущою» [4].

Бойові дії на території України створили низку специфічних викликів, що потребують оперативного реагування з боку криміналістів. Цікавим прикладом щодо збирання доказів в умовах війни є діяльність відомого криміналіста Рудольфа Арчибальда Рейсса, який у 1914 р. прибув до Сербії на запрошення її уряду як експерт для розслідування злочинів Болгарської, Угорської та Німецької армій у Першій світовій війні. За час перебування в Сербії вийшли дві його праці, які представлені у формі своєрідних звітів, висновків і доповідей і являли собою спеціальне криміналістичне дослідження фактів, що мали місце під час Першої світової війни та їх матеріали стали основою для засудження дій австро-угорської, німецької та болгарської армій, а також здобули великий науковий і практичний інтерес. Ці документи були проілюстровані фотографіями, показаннями свідків та експертними дослідженнями. Матеріали, що були зібрані Рейссом, були використані для засудження злочинів, вчинених солдатами австро-угорської, німецької та болгарської армій під час Першої світової війни, і стали доказовою базою для засудження таких дій [5; 6].

Враховуючи нові технологічні можливості та реалії сьогодення, методи і засоби криміналістики постійно вдосконалюються. Актуальності набуває тенденція посилення саме практичної спрямованості криміналістичних розробок та інноваційних продуктів, їх прагматичного орієнтування на вирішення практичних завдань в умовах війни та глобальних загроз [7].

У період воєнного стану вся наша правова система зіштовхнулася з безпрецедентними викликами та новими реаліями сучасної дійсності в умовах активних бойових дій, де у фокусі уваги опинилися такі пріоритети як:

воєнні злочини (злочини проти людяності, геноцид, порушення законів та звичаїв війни);

терористичні акти та диверсії;

мародерство, злочини проти приватної власності, незаконне поводження зі зброєю.

Ці злочини вимагають застосування спеціальних методів криміналістики для їх розслідування. Крім того, глобалізація спричинила появу нових видів загроз, як-от кіберзлочинність, що вимагають нових підходів до розслідування.

У воєнний час криміналісти стикаються з низкою труднощів, таких як: обмежений доступ до місць подій через бойові дії, необхідність роботи в умовах підвищеного ризику для життя та потребі у швидкому зборі та евакуації доказів. Ці фактори вимагають від криміналістів високої професійної підготовки та здатності до оперативного реагування. Відповідно виникає потреба і в застосуванні нових методик та засобів фіксації злочинів, які дозволяють ефективно фіксувати та аналізувати докази в умовах обмеженого доступу до місць подій.

Натепер криміналісти широко використовують:

дрони та супутникові знімки для документування зруйнованих об'єктів;

відео та фото з мобільних пристроїв, зібрані громадянами, як джерела доказів;

3D-сканування та моделювання і реконструкція місць подій;

цифрову криміналістику для відстеження кібератак та інформаційних операцій, аналіз цифрових доказів, таких як дані з мобільних телефонів, комп'ютерів, соціальних мереж.

Сучасні технології значно розширюють можливості традиційної криміналістики, адаптуючи старі методики в умовах науково-технічного прогресу та викликів сьогодення. Класичні методи, такі як дактилоскопія, трасологія та балістика, поєднуються з сучасними технологіями, як-от аналіз ДНК із залишків тіл у масових похованнях та використання штучного інтелекту для обробки великих масивів даних (відео, фото, показання).

Варто зауважити, що в умовах воєнного стану також важливою є і співпраця з міжнародними організаціями, такими як:

міжнародний кримінальний суд (МКС);

офіс Верховного комісара ООН з прав людини;

міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Спільна робота дозволяє забезпечити ефективне розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Сучасні проблеми криміналістики в умовах воєнного стану в Україні демонструють складність і багатогранність викликів, із якими стикаються правоохоронні органи. Парадигма криміналістичної науки зазнає змін, що в свою чергу впливає на формування та використання криміналістичних знань. Усе це потребує інноваційних підходів до навчання, аби забезпечити ефективну базу для подальшої підготовки фахівців правоохоронних органів не лише в системі МВС України, а й інших силових структурах. Наразі необхідно суттєво вдосконалювати механізми досліджень, спрямовувати їх на протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із військовою агресією проти України. Важливо впроваджувати використання для збору доказів сучасних технологій, таких як дрони, супутникові знімки та програмне забезпечення для аналізу цифрових слідів при розслідуванні кіберзлочинів. Невідкладне вирішення таких завдань та створення відповідного механізму передбачає

впровадження ефективної системи протидії такого роду злочинам, адаптацію та реформування кримінального процесуального і кримінального законодавства, вжиття заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої, судової практик, що базується на новітніх досягненнях науки криміналістики, криміналістичної техніки та міжнародного досвіду.

Список використаних джерел

1. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія : Юридична. 2015. Вип. 1. С. 187–200.
2. Шепітько В. Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 5–12.
3. Gross H. *Gesammelte Kriminalistische Aufsätze*. Leipzig : F. C. W. Vogel. Bd. I. 1902.
4. Про нас. Чернівецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: <https://www.ndekc.cv.ua/tvorets-kryminalistyky/> (дата звернення: 23.04.2025).
5. Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз і трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 4–9.
6. Шепітько М. В. Рудольф Арчибальд Рейсс. *Криміналіст першодрукований*. 2015. № 10. С. 111–112.
7. Шевчук В. М. Криміналістична інноватика: поняття, функції, завдання та перспективи досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 20–40. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.01> (дата звернення: 23.04.2025).

Доленга Олександр,

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Тернопільського НДЕКЦ МВС

Тарнавський Роман,

судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Тернопільського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ: ТРАСОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі, де рівень злочинності зростає, а способи вчинення злочинів постійно ускладнюються, криміналістика має невід’ємне значення для

забезпечення ефективного розслідування. Одним із ключових напрямів криміналістики є трасологія – галузь криміналістичної техніки та система наукових знань про сліди, механізм їх утворення, класифікацію, виявлення та дослідження. Сліди, залишені на місці події, є цінним джерелом доказової інформації, що може бути використана для ідентифікації особи, або обставин події [1].

Сучасні проблеми трасології охоплюють широкий спектр питань, серед яких першочерговими є адаптація до нових умов, що диктуються технологічним розвитком, вдосконалення методик аналізу та підвищення точності трасологічної експертизи. Особливу увагу необхідно звернути на зміну властивостей об'єктів, які залишають сліди. Наприклад, сучасне взуття виготовляється з полімерних матеріалів, які утворюють менш виразні відбитки, що ускладнює подальшу ідентифікацію [2].

Важливою проблемою є недосконалість існуючих методик трасологічного дослідження. У зв'язку з появою нових матеріалів та об'єктів слідоутворення (наприклад, електричних самокатів, безпілотних транспортних засобів) традиційні методи виявлення та аналізу слідів втрачають свою ефективність. Тому необхідне постійне оновлення методичної бази трасології [3].

Цифровізація трасології є ще одним перспективним напрямом. Впровадження цифрової фотографії високої роздільної здатності, 3D-сканування, а також програмного забезпечення для аналізу слідів (на кшталт CrimeZone, FARO Zone 3D) забезпечує точність та об'єктивність результатів [4].

Проте застосування таких технологій в Україні обмежене через високу вартість обладнання та відсутність належної підготовки фахівців [5].

Не менш важливою є проблема стандартизації трасологічних методик. У різних експертних установах можуть застосовуватися різні підходи до фіксації, класифікації та інтерпретації слідів, що ускладнює їх подальше порівняння. Розробка єдиних стандартів дозволить уніфікувати процедури та підвищити рівень довіри до результатів експертиз [6].

Особливу увагу необхідно приділити питанню реконструкції події за слідами. Цей напрям, який ще не повністю реалізований у практиці, дозволяє відновити динаміку події, встановити послідовність дій учасників кримінального правопорушення, що має величезне значення у встановленні істини у кримінальному провадженні [7].

Крім того, варто зазначити, що збереження слідів на місці події часто ускладнюється через недотримання основних правил криміналістичної техніки. У деяких випадках, через неправильні дії слідчих або оперативних працівників, сліди можуть бути частково або повністю знищені. Це свідчить про необхідність системного підвищення рівня підготовки кадрів та впровадження єдиних алгоритмів дій під час огляду місця події [8].

Не можна оминути увагою і питання впливу міжнародного досвіду на розвиток вітчизняної трасології. У провідних країнах Європейського Союзу, а також у США активно впроваджуються новітні науково-технічні розробки у

сфері трасологічного аналізу. Наприклад, використання штучного інтелекту для розпізнавання слідів, або формування баз даних слідів взуття, шин, інструментів тощо, дозволяє суттєво скоротити час на ідентифікацію та підвищити точність експертизи. Інтеграція таких технологій в українську експертну практику потребує нормативного регулювання, технічного оснащення та належного рівня підготовки спеціалістів. Вивчення та адаптація найкращих зарубіжних практик можуть стати потужним імпульсом для розвитку трасології в Україні [9].

У контексті інтеграції сучасних технологій доцільно також розглянути проблему забезпечення доказової цінності трасологічних висновків у судовому провадженні. Часто захист ставить під сумнів достовірність слідчої або експертної інформації, посиляючись на суб'єктивність оцінювання. Вирішення цього питання можливе шляхом запровадження спеціалізованих програм навчання для суддів, прокурорів та адвокатів, що дозволить їм краще розуміти специфіку трасологічної експертизи та її роль у доведенні вини або невинуватості [10].

Таким чином, подальший розвиток трасології має спиратися не лише на традиційні досягнення, але й на новітні технології, міждисциплінарний підхід, співпрацю з міжнародними експертами та постійне оновлення методичної бази. Усе це забезпечить ефективний комплекс криміналістичних досліджень та сприятиме підвищенню якості досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Коваленко В. Г. Трасологія: сучасні підходи та перспективи розвитку. Київ : Наукова думка, 2022.
2. Олійник А. І. Особливості трасологічного дослідження сучасного взуття. *Право України*, 2023, № 4.
3. Костенко М. П. Актуальні проблеми криміналістики. Харків : Юрайт, 2021.
4. Білаш П. Р. Цифрові технології у трасології. *Вісник криміналістики*, 2023, № 2.
5. Іванченко С. Л. Проблеми впровадження сучасного обладнання в діяльність експертних установ. *Науковий часопис*, 2022.
6. Яровий Д. О. Уніфікація трасологічних методик: європейський досвід. *Криміналістика і судова експертиза*, 2021.
7. Жуков І. Б. Судова реконструкція злочину: теорія та практика. Львів : Світ, 2023.
8. Семенюк Н. В. Підготовка слідчих до роботи з місцем події. *Державне управління*, 2022.
9. Карпенко О. Досвід зарубіжних країн у використанні штучного інтелекту в трасології. *Європейський журнал криміналістики*, 2024.
10. Тищенко Л. В. Трасологічна експертиза у контексті судової практики: питання доказовості. *Юридичний вісник*, 2024.

Домаєв Олег,

головний судовий експерт сектору криміналістичного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів Сумського НДЕКЦ МВС

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УМОВИ ПРИСУТНОСТІ СТОРОННІХ ОСІБ ПІД ЧАС ЕКСПЕРТИЗИ

Під час проведення судової експертизи доволі часто виникає питання дозволу присутності сторонніх або зацікавлених осіб на місці роботи експерта. Тому законодавством України було визначено коло осіб, які можуть бути присутніми при експертних діях та межі їх втручання в процесуальні дії.

Існує дві форми присутності, перша – пасивна, інша – активна. Під час проведення судової експертизи дозволяється присутність фізичних осіб. Це відображено у статті 102 Кримінального процесуального кодексу України «Зміст висновку експерта» [1]. У переліку вимог до висновку, зазначених у цій статті, є п. 3 «хто був присутній при проведенні експертизи».

Пасивною формою присутності фізичних осіб під час експертної діяльності вважається така взаємодія з експертом, що не має негативного впливу на проведення експертних досліджень і не впливає на отриманий результат. Така форма присутності відображає демократичний інститут в Україні, що досить важливо для входження в міжнародну законодавчу систему. Вона підвищує гарантії обрання судового експерта та є своєрідною «чорною скринькою».

Активною формою вважається взаємодія фізичних осіб з експертом при появі елементів примусу, що вже належить до втручання в процес експертизи. У цьому випадку згідно ст. 69 КПКУ [1] експерт має право активно протидіяти цьому втручання та подати клопотання «про забезпечення безпеки та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи». Також гарантією незалежності роботи судового експерта є ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» [3], у якій передбачено заборону будь якого втручання в судово-експертну діяльність.

Згідно ст. 386 ККУ [3] склад злочину міститься в таких варіантах втручання в судову експертизу: перешкоджання з'явленню експерта до органів досудового слідства чи суду; примушування до відмови давання висновку або давання завідомо неправдивого висновку шляхом погроз вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їхніх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, підкуп; погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше даний висновок.

Необхідно звернути увагу на допустиме коло присутніх, що, на нашу думку, є важливим моментом при проведенні експертизи. Насамперед під час

проведення експертних дій мають право допуску учасники судового процесу. Сторона обвинувачення може бути представлена: суддею, прокурором, слідчим, потерпілим чи його законним представником. Сторона захисту делегує підсудного / підозрюваного або його законного представника чи захисника. Згідно зі ст. 42 та ст. 56 КПК підозрюваний і потерпілий мають право брати участь при проведенні процесуальних дій та ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу [1]. Оскільки судова експертиза також належить до процесуальних дій, то це забезпечує правомірність присутності підозрюваного і потерпілого на місці проведення експертного дослідження.

При призначенні експертизи судом, прокурором чи слідчим для присутності під час експертної діяльності інші учасники процесу мають подати клопотання. Його задоволення накладає обов'язок присутності слідчого (прокурора), який повинен скласти протокол зі всіма запереченнями та зауваженнями присутніх сторін та заяви судового експерта. Саме слідчий (прокурор, суддя) є гарантом невтручання сторонніх осіб у процес проведення судової експертизи.

Залучити експерта для проведення експертизи має право і сторона захисту. При такій ситуації забезпечення гарантії невтручання в процесуальні дії покладається безпосередньо на самого незалежного експерта або на керівника, якщо експерт належить до державної судово-експертної установи.

Крім того, є фізичні особи, які не належать до учасників процесу, але мають право бути присутніми під час проведення судової експертизи. До них належать керівник судово-експертної установи або керівник підрозділу чи їх заступники. Вони допомагають експерту обрати оптимальну методику дослідження для найбільш повного опрацювання об'єкта дослідження. Контрольна функція керівника забезпечується п. 8 Розділу III наказу Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591: «Результати експертного провадження розглядаються керівником відповідного підрозділу, директором або заступником директора стосовно дотримання виконавцем методик проведення судових експертиз, після чого їх надсилають ініціатору. Якщо при ознайомленні з висновком експерта або експертного дослідження буде встановлено, що дослідження проведено з повним або частковим недотриманням методики проведення судових експертиз, керівник відповідного підрозділу, директор або заступник директора має право повернути висновок на доопрацювання. У разі письмової незгоди експерта, який проводив судову експертизу, усунути виявлені недоліки директор або заступник директора має право передоручити проведення судової експертизи комісії судових експертів, до складу якої включається також судовий експерт, який проводив попереднє дослідження».

Ще один аспект на який необхідно звернути увагу, це формування експертних комісій. Для проведення комплексних або однорідних експертиз керівник судово-експертної установи, суддя, слідчий чи прокурор можуть створити експертну комісію. Наявність члена такої комісії є обов'язковою при проведенні судової експертизи. Кожен член експертної комісії має право на складання власного висновку на основі своїх думок. Це гарантує невтручання окремих членів комісії в проведення процесу експертизи, що може призвести до

хибних висновків. Згідно ст. 101 КПКУ «якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки» [1].

У разі виникнення значних розбіжностей у висновках членів комісії керівник судово-експертної установи ініціює обговорення результатів експертного дослідження на засіданнях фахівців структурного підрозділу. У разі недосягнення згоди між членами комісії зі спірних питань до слідчого направляють висновки кожного члена комісії та супровідний лист, у якому зазначається позиція методичних рад установи та відомства.

Іноді при проведенні експертизи трапляються нерегламентовані випадки. На жаль, у чинному законодавстві досі не має роз'яснень щодо стадії можливої присутності сторонніх осіб. На думку експертів, така присутність допускається тільки на стадії збирання вхідної інформації – огляд транспортного засобу, початкова стадія проведення транспортно-трасологічних та автотехнічних експертиз. Інформація від присутніх осіб позначається експертом як «давання пояснень». При оцінюванні результатів та формуванні висновків присутність фізичних осіб може бути розцінена як втручання в роботу експерта.

Іншим випадком, який залишився поза регламентацією законодавства, є зміна пояснень потерпілого чи підозрюваного під час проведення експертних дій по відношенню до первинної вхідної інформації, що відображена у постанові слідчого про призначення судової експертизи. Експерти вважають, що в цьому разі процедура проведення експертизи припиняється до встановлення правильних вхідних даних замовником експертизи. Зміна даних фіксується в протоколі слідчим або прокурором, після чого вирішується питання про зміну вхідних даних у постанові. Поновлення експертизи може бути тільки після відповідності усіх даних. Експерт не може самостійно змінювати вхідні дані, бо це виходить за межі його компетентності.

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що присутність фізичних осіб при проведенні судової експертизи є важливим демократичним інститутом контролю за судово-експертною діяльністю. Але для отримання правдивого незалежного висновку їх вплив на експерта повинен обмежуватися нормами чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.03.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 25.03.2025).
4. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ

України : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

Дорошенко Сергій,
старший судовий експерт відділу
пожежотехнічних досліджень
Київського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Згідно зі ст. 69 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) до кримінального провадження як судового експерта можна залучити особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути як співробітники державних спеціалізованих установ (служб), так і фахівці, які не працюють у цих установах, які мають вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, пройшли відповідну підготовку та здобули кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Для проведення тих експертиз, які не виконуються виключно в державних спеціалізованих установах, передбачена можливість залучення крім атестованих судових експертів й інших фахівців з відповідних галузей знань [1].

Під час вибору експерта для проведення судової експертизи в разі, коли він не є співробітником державної спеціалізованої установи, неминуче виникає питання про компетенцію цієї «обізнаної особи». Після проведення дослідження в ході оцінки висновку одним із завдань є визначення компетентності експерта. Таким чином перед судово-слідчими органами постає питання про вибір судового експерта та оцінку якості проведеного ним судово-експертного дослідження.

Компетенція і компетентність – одні з основних понять теорії та практики судових експертиз, які визначають порядок призначення експертиз, вибір експерта, права та обов'язки судового експерта, особливості оцінки висновку експерта. Сутність компетенції та компетентності експерта, їх співвідношення розглядалися в роботах В. І. Гончаренка, М. Я. Сегая, О. А. Зайцевої, Н. І. Клименко, О. В. Селіної та інших учених.

Аналіз цих публікацій свідчить, що поняття компетенції та компетентності судового експерта нерідко змішуються, їхній зміст не має однозначного тлумачення, а процесуальна регламентація є недосконалою.

У зв'язку з викладеним, убачається доцільним розгляд змісту та обсягу понять компетенції та компетентності судового експерта, а також способів їх визначення, тобто в який спосіб учасники процесу, уповноважені правом

залучення експерта, можуть і повинні встановити його компетенцію та компетентність.

Компетенція експерта (від лат. *compete* – відповідати, бути придатним). Розглянемо у двох аспектах: по-перше, як коло повних повноважень, прав та обов'язків експерта, які визначені процесуальними кодексами та відомчими нормативними актами. По-друге, як комплекс знань у галузі теорії, методики і практики судової експертизи певного роду, виду. Об'єктивна компетенція являє собою обсяг знань, якими повинен володіти експерт, а суб'єктивна компетенція або компетентність – це ступінь володіння цими знаннями конкретного експерта. Таким чином, суб'єктивна компетенція ототожнюється з компетентністю експерта, що, на наш погляд, не зовсім правильно.

Компетенція експерта – категорія об'єктивна. Компетенцією зобов'язані володіти особи, яких залучають до проведення судових експертиз.

Вбачається, що за ступенем спільності та змістом компетенцію можна диференціювати на три рівні.

Процесуальна компетенція експерта. Характеризує права та обов'язки судового експерта. Процесуальну компетенцію мають усі судові експерти, яких залучають для проведення експертиз у будь-яких галузях судочинства. Суттєвою особливістю процесуальної компетенції є обов'язок володіння особою, яку залучають як експерта, спеціальними знаннями.

У процесуальних кодексах поняття спеціальних знань не розкривається, проте в новому КПК є суттєве нормативне нововведення, згідно з яким «не допускається проведення експертиз для з'ясування питань права» (ст. 242) [2]. Багаторічна дискусія про можливість проведення «правових» експертиз завершилася заборонаю законодавцем постановкою експертам такого роду питань. Це логічно випливає з того положення, що тлумачення норм матеріального і процесуального права не може розглядатися як доказ у справі.

Наукова компетенція експерта. Наукова або професійна компетенція відповідає обсягу спеціальних знань, яким зобов'язаний володіти експерт певної експертної спеціальності. Критерієм розмежування різних видів експертиз і, як наслідок, компетенції експерта є предмет експертних досліджень, тобто обставини, що підлягають встановленню за допомогою проведення експертизи. Наукову компетенцію експерта можна визначити, виходячи із завдань, що виносяться на вирішення того чи іншого роду виду судових експертиз.

Визначення наукової компетенції експерта має важливе значення для визнання висновку експерта допустимим джерелом доказів. Якщо поставлене питання виходить за межі наукової компетенції експерта, то він зобов'язаний повідомити про це орган або особу, що призначила експертизу, та повернути подані матеріали справи без дослідження [3].

Таким чином, усі судові експерти однієї спеціальності мають однакову наукову компетенцію, яка визначається предметом (видом) експертизи.

Індивідуальна компетенція експерта. Володіння експертом індивідуальною компетенцією визначається за наявністю в нього свідоцтва, виданого експертно-кваліфікаційною комісією, про присвоєння йому кваліфікації судового експерта з правом проведення судових експертиз певної

експертної спеціальності. Фахівці, яким присвоєно кваліфікацію судового експерта, включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів.

Таким чином, компетенція як об'єктивна категорія має складну трирівневу структурну організацію. Як убачається, саме в такому вигляді необхідно розглядати поняття компетенції судового експерта. Вимоги щодо наявності процесуальної компетенції висуваються до всіх судових експертів, наукової компетенції – до певної частини експертів, а індивідуальної компетенції – до конкретного експерта.

Компетентний (від лат. *competens* (*competentis*) – відповідний, здатний) пояснюється як такий, що володіє компетенцією, знає, обізнаний у певній галузі. Компетентність означає наявність компетенції в конкретній особі (некомпетентність – відповідно, відсутність такої компетенції).

Компетентність відображає готовність експерта до практичного проведення експертних досліджень. Поняття компетентності судового експерта можна розділити на три рівні за обсягом і ступенем загальності.

Базова компетентність експерта. Цей рівень компетентності визначає здатність експерта самостійно розв'язувати доручене йому коло питань, спираючись на деякий багаж знань, отриманих у процесі його професійної чи спеціальної освіти. У процесі підготовки, фахівець опановує теоретичні судово-експертні знання і набуває практичних навичок у галузі дослідження певного виду об'єктів експертизи. Професійна складова підготовки полягає в освоєнні методик розв'язання типових завдань певної експертної спеціальності, які за характером складності дослідження умовно поділяються на прості, середньої складності, складні та особливо складні, тому, очевидно, базова компетентність експерта має включати освоєння простих за складністю методик експертного дослідження. Крім професійних судово-експертних знань базова компетентність включає правові знання. Правові знання, якими зобов'язаний володіти кожен експерт, стосуються порядку і правової регламентації підготовки, призначення, проведення експертиз у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському судочинстві, оформлення висновку експерта. Остання обставина відіграє дедалі істотнішу роль, оскільки переважна кількість сучасних судових експертів не мають юридичної освіти.

Базовою компетентністю зобов'язані володіти всі судові експерти і вона регулярно перевіряється. Так, співробітники науково-дослідних установ підтверджують кваліфікацію судового експерта кожні п'ять років. Про наявність в експерта базової компетентності вказує його свідоцтво.

Особиста компетентність експерта. Компетентність експерта (спеціальні знання, вміння та навички) використовуються з метою повного та об'єктивного дослідження обставин справи, яка перебуває у провадженні слідчого або суду. Кожна з експертиз є науково-практичним дослідженням, що має на меті виявлення і наукове пояснення істотних для справи фактів і обставин. Здатність експерта розв'язувати дедалі складніші й нетиповіші завдання зростає в процесі його професійної практичної діяльності. Подальше вдосконалення знань, отриманих особою під час навчання своєї професії та в результаті роботи за цією професією, підвищує її компетентність. Рівень особистої компетентності

експерта визначається наявністю в нього наукового ступеня, наукових публікацій, стажом експертної роботи, кількістю проведених експертиз, індивідуальними здібностями тощо.

Компетентність експерта в конкретній експертизі характеризує його спроможність розв'язати поставлене запитання (завдання) під час проведення експертного дослідження у конкретному кримінальному провадженні.

Якщо при призначенні експертизи особи, які залучають експерта, можуть судити про індивідуальну компетенцію, базову та особисту компетентність експерта лише за формальними даними про його освіту, спеціальну підготовку, досвід роботи, спеціалізацію з проведення цього виду експертиз, то після одержання експертного висновку про компетентність експерта у конкретній експертизі свідчать дані про дослідження та висновки, відображені у висновку.

Компетентність експерта в конкретній експертизі визначається за результатами всебічної оцінки висновку експерта, спрямованої на з'ясування повноти проведеного дослідження, правильності вибору методів аналізу, інтерпретації виявлених властивостей і ознак об'єктів, обґрунтованості проміжних і кінцевих висновків [4].

Проведений аналіз понять компетенції та компетентності дає змогу розглянути їх реалізацію в нормативних актах. Згідно з ч. 6 ст. 69 КПК та аналогічними статтями інших процесуальних кодексів України слідує, що підставою відмови експерта від надання висновку є «відсутність у нього необхідних знань» [2]. У цьому формулюванні йдеться про особисту компетентність експерта, яку на стадії призначення експертизи встановити важко. Можна припустити, що в деяких випадках експерти, які не бажають з тих чи інших причин розв'язувати поставлені перед ними питання, можуть необґрунтовано відмовлятися від проведення експертизи на підставі «відсутності» у них необхідних знань. На мій погляд, у п. 2.2. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз Мін'юсту України більш правильно зазначено причину відмови від вирішення поставленого питання – вихід за межі компетенції експерта [3]. Компетенція експерта – категорія об'єктивна і перевіряється. Таким чином, підстави відмови експерта в наданні висновку визначаються в трактуванні КПК та інших кодексів не об'єктивними, а суб'єктивними факторами, що не можна визнати правильним.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5.
4. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. Київ : Ін. Юре, 2007. 527 с.

Дробенко Діна,
викладач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Донецького державного університету
внутрішніх справ, підполковник
поліції

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ ЛІСУ

Під час проведення досудового розслідування за фактами незаконної порубки лісу залучення спеціалістів та експертів, проведення судової експертизи є однією з основних форм застосування спеціальних знань. Можемо сміливо заявити, що висновок експерта в провадженнях за такими фактами є одним із важливих процесуальних джерел доказів. Саме тому своєчасне залучення спеціалістів, експертів сприяє встановленню правильних алгоритмів досудового розслідування та значною мірою впливає на результативність проведених у подальшому слідчих (розшукових) дій, а також прийняття процесуальних рішень.

Відповідно до статті 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [1].

Проблема незаконної вирубки лісу з кожним роком стає дедалі актуальнішою, ці факти є кримінально караним діянням, відповідальність за яке передбачена статтею 246 КК України (незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду) [2].

Серед проблем при призначенні судових експертиз на етапі досудового розслідування за фактами незаконної порубки лісу можна визначити декілька, а саме – неправильне визначення виду експертизи, недостатність направлених матеріалів, необхідних експерту для проведення експертизи, використання експертом у ході дослідження зразків, які вилучені з порушеннями вимог чинного законодавства та інші.

Питання проведення досудового розслідування за фактом незаконної порубки лісу ґрунтовно вивчені Я. М. Толочко, О. В. Одерієм, С. О. Книженко та іншими вченими. У своїх наукових працях учені розкривають не лише зазначене питання, а й безпосередньо проблематику саме призначення та проведення судових експертиз під час досудового розслідування за фактом незаконної порубки лісу.

При дослідженні матеріалів слідчої практики ми можемо відмітити, що під час досудового розслідування є прогалини, а подекуди й неефективність

досудового розслідування за кримінальними правопорушеннями цієї категорії. Серед причини неефективності можемо назвати неналежний рівень використання спеціальних знань, які відіграють важливу роль у доказуванні під час досудового розслідування. Висновки судових експертів значно підвищують ефективність розслідування за фактами незаконної порубки лісу. Під час вчинення цього виду протиправних діянь злочинець значною мірою взаємодіє з навколишнім середовищем, до того ж протягом тривалого часу, і це створює досить сприятливі умови для залишення ним слідової інформації.

Оскільки взаємодія злочинця з навколишнім середовищем під час вчинення ним злочинного діяння відбувається протягом тривалого часу, то слідової інформації він залишає не так і мало. Під час проведення огляду місця події за виявленими слідами призначаються судові експертизи, за висновками яких можна буде встановити загальну картину вчиненого злочину, встановити осіб, що його вчинили. При правильному розумінні тих можливостей, які мають сучасні експертні установи, формулюванні правильних запитань, вилучення та надання об'єктів на дослідження – усе це в комплексі дасть змогу ефективно провести досудове розслідування за фактом незаконної порубки лісу.

Насамперед щодо залучення спеціаліста під час проведення такої слідчої (розшукової) дії: відповідно до норм статті 237 КПК України передбачено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості [1]. Спеціаліст на місці події здебільшого залучається для вилучення зразків для подальшого надання їх експерту.

Експертизу проводять експерти за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, потрібні спеціальні знання (ст. 242–245 КПК України) [2].

Найчастіше за фактами незаконної порубки лісу призначаються трасологічні експертизи, які дають змогу отримати інформацію діагностичного, ситуаційного та ідентифікаційного характеру.

До типових експертиз, які призначаються в ході розслідування злочинів проти довкілля, а саме незаконної порубки лісу, та які допоможуть полегшити вирішення завдань розслідування, належать такі: дактилоскопічна, трасологічна, ґрунтознавча, біологічна, ботанічна, земельно-технічна, екологічна, економічна та інші.

Одна з основних проблем – відсутність уніфікованих методик проведення деяких експертиз, зокрема у сфері оцінки шкоди довкіллю [3]. Також існує дефіцит кваліфікованих експертів, які володіють спеціальними знаннями у сфері лісового господарства. Часто експерти не мають змоги своєчасно оглянути місце події через складність доступу до лісових ділянок. Іншою проблемою є затягування строків експертизи, що ускладнює розслідування і затягує кримінальне провадження. Суттєвим викликом є також неврегульованість питань фінансування експертиз: у деяких випадках відсутність коштів на їх проведення затримує процес досудового розслідування [4]. Додатково варто

зазначити випадки неналежної якості експертних висновків, що викликає сумніви в їх об'єктивності та повноті.

Наявна практика свідчить про непоодинокі випадки, коли результати експертиз викликають сумніви або суперечності. Наприклад, дві різні експертизи можуть дати різні оцінки вартості деревини або обсягу шкоди. Через це цим виникають труднощі в оцінці достовірності доказу. Згідно зі ст. 94 КПК України слідчий суддя, суд, прокурор та слідчий оцінюють докази за внутрішнім переконанням [1], однак у випадку суперечливих висновків ця норма втрачає практичну ефективність. Крім того, постає питання про допустимість експертного висновку, якщо він був складений з порушенням процесуального порядку [5]. В окремих провадженнях сторони можуть клопотати про призначення повторної або додаткової експертизи, що затягує провадження, а іноді використовується як спосіб маніпуляції процесом.

На нашу думку, необхідно розробити і затвердити на нормативному рівні єдину методику розрахунку шкоди, заподіяної лісовим ресурсам [5]. Також доцільно створити реєстр кваліфікованих експертів у сфері екології та лісового господарства. Варто запровадити використання цифрових технологій, зокрема супутникового моніторингу і геоінформаційних систем, що дозволить об'єктивно фіксувати межі порушених ділянок та обсяг втрат. Крім того, необхідно передбачити механізми державного фінансування таких експертиз та проведення навчальних заходів для слідчих і прокурорів щодо правильного формулювання питань до експертів і тлумачення отриманих висновків [1].

Судова експертиза є ключовим елементом у провадженнях за фактом незаконної порубки лісу. Проте ефективність її використання залежить від наявності кваліфікованих фахівців, чітких методик та належної процесуальної форми. Удосконалення зазначених аспектів дозволить зробити розслідування таких злочинів більш ефективним та забезпечити відшкодування завданої шкоди природі і державі. Лише за умови системного підходу до вдосконалення експертного забезпечення та правозастосовчої практики можливо досягти суттєвого зниження рівня незаконної вирубки та посилити охорону довкілля.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний вебсайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Офіційний вебсайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
3. Бучин М. Судово-екологічна експертиза: процесуальні засади та практичні аспекти // Вісник прокуратури. – 2021. – № 4. – С. 45–51.
4. Тимченко О. В. Особливості проведення лісогосподарської експертизи в кримінальних провадженнях // Юридична Україна. – 2022. – № 2. – С. 36–40.
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. [Електронний

Дрозд Валентина,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
начальник консультативно-
контрольного відділу Департаменту
забезпечення діяльності Голови
Національної поліції України

АКСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [1]. Натомість, слід зазначити, що нерідко складно протягом такого терміну прийняти рішення про існування саме злочину, а не іншої події.

Ключова проблема полягає в тому, що для органів досудового розслідування відлік часу починається не з моменту отримання ними необхідних матеріалів, а з моменту, коли було подано заяву або повідомлення про злочин, або ж коли слідчий самостійно виявив обставини, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення. Таким чином, затримка надходження матеріалів до слідчого (прокурора) призводить до значного скорочення часу, необхідного для їх аналізу та прийняття об'єктивного рішення.

У контексті цієї проблематики слід сказати, що її аксіологічний аспект полягає в розумінні соціальної цінності досудового розслідування як стадії кримінального провадження, яка з часу прийняття чинного КПК України зазнала істотних змін у правовому регулюванні, що й зумовлює необхідність змістовного переосмислення догматичних уявлень про його сутність, значення, регламентацію загальних положень тощо [2]. Як на нашу думку, слід на законодавчому рівні переглянути деякі положення кримінального процесуального законодавства, зокрема щодо строків внесення інформації до ЄРДР, а також змісту приводів та підстав для відкриття кримінального провадження.

З цього приводу вчені (Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко) саме з наявністю підстав пов'язують момент початку розслідування. Зокрема, підстави до початку досудового розслідування законодавець визначив як «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення». При цьому, підстави до початку розслідування хоч до внесення до ЄРДР, хоч після цього мають бути.

Підходи до визначення їх наявності і в тому, і в іншому випадку є однаковими. Оскільки встановлювати підстави до початку досудового розслідування за допомогою матеріальних засобів пізнання заборонено законом, то ці підстави варто «шукати» винятково у первинних відомостях про діяння, а не про «кримінальне правопорушення» [3, с. 130].

Виходячи зі змісту ст. 214 КПК України, можна побачити, що приводами для початку досудового розслідування є: заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення ознак злочину слідчим, детективом, прокурором.

Натомість ми вважаємо, що цей перелік можна розширити та висвітлити у більш конкретизованому сенсі, не змінюючи глобально законодавчої конструкції. Зокрема, приводами до початку кримінального провадження є: 1) заяви про вчинене кримінальне правопорушення, які можуть бути усними або письмовими (заяви можуть надійти від фізичних чи юридичних осіб); 2) повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, якими можуть бути: а) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; б) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; в) повідомлення у ЗМІ; 3) самостійне виявлення слідчим із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; 4) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема за результатами перевірки в порядку нагляду, у тому числі під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів; 5) самостійно виявлені посадовою особою правоохоронних і контролюючих державних органів факти вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень [4, с. 271].

Щодо питання стислого терміну для прийняття рішення про початок досудового розслідування, слід зазначити, що ця тема викликає багато критики в юридичній літературі. Деякі науковці навіть пропонують повернути дослідчу перевірку, яка існувала в КПК 1960 року.

Разом із тим, підтримуючи загалом указану позицію, Ю. П. Алєнін зауважує, що, незважаючи на певні прогалини в правозастосуванні, які пов'язані більшою мірою не з процесуальною формою, а з позапроцесуальними чинниками, зазначена стадія все ж таки давала змогу досить ефективно фільтрувати повідомлення та заяви про злочини й відділяти некримінальні події [5, с. 201].

З цього виходить, що в наукових колах часто підкреслюється, що існування стадії порушення кримінального провадження в українському кримінальному процесі сприяло тому, що правоохоронні органи могли констатувати у відповідній постанові факт вчинення злочину. Це, в свою чергу, дозволяло розпочинати юридичну процедуру кримінального процесу після проведення необхідної перевірки. Адже дійсно, відразу неможливо встановити, про який різновид правопорушення йдеться й у межах якого юридичного процесу має здійснюватися провадження за заявою [6, с. 33].

Натомість, як ми бачимо, відповідно до положень чинного КПК України хоча й скасовано інститут дослідчої перевірки, все одно зберігається «процесуальний фільтр», що певною мірою дає змогу уникнути обов'язковості реєстрації в ЄРДР усіх без винятку звернень, які, за твердженням заявника, стосуються сфери кримінальних процесуальних відносин [4, с. 269].

Зокрема, згідно з п. 5 розділу III Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої Наказом МВС України від 06.11.2015 № 1377, про заяви й повідомлення, які надійшли до чергової частини органу поліції та в яких відсутні відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації в журналі ЄО доповідається уповноваженим працівником чергової частини начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду і прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення громадян» або КУпАП. У разі встановлення начальником органу поліції в заяві (повідомленні) відомостей, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, він за своєю резолюцією (не пізніше однієї доби з часу реєстрації заяви в журналі ЄО) повертає її (його) до чергової частини для негайної передачі начальнику слідчого підрозділу. З чого виходить, що законодавець передбачив механізм фільтрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення на початковому етапі кримінального процесу, щоб відокремити їх від некримінальних подій. Головна відмінність полягає в тому, що зараз строк для прийняття рішення з цього питання становить 24 години, тоді як раніше, відповідно до КПК 1960 року, він становив 10 діб [4, с. 271].

Ми вважаємо, що причиною надмірного навантаження на слідчих є не тільки процесуальні недоліки, а організаційні проблеми. Тому для вирішення цієї ситуації необхідно збільшити кількість слідчих у кожному підрозділі, що займається досудовим розслідуванням. Утім, у деяких категоріях кримінальних проваджень (економічних злочинів, шахрайства) через складність прийняття рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР термін перевірки заяв та повідомлень можна збільшити до 3 діб з моменту внесення до Єдиного обліку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 10.02.2025 р.).
2. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
3. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України [текст] / Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін.: монографія : за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.

4. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268-272.

5. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198–203.

6. Лобойко Л. М. Початок досудового розслідування за новим КПК. *Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року* : збірник статей. Київ : Істина, 2012. С. 33–43.

Дульський Олександр,
адвокат, доктор філософії в галузі
права

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ШЛЯХОМ ІНІЦІЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

У сучасному кримінальному процесі судова експертиза відіграє важливу роль у встановленні обставин кримінального провадження та забезпеченні справедливості. Її результати часто є вирішальними під час винесення вироків, оскільки вони ґрунтуються на науково обґрунтованих дослідженнях, які можуть підтвердити або спростувати версії сторін. З огляду на це, ініціювання проведення судових експертиз захисником набуває особливого значення, оскільки воно дає змогу забезпечити права підозрюваного на захист і загалом справедливе судочинство.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. У ч. 2 ст. 84 КПК України передбачено, що висновки експертів є процесуальними джерелами доказів, а ч. 3 ст. 93 КПК України визначає, що сторона захисту уповноважена збирати докази, зокрема шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб висновків експертів й ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій. Згідно з главою 20 КПК України [2], проведення судової експертизи є слідчою (розшуковою) дією.

Проаналізувавши КПК України, можна виокремити три способи отримання висновку експерта захисником на етапі досудового розслідування [3, с. 221]:

1) самостійне звернення захисником до експерта чи експертної установи про проведення експертизи (ч. 3 ст. 93 та абзац 2 ч. 1 ст. 243 КПК України);

2) ініціювання захисником проведення судової експертизи слідчому судді (абзац 3 ч. 1 ст. 243 та ст. 244 КПК України);

3) ініціювання захисником проведення судової експертизи уповноваженій особі (ч. 3 ст. 93 та ст. 220 КПК України).

Слушно зауважують І. М. Тимошок та О. В. Косякова, що такий механізм, встановлений КПК України, сприяє захисту прав і законних інтересів сторони захисту в кримінальному провадженні й забезпечує дотримання вимог такої засади кримінального провадження, як змагальність, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 22) [4, с. 128].

Зосередимо увагу на ініціюванні захисником проведення судової експертизи до уповноважених осіб (прокурора, слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання та ін.), адже це особлива форма, яка полягає у взаємодії сторони захисту зі стороною обвинувачення.

Оскільки захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює (ч. 4 ст. 46 КПК України), то відповідно до п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України він уповноважений заявляти клопотання про проведення судової експертизи [3, с. 221].

Інститут клопотань у кримінальному провадженні, аргументовано стверджує І. В. Лешукова, є способом захисту прав і законних інтересів його учасників. Важливим цей інститут видається і в частині забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів людини в кримінальному процесі, попередження та виправлення слідчих помилок; охорони прав і законних інтересів особи; реалізації принципу змагальності; повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження [5, с. 114]. Тому в контексті дослідження, з огляду на ст. 220 КПК України, клопотання захисника про проведення судової експертизи уповноважені особи зобов'язані розглянути в строк не довше ніж три дні з моменту подання та задовольнити його за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду такого клопотання уповноважені особи повинні повідомити захисника. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виносять умотивовану постанову, копію якої вручають захиснику, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилають йому [2].

Слід зазначити, що успішність проведення судової експертизи шляхом ініціювання захисником перед уповноваженими особами залежить не лише від дотримання кримінальної процесуальної форми процесу ініціювання проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а й від застосування захисником криміналістичних знань, що є системою інформації про криміналістичне забезпечення проведення судової експертизи. Водночас таке криміналістичне забезпечення полягає в процесі підготовки, подання клопотання, а також ознайомлення з результатами проведеної експертизи, що відбувається у своєрідній взаємодії з уповноваженою особою, а не в безпосередньому проведенні судової експертизи [3, с. 222].

Після залучення адвоката в кримінальне провадження в процесуальному статусі захисника одним з його завдань є розроблення ефективного плану захисту клієнта. Якщо захисник під час аналізу ситуації в кримінальному

провадженні доходить висновку про ініціювання проведення судової експертизи, то він про це зазначає у відповідному плані. Таку «помітку» можна робити і на початковому етапі залучення адвоката як захисника в кримінальне провадження, водночас реалізувати це право доцільно тільки в таких випадках:

1) якщо адвокат як захисник був залучений у кримінальне провадження з моменту затримання особи в порядку ст. 208 КПК України чи після повідомлення особі про підозру й після спливу розумного строку, за який уповноважена особа могла б призначити судову експертизу, але не призначила її, та прогнозований результат її може «розвіяти» факт вчинення підзахисним кримінального правопорушення чи пом'якшити його відповідальність;

2) якщо адвокат як захисник був залучений у кримінальне провадження після того, як минув розумний строк призначення судової експертизи уповноваженою особою (відбувається вже після певного часу з моменту повідомлення особі про підозру чи затримання в порядку ст. 208 КПК України або у випадку заміни захисника в порядку ст. 54 КПК України) та прогнозований результат якої може «розвіяти» факт вчинення підзахисним кримінального правопорушення чи пом'якшити його відповідальність [3, с. 222].

Організаційну діяльність захисника, що планує ініціювати проведення судової експертизи, можна поділити на три ключові етапи: підготовчий, робочий та заключний. На підготовчому етапі відбувається аналіз ситуації, яка склалася на момент залучення адвоката як захисника в кримінальному провадженні. У разі якщо захисник визначає, що в цьому кримінальному провадженні можна провести певний вид та підвид експертизи й це може призвести до виправдання чи пом'якшення покарання його клієнта, проте дізнається, що вона не була проведена стороною обвинувачення, з огляду на розумність строків її проведення такою стороною, то захисник може прийняти рішення про залучення експерта шляхом подання про це клопотання уповноваженій особі.

Важливими є робочий та заключний етапи щодо ініціювання захисником проведення судової експертизи, які реалізуються із дотриманням кримінальних процесуальних та криміналістичних засад і визначають ефективність діяльності захисника в цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Дульський О. Л. Ініціювання захисником проведення судових експертиз: актуальні питання криміналістичного забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 83. С. 221–227. (Серія «Право»).
4. Тимошок І. М., Косякова О. В. Порядок проведення судових експертиз у кримінальному процесі за ініціативою сторони захисту (відповідно до чинного кримінального процесуального кодексу України). *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 125–134.

5. Лешукова І. В. Значення інституту клопотань у сфері кримінального судочинства. *Теорія та практика кримінального судочинства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 трав. 2011 р.). Харків : Титул, 2011. С. 114–116.

Дурда Олександр,
судовий експерт сектору досліджень
у сфері інформаційних технологій
Тернопільського НДЕКЦ МВС

ПЕРЕХІД МІЖ ДИСКУРСАМИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНДИВІДА (НА ПРИКЛАДІ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ)

Прагматичний аспект мови та теорія комунікації є актуальною складовою сучасних лінгвістичних досліджень. Тому лінгвісти активно досліджують пов'язані з ними мовні явища, зокрема поняття «дискурс». У фаховій літературі, зокрема словниках, термін «дискурс» трактують як: «...зв'язний текст сукупно з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; текст, який взято у подвійному аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах)» [3, с. 9]. Подібне визначення формулює Бацевич Ф. С.: «Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [2, с. 138].

Кожен індивід (як адресат та адресант в одній особі) постійно перебуває у стані переходу з одного дискурсу в інший. Відповідно до соціуму, у якому перебуває мовець, науковці виокремлюють різні типи дискурсів, серед яких: «...педагогічний дискурс, де визначаються суспільні норми поведінки дітей та юнацтва; політичний дискурс, де актуалізується суспільна свідомість; науковий дискурс, у котрому відбувається самоусунення вченого як адресанта заради об'єктивності викладу; критичний дискурс, де викладається найчастіше суб'єктивна критика діяльності людини та інтелектуальних (духовних) продуктів цієї діяльності в різних царинах: науці, політиці, мистецтві; етичний дискурс, у якому висвітлюються проблеми «добра» і «зла», «доброго» та «поганого»; юридичний дискурс, де аргументуються положення про правничі норми індивіда в суспільстві; військовий дискурс, у якому наводиться тлумачення конфліктів та війн» [3, с. 9].

Отож, у процесі свого існування, залежно від обставин та власних потреб, індивід вимушений постійно застосовувати свою мовленнєву компетенцію для переходу між різними дискурсами та ефективною комунікації. Кожен із цих дискурсів має як і спільні, так і відмінні ознаки, принципи, правила, що змушують людину адаптуватися, змінювати комунікативні ролі, відповідно змінювати стиль мовлення, вид лексики, комунікативні тактики та стратегії тощо, наприклад: шанобливе звертання до вищої за соціально-рольовим статусом особи (модель «діти-батьки»), що часто є спільною рисою для різних сімейних (інтимних, особистісних) дискурсів, так само об'єднує їх з робочим (професійним) та педагогічним (освітнім) дискурсом (моделі «підлеглий-керівник», «учень-вчитель» тощо).

Аналогічно існують риси, що розмежовують типи дискурсів, які також мають широку варіативність. Наприклад, у сімейному (інтимному, особистісному) дискурсі директивні акти частіше виражаються у формі «прохання», водночас у робочому (професійному) – «наказу», «доручення» тощо. Однак у педагогічному (освітньому) дискурсі мовленнєвий акт – «завдання» (сформульоване певне завдання учневі, студенту для перевірки його навичок чи формування нових) може семантично наближатися і до мовленнєвого акту «пропозиції», «домовленості» (демократична лінія поведінки викладача), мовленнєвого акту «вимоги» (авторитарна лінія поведінки викладача), «заохочення», «прохання» (ліберальна лінія поведінки викладача).

Незважаючи на всю багатогранність дискурсів, спираючись на спільні та відмінні ознаки (що в цілому є загальновідомими), кожен індивід чітко розуміє принципи функціонування того чи іншого дискурсу, а отже без ускладнень здійснює перехід між ними. Складнощі виникають під час переходу в новий (чужий для індивіда) дискурс, творення нового дискурсу або ж гібридизації (об'єднання) уже існуючих. Наприклад, це простежується у процесі комунікації між спеціалістами права та людьми, яким з огляду на обставини довелося потрапити в юридичний дискурс. Поняття юридичного дискурсу можна окреслити як «... регламентована певними історичними та соціокультурними кодами (традиціями) змістотворна діяльність, спрямована на формулювання норм, правове закріплення (легітимація), регулювання і контроль суспільних відносин» [4, с. 19].

Спеціалісти права, більшою чи меншою мірою, під час комунікації з потерпілим, підозрюваним, свідком тощо послуговуються юридичною термінологією, дотримуються лінії поведінки, яка чітко визначена процесуально, приймають чітко передбачену законодавством соціально-комунікативну роль. Для індивіда, який раніше не взаємодіяв (або ж взаємодіяв нечасто) з юридичним дискурсом, з початком такої комунікації відбудеться відкриття виключно нового та невідомого дискурсу, який створить певний дискомфорт і труднощі в комунікації. Насамперед – це нова соціально-комунікативна роль (підозрюваний, свідок, потерпілий тощо), якій притаманне, переважно, використання офіційно-ділового стилю мовлення, вживання правової лексики, створення нових комунікативних тактик і стратегій, які дозволять реалізувати свої потреби та цілі.

Однак інша ситуація виникає в разі комунікації слідчого (та/або судді) з судовим експертом (спеціалістом) певної галузі науки й техніки. Слідчий (суддя) здебільшого перебуває в юридичному дискурсі, водночас експерт (спеціаліст) – у науковому (відповідно до своєї спеціалізації в певній галузі науки й техніки). Саме тому як експерти (спеціалісти) володіють основами юридичної термінології, знаннями нормативно-правових актів, так і слідчі (судді) ознайомлені з принципами роботи різних видів судових експертиз (можливостями спеціалістів). Такий підхід дозволяє досягти ефективної комунікації, уникати комунікативних невдач (девіацій), пом'якшити перехід індивіда з одного дискурсу в інший.

Юридичний дискурс – це один із прикладів складного переходу. Будь-який дискурс, який є маловідомим / невідомим для індивіда, створює для нього певні труднощі в комунікації. Науковий дискурс також може бути складним для переходу за умови комунікації індивіда з представником специфічного наукового дискурсу (медицина, геодезія, квантова фізика тощо).

Отже, вміння переходити з одного дискурсу в інший корелюється від мовної компетенції індивіда, який потрапляє в чужорідний дискурс, та індивіда, який репрезентує цей дискурс. Однак ця проблема потребує детальних досліджень, які в майбутньому можуть покращити ефективність комунікації та міжпрофесійну взаємодію.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Академія, 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Загнітко А. П. Основи дискурсології : науково-навчальне видання. Донецьк : Дон., 2008. 194 с.
4. Степанян А. С. Особливості французького юридичного дискурсу (на прикладі міжнародних документів) : кваліфікаційна робота магістра. Запоріжжя, 2020. 66 с.

Дьордй Вероніка,
старший судовий експерт сектору
економічних досліджень
Закарпатського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ ІНДЕКСАЦІЇ ТАКС ДЛЯ ОБЧИСЛЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСУ ТА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОМУ ФОНДУ ПІДПРИЄМСТВАМИ, УСТАНОВАМИ, ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ГРОМАДЯНАМИ

Проведення експертного дослідження з визначення розміру шкоди, завданої внаслідок незаконної порубки дерев, у кожному окремому випадку визначається

відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» (далі – Постанова № 665) [1].

Так, вищевказаною Постановою № 665 затверджено розмір відшкодування за незаконне (самовільне) вирубування окремих дерев, груп дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках, що не належать до лісового фонду, згідно з додатками 1–10:

Додаток 1 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту;

Додаток 2 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами пошкодженням дерев і чагарників до ступеня неприпинення росту;

Додаток 3 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами знищенням або пошкодженням лісових культур, природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу;

Додаток 4 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами знищенням або пошкодженням сіянців, саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях;

Додаток 5 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами самовільною заготівлею сіна та випасанням худоби на лісових ділянках;

Додаток 6 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами знищенням або пошкодженням відмежувальних знаків у лісах;

Додаток 7 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами пошкодженням сіножатей, пасовищ і ріллі на землях лісогосподарського призначення;

Додаток 8 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами знищенням або пошкодженням лісоосушувальних каналів, дренажних систем і доріг на лісових ділянках;

Додаток 9 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами порушенням правил заготівлі лісової підстилки;

Додаток 10 – Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами порушенням правил заготівлі лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо.

Також Постановою № 655 визначено, що починаючи з 1 січня 2009 року проводиться індексація затверджених цією постановою такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами, у зв'язку з чим затверджений відповідний порядок.

Порядок проведення індексації такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами, затверджений Постановою № 655, передбачає таке:

«1. Індексація такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу, проводиться починаючи з 1 січня 2009 р. за формулою:

$$H_i = H_p \times I / 100,$$

де H_i – проіндексований розмір такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу у поточному році, гривень з копійками (з округленням до двох десяткових знаків) за одну одиницю; H_p – проіндексований розмір такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу у попередньому році, гривень з копійками (з округленням до двох десяткових знаків) за одну одиницю; I – індекс споживчих цін (індекс інфляції) за попередній рік, відсотків.

2. У разі коли індекс споживчих цін (індекс інфляції) за попередній рік не перевищує 100 відсотків, індексація такс не проводиться.

3. Під час проведення індексації базовим вважається значення такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу, що утворилося станом на 31 грудня 2008 р., а для нововведених такс – на 31 грудня року їх введення.

4. Індекс споживчих цін розраховується Держстатом» [1].

До прикладу, такса для обчислення розміру шкоди станом на 2025 рік при самовільній рубці 1-го дерева з діаметром у корі біля шийки кореня 9 см становить 42,00 грн / 1 дерево; проіндексований розмір такси станом на кінець 2023 року становить 265,82 грн; індекс інфляції у 2024 році становить 112% [3].

Враховуючи зазначене, розмір шкоди становить:

$$265,82 \times 112 / 100 = 297,72 \text{ грн.}$$

Також слід зазначити, що проведення експертного дослідження з визначення розміру шкоди, завданої внаслідок незаконної порубки дерев або пошкодження дерев та рослин тощо у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у кожному окремому випадку визначається відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 575 від 10 травня 2022 року «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» [2] (далі – Постанова № 575).

Постановою № 575 затверджено спеціальні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду внаслідок:

незаконної рубки або пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня припинення росту (додаток 1);

пошкодження дерев та рослин, що мають здерев'яніле стебло, до ступеня неприпинення росту (додаток 2);

знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву, сіянців і саджанців (додаток 3);

знищення або пошкодження газонів та квітників (додаток 4);

самовільної заготівлі сіна або випасання худоби (додаток 5);

незаконного збору або знищення дикорослих трав'янистих рослин, лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, ягід, другорядних лісових матеріалів (додаток 6);

незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження (додаток 7);

пошкодження карстово-спелеологічних, геологічних та гідрологічних об'єктів (додаток 8);

проїзду транспорту, прольоту та посадки літальних апаратів (додаток 9);

самовільного зайняття земельних ділянок, невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту, забруднення та засмічення їх територій (додаток 10);

знищення або пошкодження інформаційно-охоронних та інших знаків (додаток 11);

знищення або пошкодження осушувальних каналів, дренажних і протиерозійних систем, доріг та інших об'єктів (додаток 12).

Також Постановою № 575 встановлено, що індексація затверджених цією постановою такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду підприємствами, установами, організаціями та громадянами проводиться згідно з Порядком проведення індексації такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду підприємствами, установами, організаціями та громадянами, яким передбачено таке:

«1. Розмір шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду, обчислюється з урахуванням індексу споживчих цін (індексу інфляції) та коефіцієнта, яким визначається особлива природоохоронна цінність територій та об'єктів природно-заповідного фонду, за встановленою формулою:

$$H_i = (H_p \times I / 100) \times 10,$$

де H_i – розмір шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду у поточному році, гривень з копійками (з округленням до двох десяткових знаків) за одну одиницю;

H_p – такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної природно-заповідному фонду за одну одиницю, встановлена у додатках 1–12 до Постанови № 575, гривень;

I – індекс споживчих цін (індекс інфляції) за попередній рік, відсотків;

10 – коефіцієнт, яким визначається особлива природоохоронна цінність територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

2. У разі коли індекс споживчих цін (індекс інфляції) за попередній рік не перевищує 100 відсотків, індексація такс не проводиться.

3. Індекс споживчих цін (індекс інфляції) розраховується Держстатом» [2].

Нарахування індексації в такому випадку здійснюється аналогічно нарахуванню індексації за прикладом, наведеним вище.

Отже, без індексації такс розмір шкоди буде обчислюватися неправильно і в неповному розмірі, відповідно збитки, що підлягають компенсації, будуть меншими.

Таким чином, проведення індексації такс є важливим та невід'ємним елементом для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу та природно-заповідному фонду підприємствами, установами, організаціями та громадянами, що дозволяє привести такси для відшкодування завданої шкоди у відповідність до рівня інфляції та об'єктивно встановити суму завданих збитків.

Список використаних джерел

1. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : Постанова Каб. Міністрів України від 23.07.2008 № 665: станом на 17 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-п#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: Постанова Каб. Міністрів України від 10.05.2022 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-п#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
3. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 28.04.2025).

Жовтюк Олександр,

начальник відділу міжнародного
співробітництва Національної
академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В умовах воєнного стану в Україні рівень злочинності зростає, відтак, порушення основоположних прав і свобод людини та громадянина набуває широких масштабів. Одним із головних завдань нашої держави є відсіч збройної агресії РФ та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні воєнних злочинів в Україні. За цих обставин постає необхідність криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів (ст. 438 КК України) [1], щоб задіяти всі національні та міжнародні правові механізми задля притягнення до кримінальної відповідальності винних, доведення невідворотності покарання воєнних злочинців, а також відновлення верховенства права та справедливості. Розслідування воєнних злочинів – складний і трудомісткий процес, що вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ та інших кваліфікованих

фахівців скоординувати свої зусилля та ресурси, щоб протистояти правовим, геополітичним та інформаційно-комунікаційним викликам.

Під час розслідування воєнних злочинів слід дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства, а також низки стандартів розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, стандарти розслідування охоплюють: визначення обсягу та змісту обставин, які підлягають доказуванню; окреслення особливостей отримання (збирання) інформації про можливі випадки вчинення кримінальних правопорушень, початку досудового розслідування, визначення та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій; алгоритмізацію дій працівників органу досудового розслідування та інших органів і підрозділів на кожному з етапів розслідування злочинів; аргументацію для процесуальних рішень; визначення процесуальних інструментів отримання та фіксації доказової бази тощо.

Зважаючи на той факт, що документування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень здійснюється в межах їх досудового розслідування, важливими є питання про виокремлення особливостей початку досудового розслідування окремих кримінальних правопорушень; повідомлення про підозру; прийняття процесуальних рішень, зокрема щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зупинення та закінчення досудового розслідування; здійснення спеціального досудового розслідування воєнних злочинів та пов'язаних з війною кримінальних правопорушень; міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень. Насамперед розслідування воєнних злочинів залежить від нормативно-правової регламентації як на національному, так і на міжнародному рівні; властивостей кримінально-правової та криміналістичної характеристик; резонансності досліджуваних складів кримінальних правопорушень; меж доказування у цій категорії кримінальних проваджень; здійснення досудового розслідування в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Окрім цього, щоб забезпечити повне та неупереджене розслідування воєнних злочинів, слід визначити їх кримінально-правову природу, удосконалити кримінальне законодавство внесенням відповідних змін у положення КК України. Так завдяки поєднанню кримінальних і криміналістичних знань вдасться сформувати методику подальшого етапу розслідування, досягти істинного результату, встановити винних, забезпечити правосуддя відповідно до кращого міжнародного досвіду [2, с. 277].

Також існує необхідність криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів задля забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. З практичної точки зору органи досудового розслідування змушені балансувати між швидкістю та повнотою розслідування, оскільки для обох показників бракує ресурсів і доказової інформації, їх правильного документування. Слід зазначити, що для судового розгляду воєнних злочинів, зокрема, як для судів України, так і будь-якого міжнародного суду основоположним буде встановлення причинно-наслідкового зв'язку між винними діями країни-агресора та наслідками, які були спричинені протиправними діями. З огляду на ці особливості вкрай необхідною є робота

з доказовою базою, зокрема збирання, документування та розслідування воєнних злочинів і військових кримінальних правопорушень, зважаючи на міжнародні стандарти доказування.

Розслідування воєнних злочинів в Україні має свою специфіку, зумовлену розвитком цифрових технологій, зокрема: 1) можливостями користувачів смартфонів, інших засобів з функціями фото- та відеофіксації документувати воєнні злочини, транслювати події онлайн, поширювати без кордонів інформацію через різні засоби масової інформації, охоплюючи широке коло користувачів; 2) можливостями моніторингу, стеження за об'єктами, встановлення їх геолокації, обробки даних за допомогою засобів кримінального аналізу та кіберрозвідки; 3) цифровізацією криміналістичної, судово-експертної діяльності, що підвищує якість, точність та швидкість збирання доказів; 4) трансформацією моделі кримінального провадження від паперової до електронної форми [3, с. 54].

Крім того, під час розслідування воєнних злочинів слід досліджувати всі джерела криміналістично значущої інформації. Важливими є «ідеальні» джерела слідової інформації, такі як показання свідків, потерпілих, підозрюваних (у тому числі військовополонених) щодо обставин події. Прискіплива увага повинна бути звернена на «речові джерела», які утворюють слідову картину події: місця руйнувань, зброя, боєприпаси та сліди їх застосування, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження; засоби катування (мотузки, пакети тощо).

Окрім вищезазначеного, звернемо увагу на техніко-криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів, що обумовлено особливостями їх розслідування, наприклад, особливістю слідової картини злочинів; суб'єктами техніко-криміналістичного забезпечення (слідчими, працівниками оперативних підрозділів, експертами); особливістю техніко-криміналістичних ситуацій. Так, на ситуації впливають такі чинники: неможливість затримати винних осіб, які перебувають на території країни-агресора, неможливість здійснити слідчі (розшукові) дії на окупованих територіях, небезпека проводити слідчі (розшукові) дії на територіях, де ведуться активні бойові дії. З-поміж ситуацій розслідування, які мають місце на початковому етапі розслідування і які зумовлюють подальші техніко-криміналістичні ситуації, виокремлюють: порушення законів і звичаїв війни на окупованій території; порушення законів і звичаїв війни на підконтрольній Україні території. Також серед типових техніко-криміналістичних ситуацій виокремлюють науково-технічні засоби й методи збирання доказів: на окупованій території; на території, підконтрольній Україні [4, с. 15].

Під час розслідування воєнних злочинів виникають проблеми, пов'язані із множинністю елементів об'єктивної сторони і кваліфікацією дій злочинців щодо потерпілих. Окремі аспекти у межах проблемних питань досліджуються за допомогою різних видів судових експертиз. До останніх можемо віднести психологічну та її різновиди, судово-медичну, трасологічну, вибухотехнічну, товарознавчу, мистецтвознавчу, екологічну. Також виникають труднощі з неможливістю своєчасного призначення судових експертиз, у зв'язку з

перебуванням в полоні, неможливістю розшуку безвісти зниклих осіб, неможливістю дослідження оригіналів цінностей, перебування під окупацією тощо.

Отже, воєнні злочини, відповідальність за які передбачена за ст. 438 КК України, слід розглядати як міжнародні злочини, які характеризуються подвійною протиправністю, заборонені нормами як національного, так і міжнародного кримінального права. Виклад норм носить бланкетний характер з відсиланням до міжнародного гуманітарного права. Доведення винуватості особи пов'язане зі встановленням контекстуального аспекту, який вважається найскладнішим. Контекст повинен бути пов'язаний з воєнним конфліктом, а інкриміноване кримінальне правопорушення має бути в контекстуальному, причинному і логічному зв'язку з вчиненими діями, незважаючи на те, в чому це дії виявляється. Під час застосування положень національного кримінального та кримінального процесуального законодавства правоохоронним органам слід орієнтуватися на практику міжнародних кримінальних судів, доктрину, авторитетні коментарі міжнародного гуманітарного права та положення міжнародних договорів. Впровадження й запозичення передового міжнародного досвіду й міжнародних стандартів під час розслідування воєнних злочинів, використання криміналістичних знань збирання доказової інформації, залучення іноземних фахівців має пріоритетну складову в системі правоохоронної діяльності та неабияку значущість для забезпечення прав людини. Правовий комплекс міжнародного гуманітарного права детермінує правову межу, на основі якої здійснюється юридична оцінка поведінки сторін збройного конфлікту та відбувається віднесення їх дій до найтяжчої групи міжнародних злочинів. Правоохоронна система України має активно впроваджувати міжнародні стандарти для проведення розслідування кримінальних правопорушень, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з проведенням бойових дій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Васюта Ю. В. Окремі аспекти розслідування воєнних злочинів: законодавство, доктрина, практика. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 277–280. <https://elar.navs.edu.ua/items/9ee5aee3-c12d-45d3-b62a-e14796e2caa8>
3. Дуфенюк О. Розслідування військових злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. Вип. 1. С. 46–56. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-6>
4. Сокурєнко В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Випуск 2 (31). С. 11–24. <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/605/708>

Задніченко Олег,
начальник відділу, Український
науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України
Сербіненко Оксана,
провідний судовий експерт,
Український науково-дослідний
інститут спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України
Герман Богдан,
консультант-експерт, Український
науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ, ПОЧЕРКОЗНАВЧА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗИ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ

Судова експертологія сьогодні, за своєю суттю, – це вид наукової діяльності, яка виступає надважливою складовою у справі забезпечення правосуддя, оскільки здійснює комплексний аналіз джерел доказів у кримінальних провадженнях. У цьому контексті дослідження документів та їх авторства завжди буде актуальним.

Водночас, на наш погляд, попри активну практику комплексного підходу до проведення технічної експертизи документів та почеркознавчої експертизи, вітчизняні експертні установи та криміналістичні центри оминають увагою можливості інтеграції вказаних видів експертизи з психологічною експертизою. Тоді як у країнах Західної Європи та в США подібний підхід активно використовується, зокрема при розслідуванні шахрайства, анонімних погроз і терористичних загроз.

Цим дослідженням автори здійснили спробу проаналізувати перспективи комплексного поєднання трьох видів судових експертиз: технічної експертизи документів, почеркознавчої та психологічної експертиз.

Отже, технічна експертиза документів є видом судової експертизи, що досліджує матеріальну структуру документів, спосіб їх виготовлення, можливі підробки або зміни. Як відомо, основними завданнями цієї експертизи є:

- встановлення способу друку або письма;
- виявлення підчищень, дописувань, підробок і змін;
- визначення давності нанесення тексту або підпису;
- дослідження використаних інструментів і матеріалів (чорнил, паперу, друкарських технологій тощо).

Судова почеркознавча експертиза спрямована на ідентифікацію особи за почерком або підписом, визначення індивідуальних особливостей письма та

можливого впливу зовнішніх факторів на його виконання. При цьому головними завданнями почеркознавчої експертизи вважаються:

- встановлення авторства рукописного тексту або підпису;
- дослідження стану виконавця під час написання документа (стрес, навмисна зміна почерку тощо);
- виявлення спроб наслідування або підробки почерку.

Судова психологічна експертиза вирішує значний спектр завдань. Проте в дискурсі саме цього дослідження доцільно сказати, що вона дозволяє визначити психоемоційний стан особи, яка створювала документ, а також дослідити можливий вплив зовнішніх факторів (маніпуляції, примус, психологічний тиск). Основними завданнями психологічної експертизи в такому випадку будуть:

- оцінка психологічного стану особи на момент написання документа;
- виявлення ознак примусу або маніпуляції щодо особи;
- аналіз особистісних характеристик автора документа.

Таким чином, на думку авторів, комплексний підхід, який проявляється в об'єднанні технічної експертизи документів, почеркознавчої та психологічної експертиз, дозволяє досягти певного синергетичного ефекту – підвищення точності аналізу документів.

Особливого значення такий комплексний підхід набуває в кримінальних провадженнях, зокрема під час розслідування:

- шахрайських схем і корупційних справ – сприяє встановленню справжніх авторів документів і можливих спроб маніпуляції доказами;
- фальсифікації заповітів, боргових розписок, договорів тощо – допомагає виявити маніпуляції як у технічному (підробка), так і в психологічному аспекті (вимушене підписання).

Це дозволить слідству не лише довести злочин, а й зрозуміти його контекст, що важливо для кваліфікації та обрання міри покарання.

На наше переконання, інтеграція технічної експертизи документів, почеркознавчої та психологічної експертизи безапеляційно відкриває нові можливості в забезпеченні правосуддя. Адже комплексний підхід до проведення дослідження дозволить отримати точніші результати, котрі, як наслідок, забезпечать підвищення достовірності висновків.

Список використаних джерел

1. Біленчук П. Д., Дубовий О. П. Судова експертиза : підручник. Київ : Атіка, 2005. 456 с.
2. Бондар М. Є., Ковальчук З. О., Сукманова Т. О. Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 19–29.
3. Воробей О. В. Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів. Київ : НАВСУ, 2005. 40 с.
4. Воробей О. В., Меленевська З. С. Криміналістичне дослідження підписів : посібник. Київ : Пульсари, 2006. 84 с.

5. Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів. Навчально-методичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 304 с.
6. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
7. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 08.04.2025).
8. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / за ред. І. П. Красюка, А. В. Іщенка. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 359 с.
9. Ковальов К. М. Визначення давності виготовлення документа: історичний аспект і сучасні тенденції. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 19–37.
10. Медведєв В. С. Кримінальна психологія : підручник. Київ : Атіка, 2004. 368 с.
11. Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. І. П. Красюка. Київ : Укр. центр духовн. культури, 2007. 280 с.
12. Методика судової психологічної експертизи (загальна частина) (реєстраційний код 14.1.77 у Реєстрі методик проведення судових експертиз).
13. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) (реєстраційний код 1.1.54 у Реєстрі методик проведення судових експертиз).
14. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) (реєстраційний код 2.1.13 у Реєстрі методик проведення судових експертиз).
15. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 08.04.2025).
16. Ellen D., Stephen Day S., Davies C. Scientific Examination of Documents: Methods and Techniques. CRC Press, 2018 (4th ed.). 266 p.
17. Godefroid J. Psychologie science humaine et science cognitive. De Boeck Supérieur, 2011. 1160 p.

Залужна Олена,
старший судовий експерт відділу
судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ, ЯКІ ВИНИКЛИ ПЕРЕД КРИМІНАЛІСТИКОЮ ТА СУДОВОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ

Під час проведення досудового слідства в кримінальному провадженні важливе значення має збирання доказової бази. Відомо, що доказами є фактичні дані, на основі яких у визначеному кримінальним процесуальним законодавством порядку встановлюють наявність або відсутність злочинного діяння, яке має значення для правильного вирішення справи. До них належать такі види слідчих дій: допит; пред'явлення для впізнання; огляд; ексгумація трупа; освідування особи; обшук; слідчий експеримент, проведення експертизи та інші. Важливим елементом у кримінальному провадженні є виявлення, фіксація, перевірка, дослідження, оцінка і використання доказів. Велике значення має набуття практичних навичок як виявлення, так і фіксації отриманих результатів проведених слідчих дій, насамперед, фахове проведення і документування результатів слідчих дій шляхом складання протоколів та додатків до них. Найважливіша частина протоколу – опис слідів-об'єктів дослідження та речових доказів [2, с. 8].

Повномасштабне вторгнення і військова агресія з боку РФ на території України та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинули на всі сфери нашого життя. Злочини, скоєні військовими РФ на території нашої держави, а це: масові вбивства мирних людей, знищення помешкання громадян та інфраструктури, гвалтування, мародерства та інші, є надзвичайно масштабними, і їх фіксування та розслідування потребують дослідження чималого обсягу подій, ретельного збирання значного масиву доказів і проведення численних судових експертиз.

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень цих категорій свідчить, що слідчі органи й оперативні підрозділи стикаються із серйозними труднощами під час їх виявлення, розкриття та розслідування, особливо в умовах воєнного стану й бойових дій. Насамперед це пов'язано зі специфікою способів скоєння таких кримінальних правопорушень і їх наслідків, наявних слідів, особливістю характеристики особи злочинця та недостатністю застосування науково-технічних, тактичних засобів і спеціальних знань щодо їх ефективного виявлення й розслідування. Крім цього, ускладненими вбачаємо також процедуру проведення досудового розслідування та судового розгляду, процес збирання доказів в умовах воєнного стану. Тому гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової бази розслідування воєнних злочинів, скоєних російськими військовими в Україні.

Також в умовах воєнного стану постали складнощі проведення окремих слідчих (розшукових) дій та, якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, який її призначив, повинні забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці [1, с. 2]. Але ускладнення та неможливість пояснюється недосяжністю місць подій та місцезнаходження об'єктів дослідження, які розміщені в зоні бойових дій або на тимчасово окупованих РФ територіях нашої країни чи на де окупованих місцевостях.

Зазначено, що слідчі (розшукові) дії та дослідження об'єктів є значущою складовою реалізації завдань кримінального провадження, визначених кримінальним процесуальним законодавством, тож у таких умовах перед юридичною наукою та правовою системою постали нові виклики й завдання, які, зі свого боку, передбачають застосування новітніх підходів до їх розв'язання, що дають змогу збирати, досліджувати й використовувати доказову інформацію. Особливої актуальності набуває тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок та інноваційних продуктів, їх прагматичного орієнтування на вирішення практичних завдань в умовах війни.

У таких реаліях воєнного сьогодення криміналістика покликана розробляти сучасні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із військовою агресією РФ проти України, й іншим злочинам в умовах війни. Водночас специфіка формування та застосування криміналістичних знань відображає певні тенденції розвитку сучасного глобалізованого світу, наявні виклики, загрози й засоби їх усунення або нейтралізації. У зв'язку з цим у сучасних реаліях гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової інформації та вирішенні низки інших важливих криміналістичних завдань сучасної юридичної практики в умовах війни. Новітні технології можуть значно удосконалити парадигму розслідування кримінальних правопорушень, надаючи потужні та ефективні засоби для виявлення та протидії злочинності.

Одним із найважливіших завдань криміналістики є розроблення та застосування техніко-, тактико- та методико-криміналістичних засобів, прийомів і рекомендацій, що дають змогу збирати, досліджувати й використовувати доказову інформацію.

Провідними завданнями криміналістики залишаються розроблення та застосування засобів, прийомів і методів, що дають змогу збирати, досліджувати та використовувати доказову інформацію навіть у складних умовах стану війни.

Вивчення та аналіз криміналістичних джерел, судової та слідчої практики свідчить про те, що нині існує низка проблем і складнощів під час використання науково-технічних засобів і методів практичними працівниками, що здебільшого є наслідком недостатньо належного науково-технічного забезпечення такої діяльності, яке нерідко пов'язане із низьким рівнем підготовки відповідних фахівців, а в багатьох випадках пояснюється відсутністю у них необхідних знань, умінь і практичних навичок щодо роботи із новітніми науково-технічними засобами, методами, інноваційними технологіями під час виявлення, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.94 № 4038а-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 23.04.2025).
2. Разумов Э. А. Практическое руководство по криминалистике : учеб.-практ. пособ. / под. ред. И. П. Красюка. Киев : ООО «Элит Принт», 2011. 465 с. : ил.

Заріцька Алла,

головний судовий експерт сектору
економічних досліджень
Рівненського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПІДПРИЄМСТВУ (УСТАНОВІ, ОРГАНІЗАЦІЇ) ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Збройна агресія РФ проти України спричинила численні руйнування та втрати майна громадян, підприємств та держави в цілому. Унаслідок збройної агресії РФ значну кількість майна, включаючи об'єкти цивільної інфраструктури, було пошкоджено або зруйновано. Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року географія конфлікту розширилася, що спричинило зростання кількості постраждалих осіб та пошкоджених / знищених об'єктів. У такій ситуації питання відшкодування завданих збитків та отримання компенсації за зруйноване / пошкоджене майно набуває особливої ваги.

Варто розуміти чітку різницю між відшкодуванням збитків та компенсацією. Відшкодуванням є грошові кошти, які стягуються з винної сторони, яка заподіяла збитки, а отже з країни-агресора. Натомість компенсацією вважається матеріальна підтримка, яка надається заявнику з державного (чи іншого, позаурядового) бюджету відповідно до сформованих бюджетних призначень.

Що належить до знищеного чи пошкодженого майна:

1. Знищені об'єкти нерухомого майна – об'єкти нерухомого майна, які розташовані в Україні та стали непридатними для використання за цільовим призначенням внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, відновлення яких є неможливим шляхом поточного або капітального ремонту, реконструкції, реставрації чи економічно недоцільним.

2. Пошкоджені об'єкти нерухомого майна – об'єкти нерухомого майна, які розташовані в Україні та пошкоджені внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, та можуть

бути відновлені шляхом поточного або капітального ремонту, реконструкції чи реставрації, відновлення яких є економічно доцільним.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923-IX (далі – Закон від 23.02.2023 № 2923-IX) [1] збиток – це вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна або розмір неодержаного прибутку (втрачена вигода), на який постраждалий суб'єкт мав право розраховувати за умови відсутності збройної агресії Російської Федерації проти України. Розмір збитку визначається шляхом стандартизованої оцінки у випадках та за методикою, що затверджується Кабінетом Міністрів України, та шляхом проведення незалежної оцінки збитків відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». При цьому основними складовими механізму визначення розміру збитків є постраждалий суб'єкт, акт оцінки та збиток.

Нормами Закону від 23.02.2023 № 2923-IX визначено право постраждалого суб'єкта, у тому числі підприємства, замовити проведення оцінки пошкодженого або знищеного майна внаслідок збройної агресії РФ проти України, за результатами якої буде складений акт оцінки із зазначенням вартості майна та розміру збитків, що в подальшому підлягатимуть державній реєстрації [1].

20 березня 2022 року Постановою Кабінету Міністрів України № 326 затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» (далі – Порядок № 326). Нормами цього Порядку визначені основні напрями, за якими будуть розроблені методики для оцінки шкоди і збитків, завданих внаслідок збройної агресії РФ [2].

Одним із таких напрямів є «економічні втрати підприємств», що включають втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їхнього майна, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

У розумінні господарського законодавства згідно з п. 2 ст. 224 Господарського кодексу України збитками є витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також неодержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною [3].

Визначення поняття «збитки» також міститься в Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, відповідно до якого матеріальна шкода (збитки) – це втрата активів чи недоотримання належних доходів об'єктом контролю та/або державою, що сталися внаслідок порушення законодавства об'єктом контролю шляхом дій або бездіяльності його посадових (службових) осіб [4]. У Порядку взаємодії також визначено поняття «розмір матеріальної шкоди (збитків)» як вартість втрачених активів або недоотриманих доходів, яка

визначається за даними бухгалтерського обліку і фінансової звітності об'єкта контролю або експертною оцінкою та іншими визначеними законодавством способами [4].

Отже, чинне законодавство визначає збитки як понесені втрати майна, активів, доходів. При цьому розрахунок розміру збитків потребує документального обґрунтування, яке забезпечується даними бухгалтерського обліку та експертної оцінки. Для забезпечення можливості проведення розрахунку розміру збитків підприємству доцільно підготувати необхідні документи, що підтверджують факт знищення / пошкодження майна. До таких документів доцільно віднести: документи, що посвідчують право власності на майно, технічну документацію (технічні паспорти, проектно-кошторисна документація тощо); накази по підприємству щодо неможливості використання майна через втрату контролю над майном, щодо знищення / пошкодження майна, щодо призупинення діяльності окремих підрозділів підприємства, або підприємства в цілому; проведення інвентаризації майна; проведення технічної інвентаризації майна для отримання висновків руйнування / пошкодження виробничого та/або нерухомого майна; документи щодо господарської діяльності підприємства, бухгалтерські документи щодо минулих, поточних і запланованих обсягів господарської діяльності з метою підтвердження збитків підприємства.

Окрім розміру збитків Порядком № 326 передбачено також визначення упущеної вигоди [2]. Так, згідно зі ст. 225 Господарського кодексу України до складу збитків включається неoderжаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною [3].

Підприємству для підтвердження розміру упущеної вигоди необхідно підготувати засвідчені копії укладених чинних договорів і тих, що планувалися до виконання, а також відповідної первинної документації щодо господарських операцій, які були унеможливлені внаслідок збройної агресії ворожої держави. За необхідності додаються виписки з банківських рахунків, платіжні доручення, що підтверджують певні надходження за цими договорами або від цих контрагентів у попередніх періодах (за наявності), а також листування з контрагентами щодо намірів провести прибуткові господарські операції. З точки зору документального забезпечення розмір неoderжаних доходів через війну у формі упущеної вигоди підприємство може встановити, провівши аудиторську перевірку за період починаючи з 24 лютого 2022 року. У такий спосіб буде зафіксовано зниження чи відсутність доходів з початком повномасштабного вторгнення РФ.

У свою чергу відповідно до ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» проведення оцінки майна є обов'язковим при визначенні збитків або розміру відшкодування у випадках, встановлених законом. Статтею 3 цього Закону визначено, що незалежною оцінкою майна вважається оцінка майна, що проведена суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання [6].

Тобто вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна для включення його до суми збитків має бути підтверджена документально. У цьому питанні слід спиратися на норми Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, у якому зазначено, що розмір збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей визначається шляхом проведення незалежної оцінки відповідно до національних стандартів оцінки, а в разі визначення розміру збитків, що призвели до завдання майнової шкоди державі, територіальній громаді або суб'єкту господарювання з державною (комунальною) часткою в статутному (складеному) капіталі, розмір збитків визначається відповідно до методики оцінки майна, затвердженої Кабінетом Міністрів України [7].

Для фіксації пошкоджень, псування, знищень товарно-матеріальних цінностей унаслідок дій російських загарбників на підприємствах (в установах, організаціях, тощо) проводиться також інвентаризація. У Положенні про інвентаризацію активів та зобов'язань визначено, що в разі встановлення фактів крадіжок, псування цінностей, аварій чи пожежі проведення інвентаризації є обов'язковим [5]. Під час інвентаризації встановлюється фактична наявність цінностей, їх стан, дані щодо яких у подальшому порівнюється з даними бухгалтерського обліку. За результатами інвентаризації виявляються нестачі або надлишки цінностей. Збитки під час інвентаризації не встановлюються. Отже, нестачі матеріальних цінностей, що виявлені під час проведення інвентаризації, відповідно до Порядку № 116 підлягають незалежному оцінюванню для їх подальшого включення до розміру збитків.

Основним завданням судової економічної експертизи є визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі, розрахунків втраченої вигоди та підтвердження чи спростування вже визначеного економічного показника майнової шкоди (збитків). Проведення розрахунку розміру зазначених показників та оцінка матеріальних цінностей, нестачу яких виявили під час інвентаризації, не належить до завдань судової економічної експертизи.

Об'єктами дослідження судової економічної експертизи є документи бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності та документи про економічну діяльність підприємств і організацій, що містять відомості про господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді.

Таким чином, для підтвердження розрахунку розміру збитків, завданих підприємству військовою агресією з боку РФ, судова економічна експертиза призначається тільки після проведення розрахунку уповноваженими на це органами виконавчої влади розміру нестачі матеріальних цінностей, втраченої вигоди, майнової шкоди та збитків.

Список використаних джерел

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської

федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2923-20> (дата звернення: 28.04.2025).

2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

4. Порядок взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затверджений наказом Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

5. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

7. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 № 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

Заярченко Олександр,
завідувач відділу криміналістичного
дослідження транспортних засобів і
реєстраційних документів, що їх
супроводжують,
Одеського НДЕКЦ МВС

Скліфос Олексій,
судовий експерт відділу
криміналістичного дослідження
транспортних засобів і реєстраційних
документів, що їх супроводжують,
Одеського НДЕКЦ МВС

Таран В'ячеслав,
судовий експерт відділу
криміналістичного дослідження
транспортних засобів і реєстраційних
документів, що їх супроводжують,
Одеського НДЕКЦ МВС

МЕТОДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ПРЕДМЕТ ЗНИЩЕННЯ, ПІДРОБКИ АБО ЗАМІНИ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ ТА АГРЕГАТІВ

Вирішення різноманітних завдань у кримінальних провадженнях про злочинні діяння, пов'язані з використанням транспортних засобів, потребує застосування спеціальних знань у різних галузях криміналістичної техніки. У цьому сенсі слід зазначити, що криміналістичні дослідження номерів вузлів та агрегатів транспортних засобів, а також документів, що їх супроводжують, широко застосовуються для протидії злочинам у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, економічним злочинам і багатьом іншим видам кримінальних правопорушень. Встановлення експертом факту зміни номерного позначення транспортного засобу або підробки документів, що його супроводжують, залежить від виконання усіх вимог методики проведення обраного виду експертного дослідження [1, с. 234].

Для виконання конкретного експертного завдання під час проведення експертиз чи експертних досліджень експерти застосовують відповідні методики проведення судових експертиз та методи дослідження. Вибір методу та способу проведення експертизи належить до компетенції експерта [4, с. 6].

Вибір методу криміналістичного дослідження транспортного засобу залежить від певних факторів: норми чинного законодавства у сфері здійснення судочинства (кримінального, цивільного, адміністративного); знання та навички експерта, який застосовує метод; завдання дослідження; специфіки об'єкта дослідження, умови дослідження [5, с. 337].

Питання методики дослідження знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу є предметом серйозних наукових

досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів. Зокрема, слід назвати таких вчених, як: М. М. Алексійчук, В. П. Бахін, Л. О. Висоцька, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, А. В. Канашук, І. П. Красюк, С. Є. Петров, О. А. Просолов, В. В. Тищенко, П. В. Цимбало, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та ін. [2, с. 13].

Вибираючи метод експертного дослідження, слід враховувати форму підробки ідентифікаційних номерів транспортного засобу, які можуть вчинятись у такі способи:

1) **перебивання номера.** Як це робиться: старі символи вибивають або шліфують до рівня поверхні, потім на те саме місце наносять новий номер за допомогою ручного або електромеханічного штанцювання;

2) **видалення номера.** Механічні методи: шліфування наждаком, кругом або абразивом. Після цього поверхню шпаклюють, фарбують, навіть наносять імітацію текстури. Хімічні методи: використання кислотних розчинів (соляна, сірчана, азотна кислота або їхні суміші). Це може бути виявлено експертизою;

3) **уварювання чужого фрагмента з «правильним» номером.** Як це робиться: вирізається фрагмент металу з VIN-кодом з «донора». Уварюється на місце старого (зазвичай точкове або аргонне зварювання);

4) **підробка дублюючих табличок.** Способи: виготовлення нової таблички з VIN – на алюмінії, сталі або навіть на 3D-принтері. Використання гравірувального обладнання (лазерне або механічне);

5) **тимчасове маскування або обман системи.** Трюки: закриття номера накладкою або декоративною плівкою, особливо на двигуні.

Методи ідентифікації номерів автомобіля дають змогу виконати ретельний аналіз різних особливостей об'єктів дослідження (магнітних, оптичних, люмінесцентних, фізичних, хімічних та ін.). Передусім застосовують методи, які не змінюють зовнішнього вигляду об'єктів дослідження (неруйнівні методи), а надалі, за потреби, використовують інші методи (руйнівні). За загальним підходом спочатку застосовуються неруйнівні методи, зокрема такі.

Візуальний метод дослідження: під час візуального огляду ідентифікаційних номерів оцінюють місця їх розташування, визначають відповідність цих місць конкретній моделі й даті її виготовлення, розшифровують кожну позицію, що має значення для ідентифікації номера, а також її відповідність наданому на дослідження автомобілю.

Цей метод використовується для встановлення дати виготовлення (здійснюється огляд комплектувальних деталей). Здебільшого візуальний метод дає змогу встановити факт підроблення ідентифікаційних номерів [2, с. 86].

Оптичні методи дослідження: дослідження виконується за допомогою збільшувальних приладів (лупи), що збільшують зображення у 2–10 разів, різних джерел світла (малих ліхтарів, потужних випромінювачів світла) і дзеркал (плоских і вигнутих). Застосуванням цього методу досліджують рельєфи пофарбованих і незабарвлених поверхонь металевих деталей (поля нумерації), шви зварювання, поверхні деталей кріплення (голівок гвинтів і заклепок), записи на заводських табличках, способи їх виготовлення. Застосування експертно-криміналістичних методів і технічних прийомів дослідження ідентифікаційних

номерів, супровідних документів та інших інформаційних носіїв, даних передбачає з'ясування їх відповідності досліджуваному ТЗ [2, с. 87].

Магнітооптичний метод дослідження: в основі методу принцип використання магнітооптичної візуалізації, заснований на повороті площини поляризації падаючого плоско-паралельного потоку за взаємодії з магнітооптичним середовищем, розміщеним у зовнішньому керованому полі.

Використовується програмно-апаратний комплекс «ВІЙ», призначений для оперативного виявлення неруйнівних ознак змінення ідентифікаційних номерів агрегатів автотранспортних засобів і проведення комплексних досліджень з відновлення первинних ідентифікаційних номерів. Цей виріб орієнтований на розв'язання завдань криміналістики в частині досліджень ідентифікаційних даних автомобілів, виконаних на носіях із феромагнітних матеріалів (сталі, чавуну) переважно неруйнівними методами [2, с. 88].

Проведення вимірів шарів лакофарбового покриття: вимірювач товщини лакофарбового покриття призначений для вимірювання товщини шарів немагнітних матеріалів (лаків, фарб), розташованих на основі з феромагнітних матеріалів [2, с. 90].

Метод магнітної суспензії: для дослідження транспортного засобу може бути застосовано метод магнітної суспензії, заснований на властивостях магнітного поля. Він призначений для дослідження місць, де було виявлено сліди будь-яких механічних впливів (деталі, надані на дослідження, повинні бути виготовлені з феромагнітних сплавів) [2, с. 91].

До руйнівних методів належать:

Дослідження лакофарбового покриття в полі нумерації є обов'язковим етапом проведення дослідження ідентифікаційного номера (коли необхідно визначити, номер є оригінальним чи зміненим). Це дослідження виконується без зняття лакофарбового покриття в полі нумерації. Метою дослідження є виявлення морфологічних слідів перефарбування в полі нумерації або всієї деталі, а також додаткових ознак способу змінення рельєфу шару (сліди малярського пензля або пульверизатора), після чого підлягає встановленню структура лакофарбового покриття [2, с. 92].

Метод хімічного (електрохімічного) травлення: найпоширенішим методом відновлення (встановлення) знищених (змінених) знаків номера є хімічне травлення. За допомогою цього методу відновлюють первинні знаки, вибиті на заводі за допомогою нумераторів або випалені електроіскровим способом [2, с. 94].

Хімічне травлення: якщо досліджувана поверхня горизонтальна, поле нумерації обмежується пластиліновими стінками, висота яких 2–5 мм. У підготовлену в такий спосіб ванночку наливають реагент (електроліт), який потрібно кожні 10–20 хвилин замінювати на новий і постійно стежити за процесом реакції. Якщо поверхня вертикальна або неможливо зробити ванночку для електроліту, досліджувану поверхню варто зволожувати змоченим в електроліті шматочком марлі. Рухи тертя виконують в одному напрямку – уздовж довжини рядка з символами, водночас потрібно постійно стежити за виникненням змін на поверхні металу (поява знаків або контурів слідів

інструментів). Кожні 10–15 хвилин тампон необхідно міняти на новий. Хімічне травлення триває до появи контурів знаків (в окремих місцях контури можуть виявитися не одночасно, тому використовують збільшувальні прилади та відповідне освітлення і постійно стежать за контурами, що з'являються, фіксуючи значення можливих символів), оскільки з часом поверхня металу може стати абсолютно рівною (зникають мікротраси, що з'явилися під час полірування). Варто зазначити, що поява контурів знаків залежить від металу та методу знищення знаків, вони можуть бути рельєфними або плоскими (у цьому разі контури можна помітити за різного освітлення, тому що метали різної щільності відбивають світло неоднаково) [2, с. 95].

Метод електрохімічного травлення: цей метод, як і метод хімічного травлення, ґрунтується на явищі різної швидкості розчинення деформованого й недеформованого металу. Його специфічність у тому, що під час застосування електрохімічного методу розчинення металу відбувається під впливом електричного струму, а це означає, що швидкість розчинення є більшою, ніж під час застосування методу хімічного травлення, тому необхідно якомога ретельніше контролювати процес. На практиці цей метод дає дуже гарні результати і в більшості випадків вдається встановити первинний номер транспортного засобу. Перед застосуванням цього методу необхідно сфотографувати номерний майданчик, щоб зафіксувати вторинний номер перед дослідженням (рис. 1).

Рис. 1. Зображення номерного майданчика

До заздалегідь підготовленої поверхні підключають полюс (катод) джерела постійного електричного струму, яке має бути виготовлене з двох послідовно з'єднаних батарей 4,5 В (також може бути використане джерело змінного струму із застосуванням випрямлювача. Напруга повинна бути 4–12 В. Припустиме використання акумуляторної батареї 4–12 В. Швидкість травлення можна регулювати за допомогою звичайного реостату відповідної потужності або зміненням концентрації електроліту. Негативний полюс джерела (анод) обгортають ватним або марлевым тампоном, рясно змоченим в електроліті. Цим тампоном полірують досліджувану поверхню. Полірування здійснюється по всій площі досліджуваної поверхні, щоб на поверхні металу не утворювалися заглибини. Необхідно контролювати, щоб тампон не висихав і не вкривався металеву плівкою, тому його слід частіше змочувати або міняти. У процесі відновлення номера іноді доводиться регулювати силу струму. Якщо тампон швидко висихає або спостерігається іскріння, необхідно зменшувати силу струму, а якщо не спостерігається виділення газів у електроліті – її необхідно збільшувати. Після завершення процесу відновлення номерів фотографують

результат, досліджувану поверхню промивають водою або органічним розчинником і вкривають консервантом (рис. 2–4).

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

У результаті проведених досліджень на практиці, було доведено ефективність використання електрохімічного методу дослідження, що дозволяє встановлювати первинні номери транспортних засобів [2, с. 96].

Ось декілька актуальних прикладів з української судової практики, що ілюструють застосування криміналістичних методів дослідження ідентифікаційних номерів транспортних засобів:

1. Підробка VIN-коду шляхом вварювання фрагмента кузова (м. Суми, 2019). Суть справи: у ході експертизи автомобіля Mercedes-Benz 300E було встановлено, що частина кузова з VIN-кодом була вирізана та замінена на інший фрагмент з іншим номером. Номер був нанесений заводським способом, але сам фрагмент вварено кустарно. Дублюючі таблички були відсутні, що ускладнило ідентифікацію. Методи: металографічний аналіз, візуальний огляд, порівняння з еталонними зразками. Результат: автомобіль визнано з підробленим ідентифікаційним номером, що стало підставою для відкриття кримінального провадження.

2. Виявлення змін у номері кузова та двигуна (м. Одеса, 2017). Суть справи: під час перереєстрації автомобіля Toyota Highlander було виявлено, що ідентифікаційний номер кузова змінено шляхом вварювання фрагмента з іншим номером, а номер двигуна перебито. Методи: комплексне дослідження

транспортного засобу та документів, металографічний аналіз. Результат: встановлено факт змін у номерах, що стало підставою для відмови в перереєстрації та подальшого розслідування.

3. Легалізація викраденого авто. Приклад (м. Львів, 2022): із Польщі був викрадений автомобіль Volkswagen Touareg. Злочинці придбали документи та VIN-код від списаного українського авто тієї самої моделі. Вирізали фрагмент кузова з VIN і вварили у викрадений автомобіль. Методи легалізації: фальшиві документи (свідоцтво про реєстрацію, довіреність). Переоформлення через знайомих у сервісних центрах. Викриття: під час експертизи виявлено розбіжності в шрифті VIN та факти зварювання.

4. Відновлення «тоталу» із заміною номерів. Приклад (Черкаська обл., 2023): Skoda Octavia була списана після ДТП. Кузов розрізали, залишили лише задню частину з номером. Придбали аналогічне авто без документів, зібрали з двох одне. Техніка: підбір відповідного фрагмента. Зварювання, шпатлювання, фарбування. Викриття: Під час експертизи виявлено зміни в структурі металу в зоні VIN.

Ці приклади демонструють важливість криміналістичних методів дослідження у виявленні підробок ідентифікаційних номерів транспортних засобів.

Список використаних джерел

1. Сезонов В. С. Правові та організаційні основи комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. Харків, 2018. С. 233–236. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/b1b639b4-f035-43f8-aff7-6530b01e7dc1>
2. Долгий В. В. Основи методики розслідування знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу. Запоріжжя, 2020. С. 10–20, 28–29, 36, 38, 44, 86–97, 111. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/2583>
3. Бондаренко В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу. Київ, 2018. С. 13–17. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/a5b62330-6f3b-4218-9481-86045f66c6d4>
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затверджена наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
5. Сезонов В. Загальна характеристика методів комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів. *Підприємство, господарства і право*. 2019. № 3. С. 336–340. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/64.pdf>

Зверєвич Олександр,
старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень та
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Волинського
НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ ВИМОГ СУДОВОЇ ФОТОГРАФІЇ ПІД ЧАС ІЛЮСТРУВАННЯ ОПТИЧНИХ ДИСКІВ ДЛЯ ЛАЗЕРНИХ СИСТЕМ ЗЧИТУВАННЯ

Життя не стоїть на місці. Як і криміналістика. Постійно до сталих додаються нові методики, з'являються нові об'єкти досліджень. Як приклад, дослідження інформації дактилоскопічного походження, що надається на цифрових носіях, зокрема на оптичних дисках для лазерних систем зчитування.

Під час виконання досліджень судовий експерт традиційно повинен дотримуватися засад науково-дослідної фотографії – частини криміналістичної техніки, яка являє собою систему фотографічних методів і способів фотозйомки, що застосовуються при проведенні експертних досліджень. У цих конкретних випадках, не заглиблюючись у теоретичні засади судової фотографії, слід дотримуватись основних правил фотографування дзеркальних об'єктів – уникнути сторонніх ефектів (бліків) та не відобразити на знімку деталей фотокамери.

Здавалося б, не найскладніше завдання – проілюструвати лицьовий і зворотний бік оптичного диска, на якому надана оцифрована інформація. Однак, як виявляється, виконати таку дію без фоторепродукційних установок, назви яких, можливо, вже ні про що не говорять молодому поколінню криміналістів, хіба що як музейні архаїзми: «МРКА», «Уларус», та не порушити при цьому вимоги судової фотографії не так вже й просто. Особливо це стосується зворотного боку оптичного диска, що має дзеркальну поверхню.

Якщо рухатися шляхом найменшого спротиву, виготовити ілюстрацію з використанням сканера:

На мій погляд, не зовсім коректно, зазначивши у висновку експерта свою освіту, стаж експертної роботи, номери рішень ЕКК про присвоєння і підвищення кваліфікації судового експерта, – у тому ж самому висновку в ілюстративній таблиці помістити подібну пародію на вимоги судової фотографії.

Як один із варіантів, можна застосувати кільцеву лампу, використання якої позитивно зарекомендувало себе під час ілюстрування деяких інших об'єктів. У цьому випадку вимоги судової фотографії дотримані, тобто об'єктив фотокамери розташований перпендикулярно об'єкту, але навіть за використання поляризаційних світлофільтрів наявність та інтенсивність бліків зменшується, але не зникає остаточно:

Наступний варіант – фотозйомка при денному освітленні. Але в такому разі доводиться порушувати вимоги судової фотографії: розташовувати площину об'єктива під певним кутом до об'єкта, що негативно впливає на якість ілюстрації – при детальному огляді ілюстрації, диск, який має круглу форму, виглядає еліпсоїдним:

Отже, пропоную шановному товариству обговорити переваги і недоліки зазначених способів ілюстрування оптичних дисків. Можливо, є позитивний досвід, як виконувати фотографування, не порушуючи при цьому вимог судової

фотографії. В іншому випадку, обрати спосіб, що мав би бути максимально наближеним до вимог судово-дослідницької фотографії з метою отримання якісних і адекватних ілюстрацій.

Список використаних джерел

1. Криміналістичне дослідження слідів рук. / [Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В.]. Київ : Атіка, 2000.
2. Криміналістична техніка / [За ред. А. В. Кофанова]. Київ : КИЙ, 2006.
3. Використання судової фотографії для фіксації слідів дактилоскопічного походження / [Полтавський А. О., Кузнецов В. А., Димитрова Ю. В., Щавелєв А. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2003.

Здебський Дмитро,

аспірант 3-го курсу заочної форми
навчання докторантури
та аспірантури Одеського державного
університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Перший випадок використання поліграфа в судовій практиці зафіксовано 10 червня 1922 року. Американський психолог і юрист Вільям Марстон застосував стандартні медичні прилади для проведення тесту на виявлення брехні у підозрюваного у вбивстві Джеймса Фрая [1]. Однак у 1923 році під час розгляду справи «Фрай проти США» ці докази не були визнані допустимими. Суд аргументував своє рішення тим, що метод, за допомогою якого вони були отримані, на той час не мав достатнього наукового обґрунтування. Відповідно до Стандарту Фрая, суд повинен був переконатися, що процедура, методика чи принципи, на яких базуються висновки експерта, є загальноприйнятими серед значної частини наукової спільноти [6, с. 31].

Невдале використання поліграфа на ранніх етапах у судовій системі США створило 70-річний прецедент, що дозволяв відхиляти висновки поліграфологів стороною, яка не була в них зацікавлена. Однак ця практика зберігалася лише до 1993 року, коли рішення у справі «Дауберт проти Меррел Доу Фармасьютікалс» запровадило новий підхід до оцінки наукової обґрунтованості доказів, фактично скасувавши Стандарт Фрая. Хоча цей випадок не стосувався поліграфа, він визначав критерії доведення причинно-наслідкового зв'язку між вживанням лікарських засобів під час вагітності та вродженими патологіями у дітей. Стандарт Дауберта став офіційним інструментом перевірки наукової достовірності та об'єктивності експертних висновків, базуючись на заздалегідь визначених критеріях аналізу. Відповідно до нього після ознайомлення із письмовими висновками експерти мають давати усні пояснення в суді. При цьому їхні висновки повинні ґрунтуватися на науково підтверджених даних,

методах та принципах, а також відповідати фактичним матеріалам справи. Якщо експертний висновок не відповідає цим загальним критеріям, він виключається з переліку допустимих доказів [5, с. 265].

Американська поліграфологічна асоціація (АПА) провела мета-аналітичне дослідження точності валідних поліграфологічних методик, результати якого були опубліковані у 2011 році в журналі *Polygraph* [7]. У цьому дослідженні оцінювалася ефективність застосування поліграфологічних методик за такими критеріями: успішне проходження апробації, належне рецензування (не менше трьох експертів), широке визнання як у наукових, так і в професійних колах, визначення відсотка точних і помилкових висновків, а також стандарти їх використання та контролю. Це дослідження дало вичерпні відповіді на ключові питання щодо оцінки письмових висновків експертів-поліграфологів відповідно до Стандарту Дауберта. Доведена ефективність проаналізованих методик визнається не тільки в судах США, а й у країнах Латинської Америки, Європи, Африки та інших державах, що дотримуються міжнародних стандартів якості поліграфологічних досліджень. Водночас в Україні підходи до вибору ефективних методик поліграфологічних досліджень не завжди відповідають міжнародній практиці [4, с. 35].

В Україні судові психологічні експертизи із застосуванням поліграфа проводяться з 2017 року [2, с. 7]. Відповідно до ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», використання поліграфа в судовій експертизі базується на загальних принципах судово-експертної діяльності, доповнених специфічними, науково обґрунтованими методами, характерними саме для цього виду досліджень [3]. Це визначення, на нашу думку, дає підстави застосовувати критерії Стандарту Дауберта в межах таких експертиз. Згідно з п.п. 2 п. 6.8 ДСТУ 9266:2023 під час судових психологічних експертиз із використанням поліграфа застосовуються спеціальні методики:

а) методики, спрямовані на виявлення прихованої інформації, зокрема: тести на знання відомого рішення; тести на знання невідомого рішення; тести перевірки версій;

б) методика питань порівняння [3].

Термін «методика виявлення прихованої інформації» є застарілим і неточним у сучасній поліграфології, натомість більш коректною назвою є «методики на впізнання». Варто зазначити, що лише одна з таких методик – *Concealed Information Test (CIT)* – увійшла до мета-аналізу АПА з показником надійності 82,3 %. Цей рівень не відповідає встановленим у судах США вимогам, які передбачають точність не менше 90 %. Більше того, тести на знання відомого та невідомого рішення не були включені до мета-аналізу АПА через їх недостатню надійність.

Як зазначає В. І. Барко, у багатьох країнах світу і нашій державі під час застосування поліграфа широко застосовуються поліграфологічні методики запитань порівняння, які містять чітку структуру і послідовність запитань [2, с. 14–15]. Єдині методики, що задовольняють вимоги судової системи США, це

діагностичні методики із запитаннями порівняння, надійність яких відповідно до мета-аналізу АПА сягає 90 % [7].

На нашу думку, експерт, який використовує поліграф, повинен керуватися насамперед науково обґрунтованими методиками. Відповідно до Стандарту Дауберта обрана ним методика поліграфологічного дослідження має відповідати таким критеріям:

- 1) пройти належну апробацію, підтверджену науковими публікаціями. Отримати відповідне наукове рецензування;
- 2) мати позитивну оцінку серед судових експертів із конкретними прикладами застосування;
- 3) відображати рівень неточних або помилкових висновків (статистичну похибку) не більше 10 % і забезпечувати точність не менше 90 %;
- 4) дотримуватися встановлених стандартів контролю якості під час підготовки експертного висновку.

Аналіз історії використання поліграфа в судовій експертизі свідчить про складний шлях його визнання як надійного інструменту отримання доказової інформації. Від першого випадку застосування в 1922 році до впровадження Стандарту Дауберта в 1993 році поліграфологічні методики зазнавали значних змін та оцінок наукової спільноти. Сучасні міжнародні стандарти, зокрема рекомендації Американської поліграфологічної асоціації, підтверджують ефективність лише тих методик, які мають наукову апробацію, рецензування, високий рівень точності (не менше 90 %) і чітко визначені стандарти контролю якості. Водночас в Україні використання поліграфа в судових експертизах регламентується ДСТУ 9266:2023, що визначає основні принципи та методики, однак не завжди відповідає міжнародним вимогам щодо наукової достовірності. Враховуючи досвід інших країн, для підвищення об'єктивності та доказової цінності висновків поліграфологів в Україні необхідно орієнтуватися на науково визнані методики, що відповідають критеріям Стандарту Дауберта. Це дозволить інтегрувати найкращі світові практики у сферу судової експертизи, забезпечивши її високу якість та відповідність міжнародним стандартам.

Список використаних джерел

1. Американська поліграфологічна асоціація сформулювала офіційне повідомлення, що 19 квітня 2021 року виповнилося 100 років прототипу класичного поліграфа в світі та народженню професії поліграфолога. URL: <https://expertize-journal.org.ua/all-news/5864-amerikanska-poligrafologichna-asotsiatsiya-sformulyovala-ofitsijne-povidomlennya-shcho-19-kvitnya-2021-roku-vipovnilosya-100-rokiv-prototipu-poligrafa-v-sviti-ta-narodzhennyu-profesiji-poligrafologa> (дата звернення: 12.01.2024).

2. Барко В. І., Барко В. В. Психологічні особливості застосування поліграфологічних методик запитань порівняння: теорія і практика досліджень. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 79(3). С. 7–16. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-79-3-7-16>

3. ДСТУ 9266:2023 Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги. ДП «УкрНДНЦ», 2023. 14 с.

4. Здебський Д. В., Ісмаїлов К. Ю. До питання імплементації в правову систему України досвіду правозастосування поліграфа в США. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 32–38. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-86-32-38>

5. Калініченко М. М., Струк І. О. Стандарт Дауберта як методика верифікації експертних досліджень об'єктів інтелектуальної власності. *Вісник ОНДІСЕ* : науково-практичне видання / Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. Одеса. 2019. Випуск 5. С. 264–267.

6. Щербаковський М. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. № 3. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal> (дата звернення: 12.01.2024).

7. Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques. Report Prepared For The American Polygraph Association Board of Directors Nate Gordon, President (2010–2011) by The Ad-Hoc Committee on Validated Techniques Mike Gougler, Committee Chair Raymond Nelson, Principal Investigator Mark Handler, Donald Krapohl, Pam Shaw, Leonard Bierman. *Polygraph*, 2011. 40(4). P. 193–305.

Зобояркін Євгеній,

завідувач сектору трасологічного
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Львівського
НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРОБНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Одним із завдань балістичної експертизи є встановлення конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних гільзах, кулях, шроті, картечі. Під час проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання експерт стикається з певними особливостями дослідження та ідентифікації переробленої, саморобної та атипової зброї, зокрема саморобного пістолета і кулі. При цьому на вирішення судової експертизи можуть бути поставлені питання, які мають не лише практичне значення, а й значний теоретичний інтерес:

Чи є предмет, наданий на дослідження, вогнепальною зброєю? Якщо є, то до якого виду вогнепальної зброї належить?

Чи придатний до стрільби наданий на дослідження предмет, схожий на зброю?

Чи є предмет, схожий на деформовану кулю, боєприпасом? Якщо є, то чи був він випущений з наданого на дослідження предмета, схожого на вогнепальну зброю?

Беручи до уваги значний обсяг матеріалу, який надає відповіді на всі зазначені запитання, у цих тезах викладено лише принципи і порядок ідентифікації саморобної зброї на прикладі об'єкта дослідження, зовні схожого на пістолет (рис. 1).

Рис. 1. Загальний вигляд об'єкта дослідження

У дослідженні використано термінологію [1], яка описує вогнепальну зброю та її складові частини, тому об'єкт дослідження названо «пістолет».

Під час візуального огляду пістолета встановлено, що в казенній частині ствола, яка виконує функцію патронника, розташована стріляна гільза (рис. 2), яка для подальшого дослідження була вилучена. Спусковий механізм пістолета перебував у спущеному положенні.

Пістолет (рис. 1) складається зі ствола, ствольної коробки, руків'я пістолетного типу із спусковою скобою.

Рис. 2. Гільза, яка містилася в казенній частині пістолета

Руків'я пістолета зі спусковою скобою виготовлене з деревини коричневого кольору та має лакове покриття. У руків'ї за допомогою наскрізного гвинта закріплений спусковий механізм, який складається зі спускового гачка та підпружиненого шептала. Деталі спускового механізму виготовлені з металу сірого кольору, який притягується магнітом.

У верхній частині основи руків'я є виріз у вигляді повздовжнього жолоба, у якому закріплена ствольна коробка циліндричної форми, виготовлена з металу сірого кольору, який притягується магнітом. Ствольна коробка кріпиться до руків'я пістолета за допомогою електроізоляційної стрічки синього кольору.

У верхній частині ствольної коробки біля заднього зрізу вкручено шуруп, за допомогою якого в її середині закріплена пластина бойка з двома виступами-ударниками. Шуруп також виконує функцію запираючого механізму ствола та служить додатковим кріпленням ствольної коробки до руків'я пістолета.

Ствол пістолета має форму циліндра і виготовлений з металу сірого кольору, який не притягується магнітом. Ствол розташований у ствольній коробці зі значними люфтами через різницю його зовнішнього діаметра (8 мм) та внутрішнього діаметра трубки ствольної коробки (9,5 мм).

Рис. 3. Загальний вигляд пістолета в частково розібраному вигляді

Ствол фіксується у ствольній коробці за допомогою еластичної петлі, виготовленої зі смужки гуми чорного кольору. Петля закріплюється в напівовальному вирізі заднього зрізу ствольної коробки, а її вільні кінці жорстко закріплені на передній частині ствола біля дульного зрізу за допомогою дроту жовтого кольору, який не притягується магнітом (рис. 4).

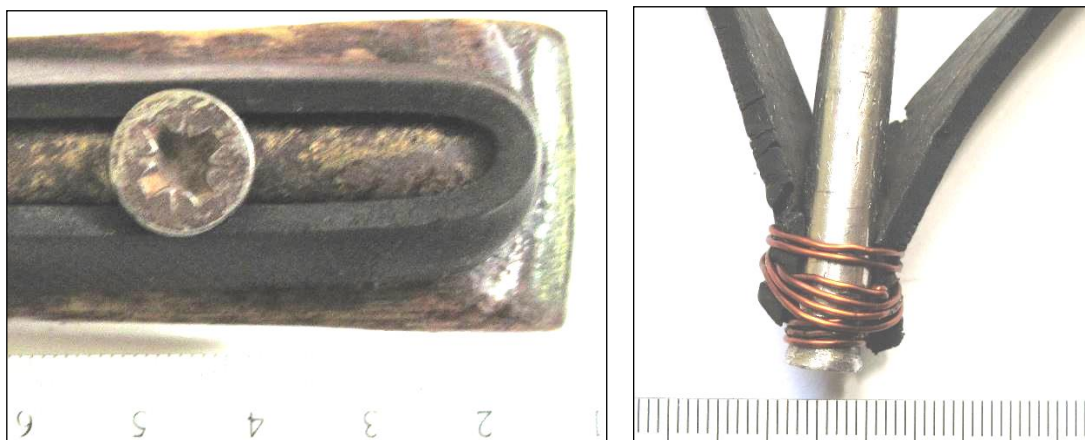

Рис. 4. Кріплення петлі з гуми на ствольній коробці (зліва) та стволі пістолета (справа)

Канал ствола гладкий, без нарізів, покритий шаром речовини темно-коричневого кольору (рис. 5). Розміри казенної частини ствола, яка виконує функцію патронника, відповідають розмірам спортивно-мисливського патрона

калібру 5,6 мм. Поверхні ствола пістолета мають сліди обробки абразивними матеріалами у вигляді трас різної глибини, розмірів та напрямку.

Рис. 5. Дульний зріз каналу ствола пістолета

Прицільні пристосування і запобіжник на пістолеті та маркувальні позначення на поверхнях пістолета відсутні.

Поверхні ствольної коробки та спускового механізму пістолета має нашарування іржі коричневого кольору.

Огляд та дослідження усіх частин і деталей пістолета загалом та порівняння його конструкції, форми, розмірів, матеріалів з відповідними даними довідкової літератури [2] і натурних зразків зброї дозволяє стверджувати, що пістолет виготовлено саморобним способом з використанням металообробного обладнання з наслідуванням конструкції одностовольних казнозарядних пістолетів під спортивно-мисливський патрон кільцевого запалювання калібру 5,6 мм.

Принцип дії цього пістолета: у казенну частину ствола, яка виконує функцію патронника, поміщається патрон кільцевого запалювання калібру 5,6 мм; після цього ствол поміщається в ствольну коробку, впираючись нижнім краєм казенної частини у виступ шептала, яке входить у повздовжній виріз ствольної коробки та утримує ствол на бойовому зводі. Гумова петля за допомогою фізичного зусилля руки натягується і фіксується в напівовальному вирізі казенної частини ствольної коробки (рис. 5), унаслідок чого відбувається встановлення пістолета на бойовий звод. При натисканні на спусковий гачок відбувається зняття виступу шептала з бойового зводу і під дією енергії сили стягування гумової петлі ствол із помещеним у його казенну частину патроном починає рухатися назад та енергійно вдаряє по двом бойкам ударника, жорстко закріпленого шурупом у ствольній коробці, який запирає ствол. Денце гільзи наколюється бойками ударника і в результаті цього відбувається постріл.

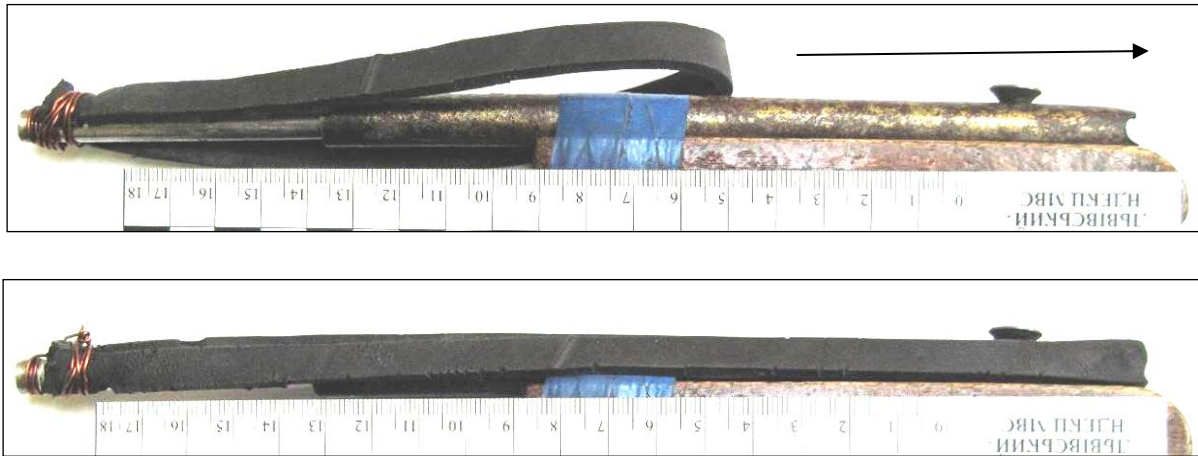

Рис. 6. Етапи постановки пістолета на бойовий звід

Експериментально встановлено, що основні частини і механізми пістолета є в наявності та взаємодіють правильно відповідно до конструкції. Патрон у патроннику ствола прилягає щільно.

Список використаних джерел

1. Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби / ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мінюсту України. Київ, 2012.
2. Кофанов А. В., Арешонков В. В. Судово-балістична експертиза : навчально-практичний посібник. Коростень : «Тріада С», 2010. 392 с.

Зозуля Євгеній,
викладач кафедри криміналістики
та судової експертології
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ – КЛЮЧ ДО РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

У світі криміналістики, де кожна деталь має значення, одним із найважливіших інструментів є криміналістична ідентифікація. Вона дозволяє встановити тотожність між об'єктами, пов'язаними зі злочином, і відіграє вирішальну роль у розслідуванні. Але що ж таке криміналістична ідентифікація і як вона працює?

Криміналістична ідентифікація є методом дослідження, спрямованим на встановлення тотожності між об'єктами, знайденими під час розслідування, та об'єктами, які брали участь у вчиненні злочину і залишили після себе сліди або відбитки своїх ознак. Таким чином, цей метод передбачає порівняльний аналіз характеристик особи або предмета, причетного до злочинної діяльності, з ознаками об'єкта, виявленого в ході розслідування [1].

У процесі доказування зазвичай використовуються точні та категоричні висновки, які базуються на достовірних фактах. Однак допускається також застосування ймовірнісних оцінок, наприклад, для визначення належності певного об'єкта до конкретного класу, виду чи роду. Саме цим криміналістична ідентифікація відрізняється від загального методу ідентифікації, який використовується в інших наукових галузях. Таким чином, якщо загальна ідентифікація дозволяє встановити належність об'єкта до певної групи, виду чи класу, то криміналістична ідентифікація спрямована на визначення індивідуальної тотожності конкретного об'єкта.

Теоретичною основою криміналістичної ідентифікації слугують закони формальної логіки, зокрема закон тотожності, а також принципи матеріалістичної діалектики. Закон тотожності підкреслює, що будь-яке судження про об'єкт у процесі міркування залишається незмінним. Крім того, ключову роль відіграють такі положення:

взаємозв'язок об'єктів і явищ. Усі елементи матеріального світу перебувають у постійній взаємодії, утворюючи складну систему зв'язків. Це дозволяє, знаючи наслідки, визначати причини, і навпаки;

індивідуальність об'єктів. Кожен об'єкт або явище має унікальні характеристики, оскільки в природі немає абсолютно однакових речей. Це положення дає можливість виявляти та досліджувати реальні об'єкти, які пов'язані з практичною діяльністю людини;

рух і відносна стабільність. Усі об'єкти матеріального світу постійно змінюються, розвиваються та перетворюються. Однак їхня індивідуальність і визначеність забезпечують певну стабільність, що дозволяє зберігати характерні ознаки, необхідні для ідентифікації [2].

У криміналістиці та кримінальному процесі однією з найскладніших проблем є робота з об'єктами, що зазнають змін із плином часу. Це ускладнює порівняння різних станів одного об'єкта, які він мав у різні періоди, та, відповідно, утруднює встановлення істини. Зміни, що відбуваються з об'єктами, можна класифікувати на:

природні зміни, що відбуваються безперервно внаслідок природних процесів, таких як гниття органічних матеріалів або корозія металів;

умисні зміни, викликані діями суб'єкта з метою спотворення або знищення інформації, наприклад, знищення слідів злочину або фальсифікація документів;

випадкові зміни, що не пов'язані зі злочином і виникають через дії сторонніх осіб або тварин, або через вплив зовнішніх факторів, наприклад, пошкодження слідів взуття дощем або зміна кольору фарби під впливом сонячного світла [3].

Встановлення тотожності об'єктів у кримінальному судочинстві є складним, але надзвичайно важливим завданням. Для його вирішення була розроблена окрема теорія ідентифікації, фундамент якої заклав С. Потапов. Його праці стали відправною точкою для подальших досліджень у цій галузі. Значний внесок у розвиток цієї теорії зробили такі видатні вчені-криміналісти, як Н. Терзієв, Б. Шевченко, А. Вінберг, В. Колдін, М. Селіванов, М. Сегай та М. Салтевський. Їхні дослідження дозволили поглибити розуміння процесів

ідентифікації, розробити нові методи та техніки, а також адаптувати теорію до сучасних викликів кримінального судочинства.

У теорії ідентифікації термін «об'єкти» має подвійне тлумачення. По-перше, це фізичні тіла, що підлягають ідентифікації або встановленню групової належності. Вони можуть бути твердими, рідкими, газоподібними, органічного або неорганічного походження. Ці об'єкти називають ідентифікованими. Важливо, щоб у процесі встановлення тотожності розглядався лише один такий об'єкт, адже метою є визначення індивідуальних ознак. Якщо ж об'єктів декілька, то й процедур ідентифікації буде відповідна кількість. По-друге, «об'єкти» можуть означати будь-які матеріальні тіла, що використовуються для встановлення тотожності. Ці об'єкти називають ідентифікуючими. Таким чином, процес ідентифікації включає в себе два типи об'єктів: той, що ідентифікується, і той, що ідентифікує. При цьому кількість ідентифікуючих об'єктів може бути більшою за один [5].

Важливо розрізняти криміналістичну ідентифікацію та загальну ідентифікацію. Перша встановлює індивідуальну тотожність конкретного об'єкта, тоді як друга – групову, видову або родову. Об'єктами криміналістичної ідентифікації можуть бути різноманітні речі: люди (підозрювані, потерпілі), матеріальні предмети (зброя, транспорт), речовини. Існує кілька видів криміналістичної ідентифікації, які класифікуються за різними ознаками. Наприклад, за рівнем досягнутої індивідуальності – на родову, видову, групову та індивідуальну. За природою ідентифікуючих об'єктів – на сигнальну і знакову. За способом відображення ідентифікаційної інформації – на ідентифікацію цілісних структур, розділеного цілого та ідентифікацію джерела пошкодження. Однак найпоширенішими є ідентифікація за матеріально фіксованими відображеннями (сліди, відбитки) та за ідеальними слідами-відображеннями (спогоди, уявні образи) [4].

У криміналістичній ідентифікації ключовим є порівняння об'єкта з його відображенням. Цей процес ґрунтується на принципах матеріалістичної теорії відображення, що розглядає відображення як властивість живої та неживої матерії. Під час такого порівняння можуть зіставлятися: безпосередньо об'єкт із його матеріальними слідами; об'єкт із його ментальним образом, тобто спогадом, як це відбувається при впізнанні людей або предметів; тільки відображення ознак об'єкта, наприклад, при ідентифікації особи за відбитками пальців або встановленні цілого за його фрагментами. Таким чином, в основі криміналістичної ідентифікації лежить зіставлення матеріальних або ментальних відображень з метою встановлення тотожності.

У процесі ідентифікації завжди використовуються або фізичні, або ментальні відображення. Методи, інструменти та юридичні процедури, що застосовуються для порівняльного аналізу цих відображень, відрізняються залежно від їхнього типу.

Дослідження матеріальних слідів-відображень, як правило, виконується експертом із застосуванням різноманітних технічних засобів і методик у межах судової експертизи. Ідентифікація на основі ментальних відображень, тобто спогадів, здійснюється особою, яка сприйняла об'єкт (людину, предмет тощо), і відбувається під час слідчої дії – пред'явлення для впізнання. У кожному випадку

ідентифікації встановлюється або тотожність об'єкта, або його належність до певної категорії. Виходячи з цього, криміналістичну ідентифікацію, щоб відрізнити її від загального методу, варто класифікувати, беручи до уваги тип відображення: ідентифікація на основі фізичних слідів; ідентифікація на основі ментальних образів (спогадів).

Отже, криміналістична ідентифікація, що ґрунтується на законах формальної логіки та принципах матеріалістичної діалектики, є ключовим інструментом у розкритті злочинів. Вона дозволяє встановити тотожність між об'єктами, пов'язаними зі злочином, шляхом порівняльного аналізу їхніх характеристик. На відміну від загальної ідентифікації, яка встановлює належність до певної групи, криміналістична ідентифікація спрямована на визначення індивідуальної тотожності конкретного об'єкта. Цей процес включає в себе дослідження як матеріальних слідів-відображень, так і ментальних образів, таких як спогади, що дозволяє експертам та слідчим встановлювати істину навіть у складних випадках, коли об'єкти зазнають змін із плином часу.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підруч. / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2011. С. 31.
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с. С. 27.
3. Макарова О. П. Судово-психіатрична експертиза : загальнотеоретичні питання. *Архів криміналістики та судових експертиз*. 2023. № 2 (8). С. 148–156.
4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник Київ. 2006. С. 31.
5. Чумак С. П. Криміналістична ідентифікація у слідчій діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 81–88.

Івчук Юлія,

завідувач сектору мистецтвознавчих,
психологічних досліджень та об'єктів
інтелектуальної власності відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Закарпатського НДЕКЦ МВС

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПISУ

На сьогодні підпис є найбільш розповсюдженим матеріалом, який надходить на дослідження як об'єкт судової почеркознавчої експертизи.

Дослідження підписів ґрунтується на вивченні ознак почерку з урахуванням специфіки відображення цих ознак у підписі. Разом з тим у підписах можна виділити і такі ознаки, які не можуть бути віднесені до ознак почерку [4].

Ознаки є першочерговим матеріалом для вивчення об'єкта дослідження. Кожний об'єкт має безліч властивостей. У кожному з них відображається певна якісна сторона об'єкта. Властивість об'єкта може бути виражена багатьма ознаками. Предметом криміналістичного дослідження, яке проводиться з метою ідентифікації, є не всі властивості і ознаки об'єктів, а лише певна частина, так звані ідентифікаційні ознаки.

Ідентифікаційними ознаками підпису слід вважати ознаки, що містяться в конкретних підписах і відображають комплекс прийомів, навичок (почерк), які виробилися у певної особи для виконання підпису.

Методика дослідження підписів має деякі особливості, зокрема такі.

1. Підпис завжди значиться від імені певної особи. Якщо ця особа дійсно існує, як імовірний виконавець цього підпису насамперед виступає саме ця особа. Крім нього можуть бути й інші підозрювані у виконанні досліджуваного підпису, проте наявність цієї особи в числі ймовірних виконавців є обов'язковою. Тому необхідно проводити дослідження підписів у певній методичній послідовності, що передбачає першочергове визначення питання, чи не виконаний підпис особою, від імені якої він значиться, а потім вже встановлювати виконавця з числа інших підозрюваних осіб [1].

Ця особливість методики дослідження підписів обумовлена такими причинами:

а) проводити дослідження відносно тієї особи, від імені якої виконаний підпис, легше, ніж відносно інших підозрюваних осіб. При позитивному вирішенні питання в результаті дослідження відпадає необхідність порівняння підпису зі зразками почерку інших осіб;

б) у випадку негативного вирішення питання результати цього дослідження полегшують наступне встановлення виконавця підпису.

З усіх видів рукописів підпис є найбільш розповсюдженим об'єктом технічної підробки. Вид підробки сильно впливає на подальше дослідження підпису. Тому до вивчення ознак підпису необхідно провести його технічне дослідження [2].

Дослідження підпису повинно проводитися у два етапи. На першому етапі вирішується питання про автентичність підпису. На другому етапі встановлюється виконавець неавтентичного підпису.

Як результат такої послідовності етапів дослідження:

а) у випадку встановлення автентичності підпису відпадає необхідність у проведенні другого етапу;

б) у разі встановлення неавтентичності підпису експерт може констатувати наявність або відсутність наслідування, іноді його вид і обсяг ознак, що відрізняються, і які можуть бути використані при подальшому дослідженні.

Умови, за яких відсутній 1-й етап дослідження підпису:

якщо не відомо, від імені якої особи виконаний підпис на документі після слів, які вказують на якусь дію (прийняв, видав) або посаду (комірник);

якщо особи, від імені яких виконані спірні підписи, не могли їх виконати через якісь точно встановлені обставини (смерть, тривала відсутність), причому підозрювані не мали зразків автентичних підписів для наслідування;

якщо при огляді підпису від імені вигаданої особи встановлена наявність відміток про виконання його кимось іншим (букви «за» перед підписом або вертикальний штрих перед зазначенням посади);

при дослідженні підписів від імені вигаданих осіб та осіб, що не вміють розписуватися. У цьому випадку вирішувати питання про автентичність підпису взагалі немає потреби, а факт неавтентичності підпису встановлюється слідчим або в судовому порядку.

У методиці дослідження підписів виділяють такі стадії дослідження підписів: підготовча стадія; роздільне дослідження; порівняльне дослідження; оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків; оформлення результатів проведеного дослідження.

Основна мета підготовчої стадії – накопичення першочергової візуально доступної інформації про безпосередній об'єкт дослідження для вирішення питання про тип експертного завдання, висунення загальних та окремих версій і планування наступних експертних дій.

Ця стадія поділяється на такі етапи: ознайомлення з матеріалами провадження, що надійшли на дослідження, та з питаннями, що поставлені перед експертом; огляд та попереднє дослідження спірного підпису; огляд та попереднє дослідження порівняльного матеріалу; попереднє зіставлення та оцінка його результатів; планування майбутнього дослідження.

Завданнями стадії роздільного дослідження є всебічне та повне вивчення властивостей та ознак досліджуваних об'єктів, а також формулювання проміжних висновків про придатність об'єктів для ідентифікації.

При проведенні роздільного дослідження підписів виявляються та вивчаються ознаки почерку окремо в досліджуваному підписі та зразках для складання цілісної уяви про почерк, відображуваний у досліджуваному підписі та порівняльному матеріалі.

Завданнями порівняльного етапу дослідження є виділення в досліджуваному підписі і порівняльних зразках сукупності збігів незмінених ознак, яка дала б підставу для висновку про його автентичність, або стійких розбіжностей, які б давали підстави для негативного висновку щодо його автентичності.

На стадії оцінки результатів порівняльного дослідження експерт проводить комплексну оцінку результатів проведеного експертного дослідження та науково обґрунтовує походження встановлених збігів або (та) розбіжностей ознак. Для вирішення зазначених завдань оцінюється: ступінь стійкості розбіжностей та їх суттєвість для негативного висновку; ідентифікаційна значущість (частота поширення і стійкість) кожної з ознак, що збігаються; залежно від результатів такої роботи формується синтезуюча частина висновку щодо автентичності або неавтентичності досліджуваного підпису [3].

Отже, методика дослідження підпису є системою спеціальних процедур, спрямованих на виявлення автентичності чи підробленості підпису шляхом

аналізу його графічних, моторних і технічних особливостей. У процесі дослідження експерт застосовує комплекс методів – візуальних, мікроскопічних, фізико-хімічних та цифрових – для максимально об’єктивної оцінки ознак підпису.

Основними труднощами, з якими стикається експерт під час досліджень, залишаються нестача якісних зразків, імітація підпису та поганий стан документа, що вимагає від експерта високого професіоналізму, уважності й суворого дотримання методичних процедур.

Список використаних джерел

1. Когутич І. І. Графологія: загальнонаукові та криміналістичні погляди на її пізнання і застосування : монографія у 3 т. Львів : ФОП Шпак В. Б., 2019. Т. 1.
2. Гонгало С. Й. Графологія як перспективний метод вирішення окремих діагностичних завдань у судово-почеркознавчій експертизі. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 листопада 2020 р. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020.
3. Свобода Є. Ю., Антонюк П. Є. Сучасний стан наукової розробленості питань судового почеркознавства в Україні (XX–XXI століття). *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип 62.
4. Бондар М. Є., Сукманова Т. О. Особливості експертного дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів. *Проблемні аспекти експертної практики* : зб. матеріалів круглого столу (ННПФЕКП НАВС, 4 грудня 2014 р.). Київ : НАВС, 2014. С. 41–44.

Ількова Ніка,

доктор філософії з економіки,
заступник директора з експертної
роботи Дніпропетровського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ЦІНИ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ, ЗАСОБІВ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ БОРОТЬБИ ТА АКТИВНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕХНІЧНИМ РОЗВІДКАМ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА

Економічні дослідження є важливою складовою при здійсненні державних закупівель Міністерством оборони України, особливо в часи переорієнтування економіки України на виробництво та обслуговування товарів військового призначення.

Механізм реалізації експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем (безпілотних авіаційних комплексів, безпілотних літальних апаратів, безпілотних наземних (роботизованих)

комплексів, безпілотних водних (плаваючих) комплексів) (далі – безпілотні системи), засобів радіоелектронної боротьби та активних засобів протидії технічним розвідкам вітчизняного виробництва (далі – експериментальний проект) визначає Порядок реалізації експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби та активних засобів протидії технічним розвідкам вітчизняного виробництва (далі – Порядок) [1].

Відповідно до пункту 8 Порядку вітчизняні виконавці державних контрактів (договорів) на виготовлення та поставку безпілотних систем (їх складових частин) під час проведення переговорів щодо укладення державного контракту (договору) надають державному замовнику у сфері оборони розрахунок ціни за формою згідно з додатком 1 та висновок експерта, що визначає можливу орієнтовну (очікувану) вартість безпілотної системи (її складової частини), виданий спеціалізованою судово-експертною установою, яка відповідно до Закону України «Про судову експертизу» має право на виконання таких робіт.

На підставі договору з експертною установою чи судовим експертом, укладеного за письмовим зверненням підприємства, проводяться економічні дослідження з документального розрахунку ціни безпілотної системи (її складової частини).

У розрахунку ціни враховуються всі податки та збори, загальновиробничі, адміністративні, операційні та інші витрати виконавця, пов'язані з виготовленням безпілотних систем (їх складових) та/або засобів радіоелектронної боротьби, активних засобів протидії технічним розвідкам, крім окремих витрат, перелік яких наведено у п. 9 Порядку. Прибуток виконавця державного контракту (договору) у складі ціни може становити не більше 25 відсотків виробничої собівартості товарів, робіт та послуг. При цьому в розрахунку прибутку не враховуються всі передбачені законодавством податки та збори.

Формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємств та її розкриття у фінансовій звітності передбачено Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», які застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності. Відповідно до вимог Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: «Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат. Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлюються підприємством.» [2].

Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні визначає Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правової форми і форми власності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність: «Підставою для

бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи. Інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в регістрах синтетичного та аналітичного обліку шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку. Регістри бухгалтерського обліку повинні мати назву, період реєстрації господарських операцій, прізвища і підписи або інші дані, що дають змогу ідентифікувати осіб, які брали участь у їх складанні.» [3].

Призначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку для узагальнення методом подвійного запису інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань та факти фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій та інших юридичних осіб (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності) незалежно від форм власності, організаційно-правових форм і видів діяльності, а також виділених на окремий баланс філій, відділень та інших відособлених підрозділів юридичних осіб встановлює Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

За наданими для проведення економічного дослідження документальними матеріалами, керуючись нормами чинного законодавства, судовими експертами досліджується розрахунок ціни за формою, передбаченою Додатком 1 Порядку. За результатами дослідження розрахунку ціни встановлюється, чи відповідає структура та склад витрат вимогам Порядку.

За результатами дослідження експертом первинних документів та документів зведеного бухгалтерського обліку підприємства методом документальної перевірки, проведення аналізу відомостей, зазначених у розрахунку ціни, проведення арифметичних підрахунків, документально встановлюється вартість одиниці продукції та методом зіставлення порівнюється з наданим на дослідження розрахунком ціни.

Таким чином, для забезпечення проведення таких економічних досліджень підприємство має надавати разом з іншими об'єктами дослідження розрахунок ціни з розшифровками витрат, з усіма наявними первинними документами, документами бухгалтерського та аналітичного обліку підприємства, а також нормативно-розпорядчі документи, що впливають прямо чи опосередковано на формування собівартості в наданому розрахунку, що гарантує врахування специфіки виробництва конкретного підприємства та аналізу складових його витрат.

Підсумовуючи вищенаведене, у сучасних умовах посилюється актуальність та необхідність проведення досліджень з питань документального підтвердження ціни безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби та активних засобів протидії технічним розвідкам вітчизняного виробництва. Для забезпечення проведення експертиз на належному професійному рівні необхідно дотримуватися відповідних методологій та алгоритмів їх проведення.

Список використаних джерел

1. Про реалізацію експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби та активних засобів протидії технічним розвідкам вітчизняного виробництва : постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 № 256; Порядок, Акт, Форма типового документа, Інформація, Вимоги, Повідомлення // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/256-2023-%D0%BF> (дата звернення: 29.04.2025).
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00> (дата звернення: 29.04.2025).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення: 29.04.2025).

Казарєзов Анатолій,

доктор технічних наук, професор,
заступник завідувача відділу
будівельних, земельних досліджень та
оціночної діяльності Миколаївського
НДЕКЦ МВС

СПРОЩЕНИЙ ПРИЙОМ ПРОВЕДЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СУДНА

Проведення транспортно-товарознавчої експертизи з оцінки ринкової вартості об'єктів водного транспорту – складний і довготривалий процес. Порядок проведення транспортно-товарознавчої експертизи передбачено нормативними документами [1; 2; 3].

Скороченню терміну проведення транспортно-товарознавчої експертизи з оцінки ринкової вартості об'єктів водного транспорту може допомогти використання комп'ютерних технологій у судовій експертизі [5, с. 5]. Здешевленню та спрощенню судової експертизи об'єктів водного транспорту також може сприяти введення оцінки вартості суден на підставі методичного прийому, побудованого за аналогією з методикою оцінки вартості малотоннажних суден [1, с. 70].

Як підґрунтя для оцінки вартості малотоннажних судноплавних засобів методика оцінки ринкової вартості суден використовує двокритеріальний прийом. Малотоннажні судноплавні засоби з метою реалізації вказаного вище прийому поділяються на конструктивні типи. Нормативний термін експлуатації малотоннажних судноплавних засобів прийнято однаковим – 15 років. Вартість засобу визначається залежно від двох критеріїв – терміну експлуатації та технічного стану об'єкта дослідження.

Технічний стан малотоннажного судноплавного засобу своєю чергою відповідає одному з визначень показника – «об'єкт у доброму стані (не потребує будь-яких ремонтів, або заміни деталей, вузлів, агрегатів)», чи – «об'єкт потребує деякого ремонту або заміни деталей, вузлів, агрегатів» [1, с. 70, 99].

Для оцінки ринкової вартості середньотоннажних або великотоннажних суден використовується дослідження технічного стану об'єкта, яке потребує складання ремонтних відомостей, комплектування запасними частинами та обладнанням, нормування вартості ремонтних робіт. Нормативний термін експлуатації суден має широкий діапазон і може становити від 15 до 50 років. Багато суден мають термін експлуатації, що перевищує нормативний іноді в кілька разів [4].

Вартісна оцінка перелічених робіт пов'язана з організацією технологічного процесу на підприємстві, тому на кожному з підприємств, запропонованих для ремонту судна, вартість робіт буде різною. Унаслідок цього об'єктивна оцінка ринкової вартості судна стає ускладненою. Отримання вказаним вище шляхом оцінки вартості вимагає затрат часу та детального обстеження судна, що ускладнює і здорожує роботу судового експерта. Запропонований у доповіді прийом оцінки вартості об'єкта дослідження спрощує здійснення оцінки однією особою – судовим експертом, і спирається на перевірений на практиці прийом розроблений в [1, с. 70, 99].

Для подальшого розповсюдження методичного прийому оцінки вартості малотоннажних судноплавних засобів на середньотоннажні та великотоннажні судна пропонується створити універсальну модель зміни вартості судноплавних об'єктів у процесі експлуатації. Модель будується на припущенні про втрату вартості повністю придатного до експлуатації судна в процесі експлуатації відповідно з нормами амортизації, наведеними в [6].

У моделі вартість нового судноплавного засобу в процесі експлуатації знижується до ліквідаційної вартості. Модель вартості судна будується у відносних одиницях вартості та часу з подальшим перерахунком в абсолютні одиниці для конкретного об'єкта дослідження. Розрахунок здійснюється відносно первинної вартості судна на момент побудови.

Залежність зміни вартості судноплавних засобів у процесі експлуатації побудована на підставі спеціальних таблиць часток списання первинної балансової вартості основних фондів, що відповідає нормативам, прийнятим у США [7, с. 193].

Термін експлуатації судна приймається для кожного судноплавного засобу згідно з проектом. Використання моделі для визначення ринкової вартості судна за межами нормативного терміну експлуатації припустимо за умов визначення нового, подовженого терміну експлуатації та відповідного корегування моделі.

Ліквідаційна вартість розраховується як вартість неподіленого мішаного лому чорних і кольорових металів порожнього судна станом на момент оцінки. Вартість капітального та поточного ремонтів обраховуються у відсотках від втрати первинної вартості судна залежно від терміну експлуатації [6].

Амортизаційні відрахування не віддзеркалюють реальний знос основних фондів конкретного підприємства. Проектний термін експлуатації основних

фондів також не враховує фактичний знос основних фондів підприємства. Однак, якщо припустити, що знос основних фондів відповідає осередненим показникам галузі, та врахувати юридичну силу норм амортизації основних фондів, виникає можливість із певною надійністю оцінити втрати вартості в часі основних фондів, у тому числі й судноплавних засобів.

Введене припущення дозволяє побудувати універсальну модель втрати вартості судноплавним засобом у часі. Індивідуальні особливості конкретного судноплавного засобу враховуються при адаптації моделі до конкретного об'єкта дослідження.

Для побудови моделі необхідно врахувати: первинну та ліквідаційну вартості судна, проєктний і фактичний терміни експлуатації, технічний стан судна, визначений за методичним прийомом, запропонованим у [1, с. 70, 99].

Приклад побудови моделі зміни відносної вартості судна за час експлуатації суден наведено на рис. 1.

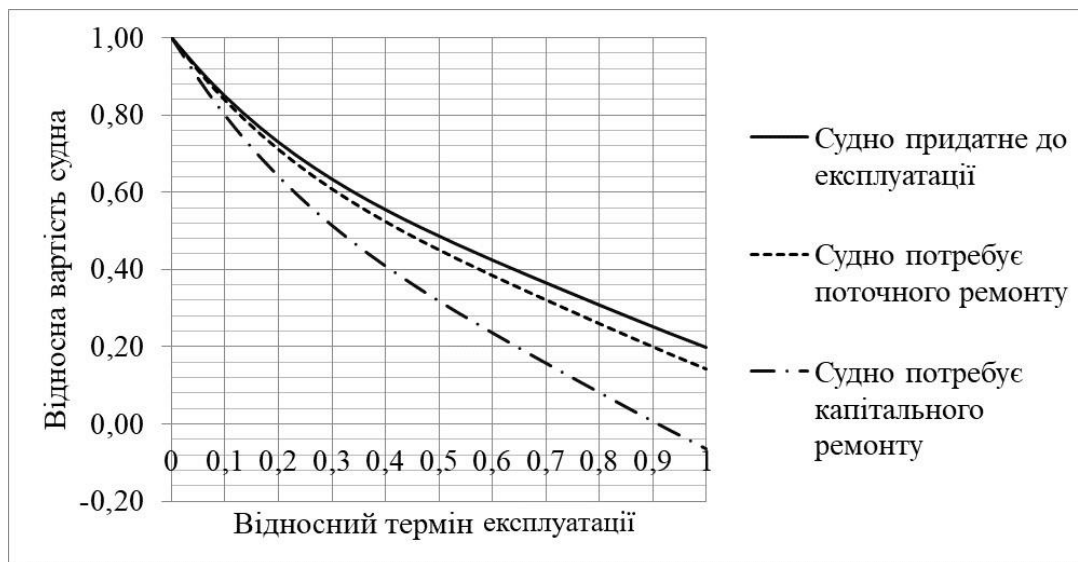

Рис. 1. Модель зміни вартості судна за час експлуатації

Ліквідаційна вартість судна, визначена експертом, відповідає на верхній кривій закінченню терміну експлуатації і становить у цьому випадку 20 % від первинної вартості судна.

Прийнята експертом згідно з проєктною документацією вартість капітального ремонту становить 33 % від втрати вартості повністю придатного до експлуатації судна на момент здійснення оцінки. Точка перетину нижньої кривої з горизонтальною віссю – 0,9 – показує, що для судна, модель якого розглядається, недоцільно проводити капітальний ремонт після відносного терміну експлуатації 0,9 і більше.

Вартість поточного ремонту прийнята експертом 7 % від втрати вартості на момент оцінки повністю придатного до експлуатації судна.

Ліквідаційна вартість, відносна вартість капітального і поточного ремонтів визначаються в кожному випадку дослідження після розгляду експертом судової документації, обстеження технічного стану судноплавного засобу та аналізу цін на ринку утилізації суден.

Модель адаптована до вартості 1 тони дедвейта за терміном експлуатації судна 40 років і ліквідаційною вартістю в 550 \$/т за тону дедвейта. Порівняння запропонованої в доповіді моделі із залежністю для суден типу Ro-Ro, побудованої на підставі досліджень реальних продажів суден, показує достатньо добрий збіг результатів. Розбіжність між значеннями вартості, починаючи з 5 року експлуатації, не перевищує 10 %. Похибка для судна з терміном експлуатації до 5 років сягає 20 %, а для судна з терміном експлуатації рік та менше не може бути обрахована.

Станом на сьогодні юридичний бік питання про використання норм амортизації для проведення транспортно-товарознавчої експертизи з оцінки ринкової вартості об'єктів водного транспорту не є юридично врегульованим. Однак використання вказаного підходу дозволяє виконати експертне дослідження об'єкта водного транспорту в стислі терміни з мінімальними витратами ресурсів.

Для впровадження запропонованого методичного прийому в проведення транспортно-товарознавчої експертизи оцінки середньотоннажних і великотоннажних суден необхідно ввести певні корегування в нормативно-правову базу. Запропонований у доповіді підхід для проведення транспортно-товарознавчої експертизи з оцінки ринкової вартості об'єктів водного транспорту дозволить проводити експертні дослідження на необхідному науково-методичному рівні без значної втрати точності розрахунків.

Тестування запропонованої моделі зміни вартості судна за час експлуатації на одному типі суден не може гарантувати надійність моделі для різних типів суден. Однак результат тестування вказує на доцільність майбутніх досліджень. У подальшому необхідно здійснити апробацію запропонованого методичного прийому для оцінки ринкової вартості середньотоннажних та великотоннажних суден різних типів.

Список використаних джерел

1. Методика щодо визначення ринкової вартості судноплавних засобів та їх складових / [О. Г. Рувін, В. В. Матвеїв, С. В. Береговий]. Мін-во юстиції України. Київ : Київський НДІСЕ, 2021. 151 с.
2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 591 від 17.07.2017. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 серпня 2017 р. за № 1024/3089. 27 с.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). 120 с.
4. Юрій Григоренко. Водні ресурси: запаси суднового брухту в Україні сягають 1,2 млн. т. URL: <https://gmkc.center/posts/vodnye-resursy-zapasy-sudovogo-loma-v-ukraine-dostigajut-1-2-mln-t/> (дата звернення: 24.03.2025).

5. Хахановський В. Г. Автоматизація судових експертних досліджень. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 92–97. URL: <https://www.ippi.org.ua/khakhanovskii-vg-avtomatizatsiya-sudovikh-ekspertnikh-doslidzhen> (дата звернення: 24.03.2025).

6. Казарезов А. Я. Поєднання якісного та кількісного критеріїв для експертної оцінки ринкової вартості суден. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 17 квітня 2025 року). Кропивницький, 2025. 155 с.

7. Miles M. *Investment Math Made Easy*. Prentice Hall, 1986. 310 p.

Калініченко Руслан,

головний судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ШКІДЛИВОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У цифрову епоху, коли інформаційні технології проникли в усі сфери людської діяльності, питання забезпечення безпеки інформаційних систем набула пріоритетного значення. Однією з найбільш актуальних загроз в інформаційному просторі залишається шкідливе програмне забезпечення, відоме також як віруси [1]. Вони становлять серйозну небезпеку для конфіденційності, цілісності та доступності інформації. Їхня дія може варіюватися від викрадення особистих даних до повного виведення з ладу критично важливих систем підприємств, установ чи державних органів. З розвитком цифрового середовища віруси набувають дедалі складніших форм, що ускладнює їх виявлення і підсилює потребу в удосконаленні засобів цифрової безпеки.

Серед основних механізмів поширення сучасного шкідливого програмного забезпечення варто відзначити соціальну інженерію, яка проявляється через фішингові повідомлення, шкідливі вкладення в електронній пошті, а також заражені веб-ресурси. Автоматизація багатьох процесів, постійна взаємодія користувачів із мережевими сервісами та зростання довіри до цифрових інтерфейсів створюють сприятливі умови для масового розповсюдження шкідливого коду. При цьому технологічна витонченість зловмисників постійно зростає, що змушує фахівців у галузі цифрової криміналістики вивчати нові моделі атак та розробляти відповідні аналітичні й діагностичні інструменти [2].

Шкідливе програмне забезпечення використовується зловмисниками для досягнення широкого спектра цілей. Серед них – економічне збагачення шляхом вимагання викупу, перехоплення конфіденційної інформації, а також інформаційне шпигунство, спрямоване на отримання стратегічно важливих даних. В окремих випадках віруси можуть бути елементом більш масштабних кампаній кіберсаботажу, зокрема в контексті міждержавних конфліктів. Ці явища змінюють уявлення про природу загроз у цифровому середовищі, оскільки

замість поодиноких актів хакерства спостерігаються координовані і довготривалі операції, що мають політичне чи військове забарвлення.

Особливого значення цифрові загрози набули в умовах гібридної війни, яку веде РФ проти України. У цьому конфлікті застосовуються не лише традиційні засоби впливу, але й кібернетичні інструменти, зокрема вірусні атаки, спрямовані на дестабілізацію критичної інфраструктури, злам інформаційних систем органів державної влади, військових структур та об'єктів енергетики. Подібні атаки є прикладом того, як за допомогою шкідливого коду можливо завдати суттєвої шкоди без фізичної присутності на території противника. Це відкриває нові горизонти для агресора і водночас створює унікальні виклики для судових експертів, які мають забезпечити технічну достовірність і доказову базу фактів кібервтручань.

Цифрова криміналістика як окрема галузь судово-експертної діяльності виконує надзвичайно важливу функцію у процесі вивчення фактів застосування шкідливого програмного забезпечення. Її завдання полягає у встановленні характеру дії вірусу, способу його потрапляння до системи, аналізу шкідливого коду, а також виявленні можливих змін у файловій структурі або реєстрі операційної системи. Центральним інструментом при виконанні таких досліджень є антивірусне програмне забезпечення, яке дозволяє виявляти, класифікувати та нейтралізовувати потенційно небезпечні об'єкти в комп'ютерному середовищі.

Антивірусні засоби ґрунтуються на кількох основних підходах до виявлення загроз. Найпоширенішим серед них є сигнатурний аналіз, що передбачає порівняння елементів коду з базами відомих зразків шкідливого ПЗ. Цей метод ефективний у разі виявлення раніше зафіксованих загроз, однак поступається при зіткненні з новими або модифікованими вірусами. У таких ситуаціях доцільно застосовувати поведінковий аналіз, який спостерігає за активністю підозрілих програм у системі та фіксує аномальні дії, що можуть свідчити про наявність загроз. Сучасні антивірусні рішення також активно впроваджують технології машинного навчання, що дозволяє програмам адаптуватися до нових форм загроз і автоматично оновлювати свої алгоритми виявлення [2; 3].

У контексті судово-експертної діяльності застосування антивірусного програмного забезпечення вимагає суворого дотримання технічних і правових стандартів. Особливої уваги потребує питання сертифікації програмних продуктів, що використовуються в дослідженнях. В Україні антивірусні рішення, призначені для використання в експертній практиці, повинні бути сертифіковані Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України. Наявність відповідного сертифіката підтверджує відповідність продукту національним вимогам безпеки, а також його допустимість для використання як джерела цифрових доказів.

Практика цифрової криміналістики вже має у своєму арсеналі приклади ефективного застосування антивірусного програмного забезпечення. Так, у низці експертних досліджень, пов'язаних із діяльністю кіберзлочинного угруповання, що розповсюджувало вірус Zeus, було доведено, що саме антивірусні технології дозволили ідентифікувати шкідливий код, виявити його структуру, методи

впливу на систему та інструменти приховування. Завдяки цьому фахівцям вдалося отримати низку об'єктивних даних, які стали основою для формування експертного висновку. Подібний підхід спостерігався і під час аналізу вірусу WannaCry, який у 2017 році завдав масштабної шкоди численним організаціям у різних країнах. Своєчасне виявлення активності шкідливого програмного забезпечення та аналіз уразливостей, які ним експлуатувалися, дозволили запобігти значним фінансовим та інформаційним втратам.

Застосування несертифікованих інструментів у межах експертних досліджень несе ризик втрати юридичної сили отриманих результатів. У разі сумнівів щодо достовірності джерел або методів, використаних у процесі дослідження, суд може визнати висновок неприйнятним доказом. Це створює додаткове навантаження на судових експертів, які зобов'язані не лише фіксувати технічні аспекти впливу вірусів на системи, але й гарантувати належний рівень юридичної легітимності результатів.

Таким чином, проблема шкідливого програмного забезпечення в умовах активного використання цифрових технологій потребує комплексного вивчення і постійного вдосконалення засобів виявлення, ідентифікації та нейтралізації загроз. Судова комп'ютерно-технічна експертиза як частина криміналістичної діяльності займає ключову позицію в дослідженні цифрових слідів, пов'язаних із вірусною активністю. Ефективне використання антивірусного програмного забезпечення у цьому процесі є запорукою точного і правомірного аналізу, що дозволяє забезпечити належний рівень захисту інформаційних систем і сприяє об'єктивному встановленню фактів у межах кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Casey, E. (2011). Digital evidence and computer crime: Forensic science, computers, and the Internet (3rd ed.). Academic Press. ISBN: 978-0123742681.
2. Sammons, J. (2015). The basics of digital forensics: The primer for getting started in digital forensics (2nd ed.). Syngress. ISBN: 978-0128016350
3. Nelson, B., Phillips, A., & Steuart, C. (2018). Guide to computer forensics and investigations (6th ed.). Cengage Learning. ISBN: 978-1337568944.

Карпова Оксана,
здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК ІЗ СКЛАДІВ ТА БАЗ ЗБЕРІГАННЯ ТОВАРІВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конституція України проголошує непорушність права приватної власності та недоторканність житла від будь-яких протиправних посягань (ст. 30, 41). Недоторканність житла та непорушність права приватної власності визнаються надзвичайними соціальними цінностями в умовах оновлення нашого суспільства, формування демократичної, правової держави. Охорона приватної

власності, її захист від злочинних посягань була й залишається одним з найважливіших завдань правоохоронних органів.

Економічний стан у державі, рівень достатку населення, розв'язана РФ війна проти нашої країни впродовж останніх років, на жаль, не сприяють зменшенню рівня злочинності корисливої спрямованості. Статистичні дані свідчать, що кількість крадіжок, вчинених за останні роки, залишається на достатньо високому рівні. Так, за даними Офісу Генерального прокурора України у 2020 р. вчинено 138562 крадіжок, у 2021 р. – 113517, у 2022 р. – 69496, у 2023 р. – 82123, у 2024 р. – 55576. У загальній структурі злочинності крадіжки становлять від 40 до 50 % усіх кримінальних правопорушень. У більшості випадків крадіжки вчиняються з квартир громадян. Однак значне місце займають також крадіжки із складів, баз, магазинів та інших торговельних точок. Так, у 2020 р. таких крадіжок вчинено 17857, у 2021 р. – 15136, у 2022 р. – 12113, у 2023 р. – 17140, у 2024 р. – 11657. З них кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру, – 12493, 11674, 9023, 14548 та 10186 відповідно. Незважаючи на значний відносно інших правопорушень відсоток повідомлень про підозру, велика їх кількість все ж таки залишається нерозкритими. Аналізом судово-слідчої практики встановлено, що відсоток нерозкритих кримінальних правопорушень із наведених статистичних даних припадає саме на крадіжки із складів та баз зберігання товарів.

Низька ефективність розслідування крадіжок із складів обумовлена причинами як об'єктивного, та і суб'єктивного характеру. Серед основних чинників – недостатня охорона більшості складських приміщень; обрання злочинцями часу вчинення злочинів, що не сприяє встановленню свідків і очевидців; несвоєчасне сповіщення органів поліції про вчинення кримінального правопорушення, що унеможливлює застосування методики розслідування по гарячих слідах; воєнний стан у країні, що впливає на режим роботи підприємств тощо. На стан розслідування також впливає велика завантаженість органів досудового розслідування, що обумовлює віднесення крадіжок на «другий план» порівняно з насильницькими та воєнними злочинами. Однією з причин також є відсутність на сьогодні науково обґрунтованої методики розслідування крадіжок із складів та баз зберігання товарів.

Проблемами методики розслідування окремих видів злочинів, у тому числі крадіжок, у різні часи займалися провідні українські науковці: Ю. П. Алєнін, І. В. Басиста, В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, М. М. Єфімов, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, В. О. Коновалова, О. Н. Колесніченко, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. В. Лисенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, О. В. Одерій, В. М. Плетенець, М. А. Погорецький, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, В. М. Стратонов, Г. К. Тетерятник, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявський, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов та інші.

Розслідуванню окремих видів крадіжок присвячено наукові праці таких науковців, як: Бондар В. С. [1], Васківський А. О. [2], Висотенко Ю. В. [3], В'юнник Д. Ю. [4], Дрозд В. Ю. [5], Капустіна М. В. [6], Коваль Ю. Є. [7],

Кудлай П. О. [8], Кудінов А. С. [9], Кузьменко А. С. [10], Макаренко Є. І. [11], Пиріг І. В. [12; 13], Самсонова В. В. [13; 16], Підпалій В. В. [14], Рудницька Ю. В. [15], Сорока І. В. [17], Твердохліб І. М. [18], Швидкий О. Г. [19] та інших. Однак у працях зазначених науковців недостатньо приділялось уваги криміналістичній характеристиці й особливостям розслідування крадіжок із складів та баз зберігання товарів. Усе викладене вище свідчить про актуальність і своєчасність розробки означеної методики.

Будь-яка наукова робота, що розробляється, повинна відповідати реаліям сьогодення, бути пов'язана з проблемами, що існують у суспільстві. Методика розслідування крадіжок із складів та баз зберігання товарів безпосередньо або опосередковано пов'язана з програмними нормативно-правовими актами, що регулюють перспективні напрями розвитку суспільних відносин в Україні. Зокрема, це такі документи: План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12.01.2011 р., № 24/2011); Національна стратегія у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501); Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Стратегія національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392); Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695); Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності (розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р.); Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. (постанова загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 р. № 454); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03.02.2022 р. № 109).

Мета дослідження полягає в розробці криміналістичної характеристики та основ розслідування крадіжок із складів та баз зберігання товарів на основі теоретичних положень кримінального процесу, криміналістики та інших наук, а також узагальнення відомостей слідчої та судової практики. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити предмет злочинного посягання та обстановку, у якій вчиняються крадіжки із складів і баз зберігання товарів;

- окреслити способи та сліди вчинення злочину;

- надати характеристику особі злочинця та потерпілого;

- встановити особливості виявлення слідів крадіжки та початку досудового розслідування;

- визначити типові слідчі ситуації початкового етапів розслідування крадіжок із складів і баз зберігання товарів та розробити алгоритм їх вирішення;

- розробити напрями діяльності слідчого на подальшому етапі розслідування;

- визначити особливості проведення вербальних і невербальних слідчих (розшукових) дій;

надати рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок із складів і баз зберігання товарів.

Об'єктом вказаного дослідження є правовідносини, що виникають на стадії досудового розслідування крадіжок із складів і баз зберігання товарів, а предметом – безпосередньо криміналістична характеристика та основи розслідування вказаного виду злочину.

Для вирішення завдань дослідження потрібно застосовувати комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Зокрема, використання діалектичного та формально-логічних методів дозволить детальніше усвідомити поняття, сутність і зміст елементів криміналістичної характеристики розглядуваного кримінального правопорушення та їх взаємозв'язок. Використання методу системного аналізу є необхідним для визначення типових слідчих ситуацій, а також узагальнення та систематизації тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Методи соціології застосовуватимуться під час узагальнення результатів інтерв'ювання та анкетування працівників оперативних підрозділів, експертів, слідчих, прокурорів, суддів. Методи статистики використовуватимуться під час аналізу й узагальнення емпіричних даних, що стосуються предмета дослідження.

Наукова новизна проведеного дослідження полягатиме в тому, що вперше в Україні буде комплексно досліджено криміналістичну характеристику та розроблено основи розслідування крадіжок із складів та баз зберігання товарів. Розроблені під час дослідження положення та рекомендації можуть бути використані: у практичній діяльності органів досудового розслідування та суду; навчальному процесі під час підготовки підручників з курсу криміналістики та спецкурсів із розслідування кримінальних правопорушень; науково-дослідній діяльності для подальшої розробки теорії криміналістичної методики, а також у науково-дослідній діяльності викладачів, курсантів і студентів; правотворчій діяльності під час удосконалення законодавства, що стосується розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Список використаних джерел

1. Бондар В. С. Проблеми теорії і практики використання спеціальних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2008. 214 с.
2. Васківський А. О. Розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті в Україні : дис. ... канд. юрид. наук за спец. 081 – Право. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Київ, 2022. 246 с.
3. Висотенко Ю. В. Розслідування крадіжок, учинених злочинними групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 283 с.
4. В'юнник Д. Ю. Методика розслідування крадіжок автотransпортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 19 с.
5. Дрозд В. Ю. Розслідування крадіжок з автотransпортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 237 с.

6. Капустіна М. В. Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 215 с.
7. Коваль Ю. Є. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів на залізничному транспорті України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Львів, 2016. 322 с.
8. Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2010. 15 с.
9. Кузьменко А. С. Розслідування квартирних крадіжок, учинених раніше засудженими особами : дис. ... доктора філософії (081 – Право). Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Дніпро, 2018. 218 с.
10. Лавренюк В. В. Особливості розслідування крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 24 с.
11. Макаренко Є. І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 150 с.
12. Пиріг І. В. Участь співробітників експертних підрозділів у розслідуванні крадіжок вантажів на залізничному транспорті : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 154 с.
13. Пиріг І. В., Самсонова В. В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.
14. Підпалій В. В. Криміналістична характеристика та розслідування крадіжок в умовах великого міста : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. К., 2021. 214 с.
15. Рудницька Ю. В. Розслідування крадіжок, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2017. 249 с.
16. Самсонова В. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 20 с.
17. Сорока І. В. Розслідування крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2017. 256 с.
18. Твердохліб І. М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 16 с.
19. Швидкий О. Г. Планування та організація початкових слідчих дій при розслідуванні квартирних крадіжок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 19 с.

Катрич Вікторія,

головний судовий експерт відділу
судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У сучасних умовах реформування правоохоронної системи України особливої актуальності набувають питання, пов'язані з якісним проведенням судових експертиз та належним використанням їх результатів у кримінальному, цивільному та адміністративному провадженнях. Судово-експертна діяльність є однією з ключових ланок у процесі встановлення істини в справі, а висновок експерта – одним із найбільш вагомих джерел доказів.

Попри наявність значного нормативно-правового регулювання, практика свідчить про існування низки проблемних аспектів, які стосуються як процесу призначення та проведення експертиз, так і використання експертних висновків у судовому розгляді. З огляду на понад двадцятирічний досвід роботи в експертній службі МВС України, маю підстави стверджувати, що зазначена проблематика потребує фахової уваги, міжвідомчого діалогу та науково-практичного обговорення.

Судово-експертна діяльність провадиться відповідними суб'єктами, до яких більшість науковців відносять осіб та органи, що призначають експертизу, судових експертів і судово-експертні установи [2, с. 20]. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» здійснення судово-експертної діяльності покладається на державні спеціалізовані установи та відомчі служби [1].

Судова експертиза в Україні виступає важливим інструментом у встановленні фактів, що мають значення для правильного вирішення справ. Однак процес її призначення та проведення супроводжується низкою складних аспектів, які негативно впливають на об'єктивність та своєчасність отримання результатів.

Несвоєчасне або формальне призначення експертизи: у деяких випадках орган досудового розслідування зволікає з направленням матеріалів до експертної установи, що призводить до порушення строків розслідування. Водночас трапляються ситуації, коли експертиза призначається лише з метою «підстраховки», без реальної потреби в спеціальних знаннях.

У сучасних умовах не кожна установа має змогу швидко проводити складні дослідження через відсутність необхідного лабораторного обладнання або сучасного програмного забезпечення. Це особливо критично у сфері цифрових доказів, де необхідні ліцензовані продукти та програмне забезпечення.

Нестача вузькоспеціалізованих експертів у деяких регіонах призводить до перевантаження працівників та збільшення строків проведення експертиз. Брак молодих кадрів, зацікавлених у роботі в експертній галузі, лише поглиблює цю проблему. Тож уже на етапі призначення та проведення судової експертизи існує

цілий комплекс факторів, які можуть вплинути на її якість, об'єктивність та прийнятність у судовому процесі.

Висновок експерта є однією з найвагоміших письмових форм доказів у кримінальному, цивільному та адміністративному процесі. Однак на практиці його оцінювання судом нерідко викликає спірні ситуації.

Суд відповідно до принципу вільної оцінки доказів має право відхилити або не врахувати висновок експерта, якщо він буде визнаний неналежним або недостовірним. Водночас така оцінка має ґрунтуватися на об'єктивних критеріях – повноті, обґрунтованості, логічній послідовності висновків. Утім, іноді спостерігається ситуація, коли суд формально зазначає «висновок не є переконливим», без належної аргументації, що може свідчити про упередженість або неповне розуміння спеціальних знань, викладених у дослідженні.

Ще однією поширеною проблемою є порушення принципу змагальності при призначенні повторної або додаткової експертизи. Часто ініціатива такої експертизи надходить від сторони, незгодної з первинним висновком, однак суд задовольняє клопотання без обґрунтованих сумнівів у достовірності первинного висновку. Це створює ризик затягування процесу та девальвації висновків державних експертів.

Окрему увагу заслуговує практика залучення приватних експертів, висновки яких іноді надаються з порушенням методичних або етичних норм. В умовах відкритого ринку судових експертиз виникають ситуації, коли висновки приватних експертів суперечать об'єктивним даним, що містяться у висновках експертів державних спеціалізованих установ. Це вимагає від суду особливо ретельного підходу до аналізу методології, яку застосовував експерт, а також його кваліфікації та доброчесності.

Також існує проблема подвійного тлумачення висновку. Через складність термінології суд або сторони можуть інтерпретувати фрази або висновки експерта неправильно, що викривлює зміст доказу.

Таким чином, попри закріплення чіткої процесуальної ролі висновку експерта в законодавстві, на практиці його використання нерідко супроводжується труднощами, які потребують системного вирішення через вдосконалення судової практики, підвищення правової культури учасників процесу та зміцнення авторитету експертної діяльності.

Судова експертиза є універсальним інструментом, що застосовується у різних видах судового провадження, проте специфіка її використання у кримінальних, цивільних та адміністративних справах має істотні відмінності, що зумовлює необхідність аналізу проблемних аспектів у кожному з напрямів.

У кримінальному процесі експертиза виконує вирішальну функцію у доведенні винуватості або невинуватості особи. Висновки судових експертів стають підставою для висунення обвинувачення, визначення механізму події, встановлення особи злочинця, способу вчинення злочину тощо. Найбільш поширеними є трасологічні, дактилоскопічні, балістичні, біологічні, почеркознавчі, комп'ютерно-технічні експертизи.

Проблема виникає, коли захист і обвинувачення по-різному трактують один і той самий висновок або коли матеріали, надані для дослідження, є неповними.

Нерідко виникає конфлікт між висновками різних експертів, зокрема, якщо вони залучалися сторонами процесу, що вимагає від суду глибокої оцінки якості та обґрунтованості кожного з висновків.

Також поширеним є порушення строків проведення експертиз, що особливо критично у справах, де обвинувачений перебуває під вартою. Причинами затримок часто стають перевантаження експертів, брак фінансування або відсутність технічної можливості провести певний вид дослідження.

У цивільному судочинстві судова експертиза найчастіше призначається у справах щодо встановлення фактів родинних відносин (генетична експертиза), визначення вартості майна, будівельно-технічних, товарознавчих, почеркознавчих, медичних досліджень тощо. Однак у цьому виді провадження значно частіше залучаються приватні експерти, що створює ризики упередженості висновків, а також проблеми уніфікації методик.

Ще однією особливістю є те, що сторони в цивільному процесі мають однакові права і можуть активно оскаржувати як обґрунтованість експертизи, так і компетентність експерта. Це нерідко призводить до призначення повторних експертиз, що затягує процес розгляду справи.

У справах адміністративної юрисдикції експертизи призначаються рідше, однак мають важливе значення у справах щодо оскарження рішень органів державної влади, встановлення обставин ДТП, стану здоров'я тощо. Проблемою є те, що адміністративні суди нерідко формально підходять до оцінки висновків експертів, особливо якщо вони не містять однозначної відповіді або мають умовні формулювання.

У такому контексті важливою є якість аргументації експерта, здатність пояснити свої висновки зрозумілою мовою для суду, а також надання повної методологічної бази, яка дозволяє суду перевірити достовірність дослідження.

Зважаючи на викладені проблемні аспекти, для підвищення ефективності судово-експертної діяльності та належного використання експертних висновків у судовому провадженні доцільним є реалізація низки комплексних заходів на законодавчому, інституційному та практичному рівнях.

Внести зміни до процесуального законодавства з метою уніфікації вимог до формулювання запитань, які ставляться перед експертом, із чітким розмежуванням питань фактичного та правового характеру.

Законодавчо обмежити можливість безпідставного призначення повторної експертизи, зобов'язавши суд наводити вмотивовану оцінку щодо недоліків попереднього висновку.

Встановити обов'язкову перевірку кваліфікації та репутації приватних експертів, які долучаються до справ за ініціативою сторін.

Забезпечити належне фінансування державних експертних установ, що дозволить оновити обладнання, придбати ліцензійне програмне забезпечення та забезпечити високотехнологічне оснащення лабораторій.

Удосконалити систему підвищення кваліфікації експертів, із включенням до навчальних програм питань судової риторики, психологічної стійкості та новітніх методик досліджень.

Запровадити програми мотивації для залучення молодих фахівців до експертної служби – зокрема, через цільове навчання, стажування та кадрові резерви.

Активізувати співпрацю між експертними установами, органами досудового розслідування та судами з метою стандартизації взаємодії, обміну методичними матеріалами та узгодження практики.

Впровадити електронні сервіси подання, обліку та відстеження експертних досліджень у межах Єдиної судової інформаційної системи.

Підвищити правову обізнаність суддів, адвокатів та слідчих у сфері експертиз через проведення спільних науково-практичних заходів та тренінгів за участі експертів.

Загалом, лише системний підхід, заснований на взаємоповазі до ролі експерта в правосудді, дозволить забезпечити якість, незалежність і довіру до результатів судових експертиз.

Судова експертиза є невід’ємною складовою правосуддя, а її результати – вагомим доказом у встановленні істини у справі. Однак практична реалізація цієї діяльності в Україні супроводжується низкою проблем: від неякісної організації процесу призначення експертиз до складнощів їх правового оцінювання в суді.

Усі ці аспекти потребують системного вирішення. Професіоналізм експертів має бути підкріплений належним законодавчим регулюванням, технічним забезпеченням та повагою до незалежності експертної думки з боку всіх учасників процесу. Лише за таких умов висновок експерта буде не лише доказом, а й надійним орієнтиром для справедливого правосуддя.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.94 № 4038а-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології : монографія. Тернопіль : Видавництво «Крок», 2018. 262 с.

Квак Юлія,

головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ЗНАКОВІ ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС

В історії криміналістики та судової експертизи налічується багато видатних постатей, які внесли вагомий внесок у розвиток цієї галузі. У цій доповіді йде мова про деяких видатних людей, але історія налічує численну кількість професорів, хіміків, фотографів, науковців та викладачів, які заснували та продовжували розвиток галузі криміналістики та судової експертизи.

Перший, про кого хотілося згадати, Рудольф Арчибальд Рейсс (1875–1929), видатний німецько-швейцарський криміналіст, хімік, професор Лозаннського університету, і його внесок у розвиток криміналістики та судової експертизи є надзвичайно вагомим.

Основні аспекти його історичного внеску: у 1906 році Рейсс заснував Інститут криміналістики при Лозаннському університеті, це була перша науково-дослідна та навчальна установа такого профілю в Європі. Інститут став центром підготовки фахівців у галузі криміналістики та судової експертизи, а також місцем проведення передових наукових досліджень. Нині в Лозаннському університеті налічується майже 12 000 студентів і 2200 дослідників, у тому числі приблизно 1500 студентів з інших країн, які навчаються в університеті за різними навчальними програмами, включаючи програми обміну із всесвітньо відомими університетами.

Рейсс активно впроваджував наукові методи в практику розслідування злочинів, він підкреслював важливість об'єктивних доказів, отриманих за допомогою наукових засобів, а не лише на основі свідчень, розробляв та вдосконалював методи фотографії для фіксації місця злочину та речових доказів, що стало важливим елементом криміналістичної техніки. Рейсс також займався питаннями ідентифікації особи, зокрема вдосконалював методи словесного портрету.

Завдяки заснованому ним Інституту криміналістики Рейсс підготував цілу плеяду висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів та судової експертизи в різних країнах. Його лекції та наукові праці мали значний вплив на формування професійних стандартів у криміналістиці.

Ідеї та методи Рейсса мали значний вплив на розвиток криміналістики не лише в Європі, а й за її межами, він сприяв створенню перших кабінетів науково-судової експертизи в Російській імперії та підготовці для них наукових кадрів.

Рейсс є автором численних наукових праць, присвячених різним аспектам криміналістики та судової експертизи, його праці, зокрема «Наукова техніка розслідування злочинів», стали важливими підручниками для багатьох поколінь криміналістів.

Під час Першої світової війни Рейсс на запрошення сербського уряду проводив розслідування воєнних злочинів, скоєних австро-угорською, німецькою та болгарською арміями, його звіти, що базувалися на криміналістичному аналізі фактів, фотографіях та свідченнях, стали важливими доказами цих злочинів.

Підсумовуючи вищевикладене, Рудольф Арчибальд Рейсс був піонером у галузі криміналістики та судової експертизи. Його внесок у розвиток наукових методів розслідування, підготовку фахівців та створення першої спеціалізованої наукової установи мав довготривалий вплив на становлення та подальший розвиток цих важливих галузей, його ідеї та праці залишаються актуальними й донині.

В історії експертної служби Міністерства внутрішніх справ України видатними постатями є:

Віталій Костянтинович Лисиченко (1922–2009), доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, учасник Другої світової війни,

нагороджений орденами та медалями за мужність, його внесок у розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні є надзвичайно значущим.

Після війни працював у Київському науково-дослідному інституті судових експертиз, де обіймав посаду директора (1951–1962). У цей період він зробив значний внесок у розвиток установи, впровадження нових методик та підготовку кадрів. З 1962 року викладав на юридичному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка. За його ініціативи створена перша кафедра криміналістики на юридичному факультеті університету, він активно займався підготовкою висококваліфікованих фахівців у галузі криміналістики.

З 1986 до 1994 років Віталій Костянтинівич працював професором кафедри криміналістики, продовжував активну науково-педагогічну діяльність, передаючи свій досвід та знання студентам. Основоположник криміналістичної радіології, організував систему спеціалізованих криміналістичних радіологічних лабораторій в експертних підрозділах МВС УРСР. Автор майже 300 наукових праць, підготував 19 докторів і 33 кандидатів юридичних наук, його праці та наукові ідеї залишаються актуальними і сьогодні, впливаючи на подальший розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні.

Також знаковою постаттю в історії Експертної служби МВС України є **Шульга Микола Миколайович**, його керівництво експертно-криміналістичною службою з 1961 по 1982 роки відзначилося значним прогресом у впровадженні нових методів і технологій.

Микола Миколайович розпочав свою діяльність у правоохоронних органах у 1958 році, у 1962 році його направлено на роботу експертом-криміналістом. Тривалий час працював у експертно-криміналістичній службі, очолював науково-технічний відділ управління МВС у Миколаївській області, а згодом став начальником науково-технічного (пізніше – експертно-криміналістичного) відділу Управління внутрішніх справ в Одеській області. Потім обіймав посаду начальника експертної служби Одеської області до 1984 року, зробивши значний внесок у її розвиток та впровадження нових методів роботи.

З 1968 року Микола Миколайович розпочав викладацьку роботу на кафедрі криміналістики Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. З 1985 року повністю перейшов на викладацьку роботу на юридичний факультет ОДУ ім. І. І. Мечникова (нині Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Має значний науковий доробок у галузі криміналістики, його наукові інтереси охоплюють проблеми розслідування тяжких злочинів, слідчі дії, початок кримінального провадження, запобіжні заходи та загальні умови досудового розслідування. Як професор, займається підготовкою майбутніх юристів та криміналістів, передаючи свій багаторічний досвід та знання. Таким чином, Микола Миколайович Шульга поєднав практичну роботу в експертній службі з активною науковою та педагогічною діяльністю, зробивши значний внесок у розвиток криміналістики та підготовку фахівців у цій галузі в Україні, зокрема на Одещині.

Ще однією з перших знакових постатей в історії експертної служби, зокрема в контексті розвитку криміналістичної фотографії в Чернігівській міліції був **Семен Шиби́рин**. Він вважається одним із перших експертів-фотографів, які

почали працювати в Чернігівській міліції, це відбувалося на зорі становлення науково-технічних методів у розслідуванні злочинів. Робота цієї знакової в історії експертної служби людини відіграла важливу роль у впровадженні та розвитку криміналістичної фотографії як важливого інструменту фіксації місця події, речових доказів та інших об'єктів, що мають значення для розслідування. Завдяки його діяльності процес документування злочинів став більш об'єктивним та наочним, що підвищувало якість зібраних доказів та сприяло ефективнішому розкриттю злочинів. Його досвід та напрацювання стали основою для подальшого розвитку криміналістичної фотографії в Чернігівській області та, можливо, слугували прикладом для інших регіонів. Хоча детальної біографічної інформації про Семена Шибирина небагато у загальнодоступних джерелах, його внесок як одного з перших експертів-фотографів підкреслює важливість впровадження технічних засобів у роботу правоохоронних органів на ранніх етапах розвитку експертної служби.

Список використаних джерел

1. Літопис доль та днів минулих. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. 612 с.
2. Шульга Микола Миколайович : бібліографічний покажчик / уклад. С. І. Єленич; наук. ред.: В. М. Др'омін, М. М. Солодухіна; НУ ОЮА, наук. б-ка. Одеса : Юрид. л-ра, 2011. 48 с.
3. Юридична енциклопедія : У 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998.

Кіосе Михайло,
доктор філософії в галузі
«Природничі науки», молодший
науковий співробітник відділу
фізичних, хімічних, біологічних
досліджень Одеського НДІСЕ
Міністерства юстиції України
Столярова Ірина,
завідувач відділу фізичних, хімічних,
біологічних досліджень Одеського
НДІСЕ Міністерства юстиції України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ БАЗИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ПРИКЛАДІ АЛЮМІНІЄВИХ СПЛАВІВ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

У результаті анексії Автономної Республіки Крим та окупації частини територій Донецької та Луганської областей, а також широкомасштабного вторгнення РФ на територію України, прямих та неприкритих терористичних дій країни агресора, направлених проти мирного населення та цивільної

інфраструктури, в обороно-промисловому комплексі України відбулося значне зростання обсягів завдань, пов'язаних із забезпеченням оборони, захисту суверенітету й територіальної цілісності України. Значна частина сировини та матеріалів які використовуються підприємствами з виготовлення зброї та військової техніки, а також необхідних для ремонту та відновлення пошкодженої військової техніки, підпадає під визначення матеріалів подвійного використання, значно підвищує необхідність контролю за такими матеріалами.

Також контроль за матеріалами подвійного використання являється важливим аспектом управління життєвим циклом оборонних ресурсів, військова техніка потребує обслуговування, ремонту, відновлення, відповідного зберігання і, врешті решт, утилізації, особливо враховуючи, що частини знищеної військової техніки не втрачають своєї подвійної природи [1, с. 83–84].

В Українському законодавстві наведено таке визначення товарів подвійного використання – окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [2, Стаття 1]. Перелік товарів подвійного використання та їх характеристики наведено в «Єдиному Списку товарів подвійного використання», який співвідноситься з Єдиним списком товарів подвійного використання Європейського Союзу.

Через подвійність застосування недосконалість системи ідентифікації таких товарів, крім ризику послаблення сировинної бази оборонно-промислових підприємств, визначає також такі ризики:

- ризик проведення недосконалої ідентифікації товару військового призначення, подвійного використання чи товарів, які допущені в цивільному використанні;

- ризик отримання Україною штрафних санкцій при незаконному перетині товарів військового призначення з боку Ради Безпеки ООН;

- ризик отримання військової техніки та засобів її доставки терористичними угрупованнями у вигляді товарів під іншими товарними кодами;

- ризик можливості обходу санкцій країнами, на які вони були накладені, та отримання ними товарів, заборонених для ввезення до цих країн;

- ризик втрати довіри міжнародної безпекової спільноти та іміджу держави на світовому ринку [3, с. 149].

Наприклад, можна розглянути сплави алюмінію, які почали використовувати як конструкційні матеріали у 20–30-х рр. XX ст. в авіаційній та автомобільній промисловості. Одним із перших прикладів використання у військовій промисловості можна назвати виготовлення броні з алюмінію марки 5083 при виготовленні бронетранспортера М113. Загальна кількість випущених бронетранспортерів М113, включаючи машини на його базі, становить понад

88 тис. одиниць, які досі використовуються більше ніж в 39 країнах світу, включаючи країни НАТО. Якщо розглянути алюмінієвий сплав марки Д16, то після відпалу його міцність становить 200 МПа, після загартування – 300 МПа, після загартування та старіння – 450 МПа [4, с. 31–33], що вже відносить цей сплав до матеріалів подвійного використання. Відповідно до єдиного списку товарів подвійного використання контролю підлягають: алюмінієві сплави такого складу: Al-Mg-X або Al-X-Mg, Al-Zn-X або Al-X-Zn, Al-Fe-X або Al-X-Fe (де «X» означає один або більшу кількість легуючих елементів, що входять до складу сплаву), що мають міцність 415 МПа або більше за температури 298 К (25 °C) [5 с. 87–89]. Найближчими аналогами сплаву Д16 є ENAW-2024, ENAW-AlCu4Mg1 (Європейський союз), 2024, AA2024, AA2124 (США). Ці сплави широко застосовуються у нафтогазовій, хімічній галузі, енергетичній сфері, автомобілебудуванні. Термічно зміцнені зазначені вище сплави використовуються при виготовленні деталей літаків, кораблів, гвинтокрилів як цивільного, так і військового призначення, що підтверджує їх відношення до матеріалів подвійного використання. Алюмінієвий сплав марки 7039 використовується для виготовлення рефрижераторних контейнерів, низькотемпературної апаратури та резервуарів, протипожежного обладнання, що працює під тиском. Як броня цей сплав застосовувався при виготовленні БМП М2 «Бредлі» та легкого танка М551 «Sheridan» [6, с. 985]. Аналогом сплавів 7039 у країнах СНД є термозміцнений алюмінієвий сплав АБТ-101 (1901), який легований магнієм і цинком, а потім природно зістарений [7, с. 331]. Використовується для бронювання машин БМД-1, БМД-2, БМД-3 та БТР-Д. Широке застосування броні з алюмінієвих сплавів визначається її перевагою перед сталеву броню при забезпеченні захисту від бронебійних куль і малокаліберних снарядів, сплави алюмінію мають меншу масу порівняно зі сталями, що покращує показники мобільності броньованої техніки без значних втрат балістичного захисту.

Дії, спрямовані на запобігання незаконному вивезенню матеріалів, які можуть бути використані оборонно-промисловим комплексом України при виготовленні та ремонті військової техніки, мають вагомe значення для забезпечення обороноспроможності країни, особливо в умовах війни. Тому розробка та впровадження методик, методичних рекомендацій, довідкових матеріалів, присвячених дослідженню матеріалів подвійного використання, є перспективним напрямом розвитку науково-методичної бази судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Мороз Ю. І., Ткач І. М., Ткач М. Я., Бондаренко О. О. Загальна проблематика у сфері менеджменту якості в секторі безпеки та оборони. *Проблеми якості оборонної продукції: організаційні, технічні та фінансово-економічні аспекти* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2022. С. 76–84.
2. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» (із змінами,

внесеними згідно із Законом № 3345-IX від 23.08.2023)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>

3. Цвілий С. М., Скляр Н. М., Лоза К. М. Проблеми ідентифікації товарів подвійного використання при перетині митного кордону. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2014. Вип. 4(108). С. 141–151.

4. Трофименко В. В., Овчаренко В. І. Методичні вказівки з дисципліни «Технологія конструкційних матеріалів і матеріалознавство». Д. : ДВНЗ УДХТУ, 2016. 40 с.

5. Єдиний список товарів подвійного використання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 1. 424 с.

6. Gooch W. A., Burkins M. S., Squillacioti R. J. Ballistic testing of commercial aluminum alloys and alternate processing techniques to increase the Availability of aluminum armor. 23rd International symposium on ballistics tarragona. Spain, 2007. P. 981–988.

7. Кононенко Г. А., Кімстач Т. В., Сафронова О. А., Подольський Р. В., Пучіков О. В., Клинова О. П. Сучасні перспективні металеві матеріали для бронеперешкод (огляд). *Фундаментальні та прикладні проблеми чорної металургії*. 2022. Вип. 36. С. 325–342. DOI: 10.52150/2522-9117-2022-36-325-342

Кірін Роман,

доктор юридичних наук, доцент,
головний судовий експерт відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

Хоменко Володимир,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри нафтогазової інженерії
та буріння НТУ «Дніпровська
політехніка»

Пашенко Олександр,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри нафтогазової інженерії
та буріння НТУ «Дніпровська
політехніка»

ПРИВІД І ПІДСТАВИ ВІДКРИТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ІР-СПРАВІ

Захист ІР-прав охоплює широкий спектр механізмів – від цивільно-правових до адміністративних та кримінальних. В Україні основними нормативними актами, що регулюють захист ІР-прав, є Цивільний кодекс України, зокрема Книга IV, яка присвячена ІР-правам, а також спеціальні закони про: авторське право і суміжні права; охорону прав на знаки для товарів і послуг;

охорону прав на винаходи і корисні моделі; охорону прав на промислові зразки; охорону прав на компонування напівпровідникових виробів; правову охорону географічних зазначень; ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав.

Наразі адміністративна відповідальність за порушення ІР-прав передбачена законодавцем у Кодексі України про адміністративні правопорушення [1] (далі – КУпАП), де визнано суспільно шкідливими такі види діянь:

порушення прав на об'єкт ІР-права (ст. 51-2);

недобросовісна конкуренція (ст. 164-3);

демонстрування і розповсюдження фільмів без державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів (ст. 164-6);

порушення умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів (ст. 164-7);

порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (ст. 164-13);

порушення умов і правил, що визначають порядок припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет (ст. 164-17);

наведення завідомо недостовірної інформації у заявах про припинення авторського права і (або) суміжних прав, вчинених з використанням мережі Інтернет (ст. 164-18).

недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів (ст. 186-7 у частині недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника патентних документів).

Ст. 164-9 КУпАП, якою було передбачено адміністративну відповідальність за незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, законом від 15.12.2021 р. № 1965-ІХ виключено зі змісту кодексу [2; 3].

Згідно зі ст. 251 КУпАП доказами в справі про адміністративне ІР-правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність такого правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, висновком експерта тощо. При цьому експерт зобов'язаний з'явитися на виклик органу (посадової особи) і дати об'єктивний висновок у поставлених перед ним питаннях. Цей обов'язок встановлено ст. 273 КУпАП. Експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне ІР-правопорушення, у разі коли виникає потреба в спеціальних знаннях, у тому числі для визначення:

а) розміру майнової шкоди, заподіяної адміністративним ІР-правопорушенням;

б) суми грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного

ІР-правопорушення, які підлягатимуть конфіскації.

Серед прав, які надані експерту, призначеному для надання висновку по ІР-справі, слід виділити такі: ознайомлення з матеріалами ІР-справи, що стосуються предмета експертизи; подання клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для надання висновку; присутність при розгляді ІР-справи тощо. Тож під час ознайомлення з матеріалами ІР-справи, що стосуються предмета ІР-експертизи, інколи виникає питання про такі важливі категорії ІР-справи, як привід та підстави відкриття адміністративного провадження в ній [4].

При цьому, завданнями провадження у справах про адміністративні ІР-правопорушення є:

- своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин ІР-справи;

- вирішення її в точній відповідності з законом;

- забезпечення виконання винесеної постанови;

- виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних ІР-правопорушень;

- запобігання ІР-правопорушенням тощо.

Відповідальність за ІР-правопорушення реалізують відповідно до чинного КУпАП уповноважені органи (посадові особи) на різних стадіях адміністративного провадження. При цьому в теорії адміністративного процесу немає одностайної позиції у цьому питанні. Одні визначають відкриття адміністративного провадження як його ключову, базову стадію, що створює передумови для законного й обґрунтованого застосування законодавства про адміністративну відповідальність. На думку інших авторів, відкриття адміністративного провадження є лише одним з етапів першої стадії провадження, який, за їхнім твердженням, передує встановленню фактичних обставин, процесуальному оформленню результатів розслідування і направленню матеріалів для розгляду за підвідомчістю, що в сукупності і становить зміст першої стадії провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Підвідомчість справ про адміністративні ІР-правопорушення та вирішення питань про відшкодування пов'язаних із цим збитків регулюється ст. 221 КУпАП. Відповідно до вказаної норми судді районних, районних у місті, міських чи міжрайонних судів розглядають справи про зазначені вище адміністративні ІР-правопорушення. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності за порушення прав на об'єкт ІР-права встановлений главами 19–21 КУпАП і полягає в обов'язковому з'ясуванні обставин справи, складанні протоколу, формуванні й оцінці доказів, опитуванні свідків, потерпілих, правопорушника, винесенні постанови тощо.

На думку Н. Ільчишин відкриття провадження у справі адміністративного судочинства – це визначений законодавством України порядок здійснення судом юридично значущих процесуальних дій, спрямованих на: прийняття позовної заяви; перевірку позовної заяви на відповідність встановленим законом вимогам, строків подання, виявлення недоліків, встановлення факту адміністративної дієздатності позивача або належності повноважень представника, підстав звернення, правильність підсудності справи; прийняття рішення про подальший

розгляд справи по суті [5, с. 399].

Ст. 255 КУпАП містить вичерпний перелік уповноважених осіб, що мають право складати протоколи про адміністративні ІР-правопорушення, а саме:

органи Національної поліції (ст.ст. 51-2, 164-3, 164-6, 164-7; 164-17; 164-18);

центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів (ст.ст. 164-6, 164-7);

органи Антимонопольного комітету України (ст. 164-3);

органи управління кінематографією (ст. 164-6 – у частині демонстрування і розповсюдження фільмів без державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів у кіно- і відеомережі; ст. 164-7 – у частині порушення умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів у кіно- і відеомережі);

центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та його територіальні органи (ст. 51-2);

державні інспектори з питань інтелектуальної власності (ст.ст. 51-2, 164-13, 164-17, 164-18, 186-7);

державні інспектори сільського господарства (ст. 51-2).

Варто відмітити, що в КУпАП відсутні не лише переліки приводів та підстав відкриття адміністративного провадження в справі, а й їх поняття. Розкриття останніх щодо адміністративних справ взагалі немає у чинному законодавстві. Тож, визнання чи невизнання відкриття адміністративного провадження в ІР-справі його стадією має значення не тільки для з'ясування змісту і структури цього виду правозастосовної діяльності, а є також необхідним для оцінки стану відповідної правової регламентації. Висновки про достатність або надмірність норм, що містяться в розділі IV КУпАП «Проведення в справах про адміністративні правопорушення», про якість їхньої структурно-логічної побудови та системний взаємозв'язок з іншими нормами КУпАП, вочевидь, залежать і від того, розглядається відкриття адміністративного провадження як його самостійна стадія чи лише як етап (елемент) якоїсь іншої стадії.

Аналіз наукових позицій та окремих приписів нормативно-правових актів чинного законодавства дав можливість стверджувати, що привід та підстави відкриття адміністративного провадження не тільки в ІР-справі, а й загалом у будь-якій адміністративній справі співвідносяться між собою як причина (привід) та наслідки (підстави). Їх перелік пропонується формувати не лише на основі думки та теоретичних позицій певних науковців з адміністративного процесу, практичного досвіду уповноважених осіб (органів) в ІР-сфері, а й використання аналогій, напрацьованих процесуальним цивільним, господарським та кримінальним законодавством.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування маркування контрольними марками примірників аудіовізуальних творів, фонограм,

відеограм, комп'ютерних програм, баз даних : Закон України від 15.12.2021 р. № 1965-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1965-20#Text>

3. Кірін Р., Хоменко В., Подольхова О. Окремі проблеми адміністративних процесуальних відносин у сфері інтелектуальної власності: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри». КНУ імені Т. Шевченка, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, УКРНОІВІ. Київ, 2023. С. 194–198.

4. Кірін Р. С. Актуальні питання наукової компетенції та компетентності судових експертів. *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 119–123.

5. Ільчишин Н. В. Відкриття провадження в адміністративній справі: сутність та значення адміністративної процесуальної правосуб'єктності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 396–399. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/93>

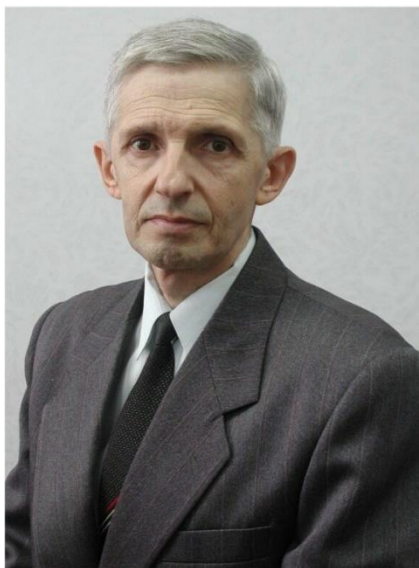
Кладієнко Микола,

завідувач сектору трасологічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Сумського НДЕКЦ МВС

Волкова Аліна,

кандидат юридичних наук, заступник завідувача відділу криміналістичних видів досліджень – завідувач сектору дактилоскопічних досліджень Сумського НДЕКЦ МВС

ЕДУАРД ОЛЕКСАНДРОВИЧ РАЗУМОВ – ВЗІРЕЦЬ СЛУЖІННЯ ЕКСПЕРТНІЙ СПРАВИ

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України є ключовим елементом забезпечення органів досудового розслідування, судових органів, інших державних органів, а також юридичних і фізичних осіб незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою [2, п. 3.1]. Важко переоцінити роль судової експертизи та криміналістичної діяльності не тільки в межах розслідувань та розгляду кримінальних проваджень, а й під час судочинства в інших галузях права. Саме від об'єктивності і повноти дослідження, що належать до базових принципів судової експертної

діяльності, передбачених Законом України «Про судову експертизу» [1, ст. 3], може залежати остаточне рішення у справі.

На сьогодні Експертна служба МВС України становить найбільшу мережу судово-експертних установ, відомих не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Важливу роль у становленні та розвитку експертно-криміналістичної діяльності в Україні відіграли провідні науковці та фахівці, чії праці заклали практичні, теоретичні та методологічні засади функціонування експертної системи у правоохоронній сфері.

Однією з таких знакових постатей є **Едуард Олександрович Разумов** – вчений, експерт, наставник, викладач, який стояв біля витоків формування сучасної Експертної служби МВС України.

Е. О. Разумов народився 8 травня 1950 року в м. Багратіонівськ Калінінградської області в сім'ї військовослужбовця. Після закінчення Донецького державного університету за спеціальністю «фізика» працював на посаді викладача фізики вечірньої школи. Після служби в лавах Радянської армії у лютому 1974 року прийнятий на службу в ОВС на посаду експерта-криміналіста УВС Донецької області. У 1977 році обіймав посаду старшого експерта оперативно-технічного відділу УВС Донецького облвиконкому. У січні 1982 року призначений на посаду заступника начальника експертно-криміналістичного відділу УВС Донецького міськвиконкому. З 1984 року по 2002 рік Е. О. Разумов очолював експертно-криміналістичний підрозділ у Сумській області [3, с. 345]. Він обіймав посаду начальника ЕКВ УВС, а також був керівником Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України на початку його створення.

Разумов Едуард Олександрович розпочав свою діяльність у складний для експертного підрозділу період, коли експертно-криміналістичні установи лише формувалися.

Завдяки його наполегливості, високому рівню професіоналізму та стратегічному баченню експертно-криміналістичний підрозділ перетворився на сучасну систему криміналістичних досліджень. Його досвід та знання сприяли становленню та розвитку експертної установи в регіоні. У 1993 році в підрозділі впроваджено систему дактилоскопічних обліків «Узор» та введено в експлуатацію сучасну на той час комп'ютерну автоматизовану систему «Дельта». Того ж року в практичну діяльність впроваджено автоматизовану систему «Сонда», яку в 1999 році замінено на «Дакто 2000». Окрім запровадження ефективної на той час монодактилоскопічної системи криміналістичної реєстрації, створено нові види обліків – картотеки слідів зламу та взуття [3, с. 345].

Особливу увагу Едуард Разумов приділяв розвитку автотехнічної експертизи, його напрацювання в цій галузі мали значний вплив на методику проведення експертних досліджень дорожньо-транспортних пригод. За його ініціативи проводилися навчально-методичні семінари на базі передових підрозділів ЕКВ УРСР за участю експертів-автотехніків республік колишнього Радянського Союзу.

Е. О. Разумов зробив неоціненний внесок у розвиток Експертної служби МВС: запровадив новітні методики криміналістичних досліджень, що підвищили ефективність розслідувань, розробив сучасні методи підготовки експертів, які впроваджені у навчальні програми профільних закладів, активно займався впровадженням інновацій у сфері експертизи, удосконалюючи методики роботи з доказами, приділяв значну увагу особливостям формування і використання криміналістичних обліків та проблемам інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів, сприяв підвищенню кваліфікації експертів та вдосконаленню матеріально-технічної бази експертних підрозділів.

Едуард Олександрович був не лише керівником, але й наставником для багатьох молодих фахівців, проводив лекції та практичні заняття, приділяючи велику увагу навчанню та підвищенню кваліфікації експертів.

Е. О. Разумов є автором і співавтором майже 30 друкованих праць, присвячених актуальним проблемам криміналістики та судової експертизи, у тому числі «Криминалистические учеты» (1991), «Осмотр места происшествия» (у співавторстві з Молибогою М. П., 1994), «Криминалистическая техника» (2005), «Курс лекций по криминалистике» (2008), «Криминалистическая тактика» (2008), «Практическое руководство по криминалистике» (2011), «Информационно-справочные криминалистические учеты» (2013). У 2012 році отримав диплом 2-го ступеня МВС України за розробку навчально-практичного посібника «Практическое руководство по криминалистике». Також за період роботи в експертному підрозділі Едуардом Олександровичем підготовлено десятки наукових статей, опублікованих у різних виданнях, численні доповіді на науково-практичних конференціях. Його науковий доробок став основою для практичної діяльності експертів-криміналістів. Його праці й досі використовуються в навчальному процесі для підготовки судових експертів та інспекторів-криміналістів.

Едуард Олександрович присвятив експертній діяльності 28 років свого життя. Після звільнення з ОВС залишився вірним своєму покликанню і продовжив свою трудову діяльність на посаді старшого викладача кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, передаючи свої знання і досвід молодому поколінню [3, с. 346], викладаючи такі навчальні дисципліни, як «Криміналістика» та «Судова експертологія».

Сьогодні завдяки таким постатям, як Едуард Олександрович, Експертна служба МВС України є сучасною та високопрофесійною структурою, здатною вирішувати найскладніші завдання у сфері криміналістики. Внесок Е. О. Разумова у формування Експертної служби МВС визнаний на державному рівні, його ім'я згадується серед провідних криміналістів країни, його напрацювання є основою для роботи сучасних експертів.

8 травня 2025 року Едуарду Олександровичу Разумову могло б виповнитися 75 років. Проте його яскравий і плідний життєвий та творчий шлях трагічно обірвала передчасна смерть. Е. О. Разумов відійшов у вічність 6 липня 2016 року у місті Суми.

Разумов Едуард Олександрович – людина, яка допомогла визначити вектор розвитку криміналістики в Україні. Без сумніву, наполегливість, самовідданість, плідна праця, щира любов до обраної професії, усебічна обдарованість, людяність, високі моральні та духовні цінності дозволяють без перебільшення назвати Едуарда Олександровича видатною особистістю та справжнім професіоналом свої справи. Його вклад у розвиток Експертної служби МВС є надзвичайно цінним, а пам'ять про нього назавжди залишиться в серцях колег і учнів.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03 листоп. 2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>
3. Є така служба... : у 2 т. / В. С. Печніков; за ред. І. П. Красюка. Київ : Еліт Прінт. 2010, Т. 2. 576 с.

Клименко Роман,

помічник Голови Національної поліції України, дійсний член Американської асоціації поліграфологів та Об'єднання поліграфологів силових відомств України, психолог, поліграфолог, підполковник поліції

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПОЛІГРАФА В КАДРОВІЙ ТА ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Соціальна значущість детекції брехні в нашій країні обумовлена великими масштабами корупції, кримінальних правопорушень і злочинів, які є реальною і потужною загрозою як для благополуччя громадян, так і для самої державності. З огляду на це важко переоцінити соціальну та правоохоронну роль інструментальної детекції брехні саме в Національній поліції України (зокрема із застосуванням поліграфа).

У сучасних умовах протидії злочинності та корупції, на рівні дотримання прав і законних інтересів людини, необхідно в обов'язковому порядку розвивати і використовувати нові методи виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, застосування яких дасть змогу поліцейським розкривати складні, добре замасковані злочини. Одним із методів, що ефективно використовується Національною поліцією в протидії злочинності, є психофізіологічний метод виявлення прихованої інформації з використанням поліграфа. За останні роки цей прилад, званий ще «детектор брехні», отримав стрімкий розвиток у нашій країні. На сьогодні він узятий на озброєння майже в

усіх силових структурах, широко використовується під час вирішення побутових питань та ведення бізнесу. Особливо відзначається його результативність в ОВС.

Практика застосування поліграфа під час виявлення та розслідування злочинів переконливо довела, що він дає змогу значно звузити коло підозрюваних осіб, оперативно, «по гарячих слідах», відпрацювати основні версії з урахуванням обставин вчинення злочинів та особистісних характеристик підозрюваних, виявити не тільки причетність або непричетність опитуваного до скоєного злочину, а й визначити його роль у злочинному ланцюзі, розкрити тактику скоєння злочину, встановити організаторів, знайти речові докази, перевірити ще раз показання свідків, заявників та інше. Усе це дозволяє заощадити часові, матеріальні та людські ресурси під час розслідування злочинів.

Поліграф має також істотне значення, та займає особливо важливе місце для боротьби з корупцією. Поліграфні дослідження актуальні під час прийому на роботу, у процесі періодичних кадрових перевірок, пов'язаних із переміщенням по службі, при проведенні службових розслідувань, у разі підозри щодо зв'язку з кримінальними структурами тощо. Тут психофізіологічні перевірки не менш важливі, ніж у розкритті кримінальних правопорушень, тому що від сумлінності, чесності, порядності співробітників і керівників силових структур, багатьох інших державних органів залежить не тільки добробут, здоров'я, життя окремих громадян, але й добробут, безпека всього суспільства і держави в цілому.

Під час проведення кадрових перевірок за допомогою поліграфа можливе вирішення цілого комплексу питань, наприклад:

1. Встановлення достовірності заповнення анкети.
2. Встановлення об'єктивності інформації, представленої в автобіографії обстежуваного.
3. Виявлення кримінального минулого.
4. Виявлення частоти вживання міцних алкогольних напоїв.
5. Встановлення частоти і виду вживаних наркотиків.
6. Виявлення схильності до азартних ігор, інших шкідливих звичок.
7. Встановлення причини звільнення з попереднього місця роботи.
8. Встановлення мотивів влаштування на роботу.
9. Виявлення кримінальних зв'язків.

Згідно з даними обстежень, проведених у США, від 25 до 58 % кандидатів, які пройшли дослідження з використанням поліграфа, були визнані непридатними для роботи. У результаті поліграфічних опитувань було виявлено їх причетність до вживання і продажу наркотиків, крадіжок, хабарництва та інших кримінальних правопорушень.

При цьому всі ці особи вже успішно пройшли низку різних тестів, необхідних перевірок, і тільки поліграф став перешкодою працевлаштування на посади.

Проблема власної безпеки і зміцнення законності в правоохоронній системі є важливою проблемою в нашій країні. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми і може стати застосування поліграфа під час вирішення окремих кадрових завдань, як добір кандидатів на службу, так і під час періодичних

перевірок співробітників. У країні зростає розуміння того, що професійне застосування опитування з використанням поліграфа є ефективним засобом боротьби з корупцією. Деякі прихильники поліграфа вимагають для забезпечення гарантій приходу до влади порядних людей введення обов'язкової регулярної перевірки на «детекторі брехні» не тільки співробітників силових структур, а й керівників усіх рівнів, усіх працівників, що мають відношення до державних секретів. З метою запобігання та виявлення серед цих осіб фактів корупції, розголошення державних секретів, різних протиправних дій, оберігаючи інтереси суспільства і держави, – це є правильним рішенням.

Безумовно, можна чути багато висловлювань про утиск прав людини та інше. Однак право простих громадян знати і мати певні гарантії того, що безпека держави, безпека і добробут їх самих у руках чесних людей – вище права посадових осіб відмовитися від поліграфної перевірки, прикриваючись правами людини. Держава має повне право наймати на роботу найкращих, найбільш порядних і чесних працівників.

На підставі викладеного вище, поліграф навряд чи буде прийнятний у вищих ешелонах влади. Але його використання серед чиновників нижчого рівня може дати свій вплив як «сито» – можливість максимального відсіювання «нечистих на руку» до їх призначення на вищі посади. Наївно вважати, що поліграф вирішив би всі проблеми, пов'язані з корупцією, зловживанням владою, кримінальними злочинами, але, безперечно, це дозволило б істотно знизити їх кількість.

Коваленко Артем,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету
№ 2 ДДУВС (м. Кропивницький,
Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ 3D-ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Цілком природньо, що досягнення науково-технічного прогресу з часом приймаються на озброєння правоохоронцями для розкриття й розслідування кримінальних правопорушень. Однією з найбільш перспективних для кримінальної юстиції нових технологій є сукупність засобів 3D-моделювання, які дозволяють фіксувати, досліджувати й презентувати криміналістично значущі об'єкти в об'ємі, на противагу класичним фото- й відеозйомці, за допомогою яких отримуються виключно «пласкі» зображення. У найближчій перспективі 3D-сканування й 3D-реконструкція можуть бути застосовані під час проведення огляду, обшуку й освідування для фіксації криміналістично значущої інформації; 3D-друк – у межах проведення слідчого експерименту

та окремих негласних слідчих (розшукових) дій; презентація 3D-моделей може здійснюватися у ході допиту й пред'явлення для впізнання, під час судового розгляду тощо.

Водночас використання таких передових криміналістичних технологій потребує наявності спеціальних знань і навичок, високовартісного обладнання й програмного забезпечення, потужної комп'ютерної техніки тощо. Тому малоймовірно, що вітчизняні слідчі, дізнавачі чи прокурори найближчим часом зможуть самостійно застосовувати наведені технології для виконання завдань кримінального судочинства.

Вирішувати описану проблему на практиці доцільно шляхом залучення до проведення процесуальних дій спеціалістів. Указані суб'єкти, відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, здатні надавати безпосередню технічну допомогу сторонам кримінального провадження чи судові, яка, на наш погляд, може проявлятися й у застосуванні 3D-технологій. Загальною назвою для таких обізнаних осіб може слугувати формулювання «спеціаліст із 3D-моделювання». Проте, з урахуванням новизни такої технології для вітчизняної правоохоронної практики, пошук відповідного кваліфікованого фахівця сьогодні є непростим.

Насамперед як спеціалісти із 3D-моделювання можуть залучатися працівники приватних підприємств, які надають послуги 3D-сканування, 3D-реконструкції чи 3D-друку на комерційній основі. Аналіз відкритих джерел показує, що в нашій країні вже протягом деякого часу активно працює певна кількість таких компаній. Указані професіонали мають необхідні спеціальні знання й навички, а також відповідні науково-технічні засоби (3D-сканери, 3D-принтери, комп'ютерну техніку й програмне забезпечення). Проте, за загальним правилом, такі особи не володіють базовими криміналістичними та кримінальними процесуальними знаннями, не здатні самостійно виявляти й належним чином фіксувати криміналістично значущу інформацію тощо. Тому згаданих фахівців доцільно залучати разом зі спеціалістом-криміналістом, який може надати допомогу у виявленні та подальшому вилученні криміналістично значущих об'єктів. Ще однією перешкодою для запрошення комерційних фахівців може бути висока ринкова вартість їхніх послуг, яка значно перевищує базові норми оплати праці залучених до кримінального провадження спеціалістів. Наведену проблему можливо вирішити шляхом укладення правоохоронцями меморандумів та інших домовленостей з відповідними компаніями, які можуть розглядати свою участь у кримінальному судочинстві як додаткову рекламу власних послуг та соціально важливу діяльність.

Залежно від характеристик досліджуваних (фіксованих) об'єктів як спеціалістів із 3D-моделювання можна залучати «вузьких» фахівців, котрі у своїй професійній діяльності застосовують 3D-технології для роботи з такими об'єктами. Зокрема, з 3D-фіксацією відкритих місцевостей можуть допомагати фахівці в галузі геодезії та картографії; із 3D-скануванням механізмів та їх деталей – інженери; із 3D-скануванням тіл живих людей чи трупів, їх частин – лікарі; з 3D-реконструкцією окремих об'єктів – 3D-художники тощо.

Ще однією категорію потенційних спеціалістів, здатних застосовувати 3D-технології в кримінальному судочинстві, є експерти-працівники державних

судово-експертних установ, які використовують 3D-сканування у власній професійній діяльності. Зауважимо, що згадані технології лише починають запроваджуватися в експертну практику, насамперед під час проведення комплексних судових військових і балістичних експертиз та окремих видів інженерно-технічних досліджень. Проте ми прогнозуємо, що найближчим часом 3D-моделювання знайде своє застосування у ході проведення трасологічних, автотехнічних, портретних, судово-медичних та низки інших різновидів експертиз, що сприятиме поширенню цих технологій і в слідчій практиці. Водночас такі судові експерти, переважно, не є «універсальними» фахівцями та спеціалізуються на скануванні лише того типу об'єктів, щодо яких проводять судово-експертні дослідження.

Як опцію також варто розглянути запрошення фахівців із інших країн, для яких застосування 3D-технологій в правоохоронній діяльності не є чимось незвичним. Так поточна редакція абз. 2 ч. 1 ст. 71 КПК України передбачає можливість залучати з іноземної держави, міжнародної організації як спеціаліста фахівця у галузі хімічної, біологічної, радіаційної, ядерної чи іншої зброї. Водночас ми не бачимо жодної проблеми в залученні, за потреби, іноземців як спеціалістів інших категорій.

Ну і, звичайно, оптимальним варіантом було б отримання допомоги із застосуванням 3D-технологій від штатних спеціалістів-криміналістів підрозділів НП України, СБ України та інших правоохоронних органів за умови наявності в таких осіб спеціальної підготовки, а також 3D-сканерів чи інших пов'язаних із 3D-технологіями пристроїв (квадрокоптерів, 3D-принтерів тощо) на озброєнні відповідних органів. З метою забезпечення ефективного доступу вітчизняних правоохоронців до передових криміналістичних технологій рекомендуємо керівникам практичних підрозділів розглянути можливість придбання відповідного обладнання та організації навчання спеціалістів-криміналістів застосуванню 3D-моделювання.

Основними завданнями спеціаліста із 3D-моделювання є:

- консультування особи, яка керує ходом процесуальної дії, щодо можливостей застосування 3D-технологій в конкретній ситуації;

- здійснення 3D-сканування, 3D-реконструкції чи 3D-друку моделей кримінально релевантних об'єктів;

- надання допомоги із вербальним описом проведених дій у тексті протоколу;

- технічне фіксування їх результатів (наприклад, збереження виготовлених 3D-моделей та їх поміщення на лазерний диск).

Із урахуванням загальних вимог ч. 2 ст. 107 КПК України та з огляду на новизну 3D-технологій вважаємо, що на початку процесуальної дії спеціаліст за дорученням слідчого має повідомити усіх її учасників про факт застосування науково-технічного засобу 3D-моделювання, а також коротко роз'яснити сутність цієї технології та мету її використання. Окрім того, у вступній частині протоколу процесуальної дії доцільно вказати на факт застосування відповідного науково-технічного засобу, зазначити його модель, серійний номер та використане разом із ним програмне забезпечення, а також дані та рівень кваліфікації спеціаліста, який його застосовував. По завершенні процесуальної

дії залучений спеціаліст має підписати протокол та всі додатки до нього, у виготовленні яких він брав участь.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що сучасні 3D-технології дозволяють фіксувати, досліджувати та презентувати криміналістично значущі об'єкти в об'ємі, що забезпечує якісно новий рівень наочності порівняно з традиційними фото- та відеозйомкою. Водночас використання таких передових криміналістичних технологій потребує наявності спеціальних знань і навичок, високоякісного обладнання й програмного забезпечення, потужної комп'ютерної техніки тощо, які відсутні у вітчизняних правоохоронців. Вирішити цю проблему можливо шляхом отримання допомоги спеціаліста із 3D-моделювання. Для цього можуть залучатися працівники приватних підприємств, які надають послуги 3D-сканування, 3D-реконструкції чи 3D-друку на комерційній основі; «вузькі» фахівці, котрі у своїй професійній діяльності застосовують 3D-технології для роботи з окремими видами об'єктів (геодезисти, інженери, лікарі, 3D-художники тощо); працівники державних судово-експертних установ, які використовують 3D-сканування під час проведення експертиз; іноземні фахівці; а також, потенційно, спеціалісти-криміналісти підрозділів правоохоронних органів. Основними завданнями такого спеціаліста є консультування уповноважених осіб щодо можливостей застосування 3D-технологій, здійснення 3D-сканування, 3D-реконструкції чи 3D-друку, надання допомоги з текстовим описом проведених дій, виготовлення, збереження та поміщення на носії виготовлених 3D-моделей тощо.

З урахуванням наведеного, вважаємо перспективним розроблення тактико-організаційних рекомендацій щодо використання технологій 3D-моделювання під час проведення окремих процесуальних дій.

Коваленко Володимир,

кандидат юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету
№ 2 ДДУВС

ЩОДО МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 202-1 КК України) є одним із розповсюджених корисливих кримінальних правопорушень. У період дії в Україні правового режиму воєнного стану діяння, пов'язані із порушенням зазначеної кримінально-правової заборони, кваліфікуються за ч. 3 зазначеної статті. Цей вид кримінального правопорушення

є новим, тому методика його розслідування ще перебуває на стадії розроблення та апробації слідчою практикою.

Вивчення судово-слідчої практики показує, що можливості судових експертиз під час розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги використовуються не повною мірою.

Виходячи з відомих на сьогодні судово-слідчій практиці способів підготовки, вчинення і приховування слідів цього кримінального правопорушення (створення підставних благодійних і волонтерських організацій; залучення благодійних фондів для прикриття протиправної діяльності; фальсифікація документації; використання соціальних мереж, месенджерів для мінімізації особистісних контактів правопорушника з іншими особами; використання корупційних зв'язків; використання разових (не особистих) номерів мобільних телефонів; використання службових можливостей [1, с. 69]; реєстрація через інтернет акаунтів під виглядом законної господарської діяльності; розміщення оголошень в інтернеті тощо), для встановлення значущих для кримінального провадження обставин можуть призначатися такі види судових експертиз.

Транспортно-товарознавча експертиза. Ця експертиза призначалася у більшості вивчених нами кримінальних проваджень. Об'єктами їх дослідження були переважно легкові автомобілі, ввезені на територію України як гуманітарна допомога.

За допомогою цієї експертизи вирішувалися завдання щодо встановлення середньої ринкової вартості автомобілів, ввезених як гуманітарна допомога, а також щодо початкової середньоринкової вартості тих самих автомобілів за межами України станом на певну дату [2].

Товарознавча експертиза. Завданнями товарознавчої експертизи у кримінальних провадженнях щодо розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, є встановлення ринкової вартості товарів гуманітарної допомоги. Об'єктами цієї експертизи у вивчених нами кримінальних провадженнях були неалкогольні напої, памперси для дорослих і дітей, одяг, дитяче харчування, шоломи балістичні [3], медичні аптечки [4] тощо.

Технічна експертиза документів. Як зазначалося вище, способами підготовки до вчинення кримінального правопорушення є створення підставних благодійних чи волонтерських організацій, залучення благодійних фондів для прикриття протиправної діяльності тощо. Тож об'єктами технічної експертизи документів можуть бути супроводжувальні документи на гуманітарну допомогу, реєстраційні справи благодійних організацій, у тому числі фіктивних, та їх внутрішня документація тощо. Так, наприклад, у кримінальному провадженні за № 12022140000000549 від 10 листопада 2022 року, відкритому за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК України, об'єктами технічної експертизи документів були матеріали реєстраційної справи Благодійної організації «ІНФОРМАЦІЯ_1» [5].

Завданнями технічної експертизи документів у таких випадках, може бути встановлення послідовності виконання тексту, підписів та відбитків печаток чи штампів у документах; наявність технічного підроблення підпису; ідентифікація кліше печаток і штампів тощо.

Судова почеркознавча експертиза. Об'єктами цієї експертизи можуть бути ті ж самі документи, що й технічної експертизи документів. Основним завданням, яке вирішується судовою почеркознавчою експертизою, є ідентифікація виконавця рукописного тексту чи підпису. Під час призначення такої експертизи в розпорядження експерта мають бути надані вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки почерку та/чи підпису ймовірного виконавця, до отримання яких доцільно залучати кваліфікованого спеціаліста в галузі судового почеркознавства.

Судова комп'ютерно-технічна експертиза. За допомогою цієї експертизи можуть бути встановлені обставини, пов'язані з використанням правопорушниками комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення для спілкування між собою, координації протиправних дій певних ланок та окремих учасників кримінального правопорушення тощо.

Об'єктами дослідження цієї експертизи можуть бути мобільні телефони, планшети, ноутбуки, системні блоки стаціонарних комп'ютерів, жорсткі диски тощо.

Судова психіатрична експертиза. Зазначена експертиза в кримінальних провадженнях за фактами незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги може призначатися у випадках, коли в діях та поведінці підозрюваного чи обвинуваченого проявляються ознаки психічного захворювання (тобто в слідчого виникають сумніви щодо стану психічного здоров'я підозрюваного (обвинуваченого)). Предметом судової психіатричної експертизи є психічний стан особи в певні юридично значущі проміжки часу [6]. Крім самого підозрюваного чи обвинуваченого в розпорядження експерта мають надаватися матеріали кримінального провадження та відповідна медична документація.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що наведений перелік судових експертиз, які можуть призначатися під час розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, не є вичерпним і залежить від конкретних обставин кримінального провадження. Допомогу слідчому у підготовці матеріалів та формулюванні питань експертові має надавати кваліфікований спеціаліст відповідного профілю.

Список використаних джерел

1. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 292 с.
2. Вирок Перечинського районного суду Закарпатської області від 10 лютого 2023 року у справі № 304/190/23/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108933264>

3. Вирок Коропського районного суду Чернігівської області від 08 листопада 2022 року у справі № 735/423/22/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107216259>

4. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 29 квітня 2024 року у справі № 755/11140/23/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119296638>

5. Ухвала слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова від 01 жовтня 2024 року у справі № 463/8562/24/ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122008894>

6. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.05.2018 № 865. URL: <https://za-kon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення 28.03.2025).

Ковальов Костянтин,

доктор філософії в галузі права,
завідувач лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

ДУАЛІЗМ, УТВОРЮВАНИЙ КОЛІЗІЄЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ, У ФОРМУВАННІ ДОКАЗІВ ЕКСПЕРТАМИ І СПЕЦІАЛІСТАМИ

Процесуальне законодавство як складова суспільних відносин постійно вдосконалюється відповідно до вимог сучасності. Завдяки чіткому врегулюванню прав, обов'язків і повноважень учасників процесу, джерел отримання доказів, вимог до рівня кваліфікації й обсягу спеціальних знань осіб, які беруть участь у досудовому розслідуванні та судовому розгляді як експерти і спеціалісти, формується система об'єктивного прийняття судових рішень.

Однак у зв'язку із внесеними до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) змінами щодо повноважень спеціаліста у формуванні доказів у кримінальних справах виникла колізія стосовно його повноважень та участі у формуванні доказів, визначених іншими процесуальними кодексами. Зазначені зміни також призвели до дисбалансу у вимогах до оформлення процесуальних документів, які є доказами, зокрема висновку експерта та довідки спеціаліста.

Так, частиною 1 статті 71 КПК визначено, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок», а пунктом 9 частини 4 цієї статті спеціалісту надано право «надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу,

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів» [1].

Водночас до спеціаліста не висуваються вимоги, передбачені статтею 69 КПК до експерта, а саме:

«1. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [2] на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

2. Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого» [1].

Тобто до інституту спеціалістів у кримінальному судочинстві законодавець не встановлює особливих вимог, на відміну від експерта, та не деталізує форму довідки й обсяг інформації, яка обов'язково повинна бути в ній відображена, порівняно з висновком експерта. Складена спеціалістом довідка є доказом у справі нарівні з висновком експерта. Така постановка питання має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є суттєве зменшення часових витрат на проведення дослідження об'єктів та оформлення самої довідки спеціаліста, а негативним є те, що відсутність вимог до підтвердження компетентності спеціаліста та набуття ним необхідних спеціальних знань створює підстави для неоднозначного ставлення до довідки спеціаліста як джерела доказів.

Запровадження спрощеного підходу до оформлення результатів проведеного дослідження у вигляді довідки спеціаліста можна розглядати як новацію законодавця до створення прецеденту із застосування в процесуальному законодавстві України підходів та сталої практики країн Європейського союзу щодо використання спеціальних знань судового експерта та складеного ним висновку, який оформлюється у значно спрощеному вигляді, при формуванні доказової бази під час досудового розслідування та судового розгляду.

На нашу думку, для запровадження існуючого досвіду країн Європейського союзу в частині судово-експертного забезпечення правосуддя, необхідно внести зміни до процесуального законодавства України, в частині послаблення рівня регламентації змісту висновку експерта, збільшення ілюстративної складової висновку та удосконалення процедури допиту експерта у судовому засіданні для надання роз'яснень щодо складеного ним висновку.

З цією метою пропонується:

уніфікувати поняття висновок експерта у статті 102 Цивільного процесуального кодексу [3], статті 98 Господарського процесуального кодексу [4], статті 101 Кодексу адміністративного судочинства [5] та статті 101 КПК виклавши його в такій редакції: «Висновок експерта – це обґрунтовані письмові відповіді експерта на поставлені питання, складений у порядку, визначеному законодавством»;

привести до єдиних вимог зміст висновку експерта у зазначених законодавчих актах, виклавши їх у такій редакції:

«У висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь (за наявності), вчене звання (за наявності), посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза;
- 2) питання, що були поставлені експертові;
- 3) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;
- 4) опис застосованих методів дослідження та отриманих результатів;
- 5) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

Інші вимоги до висновку експерта можуть бути встановлені законодавством».

Запровадження таких змін дасть змогу значно скоротити строки проведення судових експертиз та матиме позитивний вплив на скорочення термінів проведення досудового розслідування та судового розгляду справ.

Другим аспектом, на який треба звернути увагу, є потреба в більш чіткій регламентації підтвердження компетенції та набуття належних знань, необхідних для проведення досліджень певних об'єктів спеціалістом.

На нашу думку, вирішенню цієї проблеми може сприяти запровадження механізму професійної підготовки спеціалістів, які залучатимуться до проведення досліджень (згідно з пунктом 9 частини 4 статті 71 КПК), та вимог, аналогічних вимогам до судового експерта, передбаченим Законом України «Про судову експертизу» у частині здобутої освіти, отримання спеціальних знань відповідно до спеціалізованих програм підготовки з метою набуття права самостійного проведення досліджень передбачених законодавством категорій об'єктів.

Сьогодні через відсутність у законодавстві чіткої вимоги до рівня освіти (не нижче другого), який повинна мати особа, що залучається як спеціаліст до проведення дослідження таких занадто специфічних об'єктів, як зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої та наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори, сильнодіючі лікарські засоби, а також до здійснення ідентифікації особи (за слідами пальців рук, зображеннями зовнішності, голосом та мовленням, ДНК тощо), складається ситуація, коли особа, яка має освітній рівень нижче другого, може за результатами дослідження оформлювати довідку спеціаліста, яка стає доказом у кримінальному провадженні. Проте поряд з невизначенням порядку здобуття фахової підготовки для проведення досліджень, неврегулюванням питання службової або іншої залежності спеціаліста від сторін кримінального провадження або потерпілого виникають підстави для визнання такої довідки спеціаліста в судовому порядку неналежним доказом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

Колесник Валерій,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби
безпеки України

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Протягом останніх десятиліть у сучасному світі спостерігається стабільна тенденція до глобальної цифровізації суспільної, виробничої, побутової сфери. Ці процеси охопили практично всі країни Європейського Союзу. Не минули вони й Україну, стремління якої виразно вказують на обраний шлях до Європейської спільноти. Сьогодні в Україні розроблене законодавство про цифрову економіку та цифрові телекомунікації, цифрову інфраструктуру, помітними стали досягнення у сфері забезпечення безготівкової економіки, зокрема розвиток електронної торгівлі, електронного захисту та кібербезпеки, швидкими темпами розвивається система надання публічних електронних послуг та цифрової ідентифікації, розпочато процес оптимізації електронних реєстрів даних, що надало значного поштовху для розвитку міжнародної співпраці в цій сфері. Дослідники зазначених проблем вказують на те, що трансформація суспільних відносин, яка відбувається в межах переходу до інформаційного суспільства і має втілення у повсюдній цифровізації й інформатизації, відбивається на всіх сферах життя людини, не обходячи увагою й злочинність. Розвиток і вдосконалення цифрових технологій, розширення виробництва високотехнологічних технічних засобів і сфери застосування комп'ютерної техніки, поява нових видів та численних модифікацій комунікаційних пристроїв, їх доступність, а головне – наявність людського фактору у вигляді потреб у задоволенні власних амбіцій або жадоби до швидкої наживи, породили новий вид суспільно небезпечних діянь. Широкі можливості інформаційних технологій використовуються як засоби для вчинення низки умисних злочинів, серед яких особливо виокремлюються кримінальні

правопорушення, що посягають на інформаційну безпеку в державній, економічній, політичній, соціальній сферах. Сьогодні персональний чи виробничий комп'ютер або ноутбук, смартфон чи айфон з виходом до глобальної мережі зв'язку можуть стати потужним інструментом чи засобом вчинення протиправного діяння, бути об'єктом злочинного посягання або використовуватися для приховування та збереження важливих електронних доказів підготовки й учинення кримінального правопорушення і причетних до нього осіб [1, с.14].

Зазначені процеси не можуть залишатися за межами предмету вивчення науки криміналістики та не викликати зацікавленості в криміналістів. Відомо, що розвиток науки криміналістики та її науково-практичні питання пов'язані насамперед із удосконаленням та ефективністю розроблених нею засобів боротьби зі злочинністю, протидією вчиненню кримінальних правопорушень усіх видів та будь-якого характеру. В умовах існування сучасного інформаційного суспільства з огляду на доступність комп'ютерних засобів та повсюдного запровадження цифрових технологій зловмисники отримали можливість використовувати з протиправною метою сучасні технічні засоби, комп'ютерні інформаційні розробки для вчинення кримінальних правопорушень не лише у сфері комп'ютерної інформації, а й інших небезпечних злочинів та для приховування їх слідів. Отже, криміналістика має розширити традиційні підходи до уявлення про її предмет та об'єкти вивчення і підійти до розв'язання додаткових питань, які постають сьогодні перед практикою і позитивне вирішення яких сприяє вдосконаленню діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності.

Актуальними напрямками розвитку сучасної криміналістики має стати удосконалення її методологічних основ, техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів проведення окремих слідчих дій, їх комплексів, комбінацій, тактичних операцій, а також методичних рекомендацій з розслідування нових і змінюваних складів злочинів, збирання й дослідження та використання в доказуванні нових видів доказів. Сьогодні одним із завдань, що ставляться перед криміналістикою та криміналістами, постає виявлення й дослідження цифрових слідів, отримання криміналістично значущої інформації із цифрових систем зовнішнього спостереження, автомобільних відеореєстраторів, спеціальних технічних засобів, що використовуються для таємного отримання інформації під час проведення оперативних заходів чи негласних слідчих дій, з мережі Інтернет та інших сучасних джерел створення, зберігання й передачі цифрової інформації, їх використання як у кримінальній процесуальній, так і в інших видах правоохоронної діяльності. Сучасні криміналістичні знання передбачають надання їх користувачам можливостей грамотно збирати значущу оперативну й процесуальну інформацію, прогнозувати варіанти прийняття рішень, формують в оперативних працівників, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів вміння й навички аналітичного мислення.

Характерні для теперішнього етапу розвитку криміналістики тенденції дають підстави вважати, що ця наука переживає сьогодні зміну парадигми, насамперед із визначенням свого предмета під впливом нових механізмів,

знарядь і способів підготовки та вчинення кримінальних правопорушень і приховування їх слідів та необхідності спільних більш ефективних криміналістичних технічних, тактичних і методологічних розробок боротьби з ними. Існуюче різноманіття висловлених науковцями думок стосовно змісту предмета криміналістики й оптимізації його дефініцій визначається багатством предмета дослідження, аналіз якого може будуватися з урахуванням різних концептуальних підходів. Їх результатами, на думку відомого криміналіста В. Журавля, можуть стати: прагматична концепція предмета криміналістики як науки про прийоми та способи розслідування та попередження злочинів; теоретико-доказова концепція як відображення методологічних основ закономірностей слідоутворення, що використовуються в розслідуванні; інформаційно-пошукова концепція як наслідок вивчення й використання закономірностей руху інформації в сфері розкриття й розслідування злочинів; слідознавча концепція як вираз технологічних боків пошуково-пізнавальної діяльності [2, с. 29–30]. До зазначених шановним ученим концептуальних підходів варто додати й так звану інноваційну концепцію криміналістики, де ця наука розглядається як частина інноваційної діяльності, що об'єднує у загальний цикл усі процеси від створення криміналістичної новизни (нового прийому, методу, засобу) до її впровадження в теорію й широкого використання на практиці. Криміналістична наука перетворюється у сукупність передових технологій, які надають можливість виявляти й пізнавати закономірності кримінальної протиправної діяльності й залишених нею слідів, проводити дослідження, спрямовані на вирішення актуальних завдань протидії сучасній злочинності.

Серед юридичних наук криміналістика виокремлюється, насамперед, своїм подвійним предметом пізнання, оскільки вивчає закономірності: з одного боку, кримінально караної діяльності, котрі так або інакше впливають на формування доказової інформації за кримінальним провадженням, а з іншого – пошуково-пізнавальної діяльності осіб, котрі виявляють ознаки підготовки або вчинення злочинів, ведуть досудове розслідування або здійснюють судовий розгляд. Мультигративність сучасної криміналістики має прояв у тому, що вона являє собою складну єдину систему знань, які ґрунтуються на різноманітних галузях, видах та рівнях сучасних наукових знань. До таких сучасних і певною мірою нових для криміналістики слід віднести й знання в галузі комп'ютерних і цифрових інформаційних технологій, мережевих комунікацій тощо. Ось чому окрема увага має бути приділена сьогодні вивченню саме цифрових слідів та їх електронних носіїв як доказів протиправного діяння.

Дедалі більше вітчизняних науковців ведуть мову про формування нового напрямку криміналістичної науки – цифрової криміналістики. Для визначення його предмета необхідно звернутися до закономірностей, які вивчаються в межах цього криміналістичного напрямку і його визначають. У цьому контексті особливого значення набуває механізм злочину, що реалізується шляхом діяльності суб'єкта злочинної події, комплексу дій, вчинків та інших поведінкових актів жертви злочину, осіб, котрі побічно пов'язані зі злочинною подією, окремих елементів обстановки, що використані учасниками злочинної

події, а також предметів злочинного посягання. Нова цифрова реальність дає змогу стверджувати, що механізм кіберзлочину та будь-якого іншого злочину з використанням кіберпростору можна розглядати як інформаційну подію, відомості про яку залишаються в усіх елементах цього механізму й можуть існувати лише на електронних носіях інформації, а сама інформація має вираз у цифровій формі. Така електронна інформація несе відомості про характеристику взаємодіючих об'єктів, процесів, явищ. Вона може бути виявленою, зафіксованою, вилученою, сприйнятою, перетвореною у відомості про доказовий факт. Саме в цьому полягає інформаційна основа формування цифрових кримінальних процесуальних доказів [1, с. 66].

Ведучи мову про вивчення криміналістикою закономірностей пошуково-пізнавальної діяльності осіб, які здійснюють боротьбу із так званими цифровими злочинами, варто наголосити, що на сьогодні правоохоронні органи зацікавлені в розробці концепцій з упровадження ефективних методів, засобів, методик, спрямованих на виявлення й розслідування злочинів, що вчиняються з використанням інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій. Проте для роботи з цифровими слідами потрібні нові знання, вміння, навички. Тобто оперативним працівникам, слідчим, детективам, прокурорам потрібні нові цифрові компетенції у практичній діяльності з виявлення й розслідування злочинів. Розроблення відповідних наукових рекомендацій – одне із завдань цифрової криміналістики.

Аналіз багатьох наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджують проблеми роботи з електронними доказами в умовах сучасного кримінального процесуального законодавства, показує, що майже всі вони до предмета сучасної криміналістичної науки відносять питання виявлення, фіксації, вилучення та первинного дослідження цифрових слідів. Безумовно, що такі сліди можуть бути різними за своєю природою, а робота з ними має певну специфіку, яку необхідно враховувати в ході проведення оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій, пов'язаних із виявленням, оглядом та вилученням і дослідженням цифрової інформації. Технічні й тактичні питання роботи з такими цифровими слідами мають певну специфіку. Розробка нових техніко-криміналістичних засобів і рекомендацій з виявлення, фіксації й вилучення таких слідів, особливо враховуючи, що вони можуть модифікуватися, видозмінюватися, знищуватися, є сьогодні актуальним напрямом у криміналістиці, що отримав назву цифрової криміналістики.

Водночас варто звернути увагу й на те, що сьогодні цифрова криміналістика переходить на новий рівень. У її межах виникають нові й навіть окремі, але пов'язані з цифровою криміналістикою питання, які вимагають свого дослідження. Це спонукає фахівців зазначеного напрямку криміналістики розвивати нові й специфічні методи та методики наукових досліджень. Адже комп'ютерні та засновані на них інформаційно-комунікаційні технології продовжують розвиватися, поширюються і стають все більш різноманітними та складними. А отже, має бути створений і ефективний набір інструментів, доступний відповідним фахівцям, слідчим, прокурорам, адвокатам, що причетні до збирання, надання й оцінки доказів. Результат застосування такого

криміналістичного інструментарію має бути зрозумілим суду й не викликати сумнівів у його науковій обґрунтованості та правомірності застосування.

Список використаних джерел

1. Криміналістичне забезпечення збирання й використання електронних доказів у кримінальному провадженні : монографія / І. В. Гора, В. А. Колесник, О. С. Старенький та ін.; за заг. ред. В. А. Колесника. Київ : 7БЦ, 2025. 502 с.
2. Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування : монографія. Харків : Право, 1999. 304 с.

Колеснік Наталія,

старший судовий експерт відділу
дактилоскопічних досліджень
лабораторії криміналістичних видів
досліджень Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ВИЯВЛЕННЯ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НЕДОЛІКІВ У РОБОТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ МВС УКРАЇНИ

Робота науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (НДЕКЦ) МВС України є важливою складовою системи правопорядку, проте існує низка недоліків, які можуть впливати на ефективність та якість їхньої діяльності. Виявлення та аналіз цих недоліків є критично важливими для подальшого вдосконалення роботи експертних установ та підвищення їхньої ефективності. Основні недоліки можна поділити на кілька категорій: технічні, організаційні, кадрові, методологічні та фінансові.

Технічні недоліки в роботі НДЕКЦ включають використання застарілого або недостатнього обладнання, що суттєво обмежує можливість проводити точні та надійні експертизи. Багато лабораторій стикаються з проблемою відсутності сучасного обладнання, що значно впливає на якість досліджень. Відсутність необхідного програмного забезпечення та автоматизованих систем також негативно впливає на ефективність роботи експертів. Сучасні криміналістичні дослідження вимагають використання спеціалізованих програм для аналізу даних, моделювання та порівняння зразків. Без таких інструментів експерти змушені покладатися на менш точні та трудомісткі методи, що уповільнює процес дослідження та збільшує ймовірність помилок.

Крім того, недостатнє технічне обслуговування та часті поломки обладнання можуть суттєво затримувати проведення експертиз та знижувати їхню якість. Відсутність регулярного технічного обслуговування призводить до швидкого зношування обладнання, що збільшує ризик його несправності під час проведення критично важливих досліджень. Часті поломки обладнання

вимагають його ремонту або заміни, що може затримати процес розслідування та знизити довіру до результатів експертиз.

Таким чином, для покращення якості та ефективності роботи експертних центрів необхідно модернізувати технічну базу, забезпечити лабораторії сучасним обладнанням та програмним забезпеченням, а також впровадити регулярне технічне обслуговування. Це дозволить зменшити кількість помилок, прискорити процес дослідження та підвищити точність і надійність результатів експертиз.

Організаційні недоліки в роботі експертних центрів пов'язані з недостатньою координацією та управлінням, що призводить до нерівномірної якості проведення експертиз у різних регіонах. Відсутність чітко визначених процедур і стандартів для проведення експертиз створює ситуації, коли різні підрозділи можуть використовувати різні методи та підходи до одного й того самого типу досліджень, що негативно впливає на узгодженість та порівнянність результатів.

Кадрові недоліки є однією з основних проблем, з якими стикаються НДЕКЦ, що значно впливає на їхню ефективність та якість роботи. Однією з найбільших проблем є недостатня кількість кваліфікованих фахівців. У багатьох центрах експерти стикаються з перевантаженням роботою через велику кількість запитів на проведення експертиз, що призводить до підвищення рівня стресу та зниження продуктивності. Відсутність достатньої кількості кадрів також може призводити до затримок у проведенні досліджень та зниження якості експертиз через необхідність поспішних рішень.

Недостатнє фінансування та низький рівень заробітної плати є ще однією суттєвою проблемою, що сприяє відтоку кваліфікованих кадрів з експертних центрів. Багато висококваліфікованих фахівців шукають кращі умови праці та вищі заробітні плати в приватному секторі або за кордоном, що створює труднощі в залученні та утриманні талановитих експертів. Це також впливає на мотивацію працівників, знижуючи їхню зацікавленість у виконанні своїх обов'язків на високому рівні.

Крім того, недостатня підготовка та відсутність можливостей для підвищення кваліфікації негативно впливають на якість роботи експертів. Багато фахівців не мають доступу до сучасних навчальних програм, тренінгів та семінарів, що дозволяють оновлювати знання та навички відповідно до нових методик і технологій. Відсутність постійного професійного розвитку обмежує здатність експертів використовувати сучасні інструменти та методи у своїй роботі, що знижує якість та надійність проведених експертиз.

Для подолання кадрових недоліків необхідно забезпечити адекватне фінансування експертних центрів, що дозволить підвищити заробітну плату та створити привабливі умови праці для фахівців. Важливо також розробити програми професійного розвитку, що включають регулярне навчання, підвищення кваліфікації та участь у міжнародних конференціях та семінарах. Це дозволить експертам постійно оновлювати свої знання та навички, що підвищить якість їхньої роботи та забезпечить використання сучасних методик та технологій [1].

Методологічні недоліки також відіграють значну роль у зниженні якості та ефективності роботи експертних центрів. Відсутність регулярного оновлення методик також є суттєвим недоліком. Науково-технічний прогрес постійно пропонує нові методи та інструменти для проведення експертиз, і відсутність їхньої адаптації у роботі експертних центрів призводить до використання застарілих та менш ефективних методик. Це може впливати на точність результатів та збільшувати час, необхідний для проведення досліджень.

Недостатня науково-методична підтримка також створює проблеми для забезпечення високої якості експертиз. Експертам часто не вистачає доступу до сучасної наукової літератури, методичних рекомендацій та консультацій з фахівцями у вузьких галузях. Це обмежує їхні можливості використовувати новітні наукові досягнення у своїй роботі та підвищувати рівень професійної компетентності [2].

Недоліки в стандартизації та сертифікації методик можуть призводити до непослідовності у проведенні експертиз. Відсутність чітко визначених стандартів для оцінки якості методик та процедур може створювати ситуації, коли різні фахівці отримують різні результати при аналізі однакових зразків. Це підриває довіру до результатів експертиз та ускладнює їх використання у судових процесах.

Для подолання методологічних недоліків необхідно розробити та впровадити уніфіковані методики та стандарти для проведення експертиз. Важливо також забезпечити регулярне оновлення методик відповідно до сучасних наукових досягнень і технологій. Необхідно створити систему науково-методичної підтримки, яка включатиме доступ до сучасної наукової літератури, консультації з фахівцями та участь у наукових дослідженнях. Це дозволить підвищити якість та надійність експертиз, забезпечити їхню узгодженість та порівнянність, а також підвищити рівень професійної компетентності експертів [3].

Фінансові недоліки є одним з найсерйозніших викликів, з якими стикаються НДЕКЦ. Недостатнє фінансування обмежує можливості центрів у багатьох важливих аспектах їхньої діяльності, що суттєво впливає на загальну ефективність та якість їхньої роботи.

Перш за все, обмежені фінансові ресурси значно обмежують можливості закупівлі сучасного обладнання. Багато експертних центрів працюють із застарілим або недостатньо точним обладнанням, що не відповідає сучасним стандартам криміналістики. Відсутність сучасних інструментів, таких як високоточні спектрометри, хроматографи, ДНК-аналізатори та інше спеціалізоване обладнання, робить неможливим проведення багатьох видів експертиз на належному рівні. Це суттєво знижує точність і надійність результатів досліджень, що є критично важливим у кримінальних розслідуваннях.

Крім того, недостатнє фінансування впливає на технічне обслуговування наявного обладнання. Часті поломки та відсутність своєчасного технічного обслуговування призводять до зниження продуктивності та затримок у проведенні експертиз. Невідремонтоване або несправне обладнання може впливати на точність результатів та створювати ризики для надійності експертиз.

Проблеми з фінансуванням також негативно впливають на можливості підвищення кваліфікації кадрів. Багато експертів не мають доступу до сучасних навчальних програм, тренінгів і семінарів, що дозволяють оновлювати знання та навички відповідно до новітніх методик та технологій. Недостатня підготовка кадрів обмежує їхню здатність використовувати сучасні інструменти та методи у своїй роботі, що знижує загальну якість проведених експертиз.

Крім того, недостатнє фінансування може впливати на умови праці експертів та їхню мотивацію до роботи. Низький рівень заробітної плати, відсутність соціальних гарантій та невідповідні умови праці можуть призводити до відтоку кваліфікованих фахівців з експертних центрів. Це створює труднощі в залученні та утриманні талановитих спеціалістів, що ще більше ускладнює забезпечення високої якості експертиз.

Фінансові обмеження також створюють проблеми у проведенні науково-дослідної роботи. Недостатнє фінансування обмежує можливості проведення досліджень, розробки нових методик та технологій, що необхідні для постійного вдосконалення процесу експертиз. Відсутність фінансування для участі у міжнародних конференціях та обміну досвідом з закордонними колегами також знижує рівень науково-методичної підтримки експертів.

Виявлення та аналіз недоліків у роботі експертних центрів є важливим етапом для їхнього подальшого вдосконалення. Для підвищення ефективності роботи НДЕКЦ необхідно впроваджувати сучасне обладнання та програмне забезпечення, забезпечувати регулярне технічне обслуговування, підвищувати рівень координації та управління, залучати та утримувати кваліфікованих фахівців, розробляти уніфіковані методики та стандарти, а також забезпечувати достатнє фінансування.

Забезпечення належного фінансування дозволить закупити сучасне обладнання, яке відповідає світовим стандартам, що значно підвищить точність та надійність експертиз. Регулярне технічне обслуговування обладнання запобігатиме його поломкам та забезпечуватиме безперебійну роботу лабораторій.

Підвищення кваліфікації кадрів через сучасні навчальні програми, тренінги та семінари забезпечить фахівців необхідними знаннями та навичками для використання новітніх методик та технологій. Це сприятиме зростанню професійного рівня експертів та підвищенню якості експертиз.

Важливо також розробити уніфіковані методики та стандарти для проведення експертиз, що забезпечать узгодженість та порівнянність результатів у різних регіонах. Це підвищить довіру до результатів експертиз та полегшить їх використання у судових процесах [4].

Нарешті, забезпечення достатнього фінансування дозволить проводити науково-дослідну роботу, розробляти нові методики та технології, що необхідні для постійного вдосконалення процесу експертиз. Участь у міжнародних конференціях та обмін досвідом із закордонними колегами сприятимуть розвитку науково-методичної підтримки та підвищенню професійного рівня українських експертів.

Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню якості та ефективності роботи науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів, забезпечуючи надійні та обґрунтовані результати експертиз, що є критично важливими для розслідування злочинів та забезпечення правопорядку.

Список використаних джерел

1. Сергієнко О. П. Професійний розвиток працівників НДЕКЦ: теорія та практика. *Право і безпека*. 2023. № 4. С. 56–68.
2. Заболотний М. В. Стандартизація методик експертиз: проблеми та шляхи вирішення. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2021. 220 с.
3. Бойко Т. А. Судові експертизи в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. № 3. С. 76–87.
4. Ващенко Л. І. Професійна підготовка експертів-криміналістів. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 56–67.

Коліса Ярослав,
головний судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Полтавського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕФОНІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Сучасна криміналістика дедалі частіше стикається з необхідністю дослідження мобільних телефонів у межах кримінальних проваджень. Мобільні пристрої є джерелом великого обсягу цінної інформації: повідомлень, дзвінків, геолокацій, фотографій, історії браузерів, нотаток, списків контактів та іншого. Водночас дослідження таких пристроїв супроводжується численними проблемами технічного характеру. У цій доповіді розглядаються основні проблемні питання, які постають перед експертами під час роботи з мобільними телефонами.

Однією з головних технічних перешкод для експертів є використання сучасними мобільними пристроями механізмів шифрування. Операційні системи, починаючи з iOS 1.0 та Android 4.4 KitKat, забезпечують шифрування пристрою. З кожною новою версією операційної системи безпека покращується. Виправляються помилки та вразливості. Тому натеper без відомого паролю, PIN-коду чи біометричної ідентифікації (відбитка пальця або розпізнавання обличчя) розшифрування цифрового вмісту неможливе.

Також із того самого Android 7.0 Nougat впроваджується розвинуте шифрування File-Based Encryption (FBE). Це шифрування працює на рівні файлів замість усього диску. Розділ /data розбивається на шифровані групи і доступ надається до певних частин розділу. Що це означає?

Програми за замовчуванням не можуть читати або отримувати доступ до даних інших програм. Також вони мають обмежений доступ до операційної системи [1, с. 25].

Отже, навіть якщо експерт встановить примірник мобільної версії програми Oxygen Forensic, Magnet AXIOM або MOBILedit, то в неї не буде прав доступу, тому що програма не матиме відповідних привілеїв користувача [1, с. 25]. І вирішенням цієї проблеми є лише отримання прав суперкористувача.

Додатково ускладнює ситуацію необхідність зазвичай очищення даних у процесі отримання прав суперкористувача. Таким чином, навіть фізичний доступ до пристрою не гарантує доступу до інформації.

Погіршує ситуацію різноманіття моделей телефонів та оновлення операційної системи [1, с. 13]. Це надто ускладнює розробку єдиної методики дослідження мобільних пристроїв. Наявні лише загальні рекомендації з дослідження, які ґрунтуються на рівнях доступу, запропонованих Семом Бразерсом [2, с. 8]. Ці рівні показують складність та можливості доступу до даних.

У разі якщо пристрій заблокований та не вдається отримати доступ, цей рівень називається «No Access / Device Locked». У такому випадку експерт узагалі не може вилучити дані з мобільного пристрою.

Наступним рівнем є ручне вилучення даних (Manual Extraction), при якому експерт використовує інтерфейс користувача для перегляду. Цей метод дозволяє вилучити лише файли із області пам'яті, призначеної для загального доступу. Також фіксуються дані, які видимі через звичайний інтерфейс користувача [1, с. 13].

Логічне вилучення (Logical Extraction) використовується, коли пристрій розблокований і не надає доступу до видалених чи захищених даних. Метод логічного вилучення вже дозволяє отримати такі дані, як контакти, SMS, графічні, відео файли, дзвінки [1, с. 14].

Далі слідує File System Extraction, тобто повне вилучення файлової системи. У цьому випадку ми отримуємо структуру каталогів, бази даних застосунків. Видалені дані при цьому можливо отримати лише із баз даних.

Фізичне вилучення (Physical Extraction) – це вже повне бітове копіювання пам'яті пристрою (включно з видаленими даними).

І залишається ще Chip-Off Extraction, який полягає у прямому зчитуванні з мікросхеми пам'яті.

Чим вищий рівень, тим більше даних вилучає експерт, але і відповідно збільшується складність виконання. Також з'являється ризик втрати всіх даних та приведення мобільного пристрою в непрацездатний стан.

Виконувати вилучення даних за наведеними вище рівнями експерту допомагають комерційні програмні продукти, такі як UFED (Cellebrite), Oxygen Forensic, Magnet AXIOM або MOBILedit Forensic. Однак ці програми мають закритий програмний код. До чого це призводить?

Експерт не володіє інформацією про алгоритми пошуку та вилучення даних, які застосовують вказані вище програми. Тобто результати аналізу, які вони надають, можуть суттєво відрізнятись. Це, своєю чергою, викликає сумніви та потребу в перевірці результатів.

Тобто програмне забезпечення судових експертів потребує перевірки їх надійності та верифікації результатів. Для виконання цього етапу дослідження експерту необхідно мати декілька, а в найкращому випадку всі можливі та наявні програмні засоби дослідження. У такому разі можливо буде порівняти результати та прийти до більш-менш правильного висновку. Чому саме «більш-менш» – тому що виникають випадки, коли залежно від моделі та марки мобільного пристрою лише одна програма зможе взагалі здійснити вилучення даних. Решта ж програм узагалі не виконає вилучення через певні помилки.

У зв'язку з цим існує ризик неповного або некоректного вилучення даних, а результати можуть бути поставлені під сумнів, особливо якщо не дотримано належної процедури документування всіх дій.

Окремо можна виділити проблему проведення огляду телефона органами досудового розслідування, під час якого здійснюється його вмикання, у тому числі без переведення в режим «У польоті». Результатом цього може бути наявність інформації, яку було зафіксовано під час огляду, та її відсутність вже на етапі вилучення експертом. Адже не всі дані мобільний пристрій зберігає постійно. Кеш може очищуватися, журнали подій перезаписуватися, інформація про обмін текстовими повідомленнями доступна, тому що переглядалася з доступом до мережі Інтернет. І нерозуміння цих процесів викликають запитання.

Тож дослідження мобільних телефонів є одним із найскладніших напрямів у цифровій криміналістиці. Для підвищення ефективності роботи експертів необхідне постійне оновлення бази знань. Виконати це таким чином, щоб вони були доступні всім експертам одночасно, є складним завданням і потребує довготривалих розрахунків.

Також виникає потреба в постійних інвестиціях для забезпечення кожного експерта всім спектром програм для можливості перевірки отриманих результатів різними методами та способами. Зазначене може знизити або наблизити до нульової позначки отримання експертними програмами хибних результатів, пропуску важливих даних чи помилок.

І тільки за умови постійного вдосконалення мобільна криміналістика зможе відповідати на виклики, що постають у цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Oleg Skulkin, Donnie Tindall, Rohit Tamma. Learning Android Forensics. Second Edition. Analyze Android devices with the latest forensic tools and techniques. [Published by Packt Publishing Ltd.]. Birmingham, UK, 2018. 311 p.
2. Дослідження мобільних пристроїв : методичні рекомендації / [С. Я. Бажалюк, В. П. Палійчук]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 25 с.

Колонюк Віктор,
аспірант відділу аспірантури і
докторантури Національної академії
Служби безпеки України

ДО РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Правильне розуміння понять «експерт», «експертиза», «експертне дослідження», «експертний висновок» має не лише суто теоретичне, наукове, а й важливе практичне значення. У судочинстві розуміння зазначених термінів і терміносполучень пов'язують із визначенням процесуального статусу особи та процесуальним значенням отриманих від такої особи результатів призначених досліджень. Саме слово «експерт» як іншомовне, запозичене в інші мови і походить від латини – *expertus*, де воно означає «досвідчений, випробуваний». У загальному розумінні це слово вживають як: висококваліфікований, авторитетний фахівець у певній галузі знань, якого залучають для досліджень, консультування, проведення експертизи [1, с. 254]. Перша його частина «ex» означає «зовні, за межами», а друга – «pertius» – «досвідчений, кваліфікований, перевірений, майстерний». У сучасному словниковому розумінні експерт – це фахівець у будь-якій галузі, що проводить експертизу і здатний на підставі своїх знань та досвіду надавати кваліфіковану консультацію [2, с. 340–341]. Відповідно до правил юридичної термінології експертом називають особу, яка має необхідні спеціальні знання для надання висновку з досліджуваних питань [3, с. 175].

Вітчизняний науковець М. Шепітько звертає увагу на те, що визначення експерта у вітчизняних процесуальних законах використовуються як похідні від визначення судового експерта в Законі України «Про судову експертизу» – це особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань (ст. 10). Цим визначенням законодавець прагнув відмежувати використання спеціальних знань (наукових, технічних та інших спеціальних знань за ч. 1 ст. 69 КПК України) від правових. Це означає, що судовий експерт не має права вирішувати правові питання під час проведення судової експертизи, здійснювати оцінку доказів, їх належність та допустимість, кваліфікувати суспільно небезпечне діяння, вказувати на винуватість-невинуватість особи [4, с. 74].

Не зовсім виправдано, але доволі часто, а особливо в засобах масової інформації, під час обговорення різноманітних питань експертами називають будь-кого із запрошених осіб, хто має (чи вважає, що має) певні знання і висловлює свою більш-менш обґрунтовану думку щодо питань дискусії.

Ще на початку ХХ ст. при розгляді судами кримінальних справ експерта називали науковим суддею матеріалу, отриманого для дослідження, але вважали, що висновок експерта може бути не обов'язковим для суду і зовсім не вважається наперед встановленим доказом, який не підлягає перевірці судом або критиці з боку учасників судового процесу. Водночас думки представників Феміди сходилися в тому, що висновки експерт має надавати суду в письмовому вигляді, правильність результатів експертизи потребує суворого обґрунтування, а праця

експерта – особливої поваги. Це й знайшло своє відображення у ч. 2 ст. 94 КПК України, у якій зазначено, що жоден доказ, у тому числі й висновок експерта, не має наперед встановленої сили [5].

Необхідно враховувати й перелік ознак, що характеризують цю особу як учасника кримінального судочинства. Залучений судом чи сторонами кримінального провадження експерт хоча і є його учасником, але відіграє допоміжну роль у кримінальному процесі, залишаючись при цьому самостійним у прийнятті рішень щодо порядку, обсягів експертного дослідження та формулювання власних висновків. Він не має права самостійно і з власної ініціативи входити в процес, не може бути зацікавлений у результатах провадження, не має у кримінальному провадженні особистого інтересу, не перебуває у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого. При цьому така особа володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, вміннями та практичними навичками, має відповідну освіту й кваліфікацію, за дорученням особи, яка його злучила, повинен провести дослідження та надати об'єктивний, обґрунтований письмовий висновок для з'ясування обставин, які мають значення для прийняття відповідного рішення слідчим, прокурором чи судом. Він наділений правами й повноваженнями, і водночас несе встановлену законом відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді.

Професія судового експерта є унікальною за своєю сутністю. З одного боку, його професійний статус полягає у проведенні із застосуванням власних спеціальних знань науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування кримінального провадження та розгляду справ у суді. З іншого – він набуває статусу процесуальної особи лише після доручення йому проведення дослідження для надання висновку експерта. Вітчизняний науковець і діючий судовий експерт Л. Максимів звертає увагу на те, що важливим моментом, на який варто звернути увагу під час визначення поняття експерта в кримінальному провадженні, – є внесення таких осіб до Реєстру атестованих судових експертів. Тобто якщо особа пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, на підставі чого її внесено до Реєстру атестованих судових експертів, то вона вважається судовим експертом і уповноважена на проведення експертиз [6, с. 206].

Таким чином, у своїй професійній діяльності судовий експерт поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця, дослідника та процесуальної особи. Це суттєво відрізняє правовий статус судового експерта від статусу інших працівників державних і недержавних установ, служб, організацій, оскільки для об'єктивного виконання своїх обов'язків судовий експерт передусім повинен бути незалежним від органів досудового розслідування, суду та інших учасників процесу. Навіть будучи експертом відомчої експертної служби чи підрозділу, такі особи можуть перебувати в адміністративному чи службовому підпорядкуванні своєму керівництву, залишаючись при цьому процесуально незалежними у виконанні експертних обов'язків у кримінальному провадженні і маючи при цьому захищені законом власні права.

Нормативними положеннями ст. 69 КПК України визначено, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [5]. Чинне вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство визначає правовий статус експерта як самостійного суб'єкта процесу, який має власний обсяг процесуальних прав та обов'язків, що відрізняють його від інших суб'єктів процесуальної діяльності. Характерною рисою такого суб'єкта провадження є об'єктивна незацікавленість у кінцевому вирішенні справи, що обумовлено його функцією представлення суду джерела доказу особливого виду – висновку експерта. Специфічним також є те, що експерт заздалегідь (лат. – *a priori*) не має доказової інформації, він отримує її в ході спеціального дослідження наданих замовником експертизи об'єктів за допомогою своїх спеціальних знань та з використанням перевірених і апробованих методик дослідження й відповідного експертного обладнання. Здійснюючи кожне експертне дослідження, експерт застосовує методику, яка розроблена і затверджена відповідними органами для певного виду досліджень. Однак кожною методикою зазвичай передбачено можливість використання кількох способів та методів, а також засобів проведення певного виду дослідження. Який саме із них варто обрати під час проведення конкретної експертизи і окремого в ньому дослідження, експерт визначає самостійно, зважаючи на свій рівень знань, практичний досвід та переконання і наявне в його розпорядженні обладнання. Отже, кожен експерт володіє спеціальними знаннями у певній галузі знань, він є фахівцем, який самостійно повинен приймати рішення про вибір засобів та методів проведення експертизи і формулювання висновку. Процесуальні особи, які залучили експерта, мають право лише на його залучення та надання об'єктів дослідження і формулювання запитань, які їх цікавлять. Але вони не можуть впливати ні на порядок, ні на способи, ні на межі такого дослідження.

Вітчизняний законодавець не висуває заборони бути залученою як судовий експерт особі, яка брала участь у проведенні процесуальних дій як спеціаліст, у разі коли під час таких слідчих дій були зібрані об'єкти експертного дослідження. Натомість вважаємо, що знання фахівцем умов збирання результатів попереднього дослідження, вилучення та зберігання таких об'єктів лише сприяє повноті й правильності їх дослідження під час проведення судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тисяч слів і словосполучень. / Уклали О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ : «Довіра», 2006. 789 с. (Словники України).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

3. Словник юридичних термінів і понять: навчальний посібник / за ред. професорів В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ : Юстініан, 2013. 597 с.
4. Шепітько М. В. Про процесуальний статус судового експерта та експерта з питань права. *З нагоди 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського* : збірн. матеріалів круглого столу, Харків, 30 жовт. 2017 р. / відп. за вип. В. Ю. Шепітько. Харків : Право, 2017. С. 74–76.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
6. Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 205–207.

Комаринська Юлія,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ЖІНКА ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

В Україні, та і в усьому цивілізованому світі, жінки належать до найбільш вразливої категорії осіб, що частіше за інших піддаються впливу домашнього насильства. У більшості нормативних документів [1; 2; 3 та ін.] існує пряма вказівка на те, що найбільше від насильства в родинному колі страждають жінки.

Ще більшу небезпеку як родині, так і суспільству загалом, несуть кримінальні правопорушення, що пов'язані із домашнім насильством. Такого роду кримінальна протиправність має доволі широке коло способів і засобів вчинення, зумовлена різноманітними мотивами та мотивацією, а також різноманіттям характеристик потерпілої та підозрюваної особи. Якщо говорити саме про осіб жіночої статі, то можливим є твердження, що вони можуть бути як потерпілими від кримінально-протиправних дій, що є наслідками або ж продовженням домашнього насильства, так і підозрюваними в таких діях.

За даними Офісу генерального прокурора України [4] у період 2020 року щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, де потерпілими є жінки, було зареєстровано 3308 кримінальних проваджень, у 2021 році – 93811 кримінальних проваджень, у 2022 році – 2581 кримінальне провадження, у 2023 році – 5441 кримінальне провадження, у 2024 році – 6733 кримінальних проваджень. Як видно з наведених статистичних даних, із кожним роком кількість такого роду кримінальної протиправності лише збільшується. Хоча, з іншого боку, такі показники свідчать про доступність інформування громадян України, про шляхи виходу з насильницьких стосунків, про довіру до правоохоронних органів у питаннях захисту від протиправних дій у сім'ї.

Поряд із зазначеними даними слід акцентувати увагу на протилежній ролі жінок у насильницьких стосунках. У нашому суспільстві укорінена думка, що жінки – це основна категорія, що немає психофізіологічних та морально-вольових можливостей належним чином протидіяти проявам насильства зі сторони «сильної» статі – чоловіків. Однак за даними офіційної статистики Офісу генерального прокурора України [4] вчинення жінками кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, є непоодинокими фактами. Так, за 2020 рік жінками було вчинено 184 кримінальних правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, із яких 39 – кримінальні проступки, 145 – злочини; у 2021 році відповідно 123 кримінальні правопорушення: 50 – кримінальні проступки, 73 – злочини; у 2022 році – 194 кримінальні правопорушення: 108 – кримінальні проступки та 86 злочини; у 2023 році – 402 кримінальні правопорушення: 232 – кримінальні проступки, 170 – злочини; у 2024 році – 611 кримінальних правопорушень: 385 – кримінальні проступки, 226 – злочини.

Такі статистичні дані можна тлумачити не лише як загрозливі темпи збільшення випадків кримінально протиправної поведінки жінок, а й як потребу у створенні дієвої методики розслідування як кримінальних проступків, так і злочинів, у яких особою-правопорушником є жінка.

Соціологи і криминологи давно відзначають істотні відмінності в частоті і характері кримінальної протиправності за участі жінок порівняно з чоловіками. Дослідження такої ситуації називають «гендерним розривом» у правопорушеннях, що вказують значні відмінності – незалежно від того, чи вимірювалися вони за допомогою самозвіту, офіційної статистики чи даних про віктимізацію – як у частоті правопорушень, так і в характері правопорушень [5].

Леслі В. Кеннеді зазначає, що крайні форми насильства в сім'ї можуть призвести до смерті. У Канаді за останні 30 років подружні вбивства становили в середньому від 20 до 25 % від усіх вбивств. З усіх жінок, убитих у той час, 49 % були вбиті своїми чоловіками, у той час як тільки 10 % вбитих чоловіків були вбиті своїми дружинами. З жінок, які вбивали, 40 відсотків вбивали свого чоловіка або «цивільного» чоловіка. Випадки, коли жінки вбивають чоловіків, зазвичай є фактом самооборони, що в свою чергу знімає провину з особи, де її дії (в цьому випадку вбивство когось) були відповіддю на неминучу небезпеку [6].

Враховуючи відмінності у фізичному розвитку чоловіків та жінок, останні використовують так звані «тихі» способи вбивства – отруєння, безпорадний стан чоловіка (алкогольний стан або сон). Канадські дослідники зазначають, що у випадках, коли жінки вбивали своїх сплячих чоловіків, вони стверджували, що зробили це для самооборони після довгого, болісного досвіду побиття. Канадські суди прийняли модифіковану самооборону (захист дружини), яка говорить, що у жінок, які постраждали від зловживань, можуть розвинутися уявлення про те, що вони знаходяться в постійній небезпеці, навіть якщо напад на них не триває. Вони відчують себе нездатними втекти і діяти таким чином, щоб захистити себе, що призводить до смерті агресора. За таких обставин жінку можна не судити за вбивство [6].

Однак непоодинокими є випадки, коли жінки самі є тими, хто чинить домашнє насильство та, залишаючись не караними, захоплюючись своїм панівним становищем, вчиняють як кримінальні проступки, так і злочини. Проведене дослідження судової та слідчої практики дозволяє говорити про те, що переважна більшість таких протиправних дій жінок спрямована на дітей у формі кримінальних проступків, а стосовно чоловіків жінки вчиняють злочини.

Науковці із США стверджують, що зростання кількості жінок, заарештованих за домашнє насильство, створює багато теоретичних і практичних проблем. На теоретичному рівні тривають дискусії про те, чи жінки однаково агресивні з чоловіками. На практичному рівні існує мало досліджень, які б визначали, як розглядаються жіночі справи в системі кримінального правосуддя [7]. Схожа ситуація і в Україні: дослідження питань жіночої протиправності проводять переважно дослідники таких наук, як психологія, соціологія та кримінологія. Досліджень з питань методичного забезпечення процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються жінками, майже не проводилися.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2
2. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18?find=1&text=жінки#w1_1
3. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-p?find=1&text=жінки#w1_1
4. Офіційний сайт Офісу генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
5. Lantz B. Women who commit hate-motivated violence: Advancing a gendered understanding of hate crime. *Social Science Research*. 2022. Vol. 104. P. 102682. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2021.102682>
6. Kennedy L. (2013). Family Violence. In *The Canadian Encyclopedia*. Retrieved from <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/family-violence>
7. Henning K., Jones A., Holdford R. Treatment Needs of Women Arrested for Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*. 2003. Vol. 18, no. 8. P. 839–856. URL: <https://doi.org/10.1177/0886260503253876>

Комаров Володимир,
судовий експерт лабораторії
товарознавчих та транспортно-
товарознавчих видів досліджень
Одеського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Перехід до ринкової економіки, приватизація в галузі виробництва та реалізація товарів в Україні призвели до стрімкого зростання кількості самостійних підприємств, наслідком чого стало послаблення державного контролю і нагляду за якістю та безпекою продукції, зокрема й тієї, яка імпортується та реалізується на власному споживчому ринку. В Україні підробляють і продають продукцію відомих вітчизняних і закордонних фірм. Узв'язку з актуальністю проблеми з виявлення фальсифікації товарів необхідна розробка різних програм для забезпечення безпеки товарів і захисту споживачів. З метою запобігання виробництву та реалізації підроблених товарів урядами багатьох країн розроблені і прийняті відповідні законодавчі акти.

Фальсифікація продовольчих товарів проводиться шляхом надання їм окремих найбільш типових ознак, наприклад, зовнішнього вигляду, кольору, консистенції при загальному погіршенні або повній втраті окремих найбільш значущих властивостей харчової цінності (наявності білків, жирів, вуглеводів, вітамінів тощо), а також безпеки. Для припинення незаконної діяльності фальсифікованої продукції необхідний постійний контроль за якістю реалізованого товару, починаючи від сировини, напівфабрикатів і закінчуючи готовою продукцією.

Фальсифікація (від лат. falsifico – підробляю) – дії, спрямовані на обман покупця та/або споживача шляхом підробки об'єкта купівлі-продажу з корисливою метою. Тому фальсифікація, в широкому розумінні, може розглядатися як дії, спрямовані на погіршення тих чи інших споживчих властивостей товару або зменшення його кількості при збереженні найбільш характерних показників.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», «фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, чи неправомірним відтворенням товару іншої особи» [1].

Різновиди фальсифікації:

1. Асортиментна: здійснюється шляхом повної або часткової заміни товару його замінниками із збереженням кількох або однієї ознак. Контрафакція є одним із способів асортиментної фальсифікації. Контрафакція (від лат. contrafactio) – підробка. Контрафактна продукція є різновидом фальсифікованої продукції на рівні торгової марки.

2. Якісна: підробка товарів за допомогою харчових чи нехарчових добавок для поліпшення органолептичних властивостей при збереженні або втраті інших споживчих якостей або заміна товару на такий самий іншого сорту.

3. Кількісна: введення в оману споживача за рахунок значних відхилень параметрів товару, що перевищують гранично допустимі норми відхилень (недовага або обмір).

4. Вартісна: введення в оману споживача шляхом продажу низькоякісного товару за ціною високоякісного. Супроводжує всі інші види фальсифікації.

5. Інформаційна: введення в оману споживача шляхом надання неточної або спотвореної інформації про товар.

Залежно від місця здійснення розрізняють дві підгрупи фальсифікації: технологічну і передреалізаційну. Технологічна фальсифікація – підроблення товарів у процесі технологічного циклу виробництва. Передреалізаційна фальсифікація – підроблення товарів під час підготовки їх до продажу, під час відпуску споживачу. Прикладом може служити реалізація маргарину, який видають за вершкове масло, заміна етикеток на низькоцінних консервах етикетками з найменуванням високоцінних, відпуск м'яса низьких категорій і сортів за ціною і з указівкою більш високих градацій. Для цього застосовують уже зазначені раніше способи фальсифікації (використання замінників, добавок, дефектної продукції тощо) [2].

Поняття «контрафакція» і «фальсифікація» мають відмінності з правової точки зору: під першим розуміється порушення інтелектуальних прав, а під другим – порушення технології виробництва [3].

Свідоме спотворення ідентифікаційної інформації, насамперед у маркуванні, є підставою для того, щоб вважати майно сфальсифікованим. Найчастіше інформаційній фальсифікації піддається така інформація:

- 1) назва товару;
- 2) країна походження товару;
- 3) фірма-виробник товару;
- 4) товарні та фірмові знаки;
- 5) пакування;
- 6) товаросупровідні документи;
- 7) кількість товару.

Чинниками, які обумовлюють високий рівень фальсифікації в країні, є [4]:

відсутність гармонізованого управління;

недосконалість нормативно-правової бази;

економічні проблеми;

ослаблення державного контролю і відсутності в цілому координаційних контрольних органів;

недостатня ефективність сертифікації;

відсутність жорсткої відповідальності продавців за реалізацію фальсифікованої продукції.

Фальсифікації піддаються не лише маркування та упаковка, а й супровідні документи, що засвідчують якість. Складність ідентифікації полягає в тому, що в більшості випадків відсутні або не дуже надійні її критерії.

Отже, боротьба з фальсифікацією продукції повинна здійснюватися в таких напрямках:

- розробка нових та вдосконалення наявних методів експертизи;

- створення координаційного центру для збору, аналізу та публікації аналітичних результатів, одержаних окремими центрами та лабораторіями з якості харчових продуктів і продовольчої сировини;

- спільна участь України з Міжнародними організаціями у розробці нових, більш досконалих пристроїв, за допомогою яких можна буде швидко та легко виявити фальсифіковані продукти;

- адаптація законодавства України до вимог законодавства ЄС у сфері регулювання якості харчових продуктів;

- розробка методики оцінки технічної документації щодо здатності нового обладнання до вироблення якісної і безпечної продукції;

- здійснення технологічної експертизи харчових продуктів, тобто оцінка експертом відповідності процесів виробництва, зберігання, транспортування і реалізації харчових продуктів встановленим санітарно-гігієнічним вимогам.

Список використаних джерел

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. №1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 02.04.2025).

2. Дубініна А. А., Овчиннікова І. Ф., Дубініна С. О. та ін. Методи визначення фальсифікації товарів. Київ : ВД «Професіонал», 2010. 272 с.

3. Менеджмент якості і елементи системи управління якістю : навч. посіб. / Г. Г. Бондаренко, М. В. Глебова, В. П. Сіроклін, Н. В. Чернобай. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2017. 84 с.

4. Артюх Т. М., Григоренко І. В. Теоретичні основи товарознавства : навч. посібник. Київ : НУХТ, 2014. 263 с.

Комісарова Анжела,

головний судовий експерт сектору
товарознавчих досліджень та
оціночної діяльності відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Рівненського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У СФЕРІ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

Важливою складовою навколишнього природного середовища є ліс. Ліси України – це її національне багатство, яке за своїм призначенням виконує переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Деревина – основна продукція лісів. Деревину споживають усі галузі народного господарства. Раціональне використання деревини та інших лісових багатств – важлива частина природоохоронної діяльності, яка відображена в Лісовому кодексі України.

Лісове господарство України є важливою складовою економіки та принципово вагомим з екологічної точки зору національним ресурсом. Проведений аналіз статистичних даних і численних публікацій у засобах масової інформації свідчить, що, на превеликий жаль, вітчизняні лісові ресурси давно перетворилися на об'єкт систематичних кримінальних посягань «чорних лісорубів», що завдають масштабних збитків легальній лісовій промисловості. Одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень, які становлять питому вагу цих екологічних злочинів, є незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України) та нелегальний продаж деревини.

Розвиток законодавства і суспільних відносин у сфері використання лісів вимагає актуалізації та вдосконалення накопичених наукових знань. Для повноцінного дослідження вилучених речових доказів, повного та швидкого розслідування й запобігання таким злочинам з'являється потреба в сучасних рекомендаціях щодо призначення доцільних судових експертиз на початковому етапі розслідування незаконної порубки лісу та визначення розміру завданих збитків.

Метою доповіді є висвітлення сучасних можливостей товарознавчої експертизи, проведення якої є необхідним на початковому етапі досудового розслідування незаконної порубки лісу.

Під час розслідування цих злочинів для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, виникає потреба в наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які необхідні для вирішення питань у кримінальному провадженні, тому за зверненням сторони кримінального

провадження або за дорученням судді чи суду призначається судова експертиза. Аналізуючи слідчу практику у сфері незаконної порубки лісу, можна виділити три основні види судових експертиз, які найчастіше призначаються: трасологічна (експертиза цілого за частинами), товарознавча та екологічна.

Під час розслідування і судового розгляду різних категорій кримінальних і цивільних справ часто виникає необхідність у вирішенні питань, пов'язаних із визначенням ринкової вартості лісоматеріалів, і саме товарознавча експертиза дає змогу отримати судово-експертний висновок із цього питання.

Процес визначення ринкової вартості регламентовано Законом України від 12.07.2001 № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440.

Визначення вартості починається із чітко зазначеної мети, заради якої виконується експертиза. Наступним етапом є встановлення товарної належності та ціноутворюючих показників лісоматеріалів.

Перш ніж приступити безпосередньо до визначення вартості, потрібно вивчити надані на дослідження документи, провести (за наявності об'єкта дослідження) зовнішній огляд, фотофіксацію, а потім здійснити ідентифікацію об'єкта.

Ідентифікація об'єктів дослідження полягає у визначенні їх видової належності, різновиду або найменування.

Для проведення ідентифікації круглих лісоматеріалів і розрахунку їх вартості використовуються такі вихідні дані: порода деревини, клас якості, діаметр, довжина, а також місце відпуску.

Для ідентифікації дров'яної деревини та визначення її вартості необхідними є такі параметри: порода дерева, група породи, тип використання, тип пакування, діаметр, довжина та місце відпуску.

Ціни на лісопродукцію, що заготовляється державними лісогосподарськими підприємствами, формуються на основі Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, затверджених наказом Державного агентства лісових ресурсів України від 14 травня 2013 р. № 124.

Вільне формування цін на лісопродукцію здійснюється відповідно до ринкового попиту та з урахуванням чинних нормативно-правових актів, які регламентують порядок реалізації необробленої деревини. Ціни охоплюють комплекс витрат, пов'язаних із лісозаготівлею, зокрема плату за деревину, витрати на заготівлю, трелювання, навантажувально-розвантажувальні роботи, транспортування до нижнього складу, загальновиробничі й адміністративні витрати, витрати на збут, а також прибуток підприємства без встановлення обмежень щодо рівня рентабельності.

Вартість кубічного метра лісоматеріалів залежить від багатьох факторів, серед яких: регіон, у якому лісгосп веде заготівлю; порода деревини; склад та клас лісопродукції; розміри (довжина, діаметр тощо).

Відповідно до місць розташування деревини, так званих франко складів, ринкова вартість деревини досить різниться, оскільки до ціни деревини на кожному складі додаються витрати на доставку до місць зберігання лісопродукції.

Також на формування ціни впливають різні стадії обробки і використання деревини в лісовому господарстві та будівництві.

Усі інші лісоматеріали круглі, з яких неможливе отримання пиломатеріалів для загального використання, класифікуються як деревина дров'яна для промислового використання та деревина дров'яна для непромислового використання [3].

Залежно від теплотворної здатності деревину дров'яну, призначену для палива, виробництва теплової та електроенергії, а також піролізу, поділяють за такими групами порід: 1-а група, 2-а група, 3-я група.

До основних джерел із ціновою інформацією можна віднести Державне Підприємство «Лісогосподарський Інноваційно-Аналітичний Центр» (<https://www.ukrforest.com/>), Товарна біржа «Універсальна-Полісся» (<https://www.ex-polissya.com.ua/>), Товариство з обмеженою відповідальністю «Центральна універсальна товарна біржа» (<https://torgy.com.ua/>), Українська енергетична біржа (<https://www.ueex.com.ua/>) тощо.

Звіти біржових торгів містять узагальнену інформацію щодо лотів, зокрема стартові ціни та середні показники реалізації, структуровані за породами, класами, розмірами деревини, складом та датою проведення торгів. Окрім даних, отриманих із товарних бірж, важливим джерелом для визначення ринкової вартості деревини виступають також прайс-листи лісогосподарських підприємств, у яких деревина класифікується за аналогічними ознаками, що й у біржових звітах.

В Україні на практиці застосовуються такі види цін у процесі реалізації лісопродукції: ціни товарних аукціонів – ціни публічних торгів за максимально пропонуваним їх рівнем на відповідну партію товару (лот); біржові котирування – ціни постійно діючого ринку продукції, які формуються за результатами біржових торгів (фіксація фактичних контрактних цін та виведення типової або середньої ціни за біржовими угодами певного періоду, яка відображає вартість одиниці товару (лота) при типових обсягах та умовах торгів).

В Україні в процесі реалізації лісопродукції на практиці застосовуються кілька основних видів цін. Зокрема, це ціни товарних аукціонів – вартість, сформована в результаті публічних торгів на основі найвищої запропонованої ціни за відповідну партію товару (лот). Іншим поширеним видом є біржові котирування – ціни, що встановлюються на постійно діючому ринку продукції та формуються за підсумками біржових торгів шляхом фіксації фактичних контрактних цін. На їх основі обчислюється типова або середня ціна за певний період, яка відображає вартість одиниці товару (лоту) за типовими обсягами поставки та умовами реалізації.

При визначенні ринкової вартості лісопродукції доцільно застосовувати реалізаційні ціни на деревину, які склалися за підсумками проведених

аукціонних торгів. Також під час опрацювання цінової інформації необхідно враховувати регіон, у якому вона пропонується до продажу.

Відповідно до Національного стандарту № 1, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440, для визначення вартості майна застосовуються такі методичні підходи: витратний, дохідний та порівняльний [2]. У межах цього дослідження, за умови наявності сформованого ринку для відповідних видів лісоматеріалів, що є об'єктом судової товарознавчої експертизи, для визначення їх ринкової вартості застосовується порівняльний підхід.

Сутність порівняльного підходу полягає в аналізі та зіставленні характеристик досліджуваних об'єктів із характеристиками аналогічних об'єктів, які пропонуються до продажу або вже були реалізовані на ринку.

Загальний алгоритм проведення товарознавчої експертизи лісоматеріалів наведено на рис. 1:

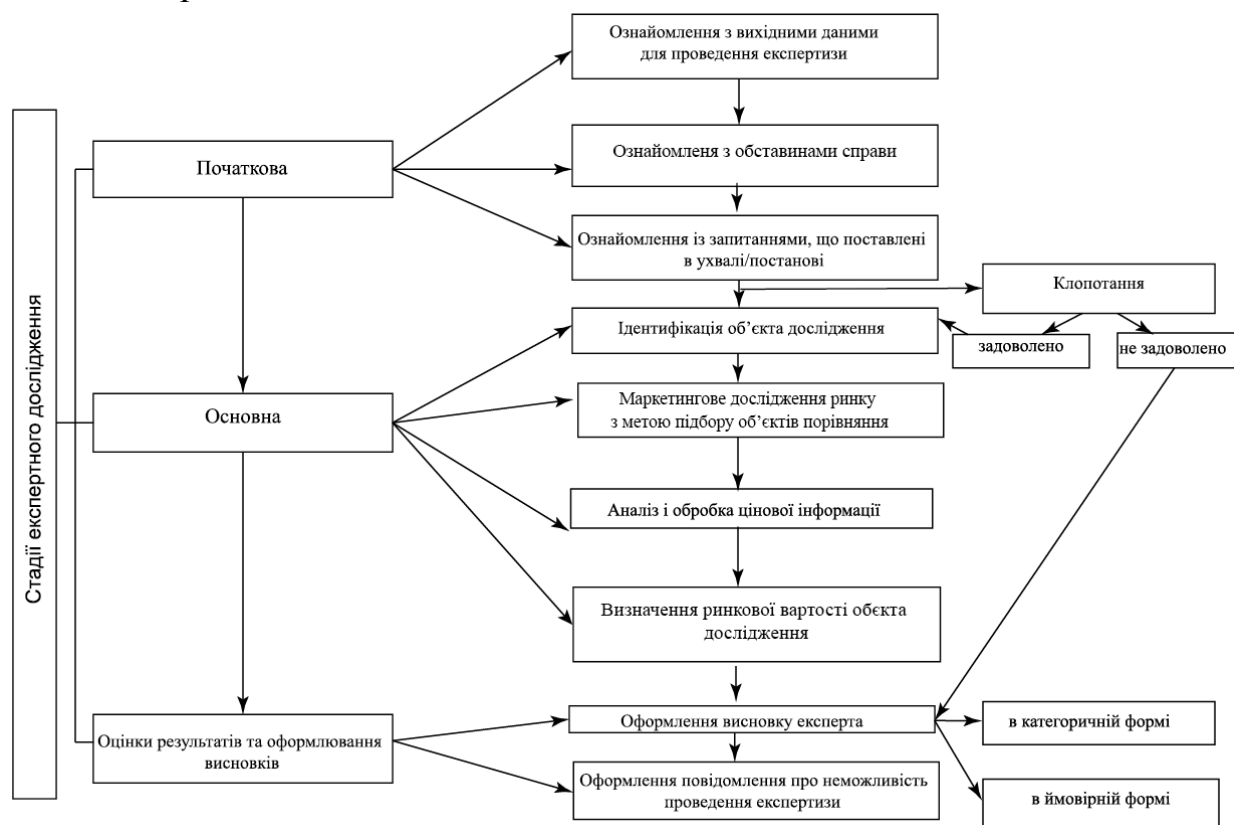

Рис. 1. Алгоритм проведення товарознавчої експертизи з визначення вартості лісоматеріалів

Слід завжди пам'ятати, що успішне розслідування злочинів, пов'язаних із незаконною рубкою лісових насаджень, значною мірою залежить від правильного, своєчасного, усебічного і якісного використання спеціальних знань. Основною формою використання спеціальних знань під час розслідування цих злочинів є призначення судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Судова експертиза як невід'ємна частина боротьби з незаконною порубкою лісу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ndeks->

rv.gov.ua/novini-ndekc/novyny/437-sudova-ekspertyza-iak-nevidiemna-chastyna-borotby-z-nezakonnoiu-porubkoiu-lisu.

2. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440.

3. ТУУ-00994207-005:2018 Деревина дров'яна. Класифікація, облік, технічні вимоги.

Копча Василь,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-
правової політики ДВНЗ
«Ужгородський національний
університет», м. Ужгород, Україна

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

Як показує практика, допит як основа отримання цінної інформації була предметом дослідження як процесуалістів, так і криміналістів. У практиці досудового розслідування допит – найпоширеніша слідча розшукова дія, спрямована на отримання та перевірку доказової інформації в кримінальному провадженні. Не є винятком і службові підроблення. За фактами розслідування службового підроблення метою допиту є встановлення всіх обставин, що пов'язані з офіційним документом, а саме його виготовлення, зміна змісту, використання як засобу досягнення злочинного результату.

У КПК України допит віднесено до системи слідчої розшукової дії, які закріплені в главі 20. Водночас у ст. 224 КПК України процесуально не закріплено визначення допиту, а також немає вказівки на його безпосередню мету. У зв'язку із цим розглянемо напрацювання вчених – процесуалістів і криміналістів.

Однак, як можна дослідити, допит – це слідча дія, змістом якої є отримання і фіксація в установленій кримінальним процесуальним законом формі показань, які містять фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи. Допит – це слідча розшукова дія, змістом якої є отримання та фіксування у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження [1, с. 114].

Зокрема під час проведення допиту як слідчої дії, яка становить регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваним факти, що мають значення для встановлення істини у справі.

Отже, основна мета такої СРД полягає у встановленні інформації про події кримінального правопорушення. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень за фактами службового підроблення встановлено, що допит проводили в кожному з них. Водночас лише в 28,7 % випадків до проведення допиту залучали спеціаліста. Відсутність спеціаліста призводить до того, що: втрачається цінна доказова інформація; виявляються слідчі помилки; затягується процес розслідування. Крім цього, відсутність спеціалістів як під час підготовки до допиту, так і безпосередньо під час його проведення позначається на його ефективності. Узагальнення матеріалів анкетувань, вивчених кримінальних проваджень та аналіз наукової літератури дають підстави виокремити основні прогалини під час підготовки до допиту та його проведення за фактами розслідування службових підроблень. Серед них: а) брак знань щодо необхідного переліку та змісту документів нормативних, адміністративних, виробничих, відповідно до яких закріплені права й обов'язки службових осіб, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій; б) слабкий рівень знань слідчого щодо правил ведення, оформлення та видачі офіційних документів, належне вивчення яких дає змогу встановити суттєві обставини вчиненого кримінального правопорушення; в) вибір і застосування неправильної тактики проведення допиту, що може призводити до конфліктної ситуації або перенесення допиту; г) застосування слідчим техніко-криміналістичних засобів під час проведення допиту, що позначається на якості його проведення та встановленні психологічного контакту з допитуваною особою.

У зв'язку з цим доцільним видається залучення спеціаліста, який зможе надати допомогу слідчому й уникнути недоліків, які постають у процесі організації та проведення допиту під час розслідування службового підроблення.

Такі недоліки виникають переважно у зв'язку з тим, що допит під час розслідування кримінальних проваджень за фактом службового підроблення має певну специфіку. Полягає вона у: а) предметі посягання (офіційний документ); б) обставинах, які підлягають встановленню; в) статусі допитуваних (підозрюваних) осіб (службові особи).

З огляду на загальновизнаний поділ етапів допиту (підготовчий, робочий, заключний) необхідно визначити алгоритм і зміст залучення спеціаліста до допиту на кожному з етапів [2, с. 283–287].

Спеціаліст, залучений до проведення СРД, має необхідні спеціальні знання і, користуючись ними, допомагає слідчому. Участь спеціалістів у проведенні допиту під час досудового розслідування передбачено в ч. 3 ст. 224, ч. 1 ст. 226 і ч. 1 ст. 227 України. Тож розглянемо кожний з етапів проведення допиту.

Етап підготовки до допиту. Під час планування допиту слідчий повинен визначити предмет допиту, а також інформацію, яку необхідно з'ясувати, застосовуючи спеціальні знання певного виду. У такому випадку залучення певного спеціаліста забезпечуватиме позитивний результат. Однак щодо спеціаліста, то під час допиту він може допомогти слідчому в такому: точніше і правильніше зрозуміти допитуваного, який у мовленні використовує спеціальні терміни; розібратися у спеціальних правилах, інструкціях і нормативних актах, з

якими була пов'язана діяльність допитуваної особи; виявити неправдиві показання, що пов'язані зі спеціальними питаннями; отримати певні відомості, які необхідні для залучення експерта; встановити певні обставини кримінального правопорушення (спосіб тощо).

Також з метою розширення практики залучення спеціалістів до проведення допиту можна здійснити таку диференціацію спеціалістів, яких запрошують під час проведення допиту:

а) залежно від місця роботи спеціалістів для залучення: з державних чи недержавних підприємств, установ, організацій;

б) залежно від мети, з якою залучають спеціалістів під час допиту: для отримання технічної допомоги, пояснень певних термінів, допомоги у формулюванні питань і постановці запитань допитуваній особі з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, для допомоги в застосуванні науково-технічних засобів, отримання консультаційно-довідкової допомоги, зокрема, під час підготовки до допиту або під час складання слідчим протоколу допиту [3, с. 274];

в) залежно від форми допомоги, яка надається, вибір спеціаліста визначає слідчий;

г) залежно від категорії допитуваної особи, наприклад, іноземні громадяни або особи з психічними або фізичними вадами, або неповнолітні та ін.

д) залежно від фаху спеціальних знань спеціаліста – лікарі, перекладачі, хіміки, мистецтвознавці, ІТ-фахівці, економісти, будівельники, товаровознавці, екологи, фахівці у військовій сфері та ін.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень за ст. 366 КК України було встановлено, що розслідування фактів службового підроблення передбачає залучення різних фахівців окремих галузей знань, які охоплені такими галузями, як: психологія, облік та оподаткування, економіка, фінанси та банківська справа, інформаційні технології, землеустрій та містобудування, медицина.

Однією з форм використання спеціальних знань під час допиту є отримання консультацій від спеціаліста під час підготовки до допиту. Спеціаліст у ролі консультанта є порівняно новою фігурою в судочинстві. Такий аспект його діяльності задіяний не цілком. Власне консультаційно-довідкова діяльність спеціаліста в кримінальному провадженні може бути як процесуальною, так і непроцесуальною. Результатом такої взаємодії може бути надання слідчому довідки, акта, письмового пояснення (процесуальна форма), а також поради, консультацій (непроцесуальна форма). Саме тому доцільно запрошувати спеціаліста на етапі підготовки до допиту з метою отримання консультацій, які сприятимуть ефективності допитів.

Доцільність цього тактичного прийому визначають, по-перше, тим, що діяльність службової особи може бути не цілком відома слідчому; по-друге, розуміння допитуваним факту безглуздості надії на обмежений обсяг знань слідчого, а також на факт протистояння в процесі допиту допитуваним не одній особі, а кільком.

За фактами службового підроблення під час підготовки до допиту слідчому попередньо необхідно:

- 1) визначитися щодо форми участі спеціаліста;
- 2) провести криміналістичний аналіз вилучених офіційних документів;
- 3) здійснити порівняння з наявними матеріалами в кримінальному провадженні;
- 4) скласти план допиту.

Із цією метою вивчають: нормативно-правові акти, що стосуються діяльності суб'єкта підроблення; фінансово-господарську й виробничу діяльність підприємства або організації, акти ревізії й інвентаризації, проводять відповідні консультації зі спеціалістами з певних сфер. Саме якісна та всебічна підготовка до допиту надає можливість не лише спланувати участь спеціаліста, а й використати один із ключових тактичних прийомів – пред'явлення документів (ефективність якого засвідчили 85,5 % респондентів).

Крім цього, обов'язковим є вивчення особи підозрюваного. Зокрема необхідно встановити: його соціальний статус (безпосередньо пов'язаний із характером кримінального правопорушення та змістом використаних підроблених документів). Також доцільно провести ознайомчу бесіду, роз'яснити права допитуваного, зауважити, що надання показань може сприяти проясненню суперечливих моментів, що є в провадженні, пояснити роль залученого спеціаліста.

Проте слід зважати й на негативні моменти, які виникають у процесі допиту. Виникнення несприятливої слідчої ситуації та потребу застосування певних тактичних прийомів у процесі допиту у справах про службові кримінальні правопорушення спричиняють такі фактори:

- факт протидії встановленню істини у справі з боку зацікавлених осіб;
- певна поінформованість допитуваного стосовно зібраних у справі доказів, можливість знищити або приховати сліди кримінального правопорушення;
- дача завідомо неправдивих показань обвинуваченим (підозрюваним у процесі попередньої перевірки та розслідування);
- дача завідомо неправдивих показань свідками в кримінальному провадженні;
- уведення в оману деяких свідків;
- наявність конфліктної ситуації в процесі проведення допиту. З метою подолання такої протидії або її мінімізації доцільно залучати спеціалістів.

Саме тому важливе значення під час розслідування службового підроблення має участь спеціаліста-криміналіста, якого залучають з метою надання допомоги слідчому в техніко-криміналістичному забезпеченні. Участь спеціаліста-криміналіста доцільна на всіх етапах допиту.

Визначено основні тактичні засади участі спеціаліста під час проведення окремих слідчо-розшукових дій. Доведено, що докази, отримані під час огляду, можуть бути використані для побудови версій про способи й мотиви вчинення службового підроблення, обставини, що сприяли його вчиненню, особу підозрюваного.

Вважаю, що участь спеціаліста під час проведення огляду місця події за фактами службового підроблення може полягати у виявленні предметів та інструментів, які могли використовувати для виготовлення підроблених бланків або реквізитів; фіксації слідів, що вказують на конкретні способи підроблення документів; відборі предметів і документів, які підлягають вилученню з місця події; консультації слідчого про можливості огляду документів і предметів на місці їх виявлення; висуванні версії про особу правопорушника; виборі правильного способу упакування об'єктів, що підлягають вилученню; застосуванні необхідних техніко-криміналістичних засобів для виявлення матеріальних слідів вчинення підроблення документів, фіксації результатів огляду.

Список використаних джерел

1. Коновалова В. Е. Допит: тактика і психологія : підручник. Харків : 1999. С. 114.
2. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. С. 283–287.
3. Шепітько В. Ю. Допит : наук.-практ. посіб. Харків : КримАрт, 1998. С. 274.
4. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / [Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 68 с.
5. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. С. 264.
6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні : станом на 1 верес. 2016 р. / за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Центр учб. літ., 2016. С. 150–170.
7. [Щербаковский М. Г., Кравченко А. А.] Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999, С. 24.
8. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник. Одеса : ВД «Гельветика», 2022. 284 с.

Корж Валентина,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу, криміналістики, експертології
ННІ № 5 ХНУВС, Почесний
працівник Прокуратури України

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Реформування кримінального судочинства має важливе значення для ефективного розслідування злочинів. Соціальне призначення реформи полягає у тому, що держава повинна відповідати перед людиною за свою діяльність і реально забезпечити процесуальними засобами охорону, захист прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина в кримінальному процесі. Системні помилки у правотворчій діяльності депутатського корпусу, їх низький професійний рівень, некомпетентність призвели до того, що замість реформування кримінального процесуального законодавства відбувається руйнування традиційного національного законодавства, деформація органів досудового розслідування, прокуратури, суду.

Аналіз процесуального законодавства, слідчої практики свідчить про те, що деякі процесуальні новації, прогалини в чинному Кримінальному процесуальному кодексі призвели до юридичних колізій, суттєво порушують права та інтереси учасників кримінального процесу, негативно впливають на виявлення та розслідування злочинів. Як правильно зазначає В. С. Нерсисянц, «соціальна цінність і регулююча значимість закону полягає не в утворенні нових форм суспільних відносин, а у тому, що він адекватно, повно і чітко формулює як правові, так і форми суспільних відносин, що забезпечує стабільність і розвиток шляхом офіційного санкціонування [1, с. 86]. Безспірно, якщо юридичні колізії погіршують права потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого на досудовому слідстві, то це свідчить про соціальну і правову неефективність окремих положень, глав КПК України.

Так, негативно впливає на діяльність органів досудового слідства щодо виконання завдання кримінального провадження відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі правової регламентації процесуальної процедури призначення експертизи слідчим, прокурором. У статті 242 КПК унормовані підстави проведення експертизи, тоді як стаття 243 КПК регламентує процесуальний порядок залучення експерта. У практичній діяльності деякі слідчі приймають процесуальне рішення (постанову) про призначення експертизи і керується ст. 110 КПК, а інші – ст. 242, 243 КПК. Як наслідок – хаос і безлад, неузгодженість у правозастосовній практиці, порушення принципу законності. Усунути зазначену прогалину необхідно шляхом унормування процесуальної процедури призначення експертизи. Пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-1, у якій викласти процесуальні підстави призначення експертизи.

Слід зазначити, що норми КПК не визначають процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого при призначенні і проведенні експертизи. Зазначене свідчить про наявність суттєвих прогалин у чинному Кримінальному процесуальному кодексі, порушенні процесуальних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні перед судом. Процесуальною гарантією реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого при призначенні експертизи є унормування цих прав у нормах КПК. У зв'язку з цим доцільно доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-2, у якій викласти процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого при призначенні експертизи. Такими є: право заявляти клопотання про проведення експертизи, про відвід експерта, просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб, про постановку перед експертом додаткових питань, давати пояснення експертові, пред'являти додаткові документи, ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновками експерта, заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи, бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення.

Актуальним напрямом розвитку кримінального процесуального права в умовах реформування кримінального процесуального законодавства є дослідження принципу рівності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. Процесуальною гарантією реалізації прав потерпілого при призначенні експертизи є унормування його прав у нормах КПК. Вважаємо необхідним доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-3, у якій викласти процесуальні права потерпілого при призначенні експертизи відносно нього або його майна чи з інших обставин. Такими є: право потерпілого заявляти клопотання про проведення експертизи, про відвід експерта, просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб, про постановку перед експертом додаткових питань, давати пояснення експертові, пред'являти додаткові документи, ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновками експерта, заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи, бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК висновки експерта є процесуальним джерелом доказів. У юридичній літературі дискусійними є питання щодо висновку експерта. Одні дослідники вважають, що висновок експерта є первинним засобом доказування, інші – похідним. Варто погодитися з дослідниками, які правильно зазначають, що висновок експерта ґрунтується на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо, або вони йому стали відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження, тому він є самостійний, безпосередній і має однакове процесуальне значення порівняно з іншими доказами у справі.

Процесуальною гарантією реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого має процесуальне право знайомитися з висновком експерта та матеріалами експертизи. Пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-4, у якій унормувати процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого на ознайомлення з матеріалами експертизи та

обов'язок слідчого, прокурора пред'являти підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому матеріали експертизи для ознайомлення.

У слідчій і судовій практиці виникають ситуації щодо доцільності призначення додаткової експертизи, коли висновок експерта є неповним, не досліджені повністю всі речові докази. Якщо висновок визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам кримінального провадження або викликає сумніви в його правильності, то може бути призначена повторна експертиза. Водночас норми чинного КПК не регламентують правові та процесуальні підстави призначення повторної, додаткової експертизи. Це негативно впливає на практику розслідування злочинів. Так, слідчі вимушені без правових і процесуальних підстав призначати додаткову, повторну, комісійну, комплексну експертизи.

Одним із реальних шляхів ефективності розв'язання даної проблеми є удосконалення чинного КПК. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити Кримінальний процесуальний кодекс статтею 242-5 та унормувати процесуальний порядок призначення повторної, додаткової комісійної, комплексної експертизи.

Аналіз окремих норм чинного Кримінального процесуального кодексу, слідчої практики підтверджує наявність процесуальних прогалин, які суттєво порушують процесуальні права і законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого на досудовому слідстві. Процесуальна і правова неефективність окремих положень кримінального процесуального законодавства свідчить про необхідність його подальшого удосконалення.

Список використаних джерел

1. Нерсисянц В. С. Філософія права. Підручник. НОРМА, 1997. С. 86.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Корня Андрій,

головний судовий експерт сектору
трасологічних досліджень та обліку
відділу криміналістичних видів
досліджень Одеського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТАВР НА СВИНЦЕВИХ ПЛОМБАХ ПРИЛАДІВ ОБЛІКУ КОМУНАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Одним із напрямів експертно-криміналістичної діяльності у сфері виконання трасологічних експертиз є дослідження приладів обліку комунальних ресурсів. Дослідження за цим напрямом не лише займає значний пласт роботи експерта-трасолога, а й набуває ключового значення для встановлення фактів наявності стороннього впливу на деталі облікових та пропускних механізмів зазначених вище приладів, і визначення обставин несанкційованого втручання в них.

Одним із ключових вузлів під час дослідження лічильників газу, електроенергії та води є дослідження їх пломб, що забезпечують контроль.

Пломба як об'єкт трасологічного дослідження – це одноразовий сигнально-контрольний запобіжно-охоронний пристрій (знак), навішування якого на певні конструктивні елементи підконтрольного об'єкта унеможливорює непомітність його несанкційованого знімання без порушення цілісності самої пломби або пломбувального елемента [1].

Найчастіше на лічильниках обліку ресурсів як основний компонент контролю використовуються свинцеві пломби.

Під час криміналістичного дослідження свинцевих пломб за умови використання системи методів, прийомів і технічних засобів, які використовуються у процесі дослідження [1], автором у межах практичної діяльності було виявлено низку особливостей вирішення окремих питань (проблем) та усунення недоліків на окремих етапах досліджень. Продумано шляхи їх вирішення, які будуть висвітлені у цій доповіді.

Першою проблемою, яка заслуговує на увагу, є те, що при замовленні дослідження експерту ставиться завдання встановити, чи відповідають тавра на пломбі відтискам тавр на пломбах заводу-виробника.

Розглянемо варіант, коли як об'єкт і порівняльний зразок експерту надається два лічильники з пломбами. Такі зразки лічильників здебільшого надаються з технічними паспортами, у яких указано номер, технічні і експлуатаційні характеристики лічильника та зображено зміст тавр, які повинні бути на аверсі та реверсі його пломби. Але інформацію про розмірні характеристики елементів тавр і самої пломби не зазначено.

У процесі дослідження при порівнянні позначень тавр на порівнюваних пломбах навіть за наявності збігів у змісті позначень на таврах експерт стовідсотково виявляє розбіжності у розмірних характеристиках та взаємному розташуванні цих позначень. Наприклад, при використанні відповідного технічного обладнання встановлено, що ширина або висота ліній у позначеннях та їх взаємне розташування може мати відхилення від 0,01 мм і більше. Для більшого розуміння нижче розглянемо це питання докладно.

Під час проведення досліджень за вище перелічених умов та експертних експериментів сукупністю спеціальних експертно-криміналістичних та загальних наукових методів, а саме багаторазовим утворенням зразків відтисків тавр на конструктивно завершених пломбах, які раніше не піддавалися обтисканню, так званих заготовках [2] за різних умов слідоутворення (силою натиску, точками натискання на ручки пломбів тощо) та наступним виконанням вимірювань було встановлено, що на виступних матрицях плашок пломбів виступи мають у перетині конусоподібну, трикутну, півовальну або напівкруглу форму, а їх ширина поступово розширюється в напрямку до площини плашки. При втисненні плашки тавром у поверхню пломби (заготовки) з різною силою натиску ширина та висота ліній елементів одного й того самого тавра теж різна, і прямо пропорційно залежить від сили натиску. Тобто, чим сильніша сила натиску, тим більші розміри ліній елементів тавра. У свою чергу відстань між сусідніми елементами пропорційно зменшується (рис. 1, 2).

Одним із опосередкованих наслідків змінної сили стискання заготовки є ще й те, що від збільшення сили натиску також змінюються розмірні характеристики самої пломби. Тобто збільшується її ширина (діаметр) та зменшується товщина.

Рис. 1. Приклад тавра аверсу пломби лічильника газу, залишеного з різною силою натиску одною плашкою на двох заготовках

Рис. 2. Приклад тавра реверсу пломби лічильника газу, залишеного з різною силою натиску одною плашкою на двох заготовках

На рис. 1 і 2 ми бачимо різницю між позначеннями тавр, залишених одними й тими самими плашками з різною силою натиску. При цьому на заготовках пломб, зображених на рис. 1, різниця ширини двох довільно обраних (однаково розміщених) ділянок ліній у позначеннях становить 0,08 мм та 0,11 мм, на заготовках пломб, зображених на рис. 2, різниця найбільшої ширини двох довільно обраних (однаково розміщених) округлих елементів у позначеннях становить 0.10 мм та 0.02 мм.

Крім того, на рис. 2 ми бачимо, що деякі елементи тавра, наявні на заготовці пломби, зображеній ліворуч, взагалі не відобразилися на заготовці пломби, розташованій праворуч, що визначає різницю не тільки в окремих розмірних характеристиках відтисків тавр, а і в їх змісті.

Фактично, виявивши будь-яке відхилення у порівнюваних об'єктах, експерт повинен був би відповісти, що тавра на пломбі (об'єкті дослідження) не

відповідають відтискам тавр на пломбах заводу-виробника. Проте експерт під час виконання досліджень не має доступу до такої інформації:

1) про заводську технологію формування тавр на пломбах. А саме, чи ставляться тавра автоматичним устаткуванням (з однаковою силою натиску) або ж виконавцем вручну, що сприятиме розбіжностям при силі натиску на різні пломби під час одного виробничого процесу;

2) про стандарти розмірних характеристик пломб і тавр на пломбах, а також допустимі норми критичних відхилень таких характеристик (експерту не надається доступ до технічної документації, у якій наведено цю інформацію).

Це приводить нас до логічного висновку про те, що виявивши будь-яке відхилення в порівнюваних об'єктах, експерт не має фактичних причин для визначення таких відхилень допустимими або недопустимими. А вже це, у свою чергу, не дає можливості дати категоричний висновок про те, чи відповідають тавра на пломбі (об'єкті дослідження) відтискам тавр на пломбах заводу-виробника.

Категорична негативна відповідь на вирішуване питання може бути лише у нижченаведених випадках:

1) коли дослідженням встановлено, що пломба (об'єкт дослідження) навішана (втиснена) на лічильник без відповідного дозволу і має зміст позначень, аналогічний до позначень на оригінальній пломбі, тобто є кримінальною [3];

2) коли зміст тавра на аверсі або реверсі пломби повністю відрізняється від змісту відповідного тавра, вказаного в технічному паспорті до лічильника.

Гіпотетично, категоричний позитивний висновок на питання: «Чи відповідають тавра на пломбі відтискам тавр на пломбах заводу-виробника?» можливо надати у разі повного збігу розмірних характеристик тавр на пломбах, розташувань елементів на таврах та способу їх нанесення. Але в практиці експертів трасологів Одеського НДЕКЦ МВС такі випадки не траплялися.

Другою проблемою, яка заслуговує на увагу, є те, що в разі надання ініціатором на експертизу об'єкта дослідження (лічильника з пломбою) та об'єкта для порівняння – пристрою з маркувальним позначенням, призначеного для натиску на еластичні маси, так званого пломбіра [4], на вирішення експерту ставиться питання приблизного такого змісту: «Чи залишені тавра на пломбі за допомогою наданого пломбіра?». Проте за конструкцією пломбіри переважно мають змінні плашки з таврами маркувальних позначень (інформація у вигляді літерно-цифрового тексту та інших знаків) [5].

Особливістю механізму слідоутворення є те, що під час пломбування контакт здійснюється між контактною поверхнею плашки та пломбою. При цьому контакт між безпосередньо пломбіром та пломбою не здійснюється. Тобто, з криміналістичного (трасологічного) погляду, пломбір не залишає слідів на пломбі, а здійснює на пломбу лише опосередкований (не прямий) вплив. Тому вирішення запитання: «Чи залишені тавра на пломбі за допомогою наданого пломбіра?» у категоричній формі можливо, наприклад:

1) коли під час порівняння плашки з позначенням на пломбі встановлено їх ідентифікаційну тотожність, але при цьому основа плашки більша за нішу (платформу, отвір) у пломбірі, або вони мають несумісну форму, що

унеможливилює використання плашки з цим пломбіром. При цьому відповідь на вирішуване питання обов'язково має бути категорично негативною;

2) коли конструктивною особливістю пломбіра є наявність незмінних плашок, за умови відсутності в місцях кріплення плашок ознак їх несанкційованого демонтажу та монтажу (слідів абразивних матеріалів, окалин термічного походження, нашарувань клеїльних речовин тощо).

Під час вирішення експертних завдань автором встановлено, що у процесі ідентифікаційних досліджень пломб на лічильниках обліку доцільніше відповідати на питання: «Чи залишені тавра на пломбі наданими на дослідження плашками?».

Список використаних джерел

1. Методика криміналістичного дослідження простих пломб. ДНДЕКЦ Міністерства внутрішніх справ України; НДЕКЦ при УМВС України в Миколаївській обл. Київ, 2010.

2. Методика криміналістичного дослідження мастичних пломб / А. О. Левицький, О. В. Грищенко. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 15 с.

3. Методика криміналістичного дослідження пломб із роторним механізмом замикавання. ДНДЕКЦ Міністерства внутрішніх справ України; НДЕКЦ при УМВС України в Миколаївській обл. Київ, 2010.

4. Індикаторні пломби: устрій, експлуатація та трасологічне дослідження : посібник / Розробники: А. О. Левицький, Д. Ю. Казавчинський. Одеса : Издательский центр, 2012. 280 с., іл.

5. Дослідження лічильників газу Elster BK-G4 та Elster BK-G4T 2013 року випуску : метод. лист [уклад.: Ковальов К. М., Костін О. Ю., Львова Ю. С., Конокеєнко К. В., Корня А. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 28 с.

Косенко Наталія,

завідувач відділу трасологічних
досліджень лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІДІВ КОВЗАННЯ НА ВЗУТТІ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ НА НЬОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Під час розслідування дорожньо-транспортних подій (ДТП) на основі аналізу та експертної оцінки отриманих даних встановлюється як механізм транспортної події в цілому, так і окремі її етапи. Це має суттєве значення для слідчих органів, допомагає їм відновити обставини події.

Трасологічне дослідження слідів після зіткнення автомобіля з пішоходом зазвичай обмежується встановленням транспортного засобу за частинами і деталями, ідентифікацією шин і деталей автомобіля, що відображаються в слідах на місці події, дослідженням слідів контактної взаємодії транспортного засобу з

одягом потерпілого тощо. Що ж стосується пошкоджень взуття при транспортних травмах пішохода, то, незважаючи на їх частоту і різноманіття, особливості дослідження взуття потерпілих при ДТП в літературі не висвітлені.

Вивчаючи пошкодження взуття, ми звернули увагу на сліди ковзання, що розташовуються на підошвах. Спостереження з практики та проведені експерименти показали, що хоча ці сліди виникають при будь-яких ковзаючих рухах, але в той же час є характерними і для транспортних подій, що супроводжуються наїздом.

Сліди тертя, що виникають при випадкових ковзаючих рухах, не мають значного ступеня виразності і швидко затираються при подальшій ходьбі. При ударі транспортним засобом тіло потерпілого отримує поступальний рух уперед. При цьому відбувається тертя підошов взуття по покриттю дороги, що й зумовлює виникнення на них характерних, іноді дуже різко виражених слідів.

Як показали спостереження, характер слідів ковзання залежить від матеріалу підошов, покриття дороги і локалізації удару. Найбільш рельєфні сліди виникають на шкіряних та гумових підошвах, слабкіше вони помітні на підошвах із ПВХ-матеріалу (полівінілхлориду).

Найбільш рельєфні сліди у вигляді грубих глибоких смуг і борозенок виникають у разі ковзання по асфальту або бетону, покритому зверху захисним шаром гравію. У разі ковзання по ґрунтовому покриттю вони виражені слабо і часто являють собою пилові або грязьові смуги.

Таким чином, за особливостями слідів ковзання на підошвах можна скласти судження не тільки про механізм їх утворення, а й про властивості дороги на місці події, тим більше що під час мікроскопічного дослідження в слідах часто виявляються елементи покриття дороги.

Встановлення факту руху пішохода в момент наїзду на нього автомобіля - одне з найбільш складних експертних завдань, тому це питання вирішується далеко не завжди і, як правило, не тільки за слідами на взутті, а й шляхом одночасного дослідження транспортного засобу (ТЗ) і одягу з взуттям потерпілого, його тілесних ушкоджень (відомості про які беруться з висновку судмедекспертизи) і даних, отриманих при проведенні первинних слідчих дій. Труднощі у вирішенні цього питання мають об'єктивні причини: при попутному або зустрічному напрямку руху пішохода і ТЗ в момент наїзду діють сили односпрямовані, контакт виходить статичним, без бокового зсуву. Тому ознаки такого руху на одязі і взутті потерпілого, а тим більше на ТЗ, зазвичай не відображаються.

Разом із тим з практики відомо, що значна частина наїздів відбувається на пішоходів, звернених до ТЗ бічною стороною тіла. При таких наїздах (удар по пішоходу збоку) в експерта набагато більше можливостей визначити, стояв або рухався пішохід під час одержання ним первинного удару виступними частинами ТЗ. Сліди, що свідчать про рух пішохода, можуть залишитися не тільки на підошвах взуття, а й на одязі та автомобілі. Про це можуть свідчити і тілесні ушкодження.

Зокрема, на підошвах взуття можуть залишитися сліди, за якими експерт може в імовірній або категоричній формі судити про стан руху або спокою

пішохода під час наїзду, напрямок руху пішохода щодо руху транспортного засобу. За взаєморозташуванням слідів ковзання на підшвах можна відтворити положення «стоп» у момент удару. Так, наявність слідів ковзання на підметковій (носочній) частині одного черевика і каблуку іншого вказує на те, що потерпілий ішов. Водночас наявність аномальних – поперечних, косопоперечних або дугоподібних – слідів тертя на обох підшвах (на підметках і каблуках або хоча б на обох підметках) свідчить про те, що безпосередньо в момент первинного удару обидві ноги потерпілого були опорними, тобто він стояв.

Формулюючи такий висновок, доцільно завжди наголошувати на тому, що пішохід стояв безпосередньо в момент первинного силового контакту з ТЗ, оскільки цілком можливі ситуації, коли пішохід насправді переходив дорогу, але в останній момент перед контактом з виступними деталями ТЗ встиг зупинитися. Потрібно враховувати те, що до уваги беруться лише свіжі, незабруднені сліди тертя на підшвах, які свідчать про те, що після їх утворення пішохід вже не ходив.

Також слід пам'ятати, що у випадках заздалегідь відомого наїзду навіть на доволі рельєфному покритті дороги сліди ковзання можуть бути відсутні. Такі випадки спостерігаються в разі наїзду на пішохода, який біжить. Як відомо, під час бігу, на відміну від ходьби, у повітрі можуть перебувати обидві стопи одночасно. Якщо в такий момент станеться наїзд, то, зрозуміло, слідів ковзання на підшвах не буде.

Варто окремо зупинитися на важливості дослідження підшов взуття, на яких утворюються сліди ковзання у вигляді паралельних поздовжніх або поперечних, іноді (якщо в результаті зіткнення пішохода з автомобілем тіло отримує обертальний рух) у вигляді спіралі. Напрямок слідів ковзання по відношенню до осі підшви може бути поздовжнім, поперечним або косим. Сліди іноді мають прямолінійну форму, в інших випадках – дугоподібну (такі сліди виникають у разі бічних ударів, що супроводжуються розворотом тіла).

Під час експертизи слідів дуже важливо визначити напрямок ковзання, оскільки успішне вирішення цього питання має вирішальне значення для відтворення обстановки події в цілому. Визначаючи напрямок ковзання, рекомендується керуватися такими ознаками [2, с. 27–32]:

- стерті частки матеріалу підшов, особливо гумових, розташовуються в кінці сліду ковзання;

- чіткий обрив сліду ковзання на частині підшви свідчить про закінчення сліду ковзання;

- слідоутворювальні частки покриття дороги завжди розташовуються в кінці залишеного ними сліду;

- сліди ковзання, які розташовані одним своїм краєм на зрізах підшви або каблука і переходять на їх поверхню, вказують на початок ковзання. При цьому каблук або підшва іноді відривається;

- вільні кінці надірваних часток матеріалу підшви в сліду спрямовані в бік, що протилежний руху кінцівки;

- верх взуття з рантом у момент удару зміщується по відношенню до підшви в бік руху кінцівки, тобто відповідно до напрямку удару;

сліди ковзання утворюються на підшві взуття тієї ноги, яка в момент удару виконує опорну функцію;

сліди ковзання чітко помітні при косому освітленні, спрямованому проти руху.

Перераховані вище критерії визначення напрямку ковзання застосовуються і до слідів волочіння на верхніх частинах взуття. Під час огляду взуття не слід упускати з виду дослідження цвяхів, пряжок та інших металевих деталей. Сліди ковзання на них так само добре помітні і мають виражені ознаки, що вказують на напрямок ковзання.

Таким чином, сліди ковзання на підшвах взуття є характерною ознакою наїзду. На підставі характеру і розташування слідів ковзання на підшвах взуття можна судити не тільки про механізм їх утворення, а й про позу пішохода, напрямок руху ступень у момент удару, а також про характер покриття дороги.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В., Волошин О. Г., Літвінова О. В. Трасологічні дослідження : курс лекцій. Київ. нац. ун-т. внутр. справ, 2010.
2. Шалаев Н. Г. Некоторые методы исследования обуви при судебно-медицинской экспертизе. *Судебно-медицинская экспертиза*. 1961. № 4.

Косенко Олексій,

завідувач відділу забезпечення
діяльності центру Луганського
НДЕКЦ МВС

Ясенюк Альона,

старший судовий експерт групи
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Луганського НДЕКЦ МВС

МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ САЛТЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ КРИМІНАЛІСТ В ІСТОРІЇ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України має тривалу та славу історію, яка сягає ще радянських часів, але за роки незалежності України вона набула нової якості, утвердившись як високопрофесійна структура, здатна ефективно вирішувати завдання у сфері криміналістики та судової експертизи. Розвиток цієї служби був би неможливим без самовідданої праці визначних фахівців, які залишили вагомий слід у її становленні та функціонуванні.

Михайло Васильович Салтевський – видатний український криміналіст, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. Його наукова та педагогічна діяльність значно вплинули на розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні.

Михайло Васильович Салтевський завжди відрізнявся пошуком новітніх методів у вирішенні наукових завдань. Він завжди прагнув упровадити в слідчу та експертну практику нові технології та методи. Його ідеї відображені в більш ніж 240 наукових працях, багатьох підручниках, навчальних і науково-практичних посібниках [1, с. 4].

Немає такого розділу криміналістики, де б Михайло Васильович не зробив свій вагомий науковий внесок у його формування, подальший розвиток та удосконалення. Михайло Васильович Салтевський є одним із провідних криміналістів України.

Професор М. В. Салтевський видав низку підручників, у яких було узагальнено великий власний практичний досвід і наукову діяльність автора, що дало змогу викласти нові погляди на сутність криміналістики як навчальної дисципліни. У цих роботах спостерігається перехід від традиційного висвітлення сутності змісту криміналістики до інформаційно-діяльнісного, за якого події, явища й процеси розглядаються з позиції того, як усе виникло, розвивалося, відобразилося в матеріальному середовищі і як діяти правоохоронцям під час виявлення, розкриття й розслідування сучасних злочинів у сформованому інформаційному полі. Професор М. В. Салтевський завжди працював над тим, щоб теорію втілювати в практику [2, с. 377].

Свою наукову, педагогічну та експертну діяльність М. В. Салтевський здійснював у різних установах та закладах (Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, Харківський юридичний інститут ім. Ф. Е. Держинського, Київська вища школа ім. Ф. Е. Держинського, Харківський університет внутрішніх справ та ін.).

Працюючи в Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, М. В. Салтевський був ініціатором створення Лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» і став її першим завідувачем (із 1995 р.). У цей час під керівництвом М. В. Салтевського досліджуються найбільш складні проблеми науково-технічного характеру. Такі дослідження стосувалися мовних сигналів людини для її ототожнення та встановлення психофізіологічних параметрів, розроблення методики ідентифікації особи за динамікою тривалості елементарних сегментів голосних звуків, створення інформаційно-аналітичної системи «СПРАВА», визначення методів дослідження невидимих контактів тощо. Одним із перших вітчизняних криміналістів М. В. Салтевський звернув увагу на необхідність дослідження мережі Інтернет у криміналістичних цілях, можливості дослідження електронних слідів, ідентифікації слідів звуку. Саме в цей період були запропоновані важливі напрацювання для практики правоохоронних органів та експертних установ України, вирішувалося питання щодо впровадження цих інновацій у практичну діяльність слідчих та оперативних підрозділів. Він запропонував низку нових методик дослідження речових доказів, метод вимірювальної фотографії, сконструював судово-метричний фотоапарат ФСМ-1 тощо [1, с. 4].

Його дослідження охоплювали широке коло питань: від теорії криміналістичної ідентифікації до розробки методик дослідження електронних

документів і тактичних прийомів огляду комп'ютерних засобів. Він стояв біля витоків криміналістичної одорології та фоноскопії в Україні. Особливу увагу професор приділяв дослідженням новітніх перспективних напрямів криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, комп'ютерної інформації.

Під керівництвом М. В. Салтевського захищено 5 докторських та приблизно 40 кандидатських дисертацій. Його учні продовжують розвивати криміналістику, впроваджуючи новітні методики та технології в практику розслідування злочинів [3, с. 431].

Михайло Васильович Салтевський залишив глибокий слід у науці криміналістики. Його наукові ідеї та розробки продовжують впливати на сучасні дослідження та практику судової експертизи в Україні.

Список використаних джерел

1. Михайло Васильович Салтевський – видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження) : бібліографічний покажчик / [В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько.]. Харків : Мадрид, 2017. 106 с.
2. История отечественной криминалистики / [Белкин Р. С.]. М.: НОРМА, 1999. 496 с.
3. Шевчук В. М. Вплив наукових ідей професора М. В. Салтевського на розвиток сучасної криміналістики та судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2017. Вип. 17. С. 426–438.

Косміна Наталія,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу дослідження матеріалів речовин і виробів Харківського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

Специфіка предмета злочинів така, що без участі спеціаліста, який має відповідні знання в цій галузі, боротьба зі злочинами щодо незаконного обігу наркотиків неможлива. Безумовно, йдеться насамперед про встановлення самого предмета злочину, який є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого відповідними нормами кримінального законодавства. Але успіх розслідування як на початковому етапі збору інформації, так і під час проведення подальших слідчих дій безпосередньо залежить від правильної оцінки всіх складових слідчої ситуації. Від того, наскільки якісно будуть виявлені та зафіксовані всі обставини та сліди злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, залежить надалі весь результат розслідування провадження. І роль особи, яка володіє спеціальними знаннями у відповідній галузі, безумовно, потрібна і

важлива. При цьому слід зважати на не лише застосування основного арсеналу техніко-криміналістичних засобів, що використовуються під час проведення слідчих дій, а й супровід усього процесу розслідування спеціалістом відповідного профілю. Натепер працівники установ Експертної служби МВС мають спеціальну (хімічну, біологічну, фармакологічну, фізичну та іншу) базову освіту та комплекс найскладнішого аналітичного обладнання для провадження своєї діяльності [4, с. 5].

Проте практичними працівниками роль фахівців такого профілю явно занижується. З причин такого підходу можна виділити: «розмитість» межі спеціальних і неспеціальних знань, відсутність чіткого розмежування питань, пов'язаних із формами їх використання, слабка інформаційна поінформованість слідчих про сучасні можливості фахівців, експертів. У наявності недостатній рівень взаємодії підрозділів досудового розслідування з працівниками Експертної служби [3, с. 280].

Аналіз слідчої та експертної практики показує, що у слідчих виникають значні проблеми під час залучення спеціалістів, призначення судових експертиз у межах розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Це призводить до низької результативності використання спеціальних знань у розслідуванні зазначених злочинів. Відомо, що в процесі доказування спеціальні знання відіграють суттєве значення під час збирання та дослідження доказів, що є загальною підставою їх використання у будь-якій формі. Судова експертиза є найпоширенішою формою використання спеціальних знань [5, с. 32–34].

Розглянемо певні практичні аспекти застосування спеціальних знань під час виявлення та розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Часто стикаються з невідповідністю стандартних характеристик об'єкта (колір, консистенція, запах), зазначених у протоколі слідчої дії при проведенні огляду місця події, обшуку, виїмки, особистого огляду і, як наслідок, у постанові про призначення експертизи, тим, що виявить експерт, застосувавши новітні методи дослідження та сучасне обладнання. Наприклад, під час огляду речовини слідчий (спеціаліст-криміналіст) зазначають колір об'єкта, який надалі не збігається із зазначеним експертом в експертизі. Насправді це все легко пояснити. Сприйняття кольору у кожної людини індивідуальне. Крім того, на нього впливають зовнішні фактори (умови висвітлення, «ефекти зорового розмаїття», зовнішні подразники тощо). Та й самі об'єкти мають зовнішні ознаки, не характерні для об'єктів традиційних криміналістичних досліджень, особливо це стосується рослинних сумішей, оскільки нерідко постанову про призначення експертизи виносить особа органу досудового розслідування, яка не проводила огляду місця події і не володіє повною інформацією про вилучені об'єкти.

У разі потреби його ж щодо цієї розбіжності допитують слідчі та викликають до суду за клопотанням адвокатів.

Іноді, здійснюючи початковий збір інформації, бажаючи провести більш «детальний і якісний» огляд наркотика, проводять зважування речовини на терезах сумнівного походження, та ще й з упаковкою, зазначивши отриману масу

в протоколі слідчої дії. Встановлення точної маси наркотика є необхідною умовою для кваліфікації злочину. У лабораторії експерти користуються лише спеціальними аналітичними вагами певного класу точності, що мають сертифікат метрологічного калібрування. Не залишає сумнівів, що розбіжність, яка виникає при цьому, у такій важливій характеристиці об'єкта, як маса, доводиться пояснювати експерту на допиті у слідчого і в суді [8, с. 87–91].

Важливим моментом на етапі початкового збору інформації можуть бути мікросліди (слідові кількості) наркотичних засобів, виявлення та фіксація яких у звичайних умовах скрутна. Слідові кількості наркотиків можуть бути присутніми на будь-яких об'єктах, а також на самому затриманому (піднігтьовий вміст, долоні рук, одяг). Практика знає випадки, коли в типовій слідчій ситуації «скинутого» наркотика виявлені сліди (витруски з кишень, сліди на долонях, піднігтьовий вміст) буквально рятували ситуацію, дозволяючи використовувати отриману інформацію в тактичних прийомах для викриття підозрюваного під час допиту. У разі сучасного технічного оснащення чутливість устаткування настільки висока, що дозволяє зафіксувати мінімальну кількість наркотика. Сучасне хроматографічне обладнання з мас-селективними детекторами «уловлює» мікросліди до 0,0001 г і менше. І якщо вилучення самого передбачуваного об'єкта-носія не становить складності, то при вилученні мікрослідів, локалізованих на людині та її одязі, є свої особливості, що вимагають дотримання відповідних правил, про що неодноразово згадується в різних джерелах. Змив з кожної руки необхідно проводити різними тампонами і упаковувати окремо. На експертизу ці об'єкти надаються разом із контрольним чистим тампоном, який відокремлюється від того самого матеріалу (вата, марля, диски). Проте, практично трапляються випадки проведення змивів одним тампоном з обох рук або пакування змивів із різних рук в один пакет, до того ж без надання контрольного зразка [6, с. 176–179].

Під час виявлення слідової інформації за фактами виявлення приміщень для виготовлення наркотиків представниками органів досудового розслідування вилучається велика маса об'єктів, які не те що не несуть слідової інформації, а взагалі не мають ніякого відношення до кримінального провадження. При документуванні злочинів, передбачених статтею 313 Кримінального кодексу України, виникають певні проблеми, які пов'язані насамперед із оглядом місця події, залученням фахівців різних напрямів, необхідністю проведення допиту підозрюваного із залученням спеціаліста-хіміка, необхідністю проведення комплексу хімічних, хіміко-технологічних експертиз тощо. Зокрема, необхідно знайти та правильно вилучити знаряддя та засоби злочину. У разі вилучення хімічного чи іншого обладнання (колби, хімічні стакани, скляні холодильники, прес тощо), за допомогою якого злочинці виготовляли наркотичні засоби, психотропні речовини чи прекурсори, воно є лише обладнанням (чи пристроєм), яке тільки у комплексі (у своїй сукупності) пристосоване тим чи іншим способом для виготовлення наркотичного засобу (психотропної речовини чи прекурсору) [2].

Під час розслідування злочинів такого роду в певних ситуаціях важливе призначення комплексу експертиз, таких як дактилоскопічна і трасологічна. Порівняння згортків паперу між собою і позитивний висновок про належність до

єдиного цілого в певних випадках дасть змогу уникнути призначення експертизи щодо однорідності вмісту упаковок, тим самим уникнувши значних трудових і тимчасових затрат [6, с. 115–117].

У разі здійснення збуту наркотичного засобу, а також вилучення під час обшуку постановка питання про однорідність речовини, звичайно, буде доцільною.

Також необхідно при призначенні експертизи надавати дозвіл на можливе пошкодження речового доказу, часткове чи повне його використання згідно зі ст. 69 Кримінального процесуального Кодексу, але слідчі розуміють це формулювання як дозвіл для використання певних методів дослідження, що не припустимо [1].

Таким чином, спеціальні пізнання при розслідуванні злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків у сучасній практиці не завжди використовуються в повному обсязі і потребують певного коригування.

Підсумовуючи вищесказане, хотілося б рекомендувати практичним працівникам:

- максимально залучати фахівців відповідного профілю до проведення слідчих дій, особливо на початковому етапі збору інформації про подію злочину, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків;

- надавати постійну експертну консультативну допомогу працівникам досудового розслідування;

- проводити регулярні теоретичні та практичні заняття із слідчими в межах службової підготовки, а також наради з обговоренням проблемних питань;

- розробляти спільні інформаційні листи та методичні рекомендації;

- обмінюватися позитивним досвідом з іншими установами Експертної служби.

Уся ця робота сприятиме покращенню інформаційної взаємодії між учасниками досудового розслідування, підвищенню якості проведення слідчих дій, а отже, ефективності розслідування злочинів у цілому.

Співробітництво правоохоронних органів та Експертної служби стосується не лише оптимізації призначення судових експертиз, а й покращення механізмів вилучення доказів. Взаємодія між цими структурами може включати спільні тренінги, обмін інформацією та досвідом, що дозволить підвищити кваліфікацію працівників обох відомств.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
3. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017. URL: file:///D:/Ed48kcNUG2pV5y_qSe_T3vzgs-6C7PG8.pdf
4. Про затвердження переліку обладнання, яке використовується для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та підлягає контролю : Постанова Кабінету Міністрів України від

05.03.2008 № 140. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140-2008-п#Text> (дата звернення: 14.02.2025).

5. Волобуєва О. О. Про необхідність взаємодії слідчого зі спеціалістами (експертами) під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. *Проблеми розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів*: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Донецьк, 30 жовтня 2003 року. Донецьк : ДЮІ, 2004. С. 278–281.

6. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010.

7. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 199 с.

8. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

9. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

10. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие. Харьков : Эспада, 2005. 544 с.

Кострубяк Тетяна,

уповноважений з антикорупційної діяльності
Полтавського НДЕКЦ МВС

Бойко Тарас,

директор Полтавського НДЕКЦ МВС

АНТИКОРУПЦІЙНА КОМПЛАЄНС-СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ УСТАНОВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС

Ефективність функціонування будь-якої державної установи неможлива без утвердження принципів прозорості, доброчесності та підзвітності. Особливої актуальності це питання набуває в діяльності установ Експертної служби МВС, які виконують функції експертного, криміналістичного та науково-методичного забезпечення правоохоронної та судової діяльності. Успішна реалізація антикорупційної політики в таких установах можлива лише за умови впровадження антикорупційної комплаєнс-системи, яка повинна стати частиною щоденної управлінської практики.

Комплаєнс-система покликана не лише запобігати корупційним проявам, а й створювати організаційні умови для підвищення ефективності роботи установи через мінімізацію ризиків, удосконалення внутрішніх процедур і підвищення довіри з боку громадськості та партнерів.

Успішне функціонування такої системи безпосередньо залежить від визначених суб'єктів управління нею – передусім керівника установи та уповноваженого з антикорупційної діяльності, які виконують координувальні та лідерські функції в цьому процесі.

Антикорупційна комплаєнс-система в установах Експертної служби МВС реалізується на основі сукупності нормативно-правових актів загальнодержавного та відомчого рівнів.

Основним відомчим документом, який визначає зміст антикорупційної політики в установах Експертної служби МВС, є Антикорупційна програма Експертної служби МВС, яка передбачає створення ефективного середовища антикорупційного комплаєнсу шляхом виявлення корупційних ризиків, розробки процедур для їх мінімізації, постійного моніторингу правил доброчесності, створення умов для захисту викривачів [1].

В установах Експертної служби МВС упровадження антикорупційного комплаєнсу має безпосередній вплив на покращення роботи за кількома напрямками.

1. Зниження організаційних ризиків. Комплаєнс-система сприяє системному виявленню та управлінню ризиками, пов'язаними із зловживаннями впливом, конфліктом інтересів або недоброчесною поведінкою працівників установ Експертної служби МВС.

2. Оптимізація управлінських процесів. Розробка і впровадження внутрішніх політик сприяє чіткій регламентації службових процедур, що дозволяє оптимізувати прийняття рішень і зменшити простір для суб'єктивізму.

3. Підвищення довіри до результатів експертної діяльності. Умови прозорості й доброчесності роботи працівників Експертної служби МВС позитивно впливають на авторитет установи.

4. Захист персоналу та установи. Запровадження комплаєнс-процедур передбачає наявність внутрішніх механізмів повідомлення про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, інші порушення Закону України «Про запобігання корупції», зокрема, через захищені канали та Єдиний портал повідомлень викривачів, що сприяє виявленню проблем на ранніх стадіях і мінімізує ризики для установи.

Побудова ефективної антикорупційної комплаєнс-системи в установі неможлива без визначення центру управлінської відповідальності, що забезпечує її системність, практичну реалізацію та інтеграцію в повсякденну діяльність. У межах цього підходу особлива роль належить керівнику установи, який не лише організовує виконання антикорупційних заходів, але й формує культуру доброчесності особистим прикладом, управлінськими рішеннями та лідерською позицією.

Принципи етичного управління як основа ділової культури безпосередньо закріплені у розділі 2 Антикорупційної програми Експертної служби МВС на 2023–2025 роки, де визначається відповідальність керівників усіх рівнів за формування культури доброчесності в установах Експертної служби МВС. Зокрема, керівники зобов'язуються особистим прикладом етичної поведінки утверджувати нульову толерантність до корупції, забезпечувати належне

функціонування антикорупційної системи, сприяти її вдосконаленню та реагувати на корупційні ризики відповідно до законодавства [2]. Ці положення свідчать про закріплення управлінського лідерства як одного з базових принципів реалізації антикорупційної політики у внутрішньому регламенті служби. Формально закріплене зобов'язання керівника не просто «реагувати» на прояви недоброчесності, а ініціювати і підтримувати постійно діючу систему, у якій боротьба з корупцією – щоденна управлінська реальність.

Установлення інституту уповноваженого з антикорупційної діяльності є складовою реалізації державної політики у сфері запобігання корупції, спрямованої на децентралізацію контрольних функцій і посилення внутрішньої доброчесності в організаціях публічного сектору. В установах Експертної служби МВС уповноважений виконує ключову координаційну та консультативну функцію в межах антикорупційної комплаєнс-системи, забезпечуючи постійний зв'язок між загальнодержавною політикою доброчесності та внутрішніми процесами установи.

Його діяльність спрямована на виявлення і мінімізацію корупційних ризиків, організацію просвітницької роботи, сприяння ефективному розгляду повідомлень викривачів, а також участь у формуванні відповідного етичного клімату в колективі. Така роль уповноваженого зумовлює потребу в інституційній підтримці, гарантіях незалежності та тісній взаємодії з керівництвом установи.

Таким чином, дієвість антикорупційної комплаєнс-системи в установах Експертної служби МВС значною мірою залежить від належної взаємодії між керівником і уповноваженим з антикорупційної діяльності. Ця взаємодія має ґрунтуватися на принципах партнерства, довіри, чіткого розмежування функцій та взаємної відповідальності за досягнення стратегічних цілей антикорупційної політики установи.

Керівник установи не лише делегує повноваження уповноваженому, але й забезпечує його підтримку у правовому, інституційному та організаційному вимірах.

У зарубіжній практиці питання лідерства в реалізації антикорупційної політики на рівні організації розглядається як один із базових принципів функціонування комплаєнс-систем. Аналіз міжнародних стандартів дозволяє виокремити три основні групи:

1. Глобальні стандарти, зокрема конвенційні акти ООН та Ради Європи, які покладають на держави обов'язок формування інституцій запобігання корупції.
2. ISO-стандарти в сфері комплаєнсу (наприклад, ISO 37001), які містять уніфіковані вимоги до побудови систем управління антикорупційними ризиками для державних і приватних організацій.
3. Настанови міжнародних донорських і антикорупційних організацій, орієнтовані на грантоотримувачів, учасників міжнародних програм і структур, які реалізують публічно важливі ініціативи.

Міжнародні підходи однозначно трактують роль керівника як ключову. Йдеться не лише про затвердження політик, а й про стратегічне лідерство, що

виявляється в управлінській поведінці, етичних установках та моделюванні організаційної культури.

Зокрема, згідно з міжнародними практиками:

керівник зобов'язаний гарантувати інституційну незалежність уповноваженого, зокрема шляхом забезпечення прямого доступу до вищого керівництва;

забезпечити інтегрованість антикорупційної функції в усі процеси організації;

гарантувати ресурсне забезпечення антикорупційного підрозділу (кадрове, матеріальне, фінансове);

підтримувати професійну компетентність уповноваженого через доступ до навчання та безперервного підвищення кваліфікації [3].

Отже, успішна комплаєнс-система – це результат стратегічного партнерства між керівником установи та уповноваженим з антикорупційної діяльності, де кожен має чітко визначену відповідальність і можливість діяти у межах повноважень із взаємною підтримкою.

Комплексне впровадження положень Антикорупційної програми Експертної служби МВС на 2023–2025 роки, орієнтованих на етичне лідерство керівництва, зміцнення ролі уповноважених та розвиток внутрішньої доброчесності, є не лише засобом виконання формальних вимог законодавства, а й практичним інструментом підвищення результативності установи, її публічної репутації та довіри з боку суспільства.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n649>
2. Антикорупційна програма Експертної служби МВС на 2023–2025 роки, затверджена наказом Експертної служби МВС від 06 березня 2023 року № 8-ЕС-Н-2023. Режим доступу: <https://dnдекс.mvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%9A-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0.pdf>
3. Роль лідера у протидії корупції : аналітичний огляд впровадження концепції «TONE AT THE TOP»/ [Ю. Ламжець, А. Галай, С. Деркач, К. Дацко]. Київ : НАЗК, 2022. 56 с.

Котляренко Олександр,

кандидат юридичних наук, начальник
кафедри військового права та
правоохоронної діяльності
Національного університету оборони
України, полковник юстиції

Діхтяренко Людмила,

т. в. о. начальника науково-дослідного
відділу судових експертиз
Національного університету оборони
України, майор

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Новий етап широкомаштабної збройної агресії РФ проти України, що розпочався 24 лютого 2022 року, призвів до запровадження воєнного стану, активної фази бойових дій та впровадження низки нормативно-правових актів надзвичайного правового регулювання. Йдеться про наявність безпрецедентних до того часу політико-правових рішень, ухвалених органами державної влади, які спрямовані на відсіч збройної агресії.

Вказані події зумовили значне збільшення чисельності Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосування зброї та бойової техніки. Довготривале ведення воєнних (бойових) дій на території України негативно позначилося на стані злочинності у військовій та воєнній сфері, призвело до суттєвого зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених розділами XIX, XX Кримінального кодексу України.

Ефективне, повне та неупереджене досудове розслідування таких правопорушень неможливе без залучення спеціальних знань і засобів судової експертизи. Зокрема йдеться про військову (щодо застосування видів та родів військ, тимчасового оперативного підпорядкування підрозділів, порядку віддання та виконання наказів, управління військами), військово-технічну (щодо засобів ураження), авіаційно-технічну, вибухотехнічну, а також судову експертизу військового майна, техніки та озброєння, хімічних (бойових отруйних) речовин, психологічну (щодо звільнених з полону осіб), портретно-криміналістичну (щодо встановлення особи по фотознімках), мистецтвознавчу, історико-археологічну (щодо культурних цінностей) тощо.

Проте натеper військову та авіаційно-технічну експертизи здійснюють лише дві державні спеціалізовані установи Міністерства юстиції України: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз та Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», у яких незначна кількість експертів має допуски до проведення цих різновидів досліджень, що зумовлює їх перевантаженість та, як наслідок, впливає на збільшення строків проведення таких експертиз.

З огляду на постійні виклики, пов'язані з триваючою збройною агресією РФ, перебування значної кількості підрозділів Збройних Сил України на лінії безпосереднього зіткнення із переважаючими силами противника, де ситуація постійно змінюється, виникає потреба у прийнятті військовими службовими особами усіх рівнів нагальних управлінських рішень в умовах воєнного стану. Для слідчих Державного бюро розслідувань, які розслідують кримінальні провадження, пов'язані із втратою особового складу, техніки чи озброєння, є постійна потреба саме у військових експертизах. При цьому під час проведення таких експертиз виникає необхідність у наданні оцінки діям (бездіяльності) військового командування, а також управлінських рішень як безпосередньо командирів підрозділів нижчої ланки, так і вищого військового командування [1].

Для аналізу і оцінки прийнятих начальниками органів військового управління управлінських рішень потрібно залучати експертів, які мають допуск до державної таємниці та відповідний рівень (оперативний, стратегічний) військової освіти, яких катастрофічно не вистачає сьогодні в експертних установах.

Також під впливом застосування противником сучасних засобів ураження з'являється низка нових завдань, які в довоєнний період не були затребуваними. Вирішення таких завдань значно сприяло б розслідуванню кримінальних проваджень, однак відповідь на них не можуть надати наявні натеper в Україні види експертиз. Зокрема йдеться про:

1) дослідження плат (мікросхем), блоків управління, деталей, вузлів та агрегатів на предмет наявності будь-якої інформації щодо траєкторії польоту, місця пуску, координат цілі, найменування програмного забезпечення, дати програмування польотного завдання тощо;

2) дослідження фотозображень зі штучних супутників Землі з метою ідентифікації суден (кораблів) та встановлення їх маршруту руху, місця перебування у відповідний час тощо.

Актуальним також є встановлення шкоди, завданої Україні, яка не може бути оцінена традиційними / усталеними видами експертиз. Це стосується насамперед розкриття злочинів проти основ національної безпеки України за статтями 109–114-2 Кримінального кодексу України. У зв'язку з цим, ми погоджуємося з позицією Головного слідчого управління СБ України, що встановлення та доказування таких фактів, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, обумовлює запровадження нового виду експертизи – «експертизи з питань національної безпеки України» [2].

З огляду на викладена варто звернути увагу, що «національна безпека» – це багаторівневе й багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних і потенційних загроз. Вона тісно пов'язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави та охоплює воєнну, зовнішньополітичну, державну, економічну, інформаційну, екологічну безпеку, безпеку критичної інфраструктури, кібербезпеку України та інші напрями.

Безсумнівно, що сфера національної безпеки і сфера оборони України майже не розмежовані та взаємозалежні, що віднайшло своє закріплення в Законі України «Про національну безпеку України». В умовах правового режиму воєнного стану питання забезпечення національної безпеки і оборони є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою, а її зміцнення, у тому числі шляхом проведення експертних досліджень, є однією із стратегічних цілей України.

Крім того, органи досудового розслідування та прокуратура при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених статтею 437 Кримінального кодексу України, неодноразово письмово зверталася до Національного університету оборони України (далі – Університет) щодо залучення як спеціалістів у кримінальних провадженнях представників Університету для участі в проведенні комплексних військово-аналітичних досліджень здобутих доказів, зокрема за такими напрямками: а) міжнародне гуманітарне право; б) кримінальне право; в) військова аналітика; г) інформаційно-цифрові технології у військовій сфері; г) оперативне мистецтво [3].

Зважаючи на викладене, керуючись вимогами статті 7 Закону України «Про судову експертизу», керівництво Міністерства оборони України на підставі пропозицій Університету прийняло рішення про створення у складі Університету науково-дослідного відділу судових експертиз [4], який після досягнення функціональної спроможності виконуватиме функції Експертної служби Міністерства оборони України.

Натепер Університет здійснює низку заходів організаційно-правового характеру, які спрямовані на започаткування діяльності Експертної служби Міністерства оборони України. Зокрема розроблено:

- 1) проєкт наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства оборони України»;
- 2) проєкт наказу Міністерства оборони України «Про внесення змін до Статуту Національного університету оборони України»;
- 3) проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України».

Підсумовуючи викладене, вважаємо необхідним наголосити, що з огляду на наявність беззаперечних факторів і передумов, які насамперед спричинені довготривалою збройною агресією РФ проти України, натепер потреба у створенні суб'єктів судово-експертної діяльності в системі Міністерства оборони України постає надто гостро та є вкрай необхідною, адже очевидно, що в осяжному майбутньому кількість, обсяги та різновиди військових експертиз для доведення вини підозрюваних, обвинувачених лише збільшуватиметься.

Список використаних джерел

1. Лист Державного бюро розслідувань на адресу Національного університету оборони України (№ 3690 від 10.03.2025). *Поточний архів Національного університету оборони України за 2025 рік.*
2. Лист Головного слідчого управління Служби безпеки України на адресу Національного університету оборони України (№ 3328 від 03.03.2025). *Поточний архів Національного університету оборони України за 2025 рік.*

3. Лист Київської обласної прокуратури на адресу Національного університету оборони України (№ 9538 від 04.09.2024). *Поточний архів Національного університету оборони України за 2024 рік.*

4. Перелік змін до штату Національного університету оборони України (№ 955 від 20.01.2025). *Поточний архів Національного університету оборони України за 2025 рік.*

Котляренко Лідія,

доктор біологічних наук, професор,
Національний університет оборони
України

Жеребак Віктор,

завідувач сектору обліку генетичних
ознак людини відділу біологічних
досліджень та обліку Закарпатського
НДЕКЦ МВС

УПОРЯДКУВАННЯ ПРОЦЕСУ ВІДБОРУ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Новий етап повномасштабної збройної агресії РФ проти України, який розпочався 24 лютого 2022 року, спричинив запровадження воєнного стану та фактичний початок воєнних (бойових) дій, а також прийняття безпрецедентних правових рішень, які спрямовані на утвердження прав і свобод військовослужбовців в умовах відсічі збройної агресії.

Одним із таких кроків стало прийняття Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі – Закон). Цей Закон є надзвичайно актуальним і необхідним як в умовах воєнного, так і в умовах мирного часу. Під геномною інформацією людини розуміються відомості про генетичні ознаки людини, зокрема генетичні дані (зразки ДНК) [1].

Ще до прийняття цього Закону можливість проведення молекулярно-генетичних експертиз була передбачена низкою нормативно-правових актів, проте для ідентифікації невпізнаних тіл чи для пошуку безвісти зниклого необхідно було дослідити зразки його близьких родичів (якщо вони є) або особисті речі. У випадку з родичами потрібно було отримати дозволи цих людей на оброблення їхніх персональних даних. І лише після цього можна було помістити їхні генетичні ознаки до бази даних ДНК для проведення пошуків на спорідненість. Та чимало загиблих військовослужбовців не мають близьких родичів (батьків, дітей), з огляду на це, ідентифікувати їх практично було неможливо.

Тепер цим Законом передбачено проведення обов'язкової та добровільної державної реєстрації геномної інформації. А саме нормами статті 8 Закону передбачається, що в разі введення воєнного стану відбір біологічного матеріалу з метою, визначеною пунктом 2 (розшук осіб, зниклих безвісти) і пунктом 3

(ідентифікація невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини) частини першої статті 4 цього Закону, здійснюється в обов'язковому порядку у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту. Процедура проведення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації людини визначена відповідним Порядком [2].

У період дії правового режиму воєнного стану вказані категорії осіб залучаються до безпосередньої участі в бойових діях, а отже вони належать до груп підвищеного ризику для їх життя і здоров'я. Тому застосування обов'язкового відбору біологічного матеріалу під час дії воєнного стану є виправданим і дозволяє за потреби проводити молекулярно-генетичну експертизу загиблих осіб, що дає змогу членам їх сімей отримати тіло загиблого захисника для поховання, а також отримати одноразову грошову допомогу родичам загиблих військовослужбовців. Відбір біологічного матеріалу цієї категорії проводиться за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Державна реєстрація геномної інформації військовослужбовців в Україні проводиться в кілька етапів:

відбір та зберігання біологічного матеріалу людини;

проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) біологічного матеріалу (проводиться суб'єктами судово-експертної діяльності, визначеними Законом України «Про судову експертизу», на підставі реєстраційної картки і біологічного матеріалу);

внесення відомостей до Електронного реєстру геномної інформації людини (держателем якого є Міністерство внутрішніх справ України) [3].

Законом передбачено, що категорії осіб, порядок і строки відбору біологічного матеріалу, а також порядок зберігання відібраного біологічного матеріалу визначаються Міністерством оборони України (далі – Міноборони).

Тому для забезпечення належного обліку та зберігання геномної інформації військовослужбовців наказом Міністерства оборони України від 28.07.2023 № 438 був затверджений Порядок відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців та його зберігання (далі – Порядок № 438). Відбір біологічного матеріалу повинен здійснюватися із застосуванням сертифікованих засобів (систем) для відбору біологічних зразків із залученням уповноважених осіб медичних та експертних служб Міністерства оборони України (пункт 2 частини 4 статті 7 Закону України).

Згідно з вимогами пункту 8 Порядку № 438 на командирів (начальників) військових частин (установ, закладів) покладался обов'язок щодо визначення місця відбору та зберігання біологічного матеріалу, а також призначення уповноважених осіб, на яких покладається здійснення відбору біологічного матеріалу, його облік.

Проте, зважаючи на недовершеність окремих положень Порядку № 438 наявність об'єктивних обставин (зокрема, відсутність бюджетних асигнувань на закупівлю сертифікованих засобів для відбору біологічних зразків, відсутність належних умов зберігання, обліку відібраного біологічного матеріалу у військових частинах та інше), що унеможливили здійснення відбору

біологічного матеріалу у встановлений Законом строк, цей процес у системі Міноборони на тепер не набув системного характеру.

У зв'язку з цим наказом Міністерства оборони України від 01.04.2025 № 209 внесено зміни до Порядку відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців та його зберігання, виклавши його в новій редакції (далі – Порядок № 209) [4], а набрання ним чинності відбулося 15.04.2025 [5].

Як передумови, які вселяють нам надію на позитивні зрушення у згаданій царині, варто зазначити низку чинників, насамперед те, що до розробки проєкту Порядку № 209 були долучені представники відповідних медичних служб системи Міноборони. Адже керівництво Міноборони цього разу визначило головним розробником проєкту Порядку № 209 безпосередньо Департамент охорони здоров'я Міністерства оборони України.

Порядок № 209 визначає механізм і строки відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців Міноборони, органів військового управління, у тому числі територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України, структурних підрозділів Державної спеціальної служби транспорту, а також визначає місце зберігання відібраного біологічного матеріалу для проведення державної реєстрації геномної інформації людини.

Відбір біологічного матеріалу проводиться військовослужбовцями самостійно у присутності та під контролем уповноваженої особи, на яку покладається організація відбору біологічного матеріалу (далі – уповноважена особа), після проведеного нею інструктажу та перевірки документа, який посвідчує особу військовослужбовця.

Відбір біологічного матеріалу здійснюється із застосуванням засобів (систем) для відбору біологічних зразків, що призначені для їх тривалого зберігання відповідно до інструкції виробника і відповідають національному стандарту.

Під час відбору біологічного матеріалу уповноважена особа заповнює реєстраційну картку, яка за наявності технічної можливості друкується на конверті з біологічним матеріалом. У разі відсутності технічної можливості друку реєстраційної картки на конверті, інформація зазначається уповноваженою особою на конверті власноруч розбірливим почерком. Інформацію про здійснення відбору біологічного матеріалу відповідні посадові особи служби персоналу зазначають у військово-облікових документах військовослужбовців та в їх особових справах.

Відібраний біологічний матеріал передається органом військового управління, військовою частиною, установою Збройних Сил, підрозділом Держспецтрансслужби, у якому було здійснено відбір біологічного матеріалу, на зберігання до уповноваженого структурного підрозділу Міноборони (далі – уповноважений підрозділ). Тобто відтепер у системі Міноборони буде визначений (створений) відповідний уповноважений підрозділ, який за своїм функціональним призначенням здійснюватиме контроль та координацію діяльності уповноважених осіб усіх органів військового управління, військових

частин, установ та організацій щодо відбору, зберігання та обліку біологічного матеріалу військовослужбовців.

Очевидно, що загальне керівництво цією діяльністю в системі Міноборони буде покладено на Департамент охорони здоров'я Міністерства оборони України.

Відібраний біологічний матеріал використовується для встановлення геномної інформації виключно в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, за потреби розшуку осіб, зниклих безвісти, або ідентифікації невідомих трупів, їх останків та частин тіла людини.

Командир (начальник) органу військового управління, військової частини, установи Збройних Сил, підрозділу Держспецтрансслужби забезпечує проведення відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців та діяльність уповноважених осіб відповідно до вимог цього Порядку.

Про призначення та/або зміну уповноважених осіб орган управління, військова частина, установа Збройних Сил, підрозділ Держспецтрансслужби повідомляє уповноважений підрозділ протягом десяти календарних днів з дня призначення або зміни уповноваженої особи. У такому повідомленні зазначається інформація про уповноважену особу: військове звання, прізвище, ім'я, по батькові, посада, контактний номер телефону, номер та дата підписання наказу, яким її призначено.

Автоматизований облік відібраного біологічного матеріалу здійснюється уповноваженим підрозділом з дотриманням вимог законодавства про охорону державної таємниці та про захист інформації з обмеженим доступом. Забезпечення військовослужбовців органів управління, військових частин, установ Збройних Сил, підрозділів Держспецтрансслужби засобами (системами) для відбору біологічних зразків здійснюється Командуванням Сил логістики Збройних Сил України [4].

Підсумовуючи викладене, вважаємо необхідним наголосити, що з огляду на наявність передумов, які насамперед спричинені довготривалою збройною агресією РФ проти України, натеper потреба у створенні уповноваженого підрозділу (Центру організації відбору, зберігання та обліку біологічного матеріалу військовослужбовців) є вкрай необхідною, адже очевидно, що започаткування в системі Міноборони автоматизованого обліку відібраного біологічного матеріалу військовослужбовців значно спростить, у разі необхідності, процедуру ідентифікації особи шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи для обробки геномної інформації людини.

Список використаних джерел

1. Котляренко Л. Т., Кофанов А. В., Кофанова О. С., Жеребак В. С. Людина як носій ідентифікуючої біологічної інформації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Випуск 66. С. 1022–1033.
2. Порядок проведення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації людини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2023 № 978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-п>

3. Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 04.08.2023 № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23>

4. Порядок відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців та його зберігання, затверджений наказом Міністерства оборони України від 28.07.2023 № 438 (у редакції Міністерства оборони України від 01.04.2025 № 209). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-23>

5. Міноборони змінило Порядок відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2025/04/biogen.html>

Крекотень Сергій,

старший судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ПРОТИСТОЯННЯ З РФ

Чітка регламентація нормативно-правової бази є невід'ємною частиною експертної діяльності, це зумовлено сучасним станом подій в Україні та неправомірними діями країни-агресора. Потреба в експертизах за багатьма видами експертних спеціальностей внаслідок вчинення агресором обстрілів та інших злочинних дій зростає великими темпами. Транспортно-товарознавча (автотоварознавча) експертиза призначена для проведення незалежної оцінки пошкодженого транспортного засобу компетентними спеціалістами, які володіють як теоретичними, так і практичними знаннями та навичками. Ефективність експертного забезпечення значною мірою залежить від повноти вирішення експертних завдань, теоретичної бази щодо проведення експертиз та використання доцільної методики здійснення автотоварознавчої експертизи.

Перш ніж визначити проблеми, що постають перед експертом щодо оцінки транспортного засобу, визначимо основні теоретичні поняття. Оцінка транспортних засобів визначається, як «комплекс досліджень із визначення ринкової вартості транспортного засобу на конкретну дату виникнення правовідносин між фізичними і юридичними особами або державою, що пов'язані з реалізацією права власності на транспортні засоби, розпорядженням і використанням транспортних засобів» [1, с. 167]. Проте призначення такої експертизи часто відбувається з метою оцінки матеріальних збитків унаслідок пошкодження транспортного засобу (ТЗ) [2, с. 71]. Оцінюючи збитки, завдані власнику пошкодженого транспортного засобу або державі, варто розрізняти

види шкоди: пряму або непряму. Якщо пряма шкода полягає у знищенні або пошкодженні ТЗ, порушенні його комплектності чи цілісності, то непряма – у втрачанні можливої потенційної вигоди від ТЗ. Отже, під час розрахунку збитків слід враховувати обидва види, хоча підстави для відшкодування мають бути вагомими та документально підтвердженими [3, с. 265].

Під час проведення транспортно-товарознавчої експертизи до поняття «оцінка транспортного засобу» входить: визначення ціни ТЗ, оцінка складових ТЗ, враховуючи додаткове обладнання, встановлення вартості пошкодженої частини, надання висновку про якість і цінність ТЗ на дату оцінки [1, с.169]. Окрему увагу слід приділити методичним підходам, які окреслені процесуальним правом України [1, с.172–173] та описані в таблиці:

Основні методичні підходи до проведення оцінки транспортного засобу

Назва підходу	Сутність	Методи
Витратний підхід	передбачає визначення поточної вартості витрат на відтворення або заміщення об'єкта оцінки з подальшим коригуванням їх на суму зносу (знецінення)	метод прямого відтворення та метод заміщення, калькуляція витрат на відновлення пошкодженого або розукомплектованого ТЗ
Дохідний підхід	вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу	пряма капіталізація доходу та непряма капіталізація доходу (дисконтування грошового потоку)
Порівняльний підхід	підхід передбачає аналіз цін продажу та пропозицію подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки	Коригування вартості здійснюється шляхом додавання або вирахування грошової суми із застосуванням коефіцієнта (відсотка) до ціни продажу (пропонування) шляхом їх комбінування
Звірення	полягає в аналізі отриманих результатів, їхньому зіставленні і виборі остаточної величини оціночної вартості	експерт робить висновок про вартість, у якому остаточно формулює думку про величину обумовленої вартості

Виконуючи дії, передбачені методикою, експерт стикається з проблемами, що пов'язані як з воєнним станом, так і з особливостями розвитку сучасної економіки, які варто проаналізувати та окреслити шляхи їх вирішення.

Ці проблеми зумовлюють необхідність адаптації оціночних підходів до реальній кризовій економіки та нестабільного ринку, що потребує впровадження гнучкіших і більш стійких методик оцінювання.

По-перше, транспортний засіб може бути або цивільним або військовим. Якщо відсутня інформація про цивільний транспортний засіб, цілком можливо знайти певні дані за рахунок закордонних довідкових матеріалів та інформаційних джерел. З іншого боку, секретність і відсутність інформаційних джерел щодо військового транспортного засобу унеможлиблює роботу експерта.

По-друге, слід відзначити таку проблему, як старіння інформації, що дуже впливає на цінність висновків: система оцінки збитків не відповідає реальним умовам відновлення транспортного засобу [3, с. 266].

Третя проблема, що постає перед експертом під час оцінювання ТЗ – специфіка досліджуваних автомобілів, адже оцінка імпортованих автомобілів ускладнюється розширюванням її ринкової бази: експертові потрібні не лише каталоги фахових ресурсів з України, але й їх закордонні та комерційні аналоги [2, с. 71]. Імпортовані автомобілі, зазвичай, вже зазнали відновлюваного ремонту, тому точність експертного висновку залежить від реальних даних про митну вартість транспортного засобу та вартість ремонтних робіт і замінених запчастин. Звідси впливає ще одна досить важлива проблема – скорочення джерел інформації для визначення вартості за минулий період (від кількох місяців до кількох десятків років), бо після повномасштабного вторгнення кількість суб'єктів, що здійснюють торгівельно-економічні відносини, значно зменшилася, що змінило сферу публічних закупівель для забезпечення потреб суспільства. Отже, первинна вартість ТЗ визначається згідно з ринковими цінами з урахуванням порівняльної інформації щодо цінових пропозицій різних джерел: даних з мережі Інтернет, веб-сайтів підприємств, що виробляють продукцію подібного асортименту. В останню чергу слід зазначити зростання навантаження на експертів автотоварознавчого напрямку, бо проведення судових експертиз вимагає часу, а кількість пошкоджених внаслідок російської агресії транспортних засобів невпинно збільшується. Виходячи з цього, варто звернути увагу на збільшення кількості експертів, що якісно підвищить рівень проведення експертиз та кількісно забезпечить можливість економічного зростання України.

Що стосується можливостей удосконалення оцінки транспортних засобів, слід зазначити, що об'єктивність результатів підвищиться, якщо експерт користуватиметься показаннями тахографа – електронного пристрою, що здійснює фіксацію швидкісних даних ТЗ, відстежує маршрут руху та час роботи водія. В. О. Бушмін та Є. О. Царинний підкреслюють, що цінність показань тахографа для автотоварознавчої експертизи у тому, що під час його встановлення на ТЗ фіксується його ідентифікаційний номер, що є додатковим джерелом інформації. Крім того, можливо встановити ще низку факторів: чи було несанкціоноване втручання в об'єкт, фіксація кодів помилок функціональних систем ТЗ, доступ до інформації з діагностичного устаткування [2, с. 72].

Визначення ціни імпортованих транспортних засобів потребує зміни методичного підходу та розширення інформаційних даних. Імпорт вживаних

автомобілів, особливо з США та Канади, значно зріс завдяки суттєвим перевагам ціни та якості таких ТЗ, проте визначення ціни при митному оформленні потребує вдосконалення методик автотоварознавчої експертизи та застосування специфічних методів її проведення [4, с. 167].

Розв'язати проблеми зі старінням інформації могла б допомогти модернізація законодавства та науково-методологічної бази за рахунок вчасної актуалізації інформації стосовно автотоварознавчої експертизи [3, с. 266]. Крім того, створення бази даних електронного накопичувача з ціновими пропозиціями за минулі періоди допомогло б скоротити час експерта на пошуки інформації. Це також сприятиме підвищенню об'єктивності та прозорості оцінки, оскільки дозволить використовувати достовірні ринкові дані. Своєю чергою, систематизація таких даних дасть змогу вчасно реагувати на зміни ринку та враховувати воєнні ризики під час визначення вартості транспортних засобів.

Список використаних джерел

1. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра, 2023. Вип. 3. 366 с.
2. Бушмін В. О., Царинний Є. О. Специфіка судової транспортно-товарознавчої експертизи транспортних засобів, ввезених з-за кордону. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2022. С. 71–74
3. Бузина С., Лук'янова В. Проблеми оцінки вартості колісних транспортних засобів в рамках транспортно-товарознавчої експертизи. *Молодий вчений*. 2021. 3 (91). С. 264–266. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-55>
4. Микитин О. З. Особливості автотоварознавчої експертизи транспортних засобів, що ввозять із США та Канади. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки*. 2020. № 23. С. 166–174. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1221-2020-23-22>

Кузьменко Михайло,
заступник начальника відділу
пожежотехнічних досліджень
Київського НДЕКЦ МВС

СКЛАДОВІ САМОРОБНОГО ЗАПАЛЬНОГО ПРИЛАДУ

В умовах воєнного стану в Україні збільшилася кількість застосування саморобних запальних приладів для вчинення підпалів майна військовослужбовців, волонтерів, а також майна військових формувань, призначеного для боротьби з російськими окупантами.

Аналіз чинних методик і довідкової літератури [3–5], якими фахівці мають послуговуватися під час проведення судових пожежно-технічних експертиз,

засвідчив відсутність як методів дослідження саморобних запальних приладів, так і опису їхніх складових.

Усі саморобні запальні прилади характеризуються певною сукупністю елементів їхньої конструкції. Деякі частини цих елементів (уцілілі або залишки) після пожежі можна знайти на місці події. До того ж особа, яка виготовила такий прилад, повинна мати відповідні навички та спеціальні знання, а також використати для виготовлення цього приладу певні компоненти, деталі, устаткування, речовини тощо. Виявлені на місці пожежі саморобні запальні прилади або їхні залишки мають зберігати відповідні ознаки. Визначення цих ознак дасть змогу дійти висновку про їхню загальну будову, елементи їхньої конструкції та принцип дії. Своєю чергою під час проведення досліджень це сприятиме порівнянню саморобних запальних приладів за єдиним джерелом походження.

У дослідженні [1, с. 206] було запропоновано таке визначення: «саморобний запальний прилад – це прилад, у якому хоча б один з елементів конструкції виготовлено в саморобний спосіб або застосовано його непромислове нерегламентоване складання, тобто конструкція приладу, остаточно підготовленого до запалювання горючого матеріалу або горючого середовища, не обумовлена відповідними технічними вимогами до його виготовлення, монтажу, застосування тощо», що ґрунтується на сформульованому раніше та широко застосовуваному понятті «саморобний вибуховий пристрій» [2, с. 56].

У чинних методиках і довідковій літературі [3–5] немає диференціювання поняття «саморобний запальний прилад». Саме тому існує потреба у формулюванні поняття «саморобний запальний прилад» за допомогою системи ознак і критеріїв, що сприятиме розв’язанню питання про належність будь-яких предметів до цієї категорії.

Як свідчить практика, основними ознаками, за якими визначають належність досліджуваних об’єктів до категорії саморобних запальних приладів, є такі:

наявність горючої рідини або характерних специфічних слідів її горіння та пристрою приведення приладу в дію;

здатність завдавати ураження;

одноразовість застосування;

застосування теплової енергії;

спеціальна підготовка приладу до запалення.

Варто зауважити, що у визначенні належності об’єкта до саморобного запального приладу (крім спеціальної підготовки) важливу роль має його здатність завдавати ураження, інакше кажучи – матеріальних збитків або термічних пошкоджень.

Спеціальна підготовка приладу до запалення може бути пов’язана з тим, що якусь дію не завершено. До прикладу, особа, яка виготовляла саморобний запальний прилад, планувала майбутні наслідки у вигляді підпалу, який міг і не відбутися (наприклад, через недосконалість конструкції, неналежність умов зберігання, пошкодження під час транспортування або встановлення тощо). Щодо здатності завдавати ураження, то вона передбачає необхідну

експериментальну перевірку відповідних уражаючих параметрів саморобного запального приладу, що констатує факт, а не задум. Отже, такі критерії визначення належності об'єкта до саморобного запального приладу, як спеціальна підготовка до запалення та здатність завдавати ураження, необхідно розглядати сукупно.

Під одноразовістю застосування мають на увазі, що після застосування саморобний запальний прилад руйнується та частково знищується внаслідок теплового впливу, руйнівної дії конструктивних елементів, які видозмінюються (руйнуються, деформуються тощо) під час пожежі, дій пожежно-рятувальних підрозділів та ін., що унеможлиблює повторне застосування цього приладу. Факт наявності вражаючого чинника внаслідок теплової дії є критерієм визначення належності об'єкта до саморобного запального приладу.

За результатами експертної практики на підставі проведених досліджень можна виокремити такі складові саморобних запальних приладів:

- горюча речовина;
- прилад для займання;
- корпус;
- додаткові елементи живлення;
- тумблери, кнопки-вимикачі, датчики цілі, електронні блоки тощо.

Розгляньмо ці складові докладніше.

Горючі речовини, застосовувані особами, які виготовляють саморобні запальні прилади, можна об'єднати у дві групи:

- традиційні горючі речовини, до яких належать різноманітні легкозаймисті й горючі рідини;

- спеціальні горючі речовини, що містять запальні складові.

За способом займання горючі речовини об'єднують у два основні класи:

- примусового займання;

- які самозаймаються.

До горючих речовин примусового займання належать:

- легкозаймисті й горючі рідини;

- суміші на основі легкозаймистих і горючих рідин;

- піротехнічні складові;

- металізовані суміші на основі легкозаймистих і горючих рідин.

До горючих речовин, які самозаймаються, належать:

- хімічно активні речовини;

- особливі піротехнічні складові.

Найпоширеніші та найдоступніші легкозаймисті й горючі рідини, які найчастіше застосовують як інтенсифікатори горіння, можна об'єднати в такі групи:

- світлі нафтопродукти (бензин, дизельне паливо, гас тощо);

- розчинники лаків і фарб;

- інші легкозаймисті й горючі рідини (парфуми, одеколони, лаки для волосся, спирти, ефіри, клеї на органічних розчинниках, рідини для розпалювання багать, оліфа, антисептики, деякі засоби для хімічного чищення тощо) [6, с. 6].

Аналіз експертної практики свідчить, що до складових саморобних запальних приладів належать лише горючі речовини примусового займання, тоді як горючі речовини, які самозаймаються, не потребують складових, характерних для конструкції саме саморобних запальних приладів. Наприклад, послуговуючися властивостями кислот, зловмисники поміщають їх у ємності з нестійких матеріалів, унаслідок роз'їдання яких відбувається потрапляння цих кислот на целюлозні матеріали, що через це спалахують [3, с. 108]. До того ж проведеними дослідженнями з'ясовано, що для примусового займання палії найчастіше застосовують різноманітні марки бензинів і дизельного палива (як горючі речовини) з огляду на їхню доступність.

У пристроях для займання, застосовуваних для виготовлення саморобних запальних приладів, зазвичай скомбіновано саморобні та промислово виготовлені вироби (останні зловмисники доопрацьовують і/або видозмінюють).

Конструктивними елементами пристроїв для займання найчастіше стають: механічні й електронні годинникові механізми й таймери;

промислово виготовлені електронагрівальні й електроосвітлювальні прилади тощо, здатні спричинити займання горючої речовини через деякий проміжок часу;

радіокеровані пристрої.

Практика досліджень свідчить про те, що в саморобних запальних приладах займання горючої речовини найчастіше ініціюють за допомогою електрики. Таке ініціювання є широко функційним завдяки можливості застосування різних способів приведення в дію (таких, як дистанційне керування, таймер часу, дзвінок годинника, датчик цілі та ін.). Окрім того, електричне ініціювання дає змогу особі, яка встановила (заклала) саморобний запальний прилад, перебувати на безпечній відстані від місця події.

Висновком є те, що опис будови, взаємного поєднання та принципу дії як окремих складових саморобних запальних приладів, так і їх загалом дасть змогу розпочати роботу над методами їх дослідження з подальшим викладенням у відповідній методиці, що сприятиме визначенню конкретних джерел запалювання, механізму виникнення пожежі, отже, і розкриттю злочинів, пов'язаних із підпалами.

Список використаних джерел

1. Кузьменко М. Саморобний запальний прилад: визначення поняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 4 (37). С. 206. DOI: 10.32353/khrife.4.2024.12 (дата звернення: 08.01.2025).

2. Прохоров-Лукін Г. В., Пащенко В. І., Биков В. І. та ін. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху. Київ, 2007. 218 с. : іл. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/arm/arm_bmb_exp/idb/metod_wte.html (дата звернення: 08.01.2025).

3. Дослідження пожеж / Степаненко С. Г., Білкун Д. Г., Яник Я. М., Тимошук Ю. Т. Київ, 1999. 223 с.

4. Безвесільний В. Д., Дьяченко О. Ф. Розслідування та судові експертизи

пожеж : довідково-методичний посібник. Харків : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. 360 с. : іл.

5. Методика з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз / Шмерего О. Б., Лисенко О. В., Кучинський В. В., Полешко Л. І., Форіс Ю. Б., Цвик Л. В., Гаврилюк О. М., Фонрабе В. В., Стельмашов І. В., Сабадаш В. В., Супрун В. С., Шебалков І. Л., Гусейнов Р. Н., Беліков А. С. Київ : КНДІСЕ, 2019. 88 с.

6. Матіюк О. О., Сова С. А., Тимчук Р. Б. Виявлення та аналіз зовнішніх (візуальних) ознак застосування легкозаймистих і горючих рідин на місці (об'єкті) пожежі : інформ. лист. Київ, 2021. 48 с. : іл.

Кулага Юлія,

старший експерт відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Сумського НДЕКЦ МВС

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ УНІФІКАЦІЇ

Здійснення повного, всебічного та об'єктивного розгляду обставин справ у межах судочинства відіграє важливу роль у зміцненні законності та правопорядку, розвитку правової держави, забезпеченні закріплених законом принципів судочинства.

Судово-експертне забезпечення правосуддя від збирання (виявлення, фіксації, вилучення, пакування, транспортування, зберігання) слідової матеріальної та матеріалізованої інформації (фізичних доказів) до її експертних досліджень та представлення їх результатів (досліджень) у суді відіграє велику роль у встановленні істини у провадженнях із гарантуванням захисту прав та основоположних свобод людини. Безсумнівним є те, що встановлення істини повинно реалізовуватися відповідно до норм (міжнародного, регіонального, національного) матеріального та процесуального права. Одним із основних напрямів процесуального права є процес доказування в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному судочинстві, який неможливо уявити без використання спеціальних знань із урахуванням правил належності, допустимості, достовірності й достатності доказів для вирішення конкретних проваджень. Основним твердженням, яке набуває все більшого значення в теорії та практиці судочинства, є те, що поняття «використання спеціальних знань» при призначенні та проведенні судових експертиз, а також процедури їх реалізації мають бути уніфікованими (єдині принципи призначення експертиз, чіткі процесуальні права та обов'язки експерта незалежно від форми судочинства, універсальні гарантії експертної діяльності). На сьогодні в українському законодавстві спостерігається фрагментарність у регулюванні експертної

діяльності в різних видах процесів – кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському. Це створює неоднозначність у статусі експерта, його правах, гарантіях тощо. Запровадження уніфікованих норм сприятиме підвищенню правової визначеності, ефективності використання експертиз у судовому процесі та довіри до їхніх результатів.

Серед численних учасників судового процесу особливе місце займає судовий експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями, яку залучають органи досудового розслідування, суд для проведення експертизи. Його роль у процесі правосуддя є надзвичайно важливою, оскільки він надає суду, слідчим органам і сторонам процесу спеціалізовані знання, які є необхідними для роз'яснення складних обставин справи, що виходять за межі загальних правових знань. Без діяльності експерта можливе допущення судових помилок, які в подальшому можуть вплинути на винесення неправильного рішення. Експертиза є роботою з деталями, оскільки вона передбачає детальне та всебічне вивчення об'єктів або обставин справи з використанням спеціальних знань. Отже, судовий експерт і судова експертиза тісно пов'язані між собою, але мають різні функції та ролі в судовому процесі.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Судовий експерт – це особа, яка володіє спеціальними знаннями, відповідає встановленим кваліфікаційним вимогам і наділена повноваженнями проводити дослідження матеріалів справи та надавати висновок.

Правовий статус судового експерта визначено процесуальним законодавством (Кримінальним процесуальним кодексом [2], Цивільним процесуальним кодексом [3], Господарським процесуальним кодексом [4], Кодексом адміністративного судочинства [5], а також Законом України «Про судову експертизу» [1] та іншими нормативно-правовими актами). У кожному з кодексів України передбачено окремі положення про участь судового експерта, однак є потреба в уніфікації його статусу.

У науковій юридичній літературі питанням удосконалення правового статусу судового експерта приділяється значна увага. Однак у результаті реформування законодавства правовий статус судового експерта як суб'єкта судово-експертної діяльності зазнав певних змін. Залишаються актуальними проблеми зміцнення прав судового експерта та створення реальних умов реалізації процесуальних обов'язків, удосконалення підготовки експертних кадрів тощо. Тому проблеми, пов'язані з правовим статусом судового експерта, потребують нових досліджень, які відповідають сучасним потребам практики. Необхідно звернути увагу, що в господарському, цивільному та адміністративному судочинстві поряд із судовим експертом фігурує й такий учасник судового процесу, як експерт з питань права. Правовий статус експерта з питань права суттєво відрізняється від правового статусу судового експерта.

Отже, виходячи з цього, експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями і може на їх основі досліджувати матеріальні об'єкти, явища і процеси, які містять інформацію про обставини справи.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судовим експертом є лише та особа, яка безпосередньо відповідає на запитання, поставлені органом, що призначив експертизу, незалежно від учасників провадження, виконуючи технологічні чи технічні функції. Гарантами його незалежності законодавець визначає: процесуальний порядок призначення експертизи; заборону під загрозою відповідальності втручатися будь-кому в проведення експертизи; існування установ судових експертиз, незалежних від органів дізнання та попереднього слідства; створення необхідних умов для діяльності, матеріальне і соціальне забезпечення; кримінальна відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків згідно зі статтями 384, 385 Кримінального кодексу України; можливість призначення повторної експертизи та присутності учасників процесу. Головним обов'язком експерта є проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку, а також на вимогу слідчого, прокурора, судді (суду) роз'яснення цього висновку.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом. Крім того, слід зазначити, що відповідно до вимог чинного законодавства України виключно державними спеціалізованими установами (науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України, науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України, експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України) здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

З метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження експерт наділяється досить широким колом прав незалежно від виду судочинства, передбачених статтею 13 Законом України «Про судову експертизу».

Законодавство України чітко регламентує не лише права, а й обов'язки судового експерта, які є обов'язковими для виконання незалежно від виду судочинства.

З одного боку, спектр діяльності експерта дуже широкий і охоплює велику кількість сфер, але з іншого боку, це дуже вузькоспеціалізована діяльність, яка

потребує високого рівня знань у конкретній сфері та уміння орієнтуватися саме в профільних питаннях. Незважаючи на існування нормативної бази, є низка проблемних аспектів, які викликають наукові дискусії та практичні труднощі.

Слід зазначити, що права експерта в кримінальному провадженні як складовий елемент його процесуального статусу не були предметом самостійних наукових розробок, вони аналізувалися процесуалістами при дослідженні інституту експертизи в цілому або під час призначення та проведення експертизи в кримінальному процесі. Процесуальні права експерта в кримінальному провадженні досліджувалися такими науковцями, як: К. К. Абакіров, В. А. Назаров, Р. Д. Рахунов, М. Г. Щербаковський, В. М. Шепель та інші. У своїх працях вони звертали увагу на межі обізнаності експерта з матеріалами кримінального провадження, адже це питання насправді потребує додаткового нормативного врегулювання, оскільки на практиці виникає низка проблем.

Проблемними питаннями щодо ролі експерта у різних формах судочинства залишаються фрагментарність законодавчого регулювання, різний рівень процесуальної активності експерта, проблема доступу до матеріалів справи. В умовах сьогодення актуальним та проблемним питанням, яке обговорюється як у фаховій літературі, так і в експертному середовищі, є захист прав судових експертів.

Отже, в ході проведення аналізу нормативно-правової бази України слід зазначити, що законодавець повинен приділити належну увагу проблемним аспектам участі судового експерта в цивільному, адміністративному судочинстві з метою їх подальшого вирішення.

Узагальнюючи, слід підкреслити, що судовий експерт є важливим учасником судочинства в Україні, зокрема в кримінальному провадженні. Його роль полягає в наданні спеціальних знань і висновків, які можуть вплинути на прийняття рішення судом. Судовий експерт не є стороною у справі, але його висновки мають вагомий доказовий характер. Він допомагає суду оцінити фактичні обставини справи, підтвердити або спростувати доводи сторін, сформулювати доказову базу. Попри позитивні зрушення в законодавстві, діяльність судового експерта вимагає подальшого нормативного вдосконалення, уніфікації процесуального статусу в різних видах судочинства, а також посилення гарантій незалежності та гарантій безпеки судового експерта. Удосконалення нормативної бази є необхідною умовою для забезпечення ефективного та справедливого правосуддя в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 14.04.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

Кучеренко Антон,

старший судовий експерт сектору
досліджень зброї відділу
криміналістичних видів досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ БАЛІСТИЦІ

У сучасному світі набирає сили цифровізація різних сфер людської діяльності, яка базується на комп'ютерних та інформаційних технологіях, різних програмно-апаратних засобах і комплексах. Це насамперед технології обробки великих масивів даних, блокчейну, віртуальної та доповненої реальностей, 3D-моделювання, 3D-сканування, 3D-друк, штучний інтелект, друкована електроніка, а також робототехніка та біотехнологія.

Для успішної боротьби зі злочинними проявами правоохоронним органам держави необхідний якнайшвидший перехід на новий та якісніший рівень, де сучасні цифрові технології будуть інтегровані в усі сфери їх діяльності. Стрімкий технологічний розвиток у цифровій сфері також вимагатиме від слідчих органів та судів оперативного вирішення різних специфічних завдань наукового та технічного характеру, які в перспективі забезпечать подальший розвиток багатьох видів судових експертиз та судової балістичної експертизи, зокрема [1, с. 64].

Використання вищезазначених технологій дозволяє скоротити тимчасові, трудові та фінансово-економічні витрати на виконання повторюваних, рутинних процесів, пов'язаних з організацією та проведенням судових експертиз, зокрема сприяє більш ефективному, якісному, а також, своєчасному та оперативному отриманню, використанню та зберіганню криміналістично значущої інформації.

Таким чином, впровадження інноваційних технологій у судову експертизу дає змогу автоматизувати процес виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема, автоматизувати різні звичайні операції при проведенні експертиз та експертних досліджень, змоделювати рішення найскладніших та різноманітних криміналістичних ситуацій, розширити можливості пошуку злочинця по «гарячих слідах» шляхом використання нових та удосконалення

наявних автоматизованих пошукових систем, а також підвищити точність і значно скоротити час для проведення громіздких математичних розрахунків та інших обчислень і вимірювань, суттєво зменшити можливість припущення на практиці слідчих та експертних помилок та багато іншого.

Узагальнення та аналіз криміналістичної та експертної літератури, присвяченої викладеній проблематиці, а також слідчої та судово-експертної практики призначення, організації та проведення судових балістичних експертиз і досліджень показує сучасний стан та дозволяє визначити деякі основні напрями розвитку експертних технологій у судовій балістиці та судовій балістичній експертизі.

По-перше, використання технологій наноструктурування експертно-криміналістичних засобів. Одним із механізмів реалізації цього напрямку є розробка з подальшим застосуванням у практиці проведення судових балістичних експертиз і досліджень техніко-криміналістичних засобів, що містять нанооб'єкти чи наноструктуровані матеріали.

По-друге, застосування на практиці під час проведення судових експертиз автоматизованих робочих місць експерта. Автоматизоване робоче місце експерта є комплексом технічних засобів і програмного забезпечення, що розроблений для автоматизації процесу професійної діяльності експерта. Сучасне автоматизоване робоче місце експерта є комп'ютеризованим і механізованим робочим місцем, оснащеним новітніми експертно-криміналістичними засобами та програмно-технічними комплексами автоматичного отримання, зберігання, переробки та використання криміналістично значущої інформації для вирішення різних експертних завдань [3, с. 208].

Зазначене вище дозволить суттєво оптимізувати процес технічного супроводу професійної діяльності експерта-баліста, тим самим забезпечуючи необхідний рівень інформаційного супроводу проведення балістичних експертиз та доступ до систематизованих електронних інформаційних збірників (фондів) з окремих об'єктів судових балістичних експертиз.

По-третє, розробка електронних інформаційних збірників (фондів), які містять необхідні електронні довідники та каталоги. Необхідно наголосити, що використання на практиці подібних електронних інформаційних збірників (фондів) суттєвим чином спрощує виконання найскладніших балістичних експертиз, які вимагають значно більше часу для вирішення експертних питань, ніж звичайні експертизи. До таких експертиз належать комплексні балістичні дослідження та ситуаційні балістичні експертизи. Інформаційний супровід таких експертиз включає не лише традиційні функції інформаційного забезпечення, а й досягнення більш високого рівня розвитку.

По-четверте, застосування автоматизованих інформаційно-пошукових систем під час проведення судових експертиз. Існуючі нині ідентифікаційні балістичні системи, засновані на різних принципах дії (профілографи, оптико-механічні системи, оптичні сканери), є лише автоматизованими, але не автоматичними системами, тобто у будь-якому варіанті передбачається участь людини, а не виключається така можливість. Процедура ідентифікації в них будується з урахуванням статистичних властивостей оброблюваної інформації

та ґрунтується на кількісних способах оцінки збігів і розбіжностей. Процеси дослідження будуються на використанні комп'ютерної техніки, що гарантує надійність і швидкість обробки інформації.

По-п'яте, впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій у судово-експертній діяльності, тому що застосування на сьогоднішній день інформаційно-комунікаційних експертних технологій найефективніше в процесі проведення комісійних, комплексних чи ситуаційних балістичних експертиз та досліджень.

Ці технології останнім часом досить активно впроваджуються в дидактичний та навчальний процес під час підготовки експертних кадрів, а їх окремі компоненти за відносно невеликий проміжок часу стали практично невід'ємними елементами сучасних дистанційних освітніх технологій.

По-шосте, застосування технологій 3D-сканування для фіксації різних об'єктів судової експертизи. Переваги використання 3D-методів у судовій балістичній експертизі, наприклад під час вирішення завдань ідентифікації вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях і стріляних гільзах, не можна заперечувати. Якість оцінюваних під час проведення балістичної експертизи загальних та індивідуальних ознак у слідах детермінується характеристиками сканувального пристрою, реалізованого в автоматизованих балістичних ідентифікаційних системах, про які вже було сказано раніше, та дозволяє не тільки підвищити інформативність і якість отриманих зображень, але і більш точно проводити пошук балістичних об'єктів за заданими параметрами [2, с. 189].

По-сьоме, застосування технологій 3D-моделювання під час проведення комплексних і ситуаційних експертиз. Отримання реалістичного кінцевого зображення з наступною можливістю його візуалізації. Для досягнення зазначеної мети необхідно побудувати тривимірну модель. Основний принцип 3D-моделювання та особливості розвитку інноваційних технологій у судовій експертизі, зокрема в судовій балістиці, багато в чому ускладнюють їх активне впровадження в експертно-криміналістичну практику.

По-восьме, використання штучного інтелекту в судовій експертизі. Використання штучного інтелекту в судовій балістиці є новітнім сучасним напрямом розвитку інноваційних технологій. Крім прототипів SMART-зброї, натеper існує кілька повноцінно розроблених моделей подібного роду вогнепального зброї.

Таким чином, розділяючи думки окремих вчених, можна дійти висновку, що на сьогодні експертні технології є складним механізмом матеріальної взаємодії. У цьому контексті представляється актуальною проблематика нормативно-правового регулювання сучасних інноваційних експертних технологій. На закінчення, всі зазначені вище напрями та особливості розвитку інноваційних технологій у судовій експертизі, зокрема в судовій балістиці, багато в чому ускладнюють їх активне впровадження в експертно-криміналістичну практику. Проте вивчення передового досвіду, зокрема зарубіжного, в аспекті можливостей сучасних експертних технологій наголошує на актуальності їх подальшого розвитку та вдосконалення, що значно розширює можливості

проведення як простих експертиз, так і складніших та трудомістких комісійних, комплексних і ситуаційних експертиз.

Список використаних джерел

1. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання : монографія/ [Благуа Р. І., Мовчан А. В.]. Львів : ЛДУВС, 2020. 256 с.
2. Коробка О. М. Використання новітніх науково-технічних засобів під час проведення судової технічної експертизи документів. *Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції*. 2021. С. 188–190.
3. Пацеля Г. А., Захарчук Н. П. Інновації криміналістичної техніки: виклики сьогодення. *VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: Матеріали форуму*, м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р. С. 207–210.

Кучинська Ірина,

кандидат фармацевтичних наук,
головний науковий співробітник,
Український науково-дослідний
інститут спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки
України

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Останні десятиліття характеризуються стрімким зростанням організованої транснаціональної злочинності, посиленням викликів, пов'язаних із діяльністю міжнародних терористичних угруповань, а також розширенням масштабів незаконного обігу зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо. Ці тенденції суттєво ускладнюють забезпечення глобальної безпеки та правопорядку, зумовлюючи необхідність посилення міжнародної співпраці між правоохоронними органами, спеціалізованими безпековими структурами та установами судової експертизи.

Наукова спільнота вже приділяє значну увагу аналізу організаційних механізмів такої взаємодії, зокрема в контексті міжнародних розслідувань та обміну інформацією. Водночас окремого поглибленого розгляду потребує специфічна сфера міжнародної співпраці в галузі судово-експертної діяльності, яка відіграє ключову роль у документуванні та доведенні фактів злочинної діяльності. Незважаючи на її важливість, питання ефективної організації цієї взаємодії, формування єдиних стандартів експертного дослідження, сумісності методик і правових підходів досі не отримали належного наукового опрацювання [1].

У добу глобалізації й стрімкого розвитку міжнародних зв'язків ізольоване функціонування національних систем судової експертизи втрачає ефективність. Сучасні виклики, зокрема збільшення кількості транснаціональних злочинів, транскордонного трафіку та міжнародних кримінальних розслідувань, потребують не лише високого рівня професіоналізму судових експертів, але й здатності до активної взаємодії в межах глобального правового простору. У цьому контексті судово-експертна діяльність має орієнтуватися на відкритість до міжнародної інтеграції, що передбачає налагодження сталих партнерств між експертними установами різних країн, обмін професійним досвідом і постійне вдосконалення методологічних підходів.

Міжнародна співпраця у сфері судової експертизи відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні об'єктивності, наукової обґрунтованості та неупередженості експертних висновків. Відкритість до іноземного досвіду дає змогу національним експертним структурам оперативно впроваджувати інноваційні технології, освоювати новітні методики аналізу та вивчати передові наукові розробки, що вже показали свою ефективність у міжнародній практиці.

Злагожденість підходів до експертної діяльності, узгоджені технічні й правові критерії, а також взаємне визнання результатів експертиз мають вирішальне значення для розгляду справ, які виходять за межі однієї держави. Така гармонізація сприяє допустимості експертних висновків у судових органах інших країн, знижує ризик правових конфліктів і зміцнює довіру до результатів експертних досліджень як з боку правосуддя, так і з боку суспільства [2].

У контексті стратегічного курсу України на європейську інтеграцію особливої актуальності набуває вивчення та впровадження механізмів міжнародної співпраці, що вже успішно функціонують у правовому та експертному просторі Європейського Союзу. Одним із ключових інституційних прикладів такої співпраці є Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI), створена у 1995 році. Ця організація об'єднує провідні судово-експертні установи країн-членів Ради Європи з метою підвищення професійного рівня, забезпечення достовірності, відтворюваності та ефективності експертних досліджень у кримінальних провадженнях.

ENFSI виступає платформою для тісної співпраці між експертними інституціями та науково-дослідними організаціями, підтримуючи спільні проекти, спрямовані на розробку інноваційних методик, вдосконалення існуючих технологій та пошук ефективних рішень для практичних викликів, з якими стикаються експерти в різних країнах. Одним із визначальних принципів діяльності мережі є акумуляція та обмін знаннями, що дозволяє створювати масштабні науково-дослідні ініціативи, які мають значний вплив на розвиток судово-експертної галузі в європейському регіоні.

Окремо варто підкреслити роль ENFSI у процесі гармонізації судово-експертної практики. Розробка й впровадження єдиних стандартів, протоколів проведення досліджень та критеріїв оцінки експертних висновків забезпечують високу ступінь узгодженості між експертними установами країн-учасниць. Такий підхід є вкрай важливим у контексті транскордонного обміну доказами, їх порівняльного аналізу та допустимості у правових системах різних держав.

Завдяки уніфікації процедур ENFSI сприяє підвищенню довіри до експертних результатів, зміцнює доказову базу міжнародних кримінальних розслідувань та посилює спроможність національних систем правосуддя ефективно реагувати на транснаціональні злочини.

Інтеграція України до подібних структур, активна участь у їхніх програмах і поступове запровадження відповідних стандартів є вагомим кроком на шляху до підвищення якості вітчизняної судово-експертної діяльності та забезпечення її відповідності європейським критеріям [3].

ENFSI забезпечує свою діяльність через багаторівневу систему взаємодії, яка охоплює як внутрішню координацію, так і зовнішню співпрацю. Важливими елементами структури ENFSI є спеціалізовані експертні групи, які зосереджуються на окремих галузях судово-експертної діяльності (наприклад, ДНК-аналіз, трасологія, балістика тощо), підкомітети з розвитку стандартів, регулярні засідання керівників експертних установ країн-учасниць, а також засідання Ради ENFSI, яка визначає стратегічні напрями діяльності [4].

У 2020 році ENFSI підтримала ініціативу Ради Європи, спрямовану на створення єдиного європейського простору судової експертизи. Цей план має на меті глибшу інтеграцію експертних систем європейських країн, уніфікацію стандартів, процедур і вимог до судово-експертної діяльності. Очікується, що реалізація цієї ініціативи суттєво покращить якість міжнародного співробітництва у сфері кримінального правосуддя, сприятиме прозорості доказової бази та підвищить рівень довіри до експертних висновків у транснаціональних провадженнях [5].

ENFSI також активно долучається до діяльності Міжнародного стратегічного судово-експертного альянсу (IFSA), який об'єднує ключові експертні мережі з різних регіонів світу, зокрема ASCLD (США), NIFS ANZ (Австралія та Нова Зеландія), AFSN (Азія), AICEF (Італія) та SARFS (Південна Америка). Цей альянс слугує майданчиком для обміну стратегічним баченням, науковими напрацюваннями та передовими практиками у сфері судової експертизи. Така взаємодія сприяє адаптації до нових викликів, впровадженню інноваційних методик, а також формує основу для вирішення складних міжнародних кримінальних справ, які мають глобальний характер [6].

Особливе значення має співпраця ENFSI з Європолем – ключовою структурою Європейського Союзу у сфері безпеки та боротьби з організованою злочинністю. У межах цієї співпраці реалізуються ініціативи зі створення централізованих баз даних судово-експертної інформації. До таких баз включаються результати експертиз, профілі ДНК, відбитки пальців, балістичні сліди, хімічні та токсикологічні дані тощо. Європол відповідає за адміністрування цих баз, забезпечуючи захищений і контрольований доступ для національних правоохоронних і експертних структур. Цей інструмент суттєво підвищує ефективність міжнародних розслідувань, дозволяє швидко ідентифікувати підозрюваних у різних юрисдикціях та покращує загальну якість експертної підтримки правосуддя в Європі [5].

Зміцнення співпраці між судово-експертними установами України та ENFSI відкриває широкі перспективи для якісного оновлення та подальшого розвитку

національної експертної системи. Така взаємодія дозволяє не лише запозичити кращі європейські практики, а й поступово наблизити українське законодавство та організаційно-правові механізми судово-експертної діяльності до вимог і стандартів Європейського Союзу. Зокрема, йдеться про впровадження єдиних протоколів, процедур оцінки якості експертиз, а також механізмів незалежного аудиту та контролю, що є характерними рисами ефективних експертних систем у розвинених державах.

У сучасних умовах, коли транснаціональна злочинність, тероризм та інші форми загроз глобальній безпеці набувають дедалі витонченіших форм, міжнародне співробітництво у сфері судової експертизи стає надзвичайно важливим інструментом забезпечення справедливого правосуддя. Інтеграція України до глобального експертного простору, зокрема шляхом активної участі в програмах ENFSI, є не просто важливою умовою технічного прогресу в експертній діяльності – це стратегічно необхідний крок для зміцнення національної правової системи в цілому.

Завдяки такій інтеграції Україна отримує доступ до інноваційних методик досліджень, сучасного обладнання, а також можливість навчання фахівців за європейськими програмами. Це не лише підвищує якість експертних висновків, а й зміцнює довіру до рішень українських судів як усередині країни, так і за її межами. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню ефективного, прозорого та науково обґрунтованого правосуддя, що відповідатиме найвищим європейським стандартам, зміцнюючи міжнародний імідж України як правової держави та надійного партнера у сфері боротьби з глобальними загрозами.

Список використаних джерел

1. International cooperation in the Forensic Field. Resolution 19/5 of the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice UNODC. UN Document E/CN.15/2010/L.13/ Rev. 1. URL : https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/ Crime_Resolutions/ 2010-2019/2010/CCPCJ/-Resolution_19-5.pdf (дата звернення 20.04.2025).
2. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 23 квіт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 165–168.
3. Міжнародна взаємодія у судово-експертній діяльності: посилення ролі у протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : монографія / С. А. Наумюк, Ю. О. Чечіль, А. М. Черняк, В. Р. Біла, І. В. Кучинська / за заг. ред. С. А. Наумюка. Київ: В-во ІСТЕ СБУ, 2023. 229 с.
4. Annual report 2020 European Network of Forensic Science Institutes. URL: https://www.enfsi.eu/wp-content/uploads/2021/07/ENFSI_Annual_Report_2020_WEB.pdf (дата звернення 20.04.2025).
5. Council of the European Union. Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/ 126875.pdf (дата звернення 22.04.2025).

6. The International Forensic Strategic Alliance (IFSA) is a multilateral partnership between regional networks of operational forensic laboratories across the globe. URL: <https://www.ifsa-forensics.org> (дата звернення 22.04.2025).

Левицький Андрій,

кандидат юридичних наук, начальник
управління криміналістичного
забезпечення Головного слідчого
управління Національної поліції
України,
полковник поліції

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТОМ РАКЕТНИХ ОБСТРІЛІВ

Огляд місця події є одним із ключових етапів досудового розслідування, що забезпечує збір доказової інформації та формування об'єктивної картини подій. Дослідження цієї теми є надзвичайно важливим як для розробки ефективних методик огляду, так і для забезпечення законності й об'єктивності розслідувань у сучасних умовах.

Огляд є слідчою (розшуковою) дією, що полягає в безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення. Відповідно до статті 237 КПК України, метою огляду є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення [1].

До важливих обставин, що визначають особливості огляду місця події за фактом ракетних обстрілів, спеціалісти (Стрільців О. М., Чернявський С. С., Дударець Р. М.) справедливо відносять такі, як: а) необхідність дотримання заходів безпеки в умовах можливих повторних вибухів додаткових вибухових пристроїв і легкозаймистих речовин, обвалів, пожеж тощо; б) наявність значної площі обстеження та великої кількості слідів, зокрема фрагментів вибухових пристроїв; в) необхідність проведення аварійно-рятувальних робіт із паралельним забезпеченням зберігання слідів злочину; г) необхідність дотримання заходів безпеки на всіх етапах (під час виявлення, огляду, вилучення, транспортування та зберігання вилучених вибухонебезпечних речових доказів) [2, с. 16]. Додамо, що специфіку слідчої дії огляду місця події в такій категорії злочинів також визначають такі чинники, як: г) тип застосованої зброї (реактивні системи залпового вогню «Град», «Ураган», «Смерч» тощо); д) вид боєприпасу (балістична чи крилата ракета, авіаційна бомба); е) характер місцевості, де проводиться огляд (місто, сільська місцевість, поле, ліс тощо); є) ступінь руйнації чи пошкодження об'єкта (багатоповерхова або приватна будівля) тощо.

Своєю чергою, аналізуючи особливості огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї, С. М. Лозова та О. Л. Вдовиченко наголошують, що специфіка

огляду місця вибуху визначається низкою факторів, зокрема: а) складністю сприйняття та дослідження обстановки через руйнування, знищення або згоряння об'єктів; б) характером виявлення і вивчення слідів вибуху і засобів його здійснення, а також зумовлених цим особливих правил і методів роботи на місці вибуху, вилучення об'єктів і зразків для встановлення природи вибуху і його обставин; в) наявністю додаткової небезпеки (мінування злочинцями підірваного об'єкта для перешкоджання його повноцінному дослідженню, вибух газу, ураження струмом, падіння деталей зруйнованої будівлі і т. ін.); г) змінами в обстановці, спричиненими діями вибухотехнічних, пожежних та інших служб [3, с. 29–30].

Основними завданнями огляду місця обстрілу (вибуху) є вивчення місця події, фіксація його обстановки шляхом особистого сприйняття слідчим, а також виявлення, фіксація та вилучення матеріальних слідів події (боєприпасів та їх залишків, ВП, його залишків та окремих складових, інших речовин або предметів, що пов'язані з подією [2, с. 17].

Важливо забезпечити недопущення на місце огляду осіб, які не беруть безпосередньої участі в його проведенні. Під час огляду обов'язково залучаються спеціалісти-криміналісти підрозділів криміналістичного забезпечення НПУ та спеціалісти-вибухотехніки вибухотехнічного управління ГУНП в областях. Окрім зазначених фахівців, також залучаються піротехнічні підрозділи ДСНС України, оснащені спеціальною технікою та обладнанням. В окремих випадках як спеціалісти можуть залучатися експерти-вибухотехніки Експертної служби МВС.

Першочерговим принципом проведення огляду місця події за фактом ракетного обстрілу, як і в більшості інших випадків, є своєчасність, оскільки зволікання може призвести до втрати важливих доказів. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду [6].

Підготовчий етап огляду включає збір попередньої інформації про подію, визначення меж місця події та забезпечення безпеки учасників огляду. Особливу увагу слід приділити можливій наявності нерозірваних боєприпасів або інших небезпечних предметів. Тому до складу слідчої групи обов'язково залучаються спеціалісти-вибухотехніки та піротехніки ДСНС України. Основний етап огляду складається із загального та детального огляду місця події. Загальний огляд дозволяє отримати загальне уявлення про обстановку, визначити кордони огляду та вибрати методику подальших дій. Детальний огляд передбачає послідовне дослідження кожного елемента місця події, виявлення та фіксацію слідів, речових доказів та інших об'єктів, що мають значення для розслідування [3; с. 7].

Особливу увагу слід приділити фіксації пошкоджень будівель, споруд та інших об'єктів, що зазнали впливу ракетного обстрілу. Важливо документувати характер руйнувань, напрямок та силу вибухової хвилі, а також можливі місця розташування уламків боєприпасів. Це дозволить встановити тип використаної зброї та механізм її застосування. Заключний етап огляду передбачає систематизацію та аналіз зібраних даних, формулювання попередніх висновків

щодо обставин події та планування подальших слідчих дій. Важливо забезпечити належне пакування та зберігання вилучених доказів для їх подальшого дослідження [3; с. 8].

Таким чином, огляд місця події після ракетних обстрілів вимагає ретельної підготовки, залучення кваліфікованих спеціалістів та дотримання чіткої методики проведення слідчих дій. Його успішне проведення сприяє об'єктивному розслідуванню, встановленню істини та досягненню справедливості. Тільки комплексний підхід та врахування всіх особливостей ситуації дозволять забезпечити ефективне розслідування та встановлення істини в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
2. Стрільців О. М., Чернявський С. С., Дударець Р. М. та ін. Розслідування за фактами обстрілів (вибухів) у районі проведення операції Об'єднаних сил : методичні рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 88 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-laborator/lab_nni1/2023/metod_rek_rozslid_obstril.pdf. (дата звернення: 15.04.2025).
3. Лозова С. М., Вдовиченко О. Л. Особливості проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї. *Herald OSRIFE*. 2023. № 13. С. 28–34. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-9656/2023-13-3>. (дата звернення: 15.04.2025).
4. Куча М. С., Вдовиченко О. Л., Рябінін І. М. Судова вибухово-технічна експертиза за експертною спеціальністю 5.2. «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху»: завдання, особливості та порядок призначення : практичний посібник для слідчих. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 37 с.
5. Фурман Я. В., Приходько Ю. П. Особливості проведення огляду місця події, пов'язаної з використанням вибухових матеріалів (пристроїв) : методичні рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 88 с.
6. Тактика огляду місця події. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/1199021954553/pravo/taktika_oglyadu_mistsya_podiyi
7. Огляд місця події. Етапи, стадії та методи огляду місця події. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/2015060965336/pravo/oglyad_mistsya_podiyi_etapi_stadiyi_metodi_oglyadu_mistsya_podiyi
8. Обшалов С. В., Санакоєв Д. Б., Чаплинський К. О. та ін. Особливості проведення огляду місця події в умовах збройного конфлікту : методичні рекомендації. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 40 с.

Лисенко Наталія,

кандидат технічних наук, завідувач
відділу товарознавчих та гемологічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ МВС

Беднарчук Микола,

кандидат технічних наук, професор,
завідувач відділу товарознавчих,
автотоварознавчих, гемологічних
та економічних досліджень
Львівського НДЕКЦ МВС,

ОБ'ЄКТИ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Розвитку науково-методичного забезпечення судової експертної діяльності в Експертній службі МВС постійно приділяється належна увага [1].

Одним із проявів цього процесу розвитку є критичний аналіз та відкрите, конструктивне колективне обговорення потенційних напрямів вдосконалення та основних завдань окремих видів судової експертної діяльності [2].

З іншого боку, незважаючи на реалії воєнного стану, розвивається теоретична база і накопичується досвід окремих напрямів судової експертної діяльності, зокрема – судової товарознавчої експертизи [3; 4].

З огляду на трансформацію ринкового середовища та зростання кількості судових проваджень, пов'язаних із дослідженням характеристик товарів, актуалізується потреба в концептуальному перегляді завдань судової товарознавчої експертизи, зокрема щодо вдосконалення її методологічної бази та предметного змісту [5].

З огляду на вищевикладене, теоретичне значення та практичну цінність мають пропозиції щодо вдосконалення номенклатури об'єктів та переліку основних завдань сучасної судової товарознавчої експертизи [2; 6], які розроблені авторами на виконання [2] відповідно до вихідного документа [7] (табл. 1).

Таблиця 1

Об'єкти та перелік основних завдань товарознавчої експертизи

Товарознавча експертиза	
Експертиза машин, обладнання, сировини та споживчих товарів	
Чинна редакція Рекомендацій [6], затверджена наказом Міністерства юстиції України ід 08.10.1998 № 53/5	Редакція Рекомендацій, які планується винести на розгляд Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерства юстиції України
1.1. До об'єктів товарознавчої експертизи належать: споживчі товари, обладнання та сировина. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари	Об'єктами товарознавчої експертизи є сировина, матеріали, засоби виробництва (машини, устаткування, обладнання тощо) та споживчі товари (харчові продукти і непродовольчі товари). Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари

1.2. Основними завданнями товарознавчої експертизи є: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; визначення змін показників якості товарної продукції; установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил	Основні завдання товарознавчої експертизи: визначення вартості товарів (сировини, матеріалів, обладнання, ужиткових товарів та ін.); визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у товарознавчій науці, сфері виробництва, торгівлі визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності визначення кількісних (маса, розміри, об'єм та ін.) і якісних (функціональних, ергономічних, естетичних та ін.) характеристик товарів, їх комплектності, укомплектованості; визначення показників якості об'єктів дослідження; установлення способу виробництва товару (промисловий чи саморобний), підприємства-виробника, країни-виробника; установлення відповідності товарів зразкам-еталонам, вимогам нормативних документів (стандартів, технічних умов, специфікацій тощо) за органолептичними показниками; установлення рівня якості товарів, вад і дефектів, ступеня зміни рівня якості, сортності визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил

На наш погляд, формулювання назви експертної спеціальності 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» потребує концептуального перегляду.

У сучасних умовах доцільним видається її доповнення або оновлення з урахуванням актуальних товарознавчих характеристик об'єктів, які досліджуються в межах експертної діяльності, включаючи асортиментну, якісну, кількісну, вартісну. Такий підхід сприятиме більш точній відповідності між об'єктом дослідження та змістом експертного завдання, що, своєю чергою,

забезпечить підвищення достовірності та наукової обґрунтованості експертних висновків.

На основі вищевикладеного назву експертної спеціальності 12.1 доцільно викласти у такій редакції «Товарознавче дослідження сировини, матеріалів, засобів виробництва та споживчих товарів».

Зазначені пропозиції відображають особистий погляд авторів на проблему вдосконалення номенклатури об'єктів та переліку основних завдань сучасної судової товарознавчої експертизи і побудовані на основі результатів їх наукової товарознавчої діяльності та узагальнення власного практичного досвіду у сфері судової товарознавчої експертизи.

Список використаних джерел

1. Перелік методик судових експертиз, розроблених Експертною службою МВС. URL: <https://dnedkc.mvs.gov.ua/%d0%b4%d1%96%d1%8f%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c/%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%ba>.
2. Міністерство внутрішніх справ України. Експертна служба. Доручення від 04.03.2025 № 19/39/11227-2025.
3. Попович Н. І., Мартосенко М. Г., Шурдук І. В. Судова товарознавча експертиза. Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2023. 448 с.
4. Заяць Я. І., Беднарчук М. С., Яровий О. Д., Долинський С. М., Попович Н. І. Актуальні загальнотеоретичні питання сучасної судової товарознавчої експертизи. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник* / Київський НДІ судових експертиз. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. Вип. 67. С. 617–627.
5. Лисенко Н. В., Мартосенко М. Г. Щодо питання відповідності найменування експертної спеціальності 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» вимогам сьогодення. *Актуальні питання експертної та оціночної діяльності* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Старобільськ – м. Полтава, 25–26 листопада 2021 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. С. 31–34.
6. Беднарчук М. С., Заяць Я. І., Долинський С. М., Яровий О. Д. Сучасні можливості судової товарознавчої експертизи. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 522–526.
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Документ z0705-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Листопад Дмитро,
головний судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ БАЛІСТИКИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

У сучасних реаліях велика кількість кримінальних правопорушень скоюються з використанням різних типів зброї, що, своєю чергою, ускладнює розслідування таких правопорушень та зумовлює потребу використання спеціальних знань. Так, підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням зброї, є одним із найважливіших завдань судової балістики. При виявленні вогнепальної зброї, а також боєприпасів, як показує практика, виникають питання, які вимагають відповідей від фахівців. Для найточнішого встановлення відстані та напрямку пострілу з вогнепальної зброї необхідно використовувати великий комплекс заходів, і навіть залучати фахівців із різних галузей знань.

Потреба постійного розвитку і поліпшення науки, іменованої криміналістикою, зросла останнім десятиліттям. Передумовою для цього став сучасний рівень науково-технічного прогресу, при якому продовжує зростати кількість кустарної та нетипової вогнепальної зброї, яку може запросто зробити будь-який школяр, який має доступ до інтернету та необхідні матеріали [2, с. 31].

Важливість безперервних досліджень у галузі судової балістики полягає в тому, що з розвитком науки вдосконалюються способи використання вогнепальної зброї, а злочинці нерідко створюють нові конструкції, а також покращують наявну вогнепальну зброю для підвищення її вражаючої здатності, чим значно ускладнюють діяльність правоохоронних органів.

На сьогодні, згідно з судовою практикою, дуже вагому частку злочинних посягань насильницького характеру становлять діяння, у межах яких суб'єкт кримінального правопорушення застосовує холодну чи вогнепальну зброю. Наприклад, велика кількість убивств, так само як і вагома частина кримінальних правопорушень, пов'язаних із завданням тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, здійснюється з використанням ножів побутового призначення, які використовуються як холодна зброя. Також слідча практика свідчить про дуже часте застосування травматичної, пневматичної та кустарної вогнепальної зброї для скоєння злочинних посягань. Через це актуальність провадження у межах кримінальних справ відповідних експертних досліджень останніми роками лише зростає.

Більшість дослідників-криміналістів сходяться на думці, що одним із проблемних аспектів, що стосуються експертних досліджень балістичної спрямованості, є той факт, що натеper зброя та боєприпаси недостатньо класифіковані. Якщо говорити точніше, то немає чіткого визначення та відмежування параметрів, що характеризують шкоду здоров'ю осіб, одержану

від ефектів вибуху, світла, шуму або високих температур, що виникають у процесі застосування відповідного озброєння.

Ця проблема досі існує і дуже складна у вирішенні з огляду на те, що недостатньо чітко визначено нижній рівень критеріїв завдання шкоди щодо кожного з вищеописаних, а також їх ефектів. Це пояснюється тим, що експерти в галузі озброєння, які зазвичай перебувають на службі в Збройних Силах України та інших воєнізованих відомствах і службах, зосереджені на встановленні середнього діапазону травм, який вони здатні гарантувати. Ще однією стороною цієї проблеми є факт відсутності на сьогодні методик визначення шкоди здоров'ю за наявності низки вражаючих факторів, які були застосовані паралельно. Виходячи з цієї обставини, робимо висновок про важливість акцентування уваги не так на існуючих видах озброєння як самостійних видах, як на застосуванні знань про них у сукупності, особливо враховуючи фактор популярності кустарної зброї, який далеко не завжди відповідає встановленим критеріям, у тому числі балістичним.

Не менш важливою, ніж вищеописана проблема, з погляду багатьох криміналістів є питання, що стосується розпізнавання експертом виду вогнепального озброєння в межах трасології, тобто визначення слідів, що залишилися на кулі чи гільзі. Ця проблема існує з огляду на те, що навіть кілька пострілів, зроблених з одного, наприклад, пістолета, будуть різними, оскільки дуже складним завданням є потрапити в одну й ту саму точку двічі без зміщення траєкторії кулі навіть на міліметр, що вже залишить унікальні сліди на цій частині патрона. Крім цього, існує ще низка факторів балістичного характеру, що збільшують кількість варіантів утворення слідів багаторазово, що також завдає дуже великих труднощів під час дослідження [1, с. 102].

Також із попередньої проблеми виходить і проблема того, як встановити зброю, з якої було випущено відповідний снаряд уже після пострілу. Ця проблема стосується зброї з багатокутним обрізанням ствола. Проблемний момент у цьому питанні обумовлений тим, що сліди, що залишаються на кулях, які вистрілюються з цього типу озброєння, містять дуже мало інформації, через що встановити конкретну модель зброї вкрай важко.

Також варто зазначити, що існують методика та методичні рекомендації, згідно з якими експерт має прийняти рішення щодо віднесення того чи іншого ножа до категорії «холодна зброя». Виходячи з методичних матеріалів, можна зробити висновок про те, що об'єкт дослідження може бути охарактеризований як холодна зброя за наявності її відповідних груп характеристик.

Перша група встановлює критерії, згідно з якими предмет може застосовуватися з метою позбавлення життя або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя та здоров'я людини (цільове призначення).

Друга група встановлює видові ознаки, що характеризують те, як предмет влаштований і які властивості він має, і виходячи з чого його можна неодноразово застосовувати для нанесення тяжких або смертельних ушкоджень [3, с. 146].

Говорячи про застосовувані в господарстві предмети, будова яких схожа з холодною зброєю, слід зазначити, що вони зазвичай або повністю позбавлені

зазначених вище характеристик, або відповідають лише малій їхній частині. Але є ряд виробів, встановлення категорії яких дуже складне.

Варто зазначити ще одну проблему, що насамперед стосується клинкових виробів, вироблених кустарним способом, а саме той факт, що вони часто не відповідають ні критеріям холодної зброї, ні характеристикам, що висувуються до ножів господарського призначення. Це питання викликає труднощі під час проведення експертизи холодної зброї.

Необхідно вказати на те, що найчастіше саморобні ножі відповідають усім зовнішнім і конструктивним характеристикам холодної зброї, проте при детальному дослідженні можна говорити про їх невідповідність загальним техніко-криміналістичним вимогам, наведеним у методиці. Слід вважати, що подібні вироби варто порівнювати з холодною зброєю, але якщо говорити про те, до якого виду необхідно відносити кустарні вироби, то все залежить як від конструкції наданих на дослідження предметів у цілому, так і від їхніх окремих деталей та їх ознак.

Виходячи з вищеописаного, слід сказати, що на сьогодні існує велика кількість методичних і теоретичних матеріалів з питань балістичних досліджень та експертиз холодної зброї, які містять велику кількість знань і підходів до вирішення існуючих проблем у досліджуваній сфері. Але через постійний технічний розвиток і модернізацію технологій виробництва зброї, як холодної, так і вогнепальної, наявні методики проведення експертиз у цій галузі дуже швидко застарівають і стають неефективними, тож важливо перебувати в постійному пошуку сучасних рішень вже існуючих, а також проблем, що знову з'являються. Для підвищення ефективності розслідування кримінальних справ загалом, а також тих, що відбуваються із застосуванням зброї, як правоохоронцям, так і фахівцям у сфері проведення балістичних експертиз і досліджень холодної зброї необхідно завжди актуалізувати та оновлювати свої знання, особливо зважаючи на те, що об'єктом зазіхання кримінальних правопорушень із застосуванням розглянутих видів зброї є життя і здоров'я людини.

Список використаних джерел

1. Копча В. В. Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв та слідів їх застосування. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія «Право». Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017.

2. Степанюк Р. Л. Актуальні проблеми експертно-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів у сучасний період. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. Харків, 2022.

3. Яремчук В. О. Окремі проблеми проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70), ч. 3, № 2.

Лозовий Олексій,
аспірант кафедри криміналістики
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Шепітько Валерій,
науковий керівник, доктор
юридичних наук, професор кафедри
криміналістики Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Технології ДНК-аналізу у формі судової молекулярно-генетичної експертизи в Україні використовувалися з 90-х років ХХ століття, однак протягом тривалого часу було відсутнє їх належне правове регулювання. На сьогодні нормативно-правове регулювання державної реєстрації геномної інформації людини в Україні здійснюється на підставі законів, а також інших нормативно-правових актів.

Нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері державної реєстрації геномної інформації людини: Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [1]; Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 року № 978 «Деякі питання реалізації Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [2]; Порядок проведення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації людини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 року № 978 [3]; Порядок проведення добровільної державної реєстрації геномної інформації людини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 року № 978 [4]; Порядок відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 508 [5]; Порядок відбору біологічного матеріалу у членів добровольчих формувань територіальних громад та його зберігання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 620 [6]; Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 04 серпня 2023 року № 639 [7]; Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29 серпня 2022 року № 535 [8].

Відібрання зразків для проведення експертизи регулюється КПК України, але слід зазначити, що в ньому відсутні окремі норми, що регулювали би процедуру відібрання зразків для ДНК-аналізу. Таким чином збирання доказової ДНК-інформації та її використання здійснюється в загальному порядку.

Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України [9] у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею.

Державна реєстрація геномної інформації, виділеної з біологічних зразків категорій осіб, відбувається відповідно до розділів КК України [10]. Передбачено обов'язкову державну реєстрацію геномної інформації, виділеної з біологічних зразків певних категорій осіб, а саме осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні умисних тяжких чи особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, або стосовно яких обвинувальний акт у кримінальних провадженнях зазначеної категорії злочинів передано до суду (п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини») [1].

Також існує велика кількість різноманітних міжнародних документів, які регламентують окремі аспекти реєстрації геномної інформації, серед яких слід відмітити такі. У ст. 3 Загальної декларації прав людини (1948 р.) проголошено: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [11]. У ст. 7 Загальної декларації про геном людини та права людини (1997 р.) зафіксовано: «Конфіденційність генетичних даних, що стосуються людини, чия особа може бути встановлена, і які зберігаються або піддаються обробці в наукових чи будь-яких інших цілях, повинна охоронятися відповідно до закону» [12]. Відповідно до ст. 6 Загальної декларації про геном людини та права людини: «За ознакою генетичних характеристик ніхто не може зазнавати дискримінації, цілі чи результати якої є посяганням на права людини, основні свободи та людську гідність». Метою Міжнародної декларації про генетичні дані людини (2003 р.) є забезпечення поваги до людської гідності та захист прав людини і основоположних свобод під час збирання, оброблення, використання та зберігання генетичних даних людини [13].

Найбільш детально правові засади оброблення геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні регламентовані Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації». За цим Законом виділено 2 форми державної реєстрації геномної інформації: обов'язкова та добровільна. Також у цьому Законі регламентовано правила відбору біологічного матеріалу для проведення державної реєстрації геномної інформації за окремими категоріями осіб, проведення молекулярно-генетичного дослідження (експертизи), правила зберігання і знищення біологічного матеріалу і багато інших питань.

Ситуація з нормативно-правовим регулюванням державної реєстрації геномної інформації людини в Україні змінилася на краще з прийняттям 09 липня 2022 року та введенням в дію 06 лютого 2023 року Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Натепер в умовах збройної агресії РФ проти України нормативно-правове регулювання державної реєстрації геномної інформації людини є надзвичайно актуальним, оскільки

відіграє надважливе, ключове значення в процесі ідентифікації невідомих тіл загиблих та притягнення до кримінальної відповідальності російських військових злочинців.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09 липня 2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
2. Деякі питання реалізації Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 року № 978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
3. Порядок проведення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації людини : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 року № 978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
4. Порядок проведення добровільної державної реєстрації геномної інформації людини: постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2023 року № 978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
5. Порядок відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання : постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-%D0%BF#n8> (дата звернення: 21.03.2025).
6. Порядок відбору біологічного матеріалу у членів добровольчих формувань територіальних громад та його зберігання : постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 620. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-2023-%D0%BF#n9> (дата звернення: 21.03.2025).
7. Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 04 серпня 2023 року № 639. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
8. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29 серпня 2022 року № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

11. Загальна декларація прав людини ООН : Декларація, Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 21.03.2025).

12. Загальна декларація про геном людини та права людини : прийнята 11 груд. 1997 р. на 29-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/human_genome.shtml (дата звернення: 21.03.2025).

13. Міжнародна декларація про генетичні дані людини : прийнята 16 жовтня 2003 р. на 20-му пленарному засіданні Генеральної конференції ЮНЕСКО. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/genome_dec.shtml (дата звернення: 21.03.2025).

Луговий Віктор,

кандидат юридичних наук, заступник
начальника Головного управління
Національної поліції в Київській
області – начальник слідчого
управління

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО СЛУЖБОВОГО СУМІСНИЦТВА

Значна кількість проблем, пов'язаних зі створенням у поліції антикорупційного середовища, зумовлює необхідність вжиття комплексу заходів різного цільового спрямування, насамперед спрямованих на запобігання вчиненню корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень. Належне функціонування системи запобігання корупції в Україні, реалізації адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням, пов'язаним із корупцією, що вчиняються поліцейськими, має забезпечуватися застосуванням низки превентивних антикорупційних механізмів, одним із яких є система антикорупційних обмежень.

Правове обмеження – це встановлений законодавством спеціальний порядок реалізації прав і свобод, спрямований на утримання відповідних суспільних відносин у суворо обмежуваних рамках, за межі яких не дозволено виходити, а, відтак і порушувати їх.

Призначення цих обмежень полягає в тому, щоб забезпечити ефективну професійну діяльність з виконання повноважень державних органів, встановити перешкоди можливого зловживання поліцейськими, створити умови для незалежності службової діяльності.

Загальні обмеження, пов'язані зі службою в поліції, визначені ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема встановлено, що на поліцейських поширюються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції», цим та іншими законами України [1].

Спеціальні правові обмеження поліцейських обумовлені специфікою виконуваних ними функцій і службових повноважень. Головна мета правових обмежень у діяльності поліцейського – це забезпечення прозорого і ефективного функціонування органів і підрозділів Національної поліції України, встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями поліцейськими, створення умов для належного виконання ними посадових повноважень.

Іншими словами, антикорупційні обмеження є передумовою формування антикорупційного статусу поліцейського і його належної поведінки, створюють спеціальний правовий режим для реалізації поліцейських завдань і функцій, сприяють зміцненню законності і правопорядку в процесі здійснення оперативно-службової діяльності тощо.

Світова практика до антикорупційних обмежень як найбільш важливих елементів адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням, пов'язаним із корупцією, що вчиняються поліцейськими, відносить: обмеження щодо роботи за сумісництвом; декларацію про особисті доходи; декларацію про доходи сім'ї; декларацію особистого майна; декларацію сімейних активів; декларацію подарунків; декларацію приватних інтересів, що мають відношення до управління контрактами; декларацію приватних інтересів, що мають відношення до прийняття рішень; декларацію приватних інтересів, що мають відношення до участі в підготовці або наданні рекомендацій з питань політики; публічне розкриття декларацій про доходи та майно; обмеження і контроль після закінчення трудової діяльності; обмеження і контроль подарунків та інших форм допомоги; обмеження і контроль зовнішніх надходжень (наприклад, із неурядових організацій або державної корпорації); особисті та сімейні обмеження прав власності приватних компаній тощо [2, с. 55].

Відповідно до ст. 25 «Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» Закону України «Про запобігання корупції», особам, зазначеним у п. 1 ч. 1 ст. 3 вказаного Закону (серед яких і поліцейські), заборонено, по-перше, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України; по-друге, входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді)), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України [3].

Передусім варто з'ясувати зміст поняття службового сумісництва. Його тлумачать як виконання поліцейським, крім основної, регулярної оплачуваної роботи (головне завдання поліції – надання поліцейських послуг), іншої діяльності на умовах окремого трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому (система поліції) або іншому підприємстві, установі [4, с. 286].

З огляду на положення ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» здається, що перелік обмежень до заняття поліцейськими іншими видами

діяльності є не остаточним, адже норма містить уточнення – «якщо інше не передбачено Конституцією або законами України». І це зрозуміло, оскільки маємо Закон України «Про Національну поліцію», де у ст. 66 «Службове сумісництво поліцейських» зазначено лише те, що поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої. Бачимо певний дисонанс названих вище нормативно-правових актів, оскільки один, як головний антикорупційний закон, дозволяє поліцейським займатися викладацькою діяльністю, інший – робить наголос на науково-педагогічній діяльності, яка принципово відрізняється від викладацької. Останню не можна ототожнювати виключно з педагогічною діяльністю, оскільки вона включає і нетрадиційні (неформальні) форми навчання, є складовою творчої діяльності особистості, може здійснюватися не лише в рамках формалізованого, інституційного навчання та спрямована на поширення нових знань, відпрацювання навичок, рекомендацій щодо їх застосування [5, с. 169].

У правозастосовній практиці під терміном «викладацька діяльність» розуміють діяльність особи як викладача тієї чи іншої навчальної дисципліни в освітньому закладі, що полягає у читанні лекцій, проведенні семінарів, практичних та інших занять, гуртків, секцій, веденні уроків тощо, тобто це та частина педагогічної діяльності, яка пов'язана з наявністю трудових відносин між навчальним закладом та особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що передбачає їх оформлення, а також отримання законної винагороди за виконану роботу [6].

З іншого боку, науково-педагогічна діяльність згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [7] – це педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах і закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та/або науково-технічною діяльністю. Тобто, іншими словами, це діяльність, виключно пов'язана із наукою, при цьому в самому законі зміст терміну «педагогічна діяльність» не розкривається.

Тому доцільним убачається внесення змін і доповнень до Закону України «Про Національну поліцію», виклавши ч. 1 ст. 66 у такій редакції: «Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім наукової, викладацької і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту».

Надання поліцейському законних підстав для повноцінного зайняття викладацькою діяльністю усуне наявні сьогодні проблеми, насамперед щодо залучення фахівців-практиків до освітнього процесу в навчальних центрах первинної професійної підготовки поліцейських.

У цих установах здійснюють первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації поліцейських. Зазначені центри не належать до закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, а отже, науково-педагогічну діяльність тут не здійснюють. Тобто залучати до викладання спеціальних дисциплін поліцейських-практиків на платних засадах цей заклад не може, оскільки поліцейському заборонено здійснювати цю діяльність (відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»). Зокрема, її можуть кваліфікувати як правопорушення, пов'язане з корупцією, учинення якого тягне за собою

накладення адміністративного стягнення і звільнення з поліції. Причому інших категорій службовців правоохоронної сфери (прокурори, судді, експерти) ця заборона не стосується [4, с. 291].

І такі законопроекти вже мали місце. Зокрема, проектом Закону України № 6450 від 20 грудня 2021 року «Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських» пропонувалося ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» викласти в такій редакції:

«Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських

1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту.

2. Під час проходження служби поліцейські, які мають спеціальні звання молодшого, середнього складу поліції, у вільний від виконання службових обов'язків час можуть за сумісництвом займатися оплачуваною діяльністю в органах поліції охорони в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України.

Положення цієї частини не поширюються на курсантів (слухачів) денної форми навчання закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [8].

Також був схожий проект Закону України № 6450-1 від 24 грудня 2021 року «Про внесення змін до статті 66 закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських»:

«Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських

1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту або діяльності пов'язаної із охороною власності або громадян.

2. У випадку зайняття оплачуваною діяльністю пов'язаною з охороною власності або громадян за сумісництвом, поліцейський зобов'язаний повідомити свого керівника в порядку визначеному Міністерством внутрішніх справ України.

3. Під час зайняття оплачуваною діяльністю пов'язаною з охороною власності або громадян за сумісництвом, на поліцейського розповсюджуються всі обов'язки, повноваження та гарантії передбачені даним законом.» [9].

Однак обидва законопроекти за висновками антикорупційної експертизи, проведеної Національним агентством з питань запобігання корупції, були визнані такими, що містять корупціогенні фактори та потребують доопрацювання.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Діденко І. В. Співвідношення корупції та конфлікту інтересів як правопорушення, пов'язаного з корупцією. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 4. С. 48–58.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
4. Пастух І.Д. Службове сумісництво поліцейських. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 283-295.
5. Луговий В. О. Дотримання поліцейськими антикорупційних обмежень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. Т. 3. С. 167–171.
6. Постанова Апеляційного суду міста Києва № 760/13989/16-п від 10.02.2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64770678>
7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
8. Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських : проєкт Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73477
9. Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських : проєкт Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=73508

Луговий Ігор,

кандидат юридичних наук, доцент,
помічник Голови Національної
поліції України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХ ПРОЄКТІВ

Як свідчить аналіз нормативно-правових актів України, правове регулювання в них здійснюється певною мірою хаотично і безсистемно, що створює передумови для «конструювання» посадовцями вигідних для себе владних повноважень або створення можливостей діяти на власний розсуд. Навіть якщо правове регулювання здійснюється, як може здатися на перший погляд, на належному рівні, воно досить часто містить істотні прогалини, що дозволяє деяким посадовцям зловживати відсутністю повного й однозначного визначення меж їхніх повноважень [1, с. 112]. Антикорупційна експертиза для України – явище відносно нове та таке, що перебуває на етапі свого бурхливого розвитку та наукового дослідження. Незважаючи на законодавче закріплення поняття антикорупційної експертизи, наукова спільнота проводить дослідження та пропонує свої варіанти щодо розуміння даного поняття.

Слід зазначити, що базовими для розуміння антикорупційної експертизи виокремлюються два підходи: діяльнісний та інструментальний. Спираючись на погляди наукової спільноти, убачається доцільним навести авторське визначення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів, під яким пропонується розуміти спеціальну правову діяльність, що проводиться особою або групою осіб, за вимогою закону, за запитом уповноваженого органу або за власною ініціативою з метою виявлення можливостей вчинення корупційних

діянь та можливого виявлення корупційних ризиків, що можуть міститися в нормах конкретного, оцінюваного нормативно правового акта або його проекту, або в комплексі з діючими нормативно-правовими актами, що завершується наданням письмового висновку [2, с. 238].

Відповідно до наведеного визначення ми можемо виділити певні ознаки такої експертизи, до яких, на наш погляд, можна віднести такі:

- правова діяльність;
- проводиться особою або групою осіб;
- ґрунтується на нормах закону та підзаконних нормативно-правових актів;
- мета – з'ясування та роз'яснення норм права щодо виявлення корупційних ризиків;
- наявність спеціальної, офіційно затвердженої методології дослідження;
- ґрунтується на нормах чинного законодавства;
- є складовою нормотворчої (правотворчої) діяльності;
- є засобом удосконалення нормативно-правових актів;
- має підсумком надання спеціального письмового висновку за результатами антикорупційної експертизи.

Характеризуючи антикорупційну експертизу як спеціальну правову діяльність, слід зазначити, що вона повинна відповідати певним критеріям, які дозволять належним чином оцінити ефективність здійснення експертизи спеціально уповноваженими на таку діяльність суб'єктами, зокрема:

1. Повнота експертизи (антикорупційна експертиза повинна здійснюватися щодо всіх законопроектів з усіх сфер правового регулювання).

2. Пріоритетність (насамперед антикорупційна експертиза повинна здійснюватися щодо законопроектів у найбільш корупційно вразливих сферах і тих сферах, які регулюють найважливіші та найзначущіші суспільні відносини, а також щодо законопроектів, які мають реальну перспективу найближчим часом стати законами).

3. Своєчасність (антикорупційна експертиза повинна здійснюватися у строки, які дають змогу в подальшому застосувати рекомендації, надані в результаті її проведення, та не допустити прийняття законопроектів, у положеннях яких містяться корупційні ризики).

4. Аргументованість (антикорупційна експертиза повинна здійснюватися на підставі та в чіткій відповідності до положень якісної, професійної та науково обґрунтованої методології проведення такої експертизи).

5. Єдність підходів (недопущення корупційних ризиків у нормах законопроекту має бути метою для всіх учасників законотворення).

6. Обов'язковість рекомендацій (законотворець повинен враховувати рекомендації суб'єктів здійснення антикорупційної експертизи, надавати інформацію щодо врахування таких рекомендацій чи обґрунтованих причин їх неврахування).

7. Публічність (діяльність із проведення антикорупційної експертизи законопроектів повинна мати загальнодоступний характер).

8. Прозорість і відкритість (експертна діяльність має бути належним чином урегульована, бути професійною, відповідати високим стандартам якості, бути прозорою та належним чином заохочуватися).

9. Наочність (станданти антикорупційної експертизи потрібно донести до всіх суб'єктів, які здійснюють розроблення законопроектів, а також до громадськості, що здійснює громадську експертизу) [3, с. 6–9].

Убачається доцільним зауважити, що антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та їх проектів сама по собі є одним із видів експертиз, які проходять нормативно-правові акти в процесі підготовки.

Наприклад, С. В. Якімова [4] зараховує антикорупційну експертизу нормативно-правових актів до кримінологічної експертизи. Своєю чергою, С. О. Шатрава [5, с. 110] зазначає, що антикорупційна експертиза є складовою частиною правової експертизи. Натомість О. Р. Дашковська [6, с. 20] вважає антикорупційну експертизу складовою частиною єдиного правового моніторингу нормативних правових актів. Онищук І. [7, с. 76] також наголошує, що антикорупційна експертиза доповнює великий перелік експертиз у нормотворчому та правозастосовному процесах і є різновидом правової експертизи законодавства. Такого висновку він доходить у результаті порівняння антикорупційної експертизи з іншими видами експертиз нормативно-правових актів.

Зокрема, відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів України законопроекти, що вносяться в порядку законодавчої ініціативи Кабінетом Міністрів на розгляд Верховної Ради України, проходять такі експертизи, як: експертиза, яка здійснюється заінтересованим органом Кабінету Міністрів України; цифрова експертиза; антикорупційна експертиза; надання висновків регіонами; публічні консультації; правова експертиза [8, с. 51].

Що стосується класифікації антикорупційної експертизи, то вона, як і класифікація багатьох інших явищ, може здійснюватися на основі різноманітних критеріїв. Однак, убачається, що першочерговим, з погляду правозастосовної діяльності, є виокремлення видів антикорупційної експертизи залежно від суб'єктів її проведення.

Кожний із суб'єктів антикорупційної експертизи наділяється конкретними повноваженнями, які реалізує в межах своєї компетенції:

1. Міністерство юстиції України обов'язково здійснює антикорупційну експертизу усіх нормативно-правових актів та їх проектів, крім тих, що віднесені до компетенції відповідного комітету Верховної Ради України. Сукупність нормативно-правових актів, які підлягають антикорупційній експертизі Міністерством юстиції України, поділяють на дві групи. До першої включені: а) закони України, б) акти Президента України, в) акти Кабінету Міністрів України. До другої – нормативно-правові акти державних органів, які підлягають державній реєстрації.

2. Комітет Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції обов'язково здійснює антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів: а) внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України; б) за Регламентом Верховної Ради України цей комітет готує експертні висновки про відповідність вимогам антикорупційного

законодавства кожного проєкту нормативно-правового акта, що вноситься на розгляд Парламенту, незалежно від виду акта та суб'єкта ініціювання.

3. Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює антикорупційну експертизу проєктів нормативно-правових актів, які вносяться на розгляд: а) Верховної Ради України, б) Кабінету Міністрів України. Особливістю такої експертизи є те, що вона проводиться Національним агентством за власною ініціативою, у тому числі у зв'язку із зверненням громадян чи громадських об'єднань.

4. Громадська антикорупційна експертиза.

У нормах, які регламентують питання проведення громадської антикорупційної експертизи, по-перше, визначено суб'єктів, які мають право ініціювати (проводити і замовляти) громадську антикорупційну експертизу. Такими суб'єктами визнані: а) фізичні особи; б) громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники; в) юридичні особи. По-друге, підкреслено, що об'єктами експертної оцінки є: а) нормативно-правові акти і б) проєкти нормативно-правових актів. По-третє, встановлені джерела ресурсного забезпечення: а) безпосередньо експертизи і б) оприлюднення її результатів. Такими джерелами є: а) ресурси відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб і б) інші джерела, які не заборонені законодавством. По-четверте, суб'єктам громадської антикорупційної експертизи надано право: а) подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів та б) отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій [9, с. 11].

Отже, удосконалення практики антикорупційної експертизи законопроєктів належить до дієвих механізмів протидії корупції, розробка, реалізація та вдосконалення яких є невід'ємною умовою досягнення цілей реформування в Україні у контексті адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу [10, с. 213].

Наголошується, що антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та їх проєктів, сама по собі є одним із видів експертиз, які проходять нормативно-правові акти в процесі підготовки, зокрема кримінологічної експертизи, правової експертизи, правового моніторингу нормативних правових актів тощо.

Підтримується думка, що першочерговим, з погляду правозастосовної діяльності, є виокремлення видів антикорупційної експертизи залежно від суб'єктів її проведення, а саме: Міністерство юстиції України, Комітет Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції, Національне агентство з питань запобігання корупції, громадськість.

Список використаних джерел

1. Луговий І. О. Офіційна антикорупційна експертиза проєктів нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми управління правоохоронними органами* [Текст] : зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 3 квіт. 2014 р.) / ред. кол. : В. М. Лозовий, І. М. Охріменко, І. В. Коруля та ін. Київ. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 112–113.

2. Луговий І. О., Ярошенко Ю. В. Поняття та види антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 236–241.
3. Антикорупційна експертиза законопроєктів Верховної Ради України IX скликання. Результати, проблеми, перспективи. *Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей»*. Київ. 2021. 56 с.
4. Якимова С. В. Проблемні аспекти нормативно-правової регламентації антикорупційної експертизи в Україні. *Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії* : тези міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 20–21 квітня 2012 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 176 с.
5. Шатрава С. О. Антикорупційна експертиза як засіб виявлення корупціогенних факторів у діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 109–112.
6. Дашковська О. Р. Антикорупційна експертиза як складова єдиного правового моніторингу нормативних правових актів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 18–21.
7. Онищук І. Моніторингова експертиза нормативно-правових актів на наявність корупціогенних чинників: міжнародний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 72–81.
8. Гнєзділова Н. В. Види законодавчої експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 49–53.
9. Колпаков В. К. Систематика суб'єктів антикорупційної експертизи. *Адміністративно-правове забезпечення діяльності МВС України, Національної поліції України та інших суб'єктів публічної адміністрації* : матеріали XIV науково-практичного семінару (м. Київ, 20 червня 2019 р.) / ред. колегія : І. Д. Пастух (голова), В. М. Дорогих, О. К. Волох. Київ, 2019. С. 10–12.
10. Бондаренко В. А. Питання проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 212–222.

Лукова Ольга,

доктор філософії з економіки,
Заслужений економіст України,
завідувач лабораторії економічних
досліджень Київського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

Луков Роман,

аспірант, Київський інститут
інтелектуальної власності та права
національного університету «Одеська
юридична академія»

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) ВНАСЛІДОК ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

На сьогодні надзвичайно велика потреба в економічних дослідженнях визначення шкоди та обсягів збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією РФ, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

На вирішення судової економічної експертизи ставиться питання щодо документального підтвердження (визначення) розміру матеріальної шкоди (збитків), а також визначення розміру упущеної вигоди. У законодавстві та доктрині термін «шкода» зазвичай використовується як ширша категорія, тоді як «збитки» розглядаються як її вужча складова частина. Однак законодавець не завжди дотримується чітких критеріїв розмежування між поняттями «шкода» та «збитки», що призводить до певних труднощів у їх правозастосуванні.

У чинному законодавстві України передбачено, що в разі встановлення міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, інших правил, ніж ті, що передбачено законодавством України про судову експертизу, застосовуються правила міжнародного договору України [8].

Згідно ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ) [3] експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Відповідно до ч. 2. п. 6 ст. 242 КПК України «Підстави проведення експертизи» слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [3].

У кримінальному праві відмінність між термінами «школа» та «збитки» яскраво ілюструється положеннями статті 45 Кримінального кодексу України [2]. Згідно з цією статтею, особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнена від кримінальної відповідальності за умови, що після вчинення злочину вона щиро покалася, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заповідяну шкоду.

У кримінальному процесі поняття «школа» та «збитки» мають різне правове значення. Школа визначається як будь-яке знецінення блага, що перебуває під правовою охороною, і поділяється на майнову та немайнову (моральну) шкоду. Збитки ж представляють собою грошову оцінку шкоди і застосовуються в ситуаціях, коли відшкодування шкоди в натурі є неможливим. Такий підхід забезпечує диференційований механізм компенсації, де «школа» відображає сам факт порушення охоронюваних прав і благ, а «збитки» виступають інструментом їх грошового відшкодування.

У Господарському кодексі України використовуються обидва терміни – «школа» та «збитки» – без уточнення відмінностей у їхньому змісті, що свідчить про відсутність чіткого нормативного розмежування цих понять у межах господарського законодавства. Результатом господарських порушень, як правило, є зменшення майнових чи немайнових благ, які охороняються законом та мають певну економічну цінність і виражаються в грошовому вимірі [1]. Відповідно до ст. 225 ГК України, до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються [1]:

вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, котра зазнала збитків, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом [1].

У Цивільному кодексі України (ЦК) поняття «школа» та «збитки» не мають однозначного тлумачення. Зокрема, у пункті 3 частини 2 статті 11 та статті 1166 законодавець використовує лише термін «школа», фактично ототожнюючи його зі збитками. Водночас у статтях 22 і 23 ЦК України зазначені поняття розмежовуються, тоді як у статті 1192 вживається виключно термін «збитки». Додатково, у пункті 8 частини 2 статті 16 ЦК України передбачено «відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди», що свідчить про відсутність єдиного підходу до використання цих термінів у законодавстві. Так, збитками є грошова оцінка понесених втрат, що заповідяв боржник чи порушник [9]. Статтею 22 ЦК збитками визначено: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права

(реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [9].

Таким чином, терміни «школа» та «збитки» інколи ототожнюються та використовуються як синоніми. Відсутність єдиного підходу до тлумачення понять «школа», «збитки» в українському законодавстві – як цивільному, господарському, так і кримінальному – створює складнощі у процесі відшкодування збитків потерпілій стороні. Збиток як економічну категорію не можна обмежувати лише випадками, пов'язаними з юридичними актами, такими як невиконання зобов'язання, оскільки збиток зберігає свою сутність і в тих випадках, коли він виникає внаслідок дії сил природи, правомірних дій людини або власної діяльності самого потерпілого. У цьому контексті збиток є універсальним економічним явищем, що відображає втрати майнового характеру незалежно від причин їх виникнення, і може охоплювати як об'єктивно непередбачувані події, так і наслідки дій, що не мають неправомірного характеру.

Отже, якщо в економічному розумінні збитки означають зменшення майнових благ незалежно від причин, то в юридичному – це зменшення майна, що виникає внаслідок протиправного порушення права. Економічний підхід розглядає збитки як загальну втрату активів, тоді як юридичний акцентує на протиправному характері дій, що спричинили цю втрату, та необхідності їх компенсації у зв'язку з порушенням прав потерпілої сторони.

До теперішнього часу розроблено методичні підходи до визначення розміру таких збитків. Так, Міністерством економіки України та Фондом державного майна України на підставі національних та міжнародних стандартів оцінки, а також керівних принципів Світового банку щодо оцінки збитків та інших матеріалів, розроблено Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, яка затверджена наказом від 18.10.2022 № 3904/1223 [5]. Під час оцінки (визначення розміру) збитків відповідно до цієї Методики необхідним є отримання визначеного законодавством документа, який підтверджує, що втрата, руйнування або знищення майна відбулася внаслідок збройної агресії [5]. Таким чином, Методика № 3904/1223 є одним із нормативних документів, який визначає нормативно обґрунтований підхід для проведення дослідження та формування відповідних відповідей на поставлені перед експертом-економістом питання при вирішенні експертного завдання.

У цьому контексті поняття збитки внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів, спричинених збройною агресією, поєднує в собі три ключові складові:

прямі збитки – кількісний та/або вартісний вираз руйнувань або пошкоджень об'єктів, у яких було зафіксовано повну втрату або відхилення від якісних (функціональних, механічних, фізико-хімічних, естетичних характеристик тощо) та/або кількісних показників експлуатаційної придатності;

непрямі збитки – зменшення кількості та вартості потоків (додатково понесені витрати або недоотримані доходи);

потреба у відновленні – обсяг витрат, необхідних для відновлення пошкодженого або зруйнованого майна та майнових прав, а також для подолання негативних наслідків.

Новітні моделі оцінки прямих збитків, непрямих збитків та потреб у відновленні базуються на відповідних розрахунках, забезпечуючи високу точність. Аналіз фінансового стану підприємств, установ та організацій після пошкодження та руйнування їх активів виступає одним з ключових напрямів аналізу діяльності постраждалих осіб, забезпечуючи необхідні вихідні дані у вигляді джерел інформації та відповідного їх застосування.

Відтак, підсумовуючи, можна виділити основні групи збитків, закріплені в законодавстві. Перша група – це прямі втрати, що виникають унаслідок порушення права. Вони представляють собою втрати, які виражаються у вартості втрачених або пошкоджених матеріальних цінностей. У бухгалтерському обліку такі втрати відображаються як збитки від розкрадання, нестачі, знищення чи псування матеріальних цінностей. Відповідно до «Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 року № 116 [6], розмір збитків визначається через незалежну оцінку згідно з національними стандартами оцінки. Друга група охоплює витрати, які особа здійснила або змушена здійснити у зв'язку з порушенням права. Ці витрати спрямовані на відновлення порушеного права та становлять збитки, які виникають унаслідок необхідності неочікуваних витрат, яких за нормальних умов господарської діяльності не було б.

Таким чином, сутність поняття збитків, упущеної вигоди, неотриманого прибутку, що стосуються досліджуваної проблематики, не мають однозначного тлумачення в нормативно-правових актах, тим самим спонукаючи до подальших теоретичних і прикладних досліджень у цій сфері. За результатами проведеного аналізу чинного законодавства України щодо сутності збитків підприємств, установ та організацій усіх форм власності у контексті наслідків збройної агресії, очевидно, що питання являється пріоритетним. Наукові дослідження вчених щодо юридичної та економічної природи поняття збитків дозволяють ширше розкрити його сутність та мету розрахунку, підтвердження. Специфіка визначення обсягу збитків постраждалих підприємств полягає у поєднанні дослідження шляхом фінансової діагностики економічних показників прямих збитків, непрямих збитків та потреби у відновленні щодо знищених та пошкоджених активів та можливості отримання прибутку в майбутніх періодах.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

5. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Міністерства економіки від 18.10.2022 № 3904/1223 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1522-22>

6. Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей : постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 22.01.1996 № 116 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/116-96-%D0%BF>

7. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 20.03.2022 № 326 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/326-2022-%D0%BF>

8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>

9. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Лук'янчиков Євген,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права Національного технічного
університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського»

Лук'янчиков Борис,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права Національного технічного
університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського»

Федченко Володимир,

завідувач лабораторії криміналістичних
видів досліджень Київського
НДЕКЦ МВС

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розслідування кримінальних правопорушень – складний процес інформаційно-пізнавальної діяльності. У теорії криміналістики його розглядають як специфічну діяльність, пізнавальний зміст й організаційно-тактичні засади котрої обумовлені особливостями формування доказової інформації, встановленим законом порядком її одержання й використання [1, с. 568]. Для слідчого злочин завжди є подією минулого. Як будь-яка інша подія або явище, злочин залишає свої відображення (сліди) в навколишньому середовищі (на об'єктах матеріального світу і в пам'яті людей). У цьому зв'язку не зовсім точним є вислів про те, що слідчий збирає докази. Слідчий відшукує сліди злочину, досліджує їх, використовуючи сучасні техніко-криміналістичні засоби, здійснює відповідне документування згідно з вимогами кримінального процесуального закону і забезпечує їх збереження для подальшого використання в кримінальному провадженні. Доказів у готовому вигляді не існує, неодноразово наголошував В. К. Лисиченко, а тому точніше цей пізнавальний процес називати не збиранням, а формуванням доказів.

Щоб з'ясувати обставини правопорушення, слідчому необхідно відшукати речі матеріального середовища, на яких залишилися його сліди (відображення) та ретельно їх дослідити. Зазвичай це відбувається в процесі проведення одного із видів такої слідчої (розшукової) дії, як огляд, різнovidами якого є: огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних (ч. 1 ст. 237 КПК), а також огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК). На відміну від інших слідчих

дій, огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Обумовлюється це перебігом об'єктивних процесів, що впливають на стан збереження слідів правопорушення в незмінному вигляді (сніг, дощ, буревій тощо), а також можливістю знищення або пошкодження таких слідів особами, що не зацікавлені в розкритті злочину і таким способом чинять протидію розслідуванню.

В умовах сьогодення варто зважати на запроваджений у державі правовий режим воєнного стану, особливо на території активних бойових дій. Правоохоронним органам доводиться діяти в екстремальних умовах швидкоплинних змін, що відбуваються навколо (ракетні й артилерійські обстріли, мінування території тощо). Це створює потенційну небезпеку зміни слідової картини на місці вчинення злочину, знищення або спотворення слідів та потребує здійснення їх огляду і дослідження в найкоротший термін після їх утворення з метою отримання необхідної вихідної інформації.

Аналізуючи це питання, В. В. Арешонков слушно приєднується до думки інших авторів про те, що діяльність із дослідження матеріальних слідів починається вже на стадії їх пошуку під час проведення слідчого огляду, найбільш поширеним із яких є огляд місця події [2, с. 25]. Саме відшукування слідів правопорушення, під якими у широкому значенні розуміють будь-які зміни в навколишньому середовищі, пов'язані з подією злочину, а не речових доказів, як вважає автор, є завданням слідчого огляду. У результаті здійснення подальших, у тому числі попередніх досліджень виявлених об'єктів можуть бути встановлені ознаки, які дозволять характеризувати їх як речові докази.

Своєчасне та якісне проведення огляду із залученням відповідних спеціалістів і використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів дає змогу отримати необхідну вихідну інформацію для побудови слідчих версій і визначення напрямів розшуку правопорушника. Своєчасність за цих умов означає невідкладність проведення огляду після отримання інформації про вчинене правопорушення.

Значну допомогу слідчому у виявленні слідів кримінального правопорушення, всебічному і повному відображенні їх у процесуальному документі може надати спеціаліст, який використовує сучасні наукові розробки для їх невідкладного дослідження на місці виявлення. Так, науковцями Словаччини розроблена система AFIS для магнітного вилучення слідів рук і автоматичної ідентифікації осіб. Вона дозволяє безпосередньо на місці події після нанесення на відбитки магнітного пилу без контакту зі слідом «зчитати» його, якісно зафіксувати та здійснити його порівняння з великим масивом слідів рук, які містяться в системі дактилоскопічного обліку [3, с. 18].

Водночас, зазначає О. Ю. Олійник, варто враховувати той фактор, що використання допомоги спеціаліста не повинно створювати у слідчого враження про можливість перекладання на нього власних повноважень у процесі огляду місця події. Основне призначення спеціаліста полягає в наданні слідчому консультацій, рекомендацій, технічної допомоги з підготовки і проведення слідчих дій, а також у застосуванні науково-технічних засобів для фіксації їх

результатів [4, с. 231]. При цьому не слід недооцінювати можливості спеціаліста в дослідженні слідової інформації і виявлених об'єктів під час проведення слідчих (розшукових) дій. До загальних правил (принципів) попереднього дослідження виявлених матеріальних об'єктів і слідів відображень А. В. Коваленко слушно відносить заборону застосовувати прийоми й методи, які можуть призвести до пошкодження, знищення чи видозмінення досліджуваного об'єкта [5, с. 297].

Спеціаліст, застосовуючи неруйнівні методи дослідження на місці огляду, сприяє слідчому в отриманні вихідної інформації для організації роботи з розкриття злочину. Одним із завдань, яке постає перед ним під час огляду місця події, це «визначити, чи на місці огляду відбувся злочин», «визначити напрямок пострілу та місцеперебування особи, яка стріляла» тощо [6, с. 12, 63, 65]. Подібні висновки, на відміну від висновку експерта, не можуть розглядатися як джерело доказів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 84 КПК), проте відіграють важливу роль у визначенні напрямів розслідування, плануванні і проведенні слідчих дій з метою формування судових доказів, організації взаємодії з оперативними підрозділами тощо.

Проведення на практиці таких досліджень призвело до широкого розмаїття їх назв, що набуло відображення в наукових джерелах: «польові», «початкові», «оперативні», «експрес», «непроцесуальні», «досудові», «доекспертні», «позаекспертні» тощо. Найбільшого поширення з усіх визначень, що трапляються в наукових джерелах, набуло «попередні дослідження». Скоріше за все, цим намагаються підкреслити те, що такі дослідження мають чомусь передувати – «досудові», «доекспертні». Такого висновку можна дійти, звернувшись до тлумачного довідника, відповідно до якого «попередній» означає «міститись перед іншим або здійснюватися перед чимось, передувати чомусь основному, бути підготовчим» [7, с. 868].

Проте такий підхід до визначення досліджень, що здійснюються в ході слідчої дії або безпосередньо після її завершення з виявленими слідами, слід визнати умовним. У низці випадків результати таких досліджень свідчать про недоцільність проведення будь яких інших. Для прикладу, якщо під час огляду місця події будуть виявлені сліди пальців рук і присутній при цьому спеціаліст встановить, що вони належать господарю приміщення, необхідність їх подальшої перевірки за базами даних дактилоскопічної інформації відпаде.

Головною підставою виділення попередніх досліджень, зазначає В. В. Арешонков, є їх значення, але не як орієнтиру в розслідуванні, а те, що їх висновки якраз і є попередніми, не остаточними, тобто такими, що не мають доказового значення, а стають доказами тільки після проведення експертного дослідження та оформлення висновку експерта якщо в цьому є потреба [2, с. 80].

Погоджуючись у цілому з думкою автора, слід звернути увагу на окремі моменти. По-перше, попередній висновок щодо виявлених слідів і об'єктів може висловлювати не тільки спеціаліст, а й слідчий, який володіє необхідними знаннями з цього питання. Такий висновок не відображається у процесуальному документі, проте сприяє визначенню напрямку розслідування, висуванню слідчих версій, плануванню розслідування. Не в усіх випадках після цього буде

призначатися експертиза, на що вказував і сам автор, а тому такий висновок буде остаточним. По-друге, автор слушно зазначає, що такі висновки не мають доказового значення. Проте не можна погодитися з тим, що вони стають доказами тільки після проведення експертного дослідження та оформлення висновку експерта, якщо в цьому є потреба. Якщо за цими об'єктами буде проведено експертизу, то отримають нові відомості, які складають сутність (зміст) такого процесуального джерела доказів, як висновок експерта.

На завершення слід зазначити, що попередні дослідження слідів кримінального правопорушення безпосередньо після їх виявлених під час проведення слідчих (розшукових) дій сприяють отриманню необхідної вихідної інформації для висування слідчим можливих версій, визначення напрямів розслідування та організації взаємодії з оперативними підрозділами.

Широке розмаїття назв таких досліджень у кримінальній процесуальній літературі пояснюється намаганням авторів виділити та охопити найсуттєвіші їх ознаки і не має принципового змістовного значення. Незважаючи на допоміжний характер таких досліджень (вони не є процесуальними засобами формування судових доказів), застосування їх слідчим із залученням спеціаліста відповідної галузі знань і використанням сучасних техніко-криміналістичних засобів та інформаційних систем сприяє оперативному (своєчасному) отриманню вихідної інформації для висування слідчих версій та визначення напрямів розслідування.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
2. Арешонков В. В. Техніко-криміналістичні дослідження у розслідуванні злочинів : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 468 с.
3. Авдєєва Г. Технології дослідження доказів: нові можливості. *Методологічні засади криміналістики: традиції та новації* : зб. матеріалів Криміналістичних читань, присвяч. пам'яті акад. В. О. Коновалової, м. Харків, 28 берез. 2025 р. / [редкол.: А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова та ін.] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2025. С. 16–20.
4. Олійник Ю. Я. Спеціаліст як учасник слідчих дій під час розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. Ірпінь : ІФА, 2012. С. 231–233.
5. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Алерта, 2024. 558 с.
6. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 128 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. С. 868.

Лущик Ігор,

завідувач відділу міжнародного співробітництва та підготовки експертів лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського НДІСЕ Міністерства юстиції України

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності – це комплекс заходів, технологій і ресурсів, спрямованих на надання судовим експертам необхідної інформації для проведення досліджень, підготовки висновків та забезпечення обґрунтованості їхніх результатів у судовому процесі. Судові експерти завжди повинні діяти в чинному правовому полі, тому цей вид забезпечення є ключовим елементом, який дає їм змогу ефективно виконувати покладені на них обов'язки, спираючись на актуальні дані, нормативно-правову базу та спеціальні знання.

Експертні дослідження мають бути засновані на об'єктивних наукових даних, перевірених часом і усталеною практикою, тому зазвичай вони є дещо консервативними за своєю природою, так само як і застосування спеціальних знань неможливе без здійснення пошуку, систематизування й використання необхідної інформації, що відображають наукову методологію. З іншого боку, у розпорядженні судового експерта мають бути найсучасніші інструменти для виявлення та дослідження інформації, що містять об'єкти експертиз.

Будь-яка інформація, з якою мають справу судові експерти, завжди повинна бути своєчасною та достовірною. Оскільки судово-експертна діяльність пов'язана з даними, що пізніше можуть бути розглянуті судом як докази для звинувачення у злочинах або їх спростуванні, то інформаційне забезпечення має відповідати вимогам захисту інформації, уникати впливу сторонніх наративів або тиску зацікавлених у результатах експертних досліджень осіб.

І. Пиріг виокремив складові інформаційного забезпечення експертної діяльності: «1) здобуття інформації з певних джерел; 2) накопичення та систематизація здобутої інформації; 3) використання інформації для проведення експертних досліджень» [1].

Коли експерти отримують від слідчих, прокурорів або судів конкретні об'єкти для проведення дослідження (речові докази, документи, фото- або відеоматеріали та ін.), то від якості й повноти даних, які вони містять, безпосередньо залежить точність висновків. І в загальнонауковому, і в юридичному контексті інформативність матеріалів справи, наданих експерту для дослідження, визначено принципами повноти (експерт отримує всі необхідні документи, свідчення, речові докази тощо, які стосуються його завдання),

достовірності (матеріали мають бути отримані законним шляхом, належно задокументовані й не викликати сумнівів у їхній автентичності) і релевантності (об'єкти експертизи мають відповідати меті дослідження й питанням, поставленим експертові).

Безпосередніми інформаційними ресурсами, пов'язаними з матеріалами справ та об'єктами дослідження, слід вважати речові докази (сліди, документи, зброя, біологічні зразки); протоколи слідчих (розшукових) дій; фото- та відеоматеріали, надані слідчими або судом; зразки для порівняння, зібрані під час проведення процесуальних дій та ін.

Другим важливим моментом інформаційного забезпечення є доступ до нормативно-правових баз і ресурсів. В Україні судово-експертну діяльність регулює низка кодексів і законів (насамперед Кримінальний процесуальний кодекс України та Закон України «Про судову експертизу»), що вимагає наявності постійного доступу (оскільки їх періодично оновлюють) до текстів законодавчих актів, інструкцій, методичних рекомендацій, які визначають порядок і принципи роботи експертів (наприклад, до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, Науково-методичних рекомендацій з питань їх підготовки та призначення та ін.). До того ж експерти використовують спеціалізовані бази даних та інформаційні системи (зокрема, Державний реєстр атестованих судових експертів або Реєстр методик проведення судових експертиз), які допомагають верифікувати кваліфікацію експертів і стандартизувати підходи до досліджень.

На жаль, бойові дії, що тривають в Україні, та економічні чинники ускладнюють удосконалення цифрових систем для судової експертизи та оновлення ресурсів, а іноді навіть унеможливають доступ до них [2].

Також на тлі глобалізації корисними для експертів можуть виявитися напрацювання міжнародних організацій, починаючи від фахових спілок регіонального рівня (наприклад, Європейська мережа судово-експертних установ) і завершуючи всесвітніми установами на кшталт Міжнародної організації зі стандартизації. Це позначається на підвищенні кваліфікації, зустрічах із колегами з обміну досвідом, розробленні єдиних підходів і методології проведення експертних досліджень та ін.

Останній компонент інформаційного забезпечення передбачає опанування та безперервне вдосконалювання спеціальних знань, адже саме їх наявність та якість є підставою залучення експертів. Знання судових експертів спираються на сучасні наукові розробки, методики та технології в галузях відповідних експертних спеціальностей і кримінально-правових наук.

Основою спеціальних знань судових експертів беззаперечно є наукові статті, монографії та посібники з криміналістики, судової медицини, балістики та інших окремих галузей знань, базові з яких були закріплені в рекомендованих переліках науково-технічної та довідкової літератури, затверджуваних Міністерством юстиції України [3]. Однак востаннє оновлення цих переліків відбулося ще 2014 р., що може свідчити або про втрату зацікавленості Мін'юсту України в затверджених добірках науково-методичної літератури, або про

надзвичайну швидкість поширення сучасних розробок у галузі судово-експертної діяльності, за якими не встигає процес їх унормування.

Сьогодні постать судового експерта поєднує знання в окремій галузі знань і методологію дослідника, що неможливо без глобального доступу до сучасних наукових публікацій і можливостей для оприлюднення результатів досліджень. Завдяки інтернету будь-який науковець має змогу надрукувати свою розробку в періодичних науковому фаховому виданні та представити її світовій науковій спільноті або взяти участь у міжнародних конференціях (у вигляді тез доповіді або виступу на відеоконференції) [4]. Таке залучення судових експертів у світову наукову спільноту актуалізує їх знання, озброюючи найсучаснішим інструментарієм для ефективних і об'єктивних досліджень.

Сучасні інформаційні системи, програмне забезпечення для зберігання й аналізування даних, а також обладнання для цифрової обробки доказів (наприклад, у сфері комп'ютерних експертиз) також є невіддільною частиною інформаційної складової експертної діяльності. Належне їх забезпечення дає змогу експертам не лише проводити фахові дослідження, а й обґрунтовувати свої висновки в суді, що є критично важливим для забезпечення справедливого правосуддя. Наприклад, у криміналістичній експертизі доступ до баз відбитків пальців або зразків ДНК може стати вирішальним для ідентифікації особи. Взагалі у цій сфері використовують автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи для ідентифікації відбитків пальців; програмно-апаратні комплекси для аналізування ДНК, балістичних слідів або вибухових речовин; інформаційно-пошукові системи, які дають змогу проводити порівняльний аналіз об'єктів дослідження; інформаційно-довідкові колекції зі зразками різноманітних виробів, малюнки, фотографії, таблиці, каталоги тощо для класифікації об'єктів та підготовки орієнтовної інформації та ін.

У ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» зазначено, що «Підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи» [5]. Тому саме на державні спеціалізовані установи (науково-дослідні інститути судових експертиз, експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та ін.) покладено обов'язки інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності. Ці установи мають створювати та підтримувати бази даних, довідкові колекції та програмне забезпечення, а також актуалізовувати науково-методичний фундамент.

Зважаючи на зазначене, у цій доповіді сучасними проблемами інформаційного забезпечення судово-експертної галузі слід вважати недостатню цифровізацію деяких ресурсів, обмежений доступ до сучасних міжнародних баз даних і потребу в постійному оновленні методик. Перспективними напрямками є інтеграція з європейськими та міжнародними системами, розширення використання штучного інтелекту для аналізування даних та вдосконалення підготовки експертів у роботі з інформаційними ресурсами.

Отже, основними інформаційними джерелами, що забезпечують сучасну діяльність судових експертів щодо забезпечення об'єктивності, законності та наукової обґрунтованості висновків, слід вважати державні вебсайти з нормативними документами та реєстрами, міжнародні та національні спеціалізовані бази даних, а також публікаційні ресурси фахової наукової спрямованості.

Список використаних джерел

1. Пиріг І. В. Інформаційне забезпечення експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 179—193. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_12 (дата звернення: 25.02.2025).
2. Тарасовський Ю. Державні реєстри не працюють через масштабну кібератаку. Відновлення може зайняти тижні (доповнено) / Forbes Ukraine. 20.12.2024. URL: <https://forbes.ua/news/derzhavni-reestri-ne-pratsyuyut-cherez-masshtabniy-zbiy-minyust-19122024-25728> (дата звернення: 25.02.2025).
3. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз : наказ Мін'юсту України від 30.07.2010 № 1722/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10#Text> (дата звернення: 25.02.2025).
4. Лущик І. В., Тяпкін А. С. Можливості та перспективи публікаційного простору для судових експертів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 55–57. URL: <https://drive.google.com/file/d/12IJd3eHLL6X-m9D1QRxCrSMzzKLMDzAj/view> (дата звернення: 25.02.2025).
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 25.02.2025).

Мазниченко Юрій,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу наукової та нормативно-
методичної діяльності лабораторії
організації наукової, методичної
діяльності, нормативного забезпечення,
міжнародного співробітництва та
підготовки експертів Київського
НДІСЕ Міністерства юстиції України

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

У тезах розглянуті процесуальні та організаційно-правові аспекти проведення комплексних судових експертиз в Україні.

Автори звертають увагу на проблемні питання, пов'язані з проведенням комплексних судових експертиз, вирішення яких вимагає внесення змін до чинних нормативно-правових актів, що регулюють судочинство та судово-експертну діяльність, зокрема процедури залучення до їх проведення фахівців різних галузей спеціальних знань та експертних спеціальностей.

Ключові слова: галузь знань, експертна спеціальність, комплекс експертиз, комплексна експертиза, класифікація комплексних експертиз, компетентність експерта, спеціальні знання.

На сьогодні комплексна експертиза є лідером за кількістю призначень у державних спеціалізованих експертних установах, зокрема Міністерства юстиції України. Така висока затребуваність комплексних експертиз серед інших видів судових експертиз, незважаючи на більшу складність і вартість, пов'язану із залучення фахівців різних спеціальностей з однієї чи суміжних галузей знань, пояснюється гострою потребою органів досудового розслідування і суду в достовірній доказовій інформації, особливо у кримінальних провадженнях, коли надійні докази складно отримати з інших джерел. Наприклад, у провадженнях, пов'язаних із необхідністю встановлення таких даних: причин настання смерті потерпілого; обставин дорожньо-транспортної події; причин та умов виникнення пожежі; обставин застосування вибухового пристрою; психічного стану підозрюваного в момент вчинення кримінального правопорушення тощо. Це такі комплексні експертизи як: судово-медична та транспортно-трасологічна; дорожньо-технічна та автотехнічна; пожежотехнічна й електротехнічна; вибухотехнічна і біологічна; почеркознавча і психологічна; лінгвістична і психіатрична та інші.

Але попри затребуваність цієї категорії судових експертиз, у чинному законодавстві про судово-експертну діяльність комплексна судова експертиза визначена в загальних рисах, без чіткої регламентації порядку її призначення та проведення. Навіть Закон України «Про судову експертизу» [1] про неї не згадує. На рівні галузевих процесуальних кодексів і законів також є розбіжності, які

вказують на відсутність єдиного системного підходу до визначення сутності комплексної експертизи. Так, у ст. 101 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) йдеться про те, що «якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки» [2]. Цей припис КПК України містить лише частину положень, що можуть тлумачитися як такі, що стосуються сутності комплексної експертизи, але їх недостатньо й, відповідно, це не дозволяє зрозуміти, у чому полягає її відмінність від комплексу окремих експертиз, проведення яких призначено в одному кримінальному провадженні. Унаслідок такої правової невизначеності уповноважені суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності часто помилково призначають комплексну експертизу для розв'язання низки питань стосовно одного об'єкта, що є спільним для експертів різних експертних спеціальностей, для відповідей на які кожен експерт буде проводити самостійне дослідження у межах його експертної спеціальності, незалежно від результатів, отриманих іншими експертами. Хоча у випадках, коли відсутні інтеграційні завдання та необхідність у синтезуванні спеціальних знань, потрібно призначати і проводити комплекс експертиз, а не комплексну експертизу.

В інших чинних процесуальних законах України також відсутнє достатньо чітке визначення поняття «комплексна експертиза», а саме: у ст. 106 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України) [3], ст. 112 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) [4] та ст. 110 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [5], хоча є більш вдалим, але також потребує уточнення. Комплексна експертиза у згаданих нормативно-правових актах тлумачиться як така, що проводиться не менш як двома експертами з різних галузей знань або з різних напрямів у межах однієї галузі знань, що суперечить теоретичним засадам судової експертизи, оскільки така експертиза може бути доручена як комісії експертів, які мають знання в різних галузях, так і одному експертові, який володіє необхідними для вирішення експертного питання знаннями [6, с. 242]. Тому більш влучним є визначення, яке закріплене в абзаці шостому п. 1.2.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкції), затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, а саме: «Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання)» [7].

Про розбіжності у визначенні сутності комплексних експертиз свідчить і теперішня судова практика, пов'язана з плутаниною у самій її назві. Наприклад, в ухвалі Господарського суду м. Києва від 03.11.2022, якою він відмовив у задоволенні клопотання експертів КНДІСЕ про зміну назви призначеної у справі № 910/17501/19 (910/299/22) експертизи з «комплексної судової» на «комплексну судово-почеркознавчу та судово-технічну експертизу документів», на підставі аналізу пунктів 1.2.11, 1.8, 3.3 Інструкції та ч. 1 ст. 100 ГПК України вказано таке: «у вимогах до процесуального документа про призначення експертизи не зазначено про необхідність визначення судом назви призначеної експертизи.

З огляду на наведене, судом окреслено перелік питань, що підлягають вирішенню, та виходячи з необхідності застосування спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань для вирішення одного спільного питання, вказано про призначення комплексної експертизи. Відтак, визначення назви комплексної експертизи не відноситься до повноважень суду, у зв'язку з чим судовий експерт не позбавлений права самостійно уточнити у висновку назву комплексної експертизи у разі необхідності» [8].

Тобто в цій ситуації суд, виходячи з необхідності застосування різних спеціальних знань для вирішення експертами державної судово-експертної установи одного інтегративного завдання, вказує про призначення комплексної експертизи як такої, без деталізації відомостей щодо її назви, виду та залучення до її проведення експертів певних експертних спеціальностей. Подібна практика вказує на необхідність уніфікації підходів до такого базового поняття як «комплексна експертиза» в усіх галузях процесуального права, незалежно від типу судочинства або інших форм провадження чи процедур, що передбачають можливість проведення таких експертиз та використання їх результатів у доказуванні. Це стосується як законів, так і підзаконних нормативно-правових актів, які містять положення щодо комплексних експертиз.

Існуючі неповнота, нечіткість і суперечливість чинних натеper правових норм, що стосуються комплексних експертиз, не лише вказує на проблеми, пов'язані з визначенням сутності комплексної експертизи, але й відображає наявні окремі процесуальні труднощі щодо обрання доцільного в конкретній експертній ситуації виду судової експертизи та порядку її проведення [9].

Аналіз публікацій у досліджуваній нами сфері показує, що окремі процесуальні та методичні аспекти проведення комплексних експертиз, організаційно-правові питання їх призначення та проведення, оцінку й використання у процесі доказування розглядали у своїх роботах В. В. Арешонков, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, О. В. Одерій, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та інші українські криміналісти і судові експерти.

В останнє десятиліття вирішенню зазначених нами проблемних питань комплексної експертизи присвячені окремі положення як у проєктах Законів України «Про судово-експертну діяльність» (2017 р.) та «Про судову експертизу та самоврядування експертів» (2018 р.), внесених народним депутатом України І. О. Лапіним та «Про судово-експертну діяльність» – Кабінетом Міністрів України (2021 р.) [10; 11; 12], так і в монографіях О. В. Одерія, Е. Б. Сімакової-Єфремян та М. Г. Щербаковського [13; 14; 15], науково-дослідній роботі Національного наукового центру «Інституту судових експертиз ім. Засл проф. М. С. Бокаріуса (керівник – Е. Б. Сімакова-Єфремян, 2024 р.) [16].

З гносеологічної точки зору сутність комплексної експертизи полягає у тому, що питання, які виникають під час проведення експертизи, можуть бути вирішені лише за допомогою синтезу різних спеціальних знань, тоді як з процесуальної точки зору – у тому, що її проводить комісія експертів – носіїв різних спеціальних знань (спеціальностей). Особливістю таких експертиз є те,

що вони мають комплексний і багаторівневий характер та зазвичай потребують залучення до експертної комісії фахівців різних спеціальностей.

Головна відмінність у розумінні комплексної експертизи з ґносеологічної і процесуальної точок зору полягає в різному ставленні до вирішення питання про можливість проведення такої експертизи одним експертом, який має спеціальні знання з різних галузей науки, техніки, мистецтва тощо. Одноосібна експертиза цілком можлива, якщо підґрунтям комплексної експертизи є синтез знань, якими володіє експерт, але не завжди допустима під час здійснення судочинства, оскільки комплексна експертиза в процесуальному праві розглядається як різновид комісійної і повинна проводитися щонайменше двома експертами. Принаймні саме так про це йдеться у ст. 106 ГПК України, ст. 112 ЦПК України, ст. 110 КАС України.

Певна невизначеність із віднесенням експертизи до комплексної також може виникнути і у випадку, коли один експерт використовує попередні висновки іншого експерта, зокрема у ході проведення комплексу експертиз чи додаткової експертизи, а також одноосібної експертизи, яка використовує складні інструментальні методи, якими володіє не той експерт, який проводить первинну експертизу, а інший, так званий мультидисциплінарний експерт. Тобто, коли результат однієї експертизи об'єктивно впливає на висновок іншої. Наприклад, експерт-почеркознавець дає висновок про механізм збиваючих факторів, які мали місце під час виконання тексту, після чого експерт у галузі психології з'ясовує, чи перебував потерпілий у неадекватному психоемоційному стані.

На практиці, як слушно зазначає вчений-криміналіст В. В. Арешонков, в експертних провадженнях, пов'язаних із комплексними дослідженнями, часто виникають певні організаційно-правові труднощі, оскільки дослідження проводяться незалежно кількома експертами і висновки кожен робить у межах конкретного, поставленого саме перед ним питання. До того ж вирішення спільного інтегративного завдання ускладнюється ще й з огляду на те, що кожен експерт методично не пов'язаний із висновками експертів, які відповідають на інші питання комплексної експертизи. Це може створити певні суперечності при формулюванні спільних висновків і, у підсумку, ускладнити, а іноді й унеможливити ефективне розслідування правопорушення, позбавивши його надійної доказової бази [17].

Отже, доки законодавець не дасть чіткого й однозначного визначення комплексної експертизи, вона завжди буде виглядати як комісійна. Тому з процесуальної точки зору очевидно, що комплекс досліджень, проведених одним експертом, який володіє пізнаннями із різних експертних спеціальностей, не може розглядатися як комплексна експертиза. Хоча за своєю ґносеологічною суттю вона дійсно є такою.

Чи доцільно передбачити в проектах закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» положення про те, що комплексна експертиза може бути як комісійна, так і одноособова? Виходячи з наших попередніх міркувань, відповідь однозначна, – так.

Висновки. На сьогодні проблемні питання проведення в Україні комплексної судової експертизи містяться не стільки в методичній, як у

процесуальній та організаційно-правовій площині. Вирішення їх, перш за все, потребує внесення до Закону України «Про судову експертизу», КПК України, ЦПК України, ГПК України, КАС України та підзаконних нормативних актів відповідних положень, які встановлять чітку регламентацію порядку залучення фахівців із різних галузей знань для спільного проведення комплексної судової експертизи.

По-друге, потрібно нормативно закріпити єдину уніфіковану класифікацію судових експертиз, у якій окреме місце належить класифікації комплексних судових експертиз як різновиду комісійної експертизи. Такий оновлений методичний підхід дозволить однозначно розмежувати поняття «комплекс судових експертиз» від власне «комплексної експертизи».

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / Редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 952 с.
7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (дата звернення: 30.01.2025).
8. Ухвала Господарського суду м. Києва від 03.11.2022 у справі № 910/17501/19 (910/299/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107110780> (дата звернення: 30.01.2025)
9. Дондик Г. П. Особливості процесу дослідження при проведенні комісійних та комплексних судових експертиз. *Учені записки Таврійського національного університету*. Т. 26(65). Дніпропетровськ, 2013. С. 382–388.
10. Про судово-експертну діяльність в Україні : проєкт Закону України від 30.03.2017 № 6264. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH4U000A?an=390>

11. Про судову експертизу та самоврядування експертів : проєкт Закону України від 03.04.2018 № 8223. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6CF00A?an=3>
12. Про судово-експертну діяльність в Україні : проєкт Закону України від 04.11.2021 № 6284. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI06361A?ed=202>
13. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. С. 411–413.
14. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків : Право, 2016. 456 с.
15. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 140–141.
16. Розробка науково-методичного посібника «Концептуальні засади судової експертології» : звіт про НДР (остаточний) / Міністерство юстиції України; кер. Е. Б. Сімакова-Єфремян. Харків : ННЦ ІСЕ ім. Засл проф. М. С. Бокаріуса, 2024. С. 361–367. № ДР 0121U100192.
17. Арешонков В. В. Проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 90–99.

Мазур Олена,

судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Одеського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Підпис – це різновид рукопису, який найчастіше стає предметом почеркознавчої експертизи. Як необхідний елемент документа, він відіграє важливу роль у здійсненні судочинства та інших видах правоохоронної діяльності. Актуальним об’єктом вивчення почеркознавчої експертизи є підписи, виконані особами похилого віку.

Як об’єкт почеркознавчої експертизи, підпис має свої особливості та є різновидом рукопису, що використовується в суспільстві як особистий ідентифікатор. Він представляє собою графічне відображення прізвища, імені та по батькові особи (повністю, частково або умовно), виконане власноруч з використанням письмових знаків та/або безлітерних штрихів [1].

Почерк людини змінюється протягом усього життя, зазнаючи природних змін. Суттєвих змін почерк зазнає під час переходу від зрілого до похилого віку. Поняття «підпис особи похилого віку» досить умовне. Під таким у судовій почеркознавчій експертизі розуміють підпис, виконаний від імені особи

похилого віку, що відображає ознаки впливу як вікових особливостей, так і інших факторів.

У віці від 55 до 60 років з'являються ознаки деградації функціонально-динамічного комплексу навичок письма, що виражаються в регресивній зміні почерку. Знижується стійкість почерку як у часі, так і до дії чинників, що збивають. Незвичні умови письма на «старіючий» почерк чинять сильніший вплив, ніж на почерк осіб молодого та середнього віку. Слід зазначити, що час настання вікових змін підпису залежить від індивідуальних особливостей організму людини, наявності супутніх захворювань, письмової практики, ступеня виробленості почерку і підпису особи. Поряд із цим досить часто підписи виконуються цими особами в незвичній зовнішній обстановці письма: у незвичній позі, за незвичного положення документа, недостатнього зорового контролю, на незвичній підкладці, з обмеженням місця, відведеного для підпису. Таким чином, експерт може мати справу зі складним переплетенням відносно постійних і тимчасових чинників, що збивають, що істотно ускладнює вирішення як діагностичного, так і ідентифікаційного завдання.

Загалом дослідження підписів, виконаних особами похилого віку, проводять за загальною методикою дослідження підписів. Проте такі дослідження пов'язані з певними труднощами, що зумовлені:

особливостями змін загальних та окремих ознак підписів осіб похилого віку за умов нормального фізіологічного старіння та за наявності захворювань, що впливають на рухові функції;

особливостями виконання підпису з наслідуванням.

Під загальною методикою почеркознавчої експертизи розуміють систему методів, прийомів і засобів, що визначає зміст і процедуру дослідження, проведеного експертом з метою розв'язання почеркознавчих завдань певного класу, або в конкретній експертній ситуації. Ними є ідентифікаційна, діагностична та ситуаційна методики почеркознавчої експертизи.

Дослідження підписів, виконаних особами похилого віку, має такі особливості. Наявність вікових змін організму в осіб похилого віку посилює дію чинників, що збивають, під час виконання цими особами своїх підписів. Тому великого значення набувають отримання та аналіз відомостей про умови виконання спірного підпису. У процесі вивчення матеріалів справи, а також даних, отриманих унаслідок запиту експерта, необхідно з'ясувати позу ймовірного виконавця під час виконання підпису, наявність звичного або незвичного писального приладу, ступінь зорового контролю, наявність допомоги іншої особи під час виконання підпису та її характер (підтримка руки, що пише, або її ведення) і, за необхідності, звичної руки, що пише.

Під час вивчення медичних документів слід пам'ятати, що хвороби, які супроводжуються порушенням рухових функцій в осіб похилого віку, можна поділити на три групи:

1) хронічні, що повільно або швидко прогресують (паркінсонізм, остеохондроз, поліартрит, пухлини мозку, ендокринні розлади);

2) гострі, що призводять до випадання будь-якої рухової функції або до значного її порушення з подальшим відновленням або без нього (інсульт, тромбози та інфаркти мозку певної локалізації);

3) гострі, що призводять до тимчасового розладу рухових функцій (спазм мозкових судин незначної тривалості).

Якщо експертом у результаті вивчення матеріалів справи та медичної документації отримано відомості про наявність у ймовірного виконавця захворювання, що порушує рухові функції, йому необхідно з'ясувати давність захворювання, діагноз, форму та стадію хвороби, її лікування, характер і результати лікування, наслідки недуги, стан хворого на момент можливого підписання досліджуваного документа, дату та причину смерті.

На стадії роздільного дослідження експерт переходить до процесу вивчення загальних і окремих ознак. Дослідження загальних ознак підпису нерідко дає змогу виявити також можливість впливу на його виконання чинників, що збивають. При цьому особливу увагу потрібно звертати на транскрипцію, ступінь виробленості та координацію рухів, темп виконання, ступінь і характер натиску. Так, під час вивчення транскрипції підписів, виконаних мало- або середньо виробленими рухами, треба з'ясувати, чи не складається спірний підпис тільки з початкових літер прізвища певної особи, чи немає ознак незавершеності підпису, та зіставити ці дані з розміром місця (графи), відведеного для його виконання [2].

Крім того, під час вивчення цієї ознаки потрібно звертати увагу на наявність у початковій частині підпису або перед ним невмотивованих слабо натискних окремих штрихів різної конфігурації. Також у зазначених підписах трапляються, за відсутності ознак швидкого темпу, так звані рефлекторні штрихи, що локалізуються здебільшого в заключних елементах, пов'язаних із подальшими літерами.

Установивши невідповідність характеру виконання спірного підпису загальноприйнятим нормам тієї чи іншої письмової навички, експерт констатує наявність факту незвичного письма, яке проявилось в досліджуваному об'єкті.

Для висунення версій про характер незвичайного виконання (дія тимчасових або постійних чинників), що проявився в підписі конкретної особи, слід вивчити порівняльний матеріал, що надійшов. Виявленню ознак впливу чинників, що збивають, у зразках має передувати перевірка достовірності, достатності та зіставності зразків почерку і підпису. У цьому випадку вона має деякі особливості. Найчастіше як вільні зразки підписів осіб похилого віку в розпорядження експерта надходять доручення або відомості на виплату пенсії. Зіставні за умовами виконання зразки легше отримати під час дослідження підписів у поштових документах, у документах ощадних банків. При роздільному вивченні зразків підписів рекомендується розташувати їх за порядком з урахуванням часу виконання. Це дасть змогу встановити не тільки наявність ознак дії чинників, що збивають, а також їхню динаміку.

Стадія порівняльного дослідження почеркознавчої експертизи передбачає порівняння інформативних ознак умов виконання підпису, що досліджується, і зразків, загальних і окремих ознак. Під час порівняння транскрипції підпису

необхідно враховувати, що в підписах осіб похилого віку ця ознака нестійка. Нестійкість проявляється в скороченні однотипних безбуквених штрихів або у відкиданні заключних букв.

У підсумку порівняльного дослідження можуть бути встановлені як збіги, так і розбіжності загальних і окремих ознак, що підлягають оцінці. При оцінці розбіжних ознак, особливого значення набуває з'ясування питання, чи не є вони наслідком виконання в незвичних умовах, зміни підпису в часі під впливом вікових змін організму, захворювання або комплексу причин.

Оцінюючи встановлені збіжні ознаки, слід з'ясувати, чи не зумовлені вони виконанням досліджуваного підпису з наслідуванням або схожістю підписів різних осіб.

При встановленні автентичності підписів, виконаних від імені осіб похилого віку, поряд зі збіжними нерідко трапляються й окремі розбіжні ознаки:

- 1) протяжність рухів – при виконанні розчерку, будова малих літер за ступенем складності рухів (спрощення в досліджуваних підписах);
- 2) форма рухів – при виконанні розчерку та з'єднанні елементів великих літер;
- 3) розміщення точок перетину рухів – при з'єднанні елементів великих літер;
- 4) розміщення точок закінчення рухів – при виконанні основних елементів малих літер;
- 5) розміщення точок перетину рухів – при виконанні основних елементів великих літер; розміщення точок перетину рухів.

Ці розбіжності встановлюються зазвичай під час дослідження підписів, виконаних середньо- або маловиробленими рухами.

На завершальному етапі експертизи підпису складають підсумковий документ – висновок експерта.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що дослідження підписів, виконаних особами похилого віку, має особливості. Експерту потрібно уважно вивчити документи, що надійшли, щодо давності хвороб, лікування; на стадії роздільного і порівняльного дослідження звертати увагу на стійкість ознак підпису, що характеризують похилий вік виконавця.

Список використаних джерел

1. Методика дослідження підписів [Меленевська З. С., Ковальов К. М., Шпакович Н. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 24 с.
2. Методика вирішення судово-почеркознавчих діагностичних завдань / [Меленевська З. С., Шпакович Н. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2017. 45 с.
3. Почеркознавчі дослідження : курс лекції для слухачів Інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ [Меленевська З. С., Шпакович Н. Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 206 с.

Макаренко Наталія,

старший судовий експерт групи
екологічних досліджень відділу
досліджень матеріалів, речовин і
виробів Сумського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК ІСТОТНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО ПОРУБУ ДЕРЕВ НА ТЕРИТОРІЇ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Особливості експертного дослідження істотності шкоди полягає у врахуванні різноманітності фактичних обставин настання події порубу дерев у межах об'єктів природно-заповідного фонду України (далі – ПЗФ) та обґрунтування ознак істотності шкоди. Докладний розгляд особливостей істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев зумовлює проведення комплексного застосування знань у галузях інженерної екології та ботаніки з використанням матеріального, екологічного та ландшафтного підходів.

Актуальність теми полягає в тому, що сьогодні поняття істотності шкоди найбільш докладно описано в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [1], що потребує більш досконалого визначення у разі дослідження ознак істотності шкоди під час виконання судових інженерно-екологічних експертиз унаслідок незаконного порубу дерев на території об'єктів ПЗФ. Кількість незаконних порубів дерев у різних регіонах України істотно зростає і разом із цим збільшується кількість призначених інженерно-екологічних експертиз для визначення критеріїв (ознак) істотності шкоди, заподіяної лісу в результаті незаконного вирубування та пошкодження дерев.

Мета експертного дослідження ознак істотності шкоди полягає у проведенні повного, докладного дослідження та наданні обґрунтованого висновку. Розгляд ознак істотності шкоди в кожному конкретному випадку залежить від кількості, стану дерев, їхніх діаметрів та чи занесені зрубані дерева до Червоної книги України (рослинний світ), а також шкоди, завданої довкіллю внаслідок можливості виникнення змін у ланцюгу живлення тварин, птахів, виникнення змін ландшафту та екологічної цінності дерев.

Судова інженерно-екологічна експертиза базується на дослідженні того, у який спосіб подія порушення вимог природоохоронного законодавства вплинула на навколишнє природне середовище. Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 № 17 (далі – Постанова № 17) [2] є кілька критеріїв щодо визначення істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного порубу дерев. Незаконний поруб дерев характеризується насамперед визначенням (підтвердженням) факту здійснення вирубу без дозвільних документів, за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубу яких заборонено [2].

У справах про злочини, відповідальність за які передбачена ст. 246 КК України [1], шкода визнається істотною, якщо знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршився породний склад та якість дерев; погіршилися захисні, водоохоронні та екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінився ландшафт місцевості; відбулися зміни русла річки; сталася ерозія ґрунту.

Судову інженерно-екологічну експертизу з дослідження критеріїв істотності шкоди докільню внаслідок незаконної порубки дерев призначають під час розслідування правоохоронними органами порушень вимог природоохоронного законодавства, у судових справах за позовами Державної екологічної інспекції України (далі – ДЕІ), Управління лісового та мисливського господарств, місцевих органів самоврядування або інших осіб, а також відшкодування збитків, заподіяних унаслідок незаконного порубу дерев і чагарників. Сутність судової експертизи базується на трьох сукупних ознаках, притаманних природі спеціальних знань експерта: предметі, об'єкті та завданні експертного дослідження.

Предметом судової інженерно-екологічної експертизи під час дослідження критеріїв істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев є фактичні дані про обставини проведення незаконного порубу дерев, кількість знищених дерев, їх середній діаметр, видовий склад із прив'язкою до території лісового фонду, період здійснення порубу дерев, особливості розташування дерев (у межах чи поза межами населеного пункту), ступінь пошкодження дерев.

Головне завдання судової інженерно-екологічної експертизи під час визначення критеріїв істотної шкоди внаслідок незаконного порубу дерев полягає у підтвердженні факту завдання істотної шкоди в результаті вирубки дерев, зафіксованого органами Державної екологічної інспекції (ДЕІ) в акті перевірки та/або правоохоронними органами з подальшим оформленням протоколу огляду місця події. Розмір збитків та підтвердження даних, визначених ДЕІ для розрахунку розмірів (суми) відшкодування збитків, арифметично підтверджується у межах судової екологічної експертизи.

Об'єктом судової інженерно-екологічної експертизи під час дослідження ознак істотності шкоди внаслідок незаконного порубу дерев є документальні матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані справи, а саме: акт перевірки ДЕІ та /або протокол огляду місця події з відповідними фототаблицями та описом пошкоджених і знищених дерев; розрахунок розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд унаслідок пошкодження дерев та рослин.

У п. 9 Постанови № 17 [2] зазначено, що кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу настає у випадках, коли остання здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах.

Щодо визначення поняття «істотна шкода» наслідки в складі злочину, передбачені ст. 246 ККУ [1], прямо відображено у вигляді заподіяння істотної шкоди. З моменту спричинення істотної шкоди злочин є закінченим. Істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ), або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. З урахуванням п. 1 примітки відповідно до п. 5 підрозділу 1 розділу XX, а також п. 1.1 ст. 169 Податкового Кодексу України [3] з урахуванням ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [4] НМДГ дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи і становить з 01.01.2025 року 1514 грн. Таким чином, відповідно до примітки 1 ст. 246 ККУ [3] мінімальний поріг для визначення шкоди як істотної з 01.01.2025 р. становить 30 280 грн.

Питання про істотність певної шкоди, завданої незаконним порубом дерев і чагарників, вирішується в кожному конкретному випадку окремо, з огляду на всі обставини справи, із застосуванням наведених далі підходів. Матеріальний підхід визначає Постанова КМУ від 10.05.2022 за № 575 «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» [5].

Заподіяну екологічну шкоду можна оцінити не тільки в матеріально-грошовому еквіваленті, а й з позицій негативного впливу на довкілля. Такий вплив не може мати об'єктивної матеріальної оцінки.

Відповідно до п. 9 абзацу 3 Постанови № 17 [2] *«шкода визнається істотною, коли: були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні й інші екологічні властивості лісу; виникли труднощі у відтворенні заліснення у певній місцевості; знизилась якість атмосферного повітря; змінились ландшафт місцевості, русло річки; сталась ерозія ґрунту тощо»*.

Якість атмосферного повітря – це сукупність його властивостей, що визначає ступінь впливу фізичних, хімічних і біологічних факторів на людей, рослинний і тваринний світ. Якість атмосферного повітря може вважатися задовільною, якщо вміст домішок у ньому не перевищує гранично припустимих концентрацій [6].

Загально визнано, що ліс відіграє важливу роль у стабілізації та забезпеченні якості життєвого середовища людини. Останнім часом особливо зростає цінність не деревних властивостей лісу, а його захисних та оздоровчих функцій. Фактор впливу лісу на чистоту повітря є його однією з основних екологічних функцій.

Лісові насадження відіграють надзвичайно важливу роль у процесі формування складу та чистоти повітря шляхом інфільтрації шкідливих речовин, виділення кисню та поглинання вуглекислого газу, створення специфічного мікроклімату під пологом деревостану [7].

Водночас у результаті незаконної вирубки та пов'язаної з цим заха́ращеності (складування гілля, порубкові рештки та тирса) виникає небезпека стрімкого розвитку і поширення шкідників і хвороб лісу.

Ландшафт є цілісною частиною географічної оболонки Землі, що утворилася в результаті складної й тривалої взаємодії усіх компонентів планети (клімату, гірських порід, рельєфу, води, повітря, біоти тощо) у певних умовах середовища, і, як наслідок – набула характерного вигляду в просторі [8]. Під час проведення експертних досліджень необхідно враховувати зміни ландшафту місцевості в результаті порубки значної кількості дерев [8].

Проведений аналіз ознак, за якими можна визначити істотність шкоди довкіллю внаслідок незаконного порубу дерев на території об'єктів ПЗФ, дає підстави стверджувати, що судовий експерт під час проведення судової інженерно-екологічної експертизи повинен дослідити інформацію про особливості здійснення порубу дерев, територію, на якій було вчинено правопорушення, кількість дерев та їх середні діаметри, екологічну цінність дерев і дозвільну документацію на проведення спеціального лісокористування з урахуванням вимог, норм і правил природоохоронного законодавства України, та надати письмовий аргументований, достовірний та повний висновок із досліджуваного запитання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного суду України від 10.12.2004 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 28.04.2025).
4. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
5. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
6. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
7. Бондаренко В. Д., Фурдичко О. І. Ліс і рекреація в лісі : навч. посібник. Львів : Світ, 1994. 232 с.
8. Ландшафтознавство: прикладні аспекти : навчально-методичний посібник / А. В. П'яткова, Н. О. Роскос. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. 122 с.

Макарова Олена,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та
судової експертології навчально-
наукового інституту № 1 ХНУВС

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному кримінальному судочинстві, де якість доказування має першочергове значення, розкриття злочинів та встановлення вини стають дедалі складнішими. Тому питання призначення та проведення експертиз залишається надзвичайно актуальним, адже саме експертиза часто є вирішальною в доказуванні вини особи, яка вчинила злочин.

Питання доказування та використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджували такі відомі науковці, як: В. Ровінський, В. Шепітько, Ю. Грошевий, В. Нор, М. Клименко, В. Гусева, М. Щербаковський. Перелік науковців, які займаються цими питаннями, не є вичерпним. Окрім згаданих дослідників, значний внесок у розвиток цієї галузі зробили фахівці, які працюють у науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України. Також важливу роль відіграють науковці, які викладають у провідних юридичних вищих навчальних закладах країни та інших закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Фахівці розробляють нові методики, вдосконалюють існуючі підходи до проведення експертиз та сприяють інтеграції сучасних наукових досягнень у практику кримінального провадження. Їхні дослідження мають важливе значення для підвищення якості судових експертиз та забезпечення справедливого правосуддя в Україні.

Стрімкий розвиток сучасного суспільства та зростання потреб у використанні спеціальних знань як у межах судочинства, так і поза ними, дозволяють розглядати судову експертизу як самостійний та перспективний механізм захисту прав і свобод громадян. Законодавство України спрямоване на підвищення ролі інституту судових експертиз, без яких неможливо розкрити та розслідувати жоден злочин.

Сучасне суспільство потребує використання експертних досліджень у різноманітних сферах діяльності. Згідно із законодавством України, а саме Законом «Про судову експертизу», судова експертиза визначається як процес дослідження об'єктів, явищ або процесів, що вимагають спеціальних знань у різних галузях, таких як наука, техніка, мистецтво, ремесло тощо. Метою такого дослідження є надання висновку, який може бути використаний у судовому розгляді для з'ясування обставин справи[1].

Судова експертиза відіграє ключову роль у кримінальному провадженні, оскільки дозволяє встановлювати різноманітні факти, які характеризують обставини злочину. Завдяки впровадженню нових науково-технічних досягнень перелік видів експертиз постійно зростає, що розширює можливості для

отримання об'єктивних і точних результатів. Експерти вносять вагомий внесок у забезпечення принципу неминучості покарання, що є однією з основ законності та справедливості у правосудді.

Підставами для проведення судової експертизи відповідно до ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» є: процесуальне рішення суду, зокрема постанова чи ухвала про призначення експертизи; рішення органу досудового розслідування; договір із експертом або експертною установою, якщо дослідження здійснюється на замовлення інших осіб.

У кримінальному процесі експертиза призначається у випадках, коли для встановлення обставин, що мають значення для провадження, необхідні спеціальні знання. Відповідно до ст. 332 КПК України суд має право ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі чи окремим експертам. Призначення експертизи може відбуватися: за ініціативою слідчого судді або суду; за клопотанням сторони кримінального провадження. Окремі категорії експертиз є обов'язковими відповідно до ст. 242 КПК України. Зокрема, слідчий або прокурор повинні звернутися до слідчого судді для призначення експертизи в таких випадках: встановлення причини смерті; визначення характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; оцінка психічного стану підозрюваного у разі наявності сумнівів щодо його осудності чи обмеженої осудності; визначення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про притягнення її до кримінальної відповідальності, а інші методи отримання цієї інформації відсутні; встановлення статевої зрілості потерпілої особи у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України; визначення розміру матеріальних збитків, немайнової шкоди або шкоди довкіллю, завданої кримінальним правопорушенням [2; 3].

На практиці часто слідчі та суди підходять формально до оцінки висновку експерта, звертаючи увагу переважно на висновки експерта та оцінюючи повноту висновку. Однак для повної, всебічної та об'єктивної оцінки висновку експерта необхідно враховувати не лише його формальну сторону, але й зміст, що викликає найбільші труднощі у слідчих та суддів. У судовій практиці є приклади, які демонструють роль висновку експерта в кримінальних справах.

Наприклад, вплив експертного висновку на судові рішення. У справі № 640/1664/18 Касаційний кримінальний суд розглядав питання щодо допустимості висновку експертів, наданого захистом. Суд першої інстанції долучив до матеріалів кримінального провадження висновки експертів Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз, підготовлений за заявою адвоката обвинуваченого. Цей висновок був досліджений судом та визнаний допустимим доказом. Суд відмовив у задоволенні клопотання сторони захисту про допит експертів, оскільки вважав, що висновок є зрозумілим і не потребує додаткових роз'яснень [5].

Інший приклад порушення при проведенні експертизи. У справі № 761/11228/21 позивачка стверджувала, що судовий експерт порушив вимоги законодавства під час проведення експертного дослідження та оформлення висновку. Центральна експертно-кваліфікаційна комісія при Міністерстві юстиції України встановила порушення методик проведення судової експертизи

цим експертом. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що обраний позивачкою спосіб захисту не передбачений законом для застосування до спірних правовідносин [6].

Наступний приклад показує недопустимість висновку спеціаліста як доказу. У вироку Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 12.02.2020 у справі № 336/3699/17 суд визнав недопустимими докази, отримані на підставі висновків спеціалістів, які не були залучені в установленому порядку. Суд зазначив, що висновок спеціаліста, наданий заявникові на підставі його заяви, навіть якщо відповідний документ має назву «висновок експерта», не може вважатися висновком експерта у кримінальному провадженні. Це пов'язано з тим, що особа набуває прав та несе обов'язки експерта лише після залучення стороною кримінального провадження або на підставі ухвали слідчого судді чи суду про доручення проведення експертизи [4].

Ці приклади демонструють, що дотримання встановлених процедур під час проведення експертиз є критично важливим для забезпечення їх допустимості та впливу на судові рішення в кримінальних справах.

Отже, судова експертиза залишається важливим інструментом у кримінальному провадженні, який допомагає встановити істину та забезпечити законність. Однак для підвищення ефективності експертиз необхідно постійно вдосконалювати законодавчу базу, забезпечувати якісну підготовку експертів та підвищувати рівень обізнаності слідчих, прокурорів і суддів щодо методів та можливостей судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4038-12> (дата звернення: 10.03.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.03.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 10.03.2025).
4. Неспроможність доказів сторони обвинувачення у економічних злочинах. Висновок експерта. https://radako.com.ua/nespromozhnist-dokaziv-storony-obvynuvachennya-u-ekonomichnyh-zlochynah-vysnovok-eksperta/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.03.2025).
5. Постанова від 03.04.2020 по справі 640/1664/18 ККС https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88707037?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.03.2025).
6. Постанова Верховного суду від 18.03.2023 по справі справа № 761/11228/21 https://iplex360.com.ua/sud.php?doc=111251040&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.03.2025).

Малий Петро,

головний судовий експерт відділу
досліджень зброї лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Янишевський Сергій,

старший судовий експерт відділу
досліджень зброї лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

**МОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ПОСТРІЛІВ ІЗ 7,62-ММ АВТОМАТА
АКМ 5,45-ММ ПРОМІЖНИМИ ПАТРОНАМИ
ЗРАЗКА 1974 РОКУ (5,45×39). СЛІДИ НА СТРІЛЯНИХ ГІЛЬЗАХ
І КУЛЯХ У РЕЗУЛЬТАТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОСТРІЛІВ
ТА МОЖЛИВІСТЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗБРОЇ ЗА ЦИМИ СЛІДАМИ**

В експертній практиці час від часу трапляються випадки стрільби невідповідними патронами зі зброї промислового виготовлення та постає питання можливості такої стрільби в конкретних ситуаціях.

Питання стрільби нештатними патронами (патронами-замінниками) неодноразово освітлювалося в експертній літературі. Як правило, це переважно література 50–70 років минулого століття. У цій літературі описані факти стрільби з зброї калібру 9 мм Пара патронами вітчизняного виробництва (переважно 9 мм ПМ шляхом розширення патронника та 7,72-мм патронами зразку 1933 року до пістолета ТТ), так як у ті роки патрони іноземного виробництва були дефіцитні.

В описаному випадку за наявності штатних патронів (які в Україні не є дефіцитом) стрільба проводиться нештатним патроном, який теж не є дефіцитом.

До НДЕКЦ надійшла постанова про призначення судової експертизи зброї, об'єктами дослідження якої були 7,62-мм автомат АКМ та одна стріляна гільза 5,45-мм проміжного патрона зразка 1974 року (5,45×39). На вирішення експертизи було поставлене запитання: «Чи стріляна надана на дослідження гільза з автомата, наданого на дослідження?». З постанови про призначення судової експертизи відомо, що відбувся постріл із тяжкими наслідками. Але з постанови про призначення судової експертизи відомо, що 7,62-мм патронів зразка 1943 року у користувача автомата не було, а на місці події була вилучена тільки одна гільза 5,45-мм проміжного патрона зразка 1974 року.

На дослідження була надана гільза 5,45-мм проміжного патрона зразка 1974 року. Дослідженням наданої гільзи встановлено, що на ній відобразилися такі сліди:

на капсулі гільзи відобразився слід від удару бойка у вигляді дещо ексцентрично розташованої округлої вм'ятини діаметром приблизно 2,0 мм із доволі плоским дном та характерним мікрорельєфом у дні у вигляді слабовидимих дрібних виступів і вм'ятин;

навколо сліду від удару бойка відобразилися сліди від патронного упору у вигляді слабовидимих дрібних виступів і вм'ятин;

на краю дна гільзи відобразився слід від гнізда зачепа викидача у вигляді слабовираженої дугоподібної вм'ятини;

на тильній стороні фланця гільзи відобразився слід від зачепу викидача у вигляді лінійної здавленості завдовжки до 5,0 мм;

на корпусі гільзи, на відстані приблизно 19 мм від дна гільзи наявне роздуття корпусу гільзи до діаметра 10,5 мм. Діаметр дульця роздутий до 8,5 мм. На дульці та корпусі гільзи наявний поздовжній розрив металу.

Відповідно до форми, розмірів, взаємного розташування сліду від удару бойка, зачепу викидача, наявності роздуття корпусу до діаметра 10,5 мм, наявності поздовжнього розриву дульця, надана на дослідження гільза була стріляна з нештатної зброї – зі зброї, яка має патронник під гільзу пляшковидної форми з діаметром до скосу 10,5 мм. Такою зброєю може бути вогнепальна зброя під 7,62-мм проміжний патрон зразка 1943 року (7,62×39), у тому числі й автомат АКМ, наданий на дослідження.

Рис. 1. Гільза, що була надана на дослідження

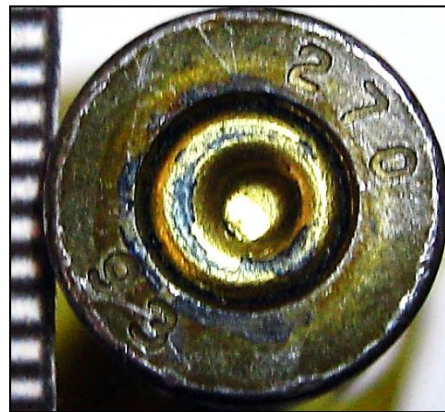

Рис. 2. Зображення дна наданої на дослідження гільзи

7,62-мм проміжний патрон зразка 1943 року, призначений для стрільби з 7,62-мм автомата АКМ, має такі геометричні параметри: довжина патрона в середньому – 55 мм, довжина гільзи в середньому – 39,5 мм, діаметр дна гільзи – 11,3 мм, діаметр гільзи біля скосу – 10,3 мм, зовнішній діаметр дульця гільзи – 8,7 мм, діаметр провідної частини кулі – 7,9 мм, маса патрона – 15,8–17,0 г.

5,45-мм проміжний патрон зразка 1974 року, призначений для стрільби з 5,45-мм автомата АК74, має такі геометричні параметри: довжина патрона в середньому – 56,3 мм, довжина гільзи в середньому – 39,6 мм, діаметр дна гільзи – 10,0 мм, діаметр гільзи біля скосу – 9,3 мм, зовнішній діаметр дульця гільзи – 6,3 мм, діаметр провідної частини кулі – 5,6 мм, маса патрона – 10,2–11,4 г.

Патронник 7,62-мм автомата АКМ дозволяє розмістити 5,45-мм проміжний патрон зразка 1974 року, при цьому він провалюється в патронник і відповідно при закритому затворі бойок ударника не дістає до капсуля патрона (оскільки гільза 5,45-мм патрона має діаметр менший як мінімум на 1 мм).

Під час експериментів було встановлено, що з 7,62 мм автомата АКМ можливо вистрелити 5,45-мм патроном такими способами:

відвести затворну раму до упору назад, через вікно викиду гільз ввести 5,45-мм патрон і завести його фланець під зачеп викидача затвора, після цього обережно закрити затвор. При натисканні на спусковий гачок відбувається постріл, при цьому гільза викидається з патронника при відсутності магазина (з приєднаним магазином іноді залишається всередині патронника або ствольної коробки);

помістити патрон до патронника, закрити затвор, поставити автомат на запобіжник. З дульної частини за допомогою шомпола натиснути на патрон до характерного клацання коли фланець патрона заскочить за зуб зачепа викидача. Потім виключити запобіжник та натиснути на спусковий гачок, відбудеться постріл.

Рис. 3. Спосіб поміщення фланця 5,45-мм проміжного патрона зразка 1974 року під зуб зачепа викидача затвора автомата АКМ

З досліджуваного автомата була проведена експериментальна стрільба штатними 7,62-мм проміжними патронами зразка 1943 року та вищеописаними способами 5,45-мм проміжними патронами зразка 1974 року.

На експериментально стріляних гільзах 7,62-мм проміжних патронів стійко відображаються сліди, характерні для автомата АКМ.

Рис. 4. Дно гільз 7,62-мм проміжних патронів зразка 1943 року, що були експериментально стріляні з наданого на дослідження автомата АКМ

На експериментально стріляних гільзах 5,45-мм проміжних патронів стійко відображені такі ознаки:

на капсулях гільз відображаються сліди від удару бойка у вигляді дещо ексцентрично розташованої округлої вм'ятини діаметром приблизно до 2,0 мм з доволі пласким дном та характерним мікрорельєфом денця у вигляді слабовидимих дрібних виступів і вм'ятин;

навколо сліду від удару бойка відобразилися сліди від патронного упору у вигляді слабовидимих дрібних виступів і вм'ятин;

на краю дна гільз відобразився слід від гнізда зачепа викидача у виді слабовираженої дугоподібної вм'ятини;

на тильній стороні фланця гільз відобразився слід від зачепу викидача у вигляді лінійної здавленості завдовжки до 5,0 мм;

на корпусі гільз наявне роздуття корпусу гільзи до діаметру 10,5 мм. Діаметр дульця роздутий до 8,5–9,0 мм. На дульці та корпусі гільз наявний поздовжній розрив металу.

Рис. 5. Надана на дослідження гільза (зверху) та одна з експериментально стріляних з автомата АКМ гільз 5,45-мм проміжних патронів

Рис. 6. Дно гільз 5,45-мм проміжних патронів зразка 1974 року, що були експериментально стріляні з наданого на дослідження автомата АКМ

Під час порівняння слідів від зброї, з якої вона була стріляна, зі слідами на експериментально стріляних з наданого на дослідження автомата АКМ, як на гільзах 7,62-мм так і гільзах 5,45-мм патронів встановлена збіжність деяких загальних ознак (форма, розміри сліду від бойка ударника) та встановлена

збіжність окремих ознак – збіжність деталей мікрорельєфу у слідах від бойка ударника. Наявна розбіжність у дещо ексцентричному розташуванні сліду від удару бойка на капсулях 5,45-мм гільз пояснюється різницею в діаметрі дна гільз відносно 7,62-мм гільз. Сліди від патронного упору на 5,45-мм гільзах відображаються нестійко (пояснюється тим, що дно гільзи щільно не прилягає до патронного упору й інший тиск порохових газів під час пострілу). Слід від вікна зачепа викидача на 5,45-мм гільзах також відображається не стійко.

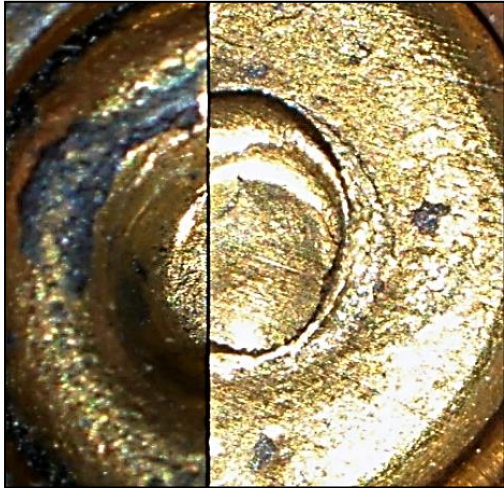

Рис. 7. Суміщення деталей мікрорельєфу у слідах від бойка ударника на досліджуваній гільзі та гільзі 7,62-мм проміжного патрона зразка 1943 року, експериментально стріляній з автомата АКМ, наданого на дослідження

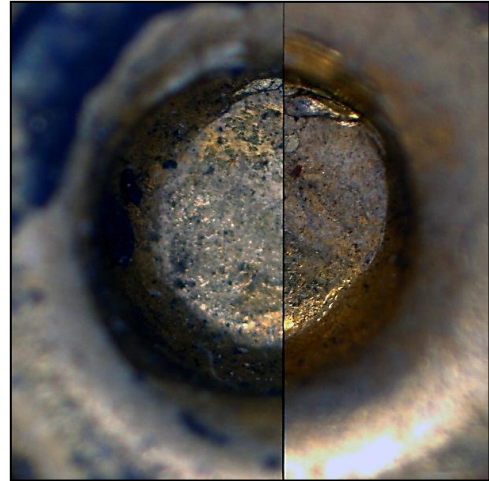

Рис. 8. Суміщення деталей мікрорельєфу у слідах від бойка ударника на досліджуваній гільзі та гільзі 5,45-мм проміжного патрона зразка 1974 року, експериментально стріляній з автомата АКМ, наданого на дослідження

Встановлена збіжність виявлених загальних та окремих ознак за наявності пояснених розбіжностей достатня для висновку про те, що надана на дослідження гільза 5,45-м проміжного патрона зразка 1974 року була стріляна з 7,62-мм автомата АКМ, що наданий на дослідження.

Дослідженням поверхні куль 5,45-мм проміжних патронів зразка 1974 року встановлено, що на кулях, на головних та хвостових частинах, відображаються сліди у вигляді поздовжніх трас та іноді короткі сліди від одного поля нарізу. Виявити сукупність окремих ознак у цих слідах не виявилось можливим. Це пояснюється тим, що діаметр кулі менший за діаметр каналу ствола і під час польоту кулі контактує з поверхнею каналу ствола ділянкою головної або хвостової частин (коливається в каналі ствола), відповідно фрагментарно відображається слід від одного з чотирьох слідів нарізів, мікрорельєф у яких також залежить від положення кулі.

Рис. 9. Кулі 5,45-мм проміжних патронів, які були вистріляні з 7,62-мм автомата АКМ

Проведеними дослідженнями встановлено, що з 7,62-мм автомата АКМ можливо проводити одиночні постріли 5,45-мм проміжними патронами зразка 1974 року шляхом закріплення фланця гільз патронів під зубом зачепа викидача (через вікно викиду гільз або натисканням на патрон зі сторони дульної частини ствола шомполом).

На корпусі гільз 5,45-мм проміжних патронів зразка 1974 року, що були стріляні з 7,62-мм автомата АКМ, наявне роздуття корпусу гільзи до діаметру 10,5 мм. На дульці та корпусі гільз наявний поздовжній розрив металу або кілька розривів.

У слідах від удару бойка на вищевказаних гільзах відображаються загальні та окремі ознаки бойка, що дозволяють ідентифікувати його зі слідами на гільзах штатних патронів.

На головних та хвостових частинах вистрелених з ствола 7,62-мм автомата АКМ кулях 5,45-мм проміжних патронів фрагментарно відображаються сліди від поля нарізу. Ідентифікувати кулі за цими слідами під час проведених досліджень не виявилось можливим.

Викладена інформація може бути використана в експертній практиці під час дослідження гільз і куль патронів, стріляних із нештатної зброї (нештатного ствола).

Список використаних джерел

1. Кустанович С. Д. Судебная баллистика. М., 1956. 407 с.
2. Комаринец Б. М. Криминалистическое отождествление огнестрельного оружия по стреляным гильзам : пособие. М., 1955. 386 с.
3. Филиппов В. В. Методика определения модели огнестрельного оружия по следам на пулях и гильзах. Методика. М., 1971. 40 с.
4. Малий П. В. Можливість проведення пострілів з пістолета ПМ 9-мм пістолетними патронами зразку 1908 року (9 mm Parabellum). Сліди на кулях та гільзах в результаті даних пострілів. *Судово-експертна діяльність. Практика. Досвід. Проблеми*. Випуск 31. Київ, 2017.

Малимон Валентина,

завідувач сектору № 1
(м. Золотоноша) відділу судової
експертизи Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ БЕНЗОПИЛ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Широкий асортимент ручного інструменту і наповненість ринку виробами іноземного виробництва, у тому числі сумнівної якості, призводить до появи проблеми із правильною ідентифікацією об'єктів під час проведення товарознавчих експертиз.

На стадії ідентифікації об'єкта необхідно виявити відповідності досліджуваного товару базовій моделі (зразку), що характеризується тією самою сукупністю показників, або інформації про товар, що подається на маркуванні, у товарно-супровідних або нормативних документах [1].

Під час оцінки об'єктів дослідження необхідно виходити з їх призначення, специфічних вимог, що до них ставляться, і сукупності одиничних показників властивостей та якості [2, с. 26].

Під час проведення товарознавчого дослідження експертом проводилась ідентифікація бензинових пил торгівельної марки «Stihl», пошук на ринку подібних об'єктів з метою подальшого визначення їх ринкової вартості.

Stihl (офіційна назва Andreas Stihl AG & Company) – міжнародна компанія, що виготовляє мотоінструмент: бензопили, мотокоси, газонокосарки, бензорізи та ін. STIHL має власні заводи в Німеччині, Швейцарії, США, Бразилії, Китаї, а також завод дочірньої компанії VIKING в Австрії [3].

Бензопила (як різновид мотопилки) – ручний інструмент, оснащений двигуном внутрішнього згоряння і призначений для розрізання (розпилювання) дерева (деревини) під час робіт із догляду за лісами, садами і парками та заготовки дров, а також на будівництві, у боротьбі з лісовими пожежами тощо. Спеціалізовані бензопилки призначені для різання бетону чи каменю.

Об'єктами дослідження є дві бензопили торгівельної марки «Stihl» моделі MS 180, одна з яких представлена на дослідження, інша досліджуватиметься без об'єкта за наданими документами. Інформація, вказана в документах, може бути використана для складання висновків про відповідність характеристик якості виробів і процесів, що відбулися з виробом, нормативним показникам, про можливі зміни якості виробів, ступені його зміни і багато інших (залежно від поставлених перед експертом питань) [2, с. 25].

Під час проведення судової товарознавчої експертизи для визначення показників якості інструментів, як і інших товарів, застосовується органолептичний метод досліджень, який ґрунтується на сприйнятті властивостей товарів органами чуттів експерта. Саме цей метод дає змогу ідентифікувати об'єкт і в комплексі з супровідними документами встановити або спростувати його оригінальність, що в майбутньому полегшує процес визначення вартості цього виду товару під час проведення експертизи.

У результаті маркетингового дослідження ринку господарських товарів було встановлено, що модель MS 180 бензопили торгової марки «Stihl» представлена на ринку з різними технічними характеристиками.

Вочевидь, технічні характеристики оригінальних бензопил, представлених на сайтах офіційних дилерів марки «Stihl», відрізняються від технічних характеристик бензопил «Stihl», що пропонуються до продажу продавцями, які не є офіційними дилерами марки «Stihl» (див. таблицю 1) [4].

Таблиця 1

Технічні характеристики бензопил марки «Stihl» MS 180

Характеристики технічні	Stihl MS 180 (оригінал)	Stihl MS 180 (не оригінал)*
Виробник	<u>Stihl</u>	Китай, Польща
Потужність, к. с./кВт	2/1,5	2/1,5–3,8/2,8
Довжина шини, см	35	35–45
Об'єм двигуна, куб. см	31,8	31,8–52
Вага, кг	4,1	4,9–6,0
Ємність паливного бака, л	0,25	0,25–0,27
Кількість обертів макс, об/хв	12000	2800–11000*

* Із сайтів мережі Інтернет

Експертом встановлювалися ймовірні ознаки оригінальності представленої бензопили «Stihl» модель MS 180 (відповідно до офіційного сайту виробника (<https://www.stihl.ua/>) та використаних джерел) [5; 6; 7]: 1) усі оригінальні бензопили мають гарантійні і серійні номери, які вказані в різних місцях. Під час огляду досліджуваної бензопили виявлені номери: на глушнику, під глушником, на торцевій та боковій частині картера, на наклейці на решітці захисту, на тильній стороні верхньої кришки, на кришці бензинового бака; 2) логотипи «STIHL» виявлені: на наклейці на решітці захисту, на глушнику, на стартері, на картері, на шині, на кришках масляного і бензинового баків, ручці управління подачі палива та ручці-запобіжнику, на футлярі шини з ланцюгом; 3) позначки моделі на наклейці на картері, на кришці стартера – MS 180; на корпусі пили, під глушником виявлена наклейка з серійним номером, моделлю. З огляду на те, що написи на наклейці частково пошкоджені, інформація про країну-виробника і штрих-коди відсутня; 4) на глушнику виявлені сліди у вигляді мітки бежевого кольору. Встановлено, що на глушниках усіх без винятку оригінальних пил марки «STIHL» є помітки тепловим олівцем у вигляді фарби, що свідчить про проходження цією бензопилою заводських випробувань; 5) напис логотипу на пусковому пристрої нанесена крупним чорним шрифтом – STIHL, назва моделі – нижче і трохи правіше логотипу – MS180; 6) циліндр бензопили світло-сірого кольору; 7) при зніманні верхньої кришки виявлений повітряний фільтр, який

має жорстку структурну форму та надсвічник (штекер проводу системи запалювання) темно-червоного кольору із гумового матеріалу; 8) провід, що підводиться до металевої пластини для переривання іскри чорного кольору.

Загальний вигляд та особливості визначення оригінальності бензопили представлені на рис. 1–10.

Рис. 1–10. Загальний вигляд представленої бензопили та ознаки її оригінальності

Пакування та інструкція на бензопилу відсутні. Під час додаткового допиту потерпілого встановлено, що бензопила була придбана в магазині, який є офіційним дилером торгової марки «STIHL». Усі вищеописані ознаки, виявлені при візуальному огляді бензопили, дають підстави стверджувати, що досліджувана бензопила є оригінальною бензопилою торгівельної марки «STIHL».

Для вирішення питання щодо ідентифікації бензопили марки «Stihl» MS 180 (без об'єкта) в розпорядження експерта наданий документ із зазначенням дати придбання виробу, його товарного та технічного стану, виробника.

Експертом розраховані середні ринкові вартості оригінальних і неоригінальних бензопил марки «Stihl» MS 180 відповідно до цінових пропозицій мережі Інтернет станом на березень 2025 року (рис. 11).

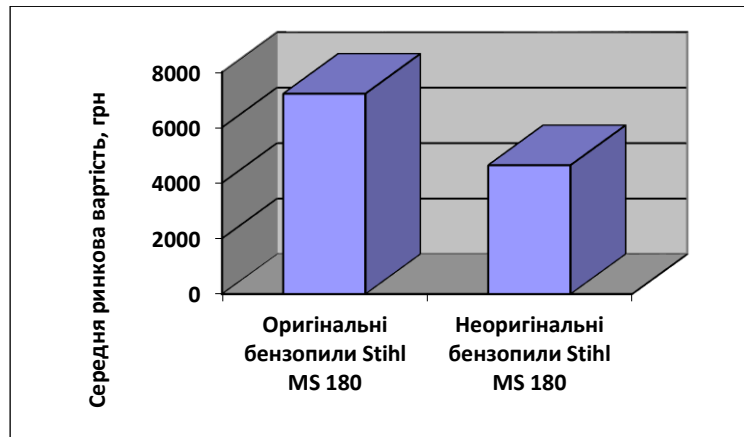

Рис 11. Середні ринкові вартості бензопил марки «Stihl» MS 180

Як видно з діаграми, вартість оригінальних бензопил значно вища вартості неоригінальних бензопил. Після направлення клопотання щодо надання інформації, необхідної для ідентифікації об'єкта, а саме: товарно-супровідних документів, встановлення місця придбання бензопили, встановлення серійного та гарантійного номерів об'єкта та отримання додаткової інформації, у ході проведення дослідження експертом встановлені ознаки неоригінальності досліджуваної бензопили: 1) бензопила придбана на ринку. Продаж оригінальних інструментів з офіційною гарантією здійснюється тільки через офіційну дилерську мережу, яка представлена на офіційному веб-сайті www.stihl.ua; 2) відсутність гарантійного талону із мокрою печаткою і адресою офіційного дилера «Stihl»; 3) відсутність серійних і гарантійних номерів на різних частинах бензопили (усі оригінальні інструменти мають свій гарантійний і серійний номер, визначене маркування; серійні номери вказані в кількох місцях і повинні збігатися); 4) вартість, за якою була придбана досліджувана бензопила, є значно нижчою порівняно з ціновими пропозиціями в дилерській мережі; 5) виробник досліджуваної бензопили (відповідно до представленої інформації) – Польща. Власні заводи «Stihl» є тільки в 5 країнах: Німеччина, Швейцарія, США, Бразилія і Китай. У Польщі заводу з виробництва інструментів «Stihl» немає.

Усі вищеописані ознаки дають підстави стверджувати, що досліджувана за матеріалами бензопила є неоригінальною.

Правильна ідентифікація об'єктів дала змогу провести подальше дослідження і визначити ринкову вартість бензопил, підбираючи подібні об'єкти в певному ціновому діапазоні, використовуючи порівняльний та витратний методичний підходи.

Список використаних джерел

1. Ідентифікація товарів. URL: https://pidru4niki.com/15941024/ekonomika/identifikatsiya_tovariv (дата звернення 23.03.2025).
2. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика : навчально-практичний посібник / Архіпов В. В. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 306 с.

3. Stihl. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Stihl> (дата звернення 24.03.2025).
4. Бензопила MS 180. URL: <https://www.stihl.ua/uk/p/benzopyly-elektropyly-akumulatorni-pyly-benzopyla-ms-180-650> (дата звернення 25.03.2025).
5. Будьте обережні або як не купити підробку Stihl. URL: <https://www.stihl.ua/uk/aktuel/vazhlyva-informatsiia/kopii-ta-pidrobki> (дата звернення 26.03.2025).
6. Розпізнай підробку інструменту Stihl, Бензопили. URL: <http://khk.in.ua/catalog/index.php> (дата звернення 26.03.2025).
7. Штиль та Китай. Як убезпечити себе? URL: http://www.lider.co.ua/%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BB%D1%8C_%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9 (дата звернення 26.03.2025).

Марчишинець Сергій,

кандидат економічних наук, завідувач
відділу економічних досліджень
Полтавського НДЕКЦ МВС

Кузьменко Олена,

судовий експерт відділу економічних
досліджень Полтавського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ БЮДЖЕТНИМ УСТАНОВАМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Натепер в умовах воєнного стану організація публічних закупівель на основі прозорого та конкурентного підходу до придбання товарів, робіт і послуг стає важливим елементом управління національною економікою. Прозорі, ефективні та чесні публічні закупівлі для України сьогодні є рушієм економічного зростання, що створює нові можливості для бізнесу та робочі місця для населення. Для України це стало актуальним питанням не лише для економіки, а й для функціонування суспільства в цілому.

Вторгнення в Україну російських окупантів змінило підходи до основних складових економіки, у тому числі до публічних закупівель. Режим воєнного стану вніс свої корективи в публічні закупівлі в Україні, законодавство стрімко змінюється, а обставини його застосування іноді змінюються ще швидше. У воєнний час діють всі ті самі заборони, що й у мирний: не можна красти, не можна зловживати, не можна неефективно витратити обмежені ресурси. У цих умовах питання відповідальності за фінансові порушення, вчинені у воєнний час, стає як ніколи актуальним.

Слід зазначити, що у сфері публічних закупівель можливі різні види відповідальності, а саме:

господарсько-правова (тобто відповідальність, передбачена в договорі про закупівлю або в договорі, укладеному без використання електронної системи закупівель);

цивільно-правова (відповідальність за позадоговірну шкоду, у тому числі за шкоду, завдану внаслідок перевищення повноважень або зловживання службовим становищем);

дисциплінарна (відповідальність за трудовим договором, Кодексом законів про працю України або дисциплінарним статутом);

адміністративна (відповідальність за Кодексом України про адміністративні правопорушення);

кримінальна (відповідальність за Кримінальним кодексом України).

Діяльність суб'єктів господарювання публічного сектору у сфері публічних закупівель завжди привертає увагу громадськості, оскільки нерідко йдеться про мільйонні контракти.

За інформацією Міністерства економіки України, незважаючи на повномасштабну війну РФ проти України, загальна кількість завершених закупівель у системі публічних закупівель Prozorro у 2022 році становила 2,8 млн договорів на суму 484 млн грн. При цьому кількість конкурентних закупівель минулого року становила приблизно 160 тисяч, а сума укладених договорів – 198 млн грн.

Загальна кількість замовників у 2022 році становила приблизно 30 тисяч, із яких 16 тисяч оголосили конкурентні закупівлі. Загальна кількість претендентів становила майже 181 тис., а участь у конкурентних торгах взяли 33 тис. учасників.

Також за даними Міністерства економіки України в системі публічних закупівель у 2023 році обсяг закупівель, проведених через систему Prozorro, збільшився втричі – до 480 млрд грн порівняно з минулим роком [5].

У процесі публічних закупівель одним із основних критеріїв оцінки їх ефективності та індикатором досягнення економії є ціна. Саме тому зміни ціни під час виконання договору про закупівлю є предметом особливої уваги контролюючих та правоохоронних органів.

Під час досудових розслідувань правоохоронні органи все частіше порушують питання щодо розкрадання бюджетних коштів посадовими особами бюджетних установ під час проведення публічних закупівель через фіктивні підприємства, придбання товарів, робіт, послуг за «завищеними цінами», а також визначення розміру збитків за результатами закупівель унаслідок укладення додаткових угод про зміну ціни, а саме її збільшення на одиницю товару. Прикметно, що основною кваліфікуючою ознакою у фабулах розслідувань в економічних кримінальних провадженнях у всіх без винятку правоохоронних органах є поняття закупівлі за «завищеною ціною» та порушення принципу максимальної економії, ефективності та пропорційності.

У своїй діяльності правоохоронні органи оцінюють дії, вчинені порушником для настання негативних наслідків. Наприклад, чи передбачав керівник замовника можливість нанесення шкоди підприємству або місцевій громаді при підписанні додаткових угод про збільшення ціни. На думку правоохоронних органів, керівник замовника повинен це враховувати, перевіряти ціни та визначати всі можливі ризики, можливу економію та ефективність використання коштів за конкретною закупівлею.

Однак слід зазначити, що чинне законодавство України не містить словосполучення «завищені ціни». Так само відсутні такі правові поняття як: «справедлива ціна», «допустима націнка» тощо, ні в Кримінальному кодексі України, ні в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для потреб замовників, які передбачені Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його введення або відміни», ні в спеціальному Законі України «Про публічні закупівлі». Останній містить лише визначення термінів «очікувана вартість», «аномально низька ціна» та «зменшена ціна» [1; 2; 3]. Крім того, слід зазначити, що наразі в Україні Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів здійснює державний нагляд (контроль) у сфері ціноутворення лише щодо соціально значущих продуктів, бензину та дизельного палива.

Тому під час судового розгляду справ щодо використання бюджетних коштів за договорами, укладеними за результатами публічних закупівель, виникають ситуації, коли для встановлення певних обставин справи або фактів необхідно отримати інформацію, що належить до спеціальних знань і не може бути отримана інакше як шляхом звернення з переліком запитань до експертної установи або експерта.

Як зазначають В. І. Васишинчук та В. Р. Сливенко, найбільшою проблемою при визначенні збитків у разі порушення законодавства у сфері публічних закупівель є відсутність єдиної методики розрахунку таких збитків органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері державного фінансового контролю [4]. Це, на думку науковців, унеможливорює ефективне відшкодування виявлених збитків.

Незважаючи на вищезазначене, ініціатори призначення судово-економічної експертизи часто ставлять питання, пов'язані з публічними закупівлями, наприклад: «Чи підтверджено документально, що замовник «...» порушив принцип максимальної економії, ефективності та пропорційності при укладенні додаткової угоди № _ від _ до Договору про закупівлю № _ від _ з ТОВ «.....» щодо зміни ціни за одиницю товару (а саме, збільшення ціни за одиницю товару), що призвело до завдання збитків. Якщо так, то який розмір збитків, завданих бюджетній установі внаслідок зміни істотних умов, зокрема ціни в договорі, укладеному за результатами процедури закупівлі?»

При проведенні судово-економічних експертиз експерт повинен враховувати такі умови:

матеріальна шкода (збитки) бюджетній установі має бути встановлена органом, до основних завдань та функцій якого належить фінансовий контроль за дотриманням законодавства у сфері державних закупівель;

документальне підтвердження збитків за безпідставне перерахування коштів може здійснюватися з урахуванням висновків інших видів експертиз.

Отже, враховуючи зміни та відсутність методики визначення збитків у сфері публічних закупівель, перед ініціаторами проведення судово-економічної експертизи можуть постати такі питання:

Чи підтверджуються документально висновки, викладені в акті перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо завищення обсягів публічної закупівлі (назва товару, робіт, послуг) на суму (вказати суму) порівняно з умовами договору (номер, дата), укладеного за результатами конкурсних торгів?

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо безпідставного перерахування бюджетних коштів у розмірі (вказати суму) з урахуванням висновків інших видів перевірок?

Правоохоронним органам мають бути надані документальні підтвердження на підтвердження розрахунку суми збитків, завданих додатковими угодами до договорів про закупівлю, які збільшують ціну за одиницю товару під час проведення економічної експертизи:

акт ревізії (перевірки), яким встановлено порушення тендерного законодавства, у тому числі документи, що використовуються ревізорами (інспекторами) під час здійснення державного фінансового контролю;

висновки інших видів експертиз, якими встановлено завищення ціни за одиницю товару;

рішення суду про визнання недійсними додаткових угод;

первинні та бухгалтерські документи, що містять інформацію про господарські операції.

Тому обізнаність судово-слідчих органів з процесуальними можливостями судової економічної експертизи, предметом її дослідження, а також компетентністю експертів впливає на правильність постановки питання перед експертом-економістом, а отже, на повноту економічного дослідження, його якість та строки проведення.

Як свідчить практика, неефективне використання бюджетних (публічних) коштів у сфері публічних закупівель призводить до значних збитків державі, територіальним громадам та об'єднанням територіальних громад. Тому з метою мінімізації ризиків, пов'язаних із порушенням процедур закупівель та неефективним і нераціональним використанням коштів, пропонується розробити та затвердити методику проведення судової економічної експертизи господарських операцій, пов'язаних із коливанням цін за одиницю продукції в розрізі договорів, укладених за результатами публічних закупівель. Зокрема, необхідно визначити порядок проведення такої економічної експертизи, документи, які можуть бути предметом експертизи, та методи, які можуть бути використані. Саме розробка таких науково-методичних підходів є перспективним напрямом подальших досліджень щодо економічного та ефективного використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (дата оновлення 01.02.2025). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 28.04.2025).

2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 №922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#n943> (дата звернення 28.04.2025).

3. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-п#Text> (дата звернення 28.04.2025).

4. Удосконалення кримінальної відповідальності за злочини у сфері державних закупівель / [Василинчук В. І., Сливенко В. Р.]. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1/URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/625/2/vasulchuk_ua.pdf (дата звернення 23.10.2023).

5. Підсумки публічних закупівель: У 2023 році обсяги закупівель зросли утричі – до 480 млрд грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumky-publichnykh-zakupivel-u-2023-rotsi-obsiah-y-zakupivel-zrosly-utrychi-do-480-mlrd-hrn> (дата звернення 03.13.2025).

Мар'ян Марина,

головний судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В СЛІДЧО-ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ

Кримінальний процесуальний кодекс України (в подальшому КПК) – кодифікований закон, що визначає порядок кримінального провадження на території України, ухвалений Верховною Радою України 13 квітня 2012 року, набрав чинності 20 листопада 2012 року, який є нині чинним та прийшов на зміну Кримінально-процесуальному кодексу України 1961 року [1].

На сьогодні вчені та практики приділяють багато уваги аналізу норм нового КПК України, які постійно вдосконалюються, виходячи вже з практичного їх застосування саме в слідчо-оперативній практиці.

У межах кримінального провадження постала необхідність у проведенні додаткових і повторних експертиз. Але спілкуючись із слідчими підрозділами, їх відповідь полягає в тому, що в новому КПК (2012 року), на відміну від КПК 1961 року, такі види експертиз не передбачені, у зв'язку з чим виникають певні проблеми.

Дійсно, у КПК України 1961 року, зокрема в ст. 75 «Висновок експерта», чітко називалися види експертиз: «Якщо експертиза буде визнана неповною, або не досить ясною, може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому, або іншому експертові. Коли висновок експерта буде визнаним необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або інакше викликає сумніви в його правильності, може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові або іншим експертам» [1].

Це стало підставою для деяких слідчих та інших працівників стверджувати про те, що через відсутність цих норм у новому КПК такі види експертиз у кримінальному провадженні не можуть бути призначені.

Аналіз норм нового КПК показав, що дійсно, у жодній із його статей такі терміни, як «додаткова», «повторна», «комплексна», «комісійна» експертиза не вказані.

Разом із тим аналіз норм нового КПК свідчить про таке.

«Стаття 101. Висновок експерта

8. Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки» [2].

Отже, по суті тут йдеться про комплексну чи комісійну експертизу.

«Стаття 244. Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта

6. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок» [2].

Отже, по суті тут йдеться про додаткову чи повторну експертизу.

«Стаття 332. Проведення експертизи за ухвалою суду

2. Суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:

1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності» [2].

Отже, по суті тут йдеться про наявність у справі повторних експертиз.

«Стаття 356. Допит експерта в суді

4. Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження» [2].

Отже, по суті тут йдеться про наявність у справі повторних експертиз.

Таким чином, аналіз названих статей дає підставу для висновку про те, що відсутність в новому КПК термінів «повторна» та «додаткова» ще не означає, що такі поняття та, відповідно, види експертиз відсутні.

Логіку законодавця в цьому питанні важко зрозуміти, оскільки в інших чинних законах такі визначення існують.

Так, у Законі України «Про судову експертизу» вказано:

«Стаття 4. Гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку

Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: можливістю призначення повторної судової експертизи» [3].

Також можна послатися і на такі статті Цивільного процесуального кодексу України, які крім самих термінів дають і їхнє тлумачення:

«Стаття 103. Призначення експертизи судом

2. У разі необхідності суд може призначити декілька експертиз, додаткову чи повторну експертизу.

3. При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. Суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно. У разі необхідності може бути призначено декілька експертів для підготовки одного висновку (комісійна або комплексна експертиза)» [4].

«Стаття 111. Комісійна експертиза

1. Комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань.

2. Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності» [4].

«Стаття 112. Комплексна експертиза

1. Комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань.

2. У висновку експертів зазначається, які дослідження і в якому обсязі провів кожний експерт, які факти він встановив і яких висновків дійшов. Кожен експерт підписує ту частину висновку, яка містить опис здійснених ним досліджень, і несе за неї відповідальність.

3. За результатами проведених досліджень, узагальнення та оцінки отриманих результатів експертами складається та підписується єдиний висновок, в якому формулюється загальний висновок щодо поставлених на вирішення експертизи питань або питань. У разі виникнення розбіжностей між експертами висновки оформлюються відповідно до частини другої статті 111 цього Кодексу» [4].

«Стаття 113. Додаткова і повторна експертиза

1. Якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам).

2. Якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам)» [4].

Підтвердженням цього можуть служити і положення «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у

редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5), де в Загальних положення зазначається таке:

«1.2.13. Згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи.

Первинною є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше.

Додатковою є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи.

Повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті самі об'єкти і вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз).

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), або керівником експертної установи.

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» [5].

Отже, проведений нормативно-правовий аналіз норм різних законів і інструкцій свідчить про помилковість позиції деяких працівників поліції і дає змогу зняти деякі проблемні питання в організації слідчо-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. URL: https://wikipedia.org/wiki/Кримінально-процесуальний_кодекс_України (дата посилання 12.03.2025).
2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата посилання 12.03.2025).
3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата посилання 12.03.2025).
4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата посилання 12.03.2025).
5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата посилання 12.03.2025).

Мар'ян Микола,
завідувач сектору почеркознавчих
досліджень відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

ПИТАННЯ ЩОДО НЕМОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ НА ЗАМОВЛЕННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розгляд будь-якої цивільної справи має ґрунтуватися на доказах. Відповідно до ч. 1 ст. 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [1].

Ефективною формою та одним із процесуальних джерел доказів під час розгляду цивільних справ є висновок експерта. Відповідно до ч. 1 ст. 102 ЦПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством [1].

Відповідно до ч. 3 ст. 102 та ст. 106 ЦПК України висновок експерта може бути підготовлений на замовлення учасника справи [1]. З огляду на цю норму статті кодексу позасудове експертне дослідження, оформлене висновком експерта, може бути складене на підставі звернення-заяви учасника справи чи його законного представника у межах розгляду цивільної справи.

Частиною статті 102 ЦПК України у висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом - також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [1].

Відповідно до ч. 6. ст. 106 ЦПК України у висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду та експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок [1].

Судовий експерт відповідно до ч. 8. ст. 72 ЦПК України має право відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою [1].

Якщо у випадку складання висновку експерта на замовлення учасників справи з приводу попередження експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок все зрозуміло, то у випадку складання повідомлення про неможливість проведення експертизи не все так однозначно.

У вказаних вище статтях ЦПК України відсутні посилання щодо порядку дій судового експерта, якому доручено складання висновку, з приводу того, що робити за відсутності можливості провести повне та об'єктивне дослідження

через низку причин, які не залежать від судового експерта. Як приклад, незадоволення клопотання судового експерта, незабезпечення доступу до об'єкта дослідження та інші причини, які визначені законодавством.

Виходячи із ст. 102 та ст. 106. ЦПК України судовий експерт, якому доручено складання висновку експерта, не має можливості повідомити про неможливість проведення експертизи з об'єктивних на те причин, які не залежать від його волі. Відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на судового експерта обов'язків, передбачено ч. 8 ст. 72 ЦПК України, лише у випадку призначення експертизи судом [1].

А тому судовий експерт відповідно до вище вказаних норм ЦПК України позбавлений вмотивованої можливості заявити про відмову від виконання покладених на нього обов'язків.

Враховуючи викладене вище, це питання, можливо, потребує врегулювання на законодавчому рівні з метою захисту своїх прав як судового експерта в цивільному судочинстві під час повідомлення про неможливість проведення експертизи на замовлення учасників справи.

Список використаних джерел

1. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 17.04.2024).

Метлицька Олена,

доктор сільськогосподарських наук,
головний судовий експерт відділу
біологічних досліджень та обліку
Полтавського НДЕКЦ МВС

Канюка Олена,

заступник завідувача відділу
біологічних досліджень та обліку
Полтавського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ ПРАВДОПОДІБНОСТІ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ОБМЕЖЕНОЇ КІЛЬКОСТІ ІДЕНТИФІКОВАНИХ ДНК-ЛОКУСІВ

Аналіз спорідненості в судовій експертизі передбачає перевірку альтернативних або конкуруючих гіпотез відносно такої спорідненості. У цьому контексті такий аналіз, що ґрунтується на надійних математичних алгоритмах, є необхідним для ідентифікації невпізнаних тіл чи їх частин, постачальників біологічних слідів у кримінальних провадженнях, визначення біологічного батьківства / материнства, біологічної спорідненості між дитиною і одним із батьків, повнорідними братами / сестрами, тощо [1].

Оцінка ймовірності спорідненості в сучасних криміналістичних дослідженнях ґрунтується на розрахунку індексу правдоподібності (LR) згідно з теоремою Байєса і являє собою співвідношення двох ймовірностей однієї події при різних гіпотезах. Індекс правдоподібності дає змогу підтвердити або спростувати дві робочі гіпотези: 1) джерело доказу і підозрюваний є однією особою; 2) джерело доказу є випадковою особою, що не пов'язана із підозрюваним [2].

LR – це ймовірність у межах гіпотези того, що профіль підозрюваного і профіль біологічного сліду з місця події є ідентичними, дорівнюють X , поділеному на відповідну ймовірність у межах гіпотези. Чим більше значення LR, тим сильніше рівень статистичного доказу на користь гіпотези, що біологічний слід і підозрюваний належать одній особі [3; 4].

Існують формалізовані визначення інтерпретації значень індексу правдоподібності, який коливається в межах від 1 до 10000, при цьому ступінь ствердження гіпотези обвинувачення при LR від 1 до 10 відповідає низькому рівню ймовірності, а значення LR, що перевищує 10000, відповідає дуже високому ступеню ймовірності твердження гіпотези обвинувачення [5].

Основою статистичних розрахунків у молекулярно-генетичних судових експертизах є ДНК-профіль, що являє собою спектр виявлених алелів STR-локусів за допомогою комерційних тест-систем. Наразі в системі науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України найчастіше застосовуються набори реагентів GlobalFiler™ PCR Amplification Kit та PowerPlex Fusion 6C System, які дозволяють отримати інформацію за 24 та 27 STR-локусами. Зазначені набори реагентів майже витіснили менш інформативну тест-систему – AmpFLSTR Identifier Plus PCR Amplification Kit, що дозволяла отримати інформацію лише за 16 генетичними локусами.

Для кожного ДНК-локусу відомі всі можливі алелі і їх частоти в популяції, за якими проводяться надалі розрахунки частот генотипів і власне частоти досліджуваного профілю [6; 7]. Однак у випадках, коли судовому експерту-генетику на дослідження потрапляє біологічний матеріал із явними ознаками гнилісних процесів (наприклад, кісткові рештки), виявити всі алелі в ДНК-профілі не завжди можливо. Таке «випадіння» алелів може бути результатом різних причин, основною з яких є деградація ДНК, що призводить до неможливості синтезу в ПЛР, як правило, продуктів більшої довжини. Окрім того, коли в досліджуваному зразку присутня незначна кількість ДНК, стохастичні ефекти можуть бути причиною того, що ДНК-матриця деяких алелів буде недостатньо представлена в реакції ПЛР, що і призводить до їх «випадіння».

Акцентуємо увагу на тому, що виявлений неповний профіль особи, яку необхідно ідентифікувати за наявності визначених генетичних ознак її близьких родичів, може приводити до ускладнення інтерпретації отриманих результатів LR, а отже потребує формулювання менш категоричних висновків згідно із затвердженими методичними рекомендаціями.

До Полтавського НДЕКЦ МВС надійшла постанова про призначення судової молекулярно-генетичної порівняльної експертизи. Згідно з матеріалами зазначеної постанови Електронний реєстр геномної інформації людини виявив

ймовірний збіг спорідненості між ДНК-профілем трупа невпізнаної особи чоловічої генетичної статі (Особа 1) та його ймовірною дочкою (Особа 2). А також слідчим було надано зразок букального епітелію ймовірного повнорідного брата (Особа 3). Аналіз ДНК-профілю фрагмента черепа (Особа 1), який був отриманий у 2015 році за використання комерційного набору Identifiler Plus PCR Amplification Kit, показав «випадіння» алелів для 5 локусів із 16, тобто доступними для проведення порівняльного аналізу з подальшими статистичними розрахунками виявилися лише 11 локусів. У кожному із цих 11 локусів один із алелів (IBD) був спільним, а розбіжності спостерігалися лише для одного STR локуса: VWA, із значеннями 16, 16 у Особи 1 та 18, 19 для Особи 2. Розрахунок індексу правдоподібності для оцінки імовірності спорідненості між батьком та його ймовірною дитиною становив $2,89 \times 10^1$, тобто відповідав ступеню ствердження гіпотези нижче середнього (показник 28,9 перебував у діапазоні 10–100, тобто імовірність того, що Особа 1 є батьком Особи 2 лише у 28,9 разів вища, ніж якщо їх ДНК-профілі належать випадковим неспорідненим особам із тієї самої популяції). Для наочності отриманої статистичної оцінки розраховане значення LR при переведенні у відсоткову форму дорівнювало 96,6595 % і ще більше ускладнило інтерпретацію отриманого результату.

Розрахунок індексу правдоподібності між невстановленою особою чоловічої генетичної статі (Особа 1) та його ймовірним повнорідним братом (Особа 3) дозволив узяти для розрахунку лише 9 генетичних локусів, за якими спостерігався збіг одного (або двох) спільних IBD-алелів, що призвело до отримання $LR = 9,74$, тобто це значення відповідало низькому ступеню ствердження гіпотези (1–10) про те, що порівнювані особи є повнорідними братами, при цьому відсоткове значення ймовірності цієї події становило 90,6887 %.

Для підтвердження або спростування гіпотези про те, що Особа 2 є біологічною донькою невстановленої Особи 1, експертом було сформоване клопотання про додаткове надання зразка букального епітелію від біологічної матері Особи 2 для проведення аналізу біологічного батьківства (paternity trio). Встановлення ДНК-профілю матері Особи 2 з подальшим розрахунком LR для оцінки ймовірності батьківства дозволило виключити Особу 1 як ймовірного батька Особи 2.

Аналіз ДНК-профілів Особи 2 та її дядька по батьківській лінії, яким є Особа 3, дозволив відзначити суттєву тотожність їх профілів за всіма дослідженими локусами (по одному IBD-алелю в кожному локусі), окрім трьох, що безперечно доводить їх близьку генеалогічну спорідненість (зважаючи на можливість існування різних родинних сценаріїв у цій сім'ї). Логічно припустити, що якщо Особа 2 не може бути донькою Особи 1, то за наявності високої генетичної спорідненості із своїм дядьком по батьківській лінії (Особа 3), відповідно Особа 1 не може бути повнорідним братом Особи 3. Проте отриманий статистичний розрахунок спорідненості LR між передбачуваними повнорідними братами навіть за його низького ступеня ствердження такої гіпотези ($LR = 9,74$, 90,6887 %) не дозволяє проігнорувати цей факт при формуванні експертного висновку.

Отже, з урахуванням алгоритмів формування висновків у разі отримання сумнівних результатів статистичних обрахунків, висновок експерта був сформований таким чином:

«Особа 3 може бути біологічним повнорідним братом невстановленої особи чоловічої генетичної статі (Особа 1). Ймовірність цієї події не виключається і становить не менше ніж 90,68873236 %.

Незважаючи на наведені розрахунки, отриманий результат LR (9,74), що відповідає низькому ступеню ствердження висунутої гіпотези, не дає змоги сформулювати категоричний висновок про наявність спорідненості між невідомою особою чоловічої генетичної статі (Особа 1) та Особою 3.

Для підтвердження або спростування результату розрахованої спорідненості необхідно провести додаткове молекулярно-генетичне дослідження кістки, що належить невстановленій особі чоловічої генетичної статі, та зразка букального епітелію Особи 3, з визначенням та подальшим порівнянням їх ДНК-профілів Y та/або X хромосом. Також необхідним є проведення дослідження кістки невідомої особи чоловічої генетичної статі за використання сучасного набору для ампліфікації аутосомальної ДНК – GlobalFiler™ PCR Amplification Kit та PowerPlex Fusion 6C System з метою збільшення кількості ідентифікованих генетичних локусів, доступних для проведення порівняльного дослідження».

Отже, під час виконання порівняльних експертиз, які передбачають використання розрахунків індексу правдоподібності, експертам-генетикам необхідно із особливою обережністю проводити інтерпретацію отриманих результатів статистичного аналізу (біологічної спорідненості), особливо в тих випадках, коли ДНК-профіль особи, яка підлягає ідентифікації, є неповним (унаслідок випадіння алелів, насамперед високополіморфних локусів), для недопущення хибних результатів проведення досудових розслідувань у кримінальних справах, що ґрунтуються на висновках молекулярно-генетичних судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Egeland T., Vigeland M. Kinship cases with partially specified hypotheses. *Forensic Sci Int Genet.* 2025. Mar, 29:78:103270 doi:10.1016/j.fsigen.2025.103270. Online ahead of print.
2. Collins A. & Morton N.E. Likelihood ratios for DNA identification. *Proc. Nat. Acad. Sci.* 1994. USA 91:6007–6011.
3. Egeland T., Slooten K. The likelihood ratio as a random variable for linked markers in kinship analysis. *Int J Legal Med.* 2016 Nov;130(6):1445-1456. doi: 10.1007/s00414-016-1416-2. Epub 2016 Aug 13. PMID: 27519910.
4. Vigeland M. D., Marsico F. L., Piñero M. H., Egeland T. Prioritising family members for genotyping in missing person cases: a general approach combining the statistical power of exclusion and inclusion. *Forensic Sci Int Genet.* 2020, 49 Article 102376.
5. Статистичні розрахунки ймовірностей збігів між ДНК-профілями під час судових молекулярно-генетичних експертиз : метод. рек. / уклад.

С. В. Мартиненко, А. І. Сірівля, В. В. Марійко. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. 45 с.

6. Haned H., Egeland T., Pontier D., Pene L., Gill P. Estimating drop-out probabilities in forensic DNA samples: a simulation approach to evaluate different models. *Forensic Sci Int Genet.* 2011, 5 (5) pp. 525-531.

7. F. Van Nieuwerburgh, E. Goetghebeur, M. Vandewoestyne, D. Deforce. Impact of allelic dropout on evidential value of forensic DNA profiles using RMNE. *Bioinformatics.* 2009, 25(2), pp 225-229.

Милостива Дар'я,

кандидат сільськогосподарських наук,
судовий експерт лабораторії матеріалів,
речовин і виробів та біологічних
досліджень Дніпропетровського

НДІСЕ Міністерства юстиції України

Бабченко Анна,

кандидат біологічних наук, старший
науковий співробітник лабораторії
матеріалів, речовин і виробів
та біологічних досліджень

Дніпропетровського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МАС-СПЕКТРОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ АМПЛІФІКОВАНИХ ФРАГМЕНТІВ ДНК У СУДОВІЙ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Мас-спектрометрія є високоточним інструментом дослідження фізико-хімічних характеристик складних біологічних молекул. У галузях біології та хімії метод зарекомендував себе як надійний інструмент, який використовують для вирішення різноманітних фундаментальних наукових і прикладних завдань. Спроби впровадження мас-спектрометричних методів аналізу нуклеїнових кислот в арсенал судово-медичних молекулярно-генетичних лабораторій здійснено порівняно недавно [1, с. 1]. У 2008–2009 рр. компанією «Ibis» (пізніше – «Abbot Molecular», США) розроблено автоматизовану аналітичну платформу, що отримала комерційне найменування PLEX-ID. Це інструмент мас-спектрометричного аналізу ампліфікованих фрагментів ДНК для молекулярно-генетичної ідентифікації людини. Були проведені дослідження можливостей аналітичної платформи PLEX-ID та порівняння цієї технології з традиційним електрофоретичним аналізом поліморфізму ампліфікованих фрагментів ДНК людини та надано оцінку перспектив використання мас-спектрометричного аналізу для вирішення завдань сучасної судової генетики.

Процес мас-спектрометричного дослідження ампліфікованих фрагментів ДНК з використанням технології PLEX-ID умовно можна поділити на кілька

етапів, кожен із яких слід розглядати як окрему ланку спільного технологічного ланцюжка:

- ампліфікація фрагментів ДНК;
- очищення ампліконів;
- іонізація;
- одержання мас-спектрів;
- аналіз спектральних даних;
- аналіз встановлених генотипічних ознак.

Усі етапи є окремими завданнями, що відрізняються характерним набором специфічних особливостей.

Аналіз одержуваних мас-спектрів являє собою послідовне вирішення двох завдань. Перше полягає в точному визначенні мас-зарядового відношення для двох ланцюгів досліджуваного ДНК-фрагмента на підставі повного спектра їхніх протонуваних форм (так звана деконволюція спектрів). Це завдання вирішується вбудованими програмними засобами [2, с. 3].

Друге завдання аналізу – інтерпретація встановлених значень мас прямого і зворотного ланцюгів ДНК на рівні нуклеотидного складу досліджуваної молекули. Рівень точності визначення маси, що досягається в PLEX-ID, дає змогу визначати не тільки довжину амплікона (кількість мономерів), а й його нуклеотидний склад (без урахування послідовності). З одного боку, такий обсяг інформації виявляється зниженим порівняно з результатами електрофоретичного секвенування (традиційно застосовується при дослідженні мтДНК). Крім того, додатковим джерелом втрати інформації може стати наявність таких, наприклад, симетричних нуклеотидних замінів, як подвійна заміна $C \rightarrow T + T \rightarrow C$.

Існує інша принципова проблема, пов'язана з відсутністю доступних даних про популяційні частоти гаплотипів мтДНК, визначених на рівні саме нуклеотидного складу. Річ у тім, що частота зустрічальності мас-спектрометрично визначуваних мітотипів не може бути оцінена безпосередньо в наявних на цей час базах даних, тому що необхідна їхня попередня конвертація в єдиний формат. На практиці це означає неможливість імовірнісної оцінки виявленого збігу ознак, що є суттєвою перешкодою для впровадження мас-спектрометричного аналізу мтДНК в експертний процес. Особливий інтерес становлять результати аналізу змішаних препаратів мтДНК. Однією із заявлених переваг технології PLEX-ID мала стати висока ефективність розділення компонентів сумішей сумішей генетичного матеріалу кількох осіб. Така особливість цього методу теоретично очікувана [2, с. 5].

Таким чином, якщо не обговорювати низку невирішених на даний момент технічних проблем, підвищення інформативності аналізу поліморфізму STR-маркерів аутосомної ДНК може стати досить значущою перевагою мас-спектрометричного підходу. Реальна оцінка значущості ефекту розщеплення класичних алельних варіантів STR-локусів хромосомної ДНК вимагає ретельного вивчення статистичних показників потребує ретельного вивчення статистичних показників розподілу алельних мас-мікротипів у реальних популяціях.

Список використаних джерел

1. Van Steendam K, De Ceuleneer M, Dhaenens M, Van Hoofstat D, Deforce D. Mass spectrometry-based proteomics as a tool to identify biological matrices in forensic science. *Int J Legal Med.* 2013;127(2):287-98. doi: 10.1007/s00414-012-0747-x.
2. Oberacher H, Parson W. Судебная ДНК-дактилоскопия методом жидкостной хроматографии–масс-спектрометрии с электрораспылительной ионизацией. *Biotechniques.* 2007;43(4):vii–xiii. doi: 10.2144/000112581
3. Frumkin D, Wasserstrom A, Davidson A, Grafit A. Аутентификация образцов судебной ДНК. *Forensic Sci Int-Gen.* 2010;4(2):95–103. doi: 10.1016/j.fsigen.2009.06.009.

Михалків Марія,

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри фармацевтичної хімії
Тернопільського національного
медичного університету імені
І. Я. Горбачевського МОЗ України

Коробчук Василь,

завідувач відділу досліджень
матеріалів, речовин і виробів
Тернопільського НДЕКЦ МВС

Івануса Ірина,

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри фармацевтичної хімії
Тернопільського національного
медичного університету імені
І. Я. Горбачевського МОЗ України

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ НОВИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДЕЯКИХ «ДИЗАЙНЕРСЬКИХ» НАРКОТИКІВ, ПРИДАТНИХ ДЛЯ ТОКСИКОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

На початку 21 століття почали використовуватися синтетичні катіони як рекреаційні речовини. Вони, наразі, є другою за величиною групою нових психоактивних і небезпечних речовин, ідентифікованих у Європі та контрольованих EMCDDA [1; 2; 3]. Синтетичні катіони мають структуру, подібну до катіона, який в основному міститься в рослині *Catha edulis* Forsk (хат) та є β-кетаналогами амфетаміну. Ці сполуки мають фенетиламінову структуру та амфетаміноподібний стимулювальний ефект [2; 4; 5].

В Україні, як і в інші країнах Європи та світу, відбувається популяризація синтетичних наркотиків катінонового ряду. Нелегальні лабораторії регулярно розробляють нові речовини та випускають їх на ринок. Ці речовини приваблюють своєю дешевизною та новими психоактивними ефектами.

У засобах масової інформації синтетичні катінони називають «солями для ванн» [3; 5].

Діючи на системи організму за різними механізмами, цим самим спричиняють дуже широкий спектр побічних ефектів. На сьогодні більшість досліджень свідчить про кардіотоксичність цих речовин, менше – про нейротоксичність [2; 3].

Існує також проблема сумісного вживання синтетичних катінонів з іншими речовинами (наркотичними засобами, психотропними речовинами, алкоголем, тощо) [2]. Непоодинокими є не тільки гострі інтоксикації, а й смертельні випадки внаслідок передозування цими речовинами. З цієї причини протягом останнього десятиліття вони стали серйозним викликом для охорони здоров'я та судових токсикологів.

До групи катінонів належать α -PVP, бензедрон, бупропіон, бутилон, еутилон, флєфедрон, метилєндіоксипіровалєрон, мефєдрон, меткатінон, метєдрон, метилон, нафірон та інші. Найбільш поширєними є α -PVP, метилон та мефєдрон.

Як показує аналіз наукових статей, для ідєнтифікації та кількісного визначєння катінонів у різноманітних об'єктах використовують переважно хроматографічні методи аналізу, зокрема методи ГХ-МС або ГХ-МС-МС після дериватизації [6; 7; 8; 9]. Метод ультрависокопродуктивної рідинної хроматографії та тандємної мас-спектрометрії (UHPLC-MS-MS) були використані для аналізу крові після твердофазної екстракції катіонів [7; 10]. Rashed Alremeithi та співавтори розробили методику кількісного визначєння синтетичних катінонів із використанням потрійної квадрупольної мас-спектрометрії GC-MS із режимом негативної хімічної іонізації (NCI) [11].

Для проведення таких досліджень необхідні дороговартісні прилади, які не у всіх токсикологічних лабораторіях є. У зв'язку із цим є необхідність розробки чутливих методів ідєнтифікації та кількісного визначєння катінонів, які будуть використовуватися в хіміко-токсикологічних та судово-токсикологічних лабораторіях.

Список використаних джерел

1. Pieprzyca E., Skowronek R., Nižnanský L., Czekaj P. Synthetic cathinones – From natural plant stimulant to new drug of abuse. *Eur J Pharmacol.* 2020. May 15. 875:173012.
2. Daziani G., Lo Faro AF., Montana V., Goteri G., Pesaresi M., Bambagiotti G., Montanari E., Giorgetti R., Montana A. Synthetic Cathinones and Neurotoxicity Risks: A Systematic Review. *Int J Mol Sci.* 2023. Mar 25. Vol. 24, Iss. 7. P. 6230.
3. Banks M. L., Worst T. J., Rusyniak D. E., Sprague J. E. Synthetic cathinones («bath salts»). *J Emerg Med.* 2014. May. Vol. 46, Iss. 5. P. 632-642.
4. Soares J., Costa V. M., Bastos M. L., Carvalho F., Capela J. P. An updated review on synthetic cathinones. *Arch Toxicol.* 2021. Sep. Vol. 95, Iss. 9. P. 2895-2940.

5. Zaami S., Giorgetti R., Pichini S., Pantano F., Marinelli E., Busardò F. P. Synthetic cathinones related fatalities: an update. *Eur Rev Med Pharmacol Sci*. 2018. Jan. Vol. 22, Iss. 1. P. 268-274.
6. Kiara S. Hagan, Lisa Reidy. Detection of synthetic cathinones in victims of sexual assault. *Forensic Science International*. 2015. Vol. 257. P. 71-75.
7. Shima N., Katagi M., Kamata H., Matsuta S., Sasaki K., Kamata T., ... Suzuki K. Metabolism of the newly encountered designer drug α -pyrrolidinovalerophenone in humans: identification and quantitation of urinary metabolites. *Forensic Toxicology*. 2013. Vol. 32, Iss. 1. P. 59–67.
8. Hazel Torrance, Gail Cooper. The detection of mephedrone (4-methylmethcathinone) in 4 fatalities in Scotland. *Forensic Science International*. 2010. Vol. 202, Iss. 1–3. P. e62-e63.
9. Levitas M.P., Andrews E., Lurie I., Marginean I. Discrimination of synthetic cathinones by GC-MS and GC-MS/MS using cold electron ionization. *Forensic Sci Int*. 2018. Vol. 288. P. 107-114.
10. Giachetti A. D., Kahl J. H., Zaney M. E., Hime G. W., Boland D. M. Method Validation of Seven Synthetic Cathinones by LC-MS/MS Analysis and the Prevalence of N-Ethylpentylone in Postmortem Casework. *J Anal Toxicol*. 2020. P. 11.
11. Alremeithi R., Meetani M. A., Alaidaros A. A., Lanjawi A., Alsumaiti K. Simultaneous Quantitative Determination of Synthetic Cathinone Enantiomers in Urine and Plasma Using GC-NCI-MS. *Journal of Analytical Methods in Chemistry*. 2018. P. 1–11.

Москаленко Ганна,

заступник завідувача відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних,
земельних досліджень та
оціночної діяльності – завідувач
сектору товарознавчих та
гемологічних досліджень
Сумського НДЕКЦ МВС

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЕКСПЕРТА НА ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ВІД ПІДПРИЄМСТВ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 20 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ»

Реалізація права експерта на отримання інформації від підприємств згідно зі статтею 20 Закону України «Про судову експертизу» є ключовим елементом забезпечення повноти та об'єктивності судової товарознавчої експертизи. В умовах сучасного правосуддя експерти відіграють важливу роль як фахівці, що здатні надати науково обґрунтовані висновки для підтвердження або спростування певних фактів. Однак реалізація цього права вимагає наявності

належного нормативного, організаційного і процедурного забезпечення, яке нині, на жаль, є недостатньо ефективним.

Сучасна експертиза потребує глибоких знань експерта, а також вільного доступу до достовірної та актуальної інформації щодо об'єктів дослідження. Особливо це стосується таких сфер, як товарознавча експертиза, де визначення ринкової вартості неможливе без залучення сторонньої інформації від підприємств, установ і організацій.

Згідно зі статтею 20 Закону України «Про судову експертизу» експерт має право звертатися до підприємств, установ, організацій із запитом про надання інформації, яка є необхідною для проведення експертизи [1]. Це право є законним і прямо передбаченим державою для забезпечення належного виконання професійних обов'язків експерта. Водночас механізм реалізації цього права стикається з низкою перешкод.

Попри наявність правової норми, на практиці часто трапляються випадки ігнорування підприємствами запитів експертів. Такі відмови або мовчазна бездіяльність часто не супроводжуються жодним обґрунтуванням і залишають експерта без необхідної інформації. Відсутність належного механізму контролю за виконанням цих запитів призводить до системних проблем:

- експерт не може виконати поставлені перед ним завдання;
- затягується розгляд справ у суді;
- втрачається доказова база, зокрема в кримінальних провадженнях;
- порушується принцип справедливого судового розгляду.

Головною причиною відмови підприємств від надання інформації є відсутність реальної відповідальності за ігнорування запитів експертів. Закон не встановлює чітких санкцій за такі дії. Підприємства можуть посилалися на формальні причини, як-от брак часу, сумніви в правомірності запиту або внутрішні процедурні обмеження. Як результат, довести навмисний характер відмови стає майже неможливим.

Крім того, нинішнє законодавство не встановлює обов'язку фіксувати факти отримання чи відмови в наданні інформації, що також ускладнює відповідальність суб'єктів господарювання. Відсутність ефективного механізму контролю й моніторингу за дотриманням вимог статті 20 Закону України «Про судову експертизу» є серйозною прогалиною в правовому полі. Закон не передбачає спеціальних процедур реагування на випадки невиконання запитів експерта. Унаслідок цього судові експерти вимушені складати висновки про неможливість проведення дослідження, що позбавляє слідство важливих доказів.

Як показує експертна практика, останніми роками частішають випадки закупівлі за державні кошти товарів за завищеними цінами. У таких випадках перед експертом постає завдання визначити вартість товару на минулий період – іноді й на 3–4 роки назад. Це потребує ретельного аналізу ринкових умов, які вже втратили свою актуальність і можуть бути погано задокументованими.

Зазвичай мова йде не про товари широкого вжитку, а про спеціалізоване обладнання, виробниками якого часто є закордонні компанії. Постачання такого обладнання зазвичай здійснюється разово, за попереднім запитом замовника, і не має регулярного характеру. Офіційний дистриб'ютор імпортує продукцію за

ціною, визначеною виробником, але кінцева ціна для споживача в Україні може суттєво перевищувати початкову вартість.

Найчастіше для дослідження експертам надаються лише митні документи, договори поставки та первинні документи (рахунки, накладні), які не дають змоги визначити саме ринкову вартість – а саме вона має бути предметом експертного дослідження, а не ціна імпорту чи фактична сума продажу.

Щоб обґрунтовано встановити ринкову вартість, експерт змушений звертатися до відкритих джерел, аналізувати інформацію про подібні угоди, які, однак, через свою одиничність не формують стабільного ринку. У зв'язку з цим експерти направляють офіційні запити до суб'єктів, пов'язаних із продажем аналогічних товарів: дистриб'юторів, офіційних представництв, компаній, які мають досвід у відповідній сфері.

Однак на практиці більшість таких запитів залишаються без відповіді. Це позбавляє експерта можливості об'єктивно виконати свою роботу і змушує складати повідомлення про неможливість проведення судової експертизи. Таким чином, у кримінальних провадженнях може бути втрачено ключове джерело доказів.

Для вирішення порушених проблем потрібно внести зміни до чинного законодавства. Зокрема, пропонуються такі кроки:

- уведення чітких санкцій за ненадання відповідей на запити експертів: штрафи, адміністративні стягнення або інші заходи впливу;

- встановлення обов'язкових строків надання інформації з чітким визначенням відповідальності за їх порушення;

- регламентація підстав відмови у наданні інформації, наприклад, у разі розголошення комерційної таємниці або наявності спеціального правового режиму;

- створення незалежного механізму моніторингу виконання запитів експертів і відображення цієї інформації у відповідних реєстрах;

- уточнення прав і обов'язків підприємств щодо надання відповідей експертам у процесуальних кодексах та спеціалізованих нормативних актах.

Відсутність дієвих механізмів забезпечення реалізації права експерта на отримання інформації дестабілізує діяльність судових експертів, створює правову невизначеність і може призвести до втрати ключових доказів у справах. Вирішення зазначених проблем можливе шляхом законодавчого вдосконалення, уніфікації підходів до відповідальності підприємств і запровадження системи нагляду за виконанням вимог закону.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 27.03.2025).

Москалюк Олена,

кандидат юридичних наук, старший спеціаліст-криміналіст з особливих доручень 2-го відділу (криміналістичної аналітики) управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майор поліції

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА-КРИМІНАЛІСТА В ПРОЦЕСІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ОСІБ ЗА ДНК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Ідентифікація загиблих осіб є одним із найважливіших завдань криміналістики, зокрема, в умовах надзвичайних ситуацій, масових аварій та катастроф, збройних конфліктів. Особливої актуальності зазначене завдання набуває в умовах воєнного стану в Україні, коли воєнні дії об'єктивують наявність значної кількості невпізнаних тіл, пошкоджених останків, об'єктів масових захоронень. Зазначені обставини додатково формують комплекс експертних питань, що потребують кваліфікованого вирішення з надвисоким рівнем достовірності, якісним технічним виконанням та формування висновків у найкоротші терміни. Відтак, існує гостра потреба у вдосконаленні існуючих ідентифікаційних методик, розробці новітніх методів дослідження, формуванні більш ефективних форм військово-цивільного співробітництва, співпраці між правоохоронними органами, судово-медичними експертами та міжнародними організаціями.

На сьогодні проблемами використання методів ДНК-аналізу активно займаються Л. Л. Голубович [1], С. М. Кавун [3], І. Ю. Костіков [4], І. І. Припхан [5], Р. Л. Степанюк [7; 8; 9] та ін. Сучасні дослідження спрямовані, зокрема, на вдосконалення існуючих методик та впровадження новітніх технологій, що дозволяють підвищити точність ідентифікації, особливо в умовах воєнного часу.

Не применшуючи доцільність і значення інших напрямів ідентифікації особи, погоджуємося із С. М. Кавуном у тому, що «в умовах сьогодення в Україні молекулярно-генетичний аналіз ДНК людини є інструментом із найвищим ступенем надійності й актуальності, ніж будь-яка інша експертна технологія» [3, с. 41]. Унормування національним законодавством, зокрема Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» № 2391-IX від 09 липня 2022 року [6], який визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні, розглядаємо як важливий крок на шляху розвитку окремого напрямку (галузі) криміналістичної техніки – дослідження ДНК, а також як окремий напрям воєнної криміналістики.

Ідентифікація тіл та останків належить до категорії досліджень, які мають підвищену процедурну складність. Для ідентифікації загиблих використовується

цілий комплекс слідчих, криміналістичних, науково-технічних засобів і методів, а також залучаються різні фахівці, зокрема слідчі та судово-медичні експерти.

Оскільки ідентифікація відбувається в кілька етапів, неможливо одразу визначити, на якому етапі ідентифікація завершена. Проте не всі аспекти проведення ідентифікаційної ДНК-експертизи (дослідження) на сьогодні мають належний рівень врегулювання.

З початком повномасштабної війни територіальні підрозділи криміналістичного забезпечення Національної поліції України були оснащені приладами швидкісної ідентифікації за ДНК ANDE 6C (із технологією Rapid DNA). Це дало змогу значно скоротити час, необхідний для встановлення осіб загиблих у межах досудового розслідування. Можна сказати, що в практику українських правоохоронців впроваджено новий напрям роботи – експрес-аналіз ДНК, який, на відміну від судової молекулярно-генетичної експертизи, дозволяє оперативніше ідентифікувати біологічні зразки та встановлювати їхню належність конкретній особі.

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» від 09.10.2024 року № 4009-IX зазначаються зміни в частині діяльності спеціаліста відповідно до ст. 71 Кримінального процесуального кодексу України. Змінами Закону передбачається, що спеціалістам-криміналістам Національної поліції додаються додаткові повноваження щодо написання довідок спеціалістів, що належать до сфери його знань, зокрема і щодо ідентифікації особи.

Норми Кримінального процесуального кодексу України містять чіткі вказівки щодо мети отримання біологічних зразків конкретної особи. Так, відповідно до ч. 3 ст. 239 КПК України, у трупа вилучаються зразки, «необхідні для експертних досліджень», а згідно зі ст. 245 КПК України – «зразки для експертизи». Водночас ч. 2 ст. 71 КПК України визначає, що спеціалісти залучаються для відбору «зразків для проведення експертизи». Отже, отримання біологічних зразків з метою їх подальшого огляду без проведення експертизи законодавством не передбачене.

Щодо слідів біологічного походження, ситуація дещо інша, однак і в цьому випадку законом чітко визначено мету проведення процесуальних дій. Обшук, огляд та освідування спрямовані на виявлення та фіксацію інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення, зокрема його слідів (ч. 1 ст. 234, ч. 1 ст. 237, ч. 1 ст. 241 КПК України). Під час зазначених слідчих дій допускається застосування технічних засобів і виконання дослідницьких процедур, але виключно в межах встановленої мети – виявлення та фіксації доказової інформації про злочин. Спеціаліст-криміналіст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання довідок, висновків та інших документів у випадках, передбачених цією статтею. Також криміналіст

має право проводити самостійно дослідження та надавати довідки, висновки з питань ідентифікації особи.

Після встановлення ДНК-профілю проводиться його звірка з центральним обліком генетичних ознак людини; матеріал ДНК розшифровується один раз і вноситься до бази даних ДНК-профілів. Зазначена база може бути використана для порівняння зі зразками ДНК-профілів родичів та з раніше створеними ДНК-профілями (якщо такі є). Зауважимо, що згідно із Законом України «Про державну реєстрацію інформації про геном людини» [6], військовослужбовці мають проходити обов'язкову процедуру відбору біологічного матеріалу для формування відповідної бази.

Як зазначалося вище, огляд тіл та/або останків здійснюється слідчими із залученням судово-медичного експерта або лікаря. Якщо через бойові дії або обстріли неможливо оглянути тіло або останки на місці їх виявлення, така процедура проводиться в кабінеті судово-медичної експертизи або іншому визначеному місці за участю слідчого. Судово-медичний експерт або лікар фіксує в протоколі (за можливості) такі дані: стать, приблизний вік, положення голови, тулуба, кінцівок і стоп, будову тіла, стан одягу і сліди на ньому, взуття, плями крові і тілесні ушкодження. У звіті про огляд тіла також слід зазначити час проведення огляду. Якщо пальці збереглися, судово-медичні експерти знімають відбитки пальців із тіла для подальшої ідентифікації з відомими відбитками пальців, що зберігаються в картотеці центрального дактилоскопічного обліку. Відбирають матеріал для молекулярно-генетичного дослідження (за необхідності) для подальшого вивчення у лабораторіях. Досліджуються предмети з кишень, документи, форма одягу (ступінь її зношення, відповідність сезону, фізичним даним військового, знаки розрізнення тощо), а також елементи, що могли бути причинами травмування чи смерті. Судово-медичний експерт чи криміналіст здійснює запис словесного портеру тіл та останків загиблого. Спеціаліст має указати такі відомості, як: форма голови, форма обличчя, зверху донизу описуються частини обличчя (лоб, ніс, губи, підборіддя), колір та довгота волосся, за наявності також описуються рубці, пошкодження шкіри, особливості зубів, протези, коронки, мости тощо. Зазначається колір та особливості шкіри, рубці, татування тощо [2; 5, с. 208].

Отже, криміналістичний ДНК-аналіз як один з найбільш інноваційних напрямів ідентифікації за сучасних умов воєнного стану в Україні набуває важливого значення для встановлення осіб загиблих, що, на жаль, є важливою потребою часу і обставин. Наразі зазначений напрям слід розглядати як окрему галузь криміналістичної техніки, який реалізується з метою безпосередньо ідентифікації полеглих на полі бою військовослужбовців і загиблих цивільних осіб, а також з метою розв'язання завдань кримінального судочинства.

Подальший розвиток цієї галузі допоможе не тільки зробити важливий крок до осучаснення вітчизняної системи криміналістичної науки, а й значно покращити стан практичної діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану.

Основними факторами на шляху подальшого розвитку та вдосконалення цієї сфери є модернізація належного правового регулювання питань наповнення

та використання криміналістичного обліку геномної інформації людини, формування ефективної національної бази даних ДНК-профілів, а також ефективне використання інструментальної бази.

Напрямами вирішення зазначених проблем, на нашу думку, є: подальше теоретичне опрацювання проблеми ДНК-ідентифікації; поширення у середовищі працівників правоохоронних органів відповідних знань щодо стандартів процедури підготовки об'єктів для експертного дослідження; удосконалення процесів підготовки відповідних спеціалістів; якісна робота над змістом нормативного забезпечення, навчальної та методичної літератури.

Список використаних джерел

1. Голубович Л. Л., Зубко М. Д., Голубович А. Л., Голубович П. Л., Куртев А. В. Комплексний підхід до ідентифікації загиблих осіб у випадках масових жертв. *Судово-медична експертиза*. 2018. № 1. С. 45–50. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.1.2018.12>.
2. Степанюк Р. Експрес-аналіз ДНК у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovs kogo Derzhavnogo Universytety Vnutrishnikh Sprav*. 2024. Т. 2. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-2-247-254> (дата звернення: 24.04.2025).
3. Кавун С. М. ДНК-аналіз: місце і роль у системі сучасної криміналістики. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 169–180.
4. Костіков І. Ю., Марійко В. СВ., Щербакова Ю. В., Мартиненко С. В., Сірівля А. І., Сандалович Б. О., Аббасов Р. Г. Молекулярно-генетична ідентифікація осіб, загиблих під час російської збройної агресії проти України: успіхи та проблеми. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 10–29.
5. Припхан І. І., Бдайцієва Х. М. Окремі правові аспекти ідентифікації невпізнаних трупів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 207–211.
6. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09 липня 2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення 15.04.2024).
7. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 29–39. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-39-1-29. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-39-1-10.
8. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрями розвитку. *Право і безпека*. 2020. № 2(77). С. 5–97.
9. Степанюк Р. Л. Криміналістичний ДНК-аналіз: стан і перспективи розвитку в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3(25). С. 60–80.

Негребецький Владислав,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник Науково-
дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗПІЗНАВАННЯ ЗОВНІШНОСТІ У ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННІ: ІННОВАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдяки цифровій трансформації інноваційні автоматизовані системи відеоспостереження на основі біометричних технологій стали ключовими для правоохоронних органів. Вони допомагають ефективно розслідувати та попереджувати злочини, оперативно ідентифікувати підозрюваних, відстежувати їх переміщення та запобігати загрозам, підвищуючи рівень громадської безпеки.

Відеоспостереження – це процес спостереження за об'єктами або територіями за допомогою оптико-електронних пристроїв, які забезпечують візуальний контроль і автоматичний аналіз отриманих даних [1, с.12]. Системи відеоспостереження розповсюджені й широко використовуються в різних сферах життя людини. Завдяки автоматизації та швидкості роботи, використання біометрії для розпізнавання особи такі технології є дуже корисними в будь-якій галузі діяльності людини, де необхідно перевірити і підтвердити особу за її біометричними характеристиками. Це може бути безпека, оборона, міграційні процеси, банківська сфера та моніторинг та ін. При цьому на цьому етапі розвитку технологій діапазон використання біометрії: як у правоохоронній діяльності взагалі, так і під час проведення окремих видів судових експертиз з метою розширення можливостей ідентифікаційних досліджень.

Позитивним для України є досвід провідних країн Європи у впровадженні систем відеоспостереження в кримінальне провадження. Так, у Великобританії міністр внутрішніх справ неодноразово висловлювався на підтримку ініціативи щодо розгортання камер спостереження з функцією розпізнавання обличчя в центрах міст по всій країні [2]. Останнє було пов'язане з випробуваннями, які показали, що такі камери можуть виявити і допомогти поліцейським затримати злочинців набагато швидше, ніж би це відбулося без застосування таких технічних новацій. Крім Філп, міністр внутрішніх справ Великобританії, висловив надію, що такі результати підтримають впровадження камер в Англії та Уельсі, і закликав інші поліцейські сили прийняти цю технологію. Столична поліція та поліція Південного Уельсу є єдиними силами, які використовують камери для розпізнавання обличчя у прямому ефірі. Обидва підрозділи почали регулярно використовувати нову технологію у 2023 році для пошуку людей, які розшукуються за «першочергові злочини», такі як зґвалтування, насильницькі злочини, пограбування, крадіжки та злочини, пов'язані з наркотиками.

Україна активно впроваджує біометричні системи відеоспостереження в правоохоронну діяльність. Так, Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [3]. З метою забезпечення національної та державної безпеки, підвищення загального рівня публічної безпеки і порядку у лютому 2024 року народними депутатами України було подано та зареєстровано проект Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» (реєстр. № 11031) [4].

Авторами законопроекту пропонується врегулювати питання:

створення та функціонування комплексних систем моніторингу стану безпеки як засобу, здатного істотно підвищити ефективність здійснення заходів із профілактики кримінальних та інших правопорушень;

комплексного забезпечення безпеки населення, території та об'єктів, у тому числі тих, що належать до критичної інфраструктури держави;

забезпечення єдиних правил інформаційного обміну на державному, регіональному та місцевому рівнях між суб'єктами єдиної системи відеомоніторингу стану публічної безпеки через єдиний інформаційний простір з урахуванням розмежування прав доступу до інформації тощо.

Як наслідок, очікується, що прийняття законопроекту позитивно впливатиме на:

покращення стану публічної безпеки та порядку, забезпечення національної та державної безпеки;

здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень, виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень та їх припинення;

розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі, безвісти зниклих, зниклих безвісти за особливих обставин, та інших осіб у випадках, визначених законом;

забезпечення безпеки дітей, учнів, студентів у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах; забезпечення збереження майна та інших об'єктів всіх форм власності;

усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб в публічних місцях;

здійснення інших заходів, передбачених законодавством.

Законопроектом передбачаються єдині функціональні та технічні вимоги до побудови та функціонування систем відеомоніторингу стану публічної безпеки центрального, регіонального та місцевого рівнів.

Ми повністю підтримуємо важливість проекту Закону України «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки». Впровадження комплексних систем моніторингу безпеки значно підвищить ефективність профілактики кримінальних та інших правопорушень, забезпечуючи більш надійний захист громадян і суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. What is Video Surveillance? (01.06.2024). URL: <https://www.isarsoft.com/knowledge-hub/video-surveillance>
2. Live facial-recognition cameras catch 22 criminals in one day (22.12.2023). URL: <https://www.thetimes.com/uk/article/live-facial-recognition-cameras-catch-22-criminals-in-one-day-hgl5rhwc7?region=global>
3. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 №273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>
4. Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки : проєкт Закону від 20.02.2024 р. № 11031. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733>

Недашківська Ольга,

старший судовий експерт сектору
товарознавчих досліджень відділу
товарознавчих, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Житомирського НДЕКЦ МВС

Гулько Олександр,

директор Житомирського НДЕКЦ
МВС

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Судова експертиза традиційно є одним із найбільш важливих елементів процесу доказування в судовому провадженні [1; 2]. Від її об'єктивності, наукової обґрунтованості та неупередженості залежить не лише встановлення істини в конкретній справі, але й загалом рівень довіри суспільства до судової системи. В умовах розвитку цифрових технологій, глобалізації правових процесів та європейської інтеграції України значення судово-експертної діяльності лише зростає, що потребує її модернізації та комплексного реформування.

Наразі в Україні судово-експертна діяльність здійснюється як державними спеціалізованими установами, так і суб'єктами приватної форми власності. Водночас наявні проблеми свідчать про необхідність системних змін.

Базові проблеми забезпечення судово-експертної діяльності умовно можна класифікувати [3]:

1. Кадровий дефіцит.

Нестача кваліфікованих експертів особливо відчутна у високотехнологічних сферах, зокрема в інформаційній безпеці, ІТ-експертизі,

фінансових розслідуваннях, генетичних та біологічних дослідженнях. Чинна система підготовки фахівців часто не відповідає сучасним вимогам ринку, а можливості підвищення кваліфікації є обмеженими.

Крім того, бракує інститутів незалежної сертифікації експертів за міжнародними стандартами, що зменшує конкурентоспроможність української експертної спільноти у світі.

2. Матеріально-технічне забезпечення.

Переважає більшість державних судово-експертних установ працює із застарілим обладнанням, що негативно впливає на якість і достовірність проведених досліджень. Брак доступу до сучасних методик, інструментів і баз даних обмежує можливості експертів здійснювати аналіз на належному науковому рівні.

3. Недосконалість нормативно-правового регулювання.

Наявне правове поле не встигає за викликами часу: відсутність окремих регламентів проведення новітніх видів експертиз, нечіткість визначень процесуального статусу експертів, обмеження прав сторін на самостійне залучення приватних експертів створюють перешкоди для ефективного здійснення правосуддя.

Особливо проблемним є питання визнання висновків недержавних експертів на рівних засадах із державними установами.

4. Низький рівень цифровізації.

Попри зростання значення електронного документообігу в судовій системі, судово-експертна діяльність залишається недостатньо інтегрованою до загальної цифрової інфраструктури. Відсутність єдиної платформи для обміну документами між експертами, судами та правоохоронними органами спричиняє затримки і ускладнює процес контролю за якістю експертиз [4].

Проблема забезпечення судово-експертної діяльності є багаторівневою та комплексною, ключові елементи якої можна узагальнити таким чином [5]:

1. Фінансова нестача обмежує можливості модернізації та розвитку експертних установ.

2. Нечіткість стандартів проведення експертиз призводить до неоднозначності результатів експертних досліджень.

3. Відсутність єдиної системи контролю якості експертних висновків унеможливорює оперативне реагування на випадки недобросовісної чи неякісної роботи експертів.

4. Відсутність національної стратегії розвитку судово-експертної діяльності, яка б базувалася на європейських і міжнародних стандартах.

Судова експертиза як елемент забезпечення основних принципів судочинства має особливе значення, належний рівень судово-експертної діяльності є ключовим критерієм вдосконалення [6].

Забезпечити в Україні належний рівень судово-експертної діяльності можливо шляхом [7; 8]:

1. Реформування процедури підготовки фахівців, зокрема через створення спеціалізованих освітніх програм у провідних вищих навчальних

зкладах та впровадження періодичної обов'язкової післядипломної підготовки залежно від виду експертної роботи.

2. Інвестування в матеріально-технічну базу державних експертних установ, забезпечення їх сучасним обладнанням, лабораторіями та доступом до міжнародних наукових ресурсів.

3. Створення єдиної електронної системи обліку експертиз і комунікації між судами, слідчими, експертами та іншими учасниками процесу.

4. Врегулювання правового статусу приватних експертів через прийняття спеціального законодавства, яке забезпечить рівність державних і недержавних експертних висновків.

5. Удосконалення системи контролю якості експертиз через незалежні атестаційні органи за участю наукової спільноти та громадських об'єднань.

6. Активну імплементацію міжнародних стандартів у сфері судово-експертної діяльності (зокрема стандарти ENFSI, ISO/IEC).

Отже, судово-експертна діяльність в Україні потребує глибокої трансформації відповідно до викликів сучасності. Забезпечення її ефективності можливе через комплексне реформування підходів до кадрової політики, технологічного оснащення, нормативно-правової бази та системи організації експертної діяльності. Подальша цифровізація та інтеграція до європейського правового простору виступають важливими векторами розвитку судово-експертної системи, що має на меті зміцнення демократичних інститутів, підвищення загальної довіри до системи судочинства та реалізацію принципу верховенства права в Україні.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.01.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

3. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні : системна парадигма. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 163–173.

4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

5. Судова експертиза : проблеми сьогодення та перспективи розвитку : колективна монографія / Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз. Дорогобич : «ПОСВІТ», 2020. 406 с.

6. Ковальов К. М. Оптимізація законодавства у сфері судово-експертної діяльності. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань*

експертного забезпечення правосуддя : матеріали круглого столу, м. Харків, 6–7 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 21–24.

7. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками Експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.

8. Щербаковський М. Г. Напрямки вдосконалення законодавчої регламентації проведення судових експертиз. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу, м. Харків, 6–7 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 42–49.

Нікітюк Віталій,

доктор філософії з економіки, завідувач сектору досліджень зброї та вибухотехнічних досліджень лабораторії криміналістичних та військових досліджень ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Коломійцев Олександр,

кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник сектору досліджень зброї та вибухотехнічних досліджень лабораторії криміналістичних та військових досліджень ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Герман Олександр,

старший науковий співробітник сектору досліджень зброї та вибухотехнічних досліджень лабораторії криміналістичних та військових досліджень ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ БОЙОВИХ БАГРІВ

Історично відомо, що багри використовували як сільськогосподарське знаряддя для лову риби, на пожежах, для діставання предметів з води або швартування, а також під час епідемій для збирання трупів. Сьогодні їх використовують у морському, лісовому, будівельному, пожежному й інших господарствах.

У процесі еволюції відбулася трансформація сільськогосподарського багра в холодну зброю.

Бойовий багор – холодна ратищна зброя колючої дії, що складається з ратища і наконечника, який складається з вістря або без нього і гака, переважно без леза [1].

Як бойова зброя він використовувався ополченцями та піхотинцями для збивання чи стягування вершників із коней, вихоплювання латників із пішого ладу та нанесення пробивних і колючих ударів центральним вістря, при абордажних боях для зчеплення з бортом ворожого судна, стягування з палуби супротивника та ін. Існує версія, що багор був на озброєнні козаків.

Метою дослідження було формування криміналістичної класифікації бойових багрів.

Матеріалами дослідження були літературні джерела, наукові праці та експертні висновки з досліджуваної проблематики.

Методи дослідження: методи, застосовані на емпіричному та теоретичному рівні (метод аналізу та синтезу, метод узагальнення, системний аналіз), методи теоретичного дослідження (логічний метод, метод формалізації), методи емпіричного дослідження (методи спостереження, вимірювання, порівняння, моделювання, контент-аналіз).

Найчастіше в науковій літературі [3–7] трапляються азійські бойові багри: індійські, китайські, корейські, японські.

На підставі проведених досліджень наукових праць [1–7] та експертного досвіду сформовано ознаки класифікації багрів, до яких авторами було віднесено:

- призначення багрів;
- вид бойових багрів;
- походження бойових багрів;
- матеріал виготовлення ратища (держака) багрів;
- конструкція бойових багрів;
- матеріал виготовлення наконечника багра;
- наявність додаткових уражаючих елементів;
- довжина ратища бойового багра;
- оздоблення конструкції багрів;
- спосіб виготовлення багрів;
- час виготовлення багрів (рис. 1).

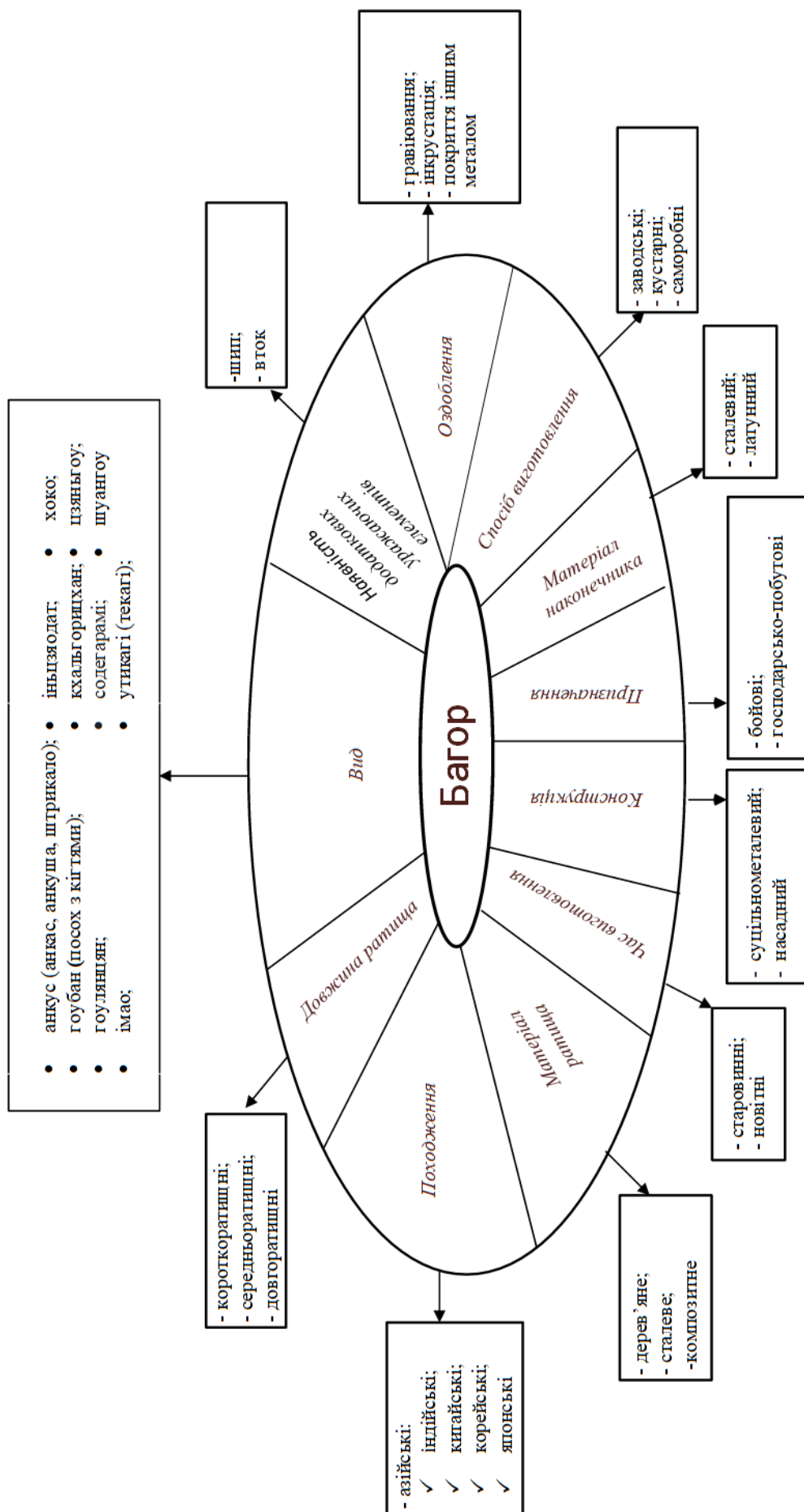

Рис. 1. Класифікація багрів

За призначенням багрів:
бойові;
господарсько-побутові:
авіаційний («мавпочка»);
відпірний;
кантувальний;
лісосплавника;
пожежний;
рибальський багорок;
ручний;
сапіна (гельгів);
саромний;
швартувальний;
ямний.

За видом бойових багрів:
анкус (анкас, анкуша, штрикало);
гоубан (посох із кігтями);
гоулянцян;
імао;
іньцзяодат;
кхальгорицхан;
содегарамі;
утикагі (текагі);
хоко;
цзяньгоу;
шуангоу.

За походженням бойових багрів:
азійські:
індійські;
китайські;
корейські;
японські.

За матеріалом виготовлення ратища (держака) багрів:
дерев'яне;
сталеве;
композитне.

За конструкцією бойових багрів:
суцільнометалевий;
насадний.

За матеріалом виготовлення наконечника багра:
сталевий;
латунний.

За наявністю додаткових уражаючих елементів:
шипипи;
вток.

За довжиною ратища бойового багра:
короткоратищні – до 1000 мм;
середньоратищні – 1000...2000 мм;
довгоратищні – більше 2000 мм.
Оздоблення конструкції багрів:
гравіювання;
інкрустація;
покриття іншим металом.
За способом виготовлення багрів:
заводські;
кустарні;
саморобні.
За часом виготовлення багрів:
старовинні – понад 100 років;
новітні – менше 100 років.

Список використаних джерел

1. Тюленев С. А., Нікітюк В. Г. Ратищна холодна зброя, утворена з сільськогосподарського знаряддя. Книга друга : монографія. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. 183 с.
2. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : зі зм. і доп. Київ, 2014. 72 с.
3. Клинкова зброя Європи в Середньовіччі. URL: https://swordmaster.org/euro_med_blades3.html (дата звернення: 24.01.2022).
4. A Military History of China / R. Higham et al. Kentuck : University Press of Kentucky, 2012. 344 p.
5. Jwing-Ming Y. The Martial Artist's Guide to Ancient Chinese Weapons. *An Easy Reference Guide*. 1999. С. 78–81.
6. Kobudo Shinkokai Embu, Shimogamo. URL: <https://www.koryu.com/photos/gamotendo3.html>. (Date of access: 23.03.2022)
7. Mol S. Classic Weaponry of Japan: Special Weapons and Tactics of the Martial Arts ; 1 ed. Tokio : Kodansha International, 2003. 218 p.

Ніколайчук Тетяна,

керівник Юридичної клініки кафедри
права Університету імені Альфреда
Нобеля, м. Дніпро

Біла Альона,

старший викладач кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро

КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ АДВОКАТІВ І СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Адвокатура є одним із ключових інститутів правової системи, що забезпечує реалізацію права на захист, правосуддя та верховенство права. У сучасних умовах адвокати дедалі частіше стикаються з ризиками професійного тиску, незаконного втручання в їхню діяльність і навіть переслідуванням за виконання своїх обов'язків. З метою усунення таких загроз і зміцнення гарантій незалежності адвокатської професії було розроблено та ухвалено Радою Європи на своєму 1522-му засіданні, яке проходило 11 та 12 березня 2025 року, Конвенцію про захист професії адвоката (Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer) (далі – Конвенція) [1].

Це перший міжнародний договір, спрямований на захист професії адвоката, – прокоментували ухвалення конвенції на офіційному сайті РЄ. Рішення стало відповіддю на зростаючу кількість повідомлень про напади на адвокатську діяльність, зокрема у формі переслідувань, погроз, фізичних атак або втручання в здійснення професійних обов'язків (наприклад, створення перешкод для доступу до клієнтів) [1].

Конвенцію про захист професії адвоката, ухвалену Радою Європи під час засідання 12 березня 2025 року, перекладено українською мовою. Неофіційний переклад здійснено Національною асоціацією адвокатів України, чий представник (заступник голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій) брав безпосередню участь у розробці проєкту в рамках роботи Комітету експертів з питань захисту адвокатів [2].

Проте значення Конвенції виходить за межі лише адвокатської спільноти. Судові експерти, які відіграють важливу роль у встановленні юридично значущих фактів, також є вразливими до зовнішнього тиску та неправомірного впливу. У зв'язку з цим аналіз положень Конвенції є необхідним для розуміння нових міжнародно-правових стандартів у сфері юридичної діяльності.

Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката є важливим міжнародним документом, який спрямований на закріплення правових гарантій незалежності адвокатської діяльності та захисту адвокатів від будь-яких форм тиску, залякування чи неправомірного втручання в їхню роботу [2]. Основна ідея Конвенції полягає в тому, що адвокатура виконує ключову функцію у забезпеченні верховенства права, реалізації права на захист і доступу до

правосуддя, а отже, потребує належного рівня захисту як на національному, так і на міжнародному рівні.

Важливо зазначити, що незалежність адвоката є не лише його особистим правом, а й фундаментальною умовою справедливого судочинства. У зв'язку з цим Конвенція передбачає комплексні механізми захисту адвокатів, включаючи гарантії від переслідувань у зв'язку з їхньою професійною діяльністю, захист від неправомірного втручання органів державної влади, а також забезпечення конфіденційності адвокатської комунікації. Зокрема, передбачено, що адвокат не може бути притягнутий до відповідальності чи піддаватися санкціям за правову допомогу, яку він надає клієнту, навіть якщо така допомога не відповідає інтересам державних органів або інших впливових суб'єктів.

Окрім цього, Конвенція встановлює, що держави-учасниці повинні створити ефективні механізми захисту адвокатів, включаючи можливість оперативного розслідування випадків нападів, погроз чи незаконного втручання в їхню діяльність [2]. Також підкреслюється необхідність забезпечення адвокатам вільного доступу до клієнтів, особливо у справах, що мають політичний чи суспільний резонанс [2].

Не менш важливою є роль професійних адвокатських об'єднань, які мають бути самоврядними та незалежними від органів державної влади. Конвенція підкреслює, що саме адвокатські організації повинні забезпечувати дотримання стандартів професійної етики, сприяти захисту прав своїх членів і представляти їхні інтереси на міжнародному рівні [2].

Хоча Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката спрямована на закріплення правових гарантій саме для адвокатів, її положення мають значний вплив і на інших учасників правосуддя, зокрема судових експертів. Судова експертиза є невід'ємним елементом доказового процесу, і судові експерти часто стикаються з ризиками неправомірного тиску, спробами втручання у їхню діяльність або навіть переслідуванням за висновки, які вони надають у судових справах.

Однією з ключових проблем сьогодення, з якою стикаються судові експерти, є загроза їхній незалежності та неупередженості. У зв'язку з цим механізми правового захисту, аналогічні тим, що передбачені Конвенцією для адвокатів, можуть бути застосовані і до судових експертів. Наприклад, держава повинна гарантувати експертам можливість здійснювати свою діяльність без загрози переслідування, а будь-які випадки незаконного втручання повинні піддаватися оперативному розслідуванню.

Ще одним важливим аспектом є забезпечення конфіденційності експертної діяльності. Подібно до адвокатської таємниці, результати судових експертиз повинні бути захищені від несанкціонованого розголошення або використання в цілях, не передбачених законом. У цьому контексті положення Конвенції можуть бути розглянуті як основа для розробки додаткових гарантій захисту судових експертів у національному законодавстві.

Окрім того, Конвенція підкреслює важливість професійних об'єднань для адвокатів, що може бути застосовано і до судових експертів. Асоціації судових експертів, подібно до адвокатських об'єднань, повинні відігравати активну роль

у забезпеченні незалежності експертної діяльності, відстоюванні прав своїх членів і встановленні професійних стандартів.

З огляду на те, що судові експерти надають висновки, які можуть мати вирішальний вплив на судові рішення як ґрунтовна доказова база по справі, їхній правовий статус та гарантії захисту є не менш важливими, ніж захист адвокатів. Незалежність судової експертизи є ключовою умовою справедливого правосуддя, і тому впровадження положень Конвенції щодо адвокатів може стати підґрунтям для розширення захисту і на судових експертах.

Отже, хоча Конвенція безпосередньо не регулює діяльність судових експертів, її загальні принципи щодо гарантування незалежності, захисту від переслідувань та забезпечення професійних прав мають велике значення і для цієї категорії правових фахівців. Це підкреслює необхідність розробки додаткових законодавчих ініціатив, які б чітко закріплювали аналогічні механізми захисту для судових експертів у правових системах держав-учасниць Конвенції.

Аналізуючи правові гарантії адвокатів та судових експертів, важливо звернутися до історичних витоків професійного захисту в правових системах. У римському праві адвокатура мала значний вплив на судочинство, а адвокат (*advocatus*) була невід'ємною частиною процесуального механізму. Уже в той період визнавалася необхідність захисту осіб, які здійснюють юридичне представництво, адже вони могли піддаватися тиску з боку впливових осіб або державної влади.

Сучасні виклики мають іншу природу, але принципи, сформовані ще за часів Риму, залишаються актуальними. Незалежність адвоката та гарантії його професійної діяльності є невід'ємними умовами правової держави, а Конвенція Ради Європи фактично закріплює ці давні засади на міжнародному рівні.

Підсумовуючи вищевикладене, Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката є знаковим міжнародним документом, що закріплює важливі правові гарантії незалежності адвокатської діяльності та встановлює механізми її захисту від зовнішнього тиску, переслідувань і незаконного втручання. Вона визнає, що адвокати є ключовими учасниками судочинства, а їхня незалежність є основою для реалізації права на захист і забезпечення верховенства права.

Хоча Конвенція безпосередньо спрямована на адвокатську професію, її принципи можуть бути застосовані і до судових експертів, які виконують критично важливу роль у встановленні істини в судових процесах. Незалежність судових експертів, їхній захист від тиску та забезпечення професійних гарантій мають стати предметом подальшого законодавчого врегулювання в рамках національних правових систем.

Історичні витoki правового захисту осіб, які здійснюють представництво інтересів у суді, сягають римського права, де вже тоді визнавалася необхідність захисту адвокатів від впливу влади та інших зацікавлених сторін. Сучасне правове регулювання продовжує ці традиції, а Конвенція Ради Європи стає важливим кроком на шляху до зміцнення правових стандартів адвокатури в Європі.

Таким чином, ухвалення Конвенції є не лише важливим міжнародно-правовим досягненням, а й викликом для національних правових систем, які повинні адаптувати свої механізми захисту адвокатів та інших учасників

правосуддя відповідно до її стандартів. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку демократичного суспільства, в якому правосуддя здійснюється на основі верховенства права, незалежності судових інститутів та дотримання прав людини.

Список використаних джерел

1. Конвенцію про захист професії адвоката ухвалила Рада Європи. Національна Асоціація Адвокатів України – вебсайт. URL: <https://unba.org.ua/news/10044-konvenciyu-pro-zahist-profesii-advokata-uhvalila-rada-evropi.html> (дата звернення: 13.03.2025).

2. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката (текст українською). Національна Асоціація Адвокатів України – вебсайт. URL: <https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html> (дата звернення: 13.03.2025).

Носулько Ігор,

головний судовий експерт
фототехнічних та портретних видів
досліджень сектору дослідження
звуко- та відеозапису відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Харківського НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК МОНТУВАННЯ ЗВУКОЗАПИСІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПISУ

Зростання використання цифрових технологій у повсякденному житті, зокрема для запису аудіо- та відеоінформації, зумовлює необхідність вдосконалення методів судової експертизи для виявлення ознак монтування та фальсифікації таких записів. Визначення достовірності звукозаписів – встановлення факту монтажу або фальсифікації, визначення конкретних фрагментів, які були змінені, – усе це є необхідним, оскільки часто є ключовими доказами в кримінальних справах. Саме тому необхідний постійний моніторинг нових можливостей з удосконалення наявних методів дослідження ознак монтування звукозаписів для підвищення ефективності судової експертизи відео-, звукозапису та їх систематизація.

Класифікація основних ознаки монтування звукозаписів:

технічні ознаки:

різкі зміни амплітуди: несподівані стрибки гучності, які не відповідають природному звучанню;

зміни частоти: нехарактерні для природного мовлення зміни тону голосу;

спектральний аналіз: виявлення невідповідностей у спектрі звуку, що свідчать про склеювання фрагментів;

наявність шумів: сторонні звуки, які не відповідають акустичній обстановці запису;

невідповідність характеристик звуку типу записуючого пристрою: виявлення невідповідностей, які вказують на використання різних пристроїв для запису,

акустичні ознаки:

зміни темпу, ритму мовлення: несподівані прискорення або уповільнення мовлення, зміни ритму;

наявність пауз: невласиві для природного мовлення паузи, які можуть свідчити про вирізання фрагментів;

зміни тембру голосу: виявлення змін тембру, які вказують на склеювання фрагментів, записаних у різний час,

лінгвістичні ознаки [1]:

невідповідність лексики, граматичних конструкцій контексту: використання слів або фраз, які не відповідають стилю мовлення особи або контексту розмови;

наявність фрагментів, вирваних з іншого контексту: виявлення фрагментів, які не пов'язані з попереднім або наступним текстом.

Методи дослідження звукозаписів поділяються на:

аудіоаналіз:

прослуховування запису з метою виявлення аномалій: суб'єктивний метод, який вимагає досвіду та уваги;

виявлення змін гучності, темпу, ритму, тембру голосу,

спектральний аналіз:

аналіз частотних характеристик звуку: візуальне представлення звуку, яке дозволяє виявити невідповідності у спектрі;

виявлення змін частоти, наявність шумів, невідповідність характеристик звуку,

статистичний аналіз [2]:

аналіз статистичних характеристик звуку: об'єктивний метод, який дозволяє виявити аномалії у статистичних даних;

виявлення невідповідностей у статистичних характеристиках звуку, таких як середнє значення, дисперсія, кореляція.

аналіз метаданих запису [3]:

виявлення інформації про пристрій запису, час та місце запису.

порівняння метаданих з іншими даними для виявлення невідповідностей.

Підбиваючи підсумок перелічених ознак монтування та методів їх виявлення, необхідно зазначити, що ефективно виявлення ознак монтування потребує:

комплексного підходу, що поєднує технічний, акустичний та лінгвістичний аналіз;

використання різних методів аналізу дозволяє отримати більш повну та об'єктивну картину;

постійного адаптування методів дослідження до нових технологій монтування звукозаписів;

вивчення можливостей використання нейронних мереж та машинного навчання для автоматизації та підвищення точності аналізу.

Список використаних джерел

1. Шелепкова С. М. Мовознавчі методи дослідження голосу та мовлення людини (на матеріалі судової експертизи відео-, звукозапису). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №1. С. 157–162. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/157.pdf. (дата звернення 02.04.2025).
2. Командина Т. В., Соловьев В. И. Идентификация звукового устройства по статистическим характеристикам звукового файла. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2009. № 6. Ч. 1. С. 169–172.
3. Домбровський Л. В., Ігнат'єва С. О. Особливості дослідження атрибутів цифрових файлів відео-, звукозаписів. *Криміналістичний вісник*. 2018. №1. С. 137–140. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b81ab601-af40-4ad2-9558-01d233204e10/content> (дата звернення: 03.04.2025).
4. Татарнікова Т. О. Експертні дослідження матеріалів та засобів цифрового звукозапису : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.09. Київ, 2016.
5. Записування і відтворення інформації. Терміни та визначення: ДСТУ 2737–94. [Чинний від 31.08.94]. Київ : Держстандарт України, 1994.

Одерій Олексій,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Донецького державного університету
внутрішніх справ

НЕРОЗПОВСЮДЖЕНІ МЕТОДИ БІОМЕТРИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасних умовах використання біометричних технологій не лише не втрачає своєї актуальності, а й потребує подальших ґрунтовних розробок, оскільки їх основною перевагою є можливість швидкої та простої ідентифікації або аутентифікації (верифікації) без спричинення якихось незручностей індивідуумові, про що неодноразово наголошували науковці [1, с. 25]. Їх практичне використання займає значну частку в розвитку інформаційних технологій [2, с. 7–8], які є одним із невід'ємних елементів криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Разом із тим, якщо звернутися до законодавця, то він і дотепер нормативно не визначив поняття «біометричні дані», але в Законах України: а) «Про національну поліцію» – використовує словосполучення «біометричні дані (дактилокарти, зразки ДНК)» для позначення одного з об'єктів, який підлягає збиранню та накопиченню з метою наповнення баз (банків) даних [3]; б) «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують

громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» – використовує та деталізує не тільки термін «біометричні дані», а й «біометричні параметри», під якими запропоновано розуміти вимірювальні фізичні характеристики або особистісні поведінкові риси, що використовуються для ідентифікації (впізнання) особи або верифікації наданої ідентифікаційної інформації про особу [4].

Окремі підзаконні нормативні акти терміном «біометричні дані (параметри)» позначають відцифровані відбитки пальців рук, відцифроване зображення обличчя. [5; 6]. У свою чергу науковці, узагальнюючи наявний нормативний та науковий матеріал (якщо не вдаватися в наявні дискусії), визначають біометричні характеристики людини (*використовуючи такий термін як синонім до «біометричні дані» та «біометричні параметри» – О. О.*) як фізичні характеристики чи персональні поведінкові риси, за допомогою яких здійснюється ідентифікація людини [7, с. 100], оскільки такі дані є унікальними, властивими тільки конкретній особі біологічними ознаками. Такі біометричні ідентифікатори є у кожної людини і вони унікальні для кожної людини. Певні науковці до їх переваг відносять: а) на відміну від інших способів їх неможливо втратити чи забути; б) біометричні ідентифікатори складно підробити, тому даний метод є найбільш надійним; в) кожна людина володіє унікальними біометричними ознаками, тому точність біометричної ідентифікації близька до ста відсотків [8, с. 8–9]. На наш погляд, до цього переліку слід додати й такі, як: г) їх не можна викрасти у людини; д) передати у користування іншій людині; є) їх простота та зручність у використанні; ж) вони не потребують від користувача вкладення ресурсів.

Аналіз практики та наукової літератури дозволяє визначити й певні недоліки, серед яких простежуються такі: а) розгортання біометричної системи потребує суттєвих фінансів; б) база біометричних даних може бути зламана (з відповідними наслідками); в) якщо система некоректно зчитає параметри, то можуть бути збої при аутентифікації; г) якщо користувач під час життєдіяльності втрачає певні біометричні характеристики (наприклад, унаслідок травми) – то багатофакторна аутентифікація за цими характеристиками стає неможливою. Звичайно, наведений перелік переваг та недоліків не є вичерпним хоча давно є предметом уваги з боку науковців [9].

Зазвичай серед біометричних параметрів людини виокремлюють відбитки пальців; форму та геометрію обличчя; форму та будову черепа; сітківку ока; райдужну оболонку ока; геометрію долоні, кисті руки або пальця; термографію особи, термографію руки; малюнок вен на долоні або пальці руки; ДНК; запах тіла; форму вуха; динаміку підпису; динаміку клавіатурного набору; тембр голосу; рух губ; ходу; особливості накреслення рукописного тексту; психофізіологічний стан [7, с. 100; 10, с. 79; 11, с. 87–91]. Звідси можна констатувати, що біометричними даними (параметрами, характеристиками) є фізіологічні та динамічні ознаки людини, які характеризуються достатньою стабільністю та дозволяють виокремити особу з-поміж інших, про що прямо і цілком справедливо вказав Дубонос К. [1, с. 61].

Разом із тим, поряд із перерахованими біометричними можливостями ідентифікації особи існують й інші, які не знайшли свого розповсюдження з різних причин (недостатньої дослідженості, вкрай рідких випадків необхідності їх використання та ін.), але не повинні випадати з криміналістичної орбіти під час вирішення питань ідентифікації особи, особливо в нетипових слідчих ситуаціях або за відсутності інших класичних можливостей.

1. Вушна акустична аутентифікація. Сутність цього способу полягає у використанні звукової хвилі для визначення форми слухового проходу людини, яка є унікальною для кожної особи (так само як відбиток пальця). Проте для аутентифікації за таким методом людина має обов'язково використовувати спеціальні навушники, які вмикають мікрофон для зворотнього вловлювання звукових хвиль, відбитих від слухового проходу. Оскільки в кожній людині унікальна (різна) форма слухового проходу, то й відбита звукова хвиля буде в усіх випадках унікальна (особлива).

2. Розпізнавання очних вен. Цей метод відрізняється від розпізнавання райдужної оболонки ока і сітківки ока, оскільки технологія розпізнавання очних вен заснована на оцінці візерунка, утвореного венами на склері ока¹. Науковці з Університету Міссур (США) виявили, що кровоносні судини в склері теж унікальні для кожної людини, а отже, можуть бути використані для її ідентифікації. Ці судини видно неозброєним оком, і технологія розпізнавання вен дає змогу зафіксувати їх за допомогою цифрової камери.

3. Розпізнавання сліду ступні. Як і відбиток пальця, слід ступні людини є унікальною фізіологічною рисою. Шкірний покрив ступні людини залишається незмінним протягом усього життя, що дає змогу використовувати її для ідентифікації. Технологія розпізнавання відбитка ступні аналогічна тій, що застосовуються під час дактилоскопії, проте цей спосіб більше перебуває ще на стадії експериментального розроблення і становлення. Водночас можна припустити, що за комплексом параметрів (наприклад, відбитком ступні, її формою і за ходою) можна буде індивідуально-конкретно ідентифікувати особу.

4. Ідентифікація особи за відбитком язика. На поверхні язика кожної людини є безліч сосочків різних форм і розмірів. Науковці з Единбурзького університету (Шотландія) за допомогою штучного інтелекту провели їх аналіз і з'ясували, що розташування останніх є індивідуальним для кожної людини. Цей унікальний візерунок формується ще в утробі матері й залишається незмінним протягом усього життя. Виявилося, що навіть по одному сосочку можна передбачити стать і вік людини з точністю до 75 % [13]. І хоча отримані результати ще потрібно підкріпити масштабнішими дослідженнями, вони дають надію на нові можливості.

5. Таким чином, наведені методи ідентифікації особи (у контексті використання біометричних технологій) за певних обставин можуть мати

¹ Склера – білкова оболонка, яка повністю позбавлена прозорості та складається з 3-х шарів: зовнішнього, склери та внутрішнього шару. Склера пронизана отворами, через які в очне яблуко потрапляють судини (артерії) і нерви, а виходять венозні стовбури (вени) [12].

вирішальний характер під час вирішення завдань досудового розслідування та судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Дубонос К. В. Використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України під час розслідування кримінальних правопорушень : дис. ... доктора філософії з права). Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2021. 280 с.
2. Захаров В. П., Рудешко В. І. Біометричні технології в ХХІ столітті та їх використання правоохоронними органами : посібник. 2-ге вид., доп. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 492 с.
3. Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 51. С. 2733. Стаття 716. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text>
5. Про затвердження Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1073. Офіційний вісник України. 2018. № 4. Стор. 152. Стаття 178. Код акта 88680/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Інструкції про порядок фіксації біометричних даних (параметрів) іноземців та осіб без громадянства посадовими особами Державної міграційної служби України, її територіальних органів і територіальних підрозділів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23.11.2018 № 944, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.12.2018 за № 1428/32880. Офіційний вісник України. 2019. № 3. Стор. 56. Стаття 82. Код акта 92864/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1428-18#Text>
7. Швець В. А., Фесенко А. О. Основні біометричні характеристики, сучасні системи та технології біометричної аутентифікації. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2013. Том 19. № 2. С. 99–111.
8. Царьов Р. Ю., Лемеха Т. М. Біометричні технології : навчальний посібник. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2016. 140 с.
9. Горбенко И. Д., Олешко И. В. Методы биометрической аутентификации для использования в паспортной системе. *Прикладная радиоэлектроника* : науч.-техн. журн. Х. : ХНУРЭ, 2011. Т. 10, № 2. С. 233–239.
10. Ігнатович А. О. Метод адаптивної автентифікації користувачів у комп'ютерних мережах на основі біометричних даних. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 806: Комп'ютерні системи та мережі. С. 78–82.

11. Лисенко А. М., Мельник О. С. Застосування біометричних систем для ідентифікації особи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2004. № 60–62. С. 87–91.

12. Офіційний сайт Люксоптики. https://luxoptica.ua/ua/articles/drugoe/kak-ustroeny-nashi-glaza/?srsltid=AfmBOorBgJrCQzFzFtKhaPf39YZC44XtXSCYvPp_WW1rgIbW6d8tY16D

13. Andreeva R., Sarkar A., Sarkar R. Machine learning and topological data analysis identify unique features of human papillae in 3D scans. *Sci Rep* 13, 21529 (2023). <https://doi.org/10.1038/s41598-023-46535-9>

Окуневич Ірина,

завідувач лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського
НДІСЕ Міністерства юстиції України

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ СТАТУСУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В УКРАЇНІ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІЗ ЗАРУБІЖНИМИ ДЕРЖАВАМИ

Судова експертиза як вид процесуальної діяльності є важливим інструментом забезпечення повного, об'єктивного та справедливого розгляду судових справ.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [1].

Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності – особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань та яка безпосередньо здійснює дослідження з використанням спеціальних знань у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла [2].

Чинним законодавством України встановлені вимоги до осіб, які можуть бути судовими експертами. Серед них: наявність відповідної вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня не нижче спеціаліста, проходження відповідної підготовки в державних спеціалізованих установах та одержання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності [1].

При цьому до участі в проведенні судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта не може бути допущена особа, яка визнана недієздатною у встановленому законом порядку, має незняту або непогашену судимість, а також особа, щодо якої протягом останнього року було застосовано адміністративне стягнення за корупційне правопорушення чи дисциплінарне

стягнення у вигляді позбавлення права здійснювати судову експертизу за певною експертною спеціальністю [1].

Дисциплінарна відповідальність судових експертів встановлюється за неналежне виконання професійних обов'язків або порушення етичних норм. Рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності приймають дисциплінарні комісії при Міністерстві юстиції України та при судово-експертних установах [3].

В Україні є інституційне оформлення, що передбачає державний контроль за діяльністю експертів. На відміну від багатьох інших країн, де експертна діяльність має переважно приватноправовий характер, в Україні роль держави в регулюванні статусу експертів залишається домінуючою.

Так, наприклад, у Німеччині судові експерти можуть бути державними службовцями або діяти приватно. Особливе місце займають «публічно призначені та присяжні експерти» (*öffentlich bestellte und vereidigte Sachverständige*), діяльність яких регулюється локальними правилами *Sachverständigenordnung (SVO)*. Серед основних рис німецької моделі є: необхідність складання присяги; проходження професійної перевірки; державне підтвердження статусу; обмеження кола спеціальностей. Експерт повинен демонструвати високий рівень неупередженості та відповідати етичним стандартам. При цьому в Німеччині дисциплінарний контроль за діяльністю публічно призначених судових експертів здійснюють органи, які надали їм статус. Це зазвичай торгово-промислова палата (*Industrie- und Handelskammer, ІНК*), яка має право: проводити перевірки діяльності експерта; оголошувати догану; анулювати статус експерта в разі систематичних порушень або втрати кваліфікації тощо [4].

У французькій моделі також домінує державне регулювання статусу експертів, що передбачає внесення експертів до списків при апеляційних судах. Кандидат має пройти суворий відбір, після чого його ім'я вноситься до списку експертів (*liste d'experts judiciaires*). До ключових рис цієї моделі зокрема відносять: складання присяги; регулярне оновлення списків; моніторинг діяльності експертів судовими органами; обмеження термінів перебування у списках. У Франції дисциплінарна відповідальність судових експертів пов'язана із їх включенням до офіційних списків експертів при апеляційних судах (*cours d'appel*). За дисциплінарні проступки експерта можуть: попередити; тимчасово виключити зі списку; повністю виключити зі списку експертів. Рішення про дисциплінарні стягнення ухвалює голова апеляційного суду за поданням генерального прокурора. Перед ухваленням рішення експерту обов'язково надають можливість висловити свої пояснення. Тобто у Франції дисциплінарні повноваження покладені на судові органи [5].

У системі загального права (*common law*) Англії експерт не вимагає спеціального затвердження державою. Основні положення щодо залучення експертів містяться у *Civil Procedure Rules, Part 35*, зокрема: будь-яка особа може бути експертом за наявності відповідної кваліфікації; експерт має бути незалежним від сторін; суд оцінює достовірність і об'єктивність експертного висновку. В Англії немає централізованих дисциплінарних комісій для судових

експертів, оскільки: експерти не отримують статусу від держави; вони є незалежними консультантами сторін. Контроль їх діяльності здійснюється через: професійні об'єднання експертів (наприклад, Academy of Experts, Expert Witness Institute); можливість цивільної відповідальності за неякісне виконання обов'язків; суд може відхилити докази експерта або накласти санкції за порушення правил Civil Procedure Rules Part 35 [6]. Таким чином, дисциплінарні заходи – приватні й договірні, а контроль здійснюється через механізми судового процесу.

У США залучення експертів базується на положеннях Federal Rules of Evidence, Rule 702 [7]. Суд самостійно оцінює кваліфікацію експерта за критеріями знань, навичок, досвіду, навчання або освіти. Характерними особливостями американської моделі є: мінімальне державне втручання; експертна незалежність; роль суду як контролера відповідності висновків критеріям науковості (Daubert standard). У США експерти – це професійні консультанти сторін, а не представники держави.

Очевидно, що в США система регулювання діяльності експертів більш децентралізована: суд оцінює компетентність експерта на етапі допуску доказів (Daubert hearing); немає єдиної «дисциплінарної комісії» для всіх експертів. При цьому окремі професійні асоціації (наприклад, American Board of Forensic Document Examiners, American Academy of Forensic Sciences) можуть проводити дисциплінарні процедури щодо своїх членів, у разі надання недостовірних даних; за порушення стандартів професії експерт може бути виключений із професійної асоціації або бути притягнутим до цивільної чи кримінальної відповідальності [7; 8].

Отже, Україна належить до групи країн континентальної правової традиції, де інституційне закріплення статусу судового експерта має офіційний характер і супроводжується високим рівнем державного контролю.

На відміну від моделей країн загального права (Англія, США), де експерт є більш незалежним суб'єктом процесу, в Україні експертна діяльність тісно пов'язана з державним регулюванням та контролем.

Для подальшого вдосконалення української системи доцільно врахувати міжнародний досвід щодо забезпечення більшої незалежності експерта та мінімізації адміністративного впливу на його діяльність, залишаючи при цьому необхідні гарантії професійності та неупередженості.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення: 23.04.2025)
2. Основи судової експертизи : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.
3. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових

експертів : Наказ Міністерства юстиції України; Положення, Форма типового документа, Рішення, Зразок, Опис, Заява, Перелік, Свідectво, Журнал, Довідка від 03.03.2015 № 301/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0249-15> (дата звернення: 28.04.2025)

4. Startseite: IfS. URL : <https://surl.lu/eprijgi> (дата звернення: 28.04.2025).

5. Code de procédure civile français, Articles 155–157. URL : <https://surl.li/sbophu> (дата звернення: 28.04.2025).

6. PART 35 – EXPERTS AND ASSESSORS – Civil Procedure Rules. Justice UK. URL : <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part35> (дата звернення: 28.04.2025).

7. Rule 702. Testimony by Expert Witnesses. LII / Legal Information Institute. URL: <https://surl.li/xrmjoj>. (дата звернення: 28.04.2025).

8. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc. (1993) | Embryo Project Encyclopedia. Home | Embryo Project Encyclopedia. URL: <https://embryo.asu.edu/pages/daubert-v-merrell-dow-pharmaceuticals-inc-1993> (дата звернення: 28.04.2025).

Олійник Юрій,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри криміналістики навчально-
наукового інституту права та
психології Національної академії
внутрішніх справ

АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [1, ст. 69].

Для виконання передбачених функцій законодавець наділяє експерта цілим рядом повноважень – прав та обов'язків, серед яких зокрема й такі, як: право знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; право бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження тощо [1, ст. 69].

Тобто у зв'язку з проведенням дослідження певних об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення та наданням висновку, залучений до кримінального

провадження експерт може вчиняти певні дії, які визначені в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) як його права [1, ст. 69]. Безпосередній організаційний порядок реалізації деяких із цих прав визначається нормативно-правовими актами міністерств та інших державних органів, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [2, ст. 8].

І, хоча, очевидно, що в результаті залучення до кримінального провадження експерт не лише проводить саме дослідження об'єктів, явищ і процесів, а здійснює й інші дії, важливо усвідомлювати, що всі ці дії безпосередньо пов'язані з проведенням дослідження і, відповідно, з висновком, який надає експерт за результатами проведеного дослідження.

Висновки експертів відповідно до порядку, визначеного КПК України, є процесуальним джерелом доказів [1, ст. 84] і досліджуються судом безпосередньо. При цьому для роз'яснення висновку за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту [1, ст. 356].

Аналіз судової практики свідчить, що нерідко допит експерта набуває проблемного характеру для учасників кримінального провадження та суду через відсутність у них спеціальних знань, якими володіє особа, залучена як експерт, і на основі яких така особа надала висновок.

Вважаємо, що саме відсутність в учасників кримінального провадження та суду спеціальних знань є об'єктивним чинником, що впливає на якість та ефективність допиту експерта, який проводиться з метою отримання роз'яснень його висновку. Це проявляється зокрема в некоректно сформульованих запитаннях експертові, неадекватній оцінці відповіді експерта щодо її повноти та науковості, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між фактичними даними у висновку експерта та іншими доказами, зіставлення порядку проведення дослідження з положеннями відповідної методики проведення судової експертизи тощо.

Вважаємо, що для вирішення проблемних аспектів, пов'язаних із допитом експерта в суді, та забезпечення ефективності цієї судової дії необхідно залучати спеціаліста. Таким спеціалістом, на наше переконання, має бути особа, яка атестована як судовий експерт з відповідної експертної спеціальності.

Знайти відповідного фахівця можна за допомогою Реєстру атестованих судових експертів – інформаційного ресурсу, який містить відомості про фахівців, їх місце роботи, контактну інформацію тощо [3].

Перед допитом експерта, до якого залучається спеціаліст, необхідно надати спеціалісту можливість ознайомитися з висновком експерта. Це дозволить спеціалісту скласти уявлення щодо методів, які використовувалися для дослідження, повноти та об'єктивності висновку, достовірності отриманих результатів тощо. Також ще до самого допиту спеціаліст допоможе сформулювати коректні запитання для експерта, які будуть задаватися йому під час допиту в судовому засіданні.

Для уникнення конфлікту інтересів та забезпечення об'єктивності результатів допиту вбачається доцільним залучати як спеціаліста судового

експерта, який працює в іншій державній спеціалізованій установі, аніж судовий експерт, який проводив експертизу і який допитується для отримання роз'яснень наданого ним висновку. Також як спеціалісти можуть залучатися і судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ.

Таким чином, вважаємо, що передбачений КПК України допит експерта на стадії судового провадження для роз'яснення наданого ним висновку є складною процесуальною дією, оскільки ані суд, ані учасники кримінального провадження не володіють спеціальними знаннями, на підставі яких наданий висновок. З огляду на це для забезпечення ефективності допиту експерта вбачається доцільним залучати спеціаліста. Доцільно, щоб особа, яка залучається як спеціаліст до допиту експерта, була атестована як судовий експерт за відповідною експертною спеціальністю, що гарантуватиме достатній рівень її фахових знань.

Убачається, що саме такий підхід до допиту експерта здатний забезпечити максимально ефективний результат залучення спеціальних знань до кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Реєстр атестованих судових експертів. URL: <https://rase.minjust.gov.ua/>

Опанасенко Олег,

головний судовий експерт групи
трасологічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Полтавського НДЕКЦ МВС

ПРОВЕДЕННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЛАДІВ ОБЛІКУ СПОЖИВАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ФАКТУ НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ВТРУЧАННЯ В ЇХ КОНСТРУКЦІЮ

Зростання вартості енергоносіїв в умовах сьогодення гостро ставить проблему раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, що споживаються в Україні, та розробки технічних засобів для точного їх обліку. Питання збереження матеріальних цінностей було актуальним в усі часи, починаючи з давніх віків.

Сьогодні наявність приладу обліку (лічильника) є невід'ємною частиною облаштування комунікацій у будинках і квартирах, на підприємствах та в організаціях. У зв'язку з постійним підвищенням цін на природні ресурси, зокрема природного газу, води, тепла, електроенергії тощо, що використовується населенням, підприємствами та організаціями для опалення,

освітлення та в господарсько-побутовій діяльності, трапляються непоодинокі факти крадіжки різних видів енергоресурсів, які використовуються споживачами.

Обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів в житловому фонді України та витрати на їх виробництво значно перевищують рівень споживання цих видів ресурсів у розвинених країнах. Відсутність належного обліку використання цих ресурсів стимулює споживачів до численних спроб несанкціоновано впливати на роботу засобів для обліку енергоресурсів з метою зменшення їх показів, а отже, і до зменшення оплати за їх споживання.

Одним із найпоширеніших у сфері захисту від подібних випадків є використання пломб, які встановлюються на прилади обліку енергоресурсів, такі як лічильники води, електроенергії, газу, води тощо, з метою запобігання несанкціонованому доступу до їх механізмів. Під час опломбування цих приладів обліку (лічильників) здебільшого використовуються навісні пломби різних конструкцій.

Збільшення випадків крадіжок енергоресурсів споживачами, як наслідок, стало для постачальників причиною збільшення кількості призначення судових експертиз та експертних досліджень приладів і систем обліку, які проводяться у державних експертних установах України.

Метою проведення таких експертиз і досліджень є виявлення спеціально встановлених, не передбачених заводом-виробником, пристроїв у обліковому та/або відліковому механізмі лічильника споживання енергії та порушення пломб або пломбувальних елементів. Як правило, наслідком проникнення під кожух (кришку) лічильника є заздалегідь сплановані дії, спрямовані на збільшення похибки лічильника чи на «коригування» показів облікового механізму у бік їх зменшення, але такі дії неможливі без порушення пломб або пломбувальних елементів, що захищають доступ до внутрішніх деталей механізму лічильника.

Пломба – одноразовий сигнально-контрольний запобіжно-охоронний пристрій, навішування якого на певні конструктивні елементи підконтрольного об'єкта унеможливорює непомітність його несанкціонованого знімання без порушення цілісності пломби [1; 2].

З плином часу методи розкрадання енергоресурсів удосконалюються, порушники використовують різноманітні способи підробок, відкриття та повторного навішування пломб. Виникає потреба в протидії цим злочинним посяганням, що зумовило необхідність розробки міжнародного стандарту на механічні пломби, який покликаний гарантувати відповідний рівень безпеки. Сьогодні ринок пломб є динамічним і гнучким: постійно з'являються нові різновиди пломб, пломби старих конструкцій замінюються на нові, досконаліші, хоча багато з них за надійністю контролю поступаються традиційним пломбам простої будови (свинцевим пломбам) [3].

Слід зауважити, що унікальність пломб полягає в масовому автоматизованому виробництві та одноразовому використанні, поверхні пломб мають стійкі тотожні технологічні ознаки для всієї випущеної партії. На цій підставі, а також внаслідок виникнення поверхневих слідів несанкціонованого

відкриття, виникає унікальна можливість виявлення кримінальних слідів у результаті порівняння слідової картини досліджуваної пломби з її «первинним станом». Унікальність пломб заснована на секретності самого опломбування цієї пломби заводом-виробником, ступенів її захисту від несанкціонованого відкриття без залишення відображеної слідової інформації.

Як засвідчує практика, сучасні пломби відрізняються від їх попередників, тим, що вони встановлюються вручну, тобто механічним способом, без додаткових пристосувань (пломбувальних лещат). У зв'язку з цим виробник пломб пред'являє особливі вимоги до їх конструкції. Ці вимоги виражаються, в основному, у неможливості відкривання на сучасному етапі розвитку техніки і технологій [3].

Криміналістичне дослідження пломб – система методів, прийомів і технічних засобів, які застосовуються під час дослідження пломб. Воно є частиною трасологічної експертизи, яка своєю чергою є складовою частиною криміналістики. Це дослідження базується на досягненнях природничо-технічних наук, а також спеціально розроблених для цілей криміналістики методів і прийомів дослідження [1; 2].

Під час дослідження лічильників газу, води, тепла та електроенергії особлива й першочергова увага приділяється пломбам: заводу-виробника, навішеним на їх відлікові механізми (пломба повинна триматися міцно й не мати люфтів чи зазорів), а також пломбам, навішеним чи наклеєним (залежно від її типу) оператором надання послуг, оскільки їх наявність запобігає непомітному доступу до відлікового механізму лічильника, а порушення пломб залишає певний комплекс слідів та ознак як на поверхнях пломб, так і на поверхнях самих приладів обліку.

Встановлення фактів пошкодження пломб і втручання в конструкцію лічильника споживання енергії потребує застосування спеціальних знань, якими володіють судові експерти, що мають кваліфікацію з експертної спеціальності «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів, і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами». Ці дослідження виконуються експертами-трасологами, які в основному вирішують питання щодо виявлення пошкоджень пломб або пломбувальних елементів, встановлених на приладі обліку відповідного енергоресурсу, та здійснюють виявлення слідів механічного впливу на деталі його облікового механізму, що давало можливість занизити показники споживаної енергії.

Дослідження пломб проводиться відповідно до методик залежно від їх класифікації: за ступенем складності (прості; складні); за матеріалом виготовлення (металеві; полімерні; комбіновані; інші); за механізмом пломбування (механічним способом за допомогою пломбувальних лещат, пломбіра; шляхом з'єднання складових елементів; шляхом взаємодії з об'єктом); за ступенем захисту; за матеріалом пломбувального елемента (металевий або мідний дріт; трос; полімер; ліска; синтетична нитка; мастика; безпосередньо пломба (пломба-наклейка)); за взаємодією з об'єктом (ті, що розташовані безпосередньо на об'єкті (мастичні пломби та пломби-наклейки); фіксуються за допомогою пломбувального елемента); конструкцією пломбувального елемента

(з гнучким пломбувальним елементом; з жорстким пломбувальним елементом), за принципом дії: «Криміналістичне дослідження простих пломб», «Криміналістичне дослідження пломб з якірним механізмом замикання», «Криміналістичне дослідження пломб з роторним механізмом замикання», «Криміналістичне дослідження мастичних пломб», «Трасологічне дослідження пломб-наклейок».

Слід зауважити, що існує багато способів впливу на механізми лічильників обліку використання енергоресурсів з метою повної або часткової зупинки цифрових коліс відлікового механізму для зменшення об'єму використаного обсягу відповідного енергоресурсу. Ще 20-30 років тому, на перших етапах впровадження розповсюдження використання лічильників у побуті, почали фіксуватися факти впливу на механізми лічильників. Цю проблему успішно вирішено заводами-виробниками, а саме: усі металеві рухомі деталі в лічильниках були замінені на полімерні, а оператори постачання енергоресурсів почали встановлювати на лічильники індикаторні пломби. Сучасні моделі лічильників виготовлені з використанням антимагнітних рухомих деталей, але це не зупиняє зловмисників, тому й нині трапляються зразки лічильників, на роботу яких впливає магнітне поле. Це досягається несанкціонованим унесенням змін до внутрішньої конструкції лічильника та його відлікового механізму шляхом модернізації (зміни, заміни) окремих його вузлів, уміщення сторонніх предметів у конструкцію, у тому числі й малих постійних магнітів, які в звичних умовах не впливають на роботу лічильника (підрахунку об'єму використаного енергоресурсу), з метою подальшого точкового використання зовнішніх малих магнітів «активаторів», під впливом яких механізми цифрових коліс лічильника припиняють облік використаного об'єму відповідного енергоресурсу [4].

У практичній діяльності під час дослідження приладів обліку енергоресурсів трапляються випадки виявлення спеціально встановлених, не передбачених заводом-виробником, пристроїв і предметів та внесення змін у деталі облікового і відлікового механізмів приладів обліку (лічильників тощо), які впливають на роботу механізмів лічильника та наявність при цьому відповідних слідів.

У подальшому слід звернути увагу на локалізацію виявлених слідів механічного впливу стороннього(их) предмета(ів) на зовнішніх поверхнях лічильника та наявного(их) стороннього(их) предмета(ів) на внутрішніх деталях лічильника, а також взаємозв'язок між ними, що буде вагомим доказом неодноразового застосування магніту для зупинки механізму лічильника для викрадення певного енергоресурсу без його обліку, про що свідчать сліди на зовнішній поверхні кришки лічильника та спільна локалізація їх із наявним(и) стороннім(и) предметом(ами) на внутрішніх деталях лічильника – обліковому та/або відліковому механізмі.

Під час дослідження зазначається лише наявність сторонніх предметів та слідів, їхні розміри і місце розташування. У разі виявлення конструктивних змін деталей, які були встановлені заводом виробником, під час порівняння зі зразками зазначаються збіги / розбіжності розмірів і параметрів. Питання про

вплив сторонніх предметів, різниці розмірів і параметрів порівнюваних деталей на точність обліку спожитого об'єму енергоресурсу не вирішується трасологічною експертизою, оскільки це виходить за межі компетенції судового експерта з правом проведення досліджень за експертною спеціальністю 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами».

Слід зауважити, що під час проведення експертиз різних за типом та конструкцією приладів обліку споживаної енергії, постійно виникає одна із суттєвих проблем, пов'язаних із відсутністю технічної інформації щодо конструкції засобів обліку та відсутності зразків пломб, які необхідні для проведення порівняльних досліджень.

Також слід зазначити, що зі зміною виробником конструкції приладів обліку чи її елементів виникають нові способи та методи несанкціонованого втручання в їх роботу, які постійно вдосконалюються з метою приховування правопорушень.

Таким чином, враховуючи зумовлену тенденцію сьогодення – удосконалення способів і методів несанкціонованого доступу до частин і механізмів приладів обліку при втручанні в їх режим роботи, проблематика виявлення та попередження даних дій не викликає сумнівів.

Слід звернути увагу, що «ринок» несанкціонованого втручання в механізми обліку є динамічним і гнучким: постійно з'являються нові способи та методи. Тому доцільно своєчасно виявити факти сучасного несанкціонованого втручання в механізми приладів обліку завдяки проведенню судових експертиз (експертних досліджень) із подальшим аналізом та прогнозуванням майбутніх протиправних дій, що дасть змогу забезпечити надійність конструкції частин і механізмів облікових приладів. Окреслена проблематика є незворотною з огляду на розвиток технологічного процесу, однак моніторинг і правильний підхід до розв'язання існуючих проблем є гарантованим успіхом у майбутньому для викриття неправомірних дій у цьому технологічному процесі.

Підсумовуючи викладене, є підстави зробити висновок про необхідність проведення відповідних досліджень у спірних питаннях між постачальниками енергоресурсів та споживачами, вдосконалення і розширення інформаційної бази та розвитку матеріальної бази, створення відповідної методики з проведення трасологічного дослідження різних за типом та конструкцією приладів та засобів обліку споживаної енергії, що в подальшому значно покращить ефективність отриманих результатів під час проведення досліджень, дасть змогу зробити висновки обґрунтованішими, підніме процес дослідження на якісно новий рівень та надасть підстави суду вирішувати питання щодо компенсації втрат об'єму енергії, які було використано позаобліково.

Список використаних джерел

1. Методика трасологічного дослідження пломб із роторним механізмом замикання / [Васильчук А. П., Степура С. А., Теплицький Б. Б.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 74 с.

2. Методика трасологічного дослідження пломб із якірним механізмом замикання / [Васильчук А. П., Степура С. А., Теплицький Б. Б.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 59 с.

3. Криміналістичне дослідження пломб. URL: http://lar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/6093/1/Aref_Левицький (дата послання 28.04.2020).

4. Дослідження лічильників газу Elster BK-G4 та Elster BK-G4T 2013 року випуску : методичний лист [уклад. Ковальов К. М., Костін О. Ю., Львова Ю. С., Конокеєнко К. В., Корня А. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 28 с.

Остапов Сергій,

головний судовий експерт, Центр судових і спеціальних експертиз Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

ПОТЕНЦІАЛ VR У НАВЧАННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ-ПОЖЕЖОТЕХНІКІВ

Сучасні технології все частіше застосовуються у сфері освіти, дозволяючи вдосконалювати процес навчання, роблячи його більш інтерактивним і ефективним. Одним із таких інноваційних інструментів є віртуальна реальність (VR), яка відкриває нові можливості для моделювання реальних ситуацій, недосяжних у звичайних умовах.

У підготовці судових експертів-пожежотехніків ключову роль відіграє практичне навчання, яке включає симуляцію реальної післяпожежної обстановки на будь-якому об'єкті, аналіз над помилками та відпрацювання експертних навиків. Однак традиційні методи навчання та стажування мають свої обмеження. Під час навчання та стажування стажера неможливо побувати на всіх об'єктах пожежі, спробувати розглянути та дослідити всі можливі причини виникнення пожежі. Це пов'язано з багатьма факторами, зокрема, виникненням такої пожежі під час стажування, організаційним моментом – залучення наставника та стажера до огляду такого об'єкта пожежі, інколи неможливо дослідити осередок пожежі через існування постійної загрози для життя та здоров'я учасників огляду. Варто також врахувати, що в разі виникнення пожежі на однотипних об'єктах, наприклад автомобілях, пожежа розвивається по-різному залежно від умов та обставин виникнення, моменту виявлення пожежі та дій, спрямованих на її локалізацію та ліквідацію. Наявність слідів та ознак, що характеризують осередок пожежі, будуть різними, так само інформація про пожежне навантаження в осередку пожежі та інформація про пожежу в матеріалах завжди відрізняється, тобто однотипної інформації не існує. Все це впливає на оцінку результатів проведеного експертного дослідження та

формування висновків щодо питання про місце розташування осередку пожежі та причини її виникнення.

Використання VR-окулярів дозволяє вирішити багато із цих проблем. Завдяки віртуальним симуляціям стажери-пожежотехніки можуть безпечно опановувати навички реагування на пожежі в різних умовах – від побутових пожеж до техногенних катастроф. Крім того, VR забезпечує повторюваність сценаріїв, що сприяє кращому засвоєнню знань.

У контексті України, де професіоналізм судових експертів є критично важливим для забезпечення безпеки та ефективності дослідження причин виникнення пожеж, впровадження VR може значно покращити якість підготовки фахівців. Однак попри потенціал цих технологій, їх застосування в навчальних програмах судових експертів в Україні перебуває на початкових етапах розвитку. Відсутність достатньо досліджених матеріалів, а також технічні та організаційні бар'єри у впровадженні таких технологій, потребує ретельного аналізу та обговорення.

Судові експерти-пожежотехніки, які займаються встановленням причини виникнення пожеж, потребують глибоких знань і практичних навичок для точного визначення осередку виникнення пожежі, аналізу умов та обставин, за яких відбулася пожежа, та відтворення повної хронології подій. VR-технології дозволяють відтворювати складні сценарії, що включають:

- моделювання місця події: створення віртуальних копій місць пожеж для детального аналізу;

- відтворення різних причин займання: коротке замикання, підпал, самозаймання тощо;

- аналіз наслідків: оцінка пошкоджень, визначення шляхів поширення вогню, визначення осередкових ознак.

Використання VR у навчанні судових експертів сприяє підвищенню точності та ефективності їхньої роботи, дозволяючи безпечно відпрацьовувати навички в умовах, максимально наближених до реальних.

Використання VR-окулярів для навчання має такі переваги:

- безпечність: участь у симуляціях без ризику для життя та здоров'я;

- повторюваність сценаріїв: можливість багаторазово аналізувати один і той самий випадок пожежі;

- занурення в реальні умови: створення деталізованого середовища для відпрацювання ситуацій;

- економічна ефективність: заміна частини дорогих тренувань у реальних умовах віртуальними.

Попри значні переваги, VR має певні обмеження у контексті навчання судових експертів:

- технічні виклики: ціна професійного обладнання та створення якісного програмного забезпечення для симуляцій;

- фізіологічні та психологічні фактори: деякі користувачі можуть відчувати втомленість, запаморочення або дезорієнтацію після тривалого використання VR-окулярів;

обмеження моделювання: хоча VR добре підходить для тренувань, він не завжди здатен точно відобразити всі фізичні аспекти реальних пожеж (наприклад, специфіку запахів, температури, диму).

Міжнародний досвід використання VR у підготовці судових експертів.

Університет Данді (Велика Британія) розробив інноваційний інструмент для навчання експертів з розслідування пожеж, використовуючи VR-технології. Цей підхід дозволяє створювати віртуальні сцени пожеж, що забезпечує безпечне та реалістичне середовище для тренувань [7].

Крім того, дослідження, опубліковане в журналі «Policing: A Journal of Policy and Practice», вивчало ефективність VR-симуляцій для розслідування підпалів. Результати показали, що використання VR може покращити навички та знання слідчих, надаючи їм можливість взаємодіяти з віртуальними місцями злочину в безпечному та контрольованому середовищі [5].

У Китаї VR-технології також впроваджуються для навчання експертів з розслідування пожеж. Зокрема, у Шанхаї експерти використовують VR для моделювання місць пожеж, що дозволяє покращити їхні аналітичні здібності та підвищити ефективність розслідувань [3].

Перспективи впровадження VR у навчанні судових експертів-пожежотехніків в Україні.

Використання технологій віртуальної реальності (VR) у навчанні судових експертів-пожежотехніків є сучасним трендом, що може значно підвищити ефективність підготовки таких фахівців. В умовах України цей підхід убачається перспективним, оскільки він дозволяє розв'язати низку проблем, пов'язаних із якістю навчання, доступністю ресурсів та адаптацією до сучасних міжнародних стандартів.

Впровадження VR у навчання судових експертів-пожежотехніків в Україні є перспективним, особливо з огляду на сучасні виклики в галузі освіти й технологій. Однак для успішної інтеграції необхідно подолати низку викликів, пов'язаних із фінансуванням, підготовкою кадрів та інфраструктурою. З огляду на це, важливо розробляти поетапний підхід до впровадження, починаючи з пілотних проєктів і залучення міжнародного досвіду.

VR-технології можуть суттєво підвищити якість підготовки фахівців, забезпечуючи безпечне, економічно вигідне та інноваційне навчальне середовище.

Список використаних джерел

1. Каратанов О. В., Биков А. М., Сергієнко М. В., Мірошніченко Д. М. Впровадження технологій доповненої реальності у навчальному процесі з конструювання авіаційної техніки. *Радіоелектронні і комп'ютерні системи*. 2021 № 1(97). URL: http://www.researchgate.net/publication/350972509_Vprovadzenna_tehnologij_dopovненоi_realnosti_u-navcalnomu_procesi_z_konstruuvanna_aviacijnoi_tehniki (дата звернення 31.03.2025).
2. A Literature Review on Immersive Virtual Reality in Education: State of The Art and Perspectives. Laura Freina. Michela Ott. URL:

<http://www.itd.cnr.it/download/eLSE%202015%20Freina%tt%20Paper.pdf> (дата звернення 31.03.2025).

3. Across China: VR, new tool for fire investigation training. URL: https://www.xinhuanet.com/english/2019-07/10/c_138215213.htm (дата звернення 31.03.2025).

4. Assessing Knowledge Retention of an Immersive Serious Game vs. a Traditional Education Method in Aviation Safety. Luca Chittaro, Fabio Buttussi. *IEEE Trans Vis Comput Graph*. 2015 Apr;21(4):529-38. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26357103/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 31.03.2025).

5. Assessing the utility of a virtual reality arson crime scene investigation simulation. *Policing: A Journal of Policy and Practice*. 2024. Vol. 18, p. 122. URL: <https://www.academic.oup.com/policing/article/doi/10.1093/police/paae122/7921032> (дата звернення 31.03.2025).

6. Digital Learning Environments – Constructing Augmented and Virtual Reality in Fire Safety. *IC4E '20: Proceedings of the 2020 11th International Conference on E-Education*. URL: https://dl.acm.org/doi/10.1145/3377571.3377615?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 31.03.2025).

7. Forensic experts use VR technology to advance fire investigation training. URL: <https://www.dundee.ac.uk/stories/forensic-experts-use-vr-technology-advance-fire-investigation-training> (дата звернення 31.03.2025).

8. NFPA 921. Guide for Fire and Explosion Investigations 2004 Edition. National Fire Protection Association. URL: <https://atapars.com/wp-content/uploads/2021/01/atapars.com-NFPA-921-2004.pdf> (дата звернення 31.03.2025).

9. NFPA 1033 Standard for Professional Qualifications for Fire Investigator 2003 Edition. National Fire Protection Association URL: <https://atapars.com/wp-content/uploads/2021/01/atapars.com-NFPA-1033-2003.pdf> (дата звернення 31.03.2025).

10. Using Virtual Reality to Train Firefighters. Videos. URL: <https://www.nfpa.org/videos/using-virtual-reality-to-train-firefighters> (дата звернення 31.03.2025).

11. Virtual Reality, VR. URL: <http://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/virtualnaja-realnost-vr> (дата звернення 31.03.2025).

12. VR-психологія. URL: <https://psychology.space/vr-psychologia/> (дата звернення 31.03.2025).

13. Wang H., Zhang Y., Liu F. The Impact of Virtual Reality on Fire Investigation Training: A Systematic Review. *Journal of Safety Science*. 2020. 123, 104555. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753523003144> (дата звернення 31.03.2025).

Панкєєва Юлія,
старший судовий експерт відділу
судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Судова експертиза є одним із ключових засобів встановлення істини в судовому процесі.

Однак практика застосування судових експертиз у різних видах проваджень (кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському) супроводжується низкою проблем.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [1].

В окремих галузях знань бракує фахівців, що мають не лише професійні знання, а й досвід проведення судової експертизи. Важливо, щоб експерти мали відповідну освіту та досвід у своїй галузі. Неправильна кваліфікація може призвести до недостовірних висновків. Експерти повинні залишатися нейтральними, але іноді можуть виникати конфлікти інтересів, які впливають на їхні висновки.

Через особливі умови воєнного стану експерти іноді змушені працювати в умовах стислих термінів. Це може включати спрощення процесуальних процедур, що дозволяє експертам швидше надавати результати аналізів. Водночас важливо зберігати юридичну обґрунтованість зібраних доказів, щоб вони могли використовуватися в суді.

Однією з проблем є неналежна якість матеріалів, наданих для експертного дослідження. Неповні або неправильно оформлені документи, недостатня кількість об'єктів дослідження чи їх пошкодження значно ускладнюють проведення експертизи й можуть поставити під сумнів її висновки.

Замовники експертиз часто формулюють питання неточно або таким чином, що вони виходять за межі компетенції експерта. Це призводить до неоднозначності в розумінні завдання й може зумовити помилки у висновках.

Експертизи іноді можуть проводитися надто довго через завантаженість експертних установ, що затягує судовий розгляд. Часто строки не узгоджуються з вимогами процесуального законодавства.

Часто сторони самостійно замовляють експертизи у приватних експертів або організацій. І хоча такі експертизи можуть бути корисними, суди інколи

ставляться до них з меншою довірою через можливий упереджений характер досліджень.

Діяльність приватних експертів не завжди належно регулюється та контролюється, що може сприяти появі необ'єктивних чи навіть замовних висновків.

Існують колізії в законодавстві щодо проведення експертиз: нечіткість норм, що регулюють призначення експертизи, її обсяг, відповідальність експертів за недостовірний висновок. Все це створює юридичні ризики для якості та прийнятності експертизи в суді.

Суд не зобов'язаний погоджуватися з експертним висновком, але на практиці він часто є визначальним, навіть якщо має суперечливий характер. Висновки експертів повинні бути зрозумілими для суддів, адвокатів та інших учасників процесу. Висновки експертів можуть мати значний вплив на рішення суду, тому важливо, щоб вони були максимально об'єктивними та обґрунтованими.

Відсутні чіткі критерії оцінки достовірності висновку. Не всі методики проведення експертиз є стандартизованими, що відкриває можливості для допущення помилок. Використання ненадійних або застарілих методів може призвести до помилкових результатів. Важливо, щоб експерти дотримувалися сучасних стандартів і методик. Нові види експертиз іноді проводяться без належної правової бази. Це змушує експертів діяти за індивідуальними алгоритмами, що може спричинити різні результати в аналогічних справах.

Не всі експертні установи оснащені сучасним обладнанням, програмним забезпеченням та лабораторіями. Це обмежує можливості проведення високоточних досліджень, особливо в галузях криміналістики, ДНК-експертиз, кіберекспертиз тощо.

Проведення експертиз іноді потребує значних коштів, що може бути обмеженням для сторін з невеликими фінансовими можливостями. В умовах обмеженого доступу до певних територій через бойові дії зростає потреба у використанні технологій дистанційного аналізу, таких як супутникові знімки, дрони та інші методи, які дозволяють отримувати інформацію без фізичної присутності експертів.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.94 № 4038а-ХІІ (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 23.04.2025).

Панькулич Вікторія,

судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень та
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Закарпатського
НДЕКЦ МВС

Попович Марія,

старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень та
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Закарпатського
НДЕКЦ МВС

Маруніч Вікторія,

завідувач сектору дактилоскопічних
досліджень та обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Закарпатського НДЕКЦ МВС

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ: ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасному процесуальному праві України судова експертиза відіграє ключову роль у забезпеченні об'єктивного та справедливого розгляду проваджень. Вона виступає інструментом, що дозволяє глибше дослідити обставини проваджень, які потребують спеціальних знань. З огляду на складність правових відносин та збільшення кількості проваджень, де експертне знання є необхідним, роль судової експертизи стає дедалі вагомішою.

Правове забезпечення судово-експертної діяльності здійснюється відповідно до норм Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, ЦПК, КПК, ГПКУ, КАСУ, КУпАП та інших нормативно-правових актів. Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні та фінансові засади судово-експертної діяльності, забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, що орієнтується на максимальне використання науки і техніки. Саме він забезпечує незалежність судового експерта та істинність експертного висновку, яка гарантується: процесуальним порядком призначення судової експертизи; заборонаю втручання до процесу провадження експертного дослідження; функціонуванням незалежних від правоохоронних органів експертних установ; створенням необхідних умов, матеріального та соціального забезпечення експерта з метою його незалежної діяльності; особистою відповідальністю за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання обов'язків; можливістю призначення повторних та комісійних експертиз; можливістю особисто спостерігати за ходом і результатами експертного дослідження у випадках, передбачених законом [3].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об’єктивності і повноти дослідження [1]. Під судовою експертизою треба розуміти дослідження, що проводиться судовим експертом із застосуванням спеціальних знань на виконання завдання сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду, та має значення для правильного розслідування кримінального провадження, судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження. На стадії досудового розслідування й судового розгляду ця процесуальна дія спрямована на отримання доказів шляхом проведення дослідження судовим експертом на основі його спеціальних знань матеріальних (матеріалізованих) об’єктів, які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває в провадженні уповноваженого органу (особи) [2].

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про судову експертизу» підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Підставою для отримання висновку спеціаліста при з’ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, уповноваженої особи іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [1].

Висновок експерта часто стає вирішальним у справі, допомагаючи суду ухвалити зважене, обґрунтоване рішення. Його значення особливо важливе у випадках колізій у доказах чи недостатності фактичних даних. Саме тому якість і прозорість експертної діяльності безпосередньо впливають на ефективність правосуддя.

Однак, незважаючи на наявність правової бази, в Україні залишаються актуальними проблеми у сфері експертної діяльності. З огляду на це, важливо продовжити удосконалення нормативно-правового регулювання, зокрема:

- чітко закріпити правовий статус судового експерта;
- уніфікувати процедуру призначення експертиз;
- посилити незалежність експертних установ від правоохоронних органів;
- створити ефективні механізми боротьби з корупційними проявами у сфері експертизи;
- передбачити дієві засоби контролю та оскарження необґрунтованих експертних висновків.

Таким чином, судова експертиза є невід’ємною частиною судового процесу, а її правове вдосконалення – ключ до підвищення довіри громадян до судової

влади, забезпечення справедливого правосуддя та реалізації принципів верховенства права в Україні.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № № 4038-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Основи судової експертизи : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.
3. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/1f703f10-729b-452a-b961-3755688832b5/content>

Петрик Наталія,

головний судовий експерт,
Український науково-дослідний
інститут спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

Петрик Інга,

старший судовий експерт,
Український науково-дослідний
інститут спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України

ОЗНАКИ СТАНУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ТА ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ АВТОРА (ВИКОНАВЦЯ) ТЕКСТУ

Під час вирішення завдань авторознавчої експертизи часто доводиться стикатися з комплексом діагностичних ознак писемного мовлення, які не можна пояснити освітою, професією, статтю, віковими особливостями автора (виконавця) тексту, а іноді вони дещо суперечать образу автора.

Так, наприклад, високоосвічена людина розставляє не всі розділові знаки, подекуди недописує закінчення слів або пропускає букви в словах, припускається семантично невиправданих повторів у межах одного речення, у цілому мовлення виглядає «збіднілим» як на лексичному рівні (синонімічна обмеженість, спрощена лексика), так і на рівні синтаксичного оформлення (проста, примітивна побудова речень, синтаксична неузгодженість слів тощо).

Такий комплекс ознак, з урахуванням високого рівня освіти автора (виконавця) тексту, характерний для стану операційної напруги внаслідок актуалізації процесуальних, «ділових» мотивів, спричинених самою діяльністю, і характеризується направленістю потреб людини на сам процес і зміст діяльності (прагнення вирішення завдання, зацікавленість у результаті, поглинання самою справою тощо) [4, с. 201].

Стан операційної напруги може виникати при виконанні тексту в умовах дефіциту часу (головне – донести суть думок, а форма неважлива), незвичного способу складання тексту: під диктовку (увага виконавця зосереджена на відтворенні лексико-семантичної складової мовленнєвого повідомлення, головне – встигнути за диктуванням) [1, с. 134, 135], у співавторстві, шляхом переписування / передруковування з тексту, створеного іншою особою, внаслідок смислового редагування електронного тексту-першоджерела, при навмисному викривленні писемного мовлення (автор (виконавець) має зосередитись не тільки на змісті повідомлення, а й контролювати не притаманні йому ознаки мовлення під час написання).

Від описаних ознак слід відокремлювати відносно сучасне явище, коли грамотне виконання текстів у месенджерах типу Telegram, Viber, WhatsApp супроводжується написанням усіх слів з маленької букви, специфічними скороченнями (напр.: «4 you» – «For you»; «МБ» від англ. «maybe» – «мабуть»; «НЗЧ» – «не за что»; «POV» від англ. «personal own view» – «на власний погляд»), відсутністю більшості (окрім смислорозрізнавальних) або всіх знаків пунктуації, що пояснюється ігноруванням знаків виконавцем тексту для прискорення процесу листування, якщо зміст від цього не викривляється.

У разі коли автор (виконавець) під час складання тексту перебуває у вкрай збудженому емоційному стані, під впливом стресу, високих ступенів гніву або страху, – це заважає реалізації мовних та інтелектуальних навичок. У такому психоемоційному стані, що характеризується як стан емоційної напруги, мовлення, крім ознак операційної напруги, набуває значного емоційного забарвлення, спостерігаються ознаки порушення логіки викладення думок, велика кількість емоційно-індексованої, аж до обценної лексики при збіднілому словниковому запасі, шаблонність лексики, семантично нерелевантні повтори фраз, підміна важливих за змістом іменників займенниками; невинновано часте використання слів, що означають дію, із вираженою позитивною / негативною конотацією («сильно», «дуже», «ніхто»), з нечітким колом денотатів («это», «эта штука», «цей», «той», «ця фігня», «туди», «сюди», «там»), зі значенням семантичної безвиключності («всегда», «никогда», «ни за что», «ні за яких умов»); мовлення насичене підсилювальними частками [1, с. 136, 137]; відсутність складних лексико-синтаксичних конструкцій, спрощений синтаксис у цілому, інверсія, недодержання правил пунктуації тощо. У випадку крайнього ступеня емоційної напруги може спостерігатися т. зв. «телеграфний стиль», коли мовленнєві навички на межі повного розладу.

Тимчасовий стан психічної напруги викликає тимчасове порушення функціонування системи писемно-мовленнєвих навичок, причому першими порушуються складні дії, руйнуються слабо натреновані навички, спостерігається тенденція переходу до більш простих, стереотипних дій, закріплених попередньою практикою, – такий перехід до дій більш низького або попереднього рівня характеризують як «регресію» [2, с. 44, 45].

Причинами стану емоційної напруги автора (виконавця) тексту можуть бути: загроза життю, здоров'ю самого автора або його рідних; коли зачеплені

честь і гідність особи, щось дуже особисте; у випадку образи його релігійних, національних почуттів тощо.

Суттєвою відмінністю емоційної напруги від інших видів напруги вважається включення в структуру такого стану процесу інтелектуальної оцінки ситуації [2, с. 8]. Невисокий ступінь емоційної напруги не тільки не погіршує, але й навпаки – сприяє мобілізації людиною у складних ситуаціях усіх її психічних можливостей, кращій адаптації до умов поточної діяльності або такої, що має відбутися, стимулює інтелектуальні процеси. Спеціалісти характеризують такий стан як стан емоційної активації [3, с. 34]. Проте високий ступінь емоційної напруги чинить переважно негативний вплив, такий, що дезорганізує діяльність людини [2, с. 8].

Наступні приклади ілюструють ознаки операційної, емоційної напруги автора (виконавця) тексту:

1) у тексті рукописного анонімного листа чоловіка похилого віку, вкрай обуреного несправедливістю, відобразилися такі ознаки:

нестійкість у дотриманні правил пунктуації, наявність багаторазових виправлень, «описок» («в наше богайшей (богатеишей) Украине»), неузгодженості закінчень у словах, повторів, місцями – «нагромаджень» думок (особливо при передачі претензій, образ на владу: «Вы как президент вместе с Яценюком у нас стариков забрали главное. лишили нас льгот в оплате за газ, эленергию. коммунальные услуги, воду, и ещо самая большая обида что Вы ограбили, оплату у нас многих, одиноких стариков в оплате за телефон, ведь нас не так много осталось, неужели Вы этим дали большую прибыль стране?»), елементарних помилок на тлі правильного написання складних за правилами орфографії слів («помощник», «награжденный», «ни копейки не добавили», «честно», «сердце», водночас - «недрогнула рука», «ни вчем не повинных» «Небыло еще на Украине государа...», «ещо» й «еще»), а також необґрунтований перехід з російської мови викладення на українську й навпаки тощо.

Перелічені ознаки, у сукупності, свідчать про стан операційної, емоційної напруги автора (виконавця), який викликаний, з однієї сторони, обуренням несправедливістю (Президент підписав «антинародный закон» про скорочення пільг ветеранам – «самая большая обида... телефон для одинокого больного человека, это помощник»; Яценюк обіцяв підвищити пенсію «на 13%, а особо заслуженным на 18-19%», але «ни копейки не добавили», тому він «не председатель кабмина, а украинский брехун»; незадовільне забезпечення лікарень; бідні навіть не мають що закласти у заставу тощо - «Где же та справедливость?»), а з іншої сторони – занепокоєнням долею України в цій складній економіко-політичній ситуації («Путин... платит деньги добровольцам, губит наших людей и не дает развитию нашей Украине»; «Украина при разумном руководстве, может быть одной из богатейших стран мира...»);

2) в усному мовленні жінки похилого віку, яка дає інтерв'ю на тлі трагічних подій (обстрілу пункту з гуманітарною допомогою, маршрутного таксі, тролейбуса), результатом яких стала загибель вісьмох і поранення десятків мирних жителів, відобразилися такі ознаки:

семантично нерелевантні повтори у малому за обсягом тексті: невиправдані за змістом повторювання одних і тих самих слів, словосполучень в рамках одного речення або у реченнях, які слідують одне за одним: «Тут всегда сколько месяцев, щас скажу, с самой осени, тут раздают гуманитарную пенсию. Тут,... под зданием тут как шарахнет! Я оттуда увидела дым! На углу вот этого здания», «Ну это же зверё пришло к власти, зверё! Это ж не люди, не люди!»;

інверсія (зміна звичайного порядку слів у реченні) і повтор одночасно:

«...если б меня обложили взрывчаткой, взрывчаткой обложили...»;

використання ненормативного слова, з урахуванням похилого віку й жіночої статі: «...всех блудей взорвать»;

вживання просторіч, метафор, у тому числі – зневажливого, грубуватого відтінку: «дурька», «зверё», «не люди»;

плутаність суджень, оскільки мовець не контролює реалізацію мовленнєвих навичок, втрата послідовності викладення думки: сумбурне формулювання судження (поспішає сказати, але не може підібрати адекватні слова), що супроводжується спробою пригадати, відкоригувати смислове наповнення по ходу мовленнєвого акту – «щас скажу»; нагромадження слів і фраз, які граматично не узгоджені: «Тут всегда сколько месяцев, щас скажу, с самой осени, тут раздают... Тут... под зданием тут как шарахнет!»;

вживання примітивної, звуконаслідувальної лексики: «как шарахнет!»;

активне використання лексичних одиниць, що в основному функціонують поза мовленнєвим контекстом і мають нечітке коло денотатів («тут», «щас»); прислівників, підсилювальних часток («еще», «же», «как», «вот»);

спрощене синтаксичне оформлення мовлення: незавершеність речень, необґрунтований розрив однієї смислової конструкції на два окремих речення, логіка яких не завершена: «...под зданием тут как шарахнет! Я оттуда увидела дым! На углу вот этого здания»;

використання слів, фраз (у тому числі, дієслів умовного способу), що відображають стан та емоційно-оціночне особисте ставлення мовця до певних осіб, подій: «Я еще месяца полтора назад об этом думала...», «если б меня обложили...», «чтоб я могла...».

Перелічені ознаки вказують на неадекватну мовленнєву поведінку, що пояснюється станом емоційної напруги мовця (який щойно став свідком загибелі людей), викликаний почуттям розпачу, безвихідності й обурення одночасно, невдоволенням існуючою ситуацією та відчаєм через неможливість якось вплинути на неї.

Список використаних джерел

1. Литвин Т. В. Неидентификационные исследования в судебно-лингвистической экспертизе письменной речи. Киев, 1995. 395 с.
2. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь. Киев : Вища школа, 1981. 194 с.
3. Витт Н. В. К вопросу о взаимосвязи интеллектуальных процессов и функционального состояния // Лингво-психологические проблемы обоснования

методики преподавания иностранных языков в высшей школе. Тезисы докладов научно-методической конференции. М., 1971. С. 34.

4. Овчинникова В. О. О некоторых путях экспериментального исследования мотивации человека, открываемых концепцией деятельности // А. Н. Леонтьев и современная психология (сборник статей памяти А. Н. Леонтьева). С. 200–212.

Пиріг Ігор,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВІЙСЬКОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах війни нашої країни проти РФ стрімко розвивається та впроваджується у практику розслідування воєнних злочинів військова експертиза. Наказом Міністерства юстиції України від 27.07.2015 р. № 1350/5 було внесено зміни та доповнення до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, чим фактично було запроваджено цей вид експертизи [1]. Як і будь-який вид досліджень, що розвивається, військова експертиза породжує багато проблем, що потребують вирішення.

Однією з проблем впровадження військової експертизи є її законодавче забезпечення. Незважаючи на значну кількість експертиз, проведених із часу запровадження військової експертизи та вже існуючу практику їх використання, жодних змін у законодавство, зокрема в Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, не вносилося, на що зверталась увага науковців [2]. На сьогодні відсутня офіційно затверджена та видана друком загальна методика військової експертизи, а в методиці, зазначеній в Інструкції, відсутнє навіть поняття такої експертизи, об'єктів дослідження, не досить чітко визначено її предмет дослідження та завдання. Також законодавчо не визначено кваліфікаційні вимоги, що пред'являються до військових експертів, а саме: спеціальність, рівень освіти, практичний досвід роботи у галузі військової справи тощо.

Інша проблема пов'язана з тим, що військова експертиза має велику кількість підвидів. Експертна практика визначила лише деякі з них, за якими розроблено нові окремі методики. На сьогодні згідно з Реєстром методик проведення судових експертиз їх сім: комплексне дослідження ракетно-артилерійського озброєння; проведення судових військових експертиз щодо оцінки дій посадових осіб: керівників, командирів, начальників; проведення судових військових експертиз, пов'язаних з рівнем обороноздатності держави; судово-експертне дослідження роботи командирів (штабів) і військових формувань при підготовці та виконанні бойових (службово-бойових) завдань; судово-експертне дослідження застосування

артилерійських підрозділів; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам нормативно-правових документів з організації зберігання ракет і боєприпасів та інших засобів ураження на арсеналах, базах та складах; комплексне судово-експертне дослідження застосування автомобільної та бронетанкової техніки військових формувань [3].

Незважаючи на значну кількість видів військової експертизи, підготовка фахівців здійснюється за однією експертною спеціальністю 16.1 «Військові дослідження». На наш погляд, потрібно диференціювати підготовку експертів залежно від завдань, що є досить різноплановими, зважаючи хоча б на вже існуючі методики. Наприклад, визначення роботи командирів під час підготовки та виконання службово-бойових завдань та комплексне дослідження ракетно-артилерійського озброєння є зовсім різними видами досліджень, що виконуються з використанням різних методів і методик, та, відповідно, підготовка фахівців повинна здійснюватися спеціалістами різного профілю.

Щодо наукового забезпечення військової експертизи, потрібно чітко визначити предмет і об'єкти дослідження. Ми погоджуємося з думкою П. Є. Антонюк, що окремі питання, які визначено Інструкцією на вирішення військової експертизи, виходять за межі спеціальних знань експерта та підміняють діяльність слідчого під час вирішення питання кваліфікації кримінального правопорушення й юридичної оцінки отриманої інформації [2, с. 392]. На наш погляд, такими питаннями є: «Чи відповідали фактичні дії відповідних посадових осіб оперативній обстановці, що склалася на момент виконання бойового завдання?», «Чи був виконаний передбачений нормативними актами порядок опрацювання, коригування та виконання бойових завдань?», «Яким чином було організовано вихід (прорив, відхід) частин підрозділів з оточення, хто саме здійснював забезпечення виходу зазначених частин та підрозділів?», «Які дії (бездіяльність) керівництва призвели до потрапляння в оточення частин і підрозділів, що залучалися до виконання бойового завдання в районі ведення бойових дій?», «Яким чином та ким саме визначалася можлива загроза оточення частин та підрозділів, що залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?».

Окремі питання, наприклад: «Дії (бездіяльність) яких посадових осіб, що здійснювали планування та проведення операції щодо розгрому незаконних збройних формувань противника, перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців та інших осіб, утрати озброєння та військової техніки?» не тільки виходять за межі компетенції експерта, а й, на наш погляд, мають однозначні відповіді у зв'язку з принципом ієрархічності побудови військових формувань. Цей принцип передбачає вертикальний поділ управлінських відносин з підпорядкуванням нижчих рівнів управління вищим. Планування та проведення операцій щодо розгрому незаконних збройних формувань противника обов'язково здійснюється по узгодженню з вищим військовим керівництвом, яке є відповідальним за прийняття стратегічних рішень [4, с. 130].

Також є окремі питання, відповіді на які містяться в нормативних документах (наказах) військового керівництва та можуть бути надані

в розпорядження слідчого на його вимогу. Наприклад, щодо визначення посадових осіб: командирів, начальників, на яких було покладено підготовку підрозділів, що залучалися до виконання бойових завдань. Підрозділи Збройних сил України, що відповідають за підготовку особового складу до ведення бойових дій, чітко визначені відповідними наказами керівництва. Щодо питання про визначення нормативних (керівних) документів з планування та організації бойових дій, то вони також не можуть бути предметом експертного дослідження, оскільки є чіткий їх перелік. До речі, недотримання положень таких документів є неприпустимим та повинно контролюватися військовим керівництвом на етапі прийняття стратегічних рішень.

Щодо об'єктів дослідження, то ними визначені матеріальні носії доказової інформації, що зібрані та надані слідчим або судом на судову військову експертизу [3]. Загалом під об'єктом експертизи розуміють матеріали провадження, дослідженням яких пізнається предмет експертизи, тобто вирішують питання та встановлюють обставини провадження або матеріальні носії інформації щодо фактів і подій, джерела отримання фактичних даних, що отримані застосуванням спеціальних знань [5, с. 27]. Виникає питання, чи можуть бути об'єктом дослідження такі матеріали кримінального провадження, як протоколи допитів військовослужбовців, військових командирів, інших свідків? Зрозуміло, що в протоколах допитів міститься суб'єктивна інформація учасників події, що відбувалася та сприймалася ними в екстремальних, незвичайних умовах. Будь-яка експертиза повинна ґрунтуватися на аналізі достовірної об'єктивної інформації, що не залежить від суб'єктивного сприйняття певних подій особою.

У підсумку маємо зазначити, що нами проаналізовано сучасний стан і проблемні питання військової експертизи з погляду загальної методології експертного дослідження. З наведеного зрозуміло, що на сьогодні є достатня кількість невирішених питань, які в сучасних умовах ведення війни потребують негайного вирішення.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
2. Антонюк П. Є. Методологічний аналіз військової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2021. Вип. 23. С. 388–399.
3. Військова експертиза. Офіційний сайт Київського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України. URL: <https://kndise.gov.ua/vijskova/>
4. Пиріг І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку військової експертизи. *Військова експертиза в умовах сьогодення: проблемні питання та шляхи їх вирішення* : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квіт. 2025 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2025. С. 128–132.
5. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

Платовський Сергій,
судовий експерт лабораторії
психологічних, мистецтвознавчих та
інших видів досліджень Одеського
НДІСЕ Міністерства юстиції України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ НАЛЕЖНОСТІ ІСТОРИЧНИХ АВТОМОБІЛІВ ДО КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Питання визначення, досліджень та обігу історичних автомобілів в Україні не має чіткої законодавчої визначеності. Е сфері проведення судових мистецтвознавчих експертиз ці питання не мають остаточного вирішення. У Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» немає прямого визначення історичних транспортних засобів як культурних цінностей [1], законопроект Закону України «Про історичні транспортні засоби» 2019 р. не був прийнятий [5]; «Інструкція про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України» містить певні суперечності із Законом України [4]; окремих мистецтвознавчих методик з дослідження історичних автомобілів станом на початок 2025 р. не існує.

Передбачається доцільним окреслити деякі аспекти судової мистецтвознавчої експертизи історичних автомобілів стосовно питання належності їх до культурних цінностей. Необхідно підкреслити, що регулювання питань, пов'язаних із «культурними цінностями», та їх дефініція походить із «Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року» [3]. У 1960-х рр. спільнотою власників транспортних засобів з країн Західної Європи була утворена Міжнародна Федерація Історичних Транспортних засобів (Fédération Internationale des Véhicules Anciens – FIVA), основоположні документи якої згодом були визнані ЮНЕСКО. Згідно із зазначеним експерту-мистецтвознавцю під час дослідження транспортного засобу доречно покладатися на Туринську хартію [7], «Технічні кодекси» та інші документи FIVA [6] з огляду на відсутність відповідних внутрішніх державних регуляторів відповідно до п 1.4 «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» [2].

FIVA визначає історичні автомобілі як автомобілі, які мають вік не менше 30 років; зберігаються та підтримуються в історично правильному стані; не використовуються як засіб щоденного транспорту. Туринська хартія проголошує такі автомобілі культурною спадщиною, яка підлягає дослідженню та збереженню, і в цій частині відповідає вітчизняній дефініції культурних цінностей як об'єктів матеріальної та духовної культури, які підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України.

У «Поясненнях до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності» (далі «Пояснення») відповідно до Наказу Державної митної служби України від 14 грудня 2022 № 543 зазначено, що Товарна позиція 9705 (твори

мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат) включає в себе колекційні автомобілі, які мають історичну або етнографічну цінність та які є:

(а) у своєму первинному стані, без суттєвих змін в шасі, кузові, рульовому управлінні, гальмівній системі, трансмісії або системі підвіски, двигуні, крилах тощо. Ремонт і відновлення допускається, зламані і зношені деталі можуть бути замінені за умови, що транспортний засіб збережено і підтримано в історично правильному стані. Виключаються модернізовані або змінені (тобто модифіковані) автомобілі і літальні апарати;

(b) віком щонайменше тридцять років;

(c) моделями або зразками, які вже більше не виробляються.

Необхідними характеристиками для включення до предметів колекціонування автомобілів є: бути відносно рідкісними екземплярами; не використовуватися за їх початковим призначенням; становити предмет спеціальних угод, що не належать до звичайної торгівлі; мати високу вартість та відповідати усім трьом вищезазначеним критеріям.

Ця товарна позиція також включає в себе як предмети колекціонування:

автомобілі щодо яких, незалежно від дати їх виробництва, можна довести факт їхньої участі в історичній події;

спортивні автомобілі, щодо яких можна довести факт, що вони були спроектовані, побудовані і використовувалися виключно для спортивних цілей і були відзначені вагомою спортивною нагородою, здобутою під час престижних національних або міжнародних подій.

Частини і приладдя до автомобілів включаються до цієї товарної позиції, за умови що вони є оригінальними запчастинами або приладдям, що їм щонайменше тридцять років (для автомобілів) і що вони більше не виробляються.

Точні копії і репродукції не класифікуються в товарній позиції 9705, якщо вони не відповідають вищезазначеним трьом критеріям [7].

Незважаючи на чіткість критеріїв, наведених у «Поясненнях» з визначення належності автомобіля до предметів колекціонування, невизначеними залишаються деякі аспекти, наприклад, «історично правильний стан», «відносно рідкісний».

Згідно з наказом Міністерства культури і мистецтв України № 258 від 22.04.2002 визначено, що підпадають до «Переліку сувенірних виробів, предметів культурного і ужиткового призначення серійного і масового виробництва, на вивезення яких дозвіл Державної служби контролю не потрібен» автомобілі, що не мають значної історичної цінності.

Під значною історичною цінністю автомобілів розуміють «належність їх видатним особам, політичним діячам, участь у видатних подіях, ексклюзивні моделі, які не були в серійному виробництві або випущені у малій кількості, або ювілейні, або випущені до 1950 року і їх кількість в Україні не більше як два екземпляри» [4].

Позиції стосовно часу виготовлення автомобіля для визначення його статусу є взаємовиключними: в одному документі йде мова про вік понад 30 років, в іншому – зазначена дата 1950 р.

Як відомо, в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» дефініція культурної цінності передбачає історичне значення, яке має в свою чергу свої критерії. Там відсутні поняття «значної» або «незначної» історичної цінності. Також критерій визначення історичної цінності за кількістю екземплярів видається недосконалим. Якщо, наприклад, у світі існує всього декілька екземплярів рідкісних автомобілів, а в Україні їх три одиниці, то відповідно один із них не буде мати «значної історичної цінності»? А після його вивезення дві останні одиниці цієї цінності набувають?

Очевидно, що цілком логічним є використання в роботі експерт-мистецтвознавця положень, наведених у «Поясненнях», та Наказу № 258 від 22.04.2002. Особливо важливим є пункт «Пояснень» про частини і приладдя до автомобілів, адже автомобіль може перебувати в розібраному стані. Але при цьому необхідно враховувати недосконалість деяких положень цих документів.

Щодо визначення «історично правильного стану» доречно звернутися до Технічних Кодексів FIVA, у яких цей стан автомобіля подається у визначенні «періодичної (історичної) специфікації», а також встановлюються більш чіткі критерії та ступені втручання в конструкцію автомобіля під час проведення реставраційних робіт. Також доречним у визначенні питання «історично правильного стану» буде залучення експертом у роботу «Довідника до Туринської хартії» («Charter of Turin Handbook» 2017 р.), у якому засновники FIVA та автори Туринської хартії висвітлили свої погляди на питання збереження та реставрації історичних автомобілів.

Історичні автомобілі можуть мати історичне значення, якщо вони пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, життям та діяльністю видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва. Також історичні транспортні засоби можуть мати наукове значення як матеріальні історичні джерела – артефакти, які висвітлюють історію науки і техніки в разі їх унікальності, незамінності. Також належність транспортних засобів до культурних цінностей встановлюється за критерієм їх відношення до складу колекції.

Крім того, під час визначення належності автомобіля до культурних цінностей важливо враховувати його рідкісність (визначається кількістю випущених зразків та рівнем цін на ринку предметів колекціонування та антикваріату) та унікальність (винятковий зв'язок з історичними подіями, науковим процесом та етнографічними процесами).

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 (у чинній редакції). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (Дата звернення: 28.04.2025).

3. Конвенція ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384224> (дата звернення: 28.04.2025).

4. Наказ Міністерства культури і мистецтв України № 258 від 22.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

5. Проект Закону України «Про історичні транспортні засоби». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63103 (дата звернення: 28.04.2025).

6. The Turin Charter Fédération Internationale des Véhicules Anciens. URL: <https://fiva.org/download/charter-of-turin-english-version/> (дата звернення: 28.04.2025).

7. Про затвердження Пояснень до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. URL: <https://customs.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-poiashnen-do-ukrayinskoyi-klasifikatsiyi-tovariv-zovnishnoekonomichnoyi-diialnosti-321> (дата звернення: 28.04.2025).

Полтавський Андрій,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістики та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

Нечеснюк Михайло,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістики та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

СТАНДАРТНІ ОПЕРАЦІЙНІ ПРОЦЕДУРИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: МІФИ ЧИ РЕАЛІЇ

Останнім часом у зв'язку з активним упровадженням в Україні міжнародних (ISO – розроблених Міжнародною організацією зі стандартизації) та регіональних, для України – Європейських (ISO EN – міжнародних стандартів, гармонізованих в Європейському Союзі, та EN – розроблених Європейською комісією зі стандартизації), стандартів лабораторії стикаються з необхідністю створення стандартних операційних процедур (СОП) – документів управління

якістю, своєрідних наборів інструкцій з конкретних аспектів роботи, що допомагає стандартизувати процедуру задля зниження ймовірності помилки [1].

Англомовний варіант Вікіпедії визначає поняття СОП як набору покрокових інструкцій, складених організацією, щоб допомогти персоналу виконувати певні операції. СОП спрямовані на досягнення ефективності, якісного результату та рівномірності продуктивності, одночасно зменшуючи непорозуміння та невідповідність галузевим нормам. Особливої значущості СОП набули в медичній галузі. Так, у клінічних дослідженнях Міжнародна рада із гармонізації (ICH) визначає СОП як «детальні письмові інструкції для досягнення однаковості виконання конкретної функції». Зазвичай СОП застосовують для уніфікованої діяльності під час проведення відповідних клінічних досліджень. Основна увага завжди приділяється повторюваному застосуванню незмінних процесів і процедур, їх документації, таким чином підтримуючи розділення джерел, причин і наслідків. Подальше застосування стосується сортування, коли обмежені ресурси використовуються відповідно до оцінювання рейтингу, терміновості та кадрових можливостей. За виконання СОП, як правило, відповідає керівник дослідження. Персонал підрозділу із забезпечення якості відповідає за моніторинг того, чи відповідають СОП звіт про дослідження та проведені тести. СОП також можуть надати працівникам посилення на загальні бізнес-практики, види діяльності або завдання. Міжнародний стандарт якості ISO 9001, за суттю, вимагає визначення процесів (задокументованих як стандартні операційні процедури), що використовуються в будь-якому виробничому процесі, який може вплинути на якість продукту. Крім того, СОП широко використовуються для сприяння безпечній роботі. СОПи іноді називають «деклараціями про безпечні методи роботи». Їх розробленню зазвичай передують різні методи аналізування завдань або робіт, що необхідно виконати на робочому місці, включаючи підхід, званий аналізом безпеки праці, у якому ідентифікуються небезпеки й описуються методи контролю [2].

На сьогодні тенденція регламентування технологій, методик, методів тощо СОПами під час виконання певних видів робіт набуває широкого застосування й в Україні, наприклад, у діяльності Міністерства охорони здоров'я України або в Державній службі України з надзвичайних ситуацій [3; 4].

Щодо цього дуже слушна думка О. Лугової та В. Чубукової: «Навіщо впроваджувати стандартні операційні процедури, так звані СОПи? Та тому, що усних інструкцій працівники часто не чують, неправильно розуміють і швидко забувають. Розробити СОП легко, затвердити швидко, а користь – безперечна!!!» [5].

При цьому, важливо розуміти, що СОП – це не черговий бюрократичний документ, що лише обтяжує персонал лабораторій, а ефективний робочий інструмент, напрацьований методом спроб і помилок, документ управління якістю – своєрідний набір інструкцій із конкретного аспекту роботи, що допомагає стандартизувати процедуру задля зниження ймовірності помилки [6].

А що ж в криміналістиці?

Нами вже визначалося співвідношення синонімічних понять у криміналістиці: «прийом», «спосіб», «метод», «методика», «технологія», а також термінів «процедура», «процес», що визначені прямо чи опосередковано в термінологічних стандартах систем управління якістю (ISO 9000, ISO 17000). При цьому слід зазначити, що:

терміни «прийом» і «спосіб» застосовуються для тлумачення термінів «метод» і «методика»;

термін «процедура» є синонімічним до терміну «методика»;

термін «процес» є синонімічним до терміну «технологія».

Таким чином, лінійка співвідносних термінів, що вирізняють елементи діяльності з проведення експертних досліджень, матиме такий вигляд: «метод» – «методика», «процедура» – «процес», «технологія» [7, с. 81–85].

У 2021 р. в Україні приймаються дві частини серійного міжнародного стандарту ISO 21043, гармонізованого в Європейському Союзі, що визначають окремі терміни та визначення понять у криміналістичному процесі (набору взаємопов'язаної або взаємодійної криміналістичної діяльності), а також регламентують технологію оглядання місць подій [8; 9]. Першою частиною стандарту ISO 21043 введено поняття «стандартна операційна процедура», що тлумачиться як дозволений, задокументований спосіб здійснення діяльності або процесу» [8, с. 3].

Другою частиною стандарту ISO 21043 передбачено, зокрема, наявність документів щодо збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання) різних типів об'єктів, що зазвичай трапляються під час дослідження місць подій.

Такі документи повинні регламентувати, наприклад:

- а) як предмет має бути зібраний, отриманий або відібраний (вилучений);
- б) вказівки щодо збирання еталонних зразків, якщо це необхідно;
- в) заходи із мінімізування ризику втрачання, руйнування, забруднення або змінювання;
- г) кількість, необхідну для повторного тестування (дослідження), де це можливо.

Крім того, повинні бути розроблені документи щодо:

упакування предметів, що регулярно збираються, щоб мінімізувати ризики втрачання, руйнування, забруднення або змінювання;

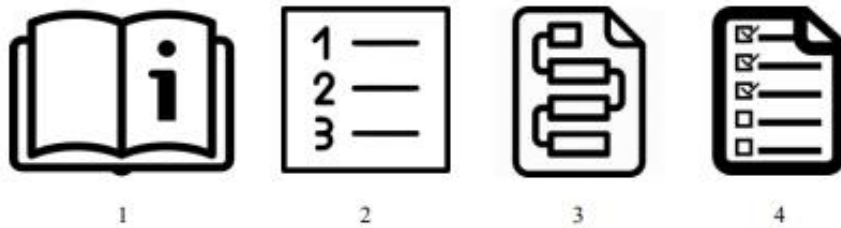
маркування всіх об'єктів, що вилучаються при огляданні місць подій;

описування того, як зібрані предмети мають реєструватися, транспортуватися та зберігатися для підтримання цілісності предметів та багато іншого.

Фактично, такі документи на сьогодні в державі відсутні.

Синтезування викладеного вище дозволяє стверджувати, що зазначеними документами, на наше глибоке переконання, повинні стати саме стандартні операційні процедури.

Залежно від оформлення СОПи прийнято поділяти на СОПи інструкції (1), СОПи алгоритми (2), СОПи блок-схеми (3) та СОПи чек-листи (4), тобто відповідно до виду подання інформації, викладеної в них [1; 10].

Орієнтовний зміст СОПів доволі стабільний для всіх сфер людської діяльності та містить: галузь застосування; нормативні посилання; терміни та визначення понять; скорочення; вимоги до персоналу; устаткування; опис процедури; використані джерела тощо.

Відносно стандартні й вимоги до СОПів як документів системи управління якістю: вони повинні бути доступні персоналу; мати наявні дати затвердження та наступного перегляду; мають бути затверджені керівником установи; повинні бути підписані особою, яка склала документ; мати посилання на документ, на підставі якого вони складені тощо.

Впровадження в практичну діяльність стандартних операційних процедур із погодженням їх в установах, що забезпечують процеси оглядання місць подій, нададуть можливість уніфікування дій спеціально уповноважених осіб криміналістичних підрозділів держави відповідно до світових та європейських практик.

Список використаних джерел

1. Стандартна операційна процедура. URL: [https://www.google.com/search?q=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82+%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%80%D0%B8+\(%D0%A1%D0%9E%D0%9F\)&oq=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82+%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%80%D0%B8+\(%D0%A1%D0%9E%D0%9F\)+&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAIQIRigATIHCAQIRigAdIBCDk1OWowajE1qAIAAsAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82+%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%80%D0%B8+(%D0%A1%D0%9E%D0%9F)&oq=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82+%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%80%D0%B8+(%D0%A1%D0%9E%D0%9F)+&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAIQIRigATIHCAQIRigAdIBCDk1OWowajE1qAIAAsAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8) (дата звернення 11.04.2025).
2. Standard operating procedure (From Wikipedia, the free encyclopedia). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Standard_operating_procedure (дата звернення 11.04.2025).
3. Медична справа. СОПи для медсестер : зразки. URL: <https://medplatforma.com.ua/article/2482-sopi-dlya-medichnih-sester> (дата звернення 15.04.2025).
4. Державна служба України з надзвичайних ситуацій : стандартні операційні процедури ДСНС. URL: <https://dsns.gov.ua/protiminna-diyalnist/normativna-baza/standartni-operativni-proceduri-dsns> (дата звернення 15.04.2025).

5. Лугова О. та Чубукова В. Стандартні операційні процедури: як складати й застосовувати. URL: <https://emedsestra.expertus.com.ua/791043https://emedsestra.expertus.com.ua/791043> (дата звернення 17.04.2025).
6. К. Руднева. Майстер-клас на тему «Особливості створення і дотримання стандартних операційних процедур у бактеріології». URL: <https://press-aliance.com/navchannya/mayster-klas-na-temu-osoblyvosti-stvorenniya-i-dotrymannya-standartnykh-operatsiynykh> (дата звернення 17.04.2023).
7. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами : практич. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : НАВС, 2023. 158 с.
8. ДСТУ ISO 21043-1:2021 (ISO 21043-1:2018) Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення понять. Чинний від 10.12.2021. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. 11 с.
9. ДСТУ ISO 21043-2:2021 (ISO 21043-2:2018) Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів. Чинний від 10.12.2021. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. 16 с.
10. Правила розробки стандартних операційних процедур. URL: <https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Pravyla%20rozrobky%20standartiv%20operatsiynyh%20protsedur.pptx> (дата звернення 28.04.2025).

Полтавський Андрій,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістики та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ЗМІСТ, СТРУКТУРА, ОФОРМЛЕННЯ – ШЛЯХ У ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ

Наприкінці минулого століття (орієнтовно в 1999 році) у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України було розроблено один із перших проєктів методики проведення судових експертиз в історії Експертної служби МВС України – щодо проведення дактилоскопічної експертизи (далі – Проєкт), який був розісланий до 33-х (на той час) Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів у регіонах і на транспорті для опрацювання та надання пропозицій і зауважень. Напочатку цієї діяльності виникли суперечки щодо статусу запропонованого Проєкту як видання, які (суперечки) у подальшому показали певні проблеми методологічного характеру, що потребували вирішення.

Слід зазначити, що на той час основні види видань визначалися положеннями ДСТУ 3017:95, у якому поняття «методика» було відсутнє. Проект мав ознаки щонайменше чотирьох виробничо-практичних видань: посібника, практичного посібника, методичних рекомендацій і методичних вказівок [1, стор. 13–15]. Опрацювання чималої кількості інформаційних джерел, що могли б містити поняття «методики» як видання, у т. ч. методики проведення судової експертизи, результатів не дало. Відповідь на це проблемне питання не була отримана й під час спілкування з працівниками Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», які були розробниками ДСТУ 3017:95. Поняття «методики» як офіційного виробничо-практичного видання не було введено й при прийнятті його (ДСТУ 3017-95) нової редакції у 2015 році [2, стор. 13], незважаючи на широке висвітлення проблематики на сторінках фахових видань, методичних рекомендацій, при проведенні науково-практичних заходів тощо [наприклад, 3–7].

У 2011–2012 роках за нашою ініціативою було проведено науково-дослідну роботу (далі – НДР) «Розробка змісту та структури експертних методик відповідно до вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні», за результатами якої (НДР) видано методичні рекомендації. Зазначена НДР стала першим науковим доробком у державі, яким було одночасно актуалізовано поняття експертної методики, визначено її поняття як видання – нормативного документа, уніфіковано зміст та структуру експертних методик як документів, порядок їх оформлення із урахуванням науково-методичної спадщини, набутої за понад сторічний період існування криміналістики та судової експертизи (експертології), а також загальних міжнародних стандартів, відповідно до положень яких запроваджуються системи управління якістю (далі – СУЯ), у тому числі в установах судової експертизи [6, с. 46–49, 54–64]. Методичні рекомендації були рекомендовані Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України для врахування під час розроблення методик проведення судових експертиз (рішення від 12.09.2014).

З моменту репрезентації остаточного звіту про НДР і суто самих методичних рекомендацій (у 2012 та 2015 роках, відповідно), зазначених вище, минув невеликий час, коли загальні міжнародні стандарти СУЯ отримали нові редакції, було розроблено принципово нові окремі міжнародні стандарти, які запровадили безпосередню регламентацію діяльності установ судової експертизи в криміналістичному процесі, що спричинило потребу актуалізації зазначених рекомендацій шляхом їх перероблення та доповнення. У 2021 році за результатами проведення НДР «Актуалізація методичних рекомендацій «Розробка експертних методик: зміст, структура, оформлення», вони (оновлені рекомендації) були перевидані [7]. Друга редакція методичних рекомендацій рекомендувалася Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України для використання в експертній практиці із включенням її (редакції) до Переліку рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз (рішення від 28.01.2021).

У 2021 році під час роботи в Технічному комітеті 192 «Судова експертиза» Національного органу стандартизації (далі – НОС) нами ініціювалося внесення до Програми робіт із національної стандартизації на 2022 рік пропозиції щодо розроблення національного стандарту – ДСТУ – «Судово-експертна діяльність. Правила розроблення, викладання й оформлення методик проведення судових експертиз», чому передувало проведення НДР на цю тематику [8]. ДСТУ було розроблено – наказом НОС, функції якого виконує Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», від 16.11.2023 № 321 було прийнято ДСТУ 9265:2023 Судово-експертна діяльність. Правила розроблення, викладання й оформлення методик провадження судових експертиз, який (ДСТУ) набув чинності з 01.05.2024 [9].

У цій 25-ти річній історії з унормування порядку розроблення, викладання й оформлення методик прийняттям зазначеного вище ДСТУ 9265:2023 начебто було поставлено крапку, але це не так. «Не так» полягає в тому, що національні стандарти (ДСТУ), незважаючи на їх статус нормативних документів, відповідно до ст. 23 Закону України «Про стандартизацію» застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов’язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами. І тут є два варіанти вирішення проблеми «обов’язковості застосування» ДСТУ:

винесення рішення Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України про обов’язковість застосування ДСТУ 9265:2023 при розробленні, викладенні й оформленні методик з наступним введенням цього рішення нормативно-правовими актами суб’єктів судово-експертної діяльності, оскільки зазначене рішення носить рекомендаційний характер;

внесення положення щодо обов’язковості застосування ДСТУ 9265:2023 при розробленні, викладенні й оформленні методик до Постанови Кабінету Міністрів від 02.07.2008 № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз».

Не викликає жодних сумнівів, що із запропонованих варіантів вирішення зазначеної проблеми останній, беззаперечно, є більш неоціненним.

І наостанок. Як ми зазначали раніше, Міжнародною організацією зі стандартизації першою частиною серійного стандарту ISO 21043, що прийнята в Україні як ДСТУ [10], введено поняття «стандартна операційна процедура» – дозволений, задокументований спосіб здійснення діяльності або процесу та, фактично, є синонімом терміна «методика» [11, с. 81–85]. Зазначена частина міжнародного стандарту прийнята в Європейському Союзі як Євронорма (EN) та є для країн – її членів – обов’язковою, що зобов’язує Україну, під час її євроінтеграції, йти тим самим неминучим шляхом. Але це вже тематика іншого дослідження.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. Чинний від 01.01.1996. Київ : Держстандарт України, 1995. 46 с.

2. ДСТУ 3017:2015 Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять Чиний від 01.07.2016. Київ : ДП «УкрНДНЦ».
3. Полтавський А. О. (у співавт.). Задокументовані методики експертного дослідження : нові погляди на сталі положення. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листоп. 2010 р.). Харків : Право, 2010. С. 639–644.
4. Полтавський А. О. (у співавт.). Шляхи вирішення проблем стандартизації експертних методик з урахуванням міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів* : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Київ : Навчально-науковий інститут слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2011. С. 182–184.
5. Полтавський А. О. (у співавт.). Експертна методика як вид видання, його зміст та структура у світлі міжнародних стандартів управління якістю, адаптованих в Україні : Междугосударственный научно-практический сборник. Вып. 57. Отв. ред. И. И. Емельянова. Киев : Министерство юстиции Украины, 2012. С. 3–9.
6. Полтавський А. О. (у співавт.). Розробка експертних методик : зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні) : метод. рек. / За заг. ред. Л. М. Головченко, І. П. Красюка, Л. О. Євдоченка. Київ : КНДІСЕ, 2015. 76 с.
7. Полтавський А. О. (у співавт.). Розроблення експертних методик : зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / За заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : КНДІСЕ, 2021. 144 с.
8. Розроблення проєкту ДСТУ ____:20____ «Судово-експертна діяльність. Методики проведення судових експертиз. Вимоги» : звіт про науково-дослідну роботу (остаточний) / А. О. Полтавський (наук. кер. та відп. вик.), М. П. Молибога, В. В. Назаров. Київ : КНДІСЕ Мін'юсту України, 2021. 23 с.
9. ДСТУ 9265:2023 Судово-експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз. Чиний від 01.05.2024. Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2023. 26 с.
10. ДСТУ ISO 21043-1:2021 (ISO 21043-1:2018) Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення понять. Чинний від 10.12.2021. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. 16 с.
11. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами : практ. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 158 с.

Пономаренко Вікторія,

старший судовий експерт сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Сумського
НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Проведення судових експертиз, експертних досліджень регламентуються вимогами процесуального законодавства та нормативно-правовими актами у сфері судово-експертної діяльності [1; 2].

Судова експертиза є важливим інструментом встановлення об'єктивної істини в кримінальному, цивільному, адміністративному та інших видах проваджень. У сучасних умовах значення експертних досліджень зростає, оскільки багато питань вимагають спеціальних знань, недоступних для слідчого, прокурора або судді. Проте практичне застосування цього інституту в Україні стикається з низкою суттєвих проблем, які впливають на ефективність правосуддя.

Однією з поширених проблем є нечіткість формулювання питань, що ставляться експерту, та якість матеріалів, наданих на експертизу: недостатність зразків, неналежне оформлення, зіпсовані речові докази – усе це ускладнює проведення дослідження або робить його неможливим. Це призводить до отримання неповних або неоднозначних висновків, які в подальшому складно інтерпретувати суду.

Окремою складністю є визначення виду та обсягу експертизи. Через обмежений обсяг знань у фаховій галузі, слідчі або судді іноді помилково обирають неправильний вид експертизи або взагалі не вдаються до її призначення.

Ще одне актуальне питання – проблеми доступу до кваліфікованих експертів. У деяких регіонах України існує дефіцит спеціалістів з окремих видів досліджень (наприклад, у сфері цифрової експертизи, психологічних чи психіатричних досліджень), що затягує строки провадження та знижує якість доказової бази.

Також важливим аспектом є методична база, на якій ґрунтуються дослідження. Часто експерти користуються методиками, що не мають статусу затверджених нормативних документів, або ж вони застарілі. Водночас оновлення та розробка нових методик триває повільно.

Розглянемо проблеми використання висновку експерта в суді.

До прикладу, у кримінальному провадженні висновок експерта є одним з джерел доказів. Однак на практиці суди часто надають йому надмірну вагу, сприймаючи його як беззаперечний доказ, незважаючи на наявність суперечностей. При цьому не завжди проводиться належна оцінка достовірності

висновку з урахуванням компетентності експерта, методів дослідження, повноти вихідних даних.

Проблемою є й необґрунтоване призначення повторних або додаткових експертиз, які використовуються як тактика сторони захисту чи обвинувачення для затягування справи або оскарження результатів попередніх досліджень.

У цивільному та адміністративному провадженні особливістю є можливість надання «приватних експертиз», які не завжди визнаються судом як рівноцінні судовим. Суди часто ставлять під сумнів об'єктивність таких експертиз через їх ініціативу однією зі сторін. Водночас відсутність єдиного стандарту оцінки приватних експертиз призводить до правової невизначеності.

Ще однією проблемою є відсутність у суддів спеціальних знань для критичної оцінки складних технічних висновків. Суд не має права самостійно перевіряти правильність методик, проте водночас зобов'язаний оцінити достовірність доказів. Це створює певний логічний конфлікт у процесуальній ролі суду.

На практиці виникають прогалини в правовому регулюванні, зокрема відсутня чітка регламентація процедурної взаємодії між експертами та органами досудового розслідування, не деталізовані стандарти якості та етики експертної діяльності.

Також відсутній єдиний цифровий реєстр експертиз, що ускладнює перевірку автентичності висновків, фіксацію повторних експертиз, а також боротьбу з недобросовісними або фіктивними експертами.

Отже, для підвищення ефективності судових експертиз необхідно:

- вдосконалити законодавче регулювання експертної діяльності;
- створити сучасну методичну базу з відкритим доступом;
- запровадити електронну систему обліку експертиз і висновків;
- підвищувати кваліфікацію суддів і слідчих у частині формулювання запитань та оцінки експертних висновків;
- створити інститути незалежної перевірки якості експертиз (аудит, експертна рада, професійна етика).

Лише комплексний підхід до вирішення проблем у цій сфері сприятиме справедливості, об'єктивності та ефективності судового процесу.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 04.04.2025).
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2013 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 04.04.2025).

Посільський Олег,

кандидат хімічних наук, завідувач
відділу досліджень матеріалів,
речовин та виробів лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Київського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

Артамонова Ганна,

кандидат хімічних наук, старший
судовий експерт відділу досліджень
матеріалів, речовин та виробів
лабораторії криміналістичних видів
досліджень Київського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

Малєй Олена,

провідний судовий експерт відділу
досліджень матеріалів, речовин та
виробів лабораторії
криміналістичних видів досліджень
Київського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ РЕКВІЗИТІВ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ

Встановлення абсолютного часу документів – це популярний вид дослідження, який дозволяє виявити фальсифікацію документа в категоричній формі, ґрунтуючись на невідповідності дати, вказаної в документі, фактичному часу його виготовлення.

Раніше під час проведення експертиз із встановлення абсолютної давності рукописних записів і підписів, за умови значного перетину їх штрихів з іншими реквізитами в документах, експертами формувався висновок про неможливість проведення відповідного дослідження. Близькість компонентного складу різних реквізитів заважала отримати експериментальні дані властивостей їх індивідуальних компонентів.

На основі науково-дослідних робіт КНДІСЕ та досвіду проведення експертиз встановлено, що при вирішенні питань визначення абсолютної давності виконання рукописних реквізитів у документах трапляються різні типи перетинів реквізитів (або їх поєднання):

1. Перетин двох чи більше штрихів паст / чорнил.
2. Перетин штрихів паст / чорнил із штемпельними фарбами.
3. Перетин штрихів паст / чорнил із різними видами друкованих елементів (тонер, чорнила струминного принтера, барвник друкарської стрічки, типографська фарба тощо).

4. Перетин реквізитів, які внесені в документ під час його оформлення, з барвними речовинами паперової основи – поліграфічні реквізити (бланки, векселі, зошити, книги тощо), кольоровий папір документів (деякі договори, бланки, контрольні картки, листи тощо).

Під час дослідження давності документів традиційними руйнівними методами дослідження за наявності перетину двох чи більше штрихів паст / чорнил вирізку штрихів для дослідження проводять, оминаючи ділянки їх перетину [1–6]. Якщо оминати такі ділянки неможливо, експертам необхідно встановити не тільки факт і вид перетину реквізитів у документі, але й ступінь такого впливу на характеристики компонентів реквізитів, та врахувати це під час обробки експериментальних даних для встановлення абсолютної давності документів.

Найчастіше в документах рукописні записи і підписи перетинаються з відтисками печаток і друкованими текстами.

За наявності перетину рукописних записів і підписів з відтисками печаток і штампів у розрахунках показника давності документів необхідно врахувати компоненти штемпельної фарби. Тому поряд із вирізкою аналітичної проби вирізають контрольний зразок порівняння із паперу досліджуваного документа, що не містить штрихів рукописних записів, але містить таку ж саму кількість барвних речовин відтисків печатки чи штампу. Леткі компоненти зразка порівняння досліджують хроматографічними методами, а барвні речовини – методом UV-Vis-спектроскопії. За даними методу UV-Vis-спектроскопії додатково проводиться аналіз барвних речовин відтисків печаток і штампів окремо від рукописних реквізитів.

Приклад UV-Vis-спектрів штрихів, що місять перетин реквізитів, наведено на рис. 1.

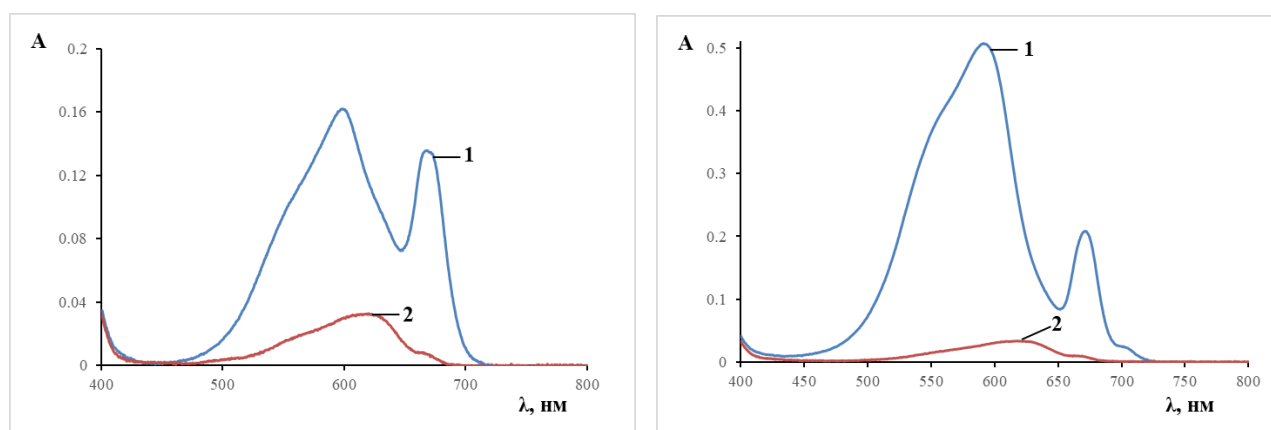

Рис. 1. UV-Vis-спектри екстрактів вирізок рукописних штрихів двох паст різного компонентного складу, що містять перетин з відбитком печатки:

1– барвники пасти кулькової ручки зі штемпельною фарбою;

2 – барвники штемпельної фарби

На основі проведених експериментальних досліджень встановлено, що текст / друковані елементи документа, виконані електрофотографічним способом, або значний тонерний фон на аркуші документа не впливає на

кількісні характеристики складу барвних речовин рукописних реквізитів при встановленні давності їх виконання [1].

В експертній практиці трапляються поодинокі випадки, коли необхідно встановити давність реквізитів, виконаних на кольоровому папері. У КНДІСЕ проведено дослідження рукописних записів, що містять суміш триарилметанових та фталоціанінових барвників, які виконані на папері зеленого кольору.

На основі проведеного дослідження методом UV-Vis-спектроскопії встановлено, що барвники паперової основи (у цьому випадку зелений барвник, що містить суміш ксантенових та триарилметанових барвників) мають значну площу перетину з барвними речовинами пасти (рис. 2).

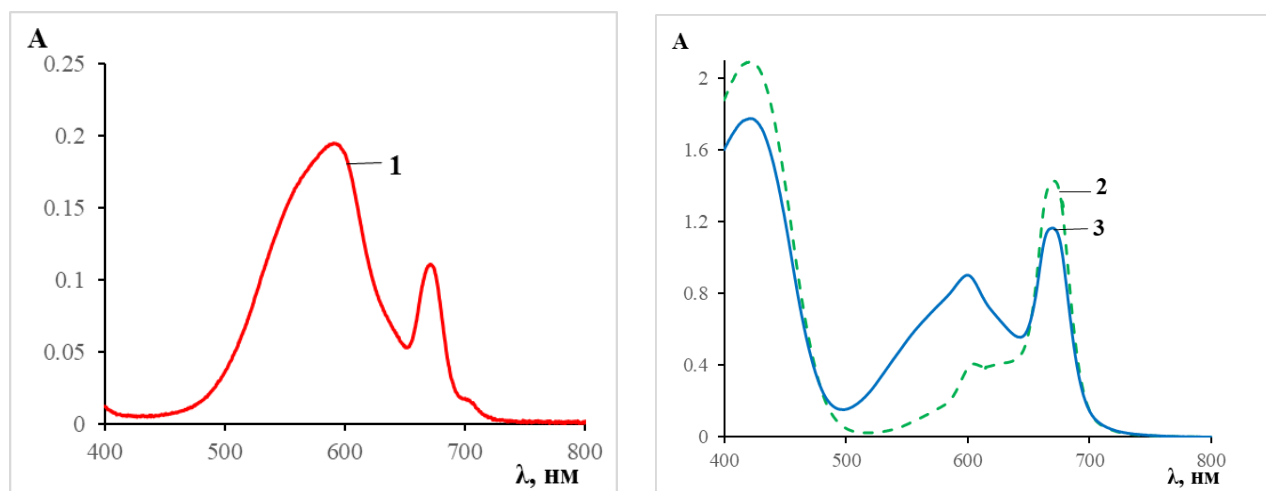

Рис. 2. UV-Vis-спектри екстрактів вирізок рукописних штрихів: 1 – барвники пасти кулькової ручки на білому папері; 2 – барвники зеленого паперу; 3 – барвники пасти кулькової ручки на зеленому папері

У цьому випадку складно коректно розділити барвники, які належать різним матеріалам. Тому можливість проведення подібного дослідження визначається експериментально.

Дослідження реквізитів, що перетинаються, неруйнівними спектроскопічними методами (наприклад раманівська спектроскопія) є перспективним напрямом. Використання сучасних приладів, у яких спектрометри поєднані з фокальними мікроскопами, дозволяють проводити дослідження, фокусуючись безпосередньо на штрихах, що не перетинаються з іншими реквізитами. Використання раманівської спектроскопії (спектроскопії комбінаційного розсіювання) для визначення давності виготовлення документів, у тому числі за наявності перетину реквізитів, апробовано в КНДІСЕ під час проведення судових технічних експертиз документів [7].

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз – єдина установа України, яка не тільки протягом двох десятиліть проводить експертизу із встановлення абсолютного часу виготовлення документів з використанням усіх відомих в Україні методик, але й активно продовжує вдосконалювати ці методики. Сотні успішних експертиз і десятки науково-дослідних робіт, а також

найсучасніше обладнання лабораторії дозволяють постійно бути на вершині можливостей у такому науково місткому дослідженні.

Список використаних джерел

1. Методика встановлення змін хімічного складу барвних речовин у часі / Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України. Київ, 2015. (реєстраційний код 8.11.41 у Реєстрі методик провед. суд. експертиз).
2. Brunelle R. L., Crawford K. R. *Advances in Forensic Analysis and Dating of Writing Ink: USA*, Charles C Thomas Publisher Ltd., 2003. 215 p.
3. Ezcurra M., Gongora J.M.G., Maguregui I., Alonso R. Analytical methods for dating modern writing instrument inks on paper. *Forensic Science International*. 2009. Vol. 197, № 1-3. P. 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2009.11.013>.
4. Weyermann C. (2009) P. 1-11. Dating: Document. In book: *Encyclopedia of Forensic Science*. John Wiley & Sons, Ltd., 2009. P. 1-11.
5. Bügler J. H., Buchner H., Dallmayer A. Age determination of ballpoint pen ink by thermal desorption and gas chromatography–mass spectrometry. *Journal of Forensic Sciences*. 2008. Vol. 53, № 4. P. 982–988. <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2008.00745.x>.
6. Цимбал О. В. Ключові аспекти методичних підходів при встановленні абсолютного часу виконання реквізитів документів з використанням газохроматографічного методу досліджень. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ : КНДІСЕ, 2013. Вип. 58, ч. 1. С. 256–267.
7. Посільський О. О., Артамонова Г. В., Малей О. С., Клименко А. В. Використання методу раманівської спектроскопії для дослідження барвників та встановлення абсолютної давності реквізитів документів. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ : КНДІСЕ, 2024. Вип. 69. С. 365–374.

Пташкін Роман,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС

КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕБСЕРВЕРІВ

У сучасному цифровому суспільстві вебсервери стали фундаментальним елементом інформаційної інфраструктури, забезпечуючи ефективний доступ до вебресурсів, сервісів та електронних послуг. Їх широке впровадження обумовлене здатністю задовольняти зростаючі вимоги до швидкодії, масштабованості й надійності в умовах постійного зростання обсягів мережевого трафіку [1]. Серед найпоширеніших рішень, що використовуються в цій галузі, варто виділити Apache HTTP Server, Nginx і Microsoft IIS, які відзначаються високим ступенем адаптивності, підтримкою різноманітних операційних систем і можливістю налаштування під специфічні потреби користувачів та організацій.

Еволюція технологій вебсерверів тісно пов'язана зі зростанням кількості вебсайтів, розвитком електронної комерції та появою хмарних обчислювальних платформ, таких як Amazon Web Services (AWS) і Google Cloud Platform (GCP). Завдяки цим технологіям стало можливим гнучке управління вебресурсами, оперативне масштабування інфраструктури та мінімізація витрат на технічне обслуговування. Вебсервери сьогодні є базисом для функціонування широкого спектра онлайн-сервісів, від порталів державних установ до розподілених інформаційних систем і високонавантажених платформ соціальної взаємодії. Висока швидкість обробки запитів, стійкість до збоїв і підтримка сучасних стандартів веб-технологій стали визначальними характеристиками сучасних вебсерверів.

Поряд із розширенням можливостей вебсерверів зростає і спектр загроз, що постають перед ними. Актуальність питань кібербезпеки визначається як стратегічними інтересами держав, так і практичними потребами комерційних структур та окремих користувачів. Вебсервери виступають як привабливі цілі для кіберзлочинців через значний обсяг конфіденційної інформації, що на них зберігається, а також через їхню критичну роль у функціонуванні інформаційних систем. Зловмисники широко використовують DDoS-атаки, ін'єкції коду (зокрема SQL-ін'єкції), міжсайтове скриптування (XSS) і техніки відмови в обслуговуванні, щоб порушити нормальну роботу серверів або отримати несанкціонований доступ до ресурсів системи [1; 2].

Окрему загрозу становить використання застарілих або вразливих версій програмного забезпечення вебсерверів. Помилки в конфігурації, слабкі паролі, відсутність оновлень безпеки та незахищені точки доступу значно підвищують ризик компрометації системи. В умовах постійного ускладнення методів атак, забезпечення кіберзахисту вебсерверів потребує системного підходу, що включає впровадження систем виявлення вторгнень (IDS), вебфаєрволів, засобів контролю доступу та шифрування переданих даних. Важливою складовою стратегії безпеки є також регулярний аудит системи, тестування на проникнення та навчання персоналу, відповідального за адміністрування серверної інфраструктури.

Оскільки вебсервери нерідко використовуються як інструмент або ціль у процесі здійснення кіберзлочинів, криміналістичне дослідження цих компонентів набуває особливого значення. Метою такого дослідження є виявлення цифрових слідів протиправної діяльності, відновлення хронології подій і встановлення механізму вчинення злочину. Дослідження охоплює аналіз лог-файлів, конфігураційних файлів, системних журналів, а також резервних копій, збережених даних і тимчасових файлів. Особлива увага приділяється артефактам, які можуть свідчити про несанкціоновану активність або використання вразливостей для отримання доступу до системи.

Судові експерти за напрямком комп'ютерно-технічних експертиз застосовують широкий спектр спеціалізованого програмного забезпечення, серед якого варто згадати такі продукти, як Magnet Axiom, FTK та X-Ways Forensics. За допомогою цих інструментів можливе глибоке сканування файлової системи, відновлення видалених або змінених даних, а також аналіз шкідливого

коду, що міг бути завантажений або виконаний на сервері. Крім того, комп'ютерно-технічне дослідження передбачає ідентифікацію джерела атаки, зокрема шляхом виявлення відомостей про IP-адреси, облікові записи користувачів, із яких здійснювали підозрілу активність, і часових міток, що дозволяють реконструювати події в часовій послідовності.

Важливим аспектом є також дотримання процедур збереження цілісності цифрових доказів, оскільки будь-яке порушення може призвести до неприйнятності доказів у судовому процесі. Для цього застосовуються методи хешування, ведення протоколів дій і збереження ланцюга зберігання доказів (chain of custody) [3]. Крім технічного компоненту, криміналістичне дослідження web-серверів вимагає глибокого розуміння юридичних аспектів, оскільки цифрові докази повинні відповідати вимогам процесуального законодавства.

Останні тенденції в галузі цифрової криміналістики передбачають активне впровадження інтелектуальних систем аналізу даних, побудованих на базі методів штучного інтелекту та машинного навчання. Ці системи дозволяють автоматизувати рутинні процеси, виявляти приховані залежності між подіями, швидше і точніше визначати аномальну поведінку в системі. Завдяки цьому значно скорочується час реагування на інциденти, зменшується навантаження на аналітиків і підвищується загальна ефективність розслідування.

Таким чином, криміналістичне дослідження вебсерверів є надзвичайно важливою складовою системи протидії кіберзлочинності. Воно охоплює як технічні, так і організаційні та правові аспекти, вимагаючи високого рівня підготовки фахівців, міждисциплінарного підходу та використання сучасних інформаційних технологій. Ефективність таких досліджень визначає не лише можливість розкриття конкретних злочинів, але й загальний рівень безпеки цифрового середовища, від якого залежить стабільне функціонування державних, комерційних і соціальних інституцій.

Список використаних джерел

1. Hoffman, A. (2024). Web Application Security: Exploitation and Countermeasures for Modern Web Applications (2nd ed.). O'Reilly Media.
2. Oettinger, W. (2022). Learn Computer Forensics – 2nd Edition: Your one-stop guide to searching, analyzing, acquiring, and securing digital evidence. Packt Publishing.
3. Parasram, S. V. N. (2023). Digital Forensics with Kali Linux – Third Edition: Enhance your investigation skills by performing network and memory forensics with Kali Linux 2022.x (3rd ed.). Packt Publishing.

Пугач Іван,

кандидат технічних наук, доцент,
судовий експерт відділу будівельних,
земельних досліджень та оціночної
діяльності лабораторії товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Харченко Віталій,

доктор філософії, завідувач відділу
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності лабораторії
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

МОДУЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ У СУДОВИХ ГІРНИЧОТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Судово-експертна діяльність у гірничотехнічній галузі пов'язана з розв'язанням багатofакторних проблем під час розслідування техногенних аварій. Традиційні лінійні моделі (хронологічний аналіз подій) часто виявляються недостатніми для комплексного врахування механічних, технічних, людських і організаційних чинників. Відповідно до вимог КПК України експерт має надати «докладний опис проведених досліджень і обґрунтовані відповіді на запитання», що потребує застосування різноманітних методів та інтегрованого підходу до встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Міжнародна практика також орієнтується на посилення системності аналізу: зокрема, на Десятому конгресі з криміналістичної інженерії (ASCE, 2024) наголошено на необхідності поетапного розслідування складних відмов через окремі модулі – випробування матеріалів, ідентифікацію шляхів навантаження, моделювання режимів тощо [1]. У такому контексті постає потреба переорганізації експертного процесу із застосуванням модульних принципів, що забезпечують підвищення системності, об'єктивності й масштабованості гірничотехнічних експертиз.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практична розробка модульного підходу до вирішення експертних завдань у судових гірничотехнічних експертизах. Гіпотеза дослідження передбачає, що модульна структура забезпечує вищу об'єктивність, системність, гнучкість та відтворюваність експертних висновків порівняно з традиційними лінійними моделями.

Традиційні методики розслідування гірничотехнічних інцидентів базуються на хронологічному відтворенні подій та окремому аналізу факторів. Хронологічний підхід встановлює перебіг аварії, але не завжди виявляє

залежності між процесами чи незалежні чинники, наприклад одночасні зміни технічного стану обладнання, погодні умови або організаційні рішення. Системний або механістичний аналіз (встановлення причинних ланцюгів) дозволяє відокремити окремі аспекти, залишаючи поза увагою інші важливі дані. Навіть у комплексних експертизах, що залучають кілька галузей знань, виникають «розриви» в логіці висновків через різний рівень деталізації досліджень. Попри нормативні вимоги щодо участі кількох експертів та узгодження результатів, відсутній чіткий алгоритм інтеграції незалежних висновків у єдину думку. Існуючі інструкції передбачають формальну структуру звіту (вступ, дослідження, висновки), яка більше відображає послідовність викладення, ніж декомпозицію завдання на незалежні блоки. Отже, лінійні підходи часто є монофункціональними й не враховують багатовимірність об'єктів дослідження, що знижує об'єктивність висновків.

Модульний підхід передбачає розбиття складної експертної задачі на самостійні підзадачі (модулі), кожен з яких охоплює окремий аспект дослідження – геотехнічний аналіз, реконструкцію подій, оцінку технічного стану обладнання, аналіз дій персоналу тощо. Ключова ідея полягає в максимальній незалежності модулів, що дає змогу проводити дослідження паралельно та гнучко оновлювати процедури. Як приклад, модульний метод дослідження почерку (Bird, 2024) будується на принципі: *«each module is, as far as is practical, independent of other modules in the method»* [2], що спрощує адаптацію методики. У межах модульного підходу експерт формує проміжні висновки по кожному модулю окремо, що зменшує когнітивне змішання та підвищує надійність синтезу. Модулі мають власні методи і засоби: технічний модуль може включати розрахунки міцності гірських порід, модуль хронології – трасологічні дослідження. Така структура відповідає вимогам ISO/IEC 17025 та 17020 щодо надійності і масштабованості: оновлення одного модуля не потребує переробки всієї методики. Відповідно до керівних документів ILAC G19 (2022), процес криміналістичного дослідження має базуватися на чітко окреслених компонентах (модулях) [3]. Модульний підхід також підтримує інтеграцію міждисциплінарних досліджень, де окремі модулі можуть виконуватися різними експертами незалежно один від одного.

Модульна структура дослідження має низку переваг порівняно з лінійними підходами. По-перше, вона підвищує системність: дослідження розподіляється на взаємозв'язані блоки з фіксованим змістом, що мінімізує ризик упущення даних. По-друге, гнучкість: при появі нових технологій чи зміні нормативів можна оновлювати окремі модулі без зміни всієї структури (наприклад, при впровадженні нових стандартів визначення стійкості виробок оновлюється лише модуль геомеханічного аналізу, без перегляду модулів хронології чи аналізу дій персоналу). По-третє, модульність знижує когнітивне навантаження: рішення приймаються в межах окремого блоку за власними критеріями, що зменшує ризик підтвердження упереджених гіпотез. Так, модульна методика почерку передбачає розділення критеріїв за окремими етапами [2]. Результати окремих модулів легше перевірити та повторити незалежними дослідниками, що підвищує відтворюваність висновків. Крім того, модульний підхід забезпечує

масштабованість: концепція, розроблена для гірничотехнічної експертизи, адаптується і до інших сфер. Зокрема, навчальна програма University of Warwick передбачає застосування наукових та інженерних принципів для аналізу відмов у системах через послідовні модулі [4], а кейс-стаді будівельних катастроф (Ronan Point, Piper Alpha, Deepwater Horizon) також демонструють використання модульної логіки. Уніфікація модулів спрощує перенесення методик між різними видами експертиз.

Практична імплементація модульного підходу передбачає кілька ключових етапів:

1) *Визначення структури модулів.* На основі початкових даних справи виділяють основні компоненти дослідження (наприклад, геотехнічні умови, вентиляційна система, стан обладнання, поведінка персоналу). Кожен компонент оформлюється як окремий модуль із чітким набором експертних питань.

2) *Вибір методів і засобів.* Для кожного модуля визначають специфічні методи аналізу і потрібні інструменти. Наприклад, у модулі «механіка порід» проводять аналіз стійкості покрівлі виробки за результатами візуального огляду та даних геологічної документації, тоді як у модулі «оцінка вентиляційної системи» досліджують працездатність реверсивних вентиляторів, витрати повітря та шляхи руху газових потоків у аварійній ситуації. Кожен модуль містить перелік актуальних методик (обчислювальні, експериментальні, статистичні тощо), що відповідають типу завдань у цьому блоці.

3) *Незалежне проведення досліджень.* Модулі можуть виконуватися паралельно різними експертами або групами експертів. Кожен дослідник, відповідальний за конкретний модуль, оформлює окремий розділ звіту з результатами дослідження і формулює модульний висновок. Така незалежність забезпечує можливість взаємної перевірки даних та зворотнього зв'язку між модулями.

4) *Синтез висновків.* На заключному етапі модульні результати інтегрують у єдиний логічний висновок. Тут відбувається аналіз залежностей між модулями: наприклад, висновки модуля «хронологія аварії» узгоджуються з висновками модуля «оцінка стійкості гірничих виробок», або дані модулів «поведінка персоналу» та «система керування» аналізуються разом. Синтез допомагає виявити узгоджені тенденції і суперечності, що вимагають додаткового вивчення.

5) *Адаптація та розвиток модулів.* За необхідності можна додавати нові модулі (наприклад, модуль цифрових досліджень для аналізу даних датчиків) або модифікувати існуючі (з урахуванням змін нормативів чи технологій) без перебудови основної структури. Така гнучкість відповідає принципам стандартів ISO/IEC 17025/17020 щодо систематичної документації та актуальності методик.

Розвиток модульної структури у судових експертизах спостерігається в різних сферах криміналістики та судової інженерії, що підтверджує універсальність і ефективність цього підходу.

Одним із показових прикладів є модульний метод дослідження почерку, запропонований Bird (2024) [5], де експертиза документів організована через незалежні блоки: аналіз каліграфічних особливостей літер, структурних

характеристик підписів і порівняльних ознак рукописних текстів. Така побудова стандартизує процедури аналізу та знижує ризик упередженого трактування результатів. Аналогічні принципи застосовуються в судовій інженерії. Зокрема, навчальний курс криміналістичної інженерії в Delft University of Technology (TU Delft) структуровано як серію послідовних досліджень: виявлення фактів, формування гіпотез, тестування, остаточна оцінка [6]. Хоча в курсі вживається термін «етапи», за своєю сутністю вони відповідають концепції модулів із чіткими завданнями і межами аналізу. Практичне застосування модульного підходу демонструють розслідування будівельних катастроф, представлені на Конгресі з судової інженерії ASCE (2024) [1]: окремо досліджуються властивості матеріалів, навантаження та механізми руйнування. Так, при аналізі обвалення дахового каркасу Олімпійського комплексу в Мюнхені модульно оцінювалися властивості сталі та сценарії навантаження, що забезпечило всебічне відтворення подій і підвищило надійність висновків.

Висновки. Запропонований модульний підхід до вирішення експертних завдань у судових гірничотехнічних експертизах продемонстрував свою ефективність під час дослідження складних інцидентів із багатофакторною природою. Його застосування дозволяє підвищити структурованість аналізу, покращити обґрунтованість висновків та спростити верифікацію проміжних результатів. На практиці модульна структура вже була апробована у низці судових експертиз щодо дослідження причин надзвичайних подій у гірничій промисловості. Так, у кейсі № 1, що стосувався смертельного травмування працівника в шахтних умовах, дослідження було організовано через окремі модулі: аналіз вихідних даних про виробничі умови, реконструкцію хронології подій, оцінку відповідності дій персоналу встановленим вимогам та дослідження можливості запобігання події на технічному рівні. Така структуризація дозволила виділити незалежні причинно-наслідкові ланцюги та уникнути необґрунтованого об'єднання різних чинників у єдиний висновок. У кейсі № 2, пов'язаному з аварійною ситуацією на шахтному об'єкті, модульний підхід дав можливість розмежувати аналіз технічного стану обладнання, оцінку організаційних заходів безпеки праці та вивчення виконання інструкцій персоналом. Чітке відокремлення блоків дозволило встановити індивідуальний вплив кожного фактора на розвиток подій та сприяло формуванню комплексного й доказового висновку. Таким чином, модульний підхід виявив себе не лише як теоретично обґрунтована модель, але й як практично дієвий інструмент у реальних судово-експертних дослідженнях. Його подальший розвиток і стандартизація можуть суттєво підвищити рівень об'єктивності, доказовості та відтворюваності експертних висновків, що є особливо важливим у справах із багатофакторними механізмами розвитку подій.

Список використаних джерел

1. American Society of Civil Engineers. (2024). *Forensic engineering 2024: Finding answers to the what, why, who, and how of preventing failures* (Proceedings of the 10th Congress). ASCE Library. <https://doi.org/10.1061/9780784485798>
2. Found, B. J., & Bird, C. (2016). The modular forensic handwriting method –

2016 version. *Journal of Forensic Document Examination*, 26, 7–83.
<https://doi.org/10.31974/jfde26-7-83>

3. International Laboratory Accreditation Cooperation. (2022). *Modules in a forensic science process* (ILAC-G19:06/2022). [https://nab.lrv.lt/uploads/nab/documents/files/ILAC_G19_06_2022\(3\).pdf](https://nab.lrv.lt/uploads/nab/documents/files/ILAC_G19_06_2022(3).pdf)

4. University of Warwick. (n.d.). *Forensic engineering module catalogue*. Retrieved April 2025, from <https://courses.warwick.ac.uk/modules/2021/ES2C9-15>

5. Bird, C. (2024). *An introduction to the modular forensic handwriting method*. Wiley Interdisciplinary Reviews: Forensic Science. <https://doi.org/10.1002/wfs2.1538>

6. Delft University of Technology. (n.d.). *The forensic engineering investigation steps*. Retrieved April 2025, from <https://ocw.tudelft.nl/course-lectures/forensic-engineering-investigation-steps/>

Пугачов Анатолій,

науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Гусейнов Руслан,

старший судовий експерт лабораторії інженерно-технічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Кінашенко Олена,

завідувач сектору лабораторії інженерно-технічних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Судова експертиза є одним із найважливіших інструментів доказування під час розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справ та справ про адміністративне правопорушення. Від якості висновків, об'єктивності та повноти досліджень залежить законність і справедливність судових рішень. Однак незалежність судового експерта, яка гарантується законодавством, на практиці часто стає предметом дискусій.

Спеціальні знання, які використовує судовий експерт під час проведення досліджень, виступають важливим засобом досягнення мети та виконання завдань, поставлених перед експертом, умовою всебічного, повного дослідження всіх обставин провадження. За своєю правовою природою участі та процесуальним статусом експерт є особою, яка не належить до сторін кримінального провадження або потерпілого. Такий статус експерта характеризує його як незацікавлену в результатах кримінального провадження особу. На якість та ефективність судово-експертної діяльності впливають різні чинники: науково-методичні, організаційно-управлінські, кадрові, матеріально-технічні, інформаційні, фінансові тощо.

Питання незалежності експерта на цей час є досить актуальним. Вимогами п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України [1] передбачено, що виключно законами України визначаються засади судової експертизи. Принцип незалежності судового експерта визначений у ст. 4 Закону [2]: «...Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються:

- визначенням законом порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи;

- існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду;

- створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням;

- кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;

- можливістю призначення повторної судової експертизи;

- присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи...».

Об'єктивність висновку експерта неможлива без дотримання принципу незалежності судового експерта. Те, що участь експерта має ґрунтуватися на його незалежності, також підтверджується ст. 3 Закону [2], яка закріплює засади законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, а також ст. 79 КПК України [3], яка передбачає відвід експерта за наявності обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Судово-експертна діяльність є специфічною формою професійної зайнятості, результати якої можуть мати визначальне значення у встановленні фактичних обставин справи та забезпеченні дотримання прав людини. Одним із ключових напрямів удосконалення системи судової експертизи та її адаптації до європейських норм є створення реальних гарантій незалежності експертів, зокрема в частині їхнього фінансового та соціального забезпечення. Попри те, що держава задекларувала ці гарантії, зокрема через законодавче визнання незалежного статусу експерта, на практиці їх повноцінна реалізація залишається проблематичною. Питання матеріального та соціального захисту судових експертів як ключового елемента забезпечення їхньої незалежності було

предметом наукових досліджень, наприклад, у роботах Сімакової-Єфремян Е. Б. [4], Юдіної І. В. [5] та ін. Гарантії незалежності судового експерта є невід'ємною частиною його статусу.

Проведення системного аналізу діючої законодавчої бази свідчить про те, що окремі передбачені гарантії залишаються нереалізованими в практичній площині. Найбільш гостро це проявляється в аспектах, що стосуються матеріального й соціального забезпечення судових експертів.

У подальшому розгляді зупинимося на питаннях фінансового та соціального забезпечення судового експерта, з акцентом на особливостях оплати його праці. Необхідність упровадження спеціальних норм соціального захисту зумовлена низкою характерних ознак та умов, притаманних експертній діяльності, зокрема:

- специфіка та висока інтенсивність праці, яка об'єднує науково-дослідну, методологічну та експертну компоненти, що виконуються одними й тими самими фахівцями;

- значний суспільний сенс професійної діяльності, спрямованої на з'ясування істини у справі та захист основоположних прав людини;

- наявність юридичної, зокрема кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку або безпідставну відмову від виконання професійних обов'язків;

- підвищений рівень небезпеки під час виконання службових завдань, що може нести загрозу життю та здоров'ю (наприклад під час проведення пожежно-технічних, вибухотехнічних, автотранспортних експертиз, зокрема під час виїздів на місце подій);

- імовірність виникнення психологічного тиску та морального навантаження в процесі виконання експертних функцій.

Таким чином, судові експерти повинні мати закріплене на законодавчому рівні право на оплату праці згідно зі своїм статусом, важливістю завдань, що на них покладені, з огляду на захищеність та незалежність їхньої професійної діяльності, а також відповідно до визнаних європейських стандартів.

Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону [2] внесені зміни щодо оплати праці та соціального захисту судових експертів, а саме: «...Працівникам державних спеціалізованих установ (невійськовослужбовцям і тим, які не мають звань рядового і начальницького складу), які мають кваліфікацію судового експерта, посадові оклади встановлюються у розмірі не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року ...». Таким чином, посадовий оклад працівника державної спеціалізованої установи, який має кваліфікацію судового експерта, без урахування надбавок, доплат до нього, премій та інших виплат, станом на 01.01.2025 р. становив би 30280 грн.

Реалізація цієї норми є дуже важливим кроком на шляху забезпечення гарантій незалежності судового експерта, особливо у площині його фінансового і соціального забезпечення. На нашу думку, встановлення гідного рівня оплати праці судового експерта матиме позитивні наслідки щодо:

- збереження досвідченого компетентного кадрового потенціалу;
- покращення матеріального стану судового експерта;

мотивація щодо підвищення кількості в кореляції з якістю експертних досліджень;

запобігання корупційним проявам та підвищенню довіри в експертній сфері;

продовження судової реформи на шляху України до Європейського Союзу.

Проте з моменту внесення змін прикінцевими положеннями Закону України «Про Державний бюджет України» на 2018–2025 роки натеper призупинено дію ч. 2 ст. 18 Закону [2].

Щорічне багаторазове призупинення дії ч. 2 ст. 18 Закону [2] Законом України «Про Державний бюджет України», на нашу думку, призвело до таких негативних наслідків:

звуження змісту та обсягу прав судового експерта на оплату праці (заробітну плату);

невідповідний розмір заробітної плати ступеню складності роботи судового експерта, яка визначена Законом [2] і повинна забезпечувати гідний життєвий рівень;

сприяння відтоку висококваліфікованих кадрів, що впливатиме на проведення експертних досліджень;

подовження строків проведення судових експертиз та збільшення навантаження судового експерта, що призводить до затягування судового розгляду;

послаблення дії заходів, спрямованих на подолання та попередження корупції в експертній сфері.

На нашу думку, обмеження розміру заробітної плати, встановленої законом, не відповідає частині четвертій статті 43 Конституції [1], відповідно до якої: «...Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом...».

Таким чином, реалізація гарантій незалежності судового експерта, передусім у частині його фінансового та соціального захисту, є запорукою належного виконання ним своїх функціональних обов'язків. Водночас це сприяє наданню судовим інстанціям незалежних, компетентних, неупереджених і науково обґрунтованих експертних висновків, що відіграють важливу роль у встановленні істини в судовому процесі.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що задекларована гарантія незалежності судового експерта, яка передбачає створення належних умов для його професійної діяльності та матеріального забезпечення, фактично не втілюється в життя. Незалежність експерта є ключовою умовою стабільної та ефективної експертної діяльності в цілому. Основна проблема функціонування цієї сфери полягає не лише в наявності відповідного законодавства, а також у його реальному застосуванні. У зв'язку з цим вважаємо, що питання матеріального забезпечення як складової гарантії незалежності та достовірності експертного висновку потребує глибшого осмислення з боку як науковців, так і законодавчих органів із метою усунення наявних правових прогалин.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
4. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 19. С. 118–129.
5. Юдіна І. В. Вплив матеріального забезпечення судового експерта на належність його висновку як засобу доказування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 299–301.

Пшенична Аліна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу спеціальної підготовки та
підвищення кваліфікації судових
експертів лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

Рибінська Анна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
групи забезпечення роботи Наукової
ради відділу науково-методичної
роботи лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ НА ОЗБРОЄННІ КРИМІНАЛІСТІВ

Війна – потужний двигун прогресу, саме тут потрібні новели, які рухають вперед наукові знання і дослідження [1]. Не лишилися осторонь і питання впровадження штучного інтелекту (далі – ШІ) в діяльність людини. Він стрімко увірвався майже в усі сфери сучасного суспільства і значно розширив можливості реалізації нагальних потреб людства загалом і правоохоронних органів зокрема.

Зрозуміло, що крім позитивних моментів використання ШІ у сфері кримінального судочинства, існує низка дискусійних питань етичного та правового врегулювання, які ігнорувати не можна.

Штучний інтелект (англ.: artificial intelligence, AI) – розділ комп'ютерної лінгвістики й інформатики, який швидко розвивається і зосереджений на розробці інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту. Ці завдання можуть варіюватися від простих дій, як-от розпізнавання мови чи зображень (ідентифікація особи мобільним телефоном за голосом, обличчям або папілярним візерунком), до більш складних завдань, наприклад, керування автомобілем (автопілот), а також генерування зображень та звуків [2]. Штучний інтелект опрацьовує величезні обсяги найрізноманітніших даних.

Криміналістика як синтетична наука, яка поєднує надбання з різних галузей знань, також намагається пристосувати для вирішення своїх потреб сучасні можливості ШІ. Варто зауважити, що не лише воєнні дії на території України, а й повсякденна боротьба зі злочинністю не дозволяє криміналістам залишатися осторонь від науково-технічного прогресу і спонукає до застосування технологій ШІ у правоохоронній практиці, оскільки і злочинці постійно удосконалюють свої методи та використовують найсучасніші інноваційні технології, а саме: моделі блокчейну, безпілотну літальну, водну й наземну робототехніку та ін.

Отже, для підвищення рівня результативності своєї роботи правоохоронні органи нашої країни активно запроваджують в практику такі різновиди технологій ШІ:

- ідентифікація особи як військових злочинців, так і потерпілих від злочинів та воєнної агресії за зображеннями, які містяться в соціальних мережах, записах камер відеоспостереження, радіоперехопленнях військової розвідки тощо;

- боротьба із порушенням правил дорожнього руху, незалежно від наслідків, за допомогою камер відеоспостереження та матеріалів, наданих добропорядними громадянами;

- виявлення злочинів, які вчиняються за допомогою мережі Інтернет (шахрайство, відмивання грошей, торгівля людьми та злочини на сексуальному ґрунті). ШІ в змозі аналізувати та виявляти підозрілу поведінку окремих осіб та ідентифікувати їх, що в свою чергу сприятиме запобіганню правопорушенням;

- використання безпілотних літальних, водних та наземних апаратів для протидії контрабанді, незаконному обігу наркотичних засобів та вогнепальної зброї, для проведення воєнних операцій і збирання доказової інформації в умовах бойових дій з метою фіксування воєнних злочинів [3, с. 142];

- запобігання та переривання кримінальних правопорушень за допомогою інтелектуальних систем безпеки;

- прогнозування кримінальних правопорушень методом картографування (прогноз місцевої злочинності та індивідуальна злочинна поведінка). Зрозуміло, що такі прогнози мають лише орієнтовний, консультативний характер, але вони сприятимуть прийняттю правильного рішення уповноваженою особою;

- запровадження можливостей ШІ в експертну діяльність (почеркознавчі дослідження, судово-технічні дослідження документів для встановлення у них

певних змін, виявлення слабковидимих і невидимих текстів, дослідження залитих і закреслених текстів, встановлення тексту спалених документів, встановлення технічних підробок підписів, встановлення підробки відбитків печаток та штампів) [4].

Зрозуміло, що на сьогодні ІІІ не позбавлений окремих недоліків, які можуть призвести до помилкових рішень, але він постійно розвивається й удосконалюється [5, с. 106].

Перевагами ІІІ є висока продуктивність та ефективність при обробці великих масивів інформації, але слід зазначити, що одночасно формується низка викликів для сучасного суспільства та юридичної спільноти. Так, у правоохоронній системі Великобританії на основі ІІІ була створена і запроваджена програма-робот компанії «Ravn», яка перевіряє за добу понад 6 млн одиниць документів та виявляє будь-які неточності [6]. Такий інструментарій цілком придатний для аналізу та встановлення розбіжностей почерку особи, яка написала або підписала документ. Вважаємо, що з економічної точки зору впровадження ІІІ як роботизованого помічника правоохоронця цілком виправдано і в майбутньому допоможе прикордонникам, слідчим, експертам перейти до нових робочих механізмів без великих витрат робочого ритму. Слід зазначити, що в довгостроковій перспективі ІІІ суттєво пришвидшить будь-який аналіз інформації і, як результат, правоохоронці отримають потужну допомогу у боротьбі зі злочинністю.

Вважаємо, що успішне впровадження у правоохоронну практику ІІІ можливе лише за умов беззаперечного дотримання нормативно-правового регулювання. Оскільки наша країна обрала шлях євроінтеграції, то й унормування вітчизняного законодавства щодо введення ІІІ у правоохоронну практику повинно враховувати вже сформовані норми і рекомендації провідних європейських країн.

Прийняття Єврокомісією Етичної хартії з використання штучного інтелекту в судовій системі стало вагомим подієм для всього світу, зокрема й для України. Хартія являє собою цілковито узгоджену та досконалу систему принципів і правил застосування ІІІ в судовій сфері. Саме в ній наведені можливі на сьогодні напрями використання штучного інтелекту:

- розширені пошукові системи судової практики;
- онлайн-вирішення спорів;
- допомога у складанні позовних заяв;
- прогностичний аналіз;
- категоризація норм закону за різноманітними критеріями та виявлення розбіжностей або несумісних положень;
- використання чат-ботів для інформування сторін або підтримки їх у суді.

Прийняття Хартії позитивно вплинуло на запровадження ІІІ в судову систему і прискорило процес перетворення інформаційних технологій у правосудді України [6, с. 21].

Аналіз закордонного досвіду розвинутих європейських країн щодо імплементації ІІІ в правоохоронну діяльність свідчить про високий потенціал використання ІІІ в боротьбі з кримінальними правопорушеннями. На сьогодні

такі країни як Великобританія, Сполучені Штати Америки, Китай, Малайзія впевнено та ефективно використовують нейронну мережу.

Так, у США працює система COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), яка має доволі спільні риси із вищенаведеною британською моделлю ІІІ. Система COMPAS використовує алгоритм для оцінки потенційного ризику рецидиву злочинів і розподіляє правопорушників на три групи ризику – висока, середня і низька [7].

Країни Азії значно просунулись у запровадженні інструментів ІІІ. Наприклад, Малайзійські компанії для боротьби з вуличною злочинністю активно розробляють та запроваджують в практику програмне забезпечення ІІІ, спрямоване на використання даних, отриманих із вуличних камер відеоспостереження [8].

Наприкінці слід зазначити, що впровадження ІІІ в систему роботи правоохоронних органів, зокрема у процес розслідування кримінальних правопорушень, має як переваги, так і певні перестороги. Переваги наочні: це величезна швидкість і точність обробки значного масиву інформації, можливість прогнозування злочинних проявів на певних територіях та в часі загалом, і зокрема окремих дій правопорушників. Щодо пересторог, це розробка та вдосконалення етичних і правових норм регулювання цієї діяльності, наявність і підготовка відповідного контингенту фахівців в означеній сфері. На нашу думку, цей перелік не є вичерпним і в процесі запровадження ІІІ в правоохоронну практику можуть виникати нові виклики, які будуть вирішуватися науковцями та практиками поступово.

Список використаних джерел

1. Маргарет Макміллан. Війна і прогрес. URL: <https://teletype.in/@strategicinsights/war-and-progress> (дата звернення: 09.05.2025).
2. Штучний інтелект. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82 (дата звернення: 09.05.2025).
3. Kryvoruchko O., Bebesko B., Khorolska K., Desiatko A., Kotenko N. Artificial intelligence face recognition for authentication. *Technical Sciences and Technology*. 2020. № 2 (20). Рр. 139–148. URL: <http://tst.stu.cn.ua/article/view/215780> (дата звернення: 20.04.2024).
4. Бондар С. В., Матерева А. О., Лук'янчиков Б. Є. Впровадження штучного інтелекту в експертизу документів: перспективи та виклики для сучасного суспільства. *Правове забезпечення економіки в умовах цифровізації*. Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 16 травня 2024 р.) / Упоряд. : Бевз С. І., Сидоренко В. В. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024. <https://konf-pravo.kpi.ua/tsifrov/schedConf/presentations>
5. Мовчан А. В., Мовчан М. А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 104–110.
6. Сніголя Матуєлене, Віктор Шевчук, Юргіта Балтрунене. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та

європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 12–46.

7. Practitioner's Guide to COMPAS Core. Northpointe Inc. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://s3.documentcloud.org/documents/2840784/Practitioner-s-Guide-toCOMPAS-Core.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).

8. Vishnu Monn, Marcus Lim. (2021). Caught on camera: Using AI to combat street crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lens.monash.edu/@technology/2021/11/16/1384038/caught-on-camera-using-ai-to-combat-street-crime> (дата звернення: 25.04.2024).

Разумова Ганна,

доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник
лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського НДІСЕ
Міністерства юстиції України,
професор кафедри менеджменту та
маркетингу ДВНЗ «Приазовський
державний технічний університет»

ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО ОБҐРУНТОВАНОЇ ЦІНИ В СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Визначення економічно обґрунтованої ціни є ключовим завданням судової економічної експертизи у випадках, коли виникають суперечки щодо ціноутворення товарів, робіт або послуг. Це питання актуальне в справах про ухилення від сплати податків, трансфертне ціноутворення, економічні зловживання, оскарження результатів тендерів, а також у розслідуванні можливих збитків державі або бізнесу.

Оцінка ціни товару (роботи, послуги) базується на фінансово-економічних розрахунках, нормативних актах та реальних ринкових показниках. Судово-економічний експерт аналізує:

- фактичні витрати на виробництво та реалізацію товару;
- відповідність ціни ринковим умовам;
- дотримання принципу раціонального формування собівартості;
- використання офіційних методів оцінки вартості.

Методика визначення економічно обґрунтованої ціни може ґрунтуватися на порівняльному, витратному та дохідному підходах.

Порівняльний підхід базується на аналізі аналогічних товарів у відкритих джерелах або на ринках, що мають схожі економічні умови. Він широко застосовується у випадках оцінки справедливості ціни під час державних закупівель або судових розглядів щодо демпінгу.

Витратний підхід передбачає аналіз фактичних витрат підприємства на виробництво та збут продукції. У цьому випадку враховується собівартість товару, накладні витрати та рівень рентабельності, що є допустимим згідно з чинним законодавством.

Дохідний підхід заснований на визначенні ціни через майбутні очікувані доходи від реалізації товару або послуги, що важливо для оцінки вартості активів і довгострокових контрактів.

Судовий експерт використовує первинну бухгалтерську документацію, договори, звітність підприємства, ринкові дослідження та офіційні статистичні дані, особливу увагу приділяючи нормативним актам, що регулюють ціноутворення в конкретних галузях, зокрема у сфері державних закупівель, будівництва та медицини.

Результати судово-економічної експертизи можуть стати вирішальними у справі, впливаючи на рішення суду щодо правомірності встановлення ціни. Якщо виявлено значні відхилення від ринкових показників, це може слугувати доказом завищення вартості, ухилення від податків або спотворення фінансової звітності.

Таким чином, визначення економічно обґрунтованої ціни в судовій експертизі є комплексним процесом, що поєднує фінансовий аналіз, правові норми та економічну логіку.

Процес визначення економічно обґрунтованої ціни товарів, робіт або послуг у судово-економічних експертизах має низку проблем, пов'язаних як із методологічними аспектами, так і з правовими та практичними обмеженнями. Основні труднощі виникають через недостатню регламентацію, недоступність ринкових даних, маніпуляції зі звітністю та зовнішні економічні фактори:

1. Методологічні проблеми:

відсутність єдиної універсальної методики. Немає єдиного загальноприйнятого підходу до визначення економічно обґрунтованої ціни. У різних випадках застосовуються витратний, порівняльний або дохідний методи, що можуть давати різні результати. Вибір методики часто залежить від доступності даних, що ускладнює стандартизацію експертиз;

складність оцінки собівартості товарів і послуг. Деякі витрати важко підтвердити документально, що ускладнює визначення об'єктивної собівартості. Витратний метод може давати спотворені результати через складність відокремлення економічно обґрунтованих витрат від завищених чи фіктивних;

залежність від доступності ринкових даних. Порівняльний підхід часто передбачає використання відкритих джерел, але в деяких випадках інформація про ринкові ціни недоступна або не відповідає реальним комерційним угодам;

вплив макроекономічних факторів. Інфляція, валютні коливання, податкові зміни можуть суттєво впливати на ціну товарів, але не завжди можливо коректно врахувати ці зміни під час судової експертизи.

2. Проблеми з нормативно-правовим регулюванням:

нечітке правове визначення «економічно обґрунтованої ціни». Законодавство містить загальні положення щодо ціноутворення, але відсутні детальні критерії, які мають застосовувати експерти при аналізі конкретних

випадків. Це створює простір для суб'єктивних трактувань та розбіжностей у висновках експертів;

різні підходи в законодавстві щодо ціноутворення. Державні закупівлі, трансфертне ціноутворення, імпорتنі та експортні операції підпорядковуються різним законодавчим нормам. Це ускладнює визначення порогу прийнятності ціни для судової експертизи;

суперечності між національними та міжнародними стандартами. Підприємства, що працюють на міжнародному ринку, можуть використовувати інші підходи до визначення вартості товарів.

3. Практичні проблеми проведення експертиз:

неповнота або маніпуляція бухгалтерськими даними. Підприємства можуть навмисно спотворювати фінансову звітність, приховувати реальні витрати або змінювати структуру собівартості для заниження чи завищення ціни. Це ускладнює експертам можливість отримати достовірні дані;

відсутність необхідної первинної документації. Нерідко в судових справах компанії не можуть надати всі необхідні документи, що підтверджують витрати та структуру ціноутворення. Це робить висновки експертів менш точними та відкриває простір для маніпуляцій;

тиск на судово-економічних експертів. У деяких випадках експерти можуть зазнавати впливу з боку зацікавлених сторін – як у вигляді прямого тиску, так і через замовлення альтернативних експертиз, які суперечать висновкам попередніх досліджень;

обмежені строки проведення експертиз. Судові процеси часто вимагають швидких рішень, однак глибокий аналіз ціноутворення потребує значного часу. Через обмеження в строках експерти можуть не мати можливості дослідити всі аспекти ціноутворення.

4. Технологічні виклики:

недостатнє використання цифрових технологій. У багатьох випадках експертизи проводяться на основі традиційних методів аналізу фінансових документів, хоча сучасні технології (Big Data, штучний інтелект, блокчейн) можуть суттєво покращити точність і швидкість розрахунків;

відсутність єдиної бази ринкових цін. Якщо немає доступу до офіційних баз даних щодо ринкових цін на певний товар чи послугу, експерти змушені використовувати фрагментарну інформацію з різних джерел, що може давати суперечливі результати.

Визначення економічно обґрунтованої ціни в судових експертизах стикається з низкою методологічних, правових, практичних і технологічних проблем. Відсутність єдиних стандартів, маніпуляції фінансовою звітністю, нестача достовірних ринкових даних та вплив зовнішніх економічних факторів ускладнюють об'єктивне встановлення справедливої вартості товарів і послуг.

Для вирішення цих проблем необхідно вдосконалювати нормативну базу, розширювати доступ до ринкових даних, запроваджувати сучасні технології аналізу та забезпечувати незалежність судових експертів.

Аналіз існуючих проблем свідчить, що відсутність єдиної стандартизованої методики призводить до розбіжностей у підходах експертів, можливих

маніпуляцій зі звітністю, складнощів у визначенні реальної ринкової вартості товарів та послуг. Сучасна практика судових експертиз часто стикається з труднощами в доступі до достовірних ринкових даних, відсутністю чітких критеріїв оцінки економічно обґрунтованої ціни та необхідністю врахування різних методів аналізу.

Розробка методики проведення судових економічних експертиз із питань документальної обґрунтованості формування ціни товарів (робіт, послуг) та підтвердження витрат, що формують їхню собівартість, є вкрай необхідною для підвищення ефективності судово-економічних досліджень та забезпечення об'єктивності судових рішень.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>
3. Проскура К. П., Лукова О. С. Особливості призначення та проведення економічних експертиз і експертних досліджень при проведенні податкових перевірок та оскарженні їх результатів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 525–533. <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.52>.

Редчук Ірина,

завідувач відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Полтавського НДЕКЦ МВС

Ханнанова Олеся,

кандидат біологічних наук, доцент,
судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Полтавського НДЕКЦ МВС

Хара Оксана,

судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Полтавського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році інститут сім'ї зазнав суттєвих змін. Багато родин були вимушені залишити домівки, пережити розлуку, адаптуватися до нових умов. Однією з найвразливіших категорій населення стали діти, які відчули нестабільність, небезпеку та втрату звичного способу життя. У таких складних умовах зростає кількість розлучень, що вимагає дотримання законодавчих норм із фокусом на визначення місця

проживання дитини. Органи опіки та піклування зобов'язані діяти виключно з урахуванням найкращих інтересів дитини, проте на практиці висновки не завжди базуються на глибокому аналізі її психологічного стану та умов виховання кожного з батьків, що призводить до конфліктів і судових оскаржень. У такій ситуації важливу роль відіграє судова психологічна експертиза, яка допомагає об'єктивно визначити, з ким дитині буде найбільш комфортно й безпечно. Її результати є важливим інструментом забезпечення дотримання принципу найкращих інтересів дитини.

У контексті сімейних спорів, пов'язаних із розірванням шлюбу та визначенням місця проживання дитини, важливим чинником є рівень конфліктності між подружжям. Аналіз наукових джерел [1] дозволяє встановити наявність трьох рівнів конфліктності розлучення: низький, помірний та високий. Низький рівень конфліктності характеризується прагненням обох батьків до мінімізації кількості судових засідань, відсутністю спроб обмеження спілкування дитини з іншим із батьків, здатністю розмежовувати власні потреби та потреби дитини; батьки демонструють толерантність і готовність до співпраці в питаннях виховання. Помірний рівень конфліктності супроводжується періодичними сварками, що можуть виникати навіть у присутності дитини; часто спостерігається емоційне напруження між батьками, формалізоване ставлення до підтримання зв'язку дитини з кожним із них; можливе залучення фахівців для з'ясування позиції дитини щодо сімейної ситуації. Високий рівень конфліктності проявляється в затяжних судових процесах, відсутності готовності до примирення, використанні дитини як інструменту конфлікту; один із батьків часто формує в дитини негативне ставлення до іншого, що є формою психологічного насильства; виявляється також невиконання судових рішень, численні звернення до фахівців із метою підтвердження вигідної для одного з батьків позиції; важливою проблемою є підміна власних потреб під виглядом турботи про дитину.

Таким чином, розуміння рівня конфліктності є ключовим для правильної інтерпретації результатів судової психологічної експертизи та визначення реальних інтересів дитини в умовах сімейного спору. Досить часто експерту-психологу доводиться працювати із сім'єю з високим рівнем конфліктності. При цьому експерт може зіштовхнутися з такими проблемними аспектами: маніпулятивна поведінка сторін (батьки часто намагаються використати експерта для підтвердження власної правоти, що може проявлятися у спробах дискредитації іншого з батьків, перекручуванні фактів або навмисному викривленні інформації про дитину); залучення дитини до конфлікту (діти у висококонфліктних сім'ях можуть бути психологічно залежними від одного з батьків, повторювати нав'язані судження або демонструвати поляризоване ставлення до сторін); ризик формування «синдрому лояльності» або «батьківського відчуження» (експерт повинен бути уважним до ознак психологічного тиску на дитину, що маскується під «власну думку», дитина, занурюючись у конфлікт між батьками, змушена «вибирати», чію сторону йому зайняти [6; 7]; занижений рівень довіри (у стані конфлікту учасники процесу часто

сумніваються в неупередженості будь-яких фахових висновків, що потребує від експерта чіткого дотримання стандартів і прозорої процедури обстеження).

Під час експертної роботи з такою сім'єю важливою частиною дослідження є бесіда, що дає змогу оцінити не лише зміст повідомлень учасників конфлікту, а й невербальні прояви, рівень емоційного напруження та якість міжособистісної взаємодії. Особливо актуально це постає у справах, де дитина опиняється в центрі конфлікту між батьками після розлучення. Найефективнішою формою початкової зустрічі є спільна бесіда з усією родиною одночасно, що дозволяє експерту спостерігати за поведінкою дитини у присутності обох батьків, емоційні реакції дитини на кожного з батьків окремо, характер комунікації між колишнім подружжям, відкриті або приховані конфліктні моделі поведінки, ознаки наявності психологічного тиску. Також важливим етапом є проведення індивідуальних бесід із кожним із батьків. Вони дозволяють глибше зрозуміти особисту мотивацію, оцінити рівень емоційної стабільності, здатність до саморефлексії, позицію щодо дитини та особливості сприйняття іншого з батьків. Саме ці інтерв'ю створюють аналітичну основу для подальшої розмови з дитиною, де можна звірити ключові твердження, виявити суперечності або повторюваність «заданих» смислів. Під час бесіди з дитиною важливо пам'ятати: дитина не несе відповідальності за конфлікт між дорослими, її реакції можуть бути захисними, змодельованими під впливом психологічного тиску чи лояльності до одного з батьків. Це не свідчення її «вибору», а наслідок деструктивного впливу дій дорослих. Завдання експерта при цьому полягає у встановленні об'єктивного психологічного стану дитини та визначенні найоптимальніших умов для її подальшого розвитку, враховуючи принцип збереження зв'язків з обома батьками (за відсутності загрози фізичному чи психічному стану здоров'я).

У практиці судових психологічних експертиз у справах щодо визначення місця проживання дитини та участі батьків у її вихованні все частіше фіксуються випадки, коли негативне ставлення дитини до одного з батьків не ґрунтується на особистому досвіді, а є результатом психологічного індукування з боку іншого з батьків, з яким дитина постійно проживає. Як зазначає Ф. С. Сафуанов, психічна індукція є механізмом впливу, що функціонує подібно до навіювання та базується на віковій незрілості дитини, її сугестивності, емоційній залежності, а також на відсутності критичної дистанції у ставленні до значущого дорослого. В умовах сімейного конфлікту, коли один із батьків демонструє ворожість до колишнього партнера та не обмежує дитину від участі в конфлікті, у дитини формується індукована негативна установка, яка проявляється в ідентичному повторенні емоційно насичених звинувачень, що відповідають висловлюванням батька / матері, але не підтверджуються об'єктивними обставинами [3]. Ці явища є важливими для врахування в експертній роботі, адже вказують на деформацію емоційного зв'язку, втрату безпеки дитини в сім'ї та потребують глибокого аналізу через комплекс методів: інтерв'ювання, спостереження, проєктивні методики та аналіз міжособистісної взаємодії.

Також важливим аспектом при аналізі стосунків між батьками та дитиною є врахування природного емоційного зв'язку – прив'язаності та її значення для

психічного розвитку дитини. Формування прив'язаності вважається однією з ключових умов нормального емоційного становлення особистості. Наукові дослідження [4; 5] доводять, що система прив'язаності є первинною, біологічно обумовленою мотиваційною системою, яка активується вже з моменту народження дитини у взаємодії з первинною значущою особою. Прив'язаність виконує життєво важливу функцію забезпечення безпеки – дитина почувається спокійно, коли відчуває досяжність і доступність фігури прив'язаності (зазвичай матері або іншого постійного значимого дорослого). У ситуації емоційної розлуки, депривації або зміни цієї фігури внаслідок розлучення, дитина може переживати тривогу, страх, гнів і навіть реакції горя, які є ознаками порушення базового відчуття безпеки. Як зазначає Д. Боулбі, відчуття безпеки в дитини напряму залежить не лише від фізичної присутності, але й від якості взаємодії та стабільності контакту. Довготривала розлука з об'єктом прив'язаності або відчуження дитини внаслідок конфлікту між батьками може призвести до емоційної дезорганізації, тривожних або депресивних розладів, а також формування недовіри до світу та оточення. Спостереження за поведінкою дитини в умовах тимчасового розриву стосунків з одним із батьків демонструє, яким чином початкове занепокоєння поступово трансформується в емоційну відстороненість і уникнення – цей механізм описаний у роботах Дж. Боулбі як захисна адаптивна реакція, що може перешкодити нормальному емоційному розвитку [4; 5].

Таким чином, у процесі проведення судової психологічної експертизи у справах, пов'язаних із сімейно-правовими спорами, особливо у випадках висококонфліктних стосунків між батьками, експерт має дотримуватися низки ключових професійних принципів:

- комплексність дослідження: використання кількох незалежних методів (тестових, проєктивних, спостереження, інтерв'ювання), а також оцінка емоційного стану дитини в різних контекстах взаємодії з кожним із батьків;

- аналіз системи стосунків: експерт розглядає сімейну ситуацію не лише з точки зору індивідуальних якостей, а й крізь призму міжособистісної динаміки, розподілу ролей, конфліктогенних факторів у комунікації;

- пріоритет найкращих інтересів дитини [2]: незалежно від намірів сторін, основою висновків має бути принцип забезпечення психічного здоров'я дитини та її стабільного розвитку;

- етична нейтральність: експерт не має права ставати на чийсь бік, оцінювати моральні якості батьків чи рекомендувати їх «усунення» зі спілкування без достатніх підстав (наприклад, підтвердженого факту насильства чи психічного розладу);

- урахування вікових особливостей дитини: оцінка ступеня сформованості рефлексії, здатності до самостійної думки, рівня психологічної залежності від батьків тощо.

Таким чином, в умовах збройного конфлікту судова психологічна експертиза у справах щодо визначення місця проживання дитини, батьківських прав чи опіки набуває особливої важливості як інструмент захисту найкращих інтересів дитини. З огляду на зростання сімейних конфліктів, обтяжених

воєнною травматизацією, експертам необхідно застосовувати науково обґрунтовані методики з урахуванням рівня конфліктності в сім'ї, типу прив'язаності, віку та емоційного стану дитини. Експертиза має спиратися на комплексний підхід, етичну нейтральність і пріоритет інтересів дитини.

Список використаних джерел

1. Козлова А. І. Особливості переживання батьками шлюбно-розлучного процесу у сімейних спорах. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2023. 1 (22). С. 101–110.
2. Петрочко Ж. В. Найкращі інтереси дитини: сутність і шляхи забезпечення. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 70–74.
3. Сафуанов Ф. С. Психология детско-родительских отношений. М. : Изд-во «Психотерапия», 2010. 368 с.
4. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 3: Loss, Sadness and Depression. London : Hogarth Press, 1980. 398 p.
5. Brisch K. H. Treating Attachment Disorders: From Theory to Therapy. New York: Guilford Press, 2002. 327 p.
6. Gardner R. A. Parental Alienation Syndrome: A Guide for Mental Health and Legal Professionals. Cresskill, NJ : Creative Therapeutics, 2001. [XII], 308 p.
7. Kelly J. B., & Johnston J. R. The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review*. 2001. Vol. 39 (3). P. 249–266.

Репешко Андрій,

завідувач сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів
досліджень Донецького НДЕКЦ МВС

Сизоненко Євген,

старший судовий експерт сектору
досліджень зброї відділу
криміналістичних видів досліджень
Донецького НДЕКЦ МВС

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОТРИМАННІ БОЄПРИПАСІВ ДЛЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ СТРІЛЬБИ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У період воєнного стану судова експертиза зброї набуває особливого значення та є важливим інструментом у забезпеченні справедливості та безпеки. Вона допомагає в розслідуванні злочинів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї, а також у встановленні обставин, що призвели до певних подій.

Час, витрачений на проведення судової експертизи зброї, дійсно відіграє важливу роль у процесі розслідування. Оперативність експертизи може безпосередньо впливати на:

Швидкість розслідування – у ситуаціях, пов'язаних із військовим станом або злочинами, що потребують термінового реагування, швидкість проведення експертизи може бути критично важливою для встановлення фактів і збору доказів. Чим раніше отримані результати, тим швидше можна встановити обставини злочину, причетних осіб та прийняти відповідні рішення.

Збереження доказів – із плином часу матеріальні докази можуть бути пошкоджені, зникнути або втратити інформативність. Чим швидше проводиться експертиза, тим менший ризик втрати або зміни доказів. Це особливо важливо в умовах, коли обставини можуть швидко змінюватися.

Вплив на судовий процес – затримки в проведенні експертизи можуть призвести до затримок у судових розглядах, що може вплинути на справедливість і своєчасність правосуддя.

Запобігання новим злочинам – своєчасне встановлення типу або походження зброї може допомогти запобігти повторному її використанню.

Психологічний аспект – швидке проведення експертизи може допомогти заспокоїти суспільство та потерпілих, оскільки вони бачать, що справа активно розслідується.

Міжнародна правова відповідальність – швидка фіксація та експертна оцінка доказів дозволяє оперативно передавати їх у міжнародні інстанції, що підвищує ефективність правосуддя.

Ефективність ресурсів – час – це також ресурс. Швидке проведення експертизи дозволяє ефективніше використовувати ресурси правоохоронних органів і експертів.

Отже, час є критично важливим фактором, який може вплинути на результати експертизи та загальний процес розслідування, тому часто працює проти слідства. Саме тому створення умов для оперативного проведення експертиз – серед головних завдань правоохоронних органів і експертних установ.

Однією з актуальних проблем під час проведення судової експертизи зброї є отримання боєприпасів для проведення експериментальних відстрілів досліджуваної вогнепальної зброї [1; 2]. У реаліях військового стану ця проблема набуває ще більшої актуальності через обмежений доступ до боєприпасів, зростання їхнього обліку та посилення контролю за обігом.

Отримання боєприпасів для експериментальних відстрілів є справді значною проблемою в балістичних дослідженнях. Це пов'язано з кількома факторами:

Юридичні обмеження. Обіг вогнепальної зброї та боєприпасів суворо регламентується законодавством. Процедури придбання, зберігання та використання боєприпасів для дослідницьких цілей можуть бути складними та вимагати значних адміністративних зусиль і спеціальних дозволів.

Наявність нетипових зразків. Для конкретного дослідження можуть знадобитися специфічні типи боєприпасів, які можуть бути рідкісними, застарілими або взагалі знятими з виробництва. Пошук і придбання таких боєприпасів може бути тривалим і дорогим. Особливо гостро це відчувається в умовах війни, де часто застосовується трофейна або модифікована зброя.

Особливий режим обліку та зберігання. Боєприпаси перебувають під суворим контролем, і їх вилучення для експертних цілей потребує окремих дозвільних процедур.

Вартість боєприпасів. Навіть стандартні боєприпаси можуть бути досить дорогими, особливо у великих кількостях, необхідних для проведення статистично значущих експериментів. Це може значно обмежувати обсяг досліджень.

Дефіцит боєприпасів. Більшість наявних ресурсів спрямовується на потреби фронту, тому навіть службові підрозділи можуть мати обмежений доступ до потрібних калібрів.

Зберігання та транспортування. Боєприпаси вимагають спеціальних умов зберігання, що відповідають вимогам безпеки. Їх транспортування також підпадає під жорсткі правила, що може створювати додаткові логістичні складнощі.

Контроль за використанням. Використання боєприпасів у дослідницьких цілях часто підлягає суворому обліку та контролю, щоб запобігти їх нецільовому використанню.

Ці фактори разом роблять процес отримання боєприпасів для балістичних досліджень непростим і часто вимагають значних зусиль та ресурсів від експертів.

Сьогодення отримання експериментальних боєприпасів регламентується Наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 [3, глава 9 розділ II]. Водночас на практиці зазначений нормативно-правовий акт не містить чіткого алгоритму дій або уніфікованої процедури щодо порядку звернення, погодження та безпосереднього отримання боєприпасів з метою проведення експериментального відстрілу експертними установами. Така невизначеність створює перешкоди в організації ефективної експертної діяльності, знижує оперативність проведення експертиз і в деяких випадках може негативно впливати на якість отриманих висновків, оскільки час і можливість повноцінного відстрілу можуть бути критичними. Відсутність чіткої схеми призводить до:

бюрократичних перепон – експертним установам часто доводиться самостійно розробляти внутрішні процедури або звертатися за роз'ясненнями до різних інстанцій, що затягує процес отримання необхідних боєприпасів;

неоднозначного трактування норм – різне розуміння положень Наказу може призводити до відмінностей у підходах різних експертних установ до отримання боєприпасів;

ризиків порушень – нечіткість нормативних вимог може створювати ризики ненавмисних порушень при отриманні та використанні боєприпасів.

Зараз отримання боєприпасів для подальшого використання їх в експертній діяльності як експериментальних зразків можливе після закінчення кримінального провадження лише і якщо суд прийме рішення про передачу речових доказів експертним установам. Проте за кримінальним провадженнями надходить не так багато, як того потребує експертна практика. До того ж судові рішення не можуть перекрити як всю потребу в експериментальних боєприпасах, так і в їх різновидах.

Отже, відсутність конкретизованих положень щодо джерел надходження боєприпасів, умов їх зберігання, обліку та юридичного супроводу унеможливорює оперативне реагування експертних установ. У воєнний період, коли дослідження вогнепальної зброї та боєприпасів має важливе доказове значення для фіксації воєнних злочинів, така нормативна невизначеність ставить актуальним і потребує негайного вдосконалення питання щодо внесення змін до чинного нормативно-правового регулювання, зокрема щодо розробки чіткої, прозорої та уніфікованої процедури отримання боєприпасів експертними підрозділами у мирний і воєнний час.

Список використаних джерел

1. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) / [Гамов Д. Ю.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України ; ДЕЗП Мінюсту України, 2012.
2. Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби / [Гамов Д. Ю.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України ; ДЕЗП Мін'юсту України, 2012.
3. Наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 30.04.2025).

Репешко Ірина,

старший судовий експерт сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Донецького НДЕКЦ МВС

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОДОКУМЕНТІВ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Цінність автодокументів, таких як посвідчення водія та свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів (або технічного паспорта автомобіля), для країни важко переоцінити. Це пояснюється як практичним, так і стратегічним значенням.

Практичне значення полягає в тому, що ці документи забезпечують безпеку на дорогах, підтверджуючи, що водії мають необхідні навички для керування

транспортними засобами. Це також допомагає в контролі за дотриманням правил дорожнього руху.

Стратегічне значення охоплює більш широкі аспекти, такі як планування інфраструктури, управління трафіком та економічні надходження від податків і зборів. Дані про зареєстровані транспортні засоби допомагають державі аналізувати тенденції, що, своєю чергою, сприяє ефективному розвитку транспортної системи та покращенню якості життя громадян.

Загалом, цінність автодокументів пояснюється кількома причинами [1; 2]:

1. **Забезпечення безпеки дорожнього руху.** Посвідчення водія підтверджує, що особа пройшла навчання, здала іспити й володіє необхідними знаннями та навичками для керування транспортним засобом. Це важливий інструмент зниження аварійності на дорогах.

2. **Регулювання дорожнього руху та облік транспортних засобів.** Свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів допомагають контролювати кількість автомобілів на дорогах, що сприяє кращому плануванню інфраструктури та управлінню трафіком.

3. **Юридична легітимність.** Ці документи є юридичним доказом права власності на транспортний засіб (свідоцтво про реєстрацію) та права керування (посвідчення водія). Вони є частиною правової системи країни, що дозволяє вирішувати спори, проводити розслідування та забезпечувати правопорядок.

4. **Захист прав власників. Боротьба з криміналом.** Свідоцтво про реєстрацію підтверджує право власності на транспортний засіб, що важливо для захисту прав громадян. Системи реєстрації допомагають відстежувати викрадені автомобілі, запобігають шахрайству та сприяють боротьбі з незаконною діяльністю, включно з контрабандою чи перевезенням нелегальних вантажів.

5. **Оподаткування та державні доходи.** Реєстрація транспортних засобів супроводжується сплатою податків та зборів, що є джерелом доходу для державного бюджету.

6. **Статистика та планування.** Дані про зареєстровані транспортні засоби та водіїв допомагають державі аналізувати тенденції в транспортному секторі та планувати розвиток інфраструктури, а також використовуються для вдосконалення громадського транспорту та екологічного моніторингу.

7. **Міжнародне визнання.** Участь у міжнародних угодах дозволяє громадянам використовувати національні документи за кордоном, що сприяє туризму, трудовій міграції та торговельній мобільності.

Таким чином, ці документи є не просто формальністю. Вони стають важливими не лише для індивідуальних водіїв, але й для загального функціонування суспільства та економіки країни.

Саме тому ці документи доволі часто стають предметом спору, тобто виникає необхідність встановлення їх справжності.

Так в Україні діяльність, пов'язана з посвідченнями водія та свідоцтвами про реєстрацію транспортних засобів, регламентується низкою нормативно-правових актів, які визначають порядок їх видачі, обміну, використання та загальний вигляд. Завдяки цифровізації в Україні впроваджено електронні посвідчення водія та електронні свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу,

які доступні через мобільний додаток «Дія». Це спрощує процеси перевірки та використання документів у повсякденному житті.

Проте, у практиці й досі трапляються автодокументи, видані ще в радянські часи і яким понад 30–40 років. І якщо знайти нормативні акти, що регламентують їх діяльність, ще не викликає проблем, то знайти дійсні зразки старих документів для проведення порівняння задля встановлення автентичності спірних документів – це вже викликає певні труднощі.

Одними із таких документів є посвідчення водія та технічний паспорт автомобіля. У більшості країн, включно з Україною, функцію технічного паспорта автомобіля виконує свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу (іноді в побуті його теж називають «техпаспортом»).

Технічний паспорт автомобіля – це офіційний документ, який містить повну інформацію про транспортний засіб. Це ключовий документ, без якого власник автомобіля не зможе законно користуватися автомобілем, продати його або зареєструвати в іншому регіоні чи країні, оскільки він підтверджує право власності та містить необхідну інформацію для реєстрації, страхування та продажу транспортного засобу.

У радянські часи більшість офіційних документів, зокрема й автодокументів (водійські посвідчення, технічні паспорти на транспортні засоби тощо), виготовлялися на підприємствах, підпорядкованих або пов'язаних з виробничим об'єднанням «Гознак» (скорочення від «Государственный знак»).

Документи, виготовлені на «Гознаку», мали високий рівень захисту:

спеціальний папір з водяними знаками,

друк з використанням захисних фарб,

контрольні (спеціальні) елементи (голограми, мікротексти, ІЧ та УФ захист),

серійна нумерація.

Так, під час надходження на експертне дослідження такі документи мають, найчастіше, дуже потертий, пошарпаний або навіть частково пошкоджений вигляд через роки експлуатації, тобто тривале використання, часте згинання, вплив навколишнього середовища або зберігання в неналежних умовах тощо.

Проте, це не заважає судовому експертові під час проведення дослідження таких документів встановити спосіб їх виготовлення завдяки характерним технологічним ознакам, які залишаються впізнаваними.

Проте, судовий експерт не може достовірно встановити відповідність спірного документа встановленому зразку без наявності відповідного (еталонного) зразка. При цьому, відповідно до Методики технічної експертизи бланків документів [3], порівняння проводиться і за змістом типографських даних. Йдеться про те, що порівняльний зразок повинен мати ті самі вихідні типографські дані, що й досліджуваний документ. Тобто це має бути те саме видавництво або поліграфічна фабрика (наприклад, «Гознак»); той самий рік (або період) виготовлення; та сама серія бланка або тип документа; той самий технічний формат (наприклад, форма техпаспорта певного року). Це необхідно, щоби виключити вплив змін, які могли бути внесені до форми документа в різні

роки, навіть без зловмисного наміру. Наприклад: зміна шрифтів; зміна захисних сіток або кольорів; оновлення форматів у межах одного типу документа тощо.

Таке додержання Методики має критичне значення через такі фактори:

форма документа могла змінюватися офіційно, без оголошення. Без точного зразка експерт може помилково трактувати офіційну зміну як фальсифікацію;

наявність похибки в ідентифікації. Якщо порівняльний зразок і досліджуваний документ мають різні типографські вихідні дані, висновки експерта стають некоректними – бо аналізується не один і той самий тип документа;

юридична вразливість експертного висновку. Висновок, зроблений без адекватного зразка, може бути оскаржений або визнаний необґрунтованим у суді.

Беручи до уваги значний проміжок часу, що минув з моменту виготовлення радянських автодокументів, отримання достовірних порівняльних зразків для експертного дослідження є вкрай ускладненим або взагалі неможливим.

Це пов'язано з об'єктивними чинниками: відсутністю відповідних зразків в обласних інформаційних колекціях експертних підрозділів, втраченою частиною фондів (наприклад, через окупацію РФ деяких територій), фізичним зношенням оригінальних зразків та припиненням їх обігу.

Водночас винесення клопотання ініціатору проведення експертизи щодо надання ідентичного порівняльного зразка хоча і є формально обґрунтованим, фактично не вирішує проблеми, оскільки подібний зразок часто не може бути наданий навіть за умови належного пошуку. Наслідком цього є лише затягування строків проведення експертизи, а отже – і прийняття процесуального рішення у кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим за відсутності достовірного зразка експертне дослідження може бути виконане лише в частині способу виготовлення (друку) документа. А вирішення запитання щодо відповідності спірного автодокумента (виготовленого за радянських часів) встановленому зразку залишиться без певної відповіді. Проте це не виключає оцінки таких висновків слідчим або судом за внутрішнім переконанням у контексті інших доказів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Постанова Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 «Про Правила дорожнього руху». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Методика технічної експертизи бланків документів / [Ковальов К. М., Коваленко В. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009.

Рилова Ірина,

судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК СУДОЧИНСТВА: ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Судовий експерт – це фізична особа, яка володіє спеціальними знаннями та призначена у встановленому законом порядку для проведення експертизи і надання висновку з питань, що виникають під час розгляду судової справи і потребують спеціальних знань.

Його участь у судовому процесі є надзвичайно важливою, оскільки він надає суду об'єктивну та фахову оцінку обставин справи, що вимагають спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний:

провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;

на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку;

заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі [1].

Інші обов'язки судового експерта передбачаються процесуальним законодавством.

Підвищення ефективності роботи та організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності є важливим завданням для забезпечення якісного та своєчасного проведення судових експертиз. Ось деякі ключові аспекти та можливі шляхи покращення:

1. Удосконалення нормативно-правового регулювання:

1.1. Оптимізація законодавства: усунення прогалин і колізій; актуалізація нормативно-правової бази; незалежність судових експертів; законодавство має гарантувати незалежність судових експертів від будь-якого впливу та забезпечувати їх неупередженість; важливо чітко визначити права та обов'язки судових експертів, а також їх відповідальність за якість та об'єктивність висновків; стандартизація та уніфікація; провадження сучасних технологій.

Реформування законодавства у цій сфері є важливим кроком для забезпечення довіри суспільства до правосуддя та підвищення його ефективності.

1.2. Стандартизація методик:

стандартизація методик проведення експертиз є важливим кроком для забезпечення об'єктивності та достовірності результатів. Це передбачає

розробку та впровадження єдиних стандартів, протоколів і процедур для різних видів експертиз;

впровадження єдиних стандартів та методик проведення експертиз для забезпечення їх об'єктивності та достовірності;

законодавство повинно відповідати сучасним науковим досягненням, технологічним змінам та міжнародним стандартам у галузі судової експертизи;

необхідно передбачити механізми регулярного перегляду та оновлення нормативно-правових актів з урахуванням нових викликів та потреб.

Стандартизація методик проведення експертиз є важливим кроком для забезпечення справедливості та законності.

1.3. Регламентація взаємодії: чітке визначення прав та обов'язків суб'єктів судово-експертної діяльності, а також порядку їх взаємодії [1].

2. Організаційно-управлінське забезпечення.

2.1. Оптимізація структури: формування ефективної організаційної структури експертних установ, чітке визначення їх підпорядкування та розмежування компетенції;

2.2. Впровадження інформаційних технологій: використання сучасних інформаційних технологій (ІТ) для автоматизації процесів, документообігу та обміну даними є ключовим фактором підвищення ефективності та конкурентоспроможності будь-якої організації. Це дозволяє оптимізувати робочі процеси, зменшити витрати часу та ресурсів, а також покращити якість прийняття рішень.

Деякими з основних аспектів використання сучасних ІТ в цих сферах є:

автоматизація процесів системи управління бізнес-процесами (BPM): дозволяють моделювати, автоматизувати та оптимізувати бізнес-процеси, такі як закупівлі, продажі, управління проєктами тощо;

інтелектуальна автоматизація: поєднує RPA з штучним інтелектом (ШІ) та машинним навчанням для автоматизації складніших процесів, що вимагають прийняття рішень;

системи електронного документообігу (ЕДО): дозволяють створювати, зберігати, обробляти та обмінюватися електронними документами, замінюючи паперовий документообіг;

хмарні рішення: забезпечують доступ до документів з будь-якого місця та пристрою, а також спрощують спільну роботу над документами;

електронний цифровий підпис (ЕЦП): забезпечує юридичну силу електронних документів та гарантує їх автентичність.

інтеграційні платформи: дозволяють об'єднувати різні інформаційні системи та обмінюватися даними між ними в режимі реального часу;

API (інтерфейси прикладного програмування): дозволяють стороннім додаткам отримувати доступ до даних та функціональності інших систем.

хмарні сховища даних: забезпечують централізоване зберігання та обмін даними між різними користувачами та додатками;

Впровадження сучасних ІТ є необхідною умовою для успішного розвитку будь-якої організації в сучасному цифровому світі.

Одним із основних факторів впливу науково-технічного прогресу на всі сфери діяльності людини є розвиток і широке використання нових інформаційних технологій. Серед найбільш масових сфер, в яких інформаційні технології відіграють вирішальну роль, особливо місце займає сфера управління. Важливою складовою процесів управління і прийняття управлінських рішень є документообіг, автоматизація якого особливо актуальна для силового відомства держави, особливо в умовах воєнного конфлікту.

2.3. Підвищення кваліфікації: організація регулярних навчань та підвищення кваліфікації судових експертів є важливим аспектом забезпечення якості та достовірності судової експертизи. Це дозволяє підтримувати високий рівень професійної компетентності експертів, їхню здатність застосовувати сучасні методики та технології, а також своєчасно реагувати на зміни в законодавстві та наукових досягненнях.

Основні аспекти організації регулярних навчань та підвищення кваліфікації:

Планування та розробка навчальних програм:

визначення потреб у навчанні на основі аналізу практики, змін у законодавстві та наукових досягнень;

розробка навчальних програм, що охоплюють теоретичні та практичні аспекти судової експертизи;

залучення до викладання провідних фахівців у галузі судової експертизи, науковців та практиків.

Форми навчання:

лекції, семінари, тренінги, майстер-класи;

стажування в експертних установах та науково-дослідних центрах;

участь у науково-практичних конференціях та симпозіумах;

дистанційне навчання з використанням сучасних інформаційних технологій.

Оцінювання результатів навчання:

проведення атестації для підтвердження рівня кваліфікації судових експертів;

оцінювання практичних навичок експертів у процесі виконання експертних досліджень;

моніторинг якості експертних висновків.

Законодавча база:

відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судові експерти зобов'язані постійно підвищувати свою кваліфікацію;

підвищення кваліфікації судового експерта може здійснюватися за такими видами: навчання за професійною програмою підвищення кваліфікації,¹ у тому числі участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах з питань судово-експертної діяльності, а також науково-педагогічна, інша викладацька, наукова та науково-технічна діяльність;

атестацію з метою підтвердження підвищення кваліфікації судовий експерт проходить кожні три роки.

Важливість регулярного підвищення кваліфікації:

забезпечення високої якості судових експертиз;

підвищення довіри до судової експертизи з боку суспільства та учасників судового процесу;

запобігання помилкам та неточностям у експертних висновках;

сприяння розвитку судової експертизи в Україні;

Організація регулярних навчань та підвищення кваліфікації судових експертів є необхідною умовою для забезпечення ефективного функціонування системи судової експертизи в Україні.

3. Взаємодія між суб'єктами:

координація діяльності: налагодження ефективної координації між судово-експертними установами, правоохоронними та судовими органами;

обмін інформацією: створення механізмів для оперативного обміну інформацією між суб'єктами судово-експертної діяльності;

міжнародне співробітництво: розширення міжнародного співробітництва з метою обміну досвідом та найкращими практиками.

В умовах війни, міжнародна підтримка є надзвичайно важливою для України. Міжнародне співробітництво дає змогу Україні:

отримувати гуманітарну та фінансову допомогу;

обмінюватися досвідом у сфері оборони та безпеки;

залучати інвестиції для відновлення економіки;

інтегруватися в європейське та світове співтовариство.

Розширення міжнародного співробітництва є важливим фактором для розвитку України та її інтеграції у світове співтовариство.

4. Забезпечення якості експертиз:

внутрішній контроль: впровадження системи внутрішнього контролю якості проведення експертиз;

зовнішня оцінка: залучення незалежних експертів для оцінки якості проведених експертиз;

акредитація лабораторій: Проходження процедури акредитації лабораторій для підтвердження їх компетентності.

5. Також не менше важливими аспектами є:

фінансове забезпечення: забезпечення належного фінансування судово-експертної діяльності;

матеріально-технічне забезпечення: оснащення експертних установ сучасним обладнанням та матеріалами;

етичні стандарти: дотримання високих етичних стандартів у роботі судових експертів.

Підвищення ефективності роботи та організація взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності є ключовими факторами для забезпечення якісного та своєчасного проведення судових експертиз, що безпосередньо впливає на ефективність правосуддя в цілому. Для досягнення цієї мети необхідний комплексний підхід, що охоплює як внутрішні аспекти діяльності експертних установ, так і міжвідомчу співпрацю.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р.

Римар Ігор,

кандидат історичних наук, завідувач
відділу дослідження звуко- та
відеозапису лабораторії досліджень у
сфері інформаційних технологій
Київського НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДЕОФАЙЛІВ, СТВОРЕНИХ АБО МОДИФІКОВАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ФРЕЙМВОРКА CORE MEDIA

У своїй експертній діяльності експерт-фоноскопист повсякчас стикається з дослідженням та аналізом метаданих цифрових відеозаписів із метою чи то ідентифікації апаратури цифрового запису (далі – АЦЗ), чи виявлення ознак монтажу, які стрімкий розвиток технологій протягом першої чверті XXI ст. перетворив у звичні об’єкти експертного дослідження. Час від часу такий аналіз потребує розуміння роботи фреймворків, за допомогою яких створено досліджувані експертом відеозаписи. Одним із них є Core Media від Apple Inc. – один із фундаментальних компонентів мультимедійної екосистеми Apple, що охоплює різні платформи, включаючи iOS, macOS, tvOS, watchOS та visionOS.

Core Media є низькорівневим фреймворком, який використовується високорівневими фреймворками (англ. *full featured framework*), такими як AVFoundation [13], для ефективної обробки медіа-семплів, керування чергами медіаданих тощо. Фреймворк пропонує основні функціональні можливості, у тому числі обробку семплів, представлення часу, синхронізацію медіа, розмітку тексту та керування метаданими [13], забезпечує доступ до служб апаратного прискорення кодування та декодування відео [10] тощо. Створення відеофайлів за допомогою стандартних інструментів Apple не відбувається без участі Core Media, а тісна інтеграція між апаратним та програмним забезпеченням дозволяє фреймворку використовувати спеціалізоване обладнання для кодування та декодування відео, що може призвести до появи незначних, але важливих ідентифікаційних відмінностей у відеопотоці.

Основним джерелом для вивчення можливостей та поведінки фреймворка Core Media є офіційна документація на порталі Apple Developer [13]. Окрім цього, форуми розробників Apple [9], онлайн платформи, такі як GitHub, Stack Overflow, Reddit, є корисними ресурсами для отримання інформації про практичне використання Core Media, містять спостереження щодо поведінки фреймворка в реальних умовах, часто відсутні в документації.

Фреймворк підтримує різноманітні відеокодеки, визначені константою CMVideoCodecType [6], надає доступ до параметрів кодування, таких як керування бітрейтом, налаштування частоти кадрів та профілі кодування

(наприклад, Baseline, Main, High для H.264), специфічний діапазон опцій та значень яких за замовчуванням для Core Media може бути корисним у процесі технічного дослідження. До ключових відеокодеків належать H.264, HEVC (H.265), MPEG-4, H.263, JPEG, різні варіанти Apple ProRes та ін., наведені в таблиці 1 [8]. Існує потенційна підтримка новіших кодеків, таких як AV1 [2; 7], раннє впровадження або специфічні деталі реалізації яких у Core Media можуть бути важливими ідентифікаційними ознаками.

Таблиця 1

Основні підтримувані відеокодеки Core Media [6; 13]

№ з/п	Назва константи (тип кодека)	Опис	Використання
1.	kCMVideoCodecType_H264	Формат ITU-T H.264	Веб-відео, Blu-ray, мобільні пристрої
2.	kCMVideoCodecType_HEVC	Формат ITU-T HEVC (H.265)	Відео високої роздільної здатності, потокове 4K
3.	kCMVideoCodecType_AppleProRes422	Формат Apple ProRes 422	Професійний відеомонтаж, проміжний формат
4.	kCMVideoCodecType_MPEG4Video	Відеоформат MPEG-4 Part 2	Веб-відео, мобільні пристрої
5.	kCMVideoCodecType_H263	Формат ITU-T H.263	Старіші системи, відеоконференції
6.	kCMVideoCodecType_JPEG	Формат Joint Photographic Experts Group (JPEG)	Покадрова анімація, спеціальні ефекти
7.	kCMVideoCodecType_Cinepak	Формат Cinepak	Застарілі мультимедійні програми
8.	kCMVideoCodecType_AppleProRes4444	Формат Apple ProRes 4444	Професійний монтаж з підтримкою альфа-каналу
9.	kCMVideoCodecType_AppleProResRAW	Формат Apple ProRes RAW	Запис RAW-відео з камер Apple
10.	kCMVideoCodecType_DVCNTSC	Формат DV NTSC	Цифрові відеокамери (стандарт NTSC)
11.	kCMVideoCodecType_DVCPAL	Формат DV PAL	Цифрові відеокамери (стандарт PAL)

Типовими форматами контейнерів для Core Media є MOV (QuickTime File Format), розроблений компанією Apple Inc., та MP4, який набув значного поширення завдяки своїй сумісності з різними платформами [14]. Хоча це загальні контейнерні формати з визначеною структурою заголовків, наявність специфічних метаданих або іншої інформації може вказувати на Core Media як вихідний фреймворк.

Для обробки метаданих фреймворк використовує CMMetadata API, який забезпечує доступ до ідентифікатора метаданих та реєстру типів метаданих [3]. Окрім того, Core Media може структурувати заголовки у спосіб, який є унікальним або характерним для його реалізації, попри стандартний формат контейнера, надає можливість запису додаткових метаданих до буферів медіа, використовуючи CMTag [4] та CMTypedTag [5], що дозволяє розробникам додавати власні теги.

Власне, перевірка та аналіз метаданих на наявність обробника «Core Media Metadata» або інших унікальних тегів за допомогою таких інструментів, як MediaInfo, ExifTool, ffprobe [12] є найпростішим методом для ідентифікації використання Core Media. Наявність обробника «Core Media Metadata» у метаданих може свідчити про те, що:

відеофайл було створено за допомогою пристрою Apple. У такому разі крім обробника будуть наявні теги з інформацією про модель пристрою, версію операційної системи, UUID (англ. *Universally Unique Identifier*), ідентифікатор АЦЗ тощо (за умови прямого копіювання із АЦЗ на носій інформації);

відеофайл зазнав модифікації з використанням фреймворка Core Media та, імовірно, міг бути створений за допомогою іншої АЦЗ. У більшості випадків така обробка відбувається внаслідок збереження відеофайлу на пристроях екосистеми Apple (як правило iPhone, MacBook або iPad) з його наступним пересилання на інші пристрої за допомогою месенджерів тощо. Як результат, наявність обробника «Core Media Metadata» скоріше вказує на екосистему Apple, а не на АЦЗ, та не може виступати ідентифікаційною ознакою у процесі встановлення оригінальності запису чи ідентифікації АЦЗ.

Core Media далеко не єдиний фреймворк для роботи з мультимедійними файлами. Інші фреймворки або інструменти, такі як FFmpeg [11], Android MediaCodec [1], NVIDIA (NVENC/NVDEC) [16] та Intel (Quick Sync Video) [15; 17] надають широкі можливості апаратного кодування та ефективної роботи з мультимедіа, основні особливості яких наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняння особливостей кодування відео різними фреймворками

Особливість	Core Media	FFmpeg	Android MediaCodec	NVIDIA NVENC	Intel Quick Sync Video
Доступні кодеки (ключові)	H.264, HEVC, MPEG-4, H.263, JPEG, ProRes	Широкий спектр, включаючи відкриті кодеки	H.264, HEVC, VP8, VP9, AV1 та ін.	H.264, HEVC, AV1	H.264, HEVC, VP9, AV1 та ін.
Типові формати контейнерів	MOV, MP4	Майже всі поширені формати	MP4, 3GP, WebM, Matroska, ін.	MP4, MKV, AVI та ін.	MP4, MKV, AVI та ін.

Апаратне прискорення	Висока інтеграція з обладнанням Apple	Залежить від конфігурації, підтримка VA-API	Залежить від обладнання пристрою	Висока інтеграція з GPU NVIDIA	Висока інтеграція з iGPU Intel
Обробка метаданих	Спеціальні API (CMMetadata)	Широкі можливості, підтримка багатьох форматів	Залежить від формату та API Android	Залежить від формату контейнера	Залежить від формату контейнера
Простота застосування /API	Інтегрований з екосистемою Apple	Інтерфейс командного рядка, API бібліотеки	API Java, ускладнений низькорівневий доступ	API SDK	API SDK
Підтримка платформ	macOS, tvOS, watchOS, iOS, visionOS	Кросплатформний (Windows, macOS, Linux)	Android	Windows, Linux	Windows, Linux

Дослідження та встановлення характерних відмінностей у роботі різних фреймворків у процесі кодування та декодування відео дозволить експерту більш ефективно вирішувати питання, пов'язані з ідентифікацією АЦЗ, виявленням ознак монтажу тощо.

Підсумовуючи, варто зазначити: дослідження відеофайлів, створених або модифікованих з використанням фреймворка Core Media від Apple Inc., виявлення ідентифікаційних маркерів, аналіз метаданих та цифрової структури відеофайлів є важливим елементом у процесі технічного дослідження, а глибоке розуміння відмінностей у роботі різних фреймворків дозволить експерту формулювати теоретично та практично обґрунтовані висновки, що слугуватимуть незаперечним аргументом під час судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Android Developers. Supported media formats. URL: <https://developer.android.com/media/platform/supported-formats>
2. Apple has added the AV1 video codec type to coremedia. URL: https://www.reddit.com/r/AV1/comments/vfug96/apple_has_added_the_av1_video_codec_type_to/
3. Core Media. CMMetadata APIs. URL: <https://developer.apple.com/documentation/coremedia/cmmetadata>
4. Core Media. CMTag. URL: <https://developer.apple.com/documentation/coremedia/cmtag-swift.class>
5. Core Media. CMTypedTag. URL: <https://developer.apple.com/documentation/coremedia/cmtypedtag>
6. Core Media. CMVideoCodecType. URL: <https://developer.apple.com/documentation/coremedia/cmvideocodectype>

7. Core Media. kCMVideoCodecType_AV1. URL: https://developer.apple.com/documentation/coremedia/kcmvideocodectype_av1/
8. Core Media. Video Codec Constants. URL: https://developer.apple.com/documentation/coremedia/1564239-video_codec_constants
9. Developer Forums. Core Media. URL: <https://developer.apple.com/forums/tags/core-media?page=2>
10. Direct Access to Video Encoding and Decoding. URL: <https://developer.apple.com/videos/play/wwdc2014/513/>
11. FFmpeg Documentation. URL: <https://ffmpeg.org/documentation.html>
12. ffprobe Documentation. URL: <https://ffmpeg.org/ffprobe.html>
13. Framework Core Media. Documentation. URL: <https://developer.apple.com/documentation/coremedia>
14. How to Choose The Best Video File Formats: MP4, MOV, MKV. URL: <https://www.techsmith.com/blog/video-file-formats/>
15. Media Capabilities Supported by Intel Hardware. URL: <https://www.intel.com/content/www/us/en/docs/onevpl/developer-reference-media-intel-hardware/1-1/overview.html>
16. NVIDIA Video Codec SDK. URL: <https://developer.nvidia.com/video-codec-sdk>
17. Video Codecs Supported by Intel® Arc™ GPUs. URL: <https://www.intel.com/content/www/us/en/support/articles/000098345/graphics.html>

Ромашко Сергій,

заступник завідувача відділу
автотехнічних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

РОЛЬ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ФОТОТЕХНІЧНОЇ ТА АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ ТА РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНІ ПРИГОДИ

У всіх країнах світу дорожньо-транспортні пригоди (ДТП) давно становлять серйозну проблему в громадській та економічній сферах життя, адже дуже часто призводять до негативних суспільних наслідків. Здебільшого ДТП викликані порушенням Правил дорожнього руху або вимог технічної експлуатації транспортних засобів.

Так, за 12 місяців 2024 року в Україні було скоєно 25781 ДТП з постраждалими, у яких загинули 3202 особи і 32023 особи отримали травми різного ступеня тяжкості [1]. Тому проблема забезпечення безпеки дорожнього руху продовжує бути однією з найбільш актуальних для суспільства, вирішення якої спрямоване насамперед на збереження життя та здоров'я людей.

Найпоширенішими причинами дорожньо-транспортних пригод, які впливають на їх тяжкість, є дії водіїв транспортних засобів, які переважно

пов'язані з перевищенням дозволеної або безпечної швидкості руху автомобіля в конкретній дорожній обстановці, порушенням правил обгону, проїзду перехресть і пішохідних переходів.

Серед пішоходів найпоширенішими порушеннями Правил дорожнього руху є: перехід проїзної частини дороги на заборонений сигнал світлофора; перехід проїзної частини дороги в недозволених місцях (поза межами пішохідного переходу; на ділянці, де дорога має чотири і більше смуг для руху у двох напрямках); рух у темну пору доби без використання світлоповертальних елементів (стрічок, наліпок, жилетів).

Також причинами виникнення дорожньо-транспортних пригод є незадовільний стан технічних засобів організації дорожнього руху (недостатній рівень штучного освітлення, відсутність дорожніх знаків, дорожньої розмітки, несправний стан огорожень і світлофорів та ін.).

Нанесення та розташування дорожньої розмітки повинне відповідати вимогам ДСТУ 2587:2021 «Розмітка дорожня. Загальні технічні вимоги. Методи контролювання. Правила застосування» [2], а встановлення та розташування дорожніх знаків – вимогам ДСТУ 4100:2121 «Знаки дорожні. Загальні технічні вимоги. Правила застосування» [3].

Таким чином можливо зазначити, що основним фактором виникнення ДТП є людський, а саме дії учасників дорожнього руху. Однак певною мірою ці дії пов'язані із станом та рівнем організації дорожнього руху згідно з нормативно-правовими актами (справною роботою світлофорів, наявністю та розташуванням дорожніх знаків і дорожньої розмітки, освітленістю небезпечних ділянок дороги, зокрема пішохідних переходів).

Незважаючи на дотримання Правил дорожнього руху його учасниками та намагання органів місцевого самоврядування утримувати вуличні мережі в належному стані, рівень вчинення дорожньо-транспортних пригод залишається високим, що вимагає від органів держави не лише провести розслідування таких правопорушень, а й встановити причини та умови, що їм сприяли.

Основним видом інженерно-транспортної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки дорожнього руху, є експертиза обставин і механізму ДТП.

Під час проведення такої експертизи експерти-автотехніки використовують вихідні дані, які зазвичай зазначаються в постанові органу досудового розслідування чи суду, або містяться в матеріалах справи.

У загальній практиці такі дані визначаються слідством або судом зі слів учасників ДТП чи свідків. Також можливе експериментальне встановлення вихідних даних шляхом проведення слідчих експериментів.

Такі способи визначення вихідних даних містять суб'єктивну складову, оскільки базуються виключно на тій інформації, яка міститься в поясненнях учасників і свідків пригоди, при цьому учасники пригоди зацікавлені у вирішенні справи на свою користь. Слід також звернути увагу на те, що покази очевидців ДТП часто не збігаються, що є природньо, оскільки стосуються подій, які спостерігалися ними протягом кількох секунд чи навіть часток секунди. Крім того, транспортні засоби та пішоходи, які були учасниками ДТП, у момент

спостереження часто перебувають у русі. Сприйняття ж швидкості руху в різних осіб неоднакове.

Непоодинокі випадки, коли комплекс вихідних даних, отриманий шляхом допитів і слідчих експериментів, виявляється неспроможним із технічної точки зору, або навпаки, у матеріалах справи може міститися кілька протилежних і при цьому технічно обґрунтованих версій пригоди. Відповідно до чинного законодавства [4] експерту забороняється самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно.

Розвиток систем фіксації інформації про навколишнє середовище, процеси та явища, а також передача цієї інформації засобами цифрових технологій зумовили широке їх застосування в різних галузях суспільного життя, зокрема щодо контролю за дорожнім рухом.

Натепер найпоширенішими засобами фіксації дорожньої обстановки є відеокамери зовнішнього спостереження та автомобільні відеореєстратори, які набули популярності серед водіїв.

Такі технічні засоби дозволяють виконувати безперервну фіксацію дорожніх обставин із записом на цифрові носії інформації. Використання таких записів в експертній практиці дозволяє отримати об'єктивні вихідні дані для виконання автотехнічних експертиз.

Тому за наявності відеозапису дорожньо-транспортної пригоди найбільш доцільним є призначення комплексної судової фототехнічної та автотехнічної експертизи.

Такий вид експертизи дозволяє дати об'єктивні відповіді на багато питань, зокрема:

1. Яка швидкість руху транспортного засобу на момент дорожньо-транспортної пригоди?
2. На якій відстані відносно меж проїзної частини рухався транспортний засіб?
3. Яка швидкість (темп) руху пішохода на момент дорожньо-транспортної пригоди?
4. На якій відстані відносно меж проїзної частини рухався пішохід?
5. На який сигнал світлофора рухався транспортний засіб (пішохід)?
6. Який час руху або нерухомого стану транспортного засобу (пішохода)?

Необхідність вирішення одного або кількох питань, зазначених вище, залежить від конкретної дорожньої обстановки, яка склалася на момент дорожньо-транспортної пригоди.

Дослідивши відеозапис та отримавши об'єктивні вихідні дані, експерт-автотехнік вирішує питання, що стосуються технічної оцінки дій водіїв у конкретній дорожній обстановці, відповідно до технічних вимог Правил дорожнього руху, та встановлення причинного зв'язку між цими діями і фактом виникнення ДТП. У цій частині комплексної автотехнічної та фототехнічної експертизи експерт автотехнік вирішує такі питання:

1. Як повинен був діяти водій у даній дорожній обстановці згідно з технічними вимогами Правил дорожнього руху України?

2. Чи мав водій технічну можливість уникнути зіткнення (наїзду) з моменту виникнення небезпеки для руху або з моменту виявлення перешкоди для руху?

3. Чи перебували, з технічної точки зору, дії водія ТЗ у причинному зв'язку з виникненням цієї ДТП?

4. Чи є технічно спроможними покази водія в частині швидкості руху керованого ним транспортного засобу (часу руху пішохода) на момент дорожньо-транспортної пригоди?

Отже, проведення комплексної фототехнічної та автотехнічної експертизи дає більш інформативне уявлення про механізм розвитку дорожньо-транспортної пригоди, сприяє встановленню об'єктивної істини та своєчасному і законному прийняттю рішення по справі, а також виявляє причини і умови, що сприяли ДТП.

Список використаних джерел

1. Статистика. Патрульна поліція України: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 20.03.2025).

2. ДСТУ 2587:2021. Розмітка дорожня. Загальні технічні умови. Методи контролювання. Правила застосування: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_2587_2021.pdf

3. ДСТУ 4100:2104. Знаки дорожні. Загальні технічні вимоги. Правила застосування: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_4100_2021.pdf

4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (із змінами станом на 13.05.2024): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

Ропицька Наталія,

головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Україна зараз переживає надзвичайно складний період у своїй історії, ведучи воєнний конфлікт та одночасно намагаючись розвивати і вдосконалювати судово-експертну діяльність відповідно до європейських стандартів якості та ефективності.

Важливим інструментарієм в удосконаленні якості робіт і послуг є стандартизація, заснована на останніх досягненнях науки, техніки та

практичного досвіду, що сприяє прийняттю прогресивного та економічно оптимального рішення багатьох виробничих завдань [6].

Термін «стандартизація» використовують у різних сферах суспільного життя: він характеризує діяльність, спрямовану на досягнення впорядкування в певній сфері за допомогою встановлення положень для загального і багатократного вживання відносно реально існуючих і потенційних завдань. Ця діяльність виявляється в розробці, публікації, використанні стандартів.

Закон України «Про стандартизацію» регулює відносини, пов'язані з діяльністю у сфері стандартизації та застосуванням її результатів. Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» «стандартизація – діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері», «стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері», «міжнародний стандарт – стандарт, прийнятий міжнародною організацією із стандартизації і доступний для широкого кола користувачів» [2].

Головним завданням стандартизації є створення системи нормативно-технічної документації, що встановлює прогресивні вимоги до товарів, робіт та послуг.

У сучасних умовах в Україні існує розвинена система експертних установ, які проводять експертні дослідження, створено Реєстр методик судових експертиз, Кримінальний процесуальний кодекс України та закон України «Про судову експертизу» регламентують порядок залучення експертів, проведення досліджень та використання висновків експертів як процесуального джерела доказів.

На сьогодні судово-експертне забезпечення має стандартизовані методи та методики проведення судових експертиз та експертних досліджень.

Знання та практичні навички експертів є важливим елементом в ефективному судочинстві.

З метою підвищення якості та об'єктивності висновку експерта особливого значення набуває стандартизація кваліфікаційних вимог до судових експертів. Відповідно до ст. 9 закону України «Про судову експертизу» атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України. Державний реєстр атестованих судових експертів є електронною базою даних, яка ведеться та контролюється Міністерством юстиції України з метою створення інформаційного фонду про осіб, які відповідно до Закону отримали кваліфікацію судового експерта.

Судова система в умовах війни відіграє надзвичайно важливу роль, а судова експертиза стає необхідною складовою для розкриття злочинів та захисту правопорядку.

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України [1], висновки експертів є процесуальними джерелами доказів, діяльність експерта як

незацікавленої особи, яка виконує експертизу, визначено статтею 4 закону України «Про судову експертизу»: «незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: визначенням законом порядком призначення судового експерта; заборonoю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи» [3].

Також законом України «Про судову експертизу» визначаються правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [3]. У розділі IV «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи» закону України «Про судову експертизу» статтею 22 визначений порядок проведення судових експертиз за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, статтею 23 передбачено залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз, а статтею 24 зазначено права державних спеціалізованих установ, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав [3].

Міжнародне співробітництво судово-експертних установ з кожним роком набуває все більшого розвитку. У наш час національна судова експертиза не може існувати ізольовано від установ судових експертиз та криміналістики інших держав. Вона не буде в повному обсязі виконувати свої функції забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Необхідне міжнародне співробітництво експертних установ з метою обміну досвідом, підвищення кваліфікації фахівців судово-експертних установ, врахування сучасних досягнень науки та техніки, створення стандартизованих методик, регіонального розподілу завдань між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів.

Європейські стандарти судово-експертної діяльності вимагають високого рівня професійної підготовки, незалежності та об'єктивності судових експертів. Україна, намагаючись відповідати європейським нормам, зробила значний крок у цьому напрямку.

Відповідність судово-експертної діяльності міжнародним стандартам забезпечується шляхом запровадження в усіх експертних лабораторіях систем управління якістю. Для цього судово-експертні установи акредитують за міжнародними стандартами ISO/IEC 17025, ISO/IEC 17020, що дає змогу забезпечити єдину технічну політику у сфері оцінювання відповідності; сформуванати атмосферу довіри серед споживачів до діяльності з оцінювання

відповідності та підтримувати її; створити умови для взаємного визнання результатів діяльності акредитованих органів на міжнародному рівні; показати позитивну динаміку розвитку їх методичного забезпечення, диференціюючи наукові дослідження; організувати широкий інформаційний обмін (зокрема, інформаційно-довідковими масивами зразків) з акредитованими органами на єдиній методичній основі тощо [7]. Сучасні лабораторії Експертної служби МВС України відповідають вимогам ДСТУ ISO/ IES 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»: «Цей стандарт розроблено для зміцнення довіри до роботи лабораторій. Він містить вимоги до лабораторій, які дозволяють їм продемонструвати, що вони діють компетентно та здатні отримувати достовірні результати. Лабораторії, які відповідають цьому стандарту, також діятимуть у цілому відповідно до принципів ISO 9001. Цей стандарт вимагає від лабораторії планувати та здійснювати заходи щодо управління ризиками та можливостями. Управління як ризиками, так і можливостями, створює основу для підвищення результативності системи менеджменту, досягнення вдосконалених результатів і запобігання негативним наслідкам. Лабораторія несе відповідальність за те, які саме ризики та можливості потребують управління. Використання цього стандарту сприятиме співробітництву між лабораторіями й іншими органами, а також сприятиме обміну інформацією й досвідом та гармонізації стандартів і процедур. Визнання результатів між країнами полегшується, якщо лабораторії відповідають цьому стандарту» [4]. Актуальним напрямом є запровадження в усіх експертних лабораторіях системи управління, що відповідає вимогам стандарту ДСТУ ISO/IEC 17020 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування»: «Цей стандарт містить вимоги до компетентності органів, які здійснюють інспектування, а також до неупередженості та узгодженості їхньої інспекційної діяльності» [5].

Отже, стандартизація судово-експертної діяльності є одним із механізмів вирішення проблеми оцінювання висновку експерта, а також підвищення якості судової експертизи, оскільки передбачає оцінку якості судово-експертної роботи органом із сертифікації. Стандартизація суміщена з законодавством України сприяє більш ефективному технічному регулюванню на державному рівні.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що на сьогодні чітко визначено межі екстенсивних форм розвитку судово-експертної діяльності, що передбачають підвищення ефективності та якості виконання судових експертиз. Таким чином, стандартизація як один із дійових механізмів підвищення якості відіграє провідну роль в удосконаленні судово-експертної діяльності в Україні. Слід зазначити, що стандартизація судово-експертної діяльності в Україні, а також формування на її основі єдиного науково-методичного підходу щодо здійснення експертної діяльності законодавчо регламентована.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

2. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VI. Дата оновлення: 09.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

4. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/document.html?id_doc=88724 (дата звернення: 15.04.2025).

5. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/document.html?id_doc=89192 (дата звернення: 15.04.2025).

6. Холодова О. Ю. Актуальні питання стандартизації судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. Перспективи розвитку. *Провідна роль стандартизації в удосконаленні судово-експертної діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4–5 липня 2018 р. Київ, 2018. С. 212–214.

7. Хоша В. В. Міжнародний досвід акредитації судово-експертних установ і його використання в Україні. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. 2019. № 1 (31). С. 20–26.

Рубець Катерина,

судовий експерт лабораторії
почеркознавчих та технічних
досліджень документів Львівського
НДІСЕ Міністерства юстиції України

ВПЛИВ МЕДИКАМЕНТІВ НА ПОЧЕРК ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Почерк є унікальною біометричною характеристикою, що широко використовується в судовій почеркознавчій експертизі для ідентифікації особи та встановлення автентичності документів. Судова почеркознавча експертиза під час дослідження документів, виконаних особами літнього віку, стикається з проблемою диференціації змін почерку, спричинених природними віковими інволюційними процесами, та змін, зумовлених вживанням медикаментів. У літньому віці, коли зростає потреба в медикаментозній підтримці, потенційний вплив лікарських засобів на рухові та когнітивні функції може призводити до змін почерку. Оскільки літні люди часто приймають кілька лікарських засобів одночасно, їхній кумулятивний вплив на моторику та когнітивні функції, що безпосередньо відображаються в почерку, потребує ретельного вивчення. Розуміння цих змін є критично важливим для уникнення помилкових висновків

під час проведення експертиз, оскільки медикаментозні ефекти можуть бути помилково інтерпретовані як ознаки підробки або навмисної зміни почерку.

В основі впливу лікарських засобів на почерк лежать різноманітні нейрофізіологічні та психомоторні механізми. Фармакологічні агенти можуть впливати на центральну та периферичну нервову систему, когнітивні функції, м'язовий тонус та координацію рухів, що безпосередньо відображається у процесі письма. Подальший виклад буде присвячено детальному аналізу цих механізмів та їхній конкретній реалізації під впливом різних груп лікарських засобів.

Під час вирішення експертом-почеркознавцем питання, чи написані представлені на експертизу документи, виконання яких належить до різних періодів часу, однією особою, варто звернути увагу на той факт, що почерк із віком людини зазнає змін [1, с. 116].

Основні групи препаратів, що мають значний вплив:

1. Седативні препарати та транквілізатори (бензодіазепіни, барбітурати) можуть спричиняти уповільнення рухів, зниження координації, нестабільність натиску, розпливчастість і нечіткість ліній. Зниження м'язового тону, спричинене деякими седативними препаратами та транквілізаторами, може призводити до менш чітких та більш розпливчастих контурів літер. Вплив на нервову систему може призводити до нестабільного натиску на писальний прилад, що проявляється в чергуванні слабких і сильних ліній. Зниження когнітивних функцій та уваги може призводити до порушення рівності рядків, нерівномірності розміщення слів на сторінці, виходу за поля. Деякі транквілізатори можуть мати побічний ефект у вигляді тремору, що безпосередньо відображається в нерівних, тремтячих лініях почерку. У більш виражених випадках впливу препаратів може спостерігатися загальна дезорганізація письмового процесу, втрата індивідуальних характеристик почерку, спрощення форм літер.

2. Антидепресанти. Вплив антидепресантів може бути різноспрямованим.

Покращення почерку внаслідок лікування депресії: у міру покращення настрою, підвищення рівня енергії та відновлення когнітивних функцій під впливом антидепресантів може спостерігатися позитивна динаміка почерку:

пришвидшується темп письма: може відновитися більш звичний або навіть дещо прискорений темп письма;

диференціація натиску: натиск може стати більш диференційованим, рівномірним та чітким;

підвищення чіткості ліній: покращення концентрації може призвести до більш чіткого та впевненого виконання літер;

відновлення індивідуальних особливостей: можуть знову проявлятися індивідуальні стилістичні риси почерку, які були пригнічені депресивним станом.

Побічні ефекти антидепресантів, що можуть негативно впливати на почерк: деякі антидепресанти можуть мати побічні ефекти, які можуть негативно впливати на письмові навички, особливо у літніх людей, які більш чутливі до дії лікарських засобів, зокрема:

тремор: деякі антидепресанти можуть викликати тремор рук, що відобразиться в нерівних, тремтячих лініях почерку;

седативний ефект: деякі антидепресанти, особливо трициклічні, можуть мати седативний ефект, що призводить до загальмованості, сонливості та, як наслідок, до нечіткості письма;

акатизія (рухове занепокоєння): деякі антидепресанти можуть викликати відчуття внутрішнього неспокою та рухового занепокоєння, що може проявлятися у нервових, нерівних рухах під час письма;

когнітивні порушення: у деяких випадках антидепресанти можуть викликати тимчасові когнітивні порушення, такі як сплутаність свідомості або погіршення пам'яті, що може вплинути на якість письма.

3. Нейролептики (антипсихотики) спричиняють посилення або зниження м'язового тону, що призводить до мікрографії (дрібного почерку).

4. Ліки від гіпертонії (бета-блокатори) мають як наслідок можливе зниження швидкості письма, зміну натиску.

5. Препарати від хвороби Паркінсона (L-допа) можуть покращувати або змінювати почерк через вплив на дофамінові рецептори. Дослідження показують, що ліки, які використовуються для лікування хвороби Паркінсона, можуть впливати на почерк. Наприклад, мікрографія (зменшення розміру почерку) є поширеним симптомом хвороби Паркінсона, і ефективність медикаментозного лікування може впливати на вираженість цього симптому. Деякі дослідження використовують кількісний аналіз рухів під час письма для оцінки впливу ліків. [2, с. 202–215].

Використання β 2-адреностимуляторів у хворих старших вікових груп потребує великої обережності, оскільки, надходячи в кровотік, ці препарати можуть викликати тахікардію, підвищення артеріального тиску, аж до гіпертонічного кризу, ішемічні зміни, спровокувати прояви 38 серцевої недостатності. Кардіотоксична дія β 2-адреностимуляторів має дозозалежний характер. При тривалому прийомі препаратів у хворих похилого віку розвиваються побічні серцево-судинні ефекти: тахікардія, порушення ритму серця. При прийомі β 2-адреностимуляторів також можливі такі побічні ефекти: тремор, підвищена збудливість, занепокоєння, головний біль, запаморочення, судоми, гіпокаліємія, алергічні реакції, включаючи парадоксальний бронхоспазм, кропив'янка і ангіоневротичний набряк [3, с. 38].

На основі розглянутих даних можна виділити типові зміни почерку під впливом медикаментів, що проявляються у таких загальних та окремих ознаках почерку осіб похилого віку.

Загальні ознаки почерку:

1. Нерівномірність темпу письма: може спостерігатися як уповільнення, так і прискорення окремих рухів, часто неритмічне.

2. Зниження координації рухів: проявляється в нечіткості ліній, втраті плавності.

3. Збільшення або зменшення розміру літер (макрографія або мікрографія): деякі препарати можуть впливати на контроль амплітуди рухів.

4. Нерівність рядків: рядки можуть ставати хвилястими, спускатися або підніматися.

5. Зміна нахилу: нахил літер може ставати нестабільним або змінюватися на протилежний.

6. Зниження або збільшення натиску: ліки, що впливають на м'язовий тонус або загальну слабкість, можуть змінювати силу натиску на папір.

Окремі ознаки почерку:

1. Спрощення структури літер: літні люди під впливом ліків можуть спрощувати складні елементи літер.

2. Зміна форми рухів при виконанні елементів, наприклад, кутастість замість заокругленості: порушення плавності рухів може призводити до формування кутастих елементів замість заокруглених.

3. Деформація окремих елементів: овали, петлі, штрихи можуть бути деформовані, мати неправильну форму.

4. Зміна точок початку і закінчення рухів: місця початку і закінчення елементів літер можуть зміщуватися.

Судова почеркознавча експертиза документів осіб, які приймають медикаменти, повинна враховувати зокрема такі аспекти:

порівняння підписів та рукописних текстів, зроблених у різний час (до та після початку прийому медикаментів);

аналіз характерних змін, щоб не сплутати їх із підробкою або свідомою зміною почерку;

врахування анамнезу особи, зокрема, чи є дані про прийом певних ліків.

Проведене дослідження є важливим кроком у розумінні складного взаємозв'язку між вживанням медикаментів та змінами почерку у літніх осіб. Однак отримані результати вказують на необхідність подальших, більш масштабних досліджень з урахуванням ширшого спектру лікарських засобів, їх дозування, тривалості прийому та індивідуальних особливостей пацієнтів. Поглиблене вивчення цієї проблеми сприятиме більш об'єктивній оцінці функціонального стану літніх людей та підвищенню точності судово-почеркознавчих експертиз.

Список використаних джерел

1. Русова О. Л. Вплив деяких медикаментозних засобів на почерк. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2018. Випуск 50. Том 2. С. 116–118.

2. Caligiuri, M. P., Teulings, H. L., Filoteo, J. V., Song, D., & Lohr, J. B. (2006). Handwriting movement analyses for monitoring drug-induced motor side effects in schizophrenia patients treated with risperidone. *Schizophrenia Research*, 83(2-3), 203-215.

3. Побічна дія ліків у хворих похилого та старечого віку / [Безруков В. В., Купраш Л. П., Купраш О. В.]. Київ, 2021. 36 с.

Рудзевич Роман,

головний судовий експерт сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ОБҐРУНТОВАНOSTІ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) З УРАХУВАННЯМ ЙМОВІРНИХ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ

Однією із основних категорій, яка використовується органами досудового розслідування для визначення наявності в діях винної особи складу кримінального правопорушення та кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, є матеріальна шкода.

Відповідно до вимог пункту 6 частини другої статті 242 Кримінального процесуального кодексу України [1] слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

До основних завдань експертизи документів про економічну діяльність підприємств та організацій належить визначення документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах [3]. З огляду на це органами досудового розслідування призначаються судові економічні експертизи з метою документального підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків), встановленої відповідними органами фінансового контролю, самим органом досудового розслідування або заявленої в позовних вимогах.

Методикою вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків [5] передбачено: «При проведенні дослідження з питань, що потребують встановлення розміру нанесеної шкоди, експерт-економіст повинен визначати лише економічну сторону шкоди, тобто розмір втрат, нанесених потерпілій особі, незалежно від підстав їх виникнення».

Разом із тим, експерти-економісти не є універсальними фахівцями і на практиці під час досудового розслідування не рідко виникають випадки, коли для вирішення питання щодо встановлення розміру матеріальної шкоди (збитків) необхідне залучення експертів інших спеціальностей (наприклад, будівельно-технічна, товарознавча, почеркознавча та інші галузі знань).

Таке залучення ініціатором призначення економічної експертизи часто реалізується шляхом долучення до матеріалів провадження раніше проведених у цій справі судових експертиз (висновків експертів) відповідних спеціальностей та надання дозволу на їх використання із зазначенням, що їх висновки мають

значення для вирішення поставлених перед судовим експертом-економістом запитань, що відповідає вимогам Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України [4] (далі – Інструкція).

Методикою проведення судово-економічних експертиз із врахуванням інших видів експертиз [7] передбачено таке: «... врахування судовими експертами висновків інших видів експертиз по своїй суті є способом розширення базової інформації стосовно певних об'єктів дослідження чи обставин справи, дані щодо яких частково чи повністю відсутні у поданих на дослідження об'єктах, або використання такої інформації у процесі проведення судово-економічної експертизи є можливим тільки після її опрацювання експертами з іншого виду досліджень, відповідно до компетенції експертів інших експертних спеціальностей, що визначається нормативно встановленими завданнями такого виду експертиз.

При вирішенні експертних завдань, сформульованих у поставлених на вирішення експертизи питаннях, які передбачають врахування висновків інших експертиз, слід розуміти, що до меж компетенції експертів не відноситься оцінка висновків інших експертів, оскільки вони містять дані, що можуть бути доказами у справі. Оцінка доказів процесуальним законодавством України віднесена до компетенції суду, слідчого, прокурора та слідчого судді».

Інструкцією [4] також передбачено, що на підставі оцінки результатів проведеного дослідження може бути сформульовано категоричний або ймовірний висновок.

Враховуючи вищевикладене, судові експертизи інших спеціальностей, висновки яких мають значення для вирішення поставлених перед судовим експертом-економістом запитань та підлягають врахуванню при проведенні дослідження, можуть бути не категоричними та містити відповіді на кшталт: «ринкова вартість ... могла становити ...» (товарознавча експертиза), «завищення вартості фактично виконаних будівельних робіт по об'єкту ... може складати ...» (будівельно-технічна експертиза).

Такі відповіді, скоріш за все, зумовлені об'єктивними причинами, продиктованими особливістю проведення експертизи відповідними фахівцями-носіями спеціальних знань на підставі затверджених методик. Разом із цим, подібні формулювання можуть посіяти сумнів щодо впевненості експерта у визначеній ним сумі та її однозначності й, відповідно, в обґрунтованості судової економічної експертизи, якою враховано такі висновки експертів інших спеціальностей.

До того ж, експерту заборонено самостійно збирати матеріали, що підлягають дослідженню, а також самостійно вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно. Порушення вказаної вимоги згідно з нормами статті 14 Закону України «Про судову експертизу» [2] вважаються дисциплінарним проступком, за вчинення якого судовий експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Отже, самостійна кваліфікація експертом-економістом ймовірного висновку експерта іншої спеціальності («може складати ...») як категоричного («складає») може бути розцінено як самостійний вибір вихідних даних.

Методикою з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ) [6] передбачено: «Категоричні висновки надаються експертами у випадках, якщо об'єктами досліджень виступають документи бухгалтерського обліку та редакція питання не містить умови.

Умовно-категоричні висновки за результатами проведених досліджень для вирішення питань, пов'язаних із визначенням розміру збитків, надаються експертами в таких випадках.

1. При вирішенні експертом питання з ерахуванням даних, установлених слідством, при цьому відповідальність за умову, її доказову базу бере на себе слідчий.

2. Під час проведення експертного дослідження з урахуванням висновків експертів інших галузей знань – товарознавчих, будівельних, автотоварознавчих, почеркознавчих або інших спеціалістів, технологів, науковців».

Тобто чинними нормами передбачено надання експертом-економістом умовно-категоричного висновку, що полягає у відповіді на поставлене запитання, з урахуванням установлених слідством даних (фактичних обставин) або ж висновків експертів інших галузей знань.

Результатом проведення судової економічної експертизи щодо встановлення документальної обґрунтованості розміру матеріальної шкоди (збитків) з урахуванням висновків судових експертиз інших спеціальностей має бути підтвердження конкретного розміру такої шкоди і не передбачає можливості застосування таких формулювань як «розмір матеріальної шкоди може становити» або «розмір матеріальної шкоди ймовірно складає».

Вирішенням зазначеної проблеми, на нашу думку, є викладення поставленого на вирішення експерту-економісту запитання у редакції, яка передбачає не лише врахування висновку експерта іншої галузі знань, але й конкретизацію слідчим, яка саме сума ринкової вартості чи вартості завищення будівельних робіт підлягає врахуванню під час проведення судової економічної експертизи.

Наприклад, «Чи підтверджується документально висновок Управління Північно-східного офісу Держаудитслужби в Сумській області щодо розміру матеріальної шкоди (збитку), заподіяної (найменування бюджетної установи-замовника) у сумі 100 000,00 грн внаслідок завищення вартості фактично виконаних ТОВ (найменування підрядника) будівельних робіт по об'єкту «(найменування об'єкта)» за договором № ... від 01.12.2024, з урахуванням висновку експерта за результатами комплексної судової будівельно-технічної та товарознавчої експертизи від 01.02.2025 № КСЕ-19/119-25/1234, що завищення вартості фактично виконаних будівельних робіт становило 100 000,00 грн?».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.04.2025).

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Дата оновлення 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 28.04.2025).

3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Дата оновлення 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 28.04.2025).

4. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18.08.2017 за № 1024/30892). Дата оновлення 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення: 28.04.2025).

5. Методика вирішення судово-економічною експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків / Мін'юст України, Київський НДІСЕ. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.03.2010 (реєстраційний код 11.0.22).

6. Методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ) / Мін'юст України, Київський НДІСЕ. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28.01.2022 (реєстраційний код 11.0.57).

7. Методика проведення судово-економічної експертизи із врахуванням інших видів експертиз / Мін'юст України, Львівський НДІСЕ. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.03.2024 (реєстраційний код 11.0.61).

Руднєва Катерина,

завідувач лабораторії криміналістичних та військових досліджень ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Філоненко Тетяна,

старший судовий експерт відділу інженерно-технічних досліджень Київського відділення ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКУ СНОДІЙНОГО В МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

Рослини родини макових є цінними культурами, які використовують у фармацевтичній, харчовій промисловостях та як декоративну культуру. Родина макових налічує більш як 140 видів. Поміж усіх видів маків найбільш цінним є Мак снодійний (*Papaver somniferum* L.), у ботанічній формі якого виокремлюють олійну та опійну форми [3; 4].

До складу маку входить понад 20 різних алкалоїдів переважно ізохінолінової структури, основними з яких є: морфін, кодеїн, реадин, тебаїн, папаверин, кількість яких у сухих голівках становить 1–2,5 % [5; 6], та різні фітохімічні речовини (меконін, циклоллауденол, тритерпеновий спирт, р-ситостерин та ціла низка органічних кислот (кавова, меконова, ванілінова, хелідонова, кумаринова, оксидинхонінова та ін.). Також насіння маку снодійного цінується за високий вміст високоякісної висихаючої харчової олії – більше 50 % і до 25 % білкових речовин. Олія, одержана холодним пресуванням, довго не гіркне. Її використовують у харчовій і кондитерській промисловості [2].

Зазвичай дослідження маку снодійного проводиться в межах експертизи дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Водночас подеколи надходять експертизи, вирішення питань яких виходить за межі суто експертизи наркотичних речовин.

Основними запитаннями, які ставлять на вирішення цих видів експертиз, є: «1. Установлення таксономічної належності наданих на дослідження рослин. 2. Установлення біологічних характеристик наданих на дослідження рослин, ззовні схожих на мак снодійний. 3. Чи мали можливість надані на дослідження рослини, ззовні схожі на мак снодійний, досягти вищевказаних біологічних характеристик за період з моменту посіву їх насіння до моменту вилучення їх зразків, ураховуючи погодні умови, які спостерігалися за цей період на місцевості, де розташовані вказані земельні ділянки? 4. Коли було здійснено засів насіння у ґрунт наданих на дослідження рослин, ззовні схожих на мак снодійний, з урахуванням інформації про погодні умови? 5. За який строк могли вирости до наявних розмірів надані на дослідження рослини, ззовні схожі на мак снодійний? 6. Який вік наданих на дослідження рослин, ззовні схожих на мак снодійний? 7. Чи належать надані на дослідження рослини, ззовні схожі на мак снодійний, до таких, що містять наркотичні речовини? Якщо так, яка кількість рослин і таксономічна належність? 8. Чи мають надані на дослідження рослини, ззовні схожі на мак снодійний, спільну родову (групову) належність (за способом виготовлення, місцем вирощування, часом посіву тощо)?».

Основна частина наведених питань належить до біологічної експертизи, зокрема 9.1 «Дослідження об'єктів рослинного походження».

Селекцією маку снодійного в Україні офіційно займаються Науково-дослідне аграрне підприємство «Мак України» у формі ТОВ (UA), Товариство з обмеженою відповідальністю «Український мак», Івано-Франківський інститут агропромислового виробництва Української академії аграрних наук, Інститут олійних культур Української академії аграрних наук.

В Україні мак олійний на невеликих площах сьогодні вирощують у Дніпропетровській, Полтавській, Харківській, Вінницькій, Хмельницькій та інших областях. Середні врожаї насіння маку в Україні становлять 8–10 ц/га, на сортодільницях – 20–25 ц/га [5]. Для вирощування маку в Україні необхідна ліцензія.

Згідно з «Інформаційною довідковою системою «Сорт» [7] в Україні зареєстровано 30 сортів маку снодійного. За напрямом використання ці сорти мають як кулінарне призначення, так і лікарське та універсальне. На сьогодні з усіх зареєстрованих сортів у Державному реєстрі до вирощування дозволені

лише 5 – олійного спрямування. До цих сортів належать: Грей, Колорит, Кристал, Флагман, Ямгорів. Ці сорти характеризуються низьким вмістом алкалоїдів – до 0,15 %. Культивування рослин маку снодійного допускається лише за умови використання насіння, зібраного із сортів рослин, у висушеній соломі яких вміст морфіну не перевищує 0,15 % [1].

Характерними ознаками цих сортів є: рослини середньої довжини (до 120 см); слабке розгалуження стебла (1–3), відсутність опушення або слабке; слабкий восковий наліт на листках та їх ніжність, крихкість; коробочки за довжиною та діаметром середні або великі, поверхня коробочок ребриста, коробочка не розкривається.

Важливим етапом зазначеної експертизи є здатність експерта-біолога правильно підібрати схему дослідження разом з експертом із дослідження наркотичних речовин. Передусім має бути заявлено клопотання про надання додаткових матеріалів щодо місця вирощування, сортів, кліматичних умов, часу посіву, агротехніки вирощування, ґрунтів. У цьому випадку велике значення мають час посіву та кліматичні умови під час вирощування маку. Однією з особливостей маку снодійного є накопичення алкалоїдів у посушливий період та за надмірного внесення азотних добрив. Перевищена доза азоту може впливати на збільшення вмісту морфіну [2], що, ймовірно, стало однією з причин виключення багатьох сортів із переліку дозволених до вирощування в Україні. Водночас прохолодна, похмура погода, велика кількість опадів впливають на зниження вмісту алкалоїдів.

Після задоволення клопотання та вивчення всіх супутніх чинників експерт-біолог має докладно описати морфологічні особливості наданих на дослідження рослин з метою встановлення точних біологічних характеристик. Морфологічні особливості дають підставу встановлення віку рослин, до того ж враховуються висота, колір, наявність пуп'янків, квіток чи самих плодів коробочок. З урахуванням кліматичних умов, агротехніки вирощування можна встановити орієнтовну дату посіву насіння у ґрунт та орієнтовні фази розвитку протягом періоду вирощування. Наявність сформованих коробочок, у яких вільно пересипається насіння, свідчить про фазу повної стиглості.

Під час огляду наданих на дослідження об'єктів описуються рослини, якими частинами вони представлені (наприклад, сухі стебла з кореневою системою та насіннєвими коробочками завдовжки до 1 м. Частина рослин ціла, а частина зламана навпіл). Висота рослин визначається за відстанню від кореневої шийки до основи головної коробочки. Визначається розгалуженість стебла. Установлюється будова листових пластинок. Докладно описуються морфологічні ознаки коробочок (форма, поверхня, колір, приймочка, розкривна чи не розкривна, вага).

Далі описують насіння, установлюють його вагу, колір, форму. Насіння олійної форми маку характеризується світлими кольорами (від сірого до блакитного) та масою 1000 насінин 0,5–0,6 г.

Визначення сорту рослин маку у фазу повної стиглості неможливе, лише засобами біологічної експертизи, оскільки необхідно враховувати всі чинники розвитку, із посіву рослин та ретельного опису всіх фенологічних фаз.

Подальше дослідження має бути спрямоване на встановлення хімічних показників сухої макової соломки. Її якість залежить від концентрації та складу алкалоїдів у ній. Велике значення має розмір коробочки. За літературними даними [8], чим більший розмір коробочок, тим менший вміст алкалоїдів у них і навпаки, але фактичні концентрації залежать від генотипу рослин.

Для визначення алкалоїдів у рослинній масі робили усереднену пробу рослинної маси, висушували до постійної маси за температури 100–150 °С, після чого рослинна маса оброблялася розчинниками [4]. Згідно з методикою проводили якісні хімічні реакції на вміст алкалоїдів у рослинний сировині та тонкошарову хроматографію. У цьому випадку зазначені методи не були інформативними, оскільки передбачався низький вміст алкалоїдів. Застосування методу газової хроматографії з мас-селективним детектуванням дало змогу встановити малоінтенсивний пік, що відповідав піку морфіну. За результатами кількісного визначення було встановлено, що вміст морфіну в рослинах маку снодійного олійної форми не перевищує 0,08 %. Також було встановлено наявність інших фітохімічних речовин (пальмітинової кислоти, лінолевої кислоти, стигмастиролу, кампестеролу та ін.). Під час порівняльного дослідження із визначення вмісту алкалоїдів у соломці маку опійного, вилученого при незаконному вирощуванні, було встановлено, що на хроматограмі вилучення присутні інтенсивні піки алкалоїдів (кодеїну, морфіну, тебаїну). У перерахунку на кількісний вміст їх вміст становив більше 2,6 %. Також було відзначено, що коробочки маку опійної форми були округлі, невеликого розміру та розкриті.

Отже, під час дослідження олійної форми маку снодійного необхідно враховувати всі супутні чинники: морфологію рослин, кліматичні умови, агротехніку вирощування – та проводити повне хімічне дослідження. Такі заходи забезпечують точну ідентифікацію об'єкта. Тонкошарова та газова хроматографія є ключовими методами для виявлення та кількісного визначення морфіну, кодеїну, тебаїну та інших алкалоїдів. Отримані результати є важливими для юридичної кваліфікації вилученої рослинної маси. Виявлення наркотичних алкалоїдів у маковій соломі або насінні може бути підставою для висновків щодо їх можливого використання в незаконному обігу наркотичних речовин.

Застосування комплексної експертизи із застосуванням мікроскопічних і хроматографічних методів забезпечує високу точність і достовірність результатів під час виконання судової експертизи з дослідження маку снодійного.

Список використаних джерел

1. Міжвідомча методика дослідження наркотиків з конопель та маку. Реєстраційний код 8.6.61.
2. Пропозиція. Головний журнал з питань агробізнесу. URL: <https://propozitsiya.com/ua/mak-oliyniy-efektivna-tehnologiya-zaporuka-vrozhayu> (дата звернення: 05.04.2025).
3. Рослинництво : навч. посіб. Вінниця, 2020. 284 с.
4. Зінченко О. І., Салатенко В. Н., Білоножко М. А. Рослинництво : підручник. Київ, 2001. 591 с.

5. Культура мак олійний (особливості вирощування та зберігання). URL: <https://agrarii-razom.com.ua/culture/mak-oliyniy> (дата звернення: 05.04.2025).
6. Фармакогнозія : базовий підруч. для студ. вищ. фармац. навч. закл. (фармац. ф-тів) IV рівня акредитації / В. С. Кисличенко, І. О. Журавель, С. М. Марчишин та ін. / за ред. В. С. Кисличенко. Харків, 2015. 736 с.
7. Інформаційно-довідкова система «Сорт». URL: <http://sort.sops.gov.ua/search/search> (дата звернення: 05.04.2025).
8. Májer, P., & Németh, É.Z. (2024). Alkaloid Accumulation and Distribution within the Capsules of Two Opium Poppy (*Papaver somniferum* L.) Varieties. Plants, 13. URL: DOI: 10.3390/plants13121640 (дата звернення: 06.04.2025).

Савчук Маргарита,

головний судовий експерт відділу
пожежотехнічних досліджень
Київського НДЕКЦ МВС

ВАЖЛИВІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА СУДОЧИНСТВА НЕОДХІДНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Обґрунтовано позицію, що судова експертиза є основною процесуальною формою використання експертом спеціальних знань у кримінальному провадженні. Її сутність полягає в аналізі за завданням сторони кримінального провадження, слідчого судді, суду особою, яка володіє спеціальними знаннями – експертом, матеріальних об'єктів експертизи, які надаються в його розпорядження, а також різних документів з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження.

Важливим з практичної точки зору є виділення тих ознак судової експертизи, які в кожному конкретному випадку могли б визначати потребу сторони кримінального провадження, слідчого судді та суду в тому чи іншому роді (виді) судових експертиз. До таких ознак належать предмет, об'єкти і методи експертного дослідження. Названі ознаки повинні розглядатися в сукупності, оскільки жодна з них, взята окремо, не дозволяє визначити сутність судової експертизи, а також визначити в конкретних випадках необхідність провадження конкретної судової експертизи [1].

Оскільки, основними завданнями СПТЕ є:

встановлення осередку пожежі;

встановлення джерела запалювання;

визначення механізму виникнення пожежі;

визначення комплексу причин та обставин, що зумовили розвиток пожежі;

встановлення технічної причини виникнення пожежі,

то для забезпечення проведення судової пожежно-технічної експертизи (далі – СПТЕ) можна виділити такі особливості дослідження:

1) дослідження СПТЕ, що впливає як на часові витрати, так і на якість її проведення, є певна специфіка об'єктів дослідження. У багатьох випадках єдиною інформаційною базою СПТЕ є не натурний об'єкт (місце пожежі), а надані на дослідження документи про пожежу. Як правило, такі експертизи призначаються через деякий час після початку розслідування події;

2) повнота і якість наданої інформації. До інформаційних матеріалів, у яких містяться вихідні дані для виконання пожежотехнічних експертиз, належать:

протокол огляду місця пожежі зі схемами;

акт про пожежу;

плани (схеми) будівель, споруд, приміщень, місцевості;

електричні схеми;

технологічні регламенти виробництва;

схеми технологічних процесів;

дані про час виникнення, виявлення, повідомлення, локалізації та ліквідації пожеж;

свідчення очевидців і учасників гасіння пожежі про обставини її виникнення та розвиток;

розміри та характеристика термічних пошкоджень будівельних конструкцій, речовин, матеріалів та їх характерні ознаки;

відомості про вид, кількість, розміри згорілого та пошкодженого майна;

відомості про речовини, матеріали та їх кількість, що застосовуються у виробництві або що зберігаються;

відео та аудіо записи, що пояснюють причину виникнення та поширення пожежі;

3) проведення досліджень з урахуванням множинних якісних показників, які практично не піддаються формалізації, що обтяжує або виключає застосування розрахункових методів для рішення поставленого завдання;

4) проведенню СПТЕ передують інші види дослідження, до яких належать криміналістичні експертизи, які в законодавчому порядку експерт має право використовувати в СПТЕ.

Однак усе частіше спостерігаємо, що матеріали надаються не в повному обсязі, що вимагає подання клопотань, зокрема надання відео-, фотоматеріалів, пояснень тощо, що своєю чергою спричиняє затягування судового процесу, а в деяких випадках узагалі унеможливорює проведення дослідження.

Таким чином, можна зробити висновок, що порушене питання є вкрай актуальним на сьогодні в умовах реформування судової системи. Правильне складання та надання матеріалів, необхідних для проведення експертизи, є вкрай важливим етапом для забезпечення ефективного справедливого судочинства, оскільки безпосередньо впливає на можливість надання об'єктивного, повного та всебічного висновку експерта або експертного дослідження з дотриманням визначених законодавством вимог.

Список використаних джерел

1. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореферат дис. ... канд. юрид. наук / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». 2017.

2. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лют. 1994 р. (Редакція станом на 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Савчук Олена,

завідувач лабораторії почеркознавчих
та технічних досліджень документів
Львівського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

ПОЧЕРК ОСІБ ІЗ ХВОРОБОЮ АЛЬЦГЕЙМЕРА: ОСОБЛИВОСТІ, ОСНОВНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДІАГНОСТИКУ

Хвороба Альцгеймера – це прогресуюче нейродегенеративне захворювання, яке призводить до порушень пам'яті, мислення та поведінки. Вона є однією з найпоширеніших форм деменції серед людей похилого віку. Згідно з дослідженнями, понад 50 мільйонів людей у світі страждають на деменцію, а більшість із них мають саме хворобу Альцгеймера [1]. У процесі розвитку хвороби знижується здатність людини до самообслуговування, зокрема, знижується якість і здатність виконувати повсякденні завдання, включаючи здатність писати та підписуватися.

Одним із найпомітніших проявів когнітивних порушень є зміни в почерку осіб із хворобою Альцгеймера. Наукові дані свідчать, що почерк є важливим індикатором психофізіологічного стану людини. Він відображає як фізичні можливості (наприклад, моторні функції), так і психічний стан. Зміни в почерку можуть стати раннім сигналом розвитку хвороби та допомогти в діагностиці.

Вивчення впливу хвороби Альцгеймера на зміни в почерку є важливим для судово-почеркознавчої науки, оскільки наявність відомостей про вплив цієї хвороби на почерк людини сприятиме як ідентифікації особи виконавця досліджуваного рукописного тексту чи підпису, так і проведенню почеркознавчої діагностики. Крім того, обізнаність у цьому питанні може допомогти в ранньому виявленні захворювання та моніторингу його розвитку.

Теоретичні засади. Почерк є результатом складної взаємодії між когнітивними та моторними функціями людського організму. Написання тексту чи виконання підпису вимагає не лише базових моторних навичок, але й злагодженої роботи між зоровими та моторними центрами мозку, здатності до концентрації уваги, організації думок, збереження послідовності й логіки у викладенні інформації. Зміни у кожній із цих складових впливають на якість почерку.

Хвороба Альцгеймера здебільшого вражає гіпокамп (який відповідає за формування пам'яті та зв'язки між нервовими клітинами) та кору головного мозку (яка відповідає, зокрема, за координацію рухів). З розвитком хвороби зменшується здатність контролювати рухи руки, що тягне за собою труднощі у виконанні дрібних моторних навичок, серед яких – написання літер.

Когнітивні порушення при цьому захворюванні зумовлені дегенерацією нейронів у різних частинах мозку. Втрата пам'яті, зниження уваги, порушення здатності формулювати та викладати думки, підтримувати логічне їх викладення – усе це позначається на писемних навичках. Зміни в почерку можуть відображати ці порушення і ставати корисними індикаторами для діагностики захворювання та оцінки його стадії.

Методологія. Для дослідження змін у почерку людей, у яких діагностовано хворобу Альцгеймера, використовують кілька методів. Найпоширенішим є аналіз письма шляхом вивчення зразків почерку хворих на різних етапах захворювання. Такі дослідження можуть включати:

порівняння почерку на різних етапах хвороби: пацієнтам з хворобою Альцгеймера дають письмові завдання (наприклад, копіювання речень або письмо під диктовку) на початку захворювання і на пізніших етапах. У такий спосіб оцінюється динаміка змін почерку;

інструментальні методи: використання сучасних технологій для аналізу почерку (у т. ч. комп'ютерних програм). За їх допомогою можна аналізувати такі ознаки, як зміни темпу виконання, розміру письмових знаків, їх зв'язності, нахилу та інших параметрів (особливо точно – розмірних характеристик). Такі методи дозволяють об'єктивно оцінити навіть найдрібніші зміни (зокрема такі, що залишаються непоміченими при візуальному аналізі);

порівняння з контрольними групами: полягає у здійсненні порівняння почерку хворих на Альцгеймера з почерком здорових людей або пацієнтів з іншими неврологічними захворюваннями. Завдяки такому аналізу можна виділити специфічні зміни, притаманні саме для цієї хвороби.

Зміни почерку, які спостерігаються у людей з хворобою Альцгеймера, залежать від індивідуальних особливостей кожної людини та від стадії хвороби. Проте дослідження показують, що з розвитком хвороби Альцгеймера відбуваються певні загальні зміни, які характерні для більшості випадків, а саме:

зменшення розміру літер (мікрографія). Люди з хворобою Альцгеймера часто починають писати дрібніше. Це пов'язано із зниженням моторних функцій, зокрема обмеженою здатністю контролювати рухи руки та силу натиску на письманий прилад;

нестійкість розгону письмових знаків. Ця ознака може проявлятися як у межах тексту, так і в межах слова; розгін стає нестійким, нерівномірним, можуть спостерігатися необґрунтовані пропуски або переноси;

зміна нахилу літер. Нахил письмових знаків стає нестійким, нерівномірним навіть у межах слова, часом – узагалі зникає, що також є свідченням порушення координації рухів руки;

зниження темпу виконання. З прогресуванням хвороби в пацієнтів може з'являтися повільніший темп написання, що спричинюється як моторними проблемами, так і когнітивними труднощами;

порушення зв'язності. Ця ознака може проявлятися навіть у формі відсутності зв'язності при написанні слів та високій зв'язності між окремими літерами, що не становлять слова, або між різними словами. Така ознака є

свідченням порушення координації, організації та сформованості писемно-рухових навичок;

зміна форми виконання письмових знаків та їх елементів (частин). Ця ознака проявляється у деформаціях письмових знаків, спрощенні їх форми, спотворенні довжин і пропорцій рухів за вертикаллю та горизонталлю. Круглі елементи літер («о», «а») втрачають округлість, стають схожими на овали або втрачають частину круглого елемента. Літери із підрядковими елементами («у», «д» або «р») виконуються із втратою таких елементів або непропорційно зменшеною їх довжиною за вертикаллю. Літери з однотипними за формою елементами («ш», «щ», «т») виконуються із накладанням графічних елементів або із втратою одного чи кількох елементів. Вертикальні прямолінійні елементи літер («к», «н», «р») виконуються дуговими рухами. Ці зміни є одним із симптомів порушення когнітивних функцій, зокрема пам'яті та здатності до планування рухів.

Наукові дослідження свідчать, що зміни в почерку стають більш виразними на пізніших стадіях захворювання, коли когнітивні та моторні порушення в роботі мозку та центральної нервової системи стають найбільш значними.

Інтерпретація результатів і їх значення. Дослідження змін почерку в людей з хворобою Альцгеймера має важливе клінічне значення. Адже саме зміни в почерку можуть стати раннім маркером хвороби, оскільки проявляються ще задовго до того, як з'являються більш виражені когнітивні порушення. Тому дослідження почерку може дозволити вчасно розпочати лікування і розробити стратегії підтримки пацієнта на ранніх етапах хвороби. Крім того, оцінка змін почерку може допомогти лікарям оцінити, як хвороба розвивається в конкретного пацієнта. Враховуючи це, аналіз почерку може бути цінним і важливим доповненням до традиційних методів діагностики, таких як нейропсихологічне тестування або нейровізуалізація.

Висновки. Таким чином, зміни почерку є важливим маркером наявності та розвитку хвороби Альцгеймера. Аналіз почерку дозволяє виявити порушення моторики та когнітивних функцій, що може сприяти ранньому виявленню захворювання та моніторингу його прогресу.

Не менш важливим є прикладне значення вивчення таких змін почерку та застосування отриманих знань під час почеркознавчих (у т. ч. діагностичних) досліджень. Поглиблене розуміння судовими експертами особливостей впливу нейродегенеративних захворювань на почерк особи у поєднанні із застосуванням комплексного підходу до оцінювання її психофізичного стану на момент написання тексту забезпечить більш повний та всебічний характер дослідження, а також сприятиме підвищенню наукової обґрунтованості сформульованого висновку.

Список використаних джерел

1. Alzheimer`s Disease International: World Alzheimer Report. 2018.
2. Carina Pereira Fernandes. Handwriting Changes in Alzheimer`s Disease A Systematic Review / National Center of Biotechnology Information. <http://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>(дата звернення 07.04.2025)

Саєнко Олександр,
судовий експерт сектору
трасологічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Судова експертиза є важливим елементом правосуддя, забезпечуючи об'єктивність і достовірність доказів у судовому процесі. Проте з огляду на динамічні зміни в суспільстві, технологіях та правових нормах перед системою судової експертизи постають нові виклики. У цьому дослідженні розглянемо ключові проблемні аспекти, які можуть стати актуальними для судової експертизи в найближчому майбутньому.

Цифровізація та новітні технології. Один із найбільших викликів – стрімкий розвиток цифрових технологій. З'являються нові види цифрових доказів, таких як дані з хмарних сервісів, месенджерів, соцмереж, блокчейн-систем, носимих пристроїв (смарт-годинники, фітнес-трекери тощо). Ці технології вимагають від експертів нових знань і навичок, а також оновлення методик дослідження. Разом із тим є складнощі із забезпеченням достовірності цифрових доказів: можливість їх редагування, знищення, фальсифікації або витоку. Судовим експертам доведеться розробляти нові методи верифікації автентичності інформації, що суттєво ускладнить і подовжить процес експертизи.

Недостатнє оновлення нормативної бази. Чинне законодавство у сфері судової експертизи часто не встигає за розвитком науки й техніки. Методи, що ще донедавна вважалися передовими, вже можуть бути застарілими. Проблема полягає в повільному процесі оновлення нормативних документів, які регламентують діяльність експертів. Це створює ризик юридичних колізій, оскільки експерти можуть застосовувати методи, не передбачені чинними стандартами, навіть якщо вони науково обґрунтовані. Також виникає потреба в гармонізації українського законодавства із міжнародними стандартами, особливо з урахуванням євроінтеграційних процесів. Відсутність єдиної системи акредитації та контролю якості експертних установ також ускладнює ситуацію.

Проблеми підготовки та кадрового забезпечення. Ще один важливий аспект – проблема професійної підготовки судових експертів. Багато фахівців не мають доступу до сучасних навчальних програм, обладнання чи можливостей для проходження практики. Як результат, знижується якість експертиз, що своєю чергою впливає на ефективність судових рішень. Крім того, зростає потреба у вузькопрофільних спеціалістах: фахівцях із кібербезпеки, біотехнологій, цифрової криміналістики тощо. Таких спеціалістів наразі бракує, а процес їхньої підготовки є тривалим і ресурсомістким.

Етичні та правові дилеми. З поширенням використання штучного інтелекту в судовій експертизі постає питання етичних меж застосування технологій. Наприклад, використання алгоритмів розпізнавання обличчя чи передбачення

поведінки підозрюваних викликає суперечки щодо конфіденційності, права на захист та презумпції невинуватості. Також можливе виникнення конфліктів інтересів або впливу на експертів зі сторони зацікавлених сторін, особливо в резонансних справах. Це потребує більшої прозорості та незалежності в системі експертного забезпечення.

Фінансування та матеріально-технічне забезпечення. Судова експертиза – це високотехнологічна галузь, яка потребує сучасного обладнання, лабораторій, програмного забезпечення. В умовах обмеженого фінансування державних установ багато експертиз проводяться на застарілій базі, що негативно впливає на їхню точність та достовірність. Крім того, затягування експертних досліджень через нестачу ресурсів або перевантаження експертів призводить до затримок у судових процесах, що підриває довіру до правосуддя.

Міжнародне співробітництво та стандартизація. У сучасному світі дедалі більше кримінальних і цивільних справ мають транскордонний характер. Це вимагає від судової експертизи не лише дотримання національних стандартів, а й здатності взаємодіяти з іноземними експертами, установами та базами даних. Відсутність уніфікованих методик і сертифікацій ускладнює прийняття результатів експертиз, проведених в інших країнах. Таким чином, нагальною стає потреба у впровадженні міжнародних стандартів, зокрема ISO, та налагодженні ефективного обміну інформацією між юрисдикціями.

Психологічний тиск та професійне вигорання. Судові експерти часто працюють в умовах високого стресу, мають справу з тяжкими злочинами, конфліктними сторонами та постійною відповідальністю за можливі наслідки своїх висновків. Усе це призводить до емоційного виснаження, професійного вигорання та навіть помилок у роботі. У майбутньому ця проблема може лише загостритися через зростання навантаження на експертів. Тому варто приділяти увагу психологічній підтримці фахівців, створенню умов для зменшення стресу та впровадженню системи професійного супроводу й розвитку.

Судова експертиза майбутнього має стикнутися з низкою викликів: від технічних і юридичних до етичних і кадрових. Щоб адекватно відповісти на них, необхідно вже сьогодні працювати над оновленням нормативної бази, вдосконаленням системи підготовки кадрів, інвестуванням у наукові дослідження та забезпеченням прозорості експертної діяльності. Лише за таких умов судова експертиза залишиться ефективним та авторитетним інструментом у системі правосуддя.

Список використаних джерел

1. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі : монографія / [В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва, В. М. Шевчук та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 208 с.
2. Судова експертологія : підруч. для підгот. здобувачів освіт. ступеня «магістр» за спец. 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» / В. М. Тertiшник, В. В. Варава, О. В. Сачко ; за заг. ред. В. М. Тertiшника. Харків : Право, 2021. 280 с.

Сахошко Марина,
аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА АДВОКАТОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ ПАЛЬНОГО АБО ЙОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ

В умовах сучасних військових загроз і небезпек перед Україною залишається значна кількість викликів, серед яких протидія економічній організованій злочинності є одним із головних завдань усіх правоохоронних інституцій. У структурі сучасної економічної злочинності особливе місце посідає протиправна діяльність у сфері обігу підакцизних товарів, адже введення в подальший обіг таких товарів активно сприяє тінізації окремих секторів економіки України, а також створює умови для розвитку транскордонної організованої злочинності. За рахунок формування «кримінальних ринків» окремі суб'єкти економічних відносин отримують надприбутки та фактично здійснюють контрольований вплив на відповідні економічні сегменти відразу кількох держав.

Нормою Кримінального кодексу України, а саме ст. 204, держава захищає податкову систему від незаконного обігу підакцизних товарів. Пально-мастильні матеріали підпадають під акцизний податок. Акцизний податок є непрямим податком та входить до ціни товару.

Протиправними є такі дії відносно підакцизного товару: виготовлення – відбувається технологічний процес випуску фальсифікату; зберігання – умисні дії, спрямовані на його протиправне утримання у своїй власності; транспортування – здійснення переміщення (перевезення) з використанням будь-яких видів транспорту, включаючи і його пересилку; придбання для подальшої реалізації (збуту) – купівля, обмін тощо, але виключно з метою реалізації в подальшому придбаного товару.

У кримінальних провадженнях про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту виникає низка суперечливих ситуацій, починаючи від попередньої кваліфікації діяння за ст. 204 КК України і внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та закінчуючи проведенням слідчих (розшукових) дій, отримання встановлених документів щодо обшуку приміщень нафтобаз або місць, де виготовлялося пальне, затриманням «фігурантів» кримінального провадження, а також проведенням судових експертиз.

У будь-якому випадку при виявленні факту незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або транспортування його з метою збуту – до оперативно-розшукових заходів та/або документування злочинної діяльності слід залучати відповідних спеціалістів, які забезпечать ефективне збирання

процесуальних джерел доказів. У подальшому зібрана інформація, отримані зразки для досліджень становитимуть основу матеріалів кримінального провадження, а також надсилатимуться для проведення судових експертиз.

У Законі України «Про судову експертизу» зазначено, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Судова експертиза в кримінальному провадженні проводиться виключно за судовим рішенням; ініціатором залучення експерта для проведення експертизи під час досудового розслідування можуть бути слідчий, прокурор, сторона захисту, а під час судового розгляду – прокурор (потерпілий) як сторона обвинувачення або сторона захисту; слідчий суддя та суд не можуть виступати ініціаторами проведення експертизи, що призначається для збирання доказів [2].

Адвокат має повноваження щодо залучення експерта. Відповідно до ч. 2 ст. 243 КПК України сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової [3].

Права адвоката щодо залучення експерта до кримінального провадження визначено у ст. 242, 243, 244 КПК. Так, ч. 1 ст. 242 КПК передбачає, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження, або якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Реалізація права адвоката щодо залучення експерта забезпечується шляхом подачі клопотання про залучення експерта до слідчого судді (ст. 243 КПК). Відповідно, ухвала суду з дорученням експерту або судово-експертній установі на проведення експертизи може бути винесена слідчим суддею лише після подання відповідного клопотання стороною захисту. У клопотанні до слідчого судді зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом. До клопотання додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання (ст. 244 КПК) [4, с. 362–363].

Отже, права сторони захисту щодо використання експертизи для виконання своєї функції під час досудового розслідування – наданні правової допомоги своєму клієнтові, цілком і повністю можуть бути реалізовані під час:

- 1) ініціювання проведення експертизи шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору, яке повинно бути розглянуто в установленому порядку (ч. 3 ст. 93 КПК України);

- 2) ініціювання проведення експертизи шляхом подання відповідного клопотання слідчому судді у разі якщо:

для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його;

для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний і належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи;

існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (ч. 1 ст. 244 КПК України) [5, с. 312–313].

Проте низка науковців і практиків-юристів зазначають про певні перепони в процесуальній діяльності адвоката щодо залучення ним судового експерта. Зокрема, О. Г. Яновська звертає увагу на те, що заявлення клопотань абсолютно природне і правомірне, проте адвокати постійно стикаються з тим, що їх активна діяльність щодо заявлення клопотань як під час досудового розслідування, так і в суді викликає роздратування й протидію з боку органів слідства, прокуратури чи суду. Проте важко припустити, що професійний рівень захисту може бути належним, якщо адвокат не здійснюватиме належних дій, а стане чекати доказів обвинувачення, щоб їх спростувати, не будучи впевненим, що в змозі зробити це, а можливо і взагалі втратить унаслідок своєї бездіяльності таку можливість [6, с. 125].

Також при залученні експерта адвокатом важливим є питання надання об'єктів на експертизу. У кримінальному провадженні про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту присутня певна специфіка вилучення зразків для проведення експертизи. Цю процесуальну дію здійснює слідчий або інша уповноважена особа сторони обвинувачення. Водночас відповідно до нормативних документів сфери обігу нафти та нафтопродуктів визначений порядок відбирання проб пального. Пробу пального відбирають в об'ємі не менше 3 літрів, яку поділяють на три рівні частини, з яких перша (для випробувань) і друга (арбітражна) направляються до судово-експертної установи. Третя (контрольна арбітражна) залишається на підприємстві [7].

Участь адвоката – представника підприємства сфери обігу нафти та нафтопродуктів у цій процесуальній дії сприяє дотриманню необхідних правил відбирання зразків для експертизи. Основними вимогами до відбирання зразків пального для експертизи є вид і характеристики упакування, кількісні показники, умови зберігання і транспортування зразків, залучення кваліфікованих спеціалістів.

При цьому на підприємстві сфери обігу нафти та нафтопродуктів після проведення слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 245 КПК України, залишається контрольний (арбітражний) зразок пального. Це забезпечує адвокату можливість самостійно залучати експерта за необхідності провести судову експертизу, альтернативну призначеній стороною обвинувачення.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Сідельніков А. В. Окремі проблеми, пов'язані із залученням експерта адвокатом-захисником. *Часопис Академії адвокатури України*. 2016. Том 9. № 2(28). С. 115–123.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Баулін О. В., Лебідь В. І., Матвеев П. С., Пожидаєва М. А. Адвокатський іспит: підготовчий курс : навч. посіб. / [6-те вид., доповн. і перероб.]. Київ : Алерта, 2018. 864 с.

5. Волобуєв А. Ф., Чуйко Є. В. Право самостійного залучення експерта стороною захисту: реальність чи декларація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 71. Серія ПРАВО. С. 309–314.

6. Яновська О. Протестна діяльність адвоката в кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С.124–130.

7. Про затвердження Інструкції з контролювання якості нафти і нафтопродуктів на підприємствах і організаціях України : наказ Міністерства палива та енергетики України, Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 4 черв. 2007 р. № 271/121. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE14029?an=1242>

Свідерська Ольга,

психолог, кандидат політичних наук,
судовий експерт лабораторії
досліджень об'єктів інформаційних
технологій та інтелектуальної
власності Львівського НДІСЕ
Міністерства юстиції України

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Вступ. Професійна діяльність судових експертів є одним із ключових елементів правової системи, оскільки вона безпосередньо забезпечує реалізацію принципу справедливості судового процесу. По суті, місія судового експерта полягає в незалежному, об'єктивному та неупередженому дослідженні об'єктів, явищ і процесів, а також у наданні достовірних, науково обґрунтованих висновків щодо питань, які є предметом судового розгляду. Водночас умови праці в цій професійній сфері вирізняються високим рівнем відповідальності. Судові експерти регулярно стикаються з необхідністю обробки значного обсягу складної інформації в умовах часових обмежень, що в поєднанні з високими ризиками юридичних наслідків створює перманентне джерело психологічного стресу. Додаткове навантаження на психічне здоров'я працівників цієї галузі в останні роки обумовлене впливом кризових явищ, зокрема пандемії COVID-19 та широкомасштабної війни в Україні. До факторів, що посилюють професійний стрес, можна віднести мобілізацію персоналу, збільшення кількості експертиз, пов'язаних із наслідками збройної агресії, роботу з матеріалами травматичного характеру, а також постійні загрози безпеці особистого життя внаслідок ракетних атак. За таких умов зростає потреба в усвідомленні значущості

психологічного стану експертів як чинника, що безпосередньо впливає на якість та об'єктивність прийнятих ними рішень, що своєю чергою й окреслює ефективність діяльності. Одним із ключових показників психологічного благополуччя є задоволеність життям, яка відображає загальне емоційне ставлення людини до власного існування та соціального функціонування. Таким чином, вивчення задоволеності життям як потенційного ресурсу для збереження ефективності професійної діяльності судових експертів є актуальним і своєчасним напрямом наукового аналізу, що має як теоретичне, так і прикладне значення.

Основна мета нашого дослідження полягала у тому, щоб виявити статистично значущі взаємозв'язки та психологічні предиктори задоволеності життям судових експертів.

Проблематика задоволеності життям активно досліджується як в українській, так і в зарубіжній психологічній науці. Цей феномен розглядається як когнітивна оцінка особистістю якості її життя, що тісно пов'язана з адаптивними ресурсами, психологічним здоров'ям і здатністю до ефективного функціонування в умовах стресу (Diener, 1984; Andrews et al., 2002). На думку Halickoї (2004) та Горбаль (2014), задоволеність життям є важливим чинником психоемоційного стану, що визначає рівень внутрішньої гармонії та життестійкості, зокрема в осіб, які перебувають у психологічно уразливих або напружених соціальних ситуаціях. Дослідження, присвячені пізнім етапам життєвого шляху (Brzezińska, 2000; Kozieł & Trafiałek, 2007), вказують на важливість суб'єктивного сприйняття якості життя в контексті соціальної активності, сенсожиттєвих орієнтацій та професійної залученості.

Водночас інші дослідження (Spiriduso, Francis & MacRae, 2005) підкреслюють значення інтегрального підходу до оцінки життєвої задоволеності, що включає фізичний, психічний та соціальний виміри. У цьому контексті актуальним є вивчення задоволеності життям не лише як індикатора психологічного благополуччя, але й як ресурсу підтримки професійної ефективності в умовах підвищеного стресу та відповідальності, зокрема для працівників судово-експертної сфери.

Отже, рівень задоволеності життям (суб'єктивне благополуччя) відповідно до концепції Е. Дінера – це певне когнітивне судження людини щодо якості її життя, суб'єктивна оцінка, яку вона робить, порівнюючи свої особисті досягнення з очікуваннями. Задоволеність життям зазвичай використовується для опису здорового та успішного індивідуального функціонування людини – позитивних, екологічних соціальних взаємин, що, своєю чергою, виявляється у безпеці, правах людини та громадянина, соціальній справедливості та участі в громадянському суспільстві [4]. У психологічному дискурсі рівень задоволеності життям розглядають як чинник ефективних стратегій поведінки в контексті досягнень [2]. Таким чином, про задоволеність життям можна говорити як про певний інтегральний та багатокомпонентний показник, який охоплює багато сфер життя людини: її ресурси, сильні сторони, потреби тощо.

На рівень задоволення життям впливає низка факторів. Наприклад, доведено, що доволі негативним чинником є весь комплекс характеристик, пов'язаних із

нейротизмом: підвищена тривожність, почуття провини тощо. Також виявлено, що важливим аспектом рівня задоволеності життям є вік. Численні закордонні розвідки показують, що у різні періоди життя людини, почуття його якості оцінюються по-різному. Наприклад, у пізньому дорослому віці якість життя насамперед пов'язана із задоволенням потреб безпеки, наявності соціальних контактів, робочою діяльністю та підтримкою соціальних зв'язків у ній, тоді як відпочинок і вільний час є менш важливими. У похилому віці особа менше оцінює рівень задоволеності життям через призму безпеки, однак інші потреби оцінюються як задоволені, що автоматично підвищує задоволеність літніх людей рівнем свого життям [3]. Ще одне дослідження показує, що на оцінку якості життя людей похилого віку впливають такі групи факторів, як: здоров'я та фізична підготовка, рівень когнітивних та емоційних навичок, економічний статус, а також функції та соціальні ролі, які вони виконують [5].

Взаємозалежність почуття задоволеності життям та факторів здоров'я, функціональних здібностей, сімейної та економічної ситуації, активності і соціальних контактів відображена в результатах дослідження Halicka [6]. Kozieł, Trafiałek також акцентують увагу на тому, що суб'єктивна оцінка якості життя, ймовірно, змінюється з віком і є чутливою як до внутрішніх, так і до зовнішніх чинників [7]. Дещо іншими є результати українських досліджень. Наприклад, дослідниця І. Горбаль, вивчаючи психологічні особливості задоволення життям в осіб похилого віку, доводить, що фізіологічні та соціальні змінні впливають на загальний стан задоволеності життям у пізній дорослості. Водночас, у супереч отриманим результатам закордонних досліджень, у її дослідженні між віком людини та задоволеністю життям не виявлено статистично значущих зв'язків. Єдине, що пов'язує рівень задоволеності з віком, – це почуття, які виникають у старших за віком респондентів по відношенню до самостійності, що, на думку авторки, може бути пов'язане із погіршенням здоров'я, матеріального стану тощо [1].

Для досягнення поставленої мети нами було проведене дослідження, до якого вдалося залучити 65 судових експертів різних спеціальностей, віком від 24 до 77 років. Опитування проводилося анонімно за допомогою використання Google-форми. У дослідженні застосовано такі психодіагностичні методики: опитувальник «Задоволеність життям» (Е. Дінер, 1985); короткий п'ятифакторний опитувальник особистості TIPI-UKR (адаптація Кліманської М., Галецької І.); шкала базових переконань (World assumptions scale – WAS) (Янов-Бульман); опитувальник часової перспективи особистості Ф. Зімбардо (українська адаптація Сенік О.).

Середнє значення задоволеності життям у вибірці становить 22,85, що свідчить про відносно низький рівень суб'єктивного благополуччя. Такий показник може вказувати на наявність у респондентів певного внутрішнього дискомфорту або незадоволеності окремими аспектами життєдіяльності – професійною реалізацією, міжособистісними стосунками, особистими досягненнями чи загальним рівнем життєвого устрою. Результати кореляційного аналізу виявили наявність статистично значущих зв'язків між рівнем задоволеності життям та низкою психологічних змінних. Зокрема, найвищий

позитивний кореляційний зв'язок встановлено між задоволеністю життям та уявленням про доброту світу ($r = 0,48$), що може свідчити про те, що респонденти, які мають загалом позитивне ставлення до світу, схильні сприймати власне життя як більш задовільне. Помірні позитивні кореляції також зафіксовано з такими показниками, як позитивне сприйняття минулого ($r = 0,40$), відчуття справедливості світу ($r = 0,33$), цінність власного Я ($r = 0,36$) та самоконтроль ($r = 0,26$). Це дає підстави стверджувати, що люди, які оцінюють своє минуле позитивно, вважають світ загалом справедливим, високо оцінюють себе та здатні до саморегуляції, зазвичай мають вищий рівень задоволеності життям. Негативний кореляційний зв'язок виявлено між задоволеністю життям та домінуванням негативного ставлення до минулого ($r = -0,28$), що підтверджує припущення про вплив минулих травматичних або неприємних подій на актуальний рівень суб'єктивного благополуччя.

З метою виявлення психологічних предикторів задоволеності життям серед судових експертів було проведено множинний регресійний аналіз. До моделі було включено 11 предикторів: доброта світу, позитивне минуле, успіх, випадковість, справедливість світу, майбутнє, доброзичливість людей, відкритість новому, контрольованість, гедоністичне теперішнє. До статистично значущих предикторів ($p < 0,05$), які підвищують рівень задоволеності життям, увійшли такі чинники: доброта світу ($\beta = 0,44$, $p < 0,001$) – здійснює найбільший позитивний вплив на рівень задоволеності життям; позитивне минуле ($\beta = 0,39$, $p < 0,001$) – згідно з теорією часових перспектив Ф. Зімбардо, ця часова перспектива відображає тенденцію особистості зосереджуватися на приємних спогадах, пов'язаних із власним минулим досвідом. Така орієнтація сприяє формуванню позитивної самооцінки, почуття вдячності та емоційної стабільності; успіх ($\beta = 0,37$, $p = 0,001$) – суб'єктивне відчуття досягнень є важливим чинником життєвого благополуччя; справедливість світу ($\beta = 0,22$, $p = 0,047$) – віра в справедливість як глобальний принцип підвищує суб'єктивне благополуччя. Випадковість – переконання у випадковому характері подій – навпаки, знижує загальний рівень задоволення життям ($\beta = -0,22$, $p = 0,033$). Інші змінні, зокрема майбутнє, доброзичливість людей, відкритість новому, контрольованість та гедоністичне теперішнє, не виявили статистично значущого впливу на задоволеність життям у цій вибірці.

Висновок. Результати проведеного дослідження засвідчили, що задоволеність життям значною мірою пов'язана з когнітивними установками щодо світу, минулого досвіду та особистих досягнень судових експертів. Найбільш вагомими чинниками, які статистично значуще впливають на суб'єктивне благополуччя, виявилися доброта світу, позитивне сприйняття минулого та почуття успішності. Водночас віра у випадковість подій знижує рівень задоволеності, що свідчить про важливість стабільної і впорядкованої картини світу для психологічного комфорту. Отримані результати можуть бути використані для розробки психопрофілактичних програм, спрямованих на зміцнення ресурсів особистості, а також сприяння розвитку кадрового потенціалу, зокрема можливості кар'єрного росту, підтримку матеріального блага та професійного визнання.

Список використаних джерел

1. Горбаль І. С. Психологічні аспекти задоволеності життям як когнітивного аспекту суб'єктивного благополуччя в літніх чоловіків та жінок. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2014. Вип. 1(1). С. 154–159.
2. Andrews et al. Ecology of child well-being: advancing the science and the science-practice link. Atlanta, GA: Centre for Child Well-Being, 2002.
3. Brzezińska A. Społeczna psychologia rozwoju. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2000. 296 p.
4. Diener E. Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*. 1984. 95(3). P. 542–575.
5. Spirduso, W. W., Francis, K. L., & MacRae, P. G. Physical dimensions of aging. Champaign, IL : Human Kinetics, 2005. 384 p.
6. Halicka M. Satysfakcja życiowa ludzi starych. Studium teoretyczno-empiryczne Wydawnictwo : Akademia Medyczna w Białymstoku, 2004. 451 p.
7. Kozieł D., Trafiałek E. Kształcenie na Uniwersytetach Trzeciego Wieku a jakość życia seniorów. *Gerontologia Polska*. 2007. № 15 (3).

Свобода Євгенія,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту НАВС

Григорович Тетяна,

завідувач сектору почеркознавчих
досліджень, технічного дослідження
документів та обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського НДЕКЦ МВС

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ

Широке впровадження в життя сучасних засобів поліграфії і копіювання, а також новітніх технологій для виконання реквізитів документів, актуалізувало роль досліджень підписів у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Теоретичною основою проведеного дослідження стали основоположні роботи вчених, які зробили вагомий внесок у розробку судового почеркознавства, судової почеркознавчої експертизи, а саме: визначення можливостей розв'язання ідентифікаційних, діагностичних та інших завдань під час почеркознавчого дослідження, (та) технічного дослідження документів,

були предметом уваги таких вітчизняних та зарубіжних криміналістів, таких як: Абрамова В., Ароцкер Л., Берзін В., Бірюков В., Боднар М., Воробей О., Гонгало С., Грига М., Драпей Н., Єлісєєва О., Красюк І., Липовський В., Меленевська З., Мельник Д., Свобода Є., Сукманова Т., Ципенюк С. та ін.

Підпис вважається обов'язковим реквізитом будь-якого офіційного документа. До того ж у сучасних умовах стрімкого розвитку та розповсюдження засобів оперативної поліграфії підпис залишається чи не єдиним рукотворним об'єктом у документі, який (*безпосередньо*) пов'язує його з виконавцем. Проте, з огляду на свою конструктивну простоту та обмеженість графічної інформації, підпис є досить недосконалим посвідчувальним знаком і зазвичай легко піддається підробленню. З метою досягнення максимальної подібності з підписом-оригіналом злочинці часто застосовують під час його підроблення різноманітні технічні засоби та прийоми [1, с. 2].

У спеціальній літературі технічною підробкою підпису йменується такий вид підробки, коли злочинець вдається до різних допоміжних технічних прийомів, щоб досягти максимальної схожості з оригіналом, тобто дійсним підписом [2, с. 48].

Цілком аргументованою є теза, висловлена Будзієвським М., який констатує, що технічна підробка являє собою виконання підпису від імені іншої особи з використанням різноманітних пристосувань і технічних прийомів, що дозволяють досягти більшої схожості з підписом-оригіналом. Сутність технічної підробки підписів полягає, як правило, в копіюванні, а не в почерковому наслідуванні підпису оригіналу. Завдання технічної експертизи документів у такому разі полягає у встановленні факту технічної підробки підпису і способу його виконання [3, с. 313].

Натомість Грига М. наголошує, що спосіб виконання підпису за допомогою технічних прийомів (технічне підроблення підпису) – це процес відтворення *зображення* певного автентичного підпису за допомогою різноманітних технічних прийомів і засобів, зумовлений рівнем розвитку функціонально-динамічного комплексу навичок виконавця неавтентичного підпису, з метою надання його зображенню максимальної подібності з оригіналом [1, с. 15].

У науковій криміналістичній літературі існують різні точки зору щодо способів технічної підробки. Одна група вчених-практиків відносять до основних традиційних способів технічної підробки почеркових об'єктів такі: перекопіювання за допомогою копіювального паперу з наведенням відповідних штрихів; перемальовування на просвіт; передавлювання по штрихах із подальшим наведенням барвною речовиною; попередня підготовка олівцем із подальшим наведенням; наведення штрихів зображення підпису, який виконаний за допомогою копіювального пристрою; відтворення за безбарвними вдавненими штрихами; відтворення за допомогою дворазового вологого копіювання [2; 4; 6]. Інші пропонують розподіляти за відповідними критеріями: на традиційні (копіювання на просвіт, вологе копіювання тощо) та сучасні (копіювання з використанням копіювально-множильної техніки, монтаж підпису в копії документа та ін.) [1, с. 16]; нанесення підпису на документ шляхом наведення одного з екземплярів справжнього підпису та нанесення на документ

відображення справжнього підпису; за способом здійснення: прийоми, що здійснюються шляхом рукописного виконання; прийоми, що передбачають механічне перенесення зображення підпису із застосуванням технічних засобів; прийоми, що здійснюються шляхом комбінації рукописних та механічних елементів відтворення [3; 5].

Доцільно зазначити, що для кожного з наведених способів характерна наявність певного комплексу ознак. У процесі свого дослідження експерт виявляє ці ознаки та, оцінивши їх сукупність, приходить до висновку про те, яким чином було виконано зображення і які засоби та прийоми для цього використовувалися.

Питання щодо можливостей ідентифікаційного дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, є неоднозначним, оскільки їх виконання в такий спосіб породжує зазвичай обмежений обсяг ознак почерку їх виконавця. Такі обставини ставлять під сумнів можливість з'ясування ідентифікаційних завдань, а для визнання почеркового об'єкта несправжнім достатньо встановлення способу його виконання за допомогою технічних прийомів, тобто вирішення діагностичного завдання.

Прикладом може бути судова почеркознавча експертиза, проведена в Тернопільському НДЕКЦ МВС України. Предметом спору в цій справі є заповіт. На дослідження експерту-почеркознавцю були надані документальні матеріали (оригінали заповіту (два примірники) та журнал реєстрації нотаріальних дій).

Під час вивчення експертом підписів, що підлягають дослідженню, візуально, за різних режимів освітлення під різними кутами, за допомогою мікроскопа «ЛОМО МСП – 1» (збільшення 32×), з використанням лупи (збільшення 2,5), за допомогою відеоспектрального компаратора «Foster+freeman VSC 80», у променях видимої та невидимої зон спектра були встановлені ознаки сповільненого темпу, про що свідчить: злами овальних штрихів (відм. 1); невмотивовані зупинки писального приладу (відм. 2); тупі початки та закінчення рухів (відм. 3) (рис. 1–3).

Рис. 1–3. Досліджувані підписи від імені Г. в документах з відміткою діагностичних ознак, що вказують на виконання підписів у сповільненому темпі

Експертом також було встановлено, що ці підписи дуже схожі між собою за загальним виглядом. Для встановлення, чи не копіювалися досліджувані підписи в досліджуваних документах (оригіналі заповіту, журналі реєстрації нотаріальних дій), вивчалися загальні розміри і конфігурація елементів письмових знаків; проводилося суміщення та накладання відсканованих об'єктів з використанням відеоспектрального компаратора «Foster+freeman VSC 80». У результаті суміщення та накладання об'єктів було встановлено збіг за загальними ознаками, за винятком конфігурації окремих елементів букв «...адй», відхилення від виконання надрядкового елемента букви «й» (рис. 4–6).

Рис. 4–6. Накладення підписів (негативу на позитив), що виконані в досліджуваних документах

У процесі дослідження експертом зроблено висновок, що збіжні ознаки характерні для перемальовування підписів «на просвіт». Ознаки, що розрізняються, при перемальовуванні «на просвіт» зумовлені випадковими відхиленнями в рухах писального приладу; неможливістю точно встановити напрямок руху в штрихах на ділянках, де на просвіт є слабпомітні штрихи підпису; деякі штрихи можуть виконуватися так, щоб не було помітно збігу розмірів копії й оригіналу підпису.

Під час порівняння кожного із зазначених підписів у 3-х досліджуваних документах із зразками підписів Г. було встановлено розбіжності за низкою загальних ознак та значною кількістю окремих ознак підпису. Експерт дійшов категоричного негативного висновку про виконання наданих на дослідження підписів не Г.

Отже, вивчення документів, у яких розташовані досліджувані підписи, ознайомлення з матеріалами провадження, ретельне дослідження підписів і порівняльного матеріалу (який повинен бути належної якості і наданий у достатній кількості), виявлення стійких розбіжностей і характерних збігів, визначення частоти поширення ознак, правильна їх оцінка, комплексне дослідження спірних підписів є умовами правильного вирішення ідентифікаційних завдань.

На нашу думку, підписи, виконані за допомогою технічних прийомів, є складним почеркознавчим об'єктом, тому вкрай необхідною умовою є удосконалення методики дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів і засобів, у якій буде чітко прописано алгоритм вирішення питань стосовно почеркових об'єктів.

Список використаних джерел

1. Грига М. А. Криміналістичне дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Київ, 2016. 23 с.
2. Воробей О. В., Меленевська З. С. Криміналістичне дослідження підписів: підручник. Київ : Університет вид-во «Пульсар», 2006. 84 с.
3. Будзієвський М. Ю. Встановлення факту технічного підроблення підпису в епоху цифрових технологій: проблеми та перспективи. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2023. Вип. 68. С. 312–320.
4. Бондар М. Є., Драпей Н. Г., Сукманова Т. О. Вирішення почеркознавчих задач, стосовно підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів : метод. рек. Київ : КНДІСЕ, 2004. 60 с.
5. Красюк І. П., Сухомлин Я. С., Тарасюк І. М., Молибога М. П. Дослідження підписів, які виконані за допомогою технічних прийомів та засобів. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2020. Вип. 65. С. 344–349.
6. Липовский В. В. Почерковедческое исследование подписей, исполненных с помощью технических приемов. Киев : РИО МВД СССР, 1975. 32 с. С. 17–32.
7. Липовский В. В. Почерковедческое исследование подписей, выполненных путем перерисовки «на просвет». *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 16. К. : Вища шк., отв. ред. А. Е. Яворский, 1978. С. 64–67.

Семененко Дмитро,

завідувач сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Черкаського
НДЕКЦ МВС

Васюра Ольга,

головний судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ФРАГМЕНТАРНО ВІДОБРАЖЕНИМИ СЛІДАМИ РУК. ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Виходячи із загальних положень і методичних підходів теорії судової експертизи, убачається, що методика дослідження фрагментарно відображених папілярних узорів у слідах складається з чотирьох основних стадій експертного дослідження, таких як: попереднє дослідження, роздільне дослідження, порівняльне дослідження, оцінювання результатів дослідження і формулювання висновків, оформлення матеріалів експертизи [1, с. 18–37].

Для проведення якісного і в повному обсязі дактилоскопічного дослідження сліди з фрагментарним відображенням папілярного узору повинні, за можливості, вилучатися разом з об'єктом-слідоносієм або його частиною з дотриманням умов належного його упакування, щоб уникнути знищення чи пошкодження виявлених слідів [2, с. 70].

Вилучення фрагментарних слідів безпосередньо з об'єктом-носієм дозволяє досить точніше визначити частину потоку нігтьової (середньої чи основної) фаланги пальця руки або частину долоні руки, яким залишено слід, що надалі значно полегшує і прискорює процес ідентифікаційного дослідження [4, с. 53].

Обов'язково повинні бути вжиті заходи до збереження попереднього стану слідів, тому загальний огляд об'єктів слід проводити з особливою обережністю, фіксуючи відповідне розташування сліду на об'єкті.

За неможливості вилучення таких слідів безпосередньо з об'єктом у протоколах слід вказувати точно і докладно місце розташування самого об'єкта-слідоносія на місці події та місця на об'єкті, де виявлено фрагмент сліду папілярного узору, що також дозволить при проведенні експертизи визначити найбільш імовірну частину потоку папілярного узору долонної поверхні руки, що залишив досліджуваний слід [4, с. 53].

Про розташування об'єкта зі слідами рук на місці події, також мають велике значення для успішного дослідження, якщо на дослідження представлені сліди, перекопійовані зі слідосприймальної поверхні або надіслано їх цифрові зображення. Ця обставина дає змогу точніше локалізувати ділянку руки, якою, ймовірно, залишено досліджуваний слід.

Визначення загальних властивостей є необхідним для дотримання однієї з основних вимог порівняльного дослідження в межах криміналістичної ідентифікації: подібне має порівнюватися з подібним. Локалізація сліду робить об'єктивно обґрунтованим подальше порівняння. Наприклад, встановивши, що ідентифікований слід є слідом нігтьової фаланги вказівного пальця лівої руки, експерт, таким чином, обґрунтовує його порівняння з аналогічною ділянкою в ідентифікувальному сліді. Ігнорування необхідності локалізації та перехід експерта до порівняння загальних та окремих ознак у слідах, по-перше, буде не повним, а по-друге, усі виявлені збіги (відмінності) будуть носити уявний (а не реальний) характер. Крім цього, без локалізації ділянки можлива ситуація, коли проведення порівняльного дослідження взагалі неможливе з огляду на непорівнянність ознак у порівнюваних об'єктах [3, с. 79–83].

З роками в експертних установах було проведено багато експериментальних досліджень, їх аналіз свідчить про те, що однією з основних причин фрагментарного відображення папілярних візерунків є незначні розміри самого об'єкта, а також рельєфність поверхні цих об'єктів. Контактна поверхня взаємодії об'єктів у цих умовах обмежена та об'єктивно призводить до часткового відображення папілярного узору пальця руки. При цьому зафіксовано, що при певних діях рук, якщо людина «правша», фрагментарні сліди залишаються одними й тими самими ділянками нігтьової фаланги пальця та їхнє розташування на аналогічних предметах повторюється з достатньою точністю.

Спосіб і інтенсивність контактного впливу пальців рук на слідосприймальний об'єкт є одним із факторів, що зумовлюють фрагментарне відображення папілярного узору. Під час експериментів встановлено, що такі сліди залишаються в разі легкого нетривалого торкання слідоутворювального об'єкта і слабкого натиску. Це ускладнює процес порівняльного дослідження фрагментарних слідів та визначається складністю вирішення питання їх локалізації [4, с. 33].

У більш складних випадках для локалізації фрагментарних слідів від експерта може знадобитися провести порівняльне дослідження слідів шляхом їх зіставлення, суміщення і (або) накладення один на одного. Якщо форма і розміри сліду однозначно свідчать про те, що він утворений долонею, то для встановлення конкретної слідоутворювальної ділянки експерту потрібно проаналізувати і порівняти напрямок потоків папілярних ліній і розташування флексорної лінії (якщо вона відобразилася).

Площа долоні приблизно дорівнює площі десяти повних відбитків нігтьових фаланг пальців рук. На різних ділянках долоні можуть розташовуватися різноманітні узорі папілярних ліній: дуги, дельти, петлі, завитки, ділянки з прямими паралельними папілярними лініями. У слідах долонь часто відображаються флексорні та білі лінії, шрами й інші пошкодження шкіри [6, с. 154].

У разі відсутності в сліді відображень характерних загальних ознак, завдання локалізації сліду ускладнюється. Фрагментарні сліди, що мають малу площу, можуть містити в собі відображення папілярних ліній, за якими неможливо навіть зорієнтувати слід, а тим більше локалізувати його або виключити деякі слідоутворювальні ділянки кисті. У такій ситуації експерту необхідно включити в коло пошуків слідоутворювальної ділянки всі відображені ділянки на долоні руки (рук), у разі якщо відібрані порівняльні зразки якісні та достатньої повноти відображення.

Збільшення кількості ідентифікованих осіб відповідно веде до збільшення загальної кількості ділянок для перевірки. Обсяг необхідних порівнянь вже здається надзвичайним з точки зору витрат часу. Однак слід також особливо наголосити на зміств процесу роботи подібних порівнянь [5, с. 39].

У розглянутій гіпотетичній експертній ситуації експерту потрібно досліджувати сукупність часто повторюваних окремих ознак і на підставі аналізу їх взаємного розташування в папілярному узорі провести послідовне порівняння цих ознак у сліді (слідах), що перевіряється, на всіх його ділянках. Тут же зауважимо, що в малоінформативних слідах окремі ознаки низької ідентифікаційної вагомості зазвичай мають мале ідентифікаційне значення і представлені у вигляді початків / закінчень, злиттів / розгалужень, що додатково ускладнює локалізацію [3, с. 79–83].

Усупереч думці про легкість і навіть простоту експертного дослідження об'єктів дактилоскопічної експертизи, слід визнати, що дослідження саме фрагментарних слідів папілярних узорів потребує досить якісної теоретичної та спеціальної професійної підготовки експертів, а також значного особистого

практичного досвіду. Таку підготовку не здатна забезпечити освітня практика, що склалася на сьогодні [4, с. 56–57].

Список використаних джерел

1. Методика дактилоскопічних досліджень» / [Кузнецов В. А., Кушніренко Н. В., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 53 с.
2. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В., Тимошенко П. Ю., Чорнобай Л. М. Криміналістичне дослідження слідів рук : науково-практичний посібник / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Атіка, 2000. С. 68–76.
3. Чванкин В. А. Классификация признаков строения папиллярных узоров при их фрагментарном отображении в следах. *Вестн. Акад. МВД Респ. Беларусь*. 2016. No 1 (31). С. 79–83.
4. Пономарев В. В. Фрагментарные следы папиллярного узора как источник доказательственной информации : учебное пособие. М., 2016. С. 33–57.
5. Грановский Г. Л. Основы трасологии. С. 39.
6. Гладкова Т. Д. Кожные узоры кисти и стопы обезьян и человека. М. : Наука, 1966. 154 с.

Семерей Михайло,
старший судовий експерт лабораторії
психологічних досліджень
Миколаївського відділення
Одеського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ КРИМІНАЛІСТОМ ПІД ЧАС УЧАСТІ В СЛІДЧИХ ДІЯХ

Для ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень важливим є не лише професіоналізм органів, що здійснюють досудове розслідування, а й залучення спеціальних знань [1, с. 131]. Існують різні форми такого залучення: участь спеціалістів у слідчих діях, проведення судових експертиз, допити експертів, консультації, а також використання результатів попередніх розслідувань [2, с. 242].

Залучення спеціалістів до слідчих дій, що регламентується ст. 71 КПК України, значно підвищує ефективність розслідування. Участь криміналіста в таких діях може мати різні форми: консультування слідчого до або під час проведення слідчих дій; застосування техніко-криміналістичних засобів на місці події; безпосереднє проведення або підготовка експертних досліджень.

Криміналістична участь у слідчих діях має низку суттєвих переваг, зокрема – забезпечення високого рівня професійності під час огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту чи допиту. Фахівець може запропонувати

оптимальні методики збору слідів, використання криміналістичної техніки, а також сприяти збереженню важливої доказової інформації [3].

Криміналіст бере участь в огляді місця події з метою виявлення, фіксації, вилучення та збереження речових доказів. Для цього використовуються спеціальні методики фотографування, складання схем, а також технічні засоби [4, с. 312–317].

Фахівець забезпечує правильне застосування криміналістичної техніки під час виявлення та вилучення предметів і документів. Завдяки його участі підвищується ймовірність збереження слідів, залишених на об'єктах. Крім того, криміналіст може моделювати обстановку та обставини події для перевірки достовірності показань, з'ясування можливості сприйняття чи виконання певних дій особами, залученими до кримінального провадження.

Також спеціалісти беруть участь у фото- та відеофіксації, виявленні та вилученні доказів, виготовленні схем, зліпків, копій матеріальних об'єктів, можуть ставити запитання учасникам слідчих дій та надавати письмові пояснення [2, с. 242].

Як експерти, криміналісти досліджують речові докази, сліди, документи, біологічні зразки (кров, ДНК), відбитки пальців тощо. Важливо своєчасно залучати спеціалістів до слідчих дій, адже це сприяє ефективному збору матеріалів, що потребують подальшого експертного аналізу [5, с. 147].

Присутність криміналіста під час слідчих дій значно знижує ризик втрати або спотворення доказової інформації. Він здійснює професійне дослідження слідів, матеріальних об'єктів і аналізує обставини події. Участь такого фахівця сприяє не лише розробці тактичного плану проведення слідчих дій, але й формуванню логічних версій злочину, що дозволяє краще організувати процес розслідування.

Отже, криміналіст як носій спеціальних знань відіграє ключову роль у забезпеченні якості та об'єктивності досудового розслідування. Його фахові консультації, технічне забезпечення, участь у зборі доказів та формуванні експертних висновків сприяють ефективному досягненню цілей кримінального провадження. Завдяки залученню таких фахівців підвищується доказова цінність зібраної інформації, скорочується тривалість слідчих дій і мінімізуються процесуальні ризики. Усе це забезпечує надійну основу для прийняття обґрунтованих рішень на етапі досудового розслідування та в суді.

Список використаних джерел

1. Кобець С. В. Розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. доктора філософії за спеціальністю 081. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 267 с.
2. Пілюков Ю. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 4(20). С. 240–245.
3. Коновалова В. С. Участь спеціаліста в слідчих діях. *Юридична газета*, 2020.

4. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2021. С. 312–317.

5. Одерій О. В. Участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Випуск 61. С. 145–152.

Сидоренко Олег,

головний судовий експерт сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГІВ ПРИХОВАНИХ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РОБІТ

Останнім часом збільшується кількість судових будівельно-технічних експертиз щодо правопорушень, пов'язаних із визначенням обсягів виконаних будівельних робіт підрядними організаціями. Під час проведення судових будівельно-технічних експертиз, пов'язаних із цими питаннями, перед судовим експертом постає нелегка задача з визначення обсягів будівельно-монтажних робіт, внесених до актів форми № КБ-2в. Складність полягає в тому, що при проведенні експертизи будівельно-монтажні роботи закінчені, а об'єкт, на якому проводилися роботи, зданий в експлуатацію. Тобто значна частина обсягів будівельно-монтажних робіт є прихована та під час проведення візуально-інструментального огляду без часткового або повного руйнування не може бути оглянута. Отже, для проведення огляду прихованих робіт відповідно до Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 [3, п. 7] *«Якщо під час проведення судової експертизи або експертного дослідження об'єкт дослідження може бути пошкоджений або знищений, документ про призначення має містити дозвіл на його пошкодження або знищення, зміну стану чи властивостей. У разі відсутності такого дозволу експерт, якому доручено виконання судової експертизи або експертного дослідження, заявляє клопотання експерта (додаток 3), яке разом із супровідним листом (додаток 4) надсилається ініціатору»*. Зважаючи на це, під час проведення будівельно-технічної експертизи дозвіл на огляд прихованих робіт надається не завжди, а в деяких випадках фізично не може бути наданий. Це пов'язано з тим, що відкриття прихованих робіт для надання візуально-інструментального огляду може призвести до повного або часткового руйнування будівельних конструкцій і, як наслідок, до аварійності або непридатності до подальшої експлуатації

об'єкта будівництва, залежно від категорії відповідальності конструкції. Окрім того, під час виконання робіт з капітального ремонту (реконструкції), що по своїй суті являють собою сукупність робіт на об'єкті будівництва, введеному в експлуатацію, завжди виникає необхідність у проведенні демонтажних робіт, так як вони передбачені технологічним циклом ведення будівництва та в цілому належать до підготовчих робіт будівельного майданчика. На дату проведення судової експертизи такі роботи фактично не можуть бути виміряні та оглянуті. Розглянемо ближче, що собою являють приховані роботи. Відповідно до ДБН А.3.1-5:2016 «Організація будівельного виробництва» [1] приховані роботи – це будівельні роботи, результати яких закриваються подальшими роботами і потребують перед цим підтвердження їх відповідності вимогам проєктної документації. Тобто роботи, виконання яких не може бути перевірене в натурі при здачі в експлуатацію готових будівель і споруд. До таких робіт належать роботи, пов'язані з пониженням рівня ґрунтових вод, земляні роботи, залізобетонні роботи, при монтажі металевих і дерев'яних конструкцій – закладання металевих балок, прогонів, колон, антикорозійні заходи, просочення деревини в цілях захисту від гниття та вогнезахисту дерев'яних конструкцій; роботи по влаштуванню нижніх шарів рулонних покрівель та ін.

Відповідно до п. 8.4.3.1 ДБН А.3.1-5:2016 [1, с. 10] *«Приймання прихованих робіт здійснюється безпосередньо перед виконанням наступних робіт, які їх закривають, про що складається акт за формою, наведеною в додатку В»*. Тобто приховані роботи пред'являються будівельною організацією до огляду і приймання до їх закриття, про що складається акт на закриття прихованих робіт. Акт на закриття прихованих робіт – це офіційний документ, що складається після приймання представниками підрядника, замовника та авторського нагляду виконаних будівельно-монтажних робіт, що будуть приховані подальшими роботами. Він говорить про те, що ці роботи виконані в належній якості та відповідають розробленим проєктним рішенням. При цьому закриття демонтажних робіт не врегульовані державними будівельними нормами, але їх також можна віднести до прихованих робіт.

Проблема полягає в тому, що дуже часто підрядною організацією під час формування актів на закриття прихованих робіт та іншої виробничої документації не повною мірою відображено всі приховані роботи. Окрім того, це ще може виникати через те, що в державних будівельних нормах відсутній чіткий обов'язковий перелік видів будівельно-монтажних робіт, на які необхідно складати акти на закриття прихованих робіт або акти проміжного прийняття відповідальних конструкцій, а той перелік, що наведено в «Додатку Н» ДБН А.3.1-5:2016 «Організація будівельного виробництва» [1, с. 42], має довідковий характер і не є обов'язковим. Також відповідно до пункту 8.4.3.3 вище зазначено ДБНу [1, с. 11] *«Перелік прихованих робіт та відповідальних конструкцій на конкретному об'єкті будівництва, для яких необхідне складання актів, наводиться у робочій документації»*. Тобто відповідно до цього пункту будівельних норм перелік робіт, на які необхідно складати такі акти, визначається ще на стадії розробки проєктної документації. Склад і зміст проєктної документації визначається на основі

ДБН А.2.2-3:2014 [2] відповідно до переліку, наведеного в додатках «В–Ж» [2, с. 20] на той чи інший розділ проєктної документації, які також мають довідковий характер та не є обов’язковими. Окрім того, у зазначеному ДБНі [2] відсутні роз’яснення щодо включення до проєктної документації розділу «Перелік прихованих робіт та відповідальних конструкцій на об’єкті будівництва, для яких необхідне складання актів».

Таким чином, із наведеного вище, а також експертної практики випливає, що через відсутність чіткої визначеності в будівельних нормах переліку робіт, на які обов’язково необхідно складати акти на закриття прихованих робіт або акти проміжного прийняття відповідальних конструкцій, підрядні організації під час виконання будівельно-монтажних робіт не завжди складають акт на всі види таких робіт. Окрім того, установлена форма актів на закриття прихованих робіт та актів проміжного прийняття відповідальних конструкцій, яка відповідно до ДБН А.3.1-5:2016 [1, с. 31–34] є обов’язковою, не передбачає зазначення в них фактичного обсягу виконаних робіт, а лише відповідність проєктній документації. Також слід зазначити, що під час розроблення проєктної документації за класом наслідків «СС1 незначні наслідки», особливо на капітальний ремонт, може розроблятися лише кошторисна частина. З огляду на викладене вище, під час проведення судової будівельно-технічної експертизи судовий експерт не завжди може визначити обсяги виконаних прихованих будівельних робіт та саме їх фактичне виконання на об’єкті дослідження. Тому дослідження цієї проблематики є актуальним у теорії та практиці судової експертизи, пов’язаної із визначенням виконаних будівельних робіт підрядною організацією, які є приховані. Враховуючи невизначеність окремих норм, необхідне розроблення чіткого переліку та складу прихованих робіт, на які обов’язково необхідно складати акти на закриття прихованих робіт та акти проміжного прийняття відповідальних конструкцій, із зазначенням їх фактичних геометричних розмірів та обсягів виконаних робіт, з обов’язковим вказанням місця їх виконання із прив’язки до проєктної документації, або в разі відсутності розробки графічних креслень – до технічного паспорту чи розробки виконавчої схеми, яка може бути додатком до акту, тощо.

Список використаних джерел

1. ДБН А.3.1-5:2016. Організація будівельного виробництва. Чинний від 01.01.2017 Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2016. 46 с.
2. ДБН А.2.2-3:2014. Склад та зміст проєктної документації на будівництво. Чинний від 01.10.2014 Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2014. 25 с.
3. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС від від 17.07.2017 № 591 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення: 28.08.2023).

Ситник Сергій,
завідувач сектору № 2 (м. Умань)
відділу судової експертизи
Черкаського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТІВ У РІЗНИХ ВИДАХ ПРОВАДЖЕНЬ

Судовий експерт як учасник судочинства займає важливе місце в процесі дослідження доказів та прийняття рішень. Однак його діяльність може бути пов'язана з низкою проблемних аспектів, які потребують вирішення для забезпечення ефективності та справедливості судового процесу. Зокрема, важливою є організація взаємодії між суб'єктами судово-експертної діяльності та вдосконалення роботи судових експертів. Розглянемо ключові проблеми та шляхи підвищення ефективності їх роботи.

Проведення судових експертиз і використання висновків експертів у різних видах проваджень є важливими етапами в судовому процесі, однак ця сфера має низку проблемних аспектів, які можуть вплинути на ефективність правосуддя.

Ось деякі з основних проблем:

Низька якість експертних висновків

Причини низької якості експертних висновків:

1. Недостатня кваліфікація експерта – особа не має відповідної освіти, досвіду або сертифікації.
2. Упередженість або зацікавленість – експерт може бути заангажованим або діяти в інтересах однієї зі сторін.
3. Відсутність належної методології – використання застарілих, неперевіраних або суб'єктивних методів оцінки.
4. Недостатність або невірна інтерпретація вихідних даних – помилки в аналізі наданої інформації.
5. Формальний підхід – шаблонне оформлення без урахування індивідуальних особливостей справи.
6. Помилки в логіці або аргументації – суперечності, відсутність зв'язку між доказами та висновками.

Затягування строків експертизи

Об'єктивні причини затягування експертизи:

1. Завантаженість експертних установ, брак фахівців чи обладнання.
 2. Складність об'єкта дослідження або велика кількість питань.
 3. Неякісно складена постанова про призначення експертизи – потребує доопрацювання.
 4. Необхідність додаткових матеріалів, які слідчий не надав одразу.
- Суб'єктивні причини затягування експертизи:
1. Зумисне затягування слідчим або стороною захисту (наприклад, для зміни запобіжного заходу або отримання інших процесуальних переваг).
 2. Формальне ставлення експертної установи до строків.

3. Відсутність контролю з боку процесуального керівника (прокурора).

Відсутність належної взаємодії між експертами та суддями

У процесі судового розгляду експертні висновки часто є ключовими доказами. Проте недостатня або формальна комунікація між експертами та суддями призводить до нерозуміння суті експертних досліджень, їхньої значущості чи методології.

Можливі причини:

1. Недостатня юридична або наукова підготовка сторін у сфері міждисциплінарної співпраці.
2. Формалізм у процедурі допиту експертів.
3. Обмеження щодо безпосереднього контакту суддів з експертами поза межами судових засідань.

Наслідки:

1. Неправильна оцінка доказів.
2. Затягування судового процесу.
3. Прийняття необґрунтованих або несправедливих рішень.
4. Зниження довіри до судової системи.

Обмежений доступ до альтернативних експертиз у кримінальному провадженні

У кримінальному процесі експертиза є одним із найважливіших доказів. Проте часто сторона захисту стикається з труднощами такими як:

1. Призначення альтернативної (незалежної) експертизи.
2. Використання висновків такої експертизи в суді.
3. Залучення приватних експертів на рівних правах із державними.

Основні проблеми:

1. Відмова у призначенні альтернативної експертизи судом (через суб'єктивну оцінку достатності вже наявного висновку).
2. Складність у залученні приватних експертів (часто державні органи не визнають їх висновки).
3. Обмежений доступ до матеріалів для проведення повторної експертизи.
4. Недостатня процесуальна рівність сторін, коли слідство має перевагу у доступі до «своїх» експертів.

Зловживання правом на проведення експертизи

Зловживання правом на проведення експертизи – це ситуація, коли сторона в судовому процесі або інша уповноважена особа використовує своє право на призначення або проведення експертизи не з метою встановлення істини у справі, а з іншими цілями – наприклад, щоб затягнути розгляд справи, вплинути на хід процесу чи створити штучні перешкоди.

Ось кілька форм, у яких може проявлятися зловживання правом на експертизу:

1. Безпідставні або численні клопотання.

Подання кількох клопотань про призначення експертиз, які по суті дублюють одна одну. Наполягання на проведенні експертизи, яка не має значення для справи.

2. Вибір експерта з упередженістю.

Спроба призначити експерта, який має зацікавленість у результаті справи, або ж уже неодноразово давав висновки на користь цієї сторони.

3. Невиконання дій, потрібних для експертизи.

Затягування передачі матеріалів експерту. Умисне створення умов, за яких експертиза не може бути проведена (неявка до експерта, ненадання зразків тощо).

4. Спотворення або маніпуляція питаннями до експерта.

Формулювання питань так, щоб вони вели експерта до «вигідного» висновку, який не відповідає суті спору.

Обмеження прав сторін в ініціюванні експертизи

В Україні, як і в багатьох інших країнах, питання ініціювання експертизи, її проведення та обмеження прав сторін регулюються національним законодавством, зокрема Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК України) та іншими нормативно-правовими актами.

Основні моменти, що визначають обмеження прав сторін:

1. Право на ініціювання експертизи.

Експертизу може ініціювати суд, одна із сторін процесу або третя особа, якщо це необхідно для з'ясування питань, що виходять за межі загальних знань. Однак, сторони не можуть самостійно призначати експертів чи визначати обсяг експертизи без судового контролю.

Суд може відмовити в призначенні експертизи, якщо вважає, що питання, що розглядається, не потребує спеціальних знань.

2. Обмеження прав сторін у виборі експерта.

Зазвичай, сторони мають право запропонувати кандидатуру експерта або вибір експертної установи, але суд приймає остаточне рішення. Суд може прийняти відмову від кандидатури, якщо експерт не відповідає вимогам незалежності або кваліфікації.

У деяких випадках, якщо одна зі сторін подає заперечення щодо експерта, суд може вирішити питання про його відвід.

3. Можливість оскарження висновку експерта.

Висновок експерта може бути оскаржений однією зі сторін, якщо є підстави вважати його неповним, необґрунтованим або неналежно проведеним. Однак, це не завжди означає, що висновок буде автоматично змінено або скасовано.

4. Часові обмеження та інші обмеження процесу.

Ініціювання експертизи повинно відповідати термінам, встановленим процесуальним законодавством. Призначення експертизи може бути обмежене певними термінами, що регулюється процесуальними правилами.

Суд також може обмежити кількість експертів, визначивши, що одна експертиза є достатньою для з'ясування необхідних обставин справи.

5. Забезпечення об'єктивності.

Обмеження прав сторін можуть бути встановлені також з метою забезпечення об'єктивності експертизи та уникнення її використання для затягування процесу або створення неналежних впливів на експертів.

Таким чином, хоча сторони мають право ініціювати експертизу, існують певні обмеження та умови, які забезпечують правильність і справедливість процесу, а також гарантують, що експертиза буде проводитися згідно з вимогами закону та на основі об'єктивних критеріїв.

Шляхами вирішення цих проблем може бути:

1. Покращення кваліфікації експертів через спеціалізовані курси та підвищення вимог до експертів.
2. Запровадження стандартів експертної діяльності та чітких процедурних норм, що гарантують їх дотримання.
3. Розширення суддівської освіти в питаннях експертиз, щоб вони могли правильно тлумачити і використовувати висновки.
4. Встановлення чітких критеріїв для вибору експертів та гарантування прозорості процесу.
5. Удосконалення правового механізму призначення альтернативної експертизи.
6. Посилення ролі суду в критичному аналізі експертних висновків.

Отже, проблеми, пов'язані з проведенням судових експертиз та використанням експертних висновків, потребують комплексного підходу для їх вирішення та підвищення ефективності правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: [наук.-практ. комент.] : у 2 т. – Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.
2. Клименко Н. І. Природа об'єктів судової експертизи. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2017 р.) у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2017. Ч. 1. С. 309–312.
3. Власова Г. П., Калачова О. М., Кощинець В. В., Соколова Я. А., Щербакова Г. В. Актуальні питання призначення та проведення експертиз в Україні. Національна академія прокуратури України, 2014.
4. Кірін Р. С. Окремі проблеми регламентації статусу експерта у кримінальному процесуальному законодавстві. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2021. С. 124–127.

Сівчук Ірина,

кандидат економічних наук, старший
судовий експерт сектору товарознавчих
та гемологічних досліджень відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних,
екологічних досліджень та оціночної
діяльності Тернопільського
НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ

За даними Pro-Consulting із початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну частка імпортованого одягу та взуття скоротилася приблизно на 60 %. Відомі бренди, такі як H&M, Zara, Bershka, Stradivarius, Pull&Bear, Massimo Dutti та Oysho, закрились одразу з початком бойових дій. На ринку простежувалося зниження попиту внаслідок міграції українців та скорочення їхніх доходів. Проте в 2024 році повернення міжнародних виробників на ринок одягу України сприяло підвищенню конкуренції серед вітчизняних товаровиробників, які починають концентрувати свою увагу на пошуку новітніх рішень для привернення уваги нових покупців та утримання постійних клієнтів. Крім цього, на ринку швейних виробів починає набувати популярності так званий онлайн-шопінг, розвиваються тренди на одяг із мотивами українського орнаменту та збільшеться частка підтримки українського товаровиробника [1].

Оскільки одяг є товаром першої необхідності, до його предметів належать: плечовий, поясний одяг, комплекти одягу, корсетні вироби, головні убори, хустково-шарфові та рукавичні, білизняні (окрім столової та постільної білизни) вироби [2].

У ДСТУ 2027-92 «Вироби швейні й трикотажні. Терміни та визначення» наводиться інформація щодо визначення термінів «швейний виріб», «одяг», згідно з якою швейний виріб – це виріб, виготовлений із різних матеріалів (за винятком натурального та штучного хутра, натуральної та штучної шкіри, спілка, трикотажних полотен), призначений для одягу та білизни, та одяг як виріб або сукупність виробів, які вдягає людина [3].

У класифікації одягу використовують такі ознаки, як: призначення, умови експлуатації, конструкцію, сезонність, статево-вікові тощо. У науковій і навчально-методичній літературі найпоширенішою є класифікація за такими ознаками:

за загальним призначенням одяг поділяють на побутовий, спортивний, спеціальний, форменний та національний одяг;

за цільовим призначенням (за умовами експлуатації): верхній одяг (пальто, підгрупа костюмів); легкий одяг (сукні, сарафани, блузки, сорочки верхні, спідниці, халати, костюми та ін.); білизняні (сорочки спідні, сорочки нічні, піжами, спідниці спідні, кальсони, купальники, простирадла, півковдри, стібані

ковдри, стібані покривала, покривала, накидки на подушку, скатерки, серветки, рушники тощо); головні убори (шапки, капелюшки, берети, шоломи, жокейки, пілотки, капори тощо); вироби, що не належать до одягу (чохли, мішки, сумки, шоломи, штори, ламбрекени, спальні мішки, намети ін.);

за статево-віковою ознакою розрізняють чоловічий, жіночий, дитячий;

за сезонністю: зимовий, демісезонний, літній;

за конструктивними особливостями і характером опорної поверхні: плечові, поясні, рукавичні та головні убори [2].

Проведення судової товарознавчої експертизи передбачає послідовність виконання дій (етапів), які описують порядок дослідження.

Проведення товарознавчої експертизи з визначення вартості одягу проводять за таким алгоритмом: вивчення наданих матеріалів, визначення мети дослідження, дослідження об'єкта, проведення маркетингового дослідження ринку, вибір методичного підходу, визначення вартості, складання висновку експерта. Розглянемо детальніше нижче кожен із наведених етапів проведення товарознавчої експертизи.

1. Вивчення наданих матеріалів. На цьому етапі вивчають та аналізують матеріали кримінального провадження, матеріали цивільної / господарської справ тощо, надані ініціатором.

2. Визначення мети дослідження. Мета товарознавчої експертизи визначається поставленим(ми) завданням(ми).

3. Дослідження об'єкта. На цьому етапі проводять дослідження наданого об'єкта (органолептичним та інструментальним (вимірювальним) методами, методами опису та порівнювання) або досліджують об'єкт за умови його відсутності за наданими матеріалами кримінального провадження, цивільної / господарської справи тощо (методами опису та порівнювання). Органолептичний метод – метод, що ґрунтується на сприйнятті споживчих властивостей товарів за допомогою органів чуття людини; інструментальний (вимірювальний) – на використанні технічних засобів вимірювання для отримання числових значень споживчих властивостей і показників якості виробів.

4. Проведення маркетингового дослідження ринку. На цьому етапі експерт проводить дослідження ринку в мережі Internet ідентичного та/або подібного (за своїми характеристиками та/або властивостями до об'єкта оцінки і має таку саму інвестиційну привабливість) майна в напрямку вивчення асортиментної та цінової політики.

5. Вибір методичного підходу. На цьому етапі експерт проводить вибір методичних підходів (витратного або порівняльного).

6. Визначення вартості. Процес визначення вартості об'єктів дослідження регламентується Законом України від 12.07.2001 № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та Національним стандартом № 1.

Відповідно до п. 11 Національного стандарту № 1 «Оцінка проводиться із застосуванням бази, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості [4].

7. Складання висновку. На цьому етапі експерт складає висновок відповідно до вимог нормативно-правових актів, що діють в установах, організаціях, у підпорядкуванні яких перебуває підрозділ.

На сьогодні основним завданням легкої промисловості, у тому числі швейної, є постійне оновлення асортименту товарів, збільшення показників задоволеності клієнтів та збільшення випуску продукції належної якості, яка буде конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Ринок одягу та взуття в Україні: тенденції воєнного часу. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/rynok-odezhdy-i-obuvi-v-ukraine-tendencii-voennogo-vremeni>.

2. Войнаш Л. Г., Байдакова Л. І., Діанич М. М., Діанич О. Г., Козьмич Д. І., Медведєв В. П., Приходько М. В. Товарознавство непродовольчих товарів : підручник. Частина 2 / за заг. ред. Л. Г. Войнаш. Київ : НМЦ «Укоопосвіта», 2004. 532 с.

3. Вироби швейні й трикотажні. Терміни та визначення. ДСТУ 2027-92. [Чинний від 1993-01-01]. Вид. офіц. Київ: Держстандарт України, 1992. 21 с.

4. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-p>

Скиба Віталій,

головний судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Сумського НДЕКЦ МВС

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Запровадження воєнного стану в Україні стало серйозним випробуванням для суспільства та правової системи, змінивши звичний порядок життя. Особливі виклики постали перед правоохоронними органами у сфері виявлення та розслідування злочинів, адже виникла необхідність адаптувати їхню діяльність до нових умов.

Судова експертиза є ключовим засобом використання наукових знань у сучасному судочинстві, що дозволяє ефективно встановлювати факти та обставини, важливі для кримінального провадження. Її якість визначається не лише професіоналізмом експерта та надійністю застосовуваних методик, а й станом та достатністю наданих матеріалів.

У теорії кримінального процесу та криміналістики судова експертиза визначається як дослідження, що проводить відповідно до кримінального

процесуального або цивільного процесуального закону особа, яка має спеціальні знання в науці, техніці, ремеслі з метою встановлення обставин (фактичних даних), що мають значення в справі. Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Судова експертиза є самостійною процесуальною формою застосування спеціальних знань для перевірки вже наявних доказів і отримання нових. Вона дозволяє встановлювати обставини вчиненого кримінального правопорушення, а експертні методи допомагають визначати властивості предметів. Сліди, предмети, речі, вилучені з місця злочину, несуть цінну інформацію про правопорушення. Однак щоб вони стали речовими доказами, які формують повну картину події та сприяють встановленню вини чи невинуватості особи, важливо дотримуватися норм кримінального процесуального законодавства під час їх фіксації та дослідження.

Експертиза часто відіграє ключову роль у з'ясуванні обставин справи. Її сутність полягає в аналізі речових доказів, наданих експерту, з метою всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи.

Судова експертиза є важливою в контексті судочинства та забезпечення справедливості в юридичних процесах сучасного правосуддя. В умовах постійного ускладнення правових спорів судова експертиза є одним із ключових інструментів для забезпечення справедливого та об'єктивного розгляду справ [2, с. 156]. Судово-слідча практика показує, що за допомогою експертиз і наукових досліджень розкривається більш як третина злочинів. Водночас слід пам'ятати, що висновок експерта не має наперед визначеної доказової сили та не має переваги перед іншими доказами у справі.

Судова експертиза в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки вона є ключовим інструментом для фіксації та документування воєнних злочинів, а також для забезпечення правосуддя.

Під час воєнного стану в Україні судово-експертна діяльність зіткнулася з низкою викликів, що потребують глибокого наукового аналізу та оперативного вирішення. Важливим аспектом залишається якість та інформативність матеріалів, що передаються на експертизу, адже від цього залежить ефективність розв'язання експертних завдань.

Збір і збереження доказів у зонах конфлікту – надзвичайно складне завдання. Війна руйнує все навколо, дороги стають непроїзними, а місця злочинів – небезпечними. Докази можуть бути знищені або пошкоджені під час бойових дій. Тому потрібно шукати нові способи збору та збереження доказів у таких важких умовах.

Особливо актуальним у таких умовах є вибір методів, прийомів і правил роботи зі слідами-відображеннями та слідами-речовинами, які мають короткий ідентифікаційний період. Їх вилучення часто супроводжується ризиком втрати інформативності через обмежений доступ до місця події. Тому підходи до їх дослідження не повинні обмежуватися лише традиційними науково-технічними

методами виявлення, фіксації та вилучення речових доказів, а мають постійно вдосконалюватися з урахуванням сучасних технологій і викликів воєнного часу.

Також із початком військового конфлікту на території України судово-експертна діяльність зазнала тих самих проблем, що й інші органи державної влади та місцевого самоврядування, військові, громадяни – регулярні проблеми з електро-, тепло- і водопостачанням в експертних установах, що не дає можливості експертам повною мірою використовувати технічні засоби як під час дослідження об'єктів, так і для складання висновків за допомогою комп'ютерної техніки [3, с. 137].

Військовий стан в Україні створює унікальні виклики для криміналістики та судової експертизи, але також відкриває нові перспективи для їх розвитку.

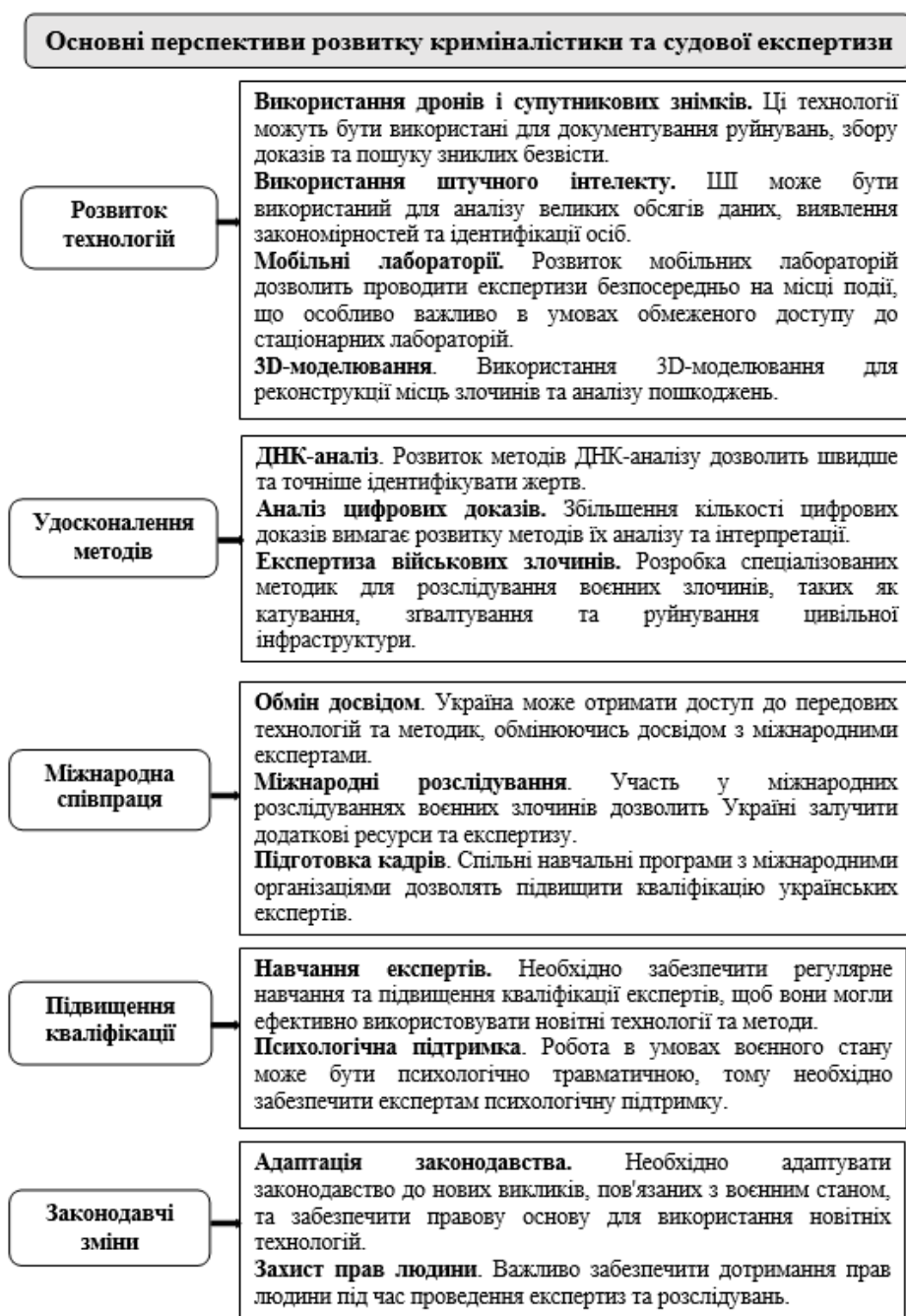

Рис. 1. Основні перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану

Важливим напрямом є активне розширення міжнародного співробітництва та залучення іноземної допомоги, що сприятиме забезпеченню експертних установ сучасними технічними засобами та обміну передовим досвідом. Одночасно слід приділити увагу розвитку вітчизняного виробництва аналогів необхідного обладнання, що дозволить зменшити залежність від імпорتنих поставок і забезпечити стабільну доступність технічних ресурсів.

Ключовим фактором успішної роботи експертних установ є державна підтримка та належне фінансування галузі. Інвестиції у розвиток судово-експертної діяльності сприятимуть вдосконаленню експертиз, підвищенню точності досліджень і зміцненню правосуддя навіть у складних умовах воєнного стану.

Криміналістика та судова експертиза в Україні в умовах воєнного стану набувають особливої важливості як засоби встановлення істини, фіксації доказів та забезпечення правосуддя. Виклики, пов'язані з веденням бойових дій, ускладнюють проведення експертиз, зокрема через руйнування інфраструктури, втрату доказів і обмежений доступ до місць злочину. Проте, ці труднощі спонукають до вдосконалення методів збору та аналізу доказів, адаптації експертних підходів і розвитку технологій.

Одним із ключових напрямів подальшого розвитку є міжнародне співробітництво, що дозволить обмінюватися досвідом і покращувати технічне забезпечення експертних установ. Важливим є також розвиток вітчизняного виробництва криміналістичного обладнання, що сприятиме незалежності від зовнішніх постачальників.

Державна підтримка та належне фінансування експертних установ є вирішальними факторами для підвищення точності судових експертиз та зміцнення правової системи. Таким чином, попри труднощі, воєнний стан відкриває нові можливості для розвитку криміналістики та судової експертизи, сприяючи їхньому вдосконаленню та адаптації до сучасних викликів.

У цілому криміналістика та судова експертиза в умовах воєнного стану вимагають високого професіоналізму, стійкості та здатності до адаптації. Важливо забезпечити експертів необхідними ресурсами та підтримкою, щоб вони могли ефективно виконувати свою роботу та сприяти встановленню справедливості.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Катрич В. Судова експертиза як засіб збирання доказів. *Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П., Савчук Г. К. Київ : ДНДЕКІЦ МВС України, 2024. 400 с. URL: <https://surl.li/wvpraub>
3. Залужна О. Складні виклики для криміналістики та судової експертології, що виникли в умовах воєнного стану. *Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали всеукр. наук.-

практ. конференції (м. Київ, 05 грудня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П., Савчук Г. К. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. 400 с. URL: <https://surl.li/wvpaub>

Скороходов Микита,

кандидат сільськогосподарських наук,
провідний науковий співробітник
сектору фізичних, хімічних та
грунтознавчих досліджень лабораторії
криміналістичних та військових
досліджень ННЦ «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

Смирнов Олександр,

кандидат технічних наук, старший
дослідник, завідувач сектору
фізичних, хімічних та грунтознавчих
досліджень лабораторії
криміналістичних та військових
досліджень ННЦ «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

Топчій Валерія,

науковий співробітник сектору
фізичних, хімічних та грунтознавчих
досліджень лабораторії
криміналістичних та військових
досліджень ННЦ «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ГРУНТОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Перспективи розвитку судової грунтознавчої експертизи в Україні є надзвичайно актуальними в умовах зростаючого значення доказової бази в кримінальних, цивільних та адміністративних справах, а також з огляду на загрози екологічній безпеці. Розвиток цієї галузі знань в Україні тісно пов'язаний із впровадженням сучасних технологій, удосконаленням методик аналізу та потребою в науково обґрунтованих висновках у судовій практиці.

У криміналістиці ґрунтознавча експертиза відіграє ключову роль у відтворенні обставин злочину. Одним із найважливіших напрямів є встановлення місця події шляхом аналізу мікрочастинок ґрунту, які залишаються на одязі, взутті, колесах транспортних засобів або знаряддях злочину. Ґрунт має унікальний мінералогічний і хімічний склад, що дозволяє з високим ступенем точності співвіднести його з конкретною територією. Це надзвичайно важливо у випадках, коли інші докази зникли або були навмисно знищені. Крім того, експерти мають змогу за складом і структурою частинок реконструювати маршрут пересування особи або об'єкта, що дає змогу зв'язати підозрюваного з місцем події. Завдяки впровадженню спектроскопії, рентгеноаналізу, електронної мікроскопії та молекулярних методів точність таких висновків суттєво зростає [1]. Водночас, ефективність застосування таких доказів залежить також від нормативного регулювання, наявності чітких стандартів дослідження та оцінювання доказів у суді.

У сфері вирішення земельних спорів судова ґрунтознавча експертиза дає змогу об'єктивно підтвердити чи спростувати факти неправомірного землекористування або встановити реальні межі земельних ділянок. Особливо це актуально у випадках, коли кадастрові межі були визначені неточно, або в ситуаціях, де земельне користування здійснювалося без належного оформлення документів. Аналіз ґрунтів за їхніми морфологічними ознаками, типом, кольором, щільністю та іншими характеристиками дає змогу природним чином визначити межі між ділянками. Також важливою є оцінка якості ґрунтів – вона дозволяє встановити, чи відбулося погіршення властивостей земельної ділянки через недбале або шкідливе використання. Такий аналіз необхідний у справах, що стосуються зниження урожайності, зміни структури ґрунту, забруднення або порушення родючого шару [2]. На основі висновків експертів суд може встановити розмір завданих збитків та зобов'язати винну сторону до компенсації.

Не менш важливе значення має розвиток судової ґрунтознавчої експертизи в аспекті екологічної безпеки. В умовах активного промислового забруднення, витоку хімічних речовин, використання пестицидів і добрив проблема збереження якісного ґрунтового покриву набула особливої гостроти. Судова експертиза може виявляти рівень та джерело забруднення ґрунтів, з'ясовувати характер і ступінь впливу на довкілля та сільськогосподарські угіддя. Висновки таких досліджень мають велике значення не тільки для відновлення земель та притягнення порушників до відповідальності, а й для запобігання повторним екологічним правопорушенням [3]. Саме систематичний моніторинг стану ґрунтів за допомогою судово-експертних методів може стати основою для формування політики сталого природокористування та збереження родючих земель.

Отже, перспективи розвитку судової ґрунтознавчої експертизи в Україні охоплюють широкий спектр сфер – від кримінального розслідування до екологічного контролю. Це потребує не лише вдосконалення методичної та технічної бази, але й активної міждисциплінарної співпраці, підготовки фахівців, а також створення нормативного підґрунтя, що гарантує достовірність і доказовість результатів експертизи в судовому процесі.

Список використаних джерел

1. Ільницький О. В. Вирішення земельних спорів як форма державного управління земельним фондом. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2008. Вип. 6 (74). С. 271–276.
2. Степанюк Р. Л. Судове ґрунтознавство в системі криміналістичної техніки. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2021. С. 350–352.
3. Смирнова В. Г., Костенюк Л. В. Екологічна експертиза: теорія та практика : навч. посібник. Чернівці : Рута, 2008. С. 23–28.

Сліпець Олена,

завідувач сектору досліджень у сфері інформаційних технологій відділу комп'ютерно-технічних досліджень та досліджень у сфері інформаційних технологій Донецького НДЕКЦ МВС, здобувач III рівня академічної освіти ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Чуприна Юлія,

головний судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних технологій відділу комп'ютерно-технічних досліджень та досліджень у сфері інформаційних технологій Донецького НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЕКСПЕРТНИХ ВИХІДНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Особливості соціальної ситуації розвитку підлітків, їх автономність, що зростає, вияви типових підліткових реакцій емансипації, групування, прояви акцентуацій характеру, складнощі адаптації, вікова незрілість контролюючих систем ще не сформованої особистості, особливості емоційно-вольової сфери, які можуть зробити дітей беззахисними перед впливом інших осіб – ось неповний перелік причин, які призводять до того, що підлітки значно частіше, аніж більш молодші діти, стають учасниками кримінального провадження (потерпілими, свідками, підозрюваними). Зміни в соціальних умовах життя, зумовлені війною: вимушені переселення людей, порушення структури багатьох родин, погіршення економічних умов, зменшення доступу до of-line навчання, яке порушує соціальну ситуацію розвитку дітей, підсилюють ризики для підлітків, вони частіше стають жертвами насилля і самі вчиняють дії, які не відповідають вимогам закону.

Показання підлітків, подані в ході розслідування кримінального провадження, часто стають ключовими доказами (особливо часто у провадженнях, розпочатих за фактами сексуального насильства), отже, потребують оцінювання. Розуміння практиками правозастосування психологічних детермінант поведінки дитини часто є передумовою встановлення елементів суб'єктивного складу злочину, інформацією, необхідною для вибору способу впливу на дитину та корегування її поведінки.

Підручники з криміналістики, розкриваючи тему тактики проведення допитів дітей, подають окремі уривчасті відомості про вікові особливості підлітків: вплив на їхні психологічні особливості «гормонального вибуху», дратівливість, некерованість, вияви негативізму щодо дорослих і соціальних норм, підвищена агресивність, яка супроводжується негідними вчинками, низькою самооцінкою та відкритістю перед зовнішніми впливами [1], «почуття дорослості», імпульсивність, швидка зміна настрою, негативізм [2]. Автори підручника з кримінології указують, що підлітки, які перебувають у конфлікті із законом, найчастіше мають ослаблення відчуття сорому, байдуже ставлення до переживань інших, нестриманість, грубість, брехливість, несамокритичність, невірноваженість, пихатість, упертість, агресивність, звички, схильності й стійкі стереотипи антигромадської поведінки [3]. Такі умовиводи не повною мірою відповідають науковим даним вікової психології, мало що дають для встановлення контакту із дитиною і досягнення цілей правосуддя, дотримання принципів правосуддя, дружнього до дитини, серед яких необхідність врахування вікових особливостей дітей задля забезпечення розслідування, дотримання принципу найкращих інтересів дитини [4].

Прояснення в ході експертного судово-психологічного дослідження явищ психологічної природи щодо вікових особливостей підлітка, рівня його розвитку, причин поведінки, психологічних особливостей реконструктивної діяльності допомагають практикам правозастосування оцінити показання дитини, установити причини її поведінки, встановити факти, важливі для встановлення юридичних критеріїв, необхідних для прийняття рішень у справі. Тож частота призначення судових психологічних експертиз щодо підлітків з різним процесуальним статусом зростає.

Однією з необхідних умов дотримання принципів експертного дослідження, виконання завдань судової експертизи є висока якість і достатній для проведення дослідження й формулювання висновків обсяг вихідних даних.

Ми виходимо з розуміння вихідних даних для проведення судової психологічної експертизи як сукупності інформації, яка є необхідною і достатньою для формування завдань експертного дослідження, визначення сукупності методів його проведення й реалізації дослідження [5].

Виходячи з такого розуміння, носіями вихідних даних для проведення судової психологічної експертизи щодо неповнолітнього є: документ про призначення експертизи, який містить суттєві відомості про ситуацію делікту й завдання дослідження; документи, які містять інформацію про біографію, умови розвитку й діяльність підлітка в юридично значущій ситуації; результати експертного обстеження дитини.

Вимоги до документа про призначення експертизи подані у відомчих нормативних документах [6; 7]. Водночас формулювання питань залежить від задач доказування, завдання, яке стоїть перед слідчим. Судовий експерт-психолог, розуміючи юридичне значення експертизи, може надати особі, що призначає експертизу, допомогу у формулюванні питань, які будуть поставлені на вирішення експерта.

Документами-носіями інформації про дитину й умови її виховання є офіційні біографічні документи; оцінки спеціалістів щодо умов і рівня її психічного розвитку; оцінки спеціалістів (педагогів, психологів, працівників соціальних служб) щодо умов і рівня психічного розвитку неповнолітнього; показання родичів, знайомих, ровесників дитини про умови її життя, рівень розвитку й поведінку; малюнки, твори чи інші продукти діяльності дитини або їх фото. Документами про юридично значущу ситуацію й діяльність у ній підлітка є також протоколи слідчих дій (і додатки до них) учасників провадження й документи, які містять об'єктивні ознаки делікту: протоколи огляду місця події, чеки, звіти банків, висновки експертів (судово-медичні, судово-психіатричні та інші).

Останнім часом смартфони чи планшети мають практично всі підлітки, спілкування в соціальних мережах і месенджерах значною мірою замінило безпосередню взаємодію й практично повністю витіснило спілкування за допомогою текстів на папері, публікації в соцмережах стали одним із поширених засобів самовираження. Зміни, які принесли пандемія коронавірусу, повномасштабне вторгнення РФ в Україну призвели до ще більшого «занурення» людей, зокрема дітей в on-line простір. Відомі випадки вербування дітей спецслужбами ворога, агресивна маркетингова поведінка on-line казино призводить до збільшення кількості людей, що мають ігрову залежність.

У таких умовах надважливим джерелом інформації про дитину, її поведінку в юридично значущій ситуації є документи, отримані під час слідчих дій з електронних пристроїв, якими користується дитина. Це тексти неповнолітнього, його переписки, публікації в соціальних мережах, активність у Telegram каналах (зокрема й на сайтах знайомств), записки, щоденники, звуко-, фото- чи відеофіксація діяльності підекспертного чи його взаємодії з іншими людьми, інформація, зафіксована в папках «Збережені», «Вибране» тощо: словесні тексти, звукові чи відео звернення, монологи, послання, історія пошукових запитів браузера.

Для того щоб інформація з гаджетів могла бути використана в межах експертизи, вона має бути відібрана й зафіксована належним суб'єктом у процесуальному порядку й долучена до матеріалів кримінального провадження (справи), авторство текстів, анкетні дані осіб, чиє мовлення зафіксоване у звукових чи відеофайлах, осіб, які зафіксовані на фото чи відеозаписах повинні бути установлені в процесуальному порядку. Цінними джерелами інформації про діяльність підекспертного можуть бути й висновки експертів за результатами проведення комп'ютерно-технічних експертиз.

Цінність інформації, що міститься в гаджетах, у нинішніх соціальних умовах, коли діти частково або повністю навчаються дистанційно, педагоги

володіють малим обсягом інформації про них; батьки мають значну зайнятість або хтось із них перебуває у війську; частина друзів-ровесників перебувають в інших регіонах чи за кордоном, – в умовах війни, що триває, лише збільшується.

Частину вихідних експертних даних експерт-психолог здобуває безпосередньо в ході обстеження дитини, застосовуючи методи психології. Воно має бути проведеним з урахуванням вікових особливостей дитини й виявляти основні ознаки її психічного розвитку в когнітивній, емоційно-вольовій сферах, сфері особистості й індивідуальності (характеру, типу вищої нервової діяльності, здібностей), відповідати принципам правосуддя, дружнього до дитини й етики психолога [4; 8; 9]. Експертне обстеження складається з експериментально-психологічного обстеження та структурованого інтерв'ю, яке умовно поділяється на бесіду щодо біографії дитини і юридично значущої ситуації.

Список використаних джерел

1. Маркус В. О. Криміналістика. Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с. С. 377.
2. Криміналістика. Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.
3. Криминологія: Підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.
4. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, і пояснювальна записка. Видавництво Ради Європи. URL: <http://book.coe.int>. Дата звернення: 21.02.2023.
5. Сліпещ О. О. Щодо поняття «Вихідні дані» для проведення судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. 360 с. С. 278-279.
6. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 17.07.2017 за № 1024/30892.
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. Дата звернення: 18.11.2024
8. Зелені кімнати : рекомендації до обладнання / Н. П. Бочкор, О. В. Даценко, К. Б. Левченко та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 28 с.
9. Етичний кодекс психолога. Електронний ресурс. URL: https://upsihologa.com.ua/etychnyi_kodeks_psyhologa. Html (дата звернення: 18.11.2024).

Словінський Віталій,

кандидат технічних наук, завідувач
відділу забезпечення діяльності
центру Черкаського НДЕКЦ МВС

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ – ОДИН ІЗ КРОКІВ ДО МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Міжнародне співробітництво в галузі криміналістики та судової експертизи є важливим елементом боротьби зі злочинністю, особливо в умовах глобалізації та зростання транскордонних злочинів. Розвиток технологій, інтеграція країн у міжнародні організації та обмін досвідом сприяють ефективному розслідуванню злочинів та вдосконаленню методів судової експертизи. До міжнародного співробітництва можна віднести:

Обмін криміналістичною інформацією – інформаційні системи, такі як база даних ДНК CODIS або AFIS (автоматизована система відбитків пальців), – сприяють швидкому ідентифікуванню злочинців.

Спільні розслідування – країни співпрацюють у межах міжнародних слідчих груп для розкриття складних злочинів, таких як торгівля людьми, тероризм і наркоторгівля.

Навчання та підвищення кваліфікації експертів, організація міжнародних конференцій, стажувань та курсів дозволяє експертам обмінюватися досвідом та впроваджувати найкращі практики у своїй діяльності.

Гармонізація методів судової експертизи – запровадження міжнародних стандартів, таких як ISO/IEC 17025 для криміналістичних лабораторій, підвищує достовірність та надійність судово-експертних досліджень.

З кожним роком зростає кількість криміналістичних лабораторій, які впроваджують ISO/IEC 17025. Подальший розвиток у цій сфері включає використання новітніх технологій, таких як автоматизований аналіз ДНК та штучний інтелект у криміналістиці, підвищення рівня міжнародної співпраці для спрощення взаємного визнання експертиз, подальшу інтеграцію з іншими стандартами якості, такими як ISO 9001, для покращення управлінських процесів.

Міжнародні стандарти у сфері судово-експертної діяльності відіграють важливу роль у забезпеченні достовірності, якості та надійності криміналістичних досліджень. Одним із ключових стандартів є ISO/IEC 17025, який визначає загальні вимоги до компетентності лабораторій, що здійснюють випробування та калібрування. Впровадження цього стандарту сприяє підвищенню довіри до результатів експертиз та їх міжнародному визнанню.

ISO/IEC 17025 – це міжнародний стандарт, який встановлює вимоги до технічної компетентності лабораторій, що проводять випробування та калібрування. Він охоплює:

вимоги до управління якістю лабораторій;

вимоги до технічної компетентності персоналу;

визначення методів випробувань та калібрування;
контроль вимірювального обладнання;
забезпечення простежуваності вимірювань.

Цей стандарт є особливо важливим для криміналістичних лабораторій, оскільки забезпечує об'єктивність і точність отриманих результатів, що можуть бути використані в судових процесах.

Криміналістичні лабораторії по всьому світу поступово впроваджують ISO/IEC 17025, що включає:

стандартизацію методик аналізу – розробка та впровадження валідованих процедур аналізу ДНК, балістики, трасології тощо;

кваліфікацію персоналу – навчання експертів та постійний моніторинг їхньої компетентності;

управління якістю – внутрішній контроль за достовірністю результатів, участь у міжлабораторних тестуваннях;

документування процесів – ведення чітких записів про всі етапи дослідження, що дозволяє перевіряти достовірність експертизи.

Упровадження стандарту має низку переваг таких як: міжнародне визнання результатів експертиз – результати досліджень акредитованих лабораторій визнаються в різних країнах; зменшення ймовірності судових помилок – стандартизовані методики підвищують точність аналізів; підвищення ефективності роботи – покращення управління лабораторіями та оптимізація процесів експертизи; довіра суспільства до криміналістичних досліджень – забезпечення прозорості та достовірності експертних висновків.

Незважаючи на значні переваги, існують певні труднощі в реалізації стандарту: висока вартість акредитації – процес сертифікації вимагає значних фінансових витрат на обладнання, навчання персоналу та аудит лабораторії; тривалість процесу впровадження – адаптація лабораторій до вимог стандарту може займати кілька років; різні рівні підготовки фахівців – необхідність проведення додаткових тренінгів та перевірок компетентності експертів.

Запровадження міжнародного стандарту ISO/IEC 17025 у криміналістичних лабораторіях є важливим кроком до забезпечення високої якості та надійності експертиз. Хоча процес акредитації є складним і дороговартісним, він приносить значні переваги, такі як підвищення довіри до судових досліджень, зниження ризику помилок та визнання результатів експертиз на міжнародному рівні. Упровадження стандарту сприяє розвитку криміналістичної науки та підвищенню ефективності правосуддя у всьому світі.

Список використаних джерел

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій. На заміну ДСТУ ISO/IEC 17025:2017 (ISO/IEC 17025:2017, IDT) ; чинний від 01.01.2021. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2020. 23 с.

Смерницький Дем'ян,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу науково-методичної
роботи лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-
експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС

Тригубенко Марина,

кандидат юридичних наук, старший
дослідник, старший науковий
співробітник відділу спеціальної
підготовки та підвищення кваліфікації
судових експертів лабораторії
науково-організаційного
забезпечення судово-експертної
діяльності ДНДЕКЦ МВС

СУБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ МЕТРОЛОГІЇ

Досліджуючи питання діяльності суб'єктів експертизи у сфері метрології, зазначимо, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» метрологічна діяльність – це діяльність, пов'язана із забезпеченням єдності вимірювань, а метрологія – наука про вимірювання та їх застосування.

Метрологічна система України створює необхідні засади для забезпечення єдності вимірювань у державі. Основним завданням цієї системи є в тому числі здійснення фундаментальних і прикладних досліджень та наукових розробок у сфері метрології та метрологічної діяльності [1].

Із наведеного можна зробити висновок, що метрологія є елементом наукової та науково-технічної діяльності, а метрологічна діяльність спрямована на здобуття нових наукових знань у сфері, пов'язаній із забезпеченням єдності вимірювань. Адже відповідно ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження, в той же час як науково-технічна діяльність – наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки [2].

Наукова і науково-технічна експертиза згідно зі ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» – це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [3].

Відповідно до ст. 4 Закону [3] суб'єктами наукової і науково-технічної експертизи є замовники, організатори експертизи, а також експерти.

До сфери законодавчо регульованої метрології відповідно ст. 3 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» належать такі види діяльності: забезпечення захисту життя та охорони здоров'я громадян; контроль якості та безпечності харчових продуктів і лікарських засобів; контроль стану навколишнього природного середовища; контроль безпеки умов праці; контроль безпеки дорожнього руху та технічного стану транспортних засобів; топографо-геодезичні, картографічні та гідрометеорологічні роботи, роботи із землеустрою; торговельно-комерційні операції; обчислення сум податків і зборів, податковий та митний контроль; роботи, пов'язані з визначенням параметрів будівель, споруд і території забудови; роботи із забезпечення технічного захисту інформації згідно із законодавством; роботи з використання апаратури глобальних супутникових навігаційних систем; роботи, що виконуються за дорученням органів досудового розслідування, органів прокуратури та судів; реєстрація національних і міжнародних спортивних рекордів [1].

Як бачимо з наведеного, законодавчо регульовані види діяльності у сфері метрологічного забезпечення по своїй суті є переважно контрольними або містять у своєму складі роботи щодо визначення відповідних параметрів чи вимірювань. Тобто можна стверджувати, що всім роботам притаманні елементи експертної діяльності й вони засновані на проведенні певних видів експертиз.

Суб'єкти, які проводять зазначені експертизи, входять до Метрологічної системи України. Так, Метрологічна система України включає: національну метрологічну службу; навчальні заклади, науково-дослідні установи, організації, що поширюють знання та досвід у сфері метрології та метрологічної діяльності [1].

До національної метрологічної служби згідно зі ст. 9 Закону належать: центральні органи виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду; наукові метрологічні центри; державні підприємства у зазначеній сфері; Служба єдиного часу і еталонних частот, Служба стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів, Служба стандартних довідкових даних про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів; метрологічні служби центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, підприємств та організацій; органи з оцінки відповідності засобів вимірювальної техніки та повірочні лабораторії [1].

Усі визначені суб'єкти є суб'єктами експертної діяльності у сфері метрологічного забезпечення.

Замовниками наукової і науково-технічної експертизи у сфері метрологічного забезпечення можуть виступати: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду; інші державні органи й органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, громадяни, заінтересовані в проведенні такої експертизи.

До організаторів наукової та науково-технічної експертизи у сфері метрологічного забезпечення належать: наукові метрологічні центри; державні підприємства, які належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології та метрологічної діяльності; Служба єдиного часу і еталонних частот, Служба стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів, Служба стандартних довідкових даних про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів; метрологічні служби центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, підприємств та організацій; органи з оцінки відповідності засобів вимірювальної техніки та повірочні лабораторії.

Експертами у сфері метрологічного забезпечення є висококваліфіковані фахівці зазначених вище суб'єктів експертної діяльності, які мають спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу.

Враховуючи наш висновок, що метрологія є елементом наукової та науково-технічної діяльності, а також визначення наукової і науково-технічної експертизи, встановлені Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу», спробуємо визначити види таких експертиз.

До науково-технічної експертизи у зазначеній сфері метрологічної діяльності, на наш погляд, згідно із Законом України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [1] можна віднести такі повірки як:

повірка засобів вимірювальної техніки – сукупність операцій, що включає перевірку та маркування та/або видачу документа про повірку засобу вимірювальної техніки, які встановлюють і підтверджують, що зазначений засіб відповідає встановленим вимогам;

експертна повірка засобів вимірювальної техніки, яка проводиться в разі виникнення спірних питань щодо метрологічних характеристик, придатності до застосування і правильності експлуатації засобів вимірювальної техніки;

інспекційна повірка засобів вимірювальної техніки, яка проводиться під час здійснення метрологічного нагляду;

періодична повірка засобів вимірювальної техніки, що проводиться протягом періоду експлуатації засобів вимірювальної техніки через встановлений проміжок часу (міжповірочний інтервал);

позачергова повірка засобів вимірювальної техніки, що проводиться за потреби заявника пересвідчитися в придатності засобів вимірювальної техніки до застосування або в разі пошкодження відбитка повірочного тавра, а якщо таке тавро не передбачено – у разі втрати свідоцтва про повірку.

Крім того, у сфері метрології експертною діяльністю ми вважаємо калібрування – сукупність операцій, за допомогою яких за заданих умов на першому етапі встановлюється співвідношення між значеннями величини, що забезпечуються еталонами із притаманними їм невизначеностями вимірювань, та відповідними показами із пов'язаними з ними невизначеностями вимірювань, а на другому етапі ця інформація використовується для встановлення співвідношення для отримання результату вимірювання з показу, а також повторну перевірку, що проводиться для встановлення факту усунення порушення метрологічних вимог, наведених у відповідному приписі.

Ознаки експертизи має процес вимірювання. Вимірюванням вважається процес експериментального визначення одного або кількох значень величини, які можуть бути обґрунтовано приписані величині.

Такі ознаки притаманні й оцінці відповідності. Оцінка відповідності законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки вимогам технічних регламентів проводиться в разі, коли це передбачено відповідними технічними регламентами. Її проводять виробники цих засобів, призначені органи з оцінки відповідності, та інші суб'єкти, визначені у відповідних технічних регламентах або передбачених ними процедурах оцінки відповідності, а порядок проведення встановлюється технічними регламентами та іншими нормативно-правовими актами [1].

Підбиваючи підсумки за результатами аналізу законодавства у сфері метрологічної діяльності та експертизи, можна стверджувати, що до науково-технічної експертизи в зазначеній сфері варто віднести низку повірок, калібрування, повторну перевірку, вимірювання та оцінку відповідності.

Зважаючи на те, що метрологія – наука про вимірювання та їх застосування, до наукової експертизи ми відносимо експертизу, яка проводиться під час виконання науково-дослідних робіт у зазначеній сфері, дослідження та аналізу наукових здобутків, їх ефективності при запровадженні у практичну діяльність, ефективності методів проведення наукових досліджень, а також під час дослідження відповідних вимірювань і способів їх застосування.

Список використаних джерел

1. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 5 червня 2014 року № 1314-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 30, ст. 1008.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, ст. 25.
3. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 9, ст. 56.

Сова Олексій,

завідувач відділу судової експертизи
№ 3 (м. Нікополь) лабораторії судової
експертизи (м. Кривий Ріг)
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

ВИСОКОЯКІСНЕ ПІДРОБЛЕННЯ ВІДБИТКІВ ПЕЧАТОК І ШТАМПІВ ШЛЯХОМ НАНЕСЕННЯ (ВІДТВОРЕННЯ) СТРУМИННИМИ ПРИНТЕРАМИ

Печатки та штампи активно використовуються в різних сферах діяльності і є поширеними засобами засвідчення документації, а отже можуть стати об'єктом зловживань з боку підроблювачів. Їх часто застосовують для підтвердження справжності документів. Саме тому аналіз і дослідження пристроїв для нанесення

відбитків, а також самих відбитків печаток і штампів, є звичною практикою судових експертів під час перевірки автентичності спірної документації.

Сучасні технології струминного друку з використанням комп'ютерної техніки та периферійних пристроїв – принтерів, яка перебуває у вільному продажі, дозволяють досить легко створювати підроблені відбитки печаток і штампів, що є ідеальним інструментом для цього завдяки простоті використання й низькій вартості. Відрізнити зазначені підроблені відбитки від оригіналів людині без спеціальних навичок і неозброєним оком важко. Для судових експертів у сфері технічного дослідження документів здебільшого це завдання є досить легким, зважаючи на сукупність ознак, із яких одна із суттєвих – штрихи знаків, утворені численними хаотично розташованими різнокольоровими крапками, які перекривають одна одну. Кольорове зображення під час струминного друку формується краплями рідкої фарби із системи сопел, кількість яких варіюється на один картридж. У більшості струминних принтерів використовується чотирикольорова розкладка, у яку входять пурпурна, блакитна, жовта та чорна фарби, які й відтворюють основний потрібний колір зображення. Отже, за потреби відтворення однокольорового зображення відбитків печаток і штампів воно буде формуватися з крапками інших кольорів (рис. 1).

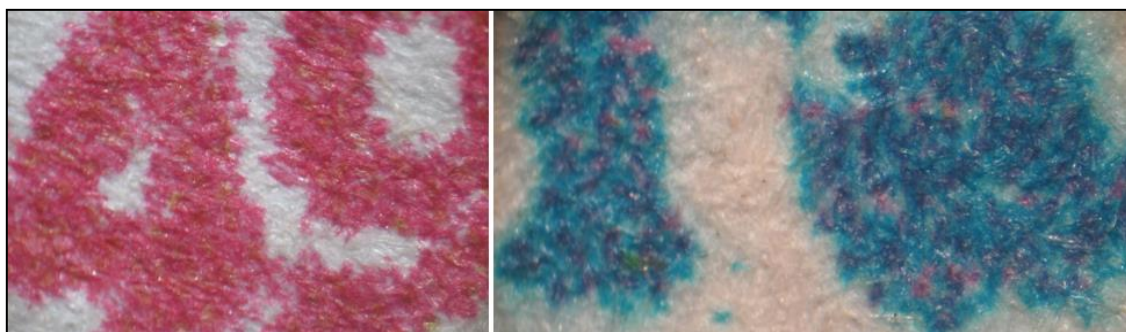

Рис. 1. Збільшені фрагменти відбитків штампів у документі, нанесених (відтворених) із використанням принтера зі струминно-крапельним способом відтворення зображення

Для засвідчення документації відбитками печаток і штампів зазвичай використовується контактний спосіб нанесення з використанням посвідчувальної друкарської форми – кліше печаток і штампів, а також штемпельна фарба одного кольору або з комбінуванням відображень різних кольорів (рис. 2).

Рис. 2. Збільшені фрагменти відбитків печаток у документі, нанесених контактним способом посвідчувальною друкарською формою штемпельною фарбою

Отже, за таких умов у разі підроблення зображень стандартними струминними принтерами з різнокольоровою розкладкою розрізнити та встановити спосіб нанесення відбитків печаток і штампів для судових експертів не становить труднощів.

Також завдяки різниці в хімічному складі фарби до принтерів і штемпельної фарби можливе їх фізико-хімічне розрізнення різними методами аналізу фарби.

Проте технологія струминного друку за допомогою сопел значно просунулась уперед – сучасні принтери здатні створювати дуже точні й детальні зображення, що робить надруковані відбитки ще більш досконалими.

Із появою та широким використанням сумісних сторонніх картриджів, тобто картриджів, які вважаються витратними матеріалами і випускаються сторонніми компаніями для заміни оригінальних картриджів від виробників самих принтерів, стало можливим друкувати як чистими кольоровими фарбами (наприклад, чорним чи червоним, блакитним тощо), так і навіть штемпельною фарбою для печаток і штампів за допомогою струминних принтерів.

Для ілюстрування якості друку зображення відбитка штампа із використанням звичайного принтера зі струминно-крапельним способом відтворення зображення було проведено експеримент, під час якого всі чотири картриджі заповнювалися фарбою одного чорного кольору і було проведено друк. Мікроструктура штрихів отриманого відтвореного зображення відбитка штампа порівнювалося зі штрихами відбитка штампа, нанесеного контактним способом посвідчувальною друкарською формою штемпельною фарбою (рис. 3).

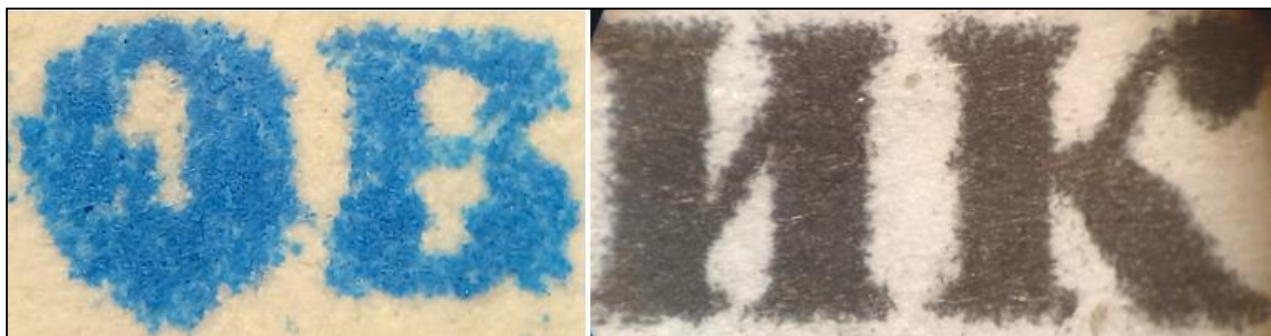

Рис. 3. Збільшені фрагменти: зліва – відбитка штампа, нанесеного контактним способом посвідчувальною друкарською формою штемпельною фарбою; справа – відбитка штампа, надрукованого (відтвореного) із використанням звичайного принтера зі струминно-крапельним способом відтворення зображення із заповненням усіх чотирьох картриджів однією фарбою чорного кольору

Порожні сумісні картриджі можна заповнювати будь-якою фарбою, включно з фарбою для печаток і штампів (штемпельною фарбою), і використовувати для друку, якщо рідина не забиває сопла (або доти, доки рідина не заб'є сопла). Як наслідок, аналіз фарби та виявлення підроблених відбитків печаток стали ще більш складним завданням. Такі підробки становлять серйозну загрозу для правильного висновку в судовій експертизі документів, тож судовим експертам у цій сфері потрібно бути максимально уважними й дуже обережно робити висновки стосовно способу нанесення відбитків печаток і штампів у спірному документі. Особливо складним є аналіз і розрізнення відбитків печаток і штампів, надрукованих струминними принтерами у високоякісному режимі з

використанням фарби для печаток і штампів (штемпельної фарби), оскільки фарба так само просочується у структуру паперу й за мікроскопічною структурою штрихи дуже схожі на нанесені вручну контактним способом посвідчувальною друкарською формою, а фізико-хімічне розрізнення різними методами аналізу фарби в таких випадках неефективне [3].

Технологія струминного друку постійно вдосконалюється, що створює потенційний виклик для існуючих методів дослідження.

Список використаних джерел

1. Будова та принцип дії струменевих принтерів. Урок / [Пастернак А. П.]. [Електронний ресурс] // Національна освітня платформа Всеосвіта. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/lesson/budova-ta-pryntsyv-dii-strumenevykh-prynteriv-324592.html>
2. Tianle Cao, Zijing Yang, Hao Zhang, Yiming Wang. Inkjet printing quality improvement research progress: A review. *Heliyon*, Volume 10, Issue 10, 2024, e30163.
3. Yi-Min Tao, Hao Tang, Xu Yang, Xiao-Hong Chen. Assessment of high-quality counterfeit stamp impressions generated by inkjet printers via texture analysis and likelihood ratio. *Forensic Science International*, Volume 344, 2023, 111573.

Солодовніков Ігор,

завідувач відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій
Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІКОН, ЇХ АТРИБУЦІЯ У ПРОВЕДЕННІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

У дослідженнях сакрального народного малярства, зокрема ікон, важливими є атрибуція цих творів та встановлення автентичності. Для експерта існує низка проблем, пов'язаних саме з такими дослідженнями. Слід виділити основні з них: встановлення технічних прийомів іконопису, особливостей манери письма автора; віднесення творів до певного осередку, школи, регіону; визначення назви, періоду створення та інше.

Народна ікона (хатня ікона) – це особливе духовно-сакральне та мистецьке явище, масове й унікальне за глибиною витоків та фольклорно-християнським характером іконографії в українській культурі. Вона є відображенням народного менталітету та сакральної домінанти, яка визначила світоглядні настанови українців. Народна ікона є гомологічно спорідненим чинником сільського середовища: саме воно сформувало якісні риси народної ікони, її виразність, її своєрідність [6, с. 27].

І в дохристиянські, й у християнські часи існувала гостра потреба оберігати своє житло, родину від нечистої сили. З появою народних (хатніх) ікон у кінці XVIII століття дохристиянські обереги ще протягом тривалого часу співіснували

поруч з ними, утворюючи систему сакральних символів і формуючи стійкі народні художні традиції [1, с. 85].

Можна сказати, що народні ікони відрізнялися від канонічних наївним трактуванням образів святих, спрощеною іконографією, умовністю та декоративністю. Така стилістика гармонійно вписувалась в хатнє середовище, а «образи» були ближчими для звичайних людей. Народна ікона вирізняється своєрідністю естетичних поглядів, відображає національну свідомість народу, соціальні та психологічні настрої, радість і драматизм. Визначення «народна ікона» має більш узагальнювальний зміст, що включає в себе і хатню ікону. Хатня ікона має свої невеликі розміри. Найпоширенішими були ікони із зображенням Ісуса Христа, Богородиці, а також святих Миколая, Варвари, Параскеви, Катерини, Юрія Змієборця, Пантелеймона Цілителя, архістратига Михаїла, архангела Гавриїла. Популярними були такі сюжети: «Недремне око», «Благовіщення», «Коронування Богородиці», «Різдво», «Трійця» та інші. Іноді люди замовляли зобразити святих, схожих на членів їхньої родини. Тому риси обличчя святих на народних іконах часто нагадують типову зовнішність українців. Це неодноразово зазначали дослідники української народної ікони. Крім того, маляри на прохання замовника могли розміщувати одразу кілька сюжетів або кількох святих на одній іконі. Така ікона виходила дешевшою, оскільки на неї йшло менше матеріалу. Також унікальним явищем для української народної ікони було зображення квітів на образах, які символізували Рай. Народні ікони були невід'ємною частиною інтер'єру української хати, вони відігравали як релігійну, так і декоративну функцію в хаті. Люди називали їх «богами» або «образами». За традицією, в оселі було від шести до десяти ікон.

Народні майстри переважно використовували клеєві ґрунти, які мали спрощені рецепти приготування, рідко користувалися левкасними. Більшість ікон писали на вільхових, липових, соснових, рідше ялинкових дошках або на домотканому полотні. Серед основних прийомів нанесення фарби на поверхню (дошку, полотно) можна виділити такі: підмальовок, прописування, лесування, напівлесування, пастозний мазок, переривання кольору або сухий пензель, набивка пензлем, розтирка та інші.

Для обробки використовували ручний столярний інструмент, який іноді залишав на поверхні дошки характерні заглибини. Для проклейки основи брали рослинний клей, який клали тонким шаром, що не приховував фактури дерева і слідів обробки дерева. Саме це робило ікону своєрідною, стало одним із чинників її художньої мови. У результаті поєднання фактури деревини і нанесених кольорових плям шаром рідкої фарби та слідів обробки у вигляді довгих вертикальних смуг, що проступають крізь лакофарбове покриття, утворюється своєрідна орнаментальна гра, що створює декоративно-орнаментальний образ ікони. Така техніка притаманна саме іконам масового виробництва, написаних цеховими ремісниками-кустарями з метою створення «дешевих», доступних усім ікон на продаж. Такі ікони були взірцями для сільських і провінційно-міських іконописців.

Інший тип ікон писали більш професійні іконописці, здебільшого на замовлення, на ретельніше оброблених дошках, що ґрунтувалися олійно-

крейдовою, схожою на левкас масою. Вони мали більш складний сюжет, інший рівень виконання образів богів, базувалися на індивідуальній професійності майстра, на його хисті і смаку. Хатні ікони лаконічні й оригінальні, яскраві, площинні, з характерною зміною пропорцій постатей і ликів святих, експресивні, схематичні, асиметричні, мають площинно-декоративне трактування іконографічної схеми, стилізації форми. Українська народна ікона щодо характеру своєї декоративності, образної мови, основних сюжетних уподобань пов'язана із сільським храмом та селянською хатою [6, с. 59].

Писані на грубо оброблених дошках з формально наочними виявами декоративності, ритмопластичних чинників, орнаментальності, які виражають образну сутність народного сприйняття духовних цінностей і гуманістичних життєвих основ, важливою часткою яких є православна віра та обрядово-празничні дієства, історично пов'язані з давніми космологічними уявленнями про світ природи і людини – такі ікони умовно названі імітаційними [6, с. 93].

Центри народного іконопису почали з'являтися та розвиватися у XVII–XVIII ст. Із середини XIX ст. на теренах Західної України поширюється також народна ікона на склі. У XIX ст. діяло вже понад півсотні осередків народного іконопису.

У середньовічному українському живописі народний напрям почав формуватися вже з XV ст., у XVI ст. відбувся значний розквіт народного мистецтва, чого не спостерігалось в попередні епохи. Проте народна ікона як явище почала формуватися ще у XV ст., масово заповнюючи творами провінційні церкви. По-перше, на виникнення народного напрямку в іконописі посприяв той факт, що у XVI ст. іконопис виходить за межі монастирського середовища. Народні іконописці починають створювати ікони переважно для «домашніх вітарів». Такі ікони відзначаються спрощеною іконографією, наївним трактуванням образів святих і декоративністю. Це своєю чергою визначає відхід від візантійських традицій. У XVII–XVIII ст. український народний іконопис став поширеним явищем [2, с. 21], а в XVIII ст. в іконах з'являються такі характерні особливості, яких не було раніше в аналогічних пам'ятках іконопису. Це стосується посилення фольклорного звучання образів, більш тісного зв'язку з реальним життям, який зумовлює появу в народних іконах багатьох побутових елементів, посилення декоративності, барвистості народних ікон, проникнення в них стилістики світського «високого» мистецтва, зокрема мистецтва бароко [2, с. 22]. Стиль бароко, який почав розвиватися в Україні з початку XVII ст., привніс у народну ікону експресію, яскравість фарб, багатство вбрання святих. Однак стиль західноєвропейського бароко з його загостренням пристрастей, крайньою духовною напругою все ж входить в українську культуру і під впливом народної традиції затихає, втихомирюється, стає спокійнішим, перетворюючись на духовну «лірику» [2, с. 151].

Особливістю функціонування народного напрямку в іконописі у XVII–XVIII ст. була відсутність державного контролю з боку православної церкви. Адже з середини XIV – середини XVII ст. Україною почали правити литовці, поляки, тобто католики [2, с. 28]. Цей соціальний фактор став однією з найважливіших причин розповсюдження народного іконопису. У період після Люблінської унії

1569 року і Берестейської – 1596 року в Україні набуває важливого значення народна ікона, інтенсивний розвиток якої був спричинений захистом іконопису східного обряду і неприйняттям західноєвропейських впливів [3, с. 117].

Важливим фактором побутування народного мистецтва у XVII ст. стали умови економічного розвитку України, завдяки яким сформувалися взаємодії місцевої («високої») і сільської («народної») культури. На розповсюдження народних ікон і сюжетів до них мала вплив народна гравюра, яку в численній кількості привозили з Австрії, Румунії, Словаччини, Польщі тощо, а також олеографічні образи святих, які поширюються в Україні наприкінці XIX ст., і фотокартки із релігійними мотивами – на початку XX століття. У народних (хатніх) іконах відчувається західноєвропейський вплив. Один із факторів, який вплинув на формування народної (хатньої) ікони, було таке явище, як народна картина, котра тяжіла до фольклорно-національних мотивів і по-дитячому наївно трактувала образи. Народна картина XVIII–XX ст. у своєму побутуванні була тісно пов'язана з іконописом і, як результат, ікона подекуди втрачала іконописну стилістику, наближаючись до народної картини. Про це свідчить і той факт, що в XX ст. образи вже почали розвішувати не лише на покуті, а й на стінах – як народні картини. З XVII століття народні малярі індивідуалізували не лише побутово-жанрові сцени, а й святих стали змальовувати портретно схожими на родичів, сусідів тощо. З кінця XVI століття не лише типи облич, візерунки, а й цілі постаті чи групи переносяться в ікону з навколишнього життя [4, с. 49]. Народні ікономалярі (кустарі) для створення ікон керувалися Святим Письмом, апокрифічною літературою, за взірць їм слугувала друкована продукція, яка містила західноєвропейське трактування іконописних схем, та ікони масового виробництва, написані цеховими ремісниками-кустарями з метою створення доступних усім ікон на продаж. Професійні майстри (ремісники) користувалися різними оригіналами, зокрема такими як Строганівський, Большаківський, Сийський, Гур'янівський та інші [5, с. 75], також взірцями Лицьових святих [5, с. 76] і візантійським підручником з іконопису «Єрмінія» Діонісія із Фурни.

На відміну від ікони, написаної православним професійним живописцем, сюжет якої зображено в іншому від селянського просторі, народна ікона перебуває в реальній просторовій площині та потребує для свого змістовного виявлення спорідненої уваги. Тому й образи святих схожі на людей реальних, набувають рис людяності, виявляють здатність до умовного діалогу. Селянське мистецтво спрямоване не для споглядання, воно не є естетично-оцінюючим. За розповсюдженими типами народні ікони є:

вінчальні Христа і Богородиці;

іменні або мірні ікони – ікони святих, чиї імена носять члени сім'ї. Мірна ікона пишеться на народження немовляти із зображенням на повний зріст святого покровителя відповідно до імені новонародженого, яке йому дають при хрещенні. Довжина мірної ікони строго відповідає зросту новонародженого. Такий молитовний образ дарувався дитині в день хрещення. В іменній іконі також пишеться святий покровитель, але довільного розміру;

сімейні ікони – це ікони із зображенням іменних святих усіх членів сім'ї. Зазвичай крім зображень покровителів на ній пишуть Ангела Хранителя чи в

небесах Господа Вседержителя, який благословляє святих заступників родини, чи Богородицю, котра вкриває покровом. Сімейна ікона – це не лише частина родової спадщини, що передається від покоління до покоління, а й передусім святиня, що єднає всіх членів сім'ї та об'єднує їх Духом Святим. Духовна сила сімейної ікони полягає в її соборності, адже читаючи перед нею молитви, кожен член сім'ї молиться не лише за себе, але й за своїх батьків, дітей, близьких;

ікони заступників професій, що особливо шануються в родині;

празникові ікони, з якими пов'язані родинні свята.

Отже, для експерта важливим є встановлення особливостей стилістики, техніки виконання творів народного сакрального іконопису, для того щоб правильно визначити їх автентичність та атрибуцію під час проведення досліджень.

Список використаних джерел

1. Словник українського сакрального мистецтва / редкол.: [М. Є. Станкевич], С. Боньковська, Р. Василик, Л. Герус ; Ін-т народознавства Національної академії наук України. Львів : Друк ПТВФ Афіша, 2006. 288 с.
2. Попова Л. М. Народная иконопись Украины XIX века : дис. кандидата искусствоведческих наук: 07.00. 12 «История искусства. Л., 1985. 194 с.
3. Кравченко Н. І. Секуляризація релігійного живопису в Україні другої половини XVII–XIX ст. : дис. кандидата мистецтвознавчих наук: 17.00.05 / Наталія Іванівна Кравченко. Львів, 2007. 181 с.
4. Білецький П. Скарби нетлінні. Українське мистецтво у світовому художньому процесі. Київ : Мистецтво, 1974. 192 с.
5. Монахия Иулиания (Соколова). Труд иконописца / монахия Иулиания (Соколова). Бровары : ЗАО «Броварская типография», 2005. 158 с. (+ приложения).
6. О. Найдено. Народна ікона Середньої Наддніпрянщини. Київ : ЗАТ «Книга», 2009. 543 с.
7. Осадча О. А. Походження української хатньої ікони. *Наукові дослідження – теорія та експеримент 2009* : матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 18–20 травня 2009 р.). Полтава : Інтер Графіка, 2009. Т. 4. С. 58–62.

Старенький Іван,

судовий експерт лабораторії
досліджень об'єктів інформаційних
технологій, телекомунікаційних
систем (обладнання) та засобів
Одеського НДІСЕ Міністерства
юстиції України

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНТЕНТУ, ЩО ЗАВАНТАЖУЄТЬСЯ ДО ПАМ'ЯТІ НАКОПИЧУВАЧА ІНФОРМАЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЩО ПРАЦЮЄ ЗА ПРОТОКОЛОМ BITTORRENT

Під час проведення експертних досліджень у межах поставлених перед експертом завдань можуть порушуватися питання в розрізі ст. 301 Кримінального Кодексу України [1], формування відповіді на які передбачає дослідження файлів, що були завантажені до пам'яті накопичувача інформації (НІ), який є об'єктом дослідження (ОД), контенту з мережі Інтернет за допомогою програмного забезпечення (ПЗ), що використовує варіант архітектури системи «Peer-to-peer» (P2P) [2] через BitTorrent-протокол [3].

Порядок проведення такого дослідження передбачає виявлення встановлених програмних продуктів (ПП) у пам'яті НІ, що працюють за BitTorrent-протоколом, з подальшим дослідженням пов'язаних із роботою виявленого ПЗ тек і конфігураційних файлів, алгоритм дослідження яких залежно від ПП може дещо відрізнятися.

Але незважаючи на те, яким саме торрент-клієнтом користувався правопорушник, для успішного завантаження контенту йому необхідно завантажити файл з розширенням «*.torrent» (або через magnet-посилання), який використовується в середовищі торрент-клієнта для завантаження та, за необхідності, подальшої роздачі завантаженого контенту. Такі файли не містять сам контент, який потрібно завантажити, а лише метадані про нього.

Уміст файлу «*.torrent» є одним великим асоціативним масивом даних із такими полями:

announce – містить URL-адресу для торрент-трекера. Це поле разом із полем «info» є обов'язковими полями, усі інші, які будуть наведені нижче, є опціональними;

announce-list – список трекерів;

creation date – дата створення у форматі UNIX-Timestamp [4];

comment – текстовий опис торрента;

created by – містить свідчення щодо того, хто створив цей торрент;

info – містить інформацію, за допомогою якої можна описати контент, який буде завантажено через «*.torrent»-файл.

Своєю чергою поле «info» складається з таких підпорядкованих йому полів:

piece length – зазначає розмір або довжину однієї частини (chunk);

pieces – рядок, який містить конкатенацію контрольних сум (або «хеш») за алгоритмом SHA1 [5], що описують кожну частину. Довжина цього рядка дорівнює 20* кількість частин;

name – рекомендаційне ім'я файлу (якщо файл один) або директорії;

length – якщо файл один, то буде встановлено це поле, яке містить довжину файлу;

files – якщо файлів кілька, то з'явиться список асоціативних масивів.

На рис. 1 наведено приклад того, який вигляд має «*.torrent»-файл у середовищі ПЗ «Bencode Editor» [6].

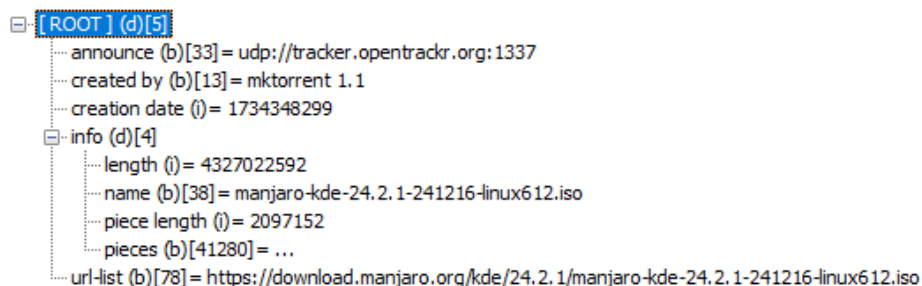

Рис. 1. Перегляд умісту «*.torrent»-файлу за допомогою ПЗ «Bencode Editor»

Іноді бувають випадки, коли в пам'яті НІ експертом визначається момент завантаження «*.torrent»-файлу та подальше створення вже завантаженого вмісту (див. рис. 2), однак у середовищі торрент-клієнта та серед конфігураційних файлів може бути відсутня інформація щодо завантаження за виявленим «*.torrent»-файлом.

Date/Time	Event Type	
2023-10-06 18:16:07	_B_	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent:Zone.Identifier
2023-10-06 18:16:07	_B_	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent
2023-10-06 18:16:09	_M	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent:Zone.Identifier
2023-10-06 18:16:09	_M	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent
2023-10-06 18:16:14	A_	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent:Zone.Identifier
2023-10-06 18:16:14	A_	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent
2023-10-06 18:18:26	_B_	/downloads/nude aerobics.avi
2023-10-06 18:19:35	_M	/downloads/nude aerobics.avi
2023-10-06 21:07:43	_C_	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent:Zone.Identifier
2023-10-06 21:07:43	_C_	/new torrents/nude aerobics[nnm-club.ru].torrent

Рис. 2. Приклад моментів завантаження «*.torrent»-файлу та створення в пам'яті НІ завантаженого файлу

У таких випадках для повноти проведеного дослідження необхідно впевнитися в тому, чи дійсно виявлений завантажений файл є саме тим файлом, який було завантажено за допомогою раніше скачаного до пам'яті НІ «*.torrent»-файлу, адже не можна виключати факту збігу імені потенційно двох різних файлів, на що, ймовірно, може вказати адвокат захисту.

Існує кілька методів, які можна застосувати з метою підтвердження того факту, що завантажений файл дійсно було завантажено з певного «*.torrent»-

файлу за допомогою торрент-клієнта (яким саме торрент-клієнтом користувалися, насправді не має різниці).

Найпростіший метод передбачає створення віртуальної машини на основі побітової копії НІ, що є ОД, у середовищі якої організувати повторне завантаження цільового файлу за допомогою відповідного «*.torrent»-файлу, незважаючи на те, що цей файл вже міститься в пам'яті НІ.

У разі якщо цільовий файл було дійсно завантажено за допомогою відповідного «*.torrent»-файлу (або magnet-посилання) і він вже знаходиться в теці, яка задана в торрент-клієнті як тека для завантаження, то перед початком завантаження ПЗ виявить цей файл у теці та проведе перевірку його цілісності, і якщо виявлений у пам'яті НІ файл, що представляє інтерес для дослідження, дійсно завантажувався через торрент-клієнт, то після перевірки в середовищі ПЗ ця роздача відразу буде мати статус «роздається», а прогрес завантаження буде 100 %, (цей метод також працює і без наявного з'єднання з мережею Інтернет, так як перед початком процесу завантаження торрент-клієнт проводить перевірку, а вже після неї розпочинає завантаження).

Якщо створити віртуальну машину через певні причини неможливо, то цей метод також можна провести і на тестовому ПК експерта.

Зазначений метод також може бути корисним для перевірки завантаженого контенту, що використовують варіанти P2P-архітектури, які працюють за протоколами Gnutella, Gnutella2, eDonkey2000, eMule, aMule.

Другий метод, який є таким собі доповненням до першого методу перевірки, полягає в розрахунку значення контрольної суми файлу, що представляє інтерес для дослідження, із подальшим порівнянням отриманого значення з розрахованим значенням контрольної суми, розрахованої за тим самим алгоритмом (MD5, SHA1, SHA256 тощо), завантаженого до НІ тестового персонального комп'ютера (ПК) експерта з того самого «*.torrent»-файлу, який було виявлено серед інформаційного наповнення ОД.

Такий метод вибудовування доказової бази може мати один суттєвий «недолік», пов'язаний з тим, що система «Child Protection System» може сприйняти контент WEB-трафіку мережевої карти тестового ПК експерта як такий, що підпадає під статті 301, 301-1 КК України, що своєю чергою може призвести до обшуків зі сторони правоохоронних органів в лабораторії експерта.

Тому в цій доповіді в розрізі дослідження контенту, завантаженого за допомогою ПЗ, що працює за протоколом BitTorrent, автором розглядається питання, чи можливо визначити значення контрольної суми контенту, що буде завантажений із «*.torrent»-файлу, без його безпосереднього завантаження. Той випадок, якщо віртуалізація побітової копії неможлива, а працювати необхідно безпосередньо «в полі», що також може ускладнити реалізацію першого методу, описано раніше. Вирішити це запитання дозволить детальний аналіз поля «info», а саме рядок «pieces», опис якого було наведено раніше.

На рис. 3 наведено приклад того, який вигляд має вміст рядка «pieces».

Як видно з рис. 3, інформаційний вміст рядка «pieces» представляє собою безперервний рядок, що складається із значень контрольних сум N-кількості частин за алгоритмом SHA1 у форматі 0x<хеш_для_частини_1>

<хеш_для_частини_2> <хеш_для_частини_3> і т. д. Префікс «0х» вказує на те, що наступні символи є шістнадцятковими числами (hexadecimal). Це стандартний спосіб позначення шістнадцяткових значень.

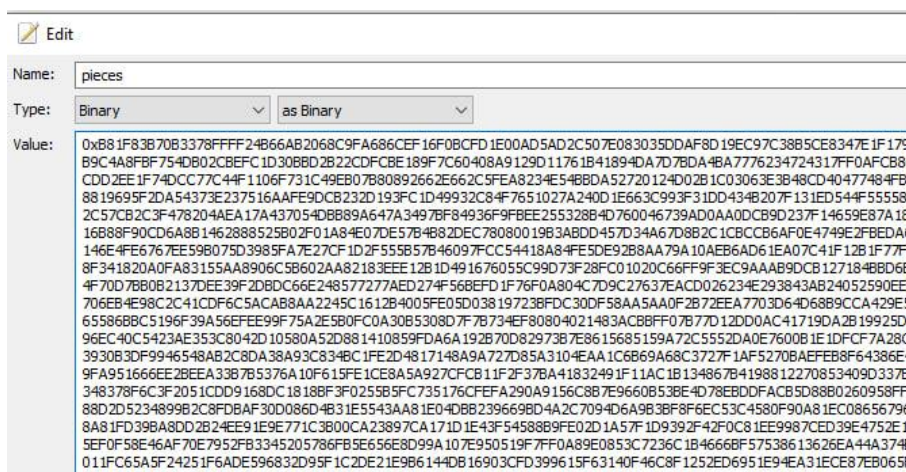

Рис. 3. Уміст рядка «pieces»

Успішне завантаження всіх частин у середовищі будь-якого торрент-клієнта призведе до утворення в пам'яті НІ кінцевого файлу з іменем, зазначеним у полі «name» «*.torrent»-файлу, через який буде проводитися завантаження.

В експериментальних умовах із застосуванням PS-команди «[BitConverter]::ToString([System.Security.Cryptography.SHA1]::Create()).ComputeHash([System.Text.Encoding]::UTF8.GetBytes("значення контрольних сум всіх часток"))).Replace("-", "").ToLower()» (або CLI-команди терміналу Linux «echo -n "значення контрольних сум всіх часток" | shasum»), було підтверджено, що <хеш_для_частини_1> + <хеш_для_частини_2> + <хеш_для_частини_3> +...+ <хеш_для_частини_N> не дорівнює <хеш_завантажуваного_контенту>.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що у файлі «*.torrent» не міститься інформації щодо значення контрольної суми файлу, який буде завантажено за допомогою торрент-клієнта. У «*.torrent»-файлі містяться значення хешів усіх частин, з яких складається завантажуваний контент, і саме за ними проводиться перевірка відповідності файлу до контенту, який може бути поставлений на повторне завантаження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 4200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Peer-to-peer. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Peer-to-peer> (дата звернення 30.04.2025).
3. BitTorrent-протокол. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/BitTorrent> (дата звернення 30.04.2025).
4. UNIX-Timestamp. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://www.unixtimestamp.com/> (дата звернення 30.04.2025).
5. SHA1. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/SHA-1> (дата звернення 30.04.2025).

6. Bencode Editor. *Bikinedia*: вільна енциклопедія. URL: <https://sites.google.com/site/ultimasites/bencode-editor> (дата звернення 30.04.2025).

Стародубов Ігор,

кандидат юридичних наук, судовий експерт, оцінювач, Директор державного підприємства «Центр судової експертизи та експертних досліджень»

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРУВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Серед наукових публікацій, присвячених питанням саморегуляції судових експертів, вирізняються дослідження, зосереджені на порівняльному аналізі правового регулювання приватної експертної діяльності в різних європейських країнах, що дає змогу виявити кращі практики і можливості запозичення позитивного досвіду [1; 2]. Зокрема, пропонуються моделі розвитку самоврядних інституцій експертів, які виконують функції сертифікації, забезпечують підвищення професійного рівня та етичний контроль, а також співпрацюють із державними органами в питаннях стандартизації експертних методик.

У сучасній правовій науці сформувався консенсус щодо важливості подальшого вдосконалення організаційно-правових засад діяльності приватних експертів в Україні. Серед найбільш суттєвих пропозицій, що висуваються науковцями та практиками, можна виокремити такі: 1) прийняття спеціалізованого законодавчого акта, який би комплексно регулював усі аспекти експертної діяльності (з урахуванням положень Закону України «Про судову експертизу», процесуальних законів та відомчих підзаконних актів); 2) створення єдиного реєстру судових експертів та фахівців, що перебуває під наглядом регуляторного органу, але фактично адмініструється професійним самоврядуванням; 3) запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності експертів як запобіжника від збитків, завданих помилковими чи недобросовісними висновками; 4) створення незалежної системи атестації та регулярного підвищення кваліфікації експертів із чітко встановленими процедурами й вимогами; 5) посилення контрольних повноважень спеціально уповноважених органів та одночасне забезпечення реальних гарантій незалежності експертів у провадженнях, де може бути тиск з боку зацікавлених сторін.

Серед перелічених напрямів нормативного вдосконалення найбільш неоднозначним і дискусійним видається питання впровадження страхування професійної діяльності. Така практика давно активно обговорюється та все частіше практикується в адвокатській спільноті [3], серед аудиторів [4], оцінювачів [5] та приватних виконавців [6]. Більше того, ідея страхування професійної діяльності була закладена в Указі Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» [7], який, утім, утратив чинність на підставі Указу Президента № 231/2021 від 11.06.2021 і нормативного продовження ця ідея вже не мала.

Слід сказати, що на шляху до Європейського співтовариства все ж варто зважати на практику країн-членів ЄС та рухатися в напрямку гармонізації законодавства. У контексті стандартів надання послуг Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/123/ЄС про послуги на внутрішньому ринку [8] рекомендує запровадження страхування професійної відповідальності для осіб, які надають послуги з підвищеним ризиком завдання шкоди третім особам. Зокрема в статті 23 надано визначення терміну «страхування професійної відповідальності», що в розумінні Директиви означає страхування постачальником щодо потенційних зобов'язань перед отримувачами і, де це доречно, перед третьою стороною, які випливають із надання послуги.

На сьогодні страхування професійної відповідальності розглядається як окремий різновид страхування відповідальності в цивільно-правових відносинах. Стаття 1166 Цивільного кодексу України [9] визначає загальні положення виникнення обов'язку з відшкодування шкоди, встановлюючи загальне правило, що шкода, завдана неправомірними діями або бездіяльністю особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі. При цьому стаття 980 ЦК України визначає відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну як вид об'єкта страхування.

Страхування професійної відповідальності як таке в Україні на сьогодні переважно є добровільним, за винятком окремих спеціальних законів – наприклад, у сфері нотаріату, аудиту тощо.

Закон України «Про страхування» [10] у статті 16 дає визначення договору страхування, за яким це є письмовою угодою між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору. Відповідно, для чіткого розуміння предмету договору у випадку страхування професійної діяльності судового експерта, треба визначитися, що саме підлягає страхуванню та що буде вважатися страховим випадком.

Насамперед об'єктом страхового захисту за договором страхування професійної діяльності судового експерта виступає майновий інтерес особи, що здійснює професійну діяльність, пов'язаний із ризиком настання обов'язку компенсувати шкоду, заподіяну третім особам унаслідок професійної помилки, недбалості або неналежного виконання своїх функцій.

За ст. 16 Закону України «Про страхування» страховий випадок – це подія, настання якої передбачене договором страхування і з якою пов'язаний обов'язок страховика здійснити страхову виплату.

У договорі страхування професійної відповідальності судового експерта страховий випадок, як правило, визначається як заподіяння третім особам шкоди внаслідок неналежного провадження ним у період дії договору страхування експертної діяльності.

Однак сам факт шкоди не є достатнім і помилка має бути юридично доведена. Потрібно об'єктивно підтвердити, що шкода спричинена саме професійною недбалістю або неправдивістю висновку експерта. Факт настання страхового випадку об'єктивно може бути встановлений на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або рішення ЦЕKK Міністерства юстиції України про притягнення експерта до дисциплінарної відповідальності.

Судове рішення, яке набрало законної сили, відповідно до ст. 18 Цивільного процесуального кодексу України [11] та ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України [12], має преюдиційне значення. Тобто встановлений судом факт неправдивості висновку обов'язковий для інших органів і осіб (у тому числі для страхової компанії) і, відповідно, не потребує повторного доказування у спорі зі страховиком. При цьому без судового рішення страхова компанія не має обов'язку визнавати сам факт професійної помилки експерта, а отже, немає підстав для страхової виплати.

Відповідно до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України (затвердженого наказом Мін'юсту 03.03.2015 № 301/5) [13] ЦЕKK уповноважена розглядати дисциплінарні проступки судових експертів та приймати рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення правил експертної діяльності.

Якщо ЦЕKK встановлює, що експерт допустив грубу помилку, халатність або дав неправдивий висновок, це:

- є офіційним актом;

- може служити доказом для страхової компанії про настання страхового випадку;

- вказує на зв'язок між діями експерта і заподіяною шкодою.

Для страховика важливо мати офіційне рішення компетентного органу (суду або ЦЕKK), щоб уникнути виплат за суб'єктивні або безпідставні претензії потерпілих або зіштовхнутися з випадками, де шкода не була спричинена порушенням професійних обов'язків.

Страхування професійної діяльності судових експертів має базуватися на принципах добровільності, добросовісності, відшкодувального характеру, обов'язковості настання страхового випадку через дії або бездіяльність страхувальника в межах виконання професійних обов'язків.

У цілому таке страхування має на меті забезпечити фінансові гарантії безперервності професійної діяльності, захист прав і законних інтересів третіх осіб, а також сприяти підвищенню якості послуг, що надаються, та зміцненню довіри до професійної спільноти.

Отже, в українських реаліях приватний експерт дедалі більшою мірою стає важливим елементом системи правосуддя, допомагаючи об'єктивно оцінювати обставини справи і захищати права учасників адміністративних правовідносин. Попри наявний прогрес у правовій регламентації, ще існують певні прогалини та колізії, що вимагають розроблення й ухвалення комплексного нормативно-правового акта, який об'єднав би всі аспекти експертної діяльності, визначив би єдині професійні стандарти, процедури контролю та відповідальності. Подальші реформи в цій сфері, здійснені з урахуванням найкращих європейських і

міжнародних практик, а також за активної участі представників фахових спільнот, дозволять підвищити якість та ефективність експертної допомоги у вирішенні адміністративних спорів, сприятимуть зміцненню правової системи України й забезпеченню справедливості у відносинах між громадянами та державою.

Список використаних джерел

1. Гузела М. Проблема організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування: європейський досвід у контексті застосування процесуального примусу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. № 2 (34). С. 140–147.
2. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства : збірка / Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», Проект USAID «Справедливе правосуддя» ; відп. ред. Ю. Землицька. Київ, 2015. 708 с.
3. Страхування професійної відповідальності адвокатів – відповіді на основні запитання // <https://unba.org.ua/news/1011-strahuvannya-profesijnoi-vidpovidal-nosti-advokativ-vidpovidi-na-osnovni-zapitannya.html>
4. Розпочинається громадське обговорення умов страхування відповідальності аудиторів // <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rozpochinayetsya-gromadske-obgovorennya-umov-strahuvannya-vidpovidalnosti-auditoriv>
5. Що таке страхування професійної відповідальності оцінювачів // <https://brit-mark.com/ua/articles/chto-takoe-strahovanie-professionalnoy-otvetstvennosti-otsenshikov>
6. Страхування відповідальності приватного виконавця – практичне керівництво // https://isure.in.ua/dovidnyk_strahuvannya_privatnoho_vykonavtsa/
7. Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20.05.2015 № 276/2015 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#top>
8. Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/123/ЄС про послуги на внутрішньому ринку від 12 грудня 2006 року // https://insat.org.ua/files/nav/law/3/dir_2006_123_uk.pdf
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top>
10. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#top>
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top>
12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top>
13. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» від 03.03.2015 № 301/5 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>

Степанюк Іван,
головний судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів
та обліку відділу криміналістичних
видів досліджень Волинського
НДЕКЦ МВС

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК СУДОЧИНСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Істина починається зі справедливості та під час судових процесів, і зазвичай говорить голосом експерта. Експерт – частина величезної системи, яка має служити істині, а отже – людям.

На шляху сучасної судової системи постають численні виклики, які потребують високого рівня професіоналізму, оперативності та справедливості у прийнятті рішень. Роль судового експерта в цьому контексті набуває особливої ваги. Однією з ключових ланок у механізмі здійснення правосуддя є судово-експертна діяльність, а проведена судова експертиза не лише доповнює доказову базу, а й часто стає ключовим елементом, що впливає на вирішення справи по суті.

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань, відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта в певній галузі, а саме: науки, техніки, мистецтва чи ремесла, і уповноважені проводити експертизи в межах судового процесу.

Спеціальним суб'єктом судочинства виступає судовий експерт, який надає суду науково обґрунтовані висновки щодо запитань, що потребують відповідних спеціальних знань. При цьому судовий експерт має бути партнером суду, а не його додатком, та спілкуватися мовою фактів на підставі раніше проведених досліджень. І ми маємо зробити все можливе, щоб ця мова була зрозумілою, вчасною та професійною.

Зокрема статус судового експерта визначено низкою нормативно-правових актів:

Конституцією України;

Кримінальним процесуальним кодексом України;

Цивільним процесуальним кодексом України;

Господарським процесуальним кодексом України;

Кодексом адміністративного судочинства України;

Законом України «Про судову експертизу»;

іншими нормативними актами щодо призначення та проведення судових експертиз.

Однак у правозастосовній практиці досі існує невизначеність щодо меж відповідальності експерта, гарантій його незалежності, а також повноважень у межах конкретного провадження.

Роль експерта в судовому процесі зростає в сучасних умовах, проте разом із цим виникає низка проблемних аспектів, які потребують системного вирішення.

На підставі практичного досвіду та особистих спостережень серед проблемних аспектів участі судового експерта у судочинстві варто виділити такі.

1. Недостатність нормативного врегулювання:

у різних видах судочинства немає єдиних підходів до регулювання діяльності експертів;

при взаємодії експерта з іншими учасниками будь-якого процесу недостатня деталізація процедур;

невизначеність щодо статусу експерта при проведенні досудового розслідування (різні процесуальні кодекси по-різному трактують порядок залучення експерта);

відсутність єдиних кваліфікованих вимог до експертів.

2. Якість експертних висновків:

кваліфікація експертів у державних та приватних установах неоднакова;

відміна застарілих методик та відсутність оновлених;

відсутність єдиного стандарту написання експертиз із певних видів досліджень;

недостатній контроль якості експертних висновків;

нерівність у доступі до сучасних лабораторій і технічних засобів.

3. Навантаження (відношення кількості експертиз та експертних досліджень, що надійшли на виконання) на експертні установи, а саме на одного експерта:

обсяг справ, які потребують проведення експертиз та експертних досліджень, що зумовлює значні строки виконання;

черги на проведення експертиз та досліджень, що призводять до затримки справи;

відсутність кваліфікованих працівників з окремих видів досліджень у регіонах.

4. Часта недовіра до висновків експерта:

сприйняття висновку експерта сторонами процесу як упередженого або неповного;

у випадках проведення повторних чи додаткових експертиз – виникнення конфлікту інтересів;

використання висновку експерта однією зі сторін процесу як елемента тактики, а не джерела об'єктивної істини.

Щодо процедури підвищення ефективності судово-експертної діяльності, вважаю за необхідне налагодження професійної підготовки судових експертів кваліфікованими навчальними закладами, а також покращення комунікації між усіма учасниками судового процесу: слідчими, прокурорами, суддями, адвокатами та іншими учасниками.

Хотілося б виділити кілька «ключових» напрямів взаємодії:

чітке формулювання запитань, коректне визначення предмета дослідження, експертна консультація щодо зібрання матеріалів на етапі підготовки до призначення експертизи;

можливість комунікації для уточнення обставин, надання додаткових матеріалів на етапі проведення експертизи;

участь експерта в судових засіданнях, надання пояснень, відповіді на запитання сторін на етапі судового розгляду;

впровадження єдиного електронного документообігу між усіма учасниками судового процесу та експертними установами;

проведення круглих столів і спільних навчань між представниками органів правопорядку та експертними установами;

створення цифрової платформи, що дозволить відстежувати хід проведення експертиз;

посилення гарантій незалежності судових експертів (запровадження інструментів захисту від тиску з боку сторін процесу).

Покращення роботи судових експертів та налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами судового процесу – запорука справедливого правосуддя.

Таким чином, судовий експерт є одним із ключових учасників судочинства, від якого залежить об'єктивність і повнота встановлення обставин справи. Вважаю, що вирішення наявних проблем потребує як нормативного оновлення, так і інституційної модернізації. Лише завдяки реформуванню системи, інституційному укріпленню та взаємоповазі між усіма учасниками можна створити дійсно ефективну модель судово-експертної діяльності в Україні та забезпечити реалізацію принципів законного справедливого суду.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Судову експертизу» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності / [В. Бараняк, О. Несімко]. Кримінальне право та процес, 2017.

Степанюк Руслан,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-
розшукової діяльності та розкриття
злочинів ХНУВС

Лозова Світлана,

кандидат психологічних наук, доцент,
провідний фахівець з організації
наукової роботи відділу забезпечення
діяльності центру Харківського
НДЕКЦ МВС

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні кардинальним чином вплинула на всі сфери суспільного життя. Не є винятком і злочинність, структура якої суттєво змінилася. За даними офіційної статистики в роки, які минули з початку широкомасштабного вторгнення, спостерігається зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що зумовлює нагальну потребу у з'ясуванні причин і тенденцій подальшої трансформації наркозлочинності задля розроблення дієвих заходів щодо запобігання та протидії їй.

За даними Управління ООН з наркотиків і злочинності та Європейського центру моніторингу наркотиків і наркозалежності до початку масштабної війни в Україні знижувалася кількість злочинів, пов'язаних з особистим вживанням наркотиків, але збільшувалося їх виробництво з метою збуту. Зростала онлайн купівля-продаж наркотиків, збільшувалася доступність деяких нових психоактивних речовин, таких як 4-метилметкатинон (4-ММС) і α -піролідінопентіофенон (альфа-PVP). Кількість лабораторій з виробництва амфетаміну та інших синтетичних наркотиків зростала. Водночас за даними статистики Офісу Генерального прокурора України у довоєнні часи загальна кількість зареєстрованих в Україні наркозлочинів коливалась незначно, не демонструючи чіткої тенденції щодо зростання або зменшення. На наш погляд, це свідчить про відносну стабільність зазначеного показника. Його коливання ймовірно були пов'язані зі специфікою реєстрації кримінальних правопорушень в Україні.

У перші місяці війни за статистичними даними дещо знизилася кількість виявлених правоохоронними органами наркозлочинів і осіб, які їх вчинили, що вочевидь було пов'язано з шоковою ситуацією та дезорганізацією суспільних відносин у державі. Проте в подальшому рівень наркозлочинності почав зростати. За підсумками 2022 року реєстрація таких кримінальних правопорушень порівняно з попереднім роком збільшилася на 14 % виключно за рахунок виявлення незаконних дій із наркотичними речовинами без мети їх збуту. На нашу думку, це є наслідком посилення в умовах війни контролю

публічної безпеки та порядку в громадських місцях (запровадженням комендантської години, перевітками на вулицях, блок-постах, залізничних вокзалах, автостанціях тощо), що призвело до істотного зростання випадків затримання осіб, які мали наркотики при собі.

Надалі з 2023 року спостерігається подальше зростання показників наркозлочинності. Якщо у 2022 році було зареєстровано 34398 відповідних кримінальних правопорушень, то у 2023 – 39124, а у 2024 – 48233. На відміну від першого року війни, збільшення відбувається не за рахунок незаконних дій, пов'язаних із особистим споживанням наркотиків, а з їх збутом. Виявлення кримінальних правопорушень, передчасних ст. 307 КК України, зростає найбільше. У 2024 році їх зареєстрували 17601, що приблизно в 1,7 раза більше, ніж у 2022 році. Крім того значно (більше, ніж у 4 рази) почастишала фіксація фактів організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України), що може свідчити про відчутне зростання внутрішнього виробництва психоактивних речовин в Україні в умовах зменшення їх імпорту в умовах війни.

Також трансформується й асортимент наркотиків, які перебувають у незаконному обігу в Україні.

Ще до масштабної війни загальна кількість вилучених правоохоронцями наркотичних засобів знижувалася. Натомість суттєво зросло вилучення психотропних речовин. Така тенденція зберігається і зараз.

Загалом за звітами правоохоронних органів про обсяг вилучених психоактивних речовин у довоєнні роки за усередненими даними найпоширенішими вилученими речовинами були канабіс, макова солома, героїн, інші речовини (метадон, опій, трамадол, ЛСД тощо), кокаїн та амфетаміни.

З початком масштабних бойових дій у 2022 році найпоширенішим наркотиком залишився канабіс, обсяг вилучення якого зріс приблизно на 5 %. Значно знизилось вилучення героїну, кокаїну, макової соломки й амфетамінів. Але більш яу у 2,6 раза зросла кількість вилучень нових психоактивних речовин.

Надалі продовжується тенденція зі зменшення ваги вилучених наркотичних засобів, але збільшення психотропних речовин. Зокрема за підсумками 2024 року порівняно з 2022 роком зменшились обсяги вилучених наркотиків рослинного походження, а саме опію, героїну, кокаїну, макової соломки і канабісу. Збільшення спостерігається тільки щодо синтетичних опіоїдів, наприклад таких, як метадон і трамадол.

Із психотропними речовинами ситуація інша. Їх кількість зростає за рахунок нових психоактивних речовин. Зі статистичних даних про стан досудового розслідування кримінальних правопорушень важко встановити конкретні різновиди психотропних речовин, кількість яких зростає, оскільки у формі звітності виокремлено лише амфетаміни й ЛСД, вилучення яких збільшується. З аналізу даних Національної поліції, лабораторій криміналістичного дослідження наркотичних речовин Експертної служби МВС та інших джерел можна зазначити, що суттєво зростає насамперед поширення синтетичних катинонів (особливо α -PVP і 4-MMC). У групі синтетичних катинонів спостерігається явне

домінування α -PVP, надходження якого постійно зростає. Це можна пояснити відносно низькою собівартістю цієї речовини, легкістю її виготовлення в кустарних умовах і доступністю необхідних прекурсорів. Водночас асортимент синтетичних канабіноїдів зменшився з причини порушення каналів їх постачання з-за кордону.

Підсумовуючи викладене варто відзначити, що в умовах війни в Україні спостерігається трансформація наркозлочинності, тенденції якої полягають у збільшенні внутрішнього виробництва синтетичних наркотичних засобів і психотропних речовин. Це потребує підвищеної уваги і додаткових наукових досліджень з метою розроблення дієвих заходів, спрямованих на вдосконалення механізмів запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків.

Субота Анатолій,

старший судовий експерт сектору
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Сумського НДЕКЦ МВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ФАКТИЧНОЇ ВАРТОСТІ БУДІВЕЛЬНО-МОНТАЖНИХ РОБІТ

В останні роки збільшується кількість судових будівельно-технічних експертиз щодо правопорушень, пов'язаних із визначенням вартості фактично виконаних робіт підрядними організаціями. Відповідно до КНУ «Настанова з визначення вартості будівництва» [1] при взаєморозрахунках за обсяги виконаних будівельних робіт застосовуються примірні форми первинних облікових документів «Акт приймання виконаних будівельних робіт» (примірна форма № КБ-2в) та «Довідка про вартість виконаних будівельних робіт та витрат» (примірна форма № КБ-3). Акти приймання виконаних будівельних робіт складаються на основі узгодженої із замовником договірної ціни. «Договірна ціна є кошторисом вартості підрядних робіт, який узгоджений із замовником, і використовується при проведенні взаєморозрахунків» [1].

Договірна ціна динамічна (приблизний кошторис) – кошторис, що підлягає уточненню у разі змінення поточних цін на ресурси, що враховані в договірній ціні, а також з інших підстав, визначених умовами договору.

Договірна ціна тверда (твердий кошторис) – кошторис, що може коригуватися лише в окремих випадках за згодою сторін у порядку, визначеному договором.

Вартість договірної ціни та вартість, яка вказана в актах приймання виконаних будівельних робіт (примірна форма № КБ-2в), складаються з таких витрат, як:

прямі витрати;

загальновиробничі витрати;
кошти на зведення і розбирання тимчасових будівель і споруд;
кошти на виконання будівельних робіт у зимовий (літній) період;
інші супутні витрати;
прибуток;
адміністративні витрат;
кошти на покриття ризиків;
кошти на покриття додаткових витрат, пов'язаних з інфляційними процесами;
податки, збори, обов'язкові платежі, встановлені чинним законодавством і не враховані складовими вартості будівництва (без ПДВ);
податок на додану вартість.

Під час дослідження актів виконаних будівельних робіт та договірних цін трапляються випадки, коли підрядні організації до розділу «Інші супутні витрати» включають витрати на виконання проектних робіт, технічного та авторського нагляду, додаткові оплати постачальникам будівельних матеріалів та механізмів тощо. Включення цих витрат до актів виконаних робіт і договірних цін значно збільшує вартість будівельно-монтажних робіт.

Відповідно до чинного законодавства України вартість проектних робіт необхідно розраховувати на основі КНУ «Настанова з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво» [2]. Ця Настанова визначає основні правила застосування кошторисних норм та нормативів з ціноутворення у будівництві для визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт, а також експертизи проектної документації на будівництво.

Ця Настанова є обов'язковою для будівництва, що здійснюється із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, кредитів, наданих під державні гарантії. Застосування цієї Настанови при будівництві об'єктів із залученням інших джерел фінансування обумовлюється договором». Тобто відповідно до Настанови [2] складається окремий кошторисний розрахунок на проектні роботи та узгоджується договірна ціна, про що складається відповідний договір між замовником та проектною організацією.

Згідно зі ст.11 Закону України «Про архітектурну діяльність» [3] під час будівництва об'єкта архітектури здійснюється технічний та авторський нагляд. Технічний та авторський нагляд забезпечується замовником та здійснюється відповідно до законодавства та договору із замовником будівельно-монтажних робіт.

Тому витрати, пов'язані з виконанням проектних робіт, технічного та авторського нагляду не можуть бути включені до акта виконаних робіт (форми № КБ-2в) та договірної ціни між будівельною підрядною організацією та замовником, оскільки не належать до будівельно-монтажних робіт. Ці витрати включаються лише до зведеного кошторисного розрахунку інвесторської кошторисної документації. «Кошторисний документ, який визначає повну кошторисну вартість об'єкта будівництва або його черги, який включає кошторисну вартість будівельних робіт, витрати на придбання устаткування,

меблів та інвентарю, а також інші витрати, та складається на основі об'єктних кошторисів та/або об'єктних кошторисних розрахунків і кошторисних розрахунків на окремі види витрат» [1].

Що стосується додаткових оплат постачальникам будівельних матеріалів та механізмів, то відповідно до Настанови [1] вартість експлуатації будівельних машин та механізмів, матеріалів, виробів та конструкцій враховуються в прямих витратах, які визначаються за КНУ «Настанова з визначення вартості будівництва». Відповідно до цієї Настанови [1, п. 4.6] вартість експлуатації будівельних машин та механізмів у прямих витратах визначається виходячи з нормативного часу їх роботи, необхідного для виконання встановленого проектною документацією обсягу будівельних робіт, та вартості експлуатації будівельних машин та механізмів за одиницю часу їх застосування (машиногодина) в поточних цінах.

Вартість машиногодина в поточних цінах розраховується на підставі нормативних трудових і матеріальних ресурсів, наведених в КНУ РКНЕМ, та поточних цін на них з додаванням амортизаційних відрахувань на повне відновлення будівельних машин і механізмів, вартості матеріальних ресурсів на заміну частин, що швидко спрацьовуються, витрат на ремонт і технічне обслуговування, перебазування, а також податків, зборів та обов'язкових платежів, встановлених законодавством, що враховуються у вартості машиногодина будівельних машин та механізмів.

Час використання робітниками-будівельниками та монтажниками механізованого виробничого знаряддя (перфоратори електромагнітні, пили дискові електричні, бензопили, вібратори поверхневі та глибинні, трамбівки пневматичні тощо) включено до норм трудовитрат робітників-будівельників та монтажників і виокремлено в РЕКН та/або УКН для розрахунку вартості енергоносіїв, мастильних матеріалів та гідравлічної рідини, яка враховується у складі прямих витрат на матеріальні ресурси.

Тобто включення таких витрат до розділу «Інші супутні витрати» є порушенням державних будівельних норм, та завищенням вартості будівельно-монтажних робіт.

Відповідно до Настанови [1] кошти на покриття інших витрат визначаються обґрунтовувальними розрахунками на підставі положень чинного законодавства, даних проектної документації, вихідних даних замовника щодо здійснення будівництва, умов виконання будівельних робіт, розташування майданчика будівництва стосовно місця дислокації будівельної організації тощо.

Відповідно до Настанови [1] інші витрати є складовою частиною кошторисної вартості об'єкта будівництва, включаються до графи «Інші витрати» інвесторської кошторисної документації і належать як до об'єкта будівництва в цілому, так і до його окремих об'єктів.

Вартість інших робіт та кошти на покриття інших витрат, які плануються на об'єкті будівництва, визначаються на підставі положень чинного законодавства, даних проектної документації, вихідних даних замовника щодо здійснення будівництва, умов виконання будівельних робіт, розташування будівельної організації відносно будівельного майданчика тощо.

До таких коштів належать кошти на:
відрядження;
перевезення працівників;
доплати працівникам у зв'язку з втратою часу в дорозі;
тощо.

Проблема полягає в тому, що дуже часто при формуванні договірних цін до «Інших супутніх витрат» включаються витрати, які не належать до будівельно-монтажних робіт, або відсутні обґрунтовувальні розрахунки таких витрат. Це є можливим, оскільки в КНУ «Настанова з визначення вартості будівництва» [1] відсутній чіткий перелік витрат, які можуть входити до «Інших супутніх витрат». Також відсутні роз'яснення щодо затвердження такого розрахунку з замовником та включення його до договірної ціни при виконанні будівельно-монтажних робіт. В свою чергу це ускладнює визначення вартості фактично виконаних робіт підрядною організацією, так як при визначенні фактичної вартості виконаних робіт необхідно враховувати всі витрати, що зазначені в актах виконаних робіт. Тобто при проведенні експертиз, пов'язаних з визначенням вартості фактично виконаних робіт, особливо на об'єктах, які фінансуються за рахунок державного бюджету, необхідно, крім виконаних обсягів, також перевіряти відповідні обґрунтування витрат, з яких складається вартість договірної ціни та вартість, яка вказана в актах приймання виконаних будівельних робіт. Таким чином, під час дослідження даного питання при проведенні будівельно-технічної експертизи необхідно заявляти клопотання не лише про надання обґрунтовувальних розрахунків таких витрат, але і про надання електронних копій актів виконаних будівельних робіт примірної форми КБ-2в та договірної ціни. В зв'язку з тим, що при наданні таких матеріалів експерту будуть доступні не лише вартісні показники розцінок будівельних робіт, але й вартісні показники усіх витрат, з яких складається вартість будівельно-монтажних робіт, що закладена в актах виконаних будівельних робіт. Отже, одним із сучасних підходів до вирішення питань в будівельно-технічній експертизі є застосування електронних копій документів та програмного забезпечення з розроблення кошторисної документації.

З наведених прикладів, а також експертної практики випливає, що підрядні організації інколи завищують вартість будівельно-монтажних робіт у зв'язку з необґрунтованим застосуванням «Інших супутніх витрат». Тому дослідження даної проблематики є актуальним в теорії та практиці судової експертизи, пов'язаної із визначенням вартості фактично виконаних будівельних робіт підрядною організацією, враховуючи невизначеність окремих норм. Необхідне розроблення чіткого переліку «Інших супутніх витрат», які не можуть бути включені до актів виконаних робіт та договірних цін при формуванні вартості будівельно-монтажних робіт на підставі того, що вони не належать до цих робіт, а саме: кошти на утримання служби замовника (включаючи кошти на здійснення технічного нагляду); кошти на проведення процедури закупівлі, кошти на виконання проектних робіт та авторського нагляду, різного роду додаткові оплати постачальникам будівельних матеріалів та механізмів тощо.

Список використаних джерел

1. КНУ «Настанова з визначення вартості будівництва»
2. КНУ «Настанова з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво».
3. Закон України «Про архітектурну діяльність».

Сушко Роман,

головний судовий експерт відділу
судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи
(м. Кривий Ріг) Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ

У теперішніх реаліях, коли рівень злочинності, пов'язаної з використанням вогнепальної зброї, залишається достатньо високим, судова експертиза зброї відіграє все більш важливу роль. Її результати є дуже важливими для встановлення істини у кримінальних провадженнях, ідентифікації злочинців та запобігання майбутнім злочинам, дуже часто без неї взагалі неможливо обійтися. Традиційні методи експертного дослідження, що ґрунтуються на досвіді та знаннях експертів, часто є трудомісткими, потребують значного часу та можуть бути схильними до суб'єктивних інтерпретацій, що неодноразово було підтверджено різними науковими дослідженнями. У цьому контексті інтеграція технологій штучного інтелекту (ШІ) у процес судової експертизи зброї відкриває нові горизонти для підвищення ефективності, об'єктивності та швидкості аналізу різноманітних аспектів, пов'язаних із вогнепальною зброєю та її застосуванням.

Застосування штучного інтелекту в судовій експертизі зброї у світі є досить багатогранним і охоплює широкий спектр аналітичних та інших завдань, спрямованих на збір, обробку, інтерпретацію та порівняння великих обсягів даних, пов'язаних із вогнепальною зброєю та слідами її застосування, та вирішення тих чи інших питань.

Оскільки в нашій державі через низку обставин штучний інтелект наразі застосовується вкрай обмежено, розглянемо використання штучного інтелекту під час проведення судових експертиз зброї у світі.

Перше, де штучний інтелект найширше використовується – це автоматичний аналіз балістичних обліків. Використання алгоритмів машинного навчання для автоматизованого аналізу навіть найдрібніших мікроскопічних унікальних слідів, що утворюються на кулях і гільзах під час пострілу – найперспективніший напрям. Традиційний метод порівняння цих слідів вимагає від експерта значної уваги та часу для візуального зіставлення зображень під мікроскопом. Системи на основі ШІ, такі як ті, що використовуються в інтегрованій балістичній ідентифікаційній системі IBIS (Integrated Ballistics

Identification System) [1] у національній інтегрованій балістичній інформаційній мережі NIBIN (National Integrated Ballistic Information Network), вже застосовують комп'ютерний аналіз зображень для попереднього відбору потенційних збігів. Однак подальший розвиток алгоритмів глибокого навчання та комп'ютерного зору дозволяє значно підвищити точність ідентифікації, зменшити кількість помилкових збігів та прискорити процес порівняння [2].

Величезні обсяги балістичних даних, що зберігаються в національних та міжнародних базах даних, таких як NIBIN (Бюро з контролю за алкоголем, тютюном, вогнепальною зброєю та вибуховими речовинами США), потребують ефективних інструментів для пошуку, фільтрації та аналізу. Алгоритми ШІ можуть значно оптимізувати ці процеси, виявляючи неочевидні зв'язки між різними злочинами, скоєними з однієї й тієї ж зброї в різних географічних локаціях або в різний час. Це сприяє розкриттю серійних злочинів та виявленню мереж незаконного обігу зброї [3]. Як приклад можна навести масштабну операцію проти вуличної банди «Cruddy Conniving Crutballs» (Triple C), де передові криміналістичні технології ШІ відіграли ключову роль у розкритті їхньої діяльності, пов'язаної з незаконною зброєю та насильством [4].

Також ученими досліджується можливість навчання штучного інтелекту ідентифікації хімічних елементів, що залишаються на руках, одязі або інших поверхнях після пострілу для розширення можливостей цього аналізу. ШІ може допомогти в більш точному визначенні часу, що минув після пострілу, ідентифікації типу використаного боєприпасу на основі унікальних комбінацій хімічних елементів, а також у розрізненні слідів пострілу від інших забруднень [5].

Крім того, застосування ШІ у поєднанні з методами балістичного моделювання може значно покращити реконструкцію подій, пов'язаних зі стрільбою. Аналізуючи положення тіл, знайдених куль та гільз, а також інші дані з місця злочину, інтелектуальні системи можуть моделювати ймовірні траєкторії польоту куль, визначати місцезнаходження стрільця та жертви, а також допомагати у встановленні послідовності подій. Як наприклад, учені з Університету Монаша в Мельбурні (Австралія) намагаються розробити технологію, яка спирається на штучний інтелект та доповнену реальність для визначення траєкторії польоту кулі при влучанні в жертву. Команда вчених сподівається вдосконалити науку балістики, яка включає відстеження шляху кулі чи іншого снаряда, для створення цифрових 3D-моделей людського тіла, які детально описують траєкторію кулі [6].

Хтось може запитати: якщо все так чудово, чому штучний інтелект не може вивести боротьбу зі злочинністю на якісно новий рівень? Незважаючи на значний потенціал, інтеграція ШІ в судову експертизу зброї супроводжується певними викликами та проблемами, які необхідно враховувати для успішного впровадження та ефективного використання цих технологій. Це і необхідність великих обсягів якісних даних, оскільки ефективність алгоритмів машинного навчання безпосередньо залежить від обсягу та якості даних, на яких вони навчаються. Для розробки надійних та точних ШІ-систем потрібні великі бази даних балістичних слідів, зображень зброї, спектральних даних слідів пострілів та інших релевантних матеріалів. Це знову ж впирається в людський фактор та

наявність відповідного якісного обладнання, а також відсутність уніфікованих стандартів збору, зберігання та обміну даними між різними криміналістичними лабораторіями. Крім того, деякі складні алгоритми машинного навчання, особливо глибокі нейронні мережі, можуть приймати рішення, механізм яких є складним для розуміння навіть для розробників. У контексті судової експертизи вкрай важливо забезпечити прозорість та пояснюваність рішень, прийнятих ШІ-системами, щоб забезпечити довіру до їхніх результатів з боку юридичної спільноти – це і ретельна валідація та верифікація для підтвердження їх надійності. Також постають важливі етичні та юридичні питання, пов'язані з приватністю, безпекою даних та відповідальністю за помилкові рішення. Необхідно розробити чіткі правові та етичні межі для регулювання використання ШІ в судовій експертизі. Як було вже зазначено, впровадження ШІ вимагає підготовки та перекваліфікації судових експертів для ефективної роботи з новими технологіями, інтерпретації отриманих результатів та контролю за роботою інтелектуальних систем [7].

Однак, незважаючи на зазначені виклики та проблеми, перспективи подальшого розвитку та впровадження штучного інтелекту в судову експертизу зброї є надзвичайно обнадійливими:

- постійно вдосконалюються алгоритми аналізу балістичних слідів з використанням все досконалішого та більш функціонального обладнання;

- розширюються можливості аналізу інших видів доказів, пов'язаних зі зброєю, таких як сліди порохових газів, пошкодження на об'єктах тощо;

- штучний інтелект інтегрується з іншими криміналістичними технологіями, такими як 3D-сканування та спектральний аналіз, для отримання більш комплексної та точної інформації;

- розробляються інтелектуальні платформи, які будуть об'єднувати різні інструменти штучного інтелекту для допомоги судовим експертам;

- розвиваються портативні та мобільні системи штучного інтелекту для швидкого аналізу доказів безпосередньо на місці злочину та ін. [8].

Чим більше розвиваються можливості штучного інтелекту, тим більше він буде залучатися для вирішення поставлених перед судовою експертизою зброї питань. Інтелектуальні системи мають значний потенціал для автоматизації рутинних завдань, підвищення точності та швидкості аналізу, обробки великих обсягів даних та більш об'єктивних висновків експертів. Подолання існуючих викликів, пов'язаних із якістю даних, стандартизацією, пояснюваністю та етичними аспектами, є ключовим для успішного впровадження ШІ в практику криміналістичних лабораторій. Сподіваюсь що саме наша держава у майбутньому буде акцентувати увагу на подальшому розвитку досліджень та технологій у цій галузі, відкриє нові можливості для боротьби зі злочинністю, пов'язаною з вогнепальною зброєю, зміцнення системи правосуддя та забезпечення безпеки суспільства.

Список використаних джерел

1. IBIS Solution Overview [Електронний ресурс] // Ultra Forensic Technology. – URL: <https://www.ultra-forensictechnology.com/en/products-and->

services/firearm-and-tool-mark-identification-ibis/ibis-solution-overview/ (дата звернення: 20.04.2025).

2. GAO-20-87, Forensic Technology: NIBIN Shows Promise, but ATF Could Improve Its Management and Oversight [Електронний ресурс] // U.S. Government Accountability Office. 2019. URL: <https://www.google.com/search?q=https://www.gao.gov/products/gao-20-87> (дата звернення: 20.04.2025).

3. Fact Sheet – National Integrated Ballistic Information Network [Електронний ресурс] // Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives. URL: <https://www.atf.gov/resource-center/fact-sheet/fact-sheet-national-integrated-ballistic-information-network> (дата звернення: 21.04.2025).

4. Leveraging Technology to Combat Crime: The Success Story of the ATF's NIBIN Program in Baltimore [Електронний ресурс] // Ultra Forensic Technology. URL: [<https://www.ultra-forensictechnology.com/>] (дата звернення: 21.04.2025).

5. Saenger, T., Locicero, S., & Gallusser, A. (2019). Machine learning for gunshot residue analysis: A review. *Forensic Science International*, 302, 109914.

6. Scientists Track Bullet Trajectory Using AR, Machine Learning [Електронний ресурс] // GlobalSpec. URL: <https://insights.globalspec.com/article/12768/scientists-track-bullet-trajectory-using-ar-machine-learning> (дата звернення: 22.04.2025).

7. Ferguson, T. U., et al. (2020). Artificial Intelligence in Forensic Science: Challenges and Opportunities. *Journal of Forensic Sciences*, 65(6), 1725-1738.

8. Haley, P., & Burrell, D. (2025, February 14). Using Artificial Intelligence in Law Enforcement and Policing to Improve Public Health and Safety. *Law, Economics and Society*, 1(1), p46. <https://doi.org/https://doi.org/10.30560/les.v1n1p46>.

Тегза Катерина,

старший судовий експерт сектору мистецтвознавчих, психологічних досліджень та об'єктів інтелектуальної власності відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Закарпатського НДЕКЦ МВС

ЕКСТРАОРДИНАРНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ У КОНТЕКСТІ РОЗШУКУ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ: РОЛЬ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У контексті сучасних кризових явищ – воєнних конфліктів, техногенних катастроф, терористичних актів та масових міграцій – проблема зникнення людей постає як багатовимірне правове та гуманітарне питання. У таких випадках держава змушена впроваджувати екстраординарні правові режими, що істотно трансформують звичні правові та процесуальні механізми. Екстраординарний режим дозволяє швидко реагувати на надзвичайні ситуації,

особливо актуальним в цьому контексті є забезпечення ефективного пошуку та ідентифікації безвісти зниклих осіб, що вимагає застосування як класичних, так і спеціальних криміналістичних інструментів, зокрема портретної експертизи.

Згідно з Цивільним кодексом України (стаття 43), безвісти зниклою особою визнається особа, місцезнаходження якої невідоме, і яка не з'являлася за місцем проживання протягом визначеного часу². В умовах екстраординарного правового режиму строки та порядок визнання особи зниклою можуть змінюватися з метою оперативного реагування. За даними Міністерства внутрішніх справ, з початку повномасштабного вторгнення, з 24 лютого 2022 року, вважаються зниклими безвісти 52 673 особи, приблизно 37 000 із них – за особливих обставин. За цей самий період зафіксовано 3 676 фактів зникнення неповнолітніх осіб³. Саме тому одним з особливих завдань в умовах війни є розшук зниклих безвісти.

Проблема зниклих безвісти підштовхнула Україну прийняти Закон «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»⁴ (назва Закону в редакції від 14.04.2022 року). Цей Закон визначає правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та забезпечує правове регулювання відносин, пов'язаних із встановленням та обліком, розшуком і соціальним захистом таких осіб та їхніх родичів.

У цьому Законі міститься нормативне формулювання поняття «особи, яка зникла безвісти» – фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук. Окрім того, у ст. 1 Закону надається також визначення особи, зниклої безвісти за особливих обставин – особа, зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частин території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру⁵.

Розслідування фактів безвісного зникнення осіб в умовах збройного конфлікту передбачає використання прийомів, методів і засобів «польової» криміналістики. У цьому сенсі важливою є розробка окремих методик розслідування фактів безвісного зникнення особи, пропонування організаційних, технічних і тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій у бойових умовах, пропонування типових тактичних операцій, що можуть бути проведені при розслідуванні фактів безвісного зникнення особи в умовах збройного конфлікту, можливість призначення та проведення судових експертиз та застосування спеціальних знань⁶.

Портретна експертиза є видом криміналістичної експертизи, спрямованої на встановлення тотожності особи за ознаками зовнішності на підставі

² Цивільний кодекс України [Текст]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³ З початку повномасштабної війни понад 52 тисячі людей зникли безвісти [Текст]. URL: https://lb.ua/society/2024/05/21/614404_z_pochatku_povnomasshtabnoi_viyini.html

⁴ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [Текст]. [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

⁵ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [Текст]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

⁶ Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2004. 728 с.

фотозображень та відеозаписів⁷. У межах екстраординарних правових режимів її роль значно зростає, оскільки в умовах такого режиму швидкість встановлення особи може мати вирішальне значення.

Експерти використовують як джерело інформації архівні фотографії (з документів, соціальних мереж, родинних альбомів), кадри відеоспостереження (з приватних чи публічних камер спостереження), відео з мобільних пристроїв свідків або учасників події, відеофіксацію з місць надзвичайних ситуацій (надану органами ДСНС, ЗСУ, поліції тощо), зображення тіл або осіб, що підлягають ідентифікації.

Перевагами портретної експертизи є те, що вона на відмінно справляється в кризових умовах, є оперативною, не обов'язково наявність фізичної присутності особи або тіла, можливість використання доступних джерел інформації, можливість пошуку як живих, так і загиблих осіб.

Попри свою ефективність, портретна експертиза стикається з низкою обмежень. Так, проблемою є чутливість до якості зображення, висока уразливість до змін зовнішності (спотворення зовнішності внаслідок травм чи розкладу тіл), обмежена достовірність порівняно з біологічними методами, залежність від наявності еталонних зображень.

Портретна експертиза є одним із ключових інструментів ідентифікації особи в умовах надзвичайних ситуацій, збройних конфліктів або масових порушень правопорядку, коли діє екстраординарний правовий режим. Її основними перевагами є оперативність, можливість дистанційного застосування та відсутність потреби в біологічному матеріалі, що робить її незамінною в перші години або дні після зникнення особи. Застосування сучасних цифрових технологій, зокрема автоматизованих систем розпізнавання облич, істотно підвищує ефективність цього методу.

Водночас портретна експертиза не може слугувати єдиною підставою для встановлення особи, оскільки залишається імовірнісною за своєю природою. Відтак вона повинна розглядатися як важливий елемент комплексного підходу до ідентифікації, який включає також ДНК-аналіз, дактилоскопію, стоматологічну експертизу тощо. Особливої актуальності набуває необхідність нормативного унормування алгоритмів її призначення та використання у випадках безвісного зникнення осіб, зокрема з урахуванням міжнародних гуманітарних стандартів.

Таким чином, портретна експертиза виступає не лише як технічний засіб криміналістики, а й як елемент правозахисного механізму в умовах кризи, спрямований на відновлення ідентичності особи та забезпечення її правового статусу.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

⁷ Шепітко В. Ю. Борисенко І. В., Когут С. О., Могильніков О. М. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності : наук.-практ. посіб. Харків : Гриф, 2003. 112 с.

2. Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
3. Волощук Т. В. Традиційні методи порівняння, що використовують у портретній експертизі. *Криміналістичний вісник*. 2008. № 2 (10). С. 104–110.
4. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб.; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та І. В. Гори. Київ, 2015. С. 124–125.
5. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов., Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2004. 728 с.
6. Нізовцев Ю. Ю. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності : метод. реком. Київ : ІСТЕ СБУ, 2013. 52 с.
7. Шепітко В. Ю. Борисенко І. В., Когут С. О., Могильников О. М. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності: наук.-практ. посіб. Харків : Гриф, 2003. 112 с.
8. З початку повномасштабної війни понад 52 тисячі людей зникли безвісти [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2024/05/21/614404_z_pochatku_povnomasshtabnoi_viyini.html

Терентьєва Наталія,

доктор педагогічних наук, професор,
заступник завідувача відділу
спеціальної підготовки та підвищення
кваліфікації судових експертів
лабораторії науково-організаційного
забезпечення судово-експертної
діяльності ДНДЕКЦ МВС

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЛЮДСЬКОГО РЕСУРСУ: СПІВПРАЦЯ ІЗ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Усі сфери економічного життя України зазнали геополітичного та військово-соціального впливу у ХХІ столітті, що пов'язано з воєнною агресією з боку РФ (анексією територій з 2014 року та повномасштабним вторгненням з 2022 року), карантинними обмеженнями (з 2019 року). Явними наслідками стали масова міграція працездатного та конкурентоспроможного населення в інші, більш стабільні країни; зниження якості освітньо-професійної підготовки у цілому через плинність високопрофесійних кадрів і дистанційний формат надання відповідних послуг; періодична втрата цифрових колекцій та баз даних унаслідок потужних кібератак на різні сфери вітчизняного фрагментованого ринку, який через структурно деформовану економіку зазнав так званого високого боргового навантаження – відтоку капіталу і «людських ресурсів».

В умовах воєнного часу сектор безпеки й оборони розширює коло стратегічних завдань і пріоритетів, як і всі інші служби, у тому числі дотичного та цивільного призначення. Ключовими у своїй сфері прикладного застосування

та виконання державних завдань є установи Експертної служби країни, які водночас є потужними базами даних, що можуть зазнати зовнішніх атак, як і інші кластери державної економіки. Водночас відтік людських ресурсів для таких кластерів є вкрай критичним. І не лише з числа діючих фахівців, а й через брак кадрового резерву внаслідок незбалансованої взаємодії суб'єктів економіки, ситуативної моделі поведінки в стратегічно важливих ситуаціях, впровадження недоцільних рішень (наприклад, щодо цифровізації в умовах блекауту або реіндустріалізації на прифронтових територіях тощо), нерозуміння та/або неусвідомлення незворотності глобальних змін, які вже сталися, і, як наслідок, очікування «дива», що своєю чергою призводить до дезінформування та провокації прийняття не просто некоректних, а руйнівних рішень.

Зосередимося на одному з можливих напрямів компенсаторного підвищення якості людського ресурсу – співпраці стейкхолдерів (конкретних роботодавців) із закладами вищої освіти країни. І хоча на цьому вже неодноразово наголошується на всіх рівнях, реально спостерігаємо ситуації не постійного, а ситуативного співробітництва. І якщо для певних цивільних кластерів економіки наразі відсутність постійної співпраці не є критичною, то для експертної служби така ситуація набула вже ознак якщо не руйнування установ, то перманентного «кадрового голоду». Проблем додають ще й певні неузгодженості або відсутність наскрізності підготовки фахівців у ЗВО за галузями / спеціальностями та відсутність / часткова невідповідність їх аналогів у назвах робіт, професій і посад. На нашу думку, навіть у таких умовах вартує на обов'язкове впровадження налагодження постійної співпраці із ЗВО з метою підготовки, добору, комплектування кадрового резерву.

Зокрема, для установ Експертної служби значущим є налагодження постійної співпраці із закладами вищої освіти, які провадять підготовку майбутніх фахівців за спеціальностями, за якими вони здійснюють експертну діяльність, та за якими працюють служби забезпечення відповідної діяльності. Наголосимо, що навіть якщо наявна повна або часткова невідповідність, про що йшлося раніше, завжди є можливість у межах спеціальності укласти освітньо-професійні програми (ОПП), зміст яких відповідатиме не лише державним стандартам вищої освіти, а й передбачатиме додаткові спеціальні (фахові) компетентності та програмні результати навчання. Відтак, і змістовий контент навчальних дисциплін буде забезпечувати відповідну фаховість майбутніх випускників. А це, своєю чергою, за умови укладання угод на проходження виробничої практики та/або стажування вже є складовою або передумовою дуальної форми освіти, яка націлена на замовника у підготовці фахівців – роботодавця.

Звісно, розроблення, акредитація таких ОПП є доволі ресурсовитратним для професорсько-викладацького складу, проте за умови окреслення чіткої перспективи вбачаємо такий підхід реальним і коректним у розв'язанні питань підвищення якості кадрового потенціалу для установ Експертної служби.

Також вартує на увагу налагодження постійної співпраці в питаннях підвищення кваліфікації вже працюючих фахівців, зокрема щодо новітніх наукових, техніко-технологічних професійно-орієнтованих напрацювань як вітчизняних, так і зарубіжних розробників. Оскільки не завжди є час і

можливість перманентного самовдосконалення та самоосвіти, провідну роль тут має бути покладено на науковий потенціал наукових установ і закладів вищої освіти. Та наголошу, що за умови врахування такої діяльності в навантаженні НПП. Проте це питання окремого гатунку.

Ще звернемо увагу, що не всі установи країни готові до такої співпраці, чітко усвідомлюють близьку, середню й далеку перспективу, оскільки поширена модель ситуативної поведінки, на жаль, стала більш поширеною, ніж виваженого світосприйняття. Тож, як слушно зазначено в Стратегії зміни майбутнього, «місія, яка потрібна Україні – досягти позитивної зміни у баченні громадянами свого майбутнього та майбутнього країни, відновити довіру ... впевненості у гідному та забезпеченому майбутньому» [2]. На жаль, гарно задекларовані позиції не гарантують їх впровадження й дотримання. На наше переконання, «низький рівень довіри до правильності та адекватності владних рішень, низький рівень самосвідомості та виконавської дисципліни в країні засвідчив, що основні позиції щодо забезпечення національної безпеки ми в змозі доволі ефективно підірвати зсередини, навіть без докладання колосальних зусиль як з боку громад, так і окремих особистостей» [1].

Список використаних джерел

1. Терентьева Н. О. Безпековий стан держави: освітній ідентифікативний потенціал. *Трансформація системи публічного управління створенням здоров'язберезжувального та безпечного простору України (модернізація, інновації, розвиток)* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22 червня 2020 р.). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом. 2020. 106 с. С. 64–66.
2. Україна – 2030. Стратегія зміни майбутнього. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/ukraine-2030-1.pdf>

Тимощук Наталія,

заступник начальника відділу
забезпечення експертної та оціночної
діяльності в ДП «Центр судової
експертизи та експертних досліджень»

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: УРОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Питання забезпечення належної кваліфікації судових експертів в Україні набуває дедалі більшої актуальності в умовах реформування судово-експертної системи та гармонізації законодавства із європейськими стандартами.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про судову експертизу» [1] підвищення кваліфікації є обов'язковим елементом професійної діяльності експерта. Хоча в Україні функціонує система обліку заходів підвищення

кваліфікації, вона потребує подальшого вдосконалення та гармонізації із кращими європейськими практиками.

У країнах Європейського Союзу підвищення професійного рівня експертів базується на рекомендаціях Європейської мережі судово-експертних установ [2] та ініціативах Європейської академії судових наук [3].

Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) є платформою для об'єднання національних експертних організацій країн ЄС, що спрямована на підвищення якості судово-експертної діяльності шляхом розробки стандартів, методичних рекомендацій та програм професійної підготовки. Європейська академія судових наук (EAFS) організовує регулярні конференції, наукові форуми та освітні заходи, спрямовані на обмін досвідом, підвищення кваліфікації фахівців та впровадження інноваційних методик у сфері судових наук [3].

Зокрема, у Німеччині та Франції впроваджено системи обов'язкового періодичного підтвердження кваліфікації експертів через незалежні органи сертифікації, які оцінюють якість висновків та професійну підготовку [4].

Незалежні органи сертифікації в Німеччині та Франції є спеціалізованими установами, що не підпорядковуються експертним організаціям або судам. Вони здійснюють перевірку професійних знань, практичних навичок та відповідності експертів сучасним методичним стандартам. Процедура сертифікації включає аналіз виконаних висновків, тестування знань і співбесіду за участю комісії фахівців.

У Швейцарії існує багаторівнева система верифікації компетенцій експертів, яка включає незалежну сертифікацію та підтвердження спеціалізації відповідними професійними асоціаціями. Участь у міжнародних семінарах та щорічна звітність щодо проходження професійних програм є обов'язковою умовою для продовження статусу експерта.

У Нідерландах ключову роль відіграє Рада судових експертиз, яка координує діяльність усіх експертів, що залучаються до кримінального провадження. Згідно з вимогами, експерти проходять повторну акредитацію кожні п'ять років із поданням практичних прикладів роботи та участю в тестових випробуваннях.

В Австрії практика професійної підготовки побудована на основі моделі наставництва. Кожен новий експерт повинен пройти навчання під керівництвом досвідченого колеги з обов'язковим оцінюванням навичок. Регулярні курси вдосконалення фахової підготовки організовуються через спілки експертів.

У Швеції важливу роль відіграє система державного ліцензування, яка поєднується з гнучкою системою професійних рейтингів. Кваліфікація експерта підтверджується через публічний доступ до оцінок його висновків, що формуються як внутрішніми аудитами, так і незалежними комісіями.

У Польщі відповідно до положень закону про судових експертів [5] обов'язковою умовою для продовження діяльності є проходження курсів стажування кожні 3–5 років. Варто зазначити, що законодавство не містить чітко встановленого єдиного строку для обов'язкового стажування, однак у практиці судів і рекомендаціях профільних органів зазначено проміжок у 3–5 років як

оптимальний для підтвердження актуальності професійних знань і навичок. Подібна практика закріплена й у Бельгії, де відповідно до норм Міністерства юстиції Бельгії (Service Public Fédéral Justice), експерти повинні періодично проходити підготовчі та оновлювальні курси [6].

В Україні актуальною та важливою потребою є створення єдиної державної платформи обліку підвищення кваліфікації експертів, яка забезпечить верифікацію стажувань, курсів, участі в конференціях та публікацій. Особливу увагу на необхідність системної професійної підготовки працівників Експертної служби МВС України звертає Соловей О. В., підкреслюючи доцільність створення Центру підвищення кваліфікації із залученням провідних фахівців-практиків [7].

Серед ключових аспектів підготовки фахівців Соловей О. В. виділяє впровадження досягнень науки в експертну практику шляхом використання інноваційних технологій у навчальному процесі. Застосування таких технологій вимагає від керівників не лише глибокого знання новітніх експертних методик і технічних засобів, а й уміння практично працювати з ними для якісного донесення матеріалу до слухачів. Важливим є також удосконалення дистанційної форми навчання через інтерактивні платформи, що забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу, його доступність та економічність. Окрім цього, автор звертає увагу на необхідність вивчення й адаптації позитивного досвіду підготовки експертів у недержавних судово-експертних організаціях, де акцент робиться на практичні навички та впровадження новітніх методик спеціалізованих експертиз.

Серед можливих ідей щодо функціонування такої платформи можна запропонувати: створення електронного реєстру сертифікованих заходів підвищення кваліфікації; запровадження обов'язкової періодичної верифікації здобутих компетенцій; розробку національних стандартів стажування та навчання; співпрацю з європейськими судово-експертними установами для обміну досвідом та проведення спільних освітніх заходів.

Таким чином, використання досвіду Європейського Союзу в питаннях професійної підготовки експертів є важливим кроком до формування ефективної та незалежної експертної служби в Україні. Спираючись на напрацьовані європейські практики, Україна має можливість не лише адаптувати передові стандарти професійної компетентності, а й розробити власну модель підвищення кваліфікації, яка відповідатиме національним реаліям. Це дозволить забезпечити належний рівень якості експертних досліджень, підвищити їхню доказову цінність у судових процесах та сприятиме загальному підвищенню довіри до судово-експертної системи.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. ENFSI Best Practice Manuals. European Network of Forensic Science Institutes, 2019. URL: <https://enfsi.eu/documents/best-practice-manuals/>

3. European Academy of Forensic Science Conference Proceedings. EAFS, 2022. URL: <https://eafs2022.eu/>
4. Bundesverband Deutscher Sachverständiger und Fachgutachter (BDSF). Richtlinien für Sachverständige, 2021. ISBN 978-3-86470-653-0
5. Ustawa o biegłych sądowych. Dz.U. 2019 poz. 776. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000776>
6. Service Public Fédéral Justice (Belgium). Annual Report, 2020. URL: <https://justice.belgium.be/fr>
7. Соловей О. В. Особливості професійної підготовки працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 2. DOI: 10.32353/khrife.2.2019.17

Ткачов Ігор,

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Сумського НДЕКЦ МВС

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Міжнародне співробітництво в галузі криміналістики та судової експертизи є важливим елементом глобальної системи боротьби зі злочинністю. У сучасному світі, коли злочинні угруповання використовують передові технології та діють у межах кількох держав, координація між правоохоронними органами різних країн стає вкрай необхідною. Ефективне міжнародне співробітництво сприяє обміну інформацією, методиками, новітніми технологіями та експертними знаннями, що дозволяє правоохоронцям швидше та ефективніше розслідувати кримінальні правопорушення.

Криміналістика як наука розвивається завдяки спільним зусиллям науковців, судових експертів та правоохоронців різних країн. Основні напрями міжнародного співробітництва включають обмін криміналістичною інформацією, формування єдиних баз даних дактилоскопічної, генетичної, трасологічної інформації, що дозволяє швидко ідентифікувати злочинців; гармонізацію методик судово-експертних досліджень, створення уніфікованих стандартів проведення експертиз, що забезпечують їхню достовірність у міжнародному правовому просторі; спільні розслідування, співпрацю слідчих груп з різних країн у межах транскордонних кримінальних справ; обмін досвідом та навчання, міжнародні конференції, семінари та тренінги для підвищення кваліфікації експертів; використання міжнародно-правових механізмів, діяльність Інтерполу, Європолу та інших організацій у координації міжнародних розслідувань.

У міжнародній системі боротьби зі злочинністю ключову роль відіграють такі організації, як Інтерпол – найбільша у світі міжнародна поліцейська організація, яка координує співпрацю між правоохоронними органами понад 195

країн, підтримує глобальні бази даних, допомагає в розшуку злочинців та аналізує кримінальні загрози; Європол – правоохоронний орган Європейського Союзу, що займається боротьбою з організованою злочинністю, тероризмом та кіберзлочинами; Міжнародна організація криміналістів (IAI), яка забезпечує науковий та технічний обмін інформацією між фахівцями в галузі криміналістики; Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка розробляє міжнародні стандарти для боротьби з транснаціональною злочинністю та сприяє співпраці між державами.

Одним із найефективніших механізмів міжнародної взаємодії є обмін криміналістичними даними через спеціалізовані бази, такі як AFIS (Автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система), що використовується для пошуку відбитків пальців у міжнародних базах; CODIS (Combined DNA Index System) – глобальна база даних ДНК, яка допомагає в ідентифікації злочинців; EURODAC – європейська система ідентифікації відбитків пальців осіб, які шукають притулку; IBIS (Integrated Ballistics Identification System) – база даних з інформацією про сліди вогнепальної зброї. Такі системи дозволяють оперативно обмінюватися інформацією та підвищують ефективність міжнародного розшуку.

Судово-експертна діяльність є важливим елементом розслідувань, а міжнародне співробітництво в цій галузі сприяє створенню міжнародних стандартів експертної діяльності, оскільки єдині методики та підходи забезпечують порівняльність результатів експертиз у різних країнах; обміну експертами та стажуванням, що дозволяє криміналістам навчатися передовим методикам; розвитку лабораторних досліджень, зокрема у сфері ДНК-аналізу, токсикології та балістики.

Попри досягнення у сфері міжнародної співпраці, існує низка проблем, таких як юридичні бар'єри – розбіжності в законодавстві країн можуть ускладнювати розслідування; обмежений доступ до даних – деякі країни неохоче діляться інформацією через питання національної безпеки; проблеми у стандартизації – відмінності в методиках проведення експертиз можуть створювати труднощі у визнанні їхніх результатів на міжнародному рівні. Для подальшого розвитку міжнародної співпраці необхідно гармонізувати законодавство різних країн у сфері криміналістики та судової експертизи, розширити міжнародний обмін експертами та забезпечити їхню професійну підготовку, впроваджувати нові технології, такі як штучний інтелект та блокчейн, для підвищення ефективності криміналістичних досліджень.

Таким чином, міжнародне співробітництво у сфері криміналістики та судової експертизи є ключовим фактором у боротьбі зі злочинністю. Глобальна взаємодія дозволяє ефективно розслідувати злочини, вдосконалювати методи експертиз та підвищувати рівень правосуддя. Подальший розвиток цієї сфери залежить від гармонізації законодавства, впровадження сучасних технологій та посилення координації між державами.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / [за ред. П. Д. Біленчука]. Київ : Алерта, 2021.

2. Судова експертиза : навчальний посібник / [В. Г. Гончаренко, О. В. Кліменко]. Харків : Право, 2022.

3. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). Офіційний сайт: www.enfsi.eu

4. Інтерпол: стратегія боротьби з міжнародною злочинністю. Офіційний звіт, 2023.

Токманьова Заріна,

завідувач сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Донецького НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАНЕСЕННЯ ЗОБРАЖЕНЬ, ВИКОНАНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ РІЗОГРАФА: ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ

У процесі дослідження експертам, які проводять технічні експертизи документів, на дослідження надходять різноманітні види бланків, зокрема ті, що належать до документів суворого обліку (посвідчують особу, подію, освіту, трудовий стаж (паспорт (ідентифікаційна картка), свідоцтво про народження, одруження і розірвання шлюбу, зміну прізвища, імені та по батькові; трудова книжка і вкладка до неї; посвідчення водія; свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, службове, військове, ветерана, інваліда; дипломи про освіту, присвоєння звання, документи, що обслуговують грошовий обіг (ощадні, чекові, депозитні; чеки грошові, майнові, розрахункові книжки, бланки фінансування, страхування; акредитиви; марки податкові, митні, акцизні; доручення на видачу коштів, пенсій, майна; сертифікати якості, на право вивезення та ввезення; поліси страхування; ліцензії тощо) [1], а також документи, які не мають спеціальних елементів захисту, а саме: листівки, брошури, буклети, афіши, медичні картки, книги тощо.

Під час дослідження експерти, досліджуючи великий обсяг різноманітних документів, вирішують:

ідентифікаційні завдання, що полягають в ототожненні предметів за їх матеріально фіксованим відображенням (друкарських форм, печаток, штампів, літер друкарських машин, матриць касових апаратів, множильних апаратів тощо); ототожненні обладнання, фотонегативів та інших засобів, що використовуються для виготовлення друкарських форм, печаток тощо; ототожненні осіб, які виготовили документ; визначенні джерела (спільності) походження документа (матеріалів);

діагностичні завдання, що полягають у виявленні сутності конкретно взятого для вивчення об'єкта за його ознаками, віднесенні його до певного класу, виду, типу, шляхом встановлення: способу виготовлення документа чи його частин; факту зміни первинного змісту тощо.

З розвитком сучасних технологій у галузі поліграфії з'явилося чимало нового модифікованого друкувального поліграфічного обладнання з можливістю друку на різних слідосприймальних поверхнях (папір, дерево, метал, пластик) тощо [2]. У зв'язку з цим судові експерти повинні бути постійно в потоці інформації, адже відсутність рекомендованої довідко-інформаційної літератури може істотно ускладнювати процес дослідження під час встановлення способу друку документа, який надано на дослідження.

Одним із прикладів сучасної копіювальної та офсетної техніки, у яку вмонтований сканер, є різнограф [3]. В основі роботи цього приладу лежить принцип трафаретного друку. На основі оцифрованого зображення, отриманого з комп'ютера або сканера, термоголовка різнографа готує друковану форму («майстер»), пропалюючи дрібні отвори у відрізку формного матеріалу – майстер-плівки. Майстер-плівка складається з двох шарів: волокнистої целюлозної підкладки, що призначена рівномірно пропускати чорнило на папір, і тонкого полімерного шару, який, власне, і є трафаретом. Потім отримана форма автоматично закріплюється на друкованому барабані, зсередини якого через сітчасті стінки надходить фарба і просочує целюлозну підкладку майстер-плівки. Безпосередньо на етапі друку барабан приводиться в постійне обертання, протяжний механізм приймає аркуш паперу з лотка подачі і прокатує його, притискаючи до барабана, що обертається з майстер-плівкою, просоченою фарбою. Через пропалені в друкованій формі отвори фарба потрапляє на папір. Коли перший відбиток готовий, на барабан подається наступний аркуш. Після того як різнограф надрукував потрібний тираж, відпрацьований відрізок майстер-плівки відправляється у відповідний бокс для використаних майстер-плівок або залишається натягнутим на барабан, якщо планується продовжити друк. Один трафарет («майстер») зберігає незмінну якість при тиражі приблизно 4000 копій. Для великих обсягів можна виготовити кілька «майстрів». Одного рулона майстер-плівки зазвичай вистачає на 200–300 друкованих форм відповідного формату залежно від моделі (рис. 1).

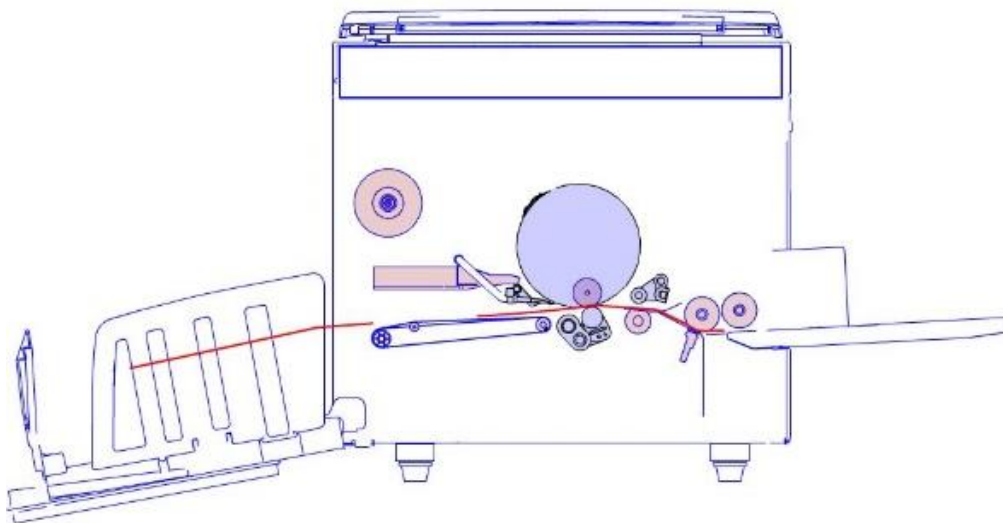

Рис. 1. Схема роботи різнографа

Своїм зовнішнім виглядом різнографи (дуплікатори) нагадують офісні лазерні МФУ, і це не єдина схожість: у сучасних моделей дуже схожий у користуванні інтерфейс, за винятком деяких особливостей. Усі різнографи мають вбудовану систему «RISO I Quality», що забезпечує максимальну якість друку, автоматично погоджуючи всі системи і блоки з поточними умовами експлуатації машини.

Якість друку в стандартному режимі аналогічна якості звичайних струминних принтерів і є достатньою для великого спектра завдань: бланки, квитанції, листівки, тестові завдання, офісні документи, презентації, які можна друкувати в кольорі практично за ціною чорно-білого друку.

Отже, доцільно виділити основні переваги використання цієї технології друку, що полягає в:

- 1) економічності: значно нижча вартість друку порівняно з лазерними або струминними принтерами;
- 2) швидкості: ідеально підходить для друку великих тиражів;
- 3) екологічності: мінімальне споживання енергії та використання безпечних для довкілля матеріалів;
- 4) довговічності: висока зносостійкість пристрою.

Отже, можна дійти висновків, що зазначена технологія друку може застосовуватися в різних галузях:

- освіті – друк навчальних матеріалів, робочих зошитів, тестів;
- рекламі – створення листівок, плакатів, буклетів;
- бізнесі – виготовлення звітів, інструкцій, службових документів.

Різнограф – це один з унікальних пристроїв для тиражування зображень, що поєднує швидкість трафаретного друку з економічністю використання.

Список використаних джерел

1. Наказ МВС № 390 від 10.09.2009 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
2. Найпоширеніші способи друку : метод. лист / [Н. Г. Шпакович, В. Г. Пелюшок]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 31 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : «Юридична думка», 2012. 1020 с.

Тулівінський Станіслав,
судовий експерт відділу
комп'ютерно-технічних та
телекомунікаційних досліджень
Черкаського НДЕКЦ МВС

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО БЕЗПЕКИ ВЕБРЕСУРСІВ

У контексті зростання кількості та складності кібератак особливої актуальності набувають питання цифрової криміналістики, зокрема дослідження інцидентів, пов'язаних із компрометацією вебресурсів. Аналіз сучасних тенденцій у сфері кіберзагроз демонструє, що найпоширенішою ціллю атак залишаються саме вебсистеми, які мають відкритий доступ через глобальну мережу Інтернет. Ці ресурси зазвичай побудовані на типовому стеку технологій, що спричиняє повторюваність векторів атак і дозволяє кіберзлочинцям розробляти універсальні інструменти проникнення.

За даними ресурсу W3Techs – World Wide Web Technology Surveys, станом на 09 квітня 2025 року 89 % відомих вебсерверів функціонують під управлінням Unix-подібних операційних систем, із яких понад 60 % використовують ядро Linux. Це свідчить про домінування відкритого програмного забезпечення в інфраструктурі Інтернету. У ролі серверного ПЗ найчастіше використовуються Nginx (~34 %) та Apache (~26 %), а основною серверною мовою програмування залишається PHP (понад 74 %) [1].

Порівняльний аналіз цих технологічних рішень із напрямками проникнення, характерними для кібератак, вказує на високу вразливість вебресурсів [2]. Основними точками компрометації є вихідні коди вебдодатків та неправильні налаштування серверного ПЗ. Зокрема однією з найпоширеніших тактик є використання вже відомих або спеціально виявлених бекдорів – вразливостей, які дають змогу обійти стандартні засоби автентифікації або отримати привілеї на системному рівні.

Значну загрозу становить відсутність системного керування вразливостями та оновленням критично важливих компонентів. У багатьох випадках експлуїти для нових вразливостей з'являються вже через кілька годин після їх публічного розголошення. Для Linux-систем ця проблема є особливо актуальною з огляду на відкритий код, який дозволяє швидко аналізувати механізми помилок та створювати засоби для їх експлуатації.

Окрему увагу слід приділити феномену кібервійни – формі конфлікту, у якому об'єктами атаки є цифрові інфраструктури. Сучасна кібервійна відзначається системністю, скоординованістю дій та спрямованістю на повну дестrukцію цільових об'єктів, зокрема урядових, військових або критичних інфраструктур. На відміну від кібервандалізму або пропаганди, кібервійна передбачає цілеспрямоване знищення або паралізацію цифрових систем, що становить реальну загрозу національній безпеці.

Дослідження прикладів кібератак, пов'язаних із військовими конфліктами, демонструє зростання масштабності та глибини впливу – від кібершпигунства і

саботажу до атак, які призводять до тривалого виведення з ладу інфраструктурних об'єктів. Це підкреслює потребу в розробці нових стратегій протидії, що поєднують як технічні, так і організаційні заходи. Необхідним є як формування глобальних стандартів кібербезпеки, так і впровадження засобів активного реагування на загрози в режимі реального часу.

У зв'язку з цим концепція Zero Trust («нульова довіра») набуває дедалі більшої актуальності. Її суть полягає в тому, що кожен запит на доступ, незалежно від його джерела, має бути автентифікований та авторизований. Такий підхід змінює парадигму безпеки: замість створення зовнішнього периметра довіри вводиться модель, за якою жоден елемент системи не вважається надійним за замовчуванням. Ця парадигма вимагає постійного контролю ідентичності, шифрування каналів зв'язку, сегментації мережі та ретельного моніторингу.

Практичне застосування Zero Trust у вебсередовищі потребує чіткого визначення вхідних та вихідних каналів взаємодії між компонентами системи. Наприклад, при розгортанні веб-сервера на базі ОС Linux із сервером Nginx, PHP-додатком та СУБД PostgreSQL, варто суворо обмежити доступ до системи лише необхідними портами (HTTP/HTTPS) через фаєрвол. Усі інші служби мають бути або ізольовані, або вимкнені.

Наступним критичним аспектом є забезпечення стійкості до вразливостей на рівні самого вебдодатка. Програмний код повинен містити інструменти виявлення аномальних запитів, засоби журналювання та передачі інформації на інші рівні системи безпеки. Впровадження так званих «компрометаційних міток» дозволяє не лише виявляти атаки, а й активно на них реагувати, блокуючи підозрілі запити ще до їх виконання.

Ефективні рішення у сфері цифрової криміналістики передбачають також застосування адаптивного аналізу трафіку, побудованого на виявленні відхилень від нормального функціонування. Такі системи можуть бути реалізовані на основі методів машинного навчання, що дозволяє динамічно адаптуватися до змін у поведінці користувачів або атакуювальників.

Загалом у сучасних умовах активної кібервійни пріоритетом стає не лише збереження інформації або відновлення після інцидентів, а передусім – забезпечення цілісності та безперервності функціонування цифрових сервісів. Дослідження в цьому напрямку повинні орієнтуватися на мінімізацію вразливостей, глибоку сегментацію систем та інтеграцію багаторівневих моделей захисту. Лише такий комплексний підхід здатен забезпечити стійкість інформаційної інфраструктури в умовах зростання кіберзагроз.

Список використаних джерел

1. Web Technologies Statistics and Trends. W3Techs. <https://w3techs.com/technologies> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Cyber Security Breaches Survey 2025. URL: <https://www.gov.uk/government/statistics/announcements/cyber-security-breaches-survey-2025> (дата звернення: 09.10.2025).

КРИМІНАЛІСТИЧНА РЕЄСТРАЦІЯ – ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ

Криміналістична реєстрація і використання її даних у процесі виявлення та розслідування злочинів набув у певний період особливого значення.

Видатні вчені першої половини ХХ століття – І. Н. Якімов, П. С. Семенівський, А. І. Вінберг, Н. В. Терзієв, С. М. Потапов присвятили свої праці криміналістичній реєстрації стосовно нових способів реєстрації злочинців. У подальшому такими вченими, як М. В. Салтевський, Р. С. Белкін та іншими, були закладені наукові основи криміналістичної реєстрації. Авторі особливу увагу приділяли аналізу окремих видів обліку, визначенню місця криміналістичної реєстрації в системі науки криміналістики, сучасному стану та удосконаленню організації криміналістичної реєстрації, проблемам автоматизації обліків.

Ще в період середньовіччя з метою впізнання злочинців були перші спроби зародження кримінальної реєстрації. Реєстрація здійснювалася двома способами – каліченням і тавруванням.

Калічення – це завдані фізичні понівечення. На Русі покарання злочинців відсіченням різних частин тіла було звичаєм. Понівечення інколи вказувало не лише на характер злочину, але й на кількість вчинених особою злочинів. Поряд із каліченням з метою реєстрації злочинців застосовували більш гуманний та надійний спосіб – таврування – випалювання певних знаків на тілі людини, значення яких було раніше визначене, і яке зберігало працездатність та правильність впізнання зареєстрованих осіб.

Кримінальна реєстрація на ранньому етапі свого розвитку мала на меті покарання злочинця, реєстрацію злочинця та реєстрацію виду злочину.

Поряд із тавруванням на початку 18 ст. європейські держави поступово застосовують письмову реєстрацію засуджених. Таку реєстрацію даних про попередню судимість злочинця вперше було введено у 1870 р. Кожного місяця міністерство юстиції видавало «Відомості довідок про судимість», які розсилалися до всіх судових місць та судовим слідчим [1, с. 16–17; 2, с. 10].

Як виявилось, головним і єдиним завданням цього способу реєстрації було встановлення попередньої судимості особи, і лише за умови, якщо злочинець не приховував своїх даних. Окрім цього, у цих відомостях фіксувалися лише особи, засуджені до тюремного ув'язнення, а особи, засуджені до інших видів покарання, у ці відомості не вносилися. Така письмова реєстрація судимості виявилася недостатньо ефективною у боротьбі зі злочинністю, хоча й була більш гуманною порівняно з попередньою, і згодом поступилася іншим методам реєстрації, які поряд із реєстрацією судимості забезпечували збереження інших даних, вкрай необхідних для розшуку та ідентифікації злочинця.

Після винайдення та розвитку фотографії з метою реєстрації злочинців стали застосовувати фотографування злочинців. Фотографічний спосіб став наступним самостійним способом реєстрації злочинців.

Зростання злочинності спричинювало і зростання колекції фотознімків, у якій згодом налічувалося десятки тисяч фотознімків, що унеможливило успішний пошук потрібного фотознімка затриманого злочинця, якщо він не називав свого прізвища або його особа викликала сумнів. Поліція опинилась у замкнутому колі – фотознімки робили і збирали, щоб можна було впізнати злочинця та встановити його справжнє прізвище, якщо він його приховував, а для того, щоб розшукати його фотознімок в альбомі, треба знати його прізвище. Отже, фотографічний спосіб реєстрації як самостійний проіснував недовго [1, с.18].

Одним із перших, хто зробив вагомий внесок у розробку єдиної системи реєстрації, що ґрунтувалася на наукових засадах, був французький криміналіст Альфонс Бертільйон. Наприкінці 19 ст. він розробив та впровадив у практику боротьби зі злочинністю антропометричний метод реєстрації злочинців, котрий базувався на вимірюванні певних частин тіла кожного злочинця за встановленими правилами та фіксуванні результатів таких вимірювань у спеціальних антропометричних картках, де також містилися дані про особу злочинця і його фотознімок. Ним було запропоновано проводити одинадцять вимірювань певних частин тіла [3, с. 280–282].

Але згодом стало зрозуміло, що антропометричний метод не дозволяв ідентифікувати особу на відстані, що було важливою і необхідною умовою оперативно-розшукової роботи.

В Україні вирішенням проблеми застосовування та удосконалення антропометричного методу кримінальної реєстрації займався, і йому належить вагомий внесок у її розвиток, завідуючий розшуковою частиною міської поліції м. Києва Г. М. Рудий [4, с. 214].

Антропометрія, не зважаючи на її наукові засади, разом із попередніми способами реєстрації злочинців мала суттєві недоліки, серед яких найсуттєвішими є: суб'єктивне сприйняття частин тіла людини під час вимірювання та опису; громіздкість і складність антропометричних інструментів, що дозволяло провадити обміри лише в приміщенні спеціального бюро, і лише в ньому особа мала бути ідентифікована; неможливість застосування до неповнолітніх по причині незакінченого росту їх тіла. Однак, маючи зазначені недоліки, але за відсутністю інших науково обґрунтованих методів кримінальної реєстрації, антропометрія використовувалася як основна система кримінальної реєстрації у більшості країн протягом 15–20 років, і дозволяла ідентифікувати особу злочинця, хоча і не досить ефективно, за умови його попереднього реєстрування за цією системою, доки не була остаточно замінена набагато досконалішою і надійною системою – дактилоскопією.

Знання про існування узорів на пальцях та долонях, а також практичне застосування відбитків пальців як індивідуальної печатки, належить до далекого минулого [5, с. 22]. З давніх часів у Китаї, Японії та Єгипті існував звичай засвідчувати різноманітні документи, чи то договір, чи грошові зобов'язання, відбитками пальців рук [1, с. 23].

Перші спроби наукового дослідження узорів на пальцях рук відбувалися ще у 17 ст. італійським біологом Марчелло Мальпігі, котрий вперше науково обґрунтував папілярні лінії пальців рук з точки зору біології [1; 2; 6].

Над питанням використання узорів пальців рук для ідентифікації злочинців працював англієць – фізіолог Генрі Фолдс. Свої спостереження Фолдс опублікував у журналі «Nature». Згодом Генрі Фолдс зайняв посаду поліцейського лікаря та пропонував керівництву Скотленд-Ярду і Міністерству внутрішніх справ новий спосіб реєстрації злочинців – дактилоскопічний [9, с. 8].

Берлінський ветеринар Ебер у 1888 р. запропонував Міністерству внутрішніх справ написану ним роботу про відбитки пальців та долонь. Ніхто з цих дослідників не зробив головного – не вирішив питання про типи папілярних узорів, можливість їхньої класифікації на групи.

Важливу роль у становленні дактилоскопії як наукової системи кримінальної реєстрації відіграв видатний вчений-природознавець Френсіс Гальтон. Він ознайомився з попередніми роботами Бертильйона, Хершеля і Фолдса та згодом переконався в неповторності пальцевих відбитків і дійшов висновку, що майбутнє не за Бертильйоном. У 1892 році в Лондоні Гальтон видав книжку «Finger prints», у якій розглядав відбитки пальців як засіб ідентифікації. Гальтоном були зроблені три обґрунтовані висновки:

- 1) папілярний узор залишається незмінним протягом усього життя людини;
- 2) папілярний узор є неповторним та індивідуальним;
- 3) піддається класифікації [1, с. 24; 6, с. 10].

Дослідження Гальтона стали передумовою створення наукової системи кримінальної реєстрації – дактилоскопії. Перші класифікації слідів пальців рук, запропоновані Ф. Гальтоном, були надто великими і поділялися на шістдесят класів, що викликало суттєві труднощі на практиці. У подальшому він удосконалив класифікацію типів папілярних узорів і кінцевим варіантом його класифікації став поділ усіх узорів на чотири основних типи, що стало досить придатним для практичного застосування дактилоскопії для цілей кримінальної реєстрації [1, с. 24].

У 1895 році дактилоскопія була введена в Англії, проте в комбінації з антропометрією. Поліцейський інспектор Едвард Генрі, удосконалив гальтонівську систему класифікації відбитків пальців рук, яка дозволяла швидко знайти потрібну картку серед мільйона карток.

У 1900 році Е. Генрі представив свою систему класифікації перед урядовою комісією фахівців і запропонував повне введення дактилоскопічної реєстрації. З цього часу настає період заміни антропометрії дактилоскопією і з 1901 року в Англії офіційно вводиться дактилоскопічна реєстрація [1, с. 25].

Заслуги з упровадження та розвитку дактилоскопії в Україні належать все тому ж Г. М. Рудому, який відразу оцінив переваги дактилоскопії над антропометрією. Після жовтня 1917 року криміналістичною реєстрацією в Україні займався карний розшук. Упродовж 1920–1921 рр. Центрозошуком Української республіки було видано низку нормативних документів, що регламентували порядок кримінальної реєстрації [2, с. 44–51]. У цих документах дактилоскопічна система реєстрації визнавалася як єдина система реєстрації в Україні та передбачалися правила дактилоскопіювання.

Р. С. Белкін зробив найбільший внесок у розвиток цієї галузі – сформулював основні положення вчення про криміналістичну реєстрацію як окрему криміналістичну теорію та її структуру.

Діюча система криміналістичної реєстрації налічує понад 30 видів обліку. Сучасний стан криміналістичної реєстрації характеризується опануванням, розвитком, удосконаленням та впровадженням у практичну діяльність нових методів реєстрації – за індивідуальним генним кодом (ДНК-аналіз), за індивідуальним зразком запаху людини (одорологічний метод), за візерунком сітківки ока (ретиноскопія або скіаскопія).

Отже, як бачимо, коріння криміналістичної реєстрації були закладені у середні віки і протягом восьми століть відбувалися її розвиток і становлення.

Список використаних джерел

1. Ялышев С. А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1998. 140 с.
2. Рассейкин Д. П. Очерки истории уголовной регистрации. Саратов, 1976. 60 с.
3. Торвальд Ю. Век криминалистики. М. : Прогресс, 1984. 326 с.
4. Рибалко Я. В. Експертні обліки як галузь криміналістичної техніки: етапи розвитку, завдання і зміст. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : зб. наук. ст. 2001. № 1. С. 212–219.
5. Кобзар С. І. Криміналістична трасологія : навчальний посібник. Луганськ : РВВ ЛГВС, 1999. 108 с.
6. Криміналістичне дослідження слідів рук : наук-практ. посіб. / [Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В., Тимошенко П. Ю., Чорнобай Л. М.]. Київ : Атіка, 2000. 151 с.

Федьорко Сергій,

завідувач відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського НДЕКЦ МВС

Коробейник Ганна,

старший судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського НДЕКЦ МВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ, ЩО Є ОБ'ЄКТАМИ РОСЛИННОГО СВІТУ

Рослини – царство живих організмів. Представники царства – автотрофні організми, для яких є характерною здатність до фотосинтезу та наявність щільної клітинної оболонки, яка утворена здебільшого целюлозою [1]. Відповідно до чинних нормативних актів виокремлюють серед інших такі групи товарів

рослинного походження: насіннєвий матеріал – насіння різних рослин, призначене для висівання; садивний матеріал – саджанці, живці, відводки, коренеплоди, бульби, цибулини, кореневища та ін., призначені для садіння, щеплення, розмноження; зрізані квіти, гілки, листя – живі частини рослин, призначені для складання букетів [2]. Продукція розплідника – рослини, вирощені в умовах культурної практики, в умовах регулярного і професійного догляду. Рослини, які були розмножені і вирощені таким чином, щоб покращити ріст і розвиток кореневої системи, і після пересадки забезпечити можливість рослині повністю відновитися.

З метою товарознавчої класифікації доцільно використовувати такі ознаки квітково-декоративних рослин [1]:

1. За походженням:

походять з вологих тропічних лісів – орхідеї, філодендрон, папороті;
походять з саван і прерій – айстри, цинії, іриси, гладіолуси, тюльпани;
походять з пустель і напівпустель – кактуси, агави інші сукуленти;
походять з Європи – примули, конвалії, анемони тощо.

2. За умовами вирощування:

оранжерейні;
рослини відкритого ґрунту.

3. За виробничим використанням:

рослини горщикові (аспленіум, гібіскус, гойя, хлорофітум та ін.);
рослини на зріз (троянди, тюльпани, гвоздики, жоржини та ін.);
саджанці для подальшого вирощування (здебільшого чагарникові та деревні форми багаторічних рослин перших років життя).

4. За декоративними ознаками:

квіткові (азалія, космея, айстри, целозія, примули, троянди та ін.);
листяно-декоративні (аспарагуси, аукуба, аспідістра, колеуси, папороті);
загально-декоративні (пальми, драцени, агави, кохія, юка);
рослини, що культивуються заради декоративності плодів;
рослини, що вирощуються заради аромату квіток – резеда, матіола, левкої, троянди, тютюн.

Структура ринку квітково-декоративної продукції України: імпорту, експорту, внутрішній ринок.

Усі країни світу умовно можна поділити на країни-експортери квіткової продукції та країни-імпортери. Першу групу очолюють Нідерланди: експорт становить 90 % вартості квіткової продукції, виробленої в країні. На чотири країни: Нідерланди, Колумбію, Еквадор та Нігерію припадає 81,3 % світового експорту зрізаних квітів. В Україні господарства, що займаються вирощуванням квітів, забезпечують поки що тільки 10 % поставок на ринок; відповідно, частка імпоротної продукції переважна – 90 % [3; 4]. А якщо йдеться про зрізані квіти, то вітчизняних квітів більше, ніж імпортних, але імпортний асортимент доволі широкий: у процентному співвідношенні: вітчизняні – приблизно 50 %, імпортні – 40 %, зелень і сухоцвіти – 10 %.

Певної тенденції до зростання експорту поки що немає, швидше можна говорити про закріплення України серед експортерів декоративних рослин

(експортери зрізаних квітів – ТОВ «Асканія-Флора», ТОВ «Камелія-PR», експортери в секторі декоративних рослин – ПП «Корнеліс», ПВП «Нова Хвиля», ТОВ «Декоплант»). В Україні виробництво декоративних рослин на тепер перебуває на стадії розвитку, у нас нараховується до 15 розсадників, у яких річний обіг коштів більше 1 мільйона гривень. Більшість розсадників не мають спеціалізації і вирощують широкий асортимент декоративних рослин: кущі, хвойні, листяні.

Методи та підходи оцінки вартості живих рослин

Частіше предметом кримінальних правопорушень, із якими стикаються експерти НДЕКІЦ МВС, а отже об'єктами досліджень є саджанці декоративних багаторічних рослин: хвойні та плодово-ягідні.

Особливістю цієї групи товарів є те, що вона представлена живими рослинними організмами, які здатні до подальшого розвитку і росту, що призводить до кардинальної зміни товарних властивостей. Цей товар має особливі умови та терміни зберігання, зумовлені сезонними коливаннями попиту-пропозиції та специфічні показники якості: ботанічний вид і сорт рослини, її вік, спосіб формування підземної та надземної частини, ступінь розвитку підземної та надземної частини тощо.

Факти викрадень зелених декоративних та/або плодово-ягідних насаджень здебільшого припадають на період квітень–червень та жовтень–листопад, оскільки в цей період відбувається висадка саджанців багаторічних рослин у загальній масі. У період, коли рослина нещодавно пересаджена і ще добре не вкорінена, вона легко піддається транспортуванню без ризику суттєвого зниження якості саджанця чи його загибелі. Товарні властивості такої рослини ще не змінилися і цілком збігаються із зазначеними виробником для цього виду товару.

У торговельній практиці підприємств, що реалізують саджанці багаторічників, для групування і класифікації визначають такі параметри товару:

вид рослини – ботанічний вид і сорт;

вік рослини – 1-2-4-річні саджанці тощо;

розмір (напр., висота) рослини;

спосіб оформлення кореневої системи (закрита коренева система / контейнерна посадка, відкрита коренева система, кореневий ком).

Ці характеристики необхідні і для ідентифікації об'єкта дослідження, тож ці дані мають бути затребувані експертом в ініціатора дослідження, якщо вони відсутні у фабулі постанови про призначення судової експертизи чи інших процесуальних документах.

Якщо експерту на дослідження надано об'єкт задля ідентифікації його товарних властивостей, використовуються також органолептичний та інструментальний методи.

Відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальна оцінка майна і майнових прав», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440, для визначення ринкової вартості використовуються порівняльний, витратний або дохідний підхід.

Саджанці багаторічних рослин, що є предметом злочину, як об'єкт дослідження не належать до спеціалізованого майна, витратний підхід не може бути використано при визначенні ринкової вартості об'єкта дослідження.

З огляду на те, що в розпорядженні судового експерта зазвичай відсутня інформація щодо очікуваних доходів власника об'єкта дослідження, дохідний підхід також не може бути використано для визначення ринкової вартості.

Під час визначення ринкової вартості саджанців багаторічних рослин використовується здебільшого порівняльний підхід, оскільки він передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктами оцінки. Коли ринок подібного майна досить розвинутий, доцільно використовувати метод прямих порівнянь.

Зазвичай проміжок часу між продажем та викраденням саджанців є невеликим, тому товарні властивості об'єктів не зазнають суттєвих змін і визначення ринкової вартості проводиться без коригування цінових даних операторів ринку.

Джерела цінової інформації

Під час проведення дослідження і розрахунку ринкової вартості саджанців рослин (включно з садивним матеріалом квітучих багаторічних рослин – цибулин, бульбоплодів тощо) експерт може використовувати цінову інформацію операторів ринку: розплідники та садівничі підприємства різних форм власності; лісогосподарські підприємства; спеціалізовані торговельні підприємства або відділи.

Цінова інформація може бути отримана в державних лісогосподарських підприємствах через запит, із відкритих джерел – у вигляді фотокопій сторінок видань чи скріншотів онлайн-сторінок.

У підсумку, декоративні багаторічні рослини як товарна категорія характеризуються складною системою класифікації, специфічними умовами зберігання та обліку, а також значною мінливістю товарних властивостей у часі. Це обумовлює особливий підхід до їх оцінки в умовах експертного дослідження, зокрема у випадках завдання матеріальної шкоди. Використання порівняльного підходу до визначення ринкової вартості, опора на актуальні цінові джерела та врахування морфологічних і сортових ознак дозволяє забезпечити об'єктивність експертних висновків і сприяє належному захисту майнових прав громадян у разі втрати або пошкодження рослинного майна.

Список використаних джерел

1. Товарознавство квітів. Опорний конспект лекцій / укладачі: Сорокина С. В., Шевченко О. Є. Харків : ХДУХТ, 2012. 69 с.
2. ДСТУ 3355-96 Продукція сільськогосподарська рослинна. Методи відбору проб в процесі карантинного огляду та експертизи.
3. Єжов В. М. Рослинництво декоративних культур в Україні: фактори розвитку та ризику. *Вісник аграрної науки*. 2019. Том 97, № 11. С. 42–47.
4. Крутяк Д., Демидчук Л. Проблеми та можливості національного ринку живих квітів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 6. С. 155–158.

Федьорко Сергій,

завідувач відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Черкаського
НДЕКЦ МВС

Манасенко Тетяна,

головний судовий експерт сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Черкаського
НДЕКЦ МВС

ЗАПИТ ЕКСПЕРТА НА ЦІНОВУ ІНФОРМАЦІЮ: ПРОБЛЕМИ ТА ПИТАННЯ

У межах боротьби з корупцією все частіше правоохоронними органами України порушуються кримінальні провадження у частині так званих «відкатів», а саме стосовно закупівель за рахунок як місцевого, так і державного бюджетів за вочевидь завищеними цінами. Довести факт завищення ціни можливо лише шляхом призначення судової товарознавчої експертизи (п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального Кодексу України). Відповідно до вимог чинного законодавства та елементарної логіки, датою визначення ринкової вартості у цій категорії справ є дата складання договору поставки, виконання робіт та інше. Переважно зазначена дата є датою в минулому (від 1 року і більше тому), що унеможливорює використання цінової інформації, наявної у вільному доступі, оскільки остання інформує про вартість товарів так би мовити на зараз.

З метою вирішення зазначеної проблеми законодавство України передбачає можливість спрямовування судовим експертом запитів до підприємств та організацій, зареєстрованих на території України, для отримання необхідної для проведення дослідження та надання об'єктивного висновку цінової інформації. Своєю чергою, не поодинокими є випадки, коли представники підприємств, установ, організацій, до яких спрямовуються відповідні запити, перекручують чинне законодавство, підмінюють поняття та відмовляють експертам-товарознавцям в отриманні цінової інформації, необхідної для проведення дослідження. Відповідно, не маючи висновку експерта, довести факт завищення цін стає в принципі неможливо.

У низці отриманих відповідей керівники підприємств відмовляють експертам у наданні цінової інформації, посилаючись на низку статей Конституції, Кримінального процесуального кодексу, Господарського кодексу та Закону України «Про судову експертизу». А саме, посилаючись на норми КПК України, експерту повідомляють, що відповідно до статті 245 визначений порядок отримання зразків для експертизи, що проводиться в межах

кримінального провадження, та наголошують, що відповідно до зазначеної статті в разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів. Проте згідно з науково-практичним коментарем до ст. 245 КПК України: «Під зразками, необхідними для проведення експертизи, слід розуміти матеріальні об'єкти, що відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею, судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Такими матеріальними об'єктами можуть бути зразки почерку, відбитки пальців рук, зліпки зубів, взуття, зразки слини, крові, сперми, ґрунту, епітелію, шрифту принтера тощо, якщо вони використовуються під час проведення експертизи як порівняльні матеріали» [1]. Далі йде роз'яснення експерту норм статті 159 КПК України, у якій йдеться про тимчасовий доступ до речей. Своєю чергою, науково-практичний коментар до зазначеної статті нам говорить наступне: «...Під річчю слід розуміти предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК). Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставини...». Підсумовує відповідь перекручене тлумачення норм статті 20 Закону України «Про судову експертизу», а саме: «...частиною першою статті 20 Закону України «Про судову експертизу» передбачено наявність згоди підприємства, установи, організації незалежно від форми власності на надання натурних зразків або каталогів своєї продукції, технічної документації та іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи». Проте, відповідно до ст. 20 Закону України «Про судову експертизу»: «Підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи. Державні спеціалізовані установи, судові експерти та залучені фахівці, що проводять судові експертизи, у разі отримання інформації, що становить державну, комерційну чи іншу охоронювану законом таємницю, повинні забезпечити нерозголошення цих відомостей» [3]. Тобто відповідно до вимог статті підприємства, установи, організації незалежно від форми власності саме зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, адже експерт-товарознавець не просить надати каталоги, зразки й таке інше, лише цінову інформацію. Його не цікавить жодним чином процес формування ціни, умови знижок, поставок, зразки продукції, каталоги та інше, лише кінцевий результат, а саме ціна.

А отже, постає питання, яким чином ціна товару, яка являє собою грошовий вираз вартості, кількості грошей, що сплачується за одиницю товару або послуг і є відкритою інформацією, раптом перетворюється у «зразки для проведення експертизи»? Адже експерт навіть не вимагає документального підтвердження ціни (накладні, відомості, прайси та інше). Зазначена інформація була у вільному доступі раніше і раптом вона перетворюється в комерційну таємницю, бо керівник, посилаючись на ст. 36 Господарського кодексу України, стверджує, що цінова інформація являє собою саме комерційну таємницю. Своєю чергою, відповідно до ст. 505 Цивільного кодексу України, комерційна таємниця – це інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [2]. Зазвичай до комерційної таємниці відносять саме процес ціноутворення, який являє собою частину цінової політики підприємства, проте ніяк не ціну, яка є результатом зазначеної політики та є відкритою інформацією (цінники, прайси, тощо). А отже, посилання підприємств на комерційну таємницю при формуванні відповіді експерту – є нічим іншим, як безпідставною відмовою у наданні необхідної інформації.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що відсутність врегульованої на законодавчому рівні відповідальності за відмову, ігнорування або надання неправдивої інформації на запит експерта тягне за собою досить невтішні наслідки, які призводять до можливості уникнути покарання особам, винним у розкраданні як державних коштів, так і майна громадян.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 12.01.2024).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.01.2024).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 12.01.2024).

Федьорко Сергій,

завідувач відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Черкаського
НДЕКЦ МВС

Манасенко Тетяна,

головний судовий експерт сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Черкаського
НДЕКЦ МВС

Шматков Роман,

заступник завідувача сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Черкаського
НДЕКЦ МВС

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВЛАСНИКУ ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА

У сучасному правовому полі України питання встановлення матеріальної шкоди, завданої фізичним особам унаслідок пошкодження або знищення їхнього майна, набуває особливого значення. Необхідність цього дослідження обумовлена високим рівнем соціальної чутливості до втрат, які стосуються приватного майна, та потребою в справедливому відшкодуванні. Крім того, складність визначення збитків полягає в багатогранності самого процесу оцінки, адже не завжди вдається точно визначити як усі елементи втрат, так і ступінь їхнього прояву в часі. Деякі збитки мають потенційний або відстрочений характер, а отже можуть бути зафіксовані лише після ретельного аналізу.

Під час подання позовних заяв щодо компенсації матеріальних збитків, пов'язаних із пошкодженням майна, позивач стикається з проблемою повноцінного обґрунтування обсягу заподіяної шкоди. Причина цього криється у відсутності уніфікованого алгоритму оцінювання, складності фіксації фактичного стану об'єктів до моменту пошкодження, відсутності належної документації, а іноді й суб'єктивному підході до аналізу вартості майна. Саме тому на перший план виходить потреба в незалежному професійному дослідженні, яке має базуватися на чітких критеріях та стандартах оцінювання. Одним із найефективніших інструментів у цьому контексті є судова товарознавча експертиза.

Судова товарознавча експертиза дозволяє визначити не лише вартість пошкодженого майна, але й надати повноцінний опис усіх виявлених дефектів, встановити характер і джерело їхнього походження. Такий підхід є особливо важливим, коли йдеться про спори в суді, адже експертний висновок може стати ключовим доказом у справі. Згідно з пунктом 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди», якщо відновлення майна є можливим, відповідальна особа повинна забезпечити таке відновлення. Якщо ж це неможливо – здійснюється грошове відшкодування відповідно до ринкової вартості пошкодженого об'єкта [1].

У процесі оцінювання застосовуються різноманітні методичні підходи. Найпоширенішими є: порівняльний підхід (на основі аналізу цін на аналогічне майно), витратний підхід (на основі вартості відновлювальних робіт), та розрахунковий метод (що використовує формули з урахуванням зносу, втрати якості тощо). Вибір методу залежить від наявності ринкових даних, характеру об'єкта, ступеня пошкодження, технічного стану майна, а також повноти вихідних матеріалів, наданих для експертного аналізу.

Процес товарознавчої експертизи передбачає низку послідовних етапів. Спочатку експерт вивчає документацію, яка підтверджує право власності, технічні паспорти, гарантійні талони, чеки про придбання тощо. Далі відбувається безпосередній огляд об'єкта, фіксація дефектів із використанням фото- або відеозасобів, опис зовнішніх характеристик. Важливо встановити як ступінь пошкодження, так і реальний вплив негативного чинника, що спричинив шкоду.

Окрему увагу необхідно приділити визначенню вартості майна до та після пошкодження. Зазвичай експерти застосовують відповідні формули з урахуванням природного зносу. Аналогічно розраховується вартість майна після пошкодження з урахуванням отриманих дефектів, а матеріальна шкода визначається як різниця між двома показниками.

Не менш важливим є правильне визначення виду шкоди: чи є вона повною, частковою, чи носить функціональний характер. У випадках, коли майно не може бути відновлене до попереднього стану, рекомендовано застосовувати методика, яка дозволяє визначити ринкову вартість аналогічного товару на вторинному ринку. Такий підхід є об'єктивним і дозволяє забезпечити справедливості відшкодування.

Особливості визначення шкоди також залежать від категорії об'єкта. Наприклад, пошкодження нерухомого майна потребує залучення будівельно-технічної експертизи; у випадку техніки – сервісних фахівців; у випадку одягу, меблів, предметів побуту – співпраці з фахівцями з побутового обслуговування. Саме тому нерідко застосовується комплексна експертиза, що передбачає участь фахівців кількох галузей.

У практиці експертів часто трапляються ситуації, пов'язані із залиттям квартир, пожежами, короткими замиканнями, поломками побутової техніки, пошкодженням фасадів автомобілів тощо. У таких випадках варто детально дослідити не лише безпосереднє пошкодження, а й опосередковані втрати,

пов'язані із втратою функціональних властивостей, змінами в естетиці об'єкта тощо.

Ключовими чинниками при складанні експертного висновку є: повнота вихідної інформації, точність фіксації пошкоджень, обґрунтованість методів оцінки, а також відповідність розрахунків нормативним документам і чинному законодавству. Важливо, щоб висновок був складений із дотриманням вимог доказовості та міг бути використаний як належний доказ у судовому провадженні.

Проблематика експертної оцінки полягає також у відсутності єдиної бази актуальних цін, відсутності відкритих державних реєстрів щодо вартості побутових товарів, техніки, меблів, а також в обмеженій кількості сертифікованих експертів певного профілю. Ці фактори ускладнюють проведення якісного аналізу. Тому актуальним завданням є створення єдиної цифрової платформи для експертів, яка дозволить оперативно знаходити ринкову інформацію, використовувати шаблонізовані форми розрахунків, обмінюватися практичним досвідом.

Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» визначає загальні принципи, однак практична реалізація положень цього закону часто потребує конкретизації. Для цього доцільно розробити галузеві стандарти для окремих видів майна, методичні рекомендації для оцінки матеріальної шкоди в побуті, а також створити систему контролю за якістю експертиз.

У підсумку, визначення розміру матеріальної шкоди внаслідок пошкодження майна громадян є складним, але необхідним елементом правової системи. Якісна, об'єктивна й обґрунтована експертна оцінка сприяє реалізації принципу справедливості, дозволяє забезпечити ефективний захист прав власності та підвищити рівень правової обізнаності населення. Завдяки системному підходу, модернізації інструментів експертного аналізу й підвищенню професіоналізму фахівців можливо досягти значного покращення якості оцінки розміру шкоди та відновлення справедливості у сфері майнових прав громадян.

Список використаних джерел

1. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами по відшкодуванню шкоди» від 27.03.1992.
2. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658.

Халявка Юлія,

головний судовий експерт відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

Тульвінська Анна,

старший судовий експерт відділу
досліджень у сфері інформаційних
технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИ, ЗАФІКСОВАНОЇ У ВІДЕОЗАПИСІ

Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та певні правові наслідки.

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку).

Предметом психологічної експертизи є психічні процеси, стани, властивості особи, її непатологічні психічні аномалії та їх слідові прояви, які можна виявити в продуктах діяльності, свідченнях оточуючих, відео- та аудіозаписах тощо.

Під час проведення психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою.

За допомогою Методики судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозаписі, здійснюється дослідження загальних характеристик діалогічного спілкування; визначається загальна діалогова активність; аналіз питань, їх змістовна спрямованість, можливість стимулювання відповідей, відсутність активного випереджального характеру; аналіз особливостей вербальної продукції особи, яка повідомляє про обставини справи у ході слідчої дії; аналіз не мовленнєвої діяльності особи, яка повідомляє про обставини справи; визначаються ознаки, що є характерними для довільного керування власною реконструктивною діяльністю в ході всієї слідчої дії; визначення відповідності особливостей мовної поведінки особи закономірностям процесу відтворення; самостійність / несамостійність комунікативної поведінки особи у ситуації слідчої дії; наявність / відсутність значного психологічного впливу на реконструктивну діяльність особи.

Відповідно до методики об'єктом дослідження цього виду судової психологічної експертизи є відеозапис, у якому зафіксовані психологічні особливості діяльності особи в ситуації слідчої дії [1].

Предметом дослідження при проведенні судової психологічної експертизи відеозапису є фактичні дані про специфіку комунікативної діяльності особи, яка в ситуації слідчої дії реконструює обставини події або упізнає об'єкт.

У психологічному контексті мова вивчається як взаємозв'язок різних сторін психіки, оскільки мовна діяльність займає центральне місце в процесі психічного розвитку особистості. Важливим є той факт, що мова розглядається як психічний процес, який пов'язаний із пізнавальними (когнітивними) процесами. Ці процеси впливають на формування мовлення, його розвиток, сприяють його становленню і є органічними мовленнєвими складовими [1].

За допомогою мовлення відбувається кодування та декодування інформації, але адекватне її тлумачення можливе лише за аналізу немовленнєвих знакових систем, що супроводжують мовлення [2, с. 32]. Тому експерт досліджує мовлення підекспертної особи тільки у взаємодії із невербальними проявами, що супроводжують її висловлювання.

Найважливішими джерелами невербальної інформації є: положення рук, голови, а також жести, що пов'язані з дотиком рук до різних частин тіла людини. Водночас невербальну інформацію можна звести до мінімуму, вводючи в оману співрозмовника спеціальними жестами або відсутністю таких.

У протоколах, складених слідством, не фіксуються незавершені слова, вигуки, повтори слів, трапляються перефразування, заміна і перестановка слів і фраз, нерідко допускаються скорочення запитань та висловлень, помилки у назвах, прізвищах, тощо. Ця обставина обумовлює необхідність складення дослідницького протоколу відеозапису, у якому фіксуються висловлення учасників слідчої дії в їх дослівних лексичних формах.

Також завдяки відеозапису фахівець у доповнення до мови підслідного фіксує в структурі стенограми емоційні, мімічні, пантомімічні прояви, які мають діагностичне значення і можуть бути інтерпретовані на основі сукупності зареєстрованих проявів [3]. Зазначене вище значно ускладнює роботу експерта, але є необхідним для виконання експертного дослідження.

Ситуація слідчої дії значною мірою сковує комунікативну активність, пригнічує психічну діяльність і вимагає від слідчого використовувати засоби активізації спілкування. Для цього підекспертній особі задаються питання, які допомагають їй надати більш розгорнуту відповідь, конкретніше описати деталі, власні дії, та дії інших учасників досліджуваної події. Експерту важливо визначити, чи мали ці запитання навідний вплив на висловлювання особи, чи не була в них виражена бажана відповідь.

Під час експертного психологічного дослідження експерт аналізує вербальну поведінку підекспертної особи і на основі цього аналізу формує висновки. Залежно від того, наскільки мовлення особи було наповнене й інформативне, експерт отримує певну кількість матеріалу для дослідження. Під час дослідження експерт використовує свої власні знання та використовує всі можливі варіанти здобуття інформації з досліджуваного питання.

За допомогою відеозапису можна повторно простежувати особливості спілкування. Під час аналізу мовлення на основі слухового сприйняття в уявленні експерта виникають образи мовлення, що спостерігалися ним раніше.

У цих випадках експерт керується досвідом минулої роботи. Психолог у процесі дослідження має з'ясувати, як змінюється мова підекспертної особи залежно від ситуації, чи є емоційна реакція на запитання і як вона відображається у мові та невербальних рухах.

Повний аналіз психологом мови та невербальних проявів досліджуваних осіб є передумовою ефективності всього дослідження комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозаписі.

Список використаних джерел

1. Єгорова Т. М. Методика судово-психологічної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису : звіт НДР (заключ.) / Міністерство юстиції України, Полтавське відділення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса ; кер. Т. М. Єгорова 0109U001196. Харків : ХНДІСЕ, 2013. 108 с.
2. Теория и практика общения: учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений / А. П. Панфилова. М. : Издательский Центр «Академия», 2007. 288 с.
3. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации : методическое пособие / В. А. Шаповалов. Киев : Освита України, 2016. 168 с.

Хамула Дмитро,

кандидат культурології, старший науковий співробітник Одеського НДІСЕ Міністерства юстиції України, член Одеської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури (УТОПІК)

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТЕНТИЧНИХ КАХЕЛЬНИХ ПЕЧЕЙ: ДО ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ КАХЕЛЬНОЇ ПЕЧІ ІЗ ПРИБУТКОВОГО БУДИНКУ РУСОВА В ОДЕСІ

У межах «Розробки методики проведення мистецтвознавчої експертизи антикварних теракотових, кахельних, фаянсових, майолікових печей та камінів щодо приналежності їх до культурних цінностей, які мають історичне, художнє, етнографічне та наукове значення» (№ та назва теми за планом ІХ.1.1-2025/3, № Держреєстрації теми: 0125U000793), яка проводиться науковцями ОНДІСЕ, у тезах атрибутовано втрачену кахельну піч, яка розташовувалася в одному із прибуткових будинків Старої Одеси, – т. зв. будинку Русова за адресою вул. Садова, 21, що був збудований у 1897–1900 рр. архітекторами Л. М. Черніговим та В. І. Шмідтом на замовлення підприємця, одеського колекціонера та мецената О. П. Русова. У проміжку між 2008–2010 рр. усе внутрішнє оздоблення будівлі через недбалість міської влади, халатність з боку її власників та вандалізм безхатьків і горе-шукачів скарбів було повністю втрачене [1; 2, с. 201 і сл.; 3, с. 168 і сл.].

Протягом 2017 р. представники фонду «Пам'ять» та громадські інспектори Міського Управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини проводили огляд приміщень будинку Русова, де під час чергового візиту були виявлені рештки зруйнованих кахельних печей і камінів, що прикрашали квартири цього прибуткового будинку Старої Одеси. Серед багатьох фрагментарних кахлів були віднайдені й окремі майже цілі кахлі, на яких вдалося побачити клейма виробників, завдяки чому й було проведено атрибуцію. На світлинах наведені деякі фрагменти відповідних кахлів (рис. 1–3). На малюнках представлено три види кахлів, які належать до втраченого комплекту великої печі ніжно-кістяного кольору із тонким рельєфом і розписом. Так, було знайдено фрагментовану центральну вставку у вигляді декоративного порталу із напівциркульним завершенням у вигляді профільованої мушлі із радіальними дольками (рис. 1). Другий тип кахлів, що були віднайдені – це кутові вставки надкарнизної частини печі. Третій тип кахлів – це кутові та прямі квадратної форми кахлі із рослинним орнаментом, вписаним у квадрат із заглибленим полем та широкою облямівкою із каннелюрами. Колорит виробів молочного відтінку (рис. 3). На кахлях виявлені клейма заводу «Або».

Відповідно до каталогу-прейскуранту заводу «Або» ця модель каміно-печі значиться під № 93 (рис. 4) і є розробкою архітектора та дизайнера Пауля Обста, який співпрацював із кахлевими заводами Австро-Угорщини, Німеччини та ін. країн, створюючи проєкти печей. Завод «Або», заснований у 1874 р. в Або (нині Турку), у 1886 р. стає Акціонерним товариством – Åbo kakelfabriks aktiebolag (AKF). Основна продукція продавалася на території колишньої Російської імперії. Першочергово представництва були відкриті у самому Або (Турку) та Гельсінкі. У 1887 р. було відкрито представництво у Санкт-Петербурзі. З 1900 р. відомо про відкриття представництва в Одесі по вул. Поштовій, 20. У 1896 р. завод отримав золоту медаль на Нижегородському ярмарку. Підприємство випускало для широкого продажу тиражовані комплекти пічних кахлів, що відрізнялися декоративним оформленням і вартістю: від найдешевших – теракотових та білих глазурованих, до дуже дорогих – поліхромних із позолотою, які встановлювалися в особняках та дорогих квартирах прибуткових будинків. Саме до такого найдорожчого типу печей належать ті рештки кахельної поліхромної печі, які атрибутуються автором.

Основним напрямом художнього декору керамічних печей фірми «Або» були сюжети з минулих стилістичних епох: бароко, класицизму, ренесансу. Проте стильні печі не були прямими копіями з аналогічних печей минулого. Художники, які розробляли проєкти печей, створювали нові оригінальні твори у тому чи іншому стильовому напрямі еkleктики та історизму.

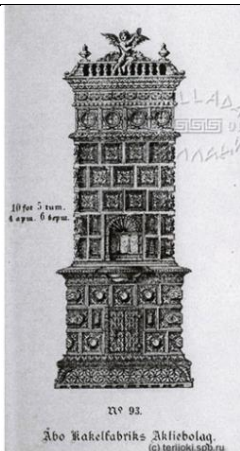
Каталоги-прейскуранти заводу дозволяють визначити багату палітру типологічного та стилістичного розмаїття, які були характерні для керамічних пічних лицювань виробництва заводу «Або» і сильно виділяли їх серед інших виробників на пічному ринку в цілому. Звісно, що в питанні остаточної атрибуції треба завжди побачити клейма, які містяться на звороті, що унеможливорює їх бачити, не розібравши піч. Проте, на думку автора, певна наочність та порівняльний аналіз витворів фабрики «Або» з іншими виробниками іноді дає

змогу впевнено атрибутувати ту чи іншу піч із великим відсотком достовірності на користь цієї фабрикації. Адже вироби фабрики «Або» вирізняються надзвичайною якістю «черепка», дивовижною проробкою деталей та послідовністю технологічного нанесення шарів керамічних фарб, поливи та тонкого високоякісного розпису, який за своєю високохудожньою витонченістю не поступається найкращим зразкам розпису порцелянового посуду і завжди має свій характер, який може зчитуватися досвідченим експертом. Кажучи про модель фабрики «Або» № 93 на прикладі тієї невеликої кількості фрагментів кахлів, що були віднайдені в розтросчених приміщеннях будинку Русова, можна стверджувати, що саме до цієї фабрикації належить особлива проробка у нанесенні поверхового малюнку із легкоплавкої темного кольору поливи, якою позначені тонкі орнаментальні деталі у вигляді поясків із листям аканфу. Артикуляція мазків в усіх кахлях «Або» артистична, від надзвичайно тонкого до окремих натисків пензля, що характеризують собою об'єм елементів, що зображуються.

Серед аналогій, які авторів вдалося віднайти, слід згадати такі, як, наприклад піч у квартирі на вулиці Fabianinkatu, 8 на околиці Кархупуйсто в м. Калліо (Фінляндія) (рис. 5), піч у будинку по вул. Mannerheiminkatu, 18 в містечку Наанталі (рис. 6). Наступним порівняльним об'єктом є кахельна піч на мизі «Саку» в Естонії (рис. 7). З різними варіантами цієї самої печі заводу «Або» можна зустрітися в колишній резиденції виборзького губернатора (рис. 8), які мають світло-зелений або оливковий колорит із золотавим забарвленням, що підкреслює рельєфні елементи рослинного орнаменту та центральної вставки. Ця будівля у м. Виборзі (фінськ. Viipurī), на Кріпосній вул., 35, зведена у 1891 р. за проектом фінського арх. Я. Аренберга. Незважаючи на відмінну збереженість, порівняння з рекламним малюнком цієї печі (№ 93) свідчить про втрату фігурки янгола, який вінчав верхівки печей. Також доволі близька до одеської втраченої печі за колористичним рішенням піч у будинку на Sairashuoneenkatu, 1 у Турку (Фінляндія) (рис. 9). До речі, в усіх наведених аналогіях цієї моделі янголята нині втрачені.

Підсумовуючи, слід сказати, що каталогізація, фотофіксація кахельних печей та камінів як витворів декоративно-прикладного та монументального мистецтва не тільки Старої Одеси, а й інших міст України, де збереглися подібні об'єкти, може стати важливим доробком на шляху захисту цих об'єктів і як органічних частин пам'яток історії та архітектури, і як таких, що можуть бути прикрасою будь-якої музейної колекції (як витвори мистецтва можуть мати цілком самостійне значення і бути за певних обставин перенесеними в нове середовище).

Результати досліджень, що проводяться науковцями ОНДІСЕ в межах вищевказаної тематики, мають допомогти в реалізації адекватного проведення мистецтвознавчої експертизи щодо належності до культурних цінностей антикварних кахельних, а саме: теракотових, фаянсових, майолікових печей та камінів, а також під час підготовки судових експертів за спеціальністю 15.1 «Мистецтвознавчі дослідження».

		
Рис. 1. Центральна вставка каміно-печі із будинку Русова в Одесі	Рис. 2. Кутовий кахель з верхівки каміно-печі із будинку Русова в Одесі	Рис. 3. Кутова кахля із рослинним візерунком каміно-печі будинку Русова в Одесі
		
Рис. 4. Модель печі № 93. Сторінка каталогу-прейскуранту заводу «Або»	Рис. 5. Піч фабрики «Або» в місті Каллію, Фінляндія	Рис. 6. Піч фабрики «Або» в Наанталі, Фінляндія
		
Рис. 7. Каміно-піч «Або» на мизі в Саку, Естонія	Рис. 8. Піч у будівлі колишньої резиденції виборзького губернатора. Деталь. м. Выборг	Рис. 9. Піч у будинку на Sairashuoneenkatu, 1, Турку, Фінляндія

Список використаних джерел

1. Одессит нашел фото старинной печи из сожженного дома Руссова: это шедевр. – Фото // 048.ua. URL: <https://www.048.ua/news/2126344/odessit-nasel->

foto-starinnoj-peci-iz-sozennogo-doma-russova-eto-sedevr-foto (дата звернення: 23.04.2025).

2. Хамула Д. В. До проблеми збереження антикварних кахельних печей історичної забудови міст України при проведенні мистецтвознавчих експертиз на пам'ятках архітектури у воєнний час. *Судова експертиза в контексті відновлення України. III Всеукраїнський форум судових експертів* : матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (9 червня 2023 р. м. Львів). Київ : Ліра-К, 2023. С. 201–209.

3. Хамула Д. В. Проблематика збереження кахельних печей та камінів від знищення на прикладі негативного досвіду старої Одеси. *Актуальні питання призначення та проведення судових економічних експертиз в сучасних умовах* : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (12 груд. 2024 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2024. С. 168–172.

Харенко Тетяна,

головний судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Донецького НДЕКЦ МВС

МАЛОІНФОРМАТИВНІ ПІДПИСИ ЯК СКЛАДНІ ОБ'ЄКТИ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ВИДУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Упродовж століть підпис залишається предметом почеркознавчих досліджень як науковців, так і експертів-криміналістів, що зумовлено постійною потребою правоохоронних органів у почеркознавчих аналізах дослідження підписів, розвитку експертології та методів криміналістичних досліджень.

Вивченню проблем судової експертизи приділяли увагу чимало видатних українських та зарубіжних учених і кандидатів наук, зокрема: О. А. Єлісєєв, З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, Л. Е. Ароцкер, М. Є. Бондар, М. А. Грига, Д. Б. Агавелян, Р. С. Белкін, В. Ф. Берзін, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, М. Я. Сегай та інші. Свого часу С. М. Потапов довів, що сформована навичка письма майже ніколи не змінюється, закріпившись у вищій нервовій системі у вигляді динамічного стереотипу. Саме це вчення про динамічний стереотип навичок письма покладено в основу ідентифікації особи за почерком. Установлено такі етапи формування навичок: об'єднання низки окремих дій в одну цілісну; скорочення часу під час виконання дій; ослаблення зорового і підвищення рухового контролю; ритмічність процесу реалізації дії.

Отже, процес створення справжнього підпису особою є цілком автоматизованим і полягає в перенесенні графічного зображення, яке сформувалося та закріпилося в уяві, на матеріальний носій.

Цей погляд має велике значення для дослідження підпису та забезпечує можливість ідентифікації виконавця під час проведення експертного дослідження. Багато авторів наукових публікацій вважають дослідження

підписів одним із найскладніших напрямів криміналістики, при цьому деякі з них ставлять під сумнів можливість ідентифікації особи за короткими підписами. Важливим етапом у виконанні таких судових експертиз є оцінка придатності для вирішення завдань судової почеркознавчої експертизи. Для підтримки досліджень неінформативних підписів науковці намагалися розробити алгоритми для оцінки інформативності таких об'єктів, залучаючи фахівців у галузі математичних досліджень, проте відповідні методи мали міждисциплінарний характер.

З метою удосконалення дослідження неінформативних підписів експертами-почеркознавцями було розроблено кількісні методи, що включають вимірювання структурних і геометричних характеристик підпису, ступінь кривизни штрихів та показників натиску з використанням інформаційних технологій. Слід зазначити, що ці методи доволі тяжкі, їх застосування в умовах значної завантаженості експертів почеркознавців майже неможливе. На базі досліджень було розроблено кількісну автоматизовану методику встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів, яка реалізується за допомогою програми «ОКО-1». Основною метою було поєднання традиційних криміналістичних методів із структурно-геометричними характеристиками, що давало б змогу отримати більше корисної почеркової інформації та підвищити ступінь категоричності під час формування висновку [3, с. 12]. Але не менш важливим фактом є відсутність у розпорядженні експертів-почеркознавців відповідної програми, навичок та навчання в цьому напрямі.

Дослідницька практика встановлює, що підпис формується приблизно до 30 років і має свої особливості та періоди формування. До першого періоду належить формування під час шкільного навчання; 2 – під час навчання за фахом (навчання в спеціальних закладах освіти); 3 – під час трудової діяльності людини. Цей поділ умовний, оскільки процес формування та розвитку в різних людей відбувається по-різному і не обов'язково проходить усі зазначені періоди. Відсутність або недостатня практика в підписуванні документів може зупинити формування підпису на різних етапах [4, с.189]. Саме в період трудової діяльності підпис остаточно формується і надалі зазнає лише незначних змін. Часте використання підпису сприяє автоматизації рухів, що є загальним динамічним стереотипом, який спричиняє більшу стійкість ознак підпису. Саме тому виявляється, що виробленість підпису частіше вища, ніж виробленість почерку. Саме те, що підпис є стислим графічним матеріалом і порівняно з виконанням букв алфавіту не має чітко виражених критеріїв виконання, робить його складнішим об'єктом криміналістичного почеркознавчого дослідження.

У підписах високого та середнього ступеня виробленості ознакою стабільності є їхня змінність. Залежно від сфери застосування підпису людина іноді має кілька варіантів підпису. У цьому разі чинником, що сприяє зміні структури підпису, є недостатня площа для його розташування (графа документа, місце відносно інших реквізитів документа). Обмеження відведеного місця для виконання підпису тягне за собою зміну загального вигляду підпису (скорочений варіант), а також зміну розмірів його елементів за вертикаллю та горизонталлю та зміну транскрипції в бік зменшення кількості елементів (рухів).

У літературі з криміналістики дається багато визначень поняття підпису, але на мою думку, найповніше його охарактеризувала Н. О. Комісарова: «Підпис – це особливий вид рукопису, що базується на динамічному стереотипі і часових зв'язках, та ілюструє прізвище конкретної особи (його ініціали, ім'я та по-батькові) у вигляді літер або умовних письмових знаків, який виконаний цією особою власноруч, із засвідчувальною метою на певному матеріальному носії» [2, с. 7]. Одним із важливих аспектів поняття є зазначення, що транскрипція підпису може мати умовні письмові знаки, які відсутні в правописі. В інших поняттях ще зазначається, що в транскрипцію підписів можуть входити ідіограми, цифри та елементи різної геометричної форми.

У сучасному дослідженні транскрипції підписів поділяються на буквені, безбуквені та змішані, з іншого боку, вони можуть бути складними, простими та спрощеними. Малоінформативні – це короткі та прості підписи. Простий підпис – це підпис, що містить літери, які за будовою відповідають прописам або структурно відповідають безбуквеним штрихам, які є циклічними та не містять значної кількості перетинів. Короткі підписи мають такий склад: а) у літерній транскрипції: не більш як 4 літери та розчерк; б) у змішаній: 1–3 літери, 3–5 штрихів та розчерк; в) у безбуквених (штриховій): 5–7 штрихів і розчерк [3, с. 8].

Експерти вважають, що чим простіший підпис, тим складніше вирішувати за ним запитання.

Слід зазначити, що на графічні ознаками підпису впливає автоматизм навички.

Оскільки набір графічних ознак підпису автоматизований для відображення навичок, навіть за коротким підписом може бути надано категоричний висновок.

До загальних інформативних ознак належать: розташування підпису відносно порожнього рядка, напрямок лінії підпису, транскрипція підпису (варіативність відсутня), ступінь виробленості, темп і зв'язність. До окремих ознак належать: напрямок і форма рухів під час виконання безбуквених штрихів (особливо в середині підпису) і розчерку; способи з'єднання розчерку з попереднім письмовим знаком; порівняння розмірів основних штрихів підпису; відносне розташування окремих штрихів за вертикаллю та горизонталлю, розміщення точок перетину та початку.

Немаловажна роль належить розчерку, де швидкість реалізації стрімко зростає, оскільки він виконується з найбільшим ступенем автоматизму. Залежно від характеру побудови, розчерк відрізняється від інших частин підпису напрямком, поздовжньою віссю, протяжністю та іншими ознаками почерку. Стійкість індивідуальних знаків (їх різновидів) зумовлена також автоматизмом їх виконання. Тому під час дослідження потрібно приділити увагу формі, розміру, відносному розташуванню розчерку, місцю розташування точки і способу початку підпису, співвідношенню нахилів розчерку до основних елементів підпису, розташуванню точок з'єднання елементів розчерку відносно елементів підпису та/або інших точок перетину (поєднання).

Додаткові штрихи та крапки наприкінці підпису також слід розглядати як продовження підпису та звертати увагу на їх форму, протяжність, розміщення

не тільки відносно основних елементів підпису, а й на розміщення відносно графі та інших реквізитів документа.

Значну допомогу надає використання мікроскопів під час дослідження, коли об'єктом вивчення стають більш дрібні відображення властивостей та ознак почерку.

Сучасний стан судової почеркознавчої експертизи свідчить про те, що складність вирішення ідентифікаційних запитань у експертів-почеркознавців може бути обумовлено обмеженою кількістю наданого порівняльного матеріалу або його відсутністю, що не дає змоги судовому експерту відокремити індивідуальну сукупність загальних та окремих ознак, характерних для підпису особи, достатню для його ідентифікації. Тому важливим аспектом під час дослідження малоінформативних підписів є надання як зразків великої кількості підписів: вільних зразків підписів, що за часом належать до періоду складання досліджуваного документа та розміщені в документах різного призначення; експериментальних зразків підписів особи, що перевіряється, на 10–15 аркушах. Це дасть змогу прослідкувати варіаційність ідентифікаційних ознак, виокремити сукупність важливих ознак, що характеризують підпис виконавця.

Слід зазначити, що перш ніж визначити кожен виділену ознаку як одну з суттєвих та індивідуальних, почеркознавець повинен проаналізувати та визначити її якісну характеристику та ідентифікаційне значення. Ступінь значущості ідентифікаційних ознак, що характеризують письмові реалізації, у кожному випадку різний. Такий процес дуже трудомісткий, потребує зосередження та уваги експерта. І лише узагальнивши результати дослідження, експерт зможе дійти правильного висновку щодо виконання досліджуваного підпису не лише у ймовірній, а навіть у категоричній формі.

Підсумовуючи, слід наголосити, що для дослідження складних об'єктів важливим є такий суб'єктивний компонент, як фаховий рівень судового експерта, оскільки успішний результат почеркознавчої експертизи безпосередньо залежить від постійного його підвищення під час проведення круглих столів та обговорень проблематик, вивчення ним фахових читань і наукових робіт, участі в наукових конференціях тощо. Саме сукупність таких фактів та наявність в експертів-криміналістів значної кількості порівняльного матеріалу дадуть змогу розв'язувати важкі почеркознавчі завдання.

Список використаних джерел

1. Дослідження малоінформативних підписів методом структурно-геометричних характеристик / [Мельник Д. В.]. Ірпінь, 2012. 18 с.
2. Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю : автореферат на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / [Н. О. Комісарова]. Київ, 2003. 20 с.
3. Кількісна автоматизована методика встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів / [Д. В. Мельник]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2012. 31 с. : з іл.

4. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посібник / [З. С. Меленевська, Є. Ю. Собода, А. І. Шаботенко] ; за заг. ред. І. П. Красюка. Київ : Укр. Центр духовн. Культури, 2007. 280 с.

Хомко Богдан,

заступник завідувача лабораторії
досліджень у сфері інформаційних
технологій ДНДЕКЦ МВС

Дубовик Олександр,

головний судовий експерт відділу
фототехнічних та портретних
досліджень лабораторії досліджень у
сфері інформаційних технологій
ДНДЕКЦ МВС

СУДОВО-ПОРТРЕТНА ЕКСПЕРТИЗА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Судово-портретна експертиза є важливим інструментом доказування, оскільки її можливості дозволяють ідентифікувати осіб за зовнішніми ознаками, що відобразилися на фото- та відеоматеріалах. В умовах збройного конфлікту, що триває на території України, її значення набуває особливого характеру, адже саме судово-портретна експертиза використовується для встановлення особи військовополонених, ідентифікації невпізнаних трупів та інших цілей під час розслідування воєнних злочинів.

Однак у сучасних умовах під час проведення судово-портретної експертизи експерти стикаються з низкою проблем, пов'язаних з умовами виникнення зображень, їхньою якістю та джерелом походження.

Значна кількість фотоматеріалів та відеозаписів, що надходять на дослідження, збирається слідчими з телеграм-каналів та інших соціальних мереж. Розташовані там зображення нерідко мають низьку якість, попередньо піддаються редакторським правкам або створюються в екстремальних умовах, що об'єктивно впливає на можливості їх експертного дослідження.

Фотозображення та відеозаписи осіб, що надаються на дослідження, можуть бути зроблені за допомогою мобільних телефонів із низькою роздільною здатністю фіксувальних камер, в умовах недостатнього освітлення або на значній відстані від об'єкта фіксації. Усі ці фактори значно впливають на можливість виділення індивідуальних анатомічних особливостей зовнішності особи, зокрема обличчя.

Також через компресію зображень, що є частиною алгоритму стиснення під час публікації матеріалів у соціальних мережах та месенджерах, втрачається частина інформації, що є критично важливою для експертного аналізу.

Розроблена система методів судово-портретної експертизи передбачає відповідність фотографій чи відеозаписів певним критеріям: особа має бути сфотографована анфас та в профіль за оптимального освітлення, без спотворень

перспективи та сторонніх об'єктів у кадрі. Проте в умовах збройного конфлікту зроблені знімки зазвичай не відповідають цим вимогам.

Зображення можуть містити частково закриті обличчя за рахунок наявних фізичних об'єктів (маски, балаклави), або внаслідок ефекту тіні; особи можуть бути зафіксовані з нестандартних ракурсів або в русі, що ускладнює процес аналізу. Крім того, зафіксована особа може перебувати в стані стресу або фізичного виснаження, що впливає на її міміку і, як наслідок, на загальний вираз обличчя.

Крім того, широке використання технологій штучного інтелекту та алгоритмів глибокого навчання також суттєво розширюють завдання, що стоять перед експертами. Такі технології, як deepfake, можуть змінювати риси обличчя людини або навіть створювати повністю штучні зображення з використанням елементів зовнішності різних людей, що на вигляд достовірні. Виявлення таких маніпуляцій можливе шляхом використання спеціальних алгоритмів аналізу метаданих файлів, дослідження «цифрових слідів» редагування та інших методів оцінки цифрових зображень.

Проблема низької якості фото- та відеозображень може бути вирішена шляхом застосування методів машинного навчання для реконструкції та покращення деталей зображень. Алгоритми суперроздільності можуть підвищувати чіткість обличчя зафіксованих осіб навіть на матеріалах, зроблених технічними засобами із низькою роздільною здатністю камер. Описані методи широко використовуються в судовій фототехнічній експертизі.

Таким чином, на наше переконання, судово-портретна експертиза в сучасних умовах потребує кардинального перегляду усталеної системи методів дослідження. Трансформація методології судово-портретної експертизи передбачає: впровадження новітніх технологій обробки зображень; вдосконалення підходів до розпізнавання осіб, зафіксованих в ускладнених умовах; інтеграцію механізмів перевірки автентичності цифрових матеріалів. Такі дії повинні супроводжуватися розробленням не тільки науково-методичного, але й нормативно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів з доказами, що мають електронну форму, відповідно до міжнародних стандартів.

Отже, основними напрямками вирішення проблем судово-портретної експертизи в сучасних умовах вважаємо запровадження мультидисциплінарного підходу для вирішення експертних завдань та активне використання новітніх технологій в експертній практиці.

Хомутенко Віра,

доктор філософії, професор,
провідний фахівець відділу
забезпечення діяльності центру
Одеського НДЕКЦ МВС

Мотигін Дмитро,

завідувач сектору економічних
досліджень та досліджень у сфері
інтелектуальної власності Одеського
НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад визначаються Законом України «Про публічні закупівлі» [1]. Відповідно до вимог цього Закону, з 19 жовтня 2022, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів із дня його припинення або скасування суб'єкти державного сектору економіки проводять закупівлі відповідно до Особливостей, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 (далі – Особливості) [2].

Одним із джерел фінансування публічних закупівель суб'єктів державного сектору економіки є кошти державного та місцевого бюджетів і кошти державних соціальних фондів та підприємств (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів публічних закупівель та джерел їх фінансування за період з 2020 року по 2024 рік [4]

Показники	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
1. Сума укладених договорів за результатами закупівель, млрд. грн	685,72	965,83	484,00	794,13	793,04
2. Обсяг фінансування за рахунок коштів державного бюджету, млрд. грн	149,0	90,4	122,8	137,8	253,1
2.1. Питома вага обсягів фінансування за рахунок коштів державного бюджету в загальних обсягах публічних закупівель (у %)	21,7	9,4	25,4	17,4	31,9
3. Обсяг фінансування за рахунок коштів місцевого бюджету, млрд. грн	78,7	61,6	179,2	97,8	87,4

3.1. Питома вага обсягів фінансування за рахунок коштів місцевого бюджету в загальних обсягах публічних закупівель (у %)	11,5	6,4	37,0	12,3	11,0
4. Обсяг фінансування за рахунок інших джерел, млрд. грн	458,02	813,83	182,0	558,53	452,54
4.1. Питома вага обсягів фінансування за рахунок коштів інших джерел в загальних обсягах публічних закупівель (у %)	66,8	84,2	37,6	70,3	42,9

Доцільно зазначити, що значне падіння темпів росту публічних закупівель у 2022 майже на 50 % було зумовлене не тільки початком повномасштабної збройної агресії РФ та введенням воєнного стану в Україні, а й низкою змін у державному врегулюванні сфери публічних закупівель. Зокрема, можливістю проводити публічні закупівлі без використання електронної системи закупівель та не публікувати звіти про укладання договору про публічну закупівлю відповідно до вимог п. 13 Особливостей, що діяли до 19 травня 2023 р. [2].

В умовах воєнного стану надзвичайно важливим є контроль за ефективним та цільовим витрачанням бюджетних коштів та забезпечення життєдіяльності держави та населення.

Контроль за фінансово-господарськими операціями у сфері публічних закупівель та громадський контроль здійснюють відповідно до ст. 7 Закону України «Про публічні закупівлі» Рахункова палата, Антимонопольний комітет України, Державна аудиторська служба України та інші центральні органи виконавчої влади у межах своїх повноважень, визначених Конституцією та законами.

Центральним органом виконавчої влади, який здійснює фінансовий контроль у сфері публічних закупівель, є Державна аудиторська служба України (ДАСУ), яка відповідно до покладених на неї завдань здійснює контроль за дотриманням законодавства про закупівлі, реалізує державний фінансовий контроль через здійснення: державного фінансового аудиту; перевірки закупівель; інспектування (ревізії); моніторингу закупівель [4, п. 4].

Відповідно до щорічних звітів ДАСУ обсяги встановлених порушень у сфері публічних закупівель значні, про що свідчать дані, наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Аналіз даних результатів державного фінансового контролю ДАСУ у сфері публічних закупівель, за період з 2020 року по 2024 рік [5]

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
1. Сума укладених договорів за результатами закупівель, млрд. грн	685,72	965,83	484,00	794,13	793,04

1.1. Обсяг укладених договорів за результатами закупівель, у %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2. Обсяг публічних закупівель, перевірених ДАСУ, млрд. грн	228,5	293,5	306,8	240,8	342,2
2.1. Питома вага перевірених публічних закупівель ДАСУ в обсягу публічних закупівель (у %)	33,32	16,90	33,66	13,59	11,58
3. Обсяги встановлених ДАСУ порушень у сфері публічних закупівель, млрд. грн.	152,6	153,2	162,9	107,9	91,8
3.1. Питома вага встановлених порушень до загального обсягу перевірених публічних закупівель ДАСУ (у %)	66,78	52,20	53,10	44,81	26,83

Як свідчить аналіз результатів державного фінансового контролю за період з 2020 року по 2024 рік, обсяг перевірених ДАСУ закупівельних операцій у середньому приблизно 20 %. Водночас питома вага встановлених органами ДАСУ порушень у сфері публічних закупівель суттєва та становить у середньому до 50 % обсягів усіх перевірених закупівельних операцій. Доцільно зазначити, що найбільший обсяг порушень у сфері публічних закупівель у період з 2020 року по 2024 рік було встановлено ДАСУ при здійсненні моніторингу процедур публічних закупівель.

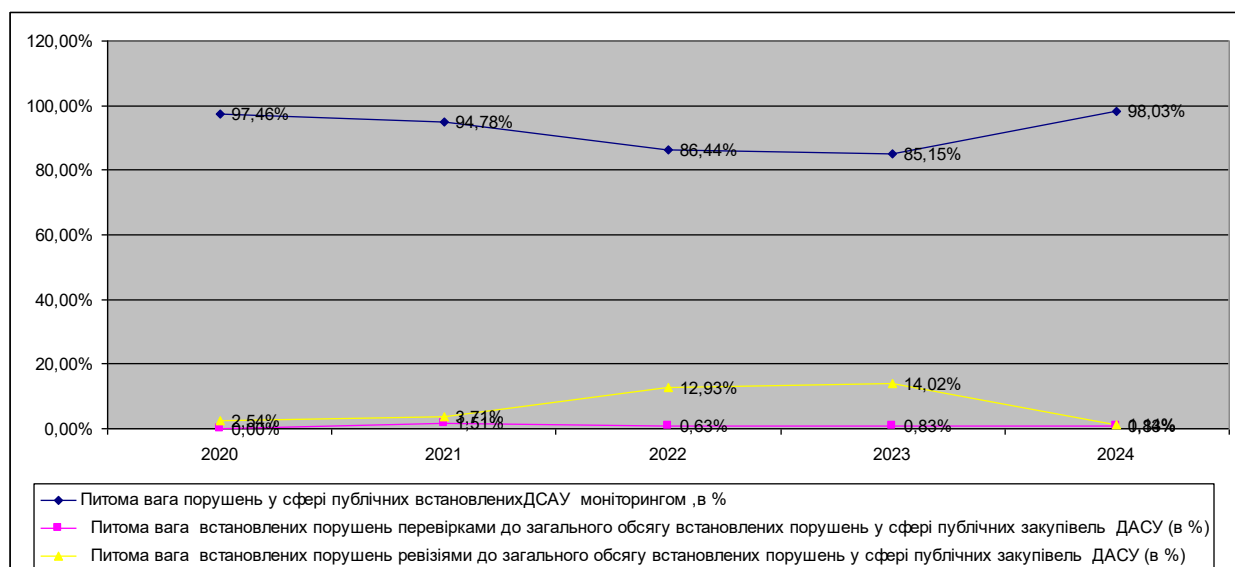

Рис. 1. Питома вага обсягів порушень у сфері публічних закупівель, встановлених органами ДАСУ у період з 2020 року по 2024 рік [розраховано автором за даними Звітів ДАСУ [6]

Наведені дані свідчать, що в середньому 92 % промоніторингованих ДАСУ процедур публічних закупівель здійснювалися з порушенням закупівельного

законодавства. Так, обсяги встановлених порушень у сфері публічних закупівель у 2020 році становив 148,7 млрд. грн, у 2021 – 145,2 млрд. грн, у 2022 – 140,7 млрд. грн, у 2023 – 92,0 млрд. грн, у 2024 – 89,4 млрд. грн.

Одним із найпоширеніших видів порушень у сфері публічних закупівель, встановлених за результатами перевірок Державної аудиторської служби України та її міжрегіональних територіальних органів, є бюджетні порушення у вигляді нецільового використання бюджетних коштів.

Відповідно до ст. 119 Бюджетного кодексу України «нецільовим використанням бюджетних коштів є їх витрачання на цілі, що не відповідають: бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); напрямом використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми або в порядку використання бюджетних коштів (включаючи порядок та умови надання субвенцій); бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів)» [3]. Нецільове використання бюджетних коштів може бути підставою для притягнення відповідальних посадових осіб до кримінальної відповідальності згідно із законами України [3, ч. 2 ст. 121].

У процесі кримінального провадження справ, які стосуються нецільового використання бюджетних коштів, виникають ситуації, коли для встановлення певних обставин справи або фактів необхідним є отримання інформації, яка стосується спеціальних знань і не може бути отримана інакше, як у результаті призначення судової економічної експертизи відповідно до вимог п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України.

Варто зауважити, що предметом судової економічної експертизи нецільового використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель є рух бюджетних коштів розпорядників або отримувачів, які визначенні завданням, поставленим на вирішення експерта, щодо документального підтвердження даних про використання бюджетних грошових коштів, які відображені в первинних документах, облікових регістрах, у фінансовій та бюджетній звітності відповідно до їх бюджетних призначень та бюджетних асигнувань, передбачених затвердженим та погодженим кошторисом (розписом бюджету, планом використання бюджетних коштів), що є об'єктами дослідження.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про публічні закупівлі».
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178.
3. Бюджетний кодекс України.
4. Положення про Державну аудиторську службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43.
5. Звіти, що містить аналіз функціонування системи публічних закупівель та узагальнену інформацію про результати здійснення контролю у сфері закупівель за 2023 р, за 2022 р., за 2021р., за 2020 р. Міністерство економіки України. <https://me.gov.ua/view/3e234385-f1ba-4fcf-87df-672def8cde21>
6. Звіти Державної аудиторської служби України, її міжрегіональних територіальних органів за 2020 рік, за 2021 рік, за 2022 рік, за 2023 рік та 2024 рік

Цинда Роман,

головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Гордійчук Валентина,

старший судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

Шинкаренко Дмитро,

завідувач сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 4-СМС (1-(4-ХЛОРФЕНІЛ)-2-(МЕТИЛАМІНО)ПРОПАН-1-ОНУ)

Останнім часом на ринку нелегального продажу психотропних речовин на території України значного поширення набули синтетичні катинони, які є структурними похідними катинону. Найпоширенішими синтетичними катинами, які вилучаються правоохоронними органами з незаконного обігу, є мефедрон (4-ММС, 4-метилметкатинон), РVP (α-піролідінопентіофенон), MDPV (3,4-метилендіоксипіровалерон), метилон (3,4-метилендіокси-N-метилкатинон) тощо. Більшість цих речовин є стимуляторами центральної нервової системи, а тому підлягають заходам контролю на території України. Вказані речовини, зазвичай, усе частіше стають об'єктами судової експертизи.

Також у лабораторії Черкаського НДЕКЦ МВС зафіксовані випадки надходження похідної катинону 4-СМС (4-хлорметкатинону, клефедрону) – психотропної речовини, обіг якої заборонено.

4-СМС у хімічному відношенні являє собою 1-(4-хлорфеніл)-2-(метиламіно)пропан-1-он (C₁₀H₁₂ClNO, молекулярна маса гідрохлориду – 234.1 г/моль) [1].

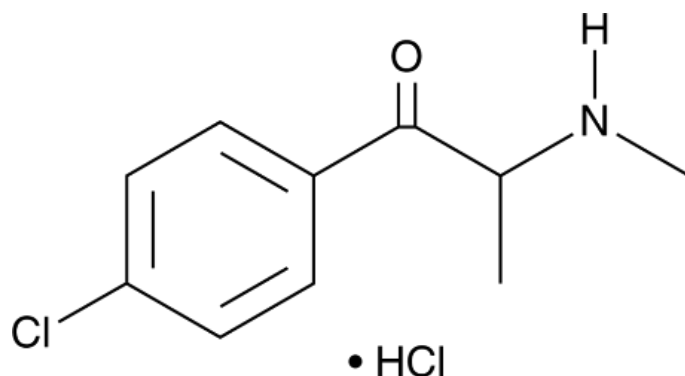

Рис. 1. Структурна формула 4-СМС

Аналітичний підхід, призначений для ідентифікації досліджуваних речовин, передбачає використання кількох не пов'язаних між собою методів.

Дослідження методом якісних аналітичних реакцій

Для виявлення ймовірної присутності в досліджуваній речовині 4-СМС проводили кольорову реакцію з реактивом Цимермана. Для цього наважку речовини (або кілька крапель рідини) поміщали в заглибину планшетки для крапельних реакцій та додавали по краплі реактиву Цимермана до зміни забарвлення. За наявності в досліджуваній речовині 4-СМС колір змінюється від жовтувато-зеленого до коричневого [2].

У випадках коли досліджувані речовини мають забарвлення, що заважає більшості крапельних реакцій (наприклад, колір таблетки відповідає кольору реакції), ці об'єкти потребують попередньої пробопідготовки (одним із варіантів якої є підготовка екстракту з подальшим його випарюванням до сухого залишку на поверхні білої порцелянової пластинки). Отриманий розчин можна використовувати для подальших досліджень. Слід наголосити, що ці кольорові реакції вказують лише на можливу присутність 4-СМС у досліджуваних об'єктах.

Дослідження методом тонкошарової хроматографії

Для проведення дослідження наважку досліджуваної речовини розчиняють в метанолі. Отриманий розчин, а також розчини стандартних зразків наносять на стартову лінію хроматографічної пластини Merck KGaA, TLC Silica gel 60 F254. Слід зауважити, що для дослідження можна використати хроматографічні пластини інших виробників.

Хроматографування проводять у системах [3]:

I – гексан : хлороформ : триетиламін (9:9:4);

II – етилацетат : метанол : аміак (85:10:5).

Після піднімання лінії фронту розчинника на лінію фінішу пластинки виймали з камер, підсушували за кімнатної температури (або в потоці теплого повітря) до повного видалення (зникнення запаху) розчинника. З метою детектування хроматографічних зон досліджуваних речовин пластинки оглядали в УФ-променях кварцової лампи за довжини хвилі 254 нм, виявляючи при цьому зони гасіння флуоресценції УФ-випромінювання. Далі пластинки проявляли 2-відсотковим розчином нінгідрину в ацетоні. Після нанесення розчину нінгідрину пластинку витримували за температури 70 °С упродовж 15 хвилин. Орієнтовні

значення коефіцієнтів хроматографічної рухливості (R_f) для зазначених хроматографічних пластин наведені в таблицях 1 і 2.

Наведені значення можуть змінюватися залежно від умов навколишнього середовища, партій реактивів, хроматографічних пластин та інших факторів.

Проведеним дослідженням встановлено, що зазначені системи тонкошарової хроматографії дозволяють провести якісну ідентифікацію синтетичних катинонів, однак не є специфічними для досліджуваних речовин, а саме 4-СМС та 4-ММС, за рахунок схожості їх структурних молекул розділяються погано, а тому виникає потреба пошуку інших специфічних систем розчинників.

Таблиця 1

Орієнтовні значення R_f речовин у системі розчинників I

Речовина	Орієнтовні значення R_f	Флуоресценція	Забарвлення проявника
4-СМС	0,74	гасіння УФ-випромінювання	дає забарвлення
4-ММС	0,76	гасіння УФ-випромінювання	дає забарвлення
PVP	0,87	гасіння УФ-випромінювання	дає забарвлення

Таблиця 2

Орієнтовні значення R_f речовин в системі розчинників II

Речовина	Орієнтовні значення R_f	Флуоресценція	Забарвлення проявника
4-СМС	0,76	гасіння УФ-випромінювання	дає забарвлення
4-ММС	0,75	гасіння УФ-випромінювання	дає забарвлення
PVP	0,86	гасіння УФ-випромінювання	дає забарвлення

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії

З метою подальшого дослідження отримані метанольні розчини аналізували за допомогою газового хроматографа «Shimadzu GC 2010 Plus» із мас-селективним детектором «GCMS-QP2020 EI» за таких умов [4]: температурна програма термостата – 100 °C (тримати 3 хв), нагрівання 100 °C/хв до 300 °C (тримати 10 хв); температура випарника – 250 °C, поділ потоку газу-носія – (Split) 20:1, газ-носії – гелій, постійний потік – 1,2 мл/хв, об'єм проби – 1 мкл, затримка для виходу розчинника – 3,00 хв; колонка – J&W, HP-5MS, кат. №19091S-433 (30,0 м * 0,250 мм * 0,25 мкм); мас-селективний детектор, режим роботи МСД – за повним іонним струмом (TIC), діапазон сканування 35 – 450 а. о. м., температура іонного джерела – 230 °C, температура інтерфейсу – 280 °C.

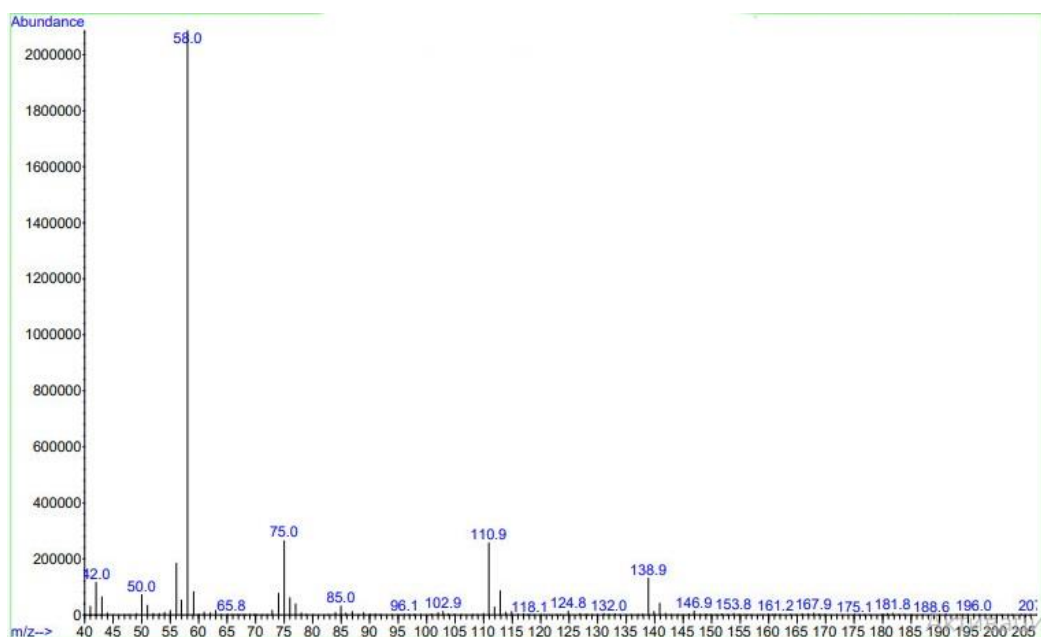

Рис. 2. Мас-спектр 4-СМС

У результаті проведеного дослідження на хроматограмах об'єкта дослідження виявлено пік речовини з часом утримання $RT = 10,06$ хв, мас-спектр якої ідентифіковано як 4-СМС (Clephedrone).

Кількісне визначення вмісту та маси підконтрольної речовини в об'єктах дослідження проводиться методами ГХ-МС або ГХ-ПІД із використанням калібрувального графіка чи методом зовнішнього стандарту без побудови калібрувального графіка.

Збільшення нелегального обігу на території України речовин групи похідних синтетичних катинонів, а саме 4-СМС, веде до збільшення випадків зловживання ними. Ці речовини все частіше стають об'єктом виявлення органами досудового розслідування, а відповідно й об'єктом дослідження в експертній практиці.

Список використаних джерел

1. Електронний довідник SWGDRUG. URL: <https://www.caymanchem.com/product/16436> (актуально на 07.04.2025).
2. Рекомендовані методи ідентифікації та аналізу синтетичних катинонів у вилучених матеріалах. ST/NAR/49/REV.1. Посібник для національних лабораторій експертизи наркотиків / Організація Об'єднаних Націй. Відділ з наркотичних засобів. Нью-Йорк, 2020.
3. Експертне дослідження РВР : метод. реком. / уклад.: Б. В. Бондаренко, М. П. Щербельська, Р. П. Пащенко, І. В. Чембай. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. 25 с.
4. Стандартна операційна процедура SOP.DSE.19/124/2-5.4-4.02 «Якісне та кількісне дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів методом газової хромато-мас-спектрометрії» відділу ДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС.

Цідило Петро,

старший судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Львівського НДЕКЦ МВС

СЛІДИ ТЕРМІЧНОЇ ОБРОБКИ НА ПОЛІЕТИЛЕНОВИХ ВИРОБАХ: НОВИЙ ПІДХІД ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Одним із найпоширеніших сучасних видів пакування наркотичних засобів та психотропних речовин для транспортування є пакування в поліетиленові пакети, краї яких запаюють спеціальними імпульсними зварювачами поліетиленових пакетів, та плівку, що забезпечує герметичність упакування, зменшує рівень запахів та випарів [1, с. 128].

Для створення вагомшого підґрунтя для бази доказів виникає необхідність не лише в проведенні досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, дактилоскопічних та молекулярно-генетичних досліджень, а й у проведенні нового різновиду трасологічного дослідження.

Він полягає в тому, що під час досудового розслідування працівники правоохоронних органів після виявлення та вилучення наркотичних засобів, які були запаковані в поліетиленові вироби з герметичними краями запаювання, проводять обшуки в підозрюваних, під час яких можуть бути виявлені спеціальні пристрої для запаювання (зварювання) поліетиленових виробів. У такому випадку може виникнути питання: чи залишені сліди термічної обробки (шви спаювання), які фактично наявні на вилучених поліетиленових пакетах, виявленим під час обшуку спеціальним пристроєм для спаювання.

З огляду на вищевикладене, виникла потреба в розробці нової ефективної відповідної методики трасологічного дослідження, яка дозволяє не лише встановити факт термічного впливу, а й ідентифікувати інструмент, який його завдав.

Дослідження базується на аналізі фізико-хімічних змін, які відбуваються в поліетилені під впливом високих температур. Морфологічні ознаки слідів (деформація, плавлення та зміна кольору) у поєднанні з хімічним аналізом (спектроскопія) дозволяють класифікувати сліди та встановити тип інструменту (праска, паяльник, відкритий вогонь). Основні етапи такого дослідження:

виявлення та фіксація слідів: сліди термічної обробки можуть бути візуально помітними (зміни кольору, деформація) або вимагати використання спеціальних методів;

деформація: поліетилен є термопластичним матеріалом (розм'якшується при нагріванні); при надмірному нагріванні виріб може деформуватися, втратити свою первісну форму; деформація може бути у вигляді викривлення, збіжності (зменшення розмірів), розтягування, інших змін форми [2, с. 76];

зміна кольору: під впливом високих температур поліетилен може змінювати колір (пожовтіння, потемніння, поява інших відтінків); зміна кольору може бути рівномірною чи плямистою залежно від характеру нагрівання [3, с. 125];

зміна структури: термічна обробка може змінити структуру поліетилену, зробивши його більш крихким чи менш еластичним; на поверхні виробу можуть з'явитися тріщини, розшарування або інші дефекти;

сліди плавлення: при високих температурах поліетилен плавиться і на поверхні виробу можуть з'явитися сліди плавлення (краплі, напливи, нерівності тощо);

зміна фізичних властивостей: термічна обробка може змінити фізичні властивості поліетилену (міцність, твердість, стійкість до ударних навантажень, крихкість, ламкість) [4, с. 57].

Різні типи поліетилену мають різну термостійкість: тривалість і інтенсивність нагрівання теж впливають на ступінь пошкодження поліетиленового виробу [5, с. 159].

Для зварювання поліетилену є спеціальні пристрої та інструменти, які дозволяють проводити зварювальні роботи правильно та безпечно.

Отже, наявність вищезазначених ознак на поліетиленовому виробі означає, що він зазнав термічної обробки, а ступінь пошкодження залежить від інтенсивності та тривалості нагрівання.

Фіксація слідів термічної обробки на поліетиленових виробах є важливим етапом у криміналістичних дослідженнях та в технічній експертизі для визначення причин пошкодження матеріалу. Основні методи фіксації:

фотографування: дозволяє зафіксувати зовнішній вигляд слідів, їх розташування, розміри, колір; для детального відображення дрібних деталей використовують макрозйомку; важливо використовувати масштабну лінійку для точного визначення розмірів слідів; фотографування проводять при різних кутах освітлення, щоб виявити всі особливості слідів;

виготовлення зліпків: застосовують для фіксації об'ємних слідів (сліди плавлення, деформації); для виготовлення зліпків використовують спеціальні матеріали (силікон, гіпс тощо); зліпок дозволяє отримати точну копію сліду, яку можна використати для подальшого дослідження;

інструментальні методи: використання мікроскопа для дослідження мікроструктури поверхні поліетилену.

Аналіз морфологічних ознак передбачає:

дослідження форми, розміру, текстури та інших характеристик слідів за допомогою мікроскопії;

визначення типу інструменту, який використовувався (праска, паяльник, відкритий вогонь).

Аналіз хімічного складу передбачає:

використання спектроскопічних методів (інфрачервона, раманівська спектроскопія) для визначення хімічних змін у поліетилені;

виявлення слідів речовин, які залишилися від інструменту або процесу термічної обробки.

Порівняльне дослідження передбачає:

порівняння слідів, виявлених на місці злочину, з експериментальними зразками, отриманими при використанні відомих інструментів;

встановлення групової належності та індивідуальна ідентифікація інструментів.

Ідентифікація приладів передбачає:

встановлення типу приладу, яким було завдано слідів термічної обробки;

ідентифікація конкретного приладу за наявними слідами (рис. 1, 2).

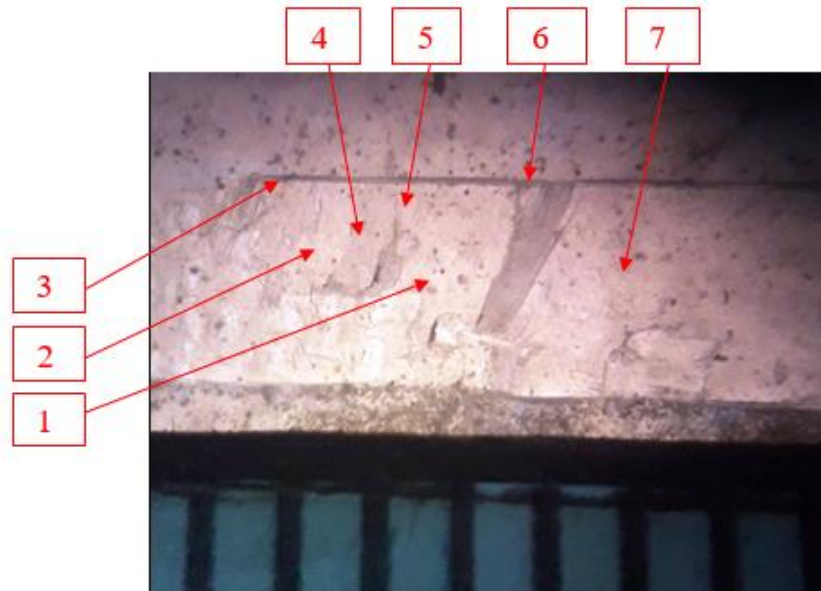

Рис. 1

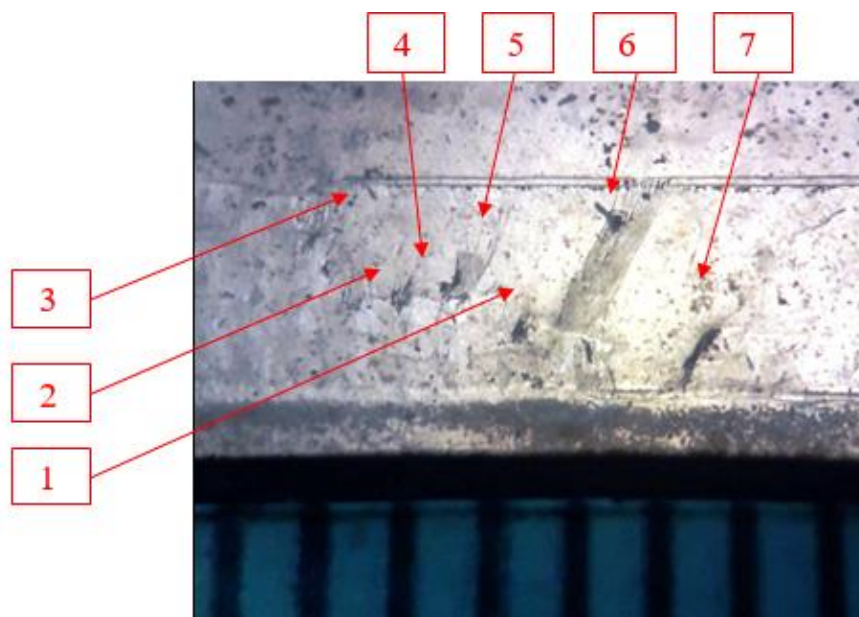

Рис. 2

Рис. 1, 2. Збіги окремих (ідентифікаційних) ознак у слідах термічної обробки на поліетиленових виробах

Результатом ідентифікаційних досліджень слідів на поліетиленових виробах, як правило, спершу є встановлення їх спільної групової належності.

Чим більше виявлено ознак і властивостей випадкового характеру, не передбачених технологією виготовлення, тим більш вузькою буде зазначена група і доказове значення такого висновку досить високе. Під час проведення

цього різновиду трасологічної експертизи можна за окремими (індивідуальними) ознаками ідентифікувати прилади, якими залишені сліди термічної обробки.

Отже, практичне застосування описаної методики в судовій експертизі:

є важливим кроком у розвитку трасологічної експертизи, розширюючи можливості однієї з основоположних галузей криміналістики – трасології;

сприяє підвищенню ефективності розслідування злочинів, пов'язаних із термічною обробкою поліетиленових виробів;

дозволяє встановити обставини злочину та ідентифікувати злочинців;

надає суду додаткову доказову інформацію;

збільшує можливості розкриття злочинів у частині ідентифікації пристроїв, які залишили сліди термічної обробки;

Перспективні напрями розвитку зазначеної методики спрямовані на використання сучасних технологій (3D-моделювання, комп'ютерний аналіз та ін.) для збільшення точності ідентифікації пристроїв, які залишили сліди термічної обробки.

Список використаних джерел

1. Bratychak M. M., Chopyk Nataliia, Zemke V. M. TECHNOLOGICAL FEATURES OF POLYMER BLENDS PROCESSING BASED ON ULTRA-HIGH MOLECULAR WEIGHT POLYETHYLENE. *CTAS*. 2018; Volume 1, Number 1: 127–132.

2. Fialko N. M., Dinzhos R. V., Sherenkovskiy Yu. V. Some peculiarities of the process of structural formation of nanocomposites based on polyethylene with its filling by carbon nanotubes. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Том 28, № 6. С. 74–80.

3. Oles Honchar. Polimer compoused matherials. *Kosm. nauka tehnol.* 2001, 7; (Supplement1):125–126.

4. Сідоров Д. Е., Сівецький В. І., Колосов О. Є., Сокольський О. Л., Дудар Ж. О. Зварювання у виготовлені полімерних плівок пакувань. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2011. 117 с.

5. Semenyuk N. B., Skorokhoda T. V., Dudok G. D., FERROMAGNETIC POLYMER DISPERSIONS BASED ON METHACRYLIC ESTERS. THE INFLUENCE OF COMPOSITION SOLUBILITY PARAMETER ON THE REGULARITIES OF OBTAINING. *CTAS*. 2020: 157–163.

Чабанець Тетяна,

заступник директора – завідувач
Київського відділення ННЦ «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса»

Алексейчук Вікторія,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділення з
науково-методичної роботи та
післядипломної освіти Київського
відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса»

Хомутенко Олексій,

кандидат економічних наук, завідувач
відділу економічних та товарознавчих
досліджень Київського відділення
ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса»

ОСКАРЖЕННЯ УЧАСНИКАМИ ПРОВАДЖЕНЬ ДІЙ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОГО ОРГАНУ (ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Якісні докази, отримані з дотриманням процедур, визначених законом, є запорукою всебічності, повноти й об'єктивності дослідження всіх обставин справи та ухвалення справедливого судового рішення. Щодо висновку судового експерта як одного з процесуальних джерел доказів, а також порядку проведення експертизи законодавством визначено низку вимог, недотримання яких може впливати на оцінку висновку та можливість доведення з його допомогою певних фактів. Державою встановлюються механізми контролю за якістю судово-експертної діяльності, метою яких є стимулювання експертів до дотримання законності під час проведення експертиз через загрозу настання небажаних негативних наслідків (відповідальності), водночас використання таких механізмів обмежено гарантіями незалежності судового експерта та неможливістю їх перетворення на інструменти тиску на експерта. Зазначене повною мірою впливає з положень статті 3 Закону України «Про судову експертизу», де в одному ряді стоять принципи судово-експертної діяльності: законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження [1].

Одним із засобів забезпечення законності і сумлінності в діяльності судового експерта є інститут його дисциплінарної відповідальності, застосування якого на практиці не позбавлено деяких проблемних питань правового та етичного характеру.

Виходячи з особистого досвіду авторів цієї доповіді за результатами участі у складі та як залучених фахівців до засідань дисциплінарної палати Центральної

експертно-кваліфікаційної комісії, що діє при Міністерстві юстиції України, є можливість спостерігати непоодинокі випадки безпідставного та необґрунтованого оскарження дій судового експерта до спеціального дисциплінарного органу (далі – дисциплінарна палата ЦЕKK). З аналізу змісту скарг, які надходять до дисциплінарної палати ЦЕKK, спостерігається поширена практика обґрунтування скарг учасників справ рецензіями, висновками інших експертів, іншими доказами у справі, рішеннями та постановами судів в інших справах, рішеннями дисциплінарної палати ЦЕKK стосовно відповідного експерта, прийнятими щодо розгляду інших скарг та дій експерта в інших провадженнях, яку варто розцінювати як хибну. Не завжди допустимими з етичної точки зору є висловлювання на адресу експерта як у змісті скарг, так і під час засідань дисциплінарної палати ЦЕKK (у яких не заборонено брати участь особам, які подали скаргу, а також їх представникам, захисникам).

Зокрема, бувають випадки, коли скаржники:

1) викладають інформацію не по суті конкретних дисциплінарних проступків експерта, вичерпний перелік яких викладено в статті 14 Закону України «Про судову експертизу»; наводять інформацію, яка стосується справи в цілому, інших доказів, а не обставин та фактів вчинення дисциплінарних порушень з боку експерта;

2) на власний розсуд тлумачать положення експертних методик, «вириваючи з контексту» окремі фрази; поверхнево розуміють зміст спеціальної термінології, підстав застосування різних методів та методологічних підходів; категорично вважають неможливим вирішення певних експертних завдань у разі відсутності відповідних спеціальних методик у Реєстрі методик проведення судових експертиз, а також у разі змін певних норм законодавства, державних стандартів, згаданих у тексті експертних методик, дія яких не припинена;

3) посилаються на нормативно-правові акти, які на час проведення експертизи (або в досліджуваній експертом період) мали іншу редакцію, або взагалі не набули чинності;

4) звинувачують експерта в діях, які мають характер кримінального правопорушення («надав завідомо неправдивий висновок»), встановлення фактів яких не належить до компетенції дисциплінарного органу;

5) роблять непослідовні та категоричні висновки (зокрема щодо повної некомпетентності експерта), виходячи лише з незначних порушень в оформленні висновку, технічних недоліків, описок, упущень, які не впливають на суть наданих висновків (зокрема в разі незазначення способу упакування наданих на дослідження копій документів, голови комісії у випадку проведення комісійних чи комплексних експертиз, неправильного зазначення ініціалів учасників справи, описок під час зазначення дат тощо);

6) викладають інформацію, яка в буквальному сенсі повністю не відповідає дійсному змісту висновку (наприклад, що експертом не зазначено об'єкти, надані на дослідження, спосіб їх доставки, осіб, які були присутні під час огляду об'єкта, або відомості про те, що висновок надається для подання до суду тощо, у той час як така інформація наявна у висновку);

7) звинувачують судового експерта в самотійному збиранні матеріалів, тоді як такі дії повністю відповідають методичним засадам проведення певних видів експертиз щодо вирішення окремих видів експертних завдань. На жаль, Законом України «Про судову експертизу» поняття «самотійне збирання матеріалів» не уточнено, що призводить до розбіжностей у його застосуванні. Щодо цього Міністерством юстиції України було внесено уточнення до розділу VI Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, де розглядається порядок розгляду питань дисциплінарної відповідальності експертів. А саме: *«Під час вирішення питання про порушення дисциплінарного провадження або під час розгляду питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта за самотійний збір матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самотійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи, дисциплінарна палата ЦЕKK враховує, що не вважається самотійним збором матеріалів використання зразків із обліків, реєстрів, колекцій, отриманих в порядку, встановленому законодавством, використання відомостей з інформаційних баз даних та інших інформаційних джерел, у тому числі, з метою визначення вартості майна»* [2].

8) непоодинокі випадки стосуються оскарження дій експерта як таких, що містять порушення строків проведення експертиз (у той час як скаржником не враховується: порядок перебігу строків, зокрема, час, із якого розпочинається перебіг таких строків – з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи (а не з дати постанови слідчого, ухвали суду, заяви особи); випадки зупинення перебігу строків на час виконання клопотання експерта);

9) скаржники, які мають лише загальне уявлення про певні спеціальні знання, не завжди здатні правильно визначати межі компетенції судового експерта за відповідною експертною спеціальністю та не враховують, що останні не вичерпуються орієнтовним переліком питань, які наведені в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року.

Експерт має право вирішувати будь-яке питання в межах своїх спеціальних знань з урахуванням експертної спеціальності, а також застосовувати весь арсенал методів, прийомів і засобів, якими він володіє. Передбачити виключний перелік вирішуваних питань неможливо з об'єктивних причин, оскільки навіть типові завдання можуть мати особливості, характерні для кожної окремої ситуації. Крім того, постійно розвивається коло предметів, засобів, приладів, обладнання та інших об'єктів, якими ми всі користуємося, стосовно яких може виникати потреба провести дослідження, так само як і з'являються нові прийоми і способи досліджень, сучасні технічні засоби.

Процедура ж створення нових експертних методик містить обов'язкові етапи, проходження яких охоплюється певним проміжком часу – декілька років (консультації на засіданнях секцій Науково-консультативної та методичної ради з питань судової експертизи (далі – НКМР) щодо доцільності розробки певних

нових методик (які зазвичай проводяться два рази на рік) та затвердження пропозицій; подальший розгляд і затвердження пропозицій Президіумом НКМР; внесення теми до плану науково-дослідних робіт відповідного державного органу; виконання НДР з розробки методики та складання остаточного звіту; атестація нової методики шляхом направлення на рецензування виконаної НДР (остаточного звіту), включення Звіту через секції НКМР до плану апробації НДР та безпосередньо апробація нових розробок експертами з метою оцінки їх ефективності та результативності для виконання експертних завдань; розгляд довідок про результати апробації НДР на засіданнях вчених рад науково-дослідних експертних установ та прийняття рішення щодо доцільності впровадження НДР; розгляд питання щодо впровадження та рекомендації щодо державної реєстрації нової методики міжвідомчим органом – Координаційною радою з проблем судової експертизи при Мін'юсті; прийняття Мін'юстом рішення про державну реєстрацію методики і внесення її до Реєстру методик проведення судових експертиз) [3].

Роблячи висновок щодо виходу експерта за межі компетенції за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі вирішення питань правового характеру, скарги здебільшого не здатні відчуті різницю між недопустимим питанням та редакційно подібним, але правильно уточненим і відповідно допустимим до вирішення.

Наприклад:

НЕ належить до компетенції експерта-економіста питання:	НАЛЕЖИТЬ до компетенції експерта-економіста питання:
Чи підтверджується висновок експерта №.., дата..? (у тому числі, з урахуванням наданої рецензії на цей висновок)? <i>Експерт не оцінює висновок іншого експерта!</i>	Проведення повторної експертизи (при цьому надаються ті самі матеріали та ставляться ті самі питання), додаткової експертизи (на яку надаються додаткові матеріали, або ставляться додаткові чи уточнені питання). На повторну та додаткову експертизу надається висновок первинної експертизи, але не з метою його оцінки, а для отримання з нього необхідної інформації. <i>Під час повторної експертизи експерт проводить повноцінне самостійне дослідження і може при цьому визначити причини розбіжності з висновком іншого експерта. Висновок експерта за результатами повторної експертизи не має переваг перед</i>

	<i>висновками інших експертів і оцінюється на рівні з іншими висновками та іншими доказами у справі.</i>
Чи підтверджується документально правомірність застосування пільги з ПДВ?	Чи відповідає пункту... статті... Податкового кодексу України ненарахування податкових зобов'язань з ПДВ при здійсненні реалізації ...?
Чи підтверджується документально повнота та правильність нарахування та сплати ПДВ підприємством ... за період ...? <i>Це компетенція фіскальних та контролюючих органів!</i>	Чи підтверджуються висновки, викладені в акті податкової перевірки ... щодо недонарахованої суми ПДВ ...?
Кваліфікація будь-яких економічних показників як збитку (крім результатів діяльності підприємства в цілому)	Чи підтверджується розрахунок розміру економічного показника ...?

Стосовно посилення скаргників на судову практику в обґрунтування доводів скарг – така практика не стосується дисциплінарних проступків судових експертів, а ті фрагменти судових рішень, які наводять скаргники, становлять собою оцінку висновків експерта, що відбувається в сукупності з іншими доказами у справі та в інших умовах (наприклад, коли експертом в іншій справі досліджувалось інше коло об'єктів).

Слід окремо прокоментувати випадки застосування рецензій на висновки експерта. Щодо цього варто зазначити, що така рецензія має по суті значення консультації позапроцесуального характеру. Будь-які вимоги до рецензента (крім рецензента висновків експерта (проектів висновків) у процесі підготовки (стажування) судових експертів законодавством не визначені, як і відсутня його відповідальність за зміст рецензії. Навіть вік рецензента, його досвід роботи експертом, професійні здобутки не можуть виступати підставою оцінювання дій і висновку іншого експерта. Повноваженнями з такого оцінювання наділені компетентні органи (особи). Більш того, можливості рецензента суттєво обмежені, оскільки він не присутній під час проведення експертизи, не сприймає її об'єкти. На відміну від аналізу висновків (по суті рецензування), яке застосовується під час підготовки судових експертів, а також проведення перевірки діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, або в процесі дисциплінарного провадження рецензії, які надаються з іншою метою, не позбавлені суб'єктивного підходу, у тому числі у зв'язку з наданням рецензентам висновків експертів, у яких немає їх знеособлення [2; 4; 5].

У цілому хибним є прагнення скаргників «підігнати» дисциплінарне провадження під модель судового розгляду справи. Завданням дисциплінарного органу не є дослідження обставин будь-якої справи, а виключно обставин і факту

дій (бездіяльності) судового експерта, які підпадають під один із видів дисциплінарних проступків (передбачених ст. 14 Закону України «Про судову експертизу»), які можуть бути як пов'язаними з проведенням конкретної експертизи судовим експертом, так і взагалі стосуватися інших видів порушень експерта (наприклад, неподання інформації про зміни, які підлягають внесенню до Реєстру атестованих судових експертів) [1].

Рішення дисциплінарної палати ЦЕKK стосовно відповідного експерта, які були прийняті раніше за результатами розгляду інших скарг, можуть мати значення, якщо вчинення нових проступків мало місце після дати їх прийняття і стосується подібних порушень, а також з урахуванням строків погашення дисциплінарного стягнення, передбачених Законом.

Повністю неприпустимими є оціночні судження щодо особистісних характеристик експерта, у тому числі образливі висловлювання, нівелювання професійного рівня, приниження, наклепи, маніпулювання відомостями про матеріальний стан, особисте життя експерта, перехід на крик під час засідання, перешкоджання наданню експертом пояснень та відповідей на запитання членів палати, що містить ознаки порушення прав експерта і тиску на нього у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності. За наявності некоректної поведінки скажника або його представника чи захисника під час засідання дисциплінарного органу останнім має заборонятися подальша участь у засіданні.

Наведене доцільно враховувати під час аналізу й оцінювання висновків експерта як учасниками справи та судом, так і членами дисциплінарних органів та особами, які звертаються зі скаргами на дії експерта, а також законодавцем і розробниками підзаконних нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності з метою удосконалення законодавства та правильної практики його застосування.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>
3. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>
4. Порядок проведення рецензування висновків судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.02.2020 № 335/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>
5. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : наказ Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text>

Чабанюк Одарка,

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Львівського НДІСЕ Міністерства
юстиції України, доцент кафедри
обліку, контролю, аналізу та
оподаткування Львівського
торговельно-економічного університету

Лобода Наталія,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аналізу і
контролю Львівського національного
університету імені І. Франка

ОБЛІК ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МАЛОЦІННИМИ НЕОБОРОТНИМИ МАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Малоцінні необоротні матеріальні активи не належать до основних засобів і враховуються на підприємстві (як засіб в обороті) як предмети з терміном використання менше одного року незалежно від вартості. Інші необоротні матеріальні активи включають: бібліотечні фонди; малоцінні необоротні матеріальні активи; тимчасові нетитульні споруди; природні ресурси; інвентарна тара; предмети прокату та ін.

Завдання організації обліку інших необоротних матеріальних активів наведено на рис. 1.

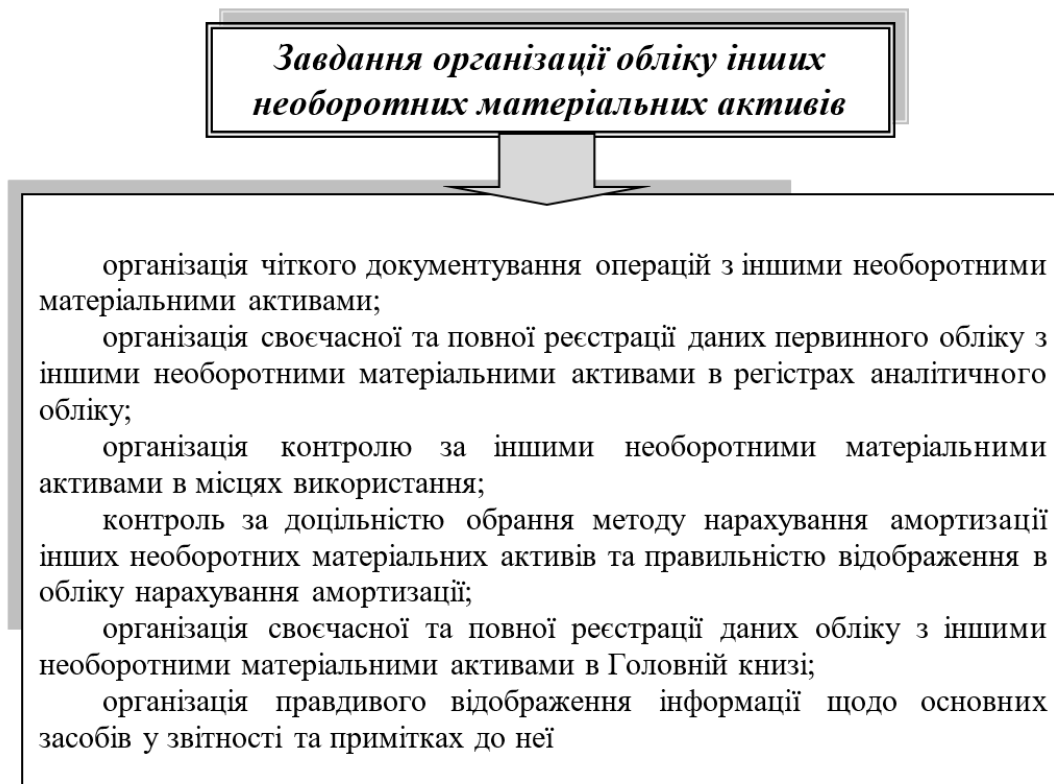

Рис. 1. Завдання організації обліку операцій з іншими необоротними матеріальними активами підприємства

Об'єкти інших необоротних матеріальних активів можуть класифікуватися: за функціональним призначенням, за галузевою ознакою, за участю в проведенні діяльності, за правом власності, за Планом рахунків, за Податковим кодексом України тощо. За класифікацією відповідно до плану рахунків засоби включають інші необоротні матеріальні активи, які своєю чергою поділяються на субрахунки (табл. 1).

Таблиця 1

Субрахунки інших необоротних матеріальних активів

<i>Рахунок 11 «Інші необоротні матеріальні активи»</i>
111 «Бібліотечні фонди»
112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи»
113 «Тимчасові (нетитульні) споруди»
114 «Природні ресурси»
115 «Інвентарна тара»
116 «Предмети прокату»
117 «Інші необоротні матеріальні активи»

Нарахування амортизації об'єктів інших необоротних матеріальних активів, а саме: тимчасових (нетитульних) споруд; природних ресурсів; інвентарної тари; предметів прокату; інших необоротних матеріальних активів проводиться із використанням прямолінійного або виробничого методу.

Для нарахування амортизації бібліотечних фондів і малоцінних необоротних матеріальних активів суб'єкти господарювання можуть використовувати такі методи:

50 % / 50 %. У першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 відсотків його вартості, яка амортизується, та решта 50 відсотків вартості, яка амортизується, у місяці їх вилучення з активів унаслідок невідповідності критеріям визнання активом;

100 %. У першому місяці використання об'єкта в розмірі 100 відсотків його вартості, яка амортизується.

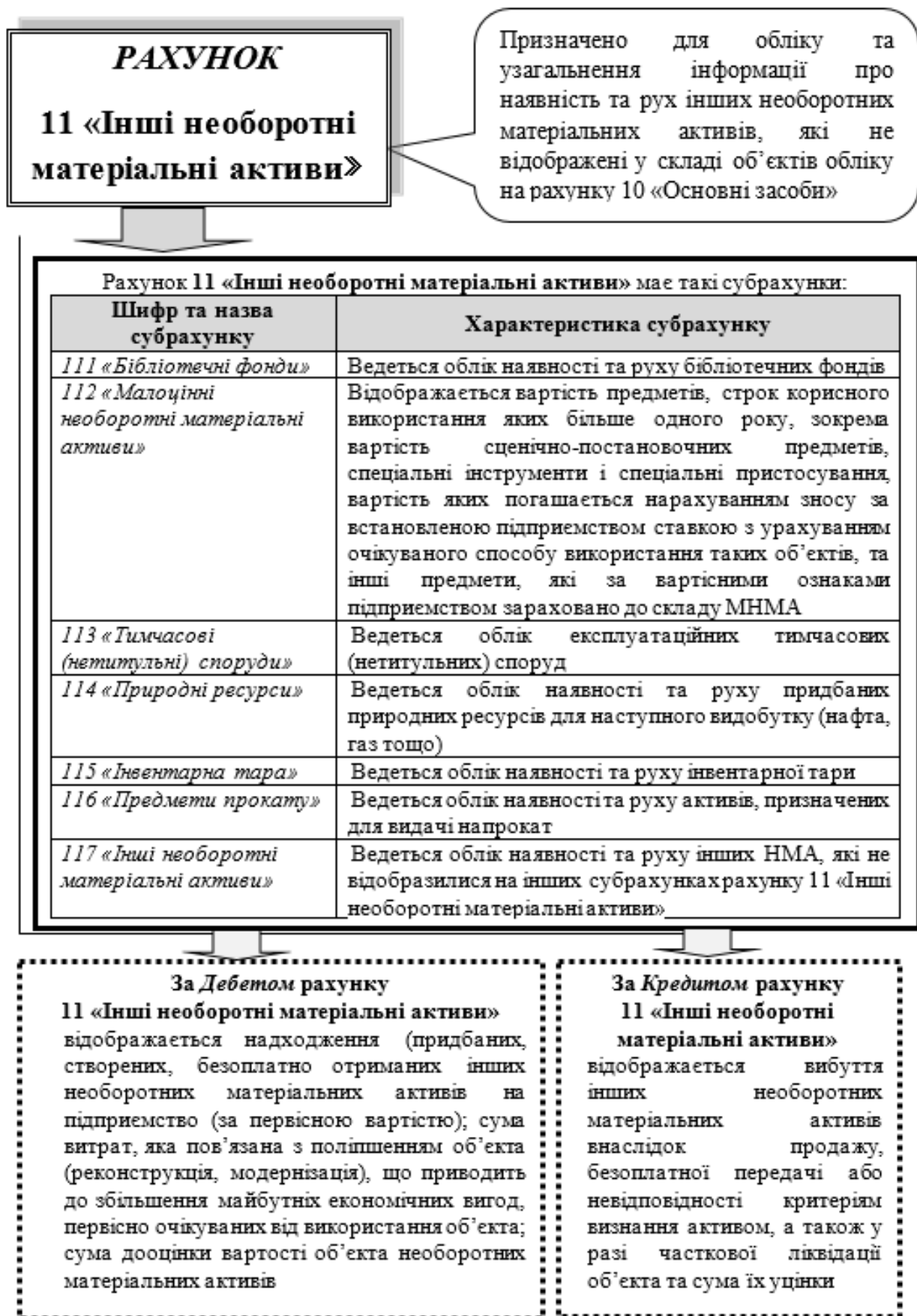

Рис. 2. Характеристика рахунку 11 «Інші необоротні матеріальні активи» [5, с. 69]

У нашому дослідженні розглянемо облік та експертні дослідження операцій із малоцінними необоротними матеріальними активами (табл. 2, 3)

Таблиця 2

Типові господарські операції та кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку придбання інших необоротних матеріальних активів за грошові кошти

№ з/п	Зміст операції	Документ, яким оформляється операція	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
Придбання ІНМА (попередня оплата)				
1.	Сплачено постачальнику за об'єкт ІНМА	Платіжне доручення, виписка з рахунку	371	311
2.	Нарахований податковий кредит з податку на додану вартість	Податкова накладна	644	631
3.	Отримано об'єкт ІНМА від постачальника	Накладна або акт приймання-передавання	153	631
4.	Податковий кредит з ПДВ визнано в розрахунках з бюджетом	Податкова накладна	641	644
5.	Закриття розрахунків з постачальниками за рахунок попередньої оплати	Накладна, рахунок постачальника	631	371
6.	Введення придбаного об'єкта в експлуатацію за первісною вартістю	Акт форми ОЗ-1	11	153

Таблиця 3

Типові господарські операції та кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку реалізації (продажу) необоротних активів

№ з/п	Зміст операції	Документ, яким оформляється операція	Кореспонденція рахунків	
			Дебет	Кредит
1.	Нарахована амортизація (якщо обраний метод нарахування амортизації 50 % / 50 %)	Розрахунок	91, 92, 93, 94	132
2.	Списання суми раніше нарахованої амортизації об'єкта основного засобу	Довідка бухгалтерії	132	11
3.	Переведенні зі складу необоротних активів об'єкти інших необоротних активів, які підлягають продажу	Довідка бухгалтерії	286	11
4.	Визнано дохід від реалізації об'єкта ІНМА	Накладна	361	712
5.	Нараховано зобов'язання з ПДВ	Податкова накладна	712	641
6.	Списано собівартість реалізованого об'єкта ІНМА	Довідка бухгалтерії	943	286

Об'єктами досліджень під час вирішення питань, пов'язаних з оподаткуванням окремих операцій із малоцінними необоротними матеріальними активами, можуть бути:

первинні документи бухгалтерського обліку підприємств (видаткові та прибуткові накладні, акти виконаних робіт, митні декларації (МД), акти приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів, акти на списання основних засобів, інвентарні картки обліку основних засобів, акти введення в експлуатацію (оскільки окремих документів для МНМА не розроблено, то застосовуються типові форми з документування основних засобів), розрахунки амортизації, касові та платіжні документи та інші);

реєстри бухгалтерського обліку підприємств (журнали-ордери, журнали, відомості, головні книги);

податкова звітність та розрахунки, складені суб'єктами господарювання стосовно оподаткування операції з малоцінними необоротними матеріальними активами;

акти ревізій, перевірок, аудиту з питань дотримання вимог податкового законодавства України;

інші документи (договірна документація, статутні документи, висновки експертів інших спеціальностей та інші) [2, с. 53].

До найпоширеніших питань, які найчастіше ставляться на вирішення експерту судом чи органами досудового розслідування стосовно операцій із малоцінними необоротними матеріальними активами, можна віднести такі:

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки (номер, дата) щодо заниження (назва підприємства) податку на прибуток в зв'язку незастосування методу нарахування амортизації, який визначений у наказі про облікову політику підприємства?

Чи підтверджується документально висновки акта перевірки (номер, дата) щодо заниження податку на прибуток та податку на додану вартість від здійснення господарських операцій з ліквідації малоцінних необоротних матеріальних активів суб'єктами господарювання?

Чи підтверджується документально та нормативно відображення у податковому обліку підприємства нарахування амортизації за певний період?

Чи підтверджується документально встановлений за актом перевірки контролюючого органу фінансовий результат за операціями з малоцінними необоротними матеріальними активами (найменування підприємства) за період (зазначається період) у розмірі (наводиться сума)?

Чи підтверджується документально зазначене в акті контролюючого органу (зазначаються реквізити акта перевірки) заниження об'єкта оподаткування (зазначається найменування установи, організації) за період (зазначається період) і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (зазначається яких)?

Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством (найменування підприємства) доходи за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством (найменування підприємства) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

Список використаних джерел

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М., Чік М. Ю., Воронко О. С. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету* / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 67. 92 с. (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67 Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/> (С. 13–20).
2. Звіт про науково-дослідну роботу / Методика дослідження оподаткування окремих операцій з основними засобами. ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». 2022.
3. Лобода Н. О., Чабанюк О. М., Сенишин Б. Б. Податковий контроль у структурі фіскальної політики (функціональний аспект). *Бізнес Інформ*. 2021. № 3. С. 148–155. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001261167>
4. Чабанюк О. М. Економічний зміст основних засобів як об'єкта обліку і контролю. *Науковий вісник НЛТУ України*. Збірник науково-технічних праць. 2013. Вип. 23. 4. С. 292–296.
5. Куцик П. О., Бачинський В. І., Кузьмінська К. І., Чабанюк О. М. Особливості застосування методу цільового калькулювання собівартості продукції у процесноорієнтованому виробництві. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. Випуск 43 (2). С. 25–32.
6. Melnyk, S., Chabaniuk, O., Ravlinko, Z., Petrukha, N., & Bodnariuk, I. (2023). Formation of a security environment for personnel management of socioeconomic systems before and during the war: Legal aspect: Formación de un entorno de seguridad para la gestión del personal de los sistemas socioeconómicos antes y durante la guerra: Aspecto legal. *Cuestiones Políticas*, 41(78), 493-503. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/40619>
7. Vladimir Panchenko, Svitlana Dombrovska, Maksym Samchyk, Nataliia Mykhailiyk, Odarka Chabaniuk. Modern Management Technologies in the System of Ensuring the Security in the Context of Socio-Economic Development and the Digital Economy. *International Journal of Computer Science and Network Security (IJCSNS)*. 2022. Vol. 22 № 3. http://ijcsns.org/07_book/html/202203/202203027.html.

Чаплинська Юлія,

доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
превентивної діяльності та
соціологічних досліджень навчально-
наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів превентивної
діяльності Національної поліції
України Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РЕВІЗІЯ ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

В умовах повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України 24 лютого 2022 року наша держава продовжує курс щодо інтегрування до Європейського співтовариства та НАТО.

Незважаючи на запроваджений воєнний стан та активну фазу бойових дій, в Україні спостерігається стрімке пожвавлення ринку нерухомості, яке, на думку К. О. Чередник, характеризується активними темпами будівництва, особливо у великих мегаполісах, з одночасним різноманіттям способів придбання, відчуження та отримання об'єктів нерухомості у тимчасове користування, без законодавчого обмеження можливостей щодо кількісної складової реалізації такого права громадянами [1, с. 1–2]. Такі процеси не могли залишитися поза увагою злочинців, які застосовують складні й витончені шахрайські схеми.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень у сфері економіки можуть виникати питання, що пов'язані з обставинами, розв'язання яких потребує залучення неупереджених і незацікавлених в результатах розгляду справи осіб, які володіють необхідними спеціальними економічними, бухгалтерськими та іншими знаннями, відповідною кваліфікацією та навичками [2, с. 11]. Разом із тим, проведення ревізії іноді є єдиним засобом виявлення та документування кримінального правопорушення, без якого в подальшому неможливе проведення судової будівельної, судової економічної та інших видів експертиз [3, с. 353].

Крім того, досить часто підставою для початку досудового розслідування за фактом учинення кримінального правопорушення у сфері економіки є повідомлення від органів державного фінансового контролю про виявлені ними порушення під час проведення ревізій. Відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року (далі – Закон), працівники органу державного фінансового контролю зобов'язані у випадках виявлення зловживань і порушень чинного законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізій. Зазвичай у таких випадках ідеться про матеріали планових виїзних ревізій, тобто ревізій у

підконтрольних установах, що передбачені в плані роботи органу державного фінансового контролю (ч. 1 ст. 11 Закону) [3, с. 349].

У контексті цієї проблематики Ю. В. Шендрик звертає увагу, що відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України норм, що регламентують підстави і процесуальний порядок призначення та проведення ревізії, призводить до визнання судом висновків ревізії недопустимим доказом у кримінальному провадженні [3, с. 349].

Зокрема, якщо проаналізувати норми КПК України, то можна побачити, що на сьогодні джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експерта. Своєю чергою, дані, які не передбачені ч. 2 ст. 84 КПК України, не можуть бути використані в доказуванні як докази, оскільки вони є фактичними даними, які можуть використовуватися для створення загального уявлення про обставини кримінального провадження. Разом із тим, аналізуючи зміст позапланових перевірок, які проводяться в кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним заволодінням нерухомістю, вони дозволяють встановити ключові моменти, які свідчать про вчинений злочин. Зокрема, позапланові перевірки дають можливість встановити:

- підстави для використання земельної ділянки;

- суму збитків;

- наявність документів, що посвідчують право власності чи право користування земельними ділянками з кадастровими номерами;

- дотримання вимог земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації прав на земельну ділянку, використання земельної ділянки тощо.

У ст. 93 КПК України визначено можливість отримання від органів державної влади актів перевірок як спосіб збирання доказів. У порядку ст. 93 КПК України можуть бути витребувані акти планових перевірок, які існують незалежно від досудового розслідування в порядку черговості об'єктів перевірок [5, с. 153]. Проте призначення ревізії не є ні слідчою (розшуковою) дією, ні негласною слідчою (розшуковою) дією, ні заходом забезпечення кримінального провадження, з клопотаннями про проведення яких вправі звертатися слідчий за погодженням з прокурором або прокурор до слідчого судді. До того ж, положення КПК України не відносять до компетенції слідчого судді вирішення питання щодо призначення ревізії. До того ж, чинний КПК України не містить норм щодо порядку розгляду клопотань слідчого чи прокурора про проведення позапланової виїзної ревізії, а також щодо повноважень слідчого судді стосовно розгляду таких клопотань та ухвалення рішення за результатами їх розгляду. Окрім того, з урахуванням доктрини «плодів отруйного дерева» судами часто визнається недопустимим доказом і висновок судової економічної експертизи у кримінальному провадженні, оскільки він ґрунтується на висновках акта позапланової ревізії [3, с. 351].

Зазначене свідчить про очевидну необхідність надання учасникам кримінального провадження повноважень щодо ініціювання проведення позапланової перевірки в межах кримінального провадження. Для створення акта ревізії потрібна позапланова перевірка, яка проводиться на підставі ухвали

слідчого судді. Можна вести мову про те, що акт позапланової перевірки є самостійним джерелом доказів, а перелік процесуальних джерел доказів, визначений у ст. 84 КПК України, потребує доповнення ще одним джерелом доказів – актом позапланової перевірки, ревізії. З огляду на це, Я. О. Дякін пропонує ч. 2 ст. 84 КПК України викласти в такій редакції: «2. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів, акти позапланової перевірки, ревізії». Така редакція ст. 84 КПК України сприятиме врегулюванню наріжної проблеми правозастосовної практики, яка існує на сьогодні, та припинить дискусії серед теоретиків щодо належності акта позапланової перевірки чи ревізії до доказів [5, с. 153].

Отже, в разі виникнення потреби проведення ревізії, необхідно чітко визначити повноваження слідчого, прокурора, слідчого судді щодо призначення ревізії, а також права й обов'язки сторін та інших учасників кримінального провадження у зв'язку з призначенням і проведенням ревізії.

Список використаних джерел

1. Череднико К. О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2019. 20 с.
2. Неганов В. В. Ревізія у кримінальному процесі: генезис, теорія, практика : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 216 с.
3. Шендрик Ю. В. Деякі проблемні питання призначення ревізії та використання її висновків у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 349–356.
4. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січня 1993 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>. (дата звернення 15.02.2025 р.).
5. Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням землею : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 235 с.

Чаплинський Костянтин,

доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
превентивної діяльності та
соціологічних досліджень навчально-
наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів превентивної
діяльності Національної поліції
України Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, СПРИЧИНЕНОЇ ШАХРАЙСТВОМ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

Проблемою процесуального забезпечення розслідування шахрайства у сфері нерухомості є процедура визначення та відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Адже саме від правильного визначення розміру матеріальної шкоди залежить доведеність вини.

Право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди належить до найважливіших прав жертв злочинів, що підкреслюється в низці міжнародно-правових актів: у пункті 8 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, прийнятій Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29.11.1985 № 40/34 Європейській конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 23 листопада 1983 року. Формами реалізації відповідного права потерпілого є отримання добровільного відшкодування з боку обвинуваченого, пред'явлення цивільного позову та компенсація за рахунок Державного бюджету України [1, с. 157].

Кримінально-процесуальний інститут відшкодування шкоди передбачає можливість забезпечення шляхом цивільного позову вимогу, заявлену органам, які здійснюють кримінальне провадження, фізичної чи юридичної особи, якій завдано шкоду кримінальним правопорушенням, її представника, законного представника (на захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними), прокурора (у випадку необхідності пред'явлення цивільного позову в інтересах держави, а також громадян, які за станом здоров'я та інших поважних причин не можуть захистити свої права) до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, про відшкодування цієї шкоди, що вирішується судом разом у межах кримінального провадження [1, с. 157].

Водночас, якщо уважно проаналізувати положення чинного КПК України, то можна бачити, що законодавець питанням можливості добровільного відшкодування шкоди особою, яка її завдала, як і перевагам здійснення нею

добровільного відшкодування шкоди, не приділив достатньої уваги. До такого висновку можна дійти, оскільки, по-перше – не визначено як обов'язок для слідчих органів проводити роз'яснювальну роботу з підозрюваним щодо його можливості добровільно відшкодувати завдану ним майнову шкоду, що розцінюється як пом'якшуюча вину обставина, і може за певних умов сприяти звільненню від кримінального покарання; по-друге – не визначено чіткий порядок і процедуру здійснення добровільного відшкодування такої шкоди; по-третє – не прописано послідовність дій, за дотриманням яких умов та в присутності кого відшкодування можливе. Також відсутня як регламентація щодо самого способу передачі певного майна (грошей, цінностей, ювелірних виробів, цінних паперів тощо), як і не визначено, складанням яких саме документів здійснюється підтвердження факту відшкодування завданої шкоди. Окрім цього, доцільно передбачити в положеннях КПК України і правовий механізм щодо можливості прийняття участі у відшкодуванні родичів підозрюваного, і навіть іншої фізичної чи юридичної особи, яка виявила бажання добровільно відшкодувати завдану потерпілому кримінальним правопорушенням майнову шкоду, за умови визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини. А саме, коли він підтвердив письмово про свій намір відшкодувати завдану ним шкоду добровільно [2, с. 371].

Як свідчить практика, органи досудового розслідування також, у супереч положенням ст. 91 КПК України, ставляться до доказування виду і розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди як до другорядного завдання розслідування (відповідно до анкетувань). Так, органи досудового розслідування не вживають належних заходів для своєчасного встановлення шляхів руху цінностей, отриманих злочинним шляхом, ощадних рахунків, депозитів, відкритих на ім'я підозрюваних і обвинувачених у банках та інших кредитних організаціях, та вжиття заходів для накладення арешту на майно цих осіб з метою забезпечення в подальшому цивільного позову, оскільки на перший план у діяльності органу досудового розслідування виходить далеко не забезпечення реального відшкодування шкоди потерпілій особі. Про це свідчить навіть судова практика, зокрема Верховний Суд України зазначав у своїх постановках, що деякі слідчі переконують потерпілих не заявляти цивільний позов у ході слідства, а зробити це під час розгляду справи в суді. З урахуванням того, що потерпілі зазвичай не обізнані з положеннями закону і при цьому досить рідко запрошують захисників для участі в судовому процесі, їхні права та законні інтереси, особливо в частині відшкодування заподіяної злочином шкоди, у багатьох випадках залишаються зовсім не захищеними [3, с. 65].

У контексті цієї проблематики доцільно, зважаючи на практику Європейських держав з питань відшкодування шкоди потерпілим від злочину, розробити та ухвалити окремий закон, який би чітко регламентував підстави та умови відшкодування, компенсації державою шкоди потерпілому, завданої внаслідок вчинення щодо нього умисного злочину [2, с. 375].

Проте не існує ідеальної моделі закону про відшкодування шкоди, який успішно діє в європейських державах, щоб перенести його норми до нашого

законодавства, тож завжди треба враховувати не лише соціальні, але й економічні, фінансові та інші чинники, які існують у нашій державі.

Список використаних джерел

1. Сольонова О. О. Окремі кримінально-процесуальні питання відшкодування шкоди потерпілому. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 125–127.
2. Захарова Г. В. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням внаслідок вчинення шахрайських дій в сфері туризму. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 369–376.
3. Козак М. В., Наконечний А. В. Проблематика відшкодування (компенсації) моральної шкоди в кримінальному процесі України. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, 26 листоп. 2021 р.) / упор. А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС. 2021. С. 63–65.

Черкун Вероніка,

завідувач відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Полтавського НДЕКЦ МВС

Лещенко Марина,

кандидат технічних наук, головний судовий експерт відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Полтавського НДЕКЦ МВС

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД, ЩО Є НЕРУХОМИМ МАЙНОМ, ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Будівельно-технічна експертиза належить до найскладніших судових експертиз, оскільки охоплює проведення дослідження для вирішення питань на всіх етапах будівництва та майже всіх технічних питань, що пов'язані з будівлями та спорудами.

Одним із напрямів дослідження в будівельно-технічній експертизі є встановлення, чи є об'єкт нерухомим майном. На сьогодні це питання є досить актуальним, оскільки часто недобросовісні користувачі земельних ділянок будують капітальні будівлі та споруди там, де на законодавчому рівні дозволено влаштування тільки тимчасових.

У «Класифікаторі будівель і споруд» [1] наводяться такі терміни та їх визначення: 1) споруди – структури, пов'язані із землею, які створені з будівельних матеріалів і комплектуючих та/або для яких виконуються будівельні роботи; 2) будівлі – це криті споруди, які можуть використовуватися окремо,

побудовані для постійних цілей, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів; 3) житлові будівлі (будинки) – це споруди, не менше половини загальної площі яких використовується для житлових потреб. Якщо для житлових цілей використовується менше половини загальної корисної площі, то будівля належить до нежитлових відповідно до цільового призначення; 4) нежитлові будівлі – це споруди, які переважно використовуються або призначені для нежитлових цілей. Якщо не менше половини загальної корисної площі використовується для житлових потреб, будинок належить до житлових.

У ст. 181 Цивільного кодексу України [2] наведено пояснення щодо нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість), до яких належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Відповідно до п. 1.129 ст. 14 Податкового кодексу України [3] об'єкти житлової нерухомості – будівлі, зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості, дачні та садові будинки:

1) будівлі, зареєстровані згідно із законодавством як об'єкти житлової нерухомості, а також їх складові частини, які є самостійними об'єктами нерухомого майна, зокрема, включають: а) житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання. Житлові будинки поділяються на житлові будинки садибного типу та житлові будинки квартирної типу різної поверховості. Житловий будинок садибного типу – житловий будинок, розташований на окремій земельній ділянці, який складається із житлових та допоміжних (нежитлових) приміщень (передпокій, кухня, коридор, веранда, вбиральня, комора, приміщення для автономної системи опалення, пральня тощо); б) прибудова до житлового будинку – частина будинку, розташована поза контуром його капітальних зовнішніх стін, і яка має з основною частиною будинку одну (або більше) спільну капітальну стіну; інше;

2) садовий будинок – будинок для літнього (сезонного) використання, який в питаннях нормування площі забудови, зовнішніх конструкцій та інженерного обладнання не відповідає нормативам, установленим для житлових будинків;

3) дачний будинок – житловий будинок для використання протягом року з метою позаміського відпочинку;

Об'єкти нежитлової нерухомості – будівлі, їх складові частини, що не є об'єктами житлової нерухомості. До об'єктів нежитлової нерухомості належать: а) будівлі готельні – готелі, мотелі, кемпінги, пансіонати, ресторани та бари, туристичні бази, гірські притулки, табори для відпочинку, будинки відпочинку; б) будівлі офісні – будівлі фінансового обслуговування, адміністративно-побутові будівлі, будівлі для конторських та адміністративних цілей; в) будівлі торговельні – торгові центри, універмаги, магазини, криті ринки, павільйони та зали для ярмарків, станції технічного обслуговування автомобілів, їдальні, кафе,

закусочні, бази та склади підприємств торгівлі й громадського харчування, будівлі підприємств побутового обслуговування; г) гаражі – гаражі (наземні й підземні) та криті автомобільні стоянки; ґ) будівлі промислові та склади; д) будівлі для публічних виступів (казино, ігорні будинки); е) господарські (присадибні) будівлі – допоміжні (нежитлові) приміщення, до яких належать сараї, хліви, гаражі, літні кухні, майстерні, вбиральні, погребі, навіси, котельні, бойлерні, трансформаторні підстанції тощо; є) інші будівлі.

Також у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4] у ст. 5 наведено вимоги та об'єкти, щодо яких проводиться державна реєстрація речових прав. У Державному реєстрі прав реєструються речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення, меліоративні мережі, складові частини меліоративної мережі. Не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження на корисні копалини, рослини, а також на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких можливе без їх знецінення та зміни призначення, а також окремо на споруди, що є належністю головної речі, або складовою частиною речі, зокрема на магістральні та промислові трубопроводи (у тому числі газорозподільні мережі), автомобільні дороги, електричні мережі, магістральні теплові мережі, мережі зв'язку, залізничні колії, крім меліоративних мереж, складових частин меліоративної мережі.

Поняття тимчасової споруди пояснюється відповідно до статті 28 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [5]. Тимчасова споруда торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення для здійснення підприємницької діяльності – одноповерхова споруда, що виготовляється з полегшених конструкцій з урахуванням основних вимог до споруд, визначених технічним регламентом будівельних виробів, будівель і споруд, і встановлюється тимчасово, без улаштування фундаменту.

Тимчасова споруда для здійснення підприємницької діяльності може мати закрите приміщення для тимчасового перебування людей (павільйон площею не більше 30 квадратних метрів по зовнішньому контуру) або не мати такого приміщення.

Розміщення малих архітектурних форм здійснюється відповідно до Закону України «Про благоустрій населених пунктів». Розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності здійснюється в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері містобудування.

У «Порядку розміщення тимчасових споруд (ТС) для провадження підприємницької діяльності» [6] зазначено, що пересувна ТС – споруда, яка не має закритого приміщення для тимчасового перебування людей, у якій може бути розміщене торговельне обладнання, низькотемпературний прилавок, лоток, ємність, торговельний автомат, інші пристрої для сезонної роздрібної торгівлі та іншої підприємницької діяльності; схема розміщення ТС – графічні матеріали,

виконані на топографо-геодезичній основі М 1:500 суб'єктом господарювання, який має у своєму складі архітектора, що має кваліфікаційний сертифікат, або архітектором, який має відповідний кваліфікаційний сертифікат, які відображають розміщення ТС із прив'язкою до місцевості (будівлі, споруди, інженерні мережі тощо), планувальними обмеженнями та зазначенням заходів щодо благоустрою та озеленення прилеглої території (розташування квітників, під'їздів, урн, влаштування дорожнього покриття або мощення фігурними елементами тощо); стаціонарна ТС – споруда, яка має закрите приміщення для тимчасового перебування людей і по зовнішньому контуру площу до 30 кв. м.

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [7] мала архітектурна форма – це елемент декоративного чи іншого оснащення об'єкта благоустрою.

До малих архітектурних форм належать:

альтанки, павільйони, навіси;

паркові арки (аркади) і колони (колонади);

вуличні вази, вазони і амфори;

декоративна та ігрова скульптура;

вуличні меблі (лавки, лави, столи);

сходи, балюстради;

паркові містки;

огорожі, ворота, ґрати;

інформаційні стенди, дошки, вивіски;

інші елементи благоустрою, визначені законодавством.

Розміщення малих архітектурних форм здійснюється відповідно до Закону України «Про благоустрій населених пунктів» за рішенням власника об'єкта благоустрою з дотриманням вимог законодавства, норм і правил.

На підставі наведених вище вимог нормативно-правових актів до об'єктів нерухомого майна належать будівлі чи споруди, які нерозривно з'єднані із земельною ділянкою і переміщення яких неможливе без їхнього знецінення та зміни призначення.

Однією з основних конструктивних характеристик, що передбачає нерозривне з'єднання будівель і споруд із земельною ділянкою, є проведення земляних робіт для влаштування заглибленого фундаменту.

Відповідно до ДБН В.2.1-10:2018 «Основи і фундаменти будівель та споруд» [8] фундамент – підземна частина споруди, яка сприймає навантаження від несучих конструкцій і передає їх на основу, складену природними ґрунтами (природну) чи штучними ґрунтами (штучну). Основи і фундаменти споруд повинні задовольняти вимогам: безпеки, міцності, стійкості, надійності, експлуатаційної придатності, довговічності (крім спеціально обумовлених випадків для тимчасових споруд), а також додатковим вимогам, встановленим технічним завданням на проєктування будівель та споруд.

Тимчасова споруда торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення встановлюється тимчасово, без улаштування фундаменту. Переміщення тимчасових споруд можливе без їх знецінення та зміни призначення, тобто які можна розібрати, перевезти, зібрати на іншому

місці і користуватися за призначенням.

Список використаних джерел

1. НК 018:2023. Видання. Класифікатор будівель і споруд. Київ, 2023. 17 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV станом на 09 квіт. 2025 р. / Верховна Рада України. 2003.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI станом на 01 квіт. 2025 р. / Верховна Рада України. 2010.
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2024 № 1952-IV станом на 09 квіт. 2025 р. / Верховна Рада України. 2004.
5. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI станом на 09 лют. 2025 р. / Верховна Рада України. 2011.
6. Про затвердження Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності станом на 09 лют. 2021 р. / Міністерство України; Наказ, Порядок, Паспорт [...] від 21.10.2011 № 244.
7. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.09.2005 № 2807-IV станом на 15 лист. 2024 р. / Верховна Рада України. 2005.
8. ДБН В.2.1-10:2018. Видання. Основи і фундаменти будівель та споруд. Київ, 2018. 36 с.

Черниченко Ольга,

старший судовий експерт сектору
фізико-хімічних досліджень відділу
досліджень матеріалів, речовин
і виробів Черкаського НДЕКЦ МВС

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНЖЕНЕРНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Нормативно-правове забезпечення – це система законів, підзаконних актів та інших нормативних документів, які регулюють діяльність у певній сфері, що є основою для функціонування держави, суспільства та економіки.

Правова основа діяльності судово-експертних установ – це правові документи, такі як: Конституція України, Закон України «Про судову експертизу», законодавчі акти різних галузей права (Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення), а також відомчі накази, інструкції та міжнародні договори у сфері судово-експертної діяльності.

Для різних галузей судової експертизи є і свої вузькопрофільні законодавчі акти.

Правове забезпечення саме інженерно-екологічної експертизи охоплює систему законів, підзаконних актів, державних стандартів та інструкцій, що регулюють процес оцінки впливу господарської діяльності на довкілля. Основною метою цієї експертизи є запобігання негативному впливу на природу та забезпечення екологічної безпеки населення.

Основним Законом України, який має найвищу юридичну силу в державі, є Конституція України. Статтею 50 Конституції України визначено, що: «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.» [1, стаття 50].

Серед інших важливих законодавчих документів у галузі екології є:

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони природи в Україні [2];

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», який регулює процедуру оцінки впливу діяльності на довкілля (ОВД), що замінила державну екологічну експертизу [3];

Водний кодекс [4], Земельний кодекс [5], Лісовий кодекс України [6] регулюють використання природних ресурсів;

постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України – конкретизують процедури та критерії експертизи.

Також важливими документами є міжнародні договори та стандарти:

Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті [7];

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) [8].

Методики та такси розрахунку шкоди. Для обчислення розміру шкоди в різних екологічних сферах застосовуються спеціалізовані методики, наприклад:

атмосферне повітря: методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [9];

відходи: методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства [10];

земельні ресурси: методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану [11];

лісовий фонд: такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу [12];

водні біоресурси: такси для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів [13];

надра: методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами [14];

природно-заповідний фонд: такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд [15].

Проблема чіткості викладення законодавчих актів у галузі екології є актуальною та багатогранною. Вона впливає на ефективність правозастосування, захист довкілля та реалізацію екологічних прав громадян.

Екологічне законодавство охоплює широкий спектр питань, від охорони атмосферного повітря до управління відходами, що ускладнює його систематизацію та уніфікацію. Технічна складність екологічних питань вимагає використання спеціалізованої термінології, яка може бути незрозумілою для широкого загалу. Швидкий розвиток науки та технологій вимагає постійного оновлення законодавства, що може призводити до його фрагментарності та неузгодженості.

Варто зазначити, що саме недостатня чіткість та конкретність формулювань дає розмите розмите та оціночне поняття (наприклад, «істотна шкода», «розумні заходи»), що ускладнює їх тлумачення та застосування. Відсутність чітких критеріїв і методик оцінки екологічної шкоди ускладнює притягнення порушників до відповідальності. Недостатня деталізація процедур та вимог ускладнює їх практичну реалізацію.

Неоднозначне тлумачення законодавчих актів призводить до різної практики правозастосування в різних регіонах і судах.

Удосконалення процесу законотворення, включаючи проведення експертизи проєктів законодавчих актів щодо їх чіткості та конкретності; уніфікація та систематизація екологічного законодавства, включаючи розробку екологічних кодексів та інших комплексних актів; підвищення кваліфікації осіб, які застосовують норми права на практиці в галузі екологічного права, включаючи проведення навчальних програм та семінарів; залучення громадськості до процесу розробки та обговорення екологічного законодавства; залучення науковців до процесів з удосконалення та розробки екологічного законодавства – ці та інші заходи сприятимуть вирішенню проблемних аспектів.

Важливим є забезпечення відкритості та доступності екологічної інформації, що сприяє громадському контролю за дотриманням екологічного законодавства. В умовах воєнного стану питання екологічної безпеки набуває ще більшої актуальності. Тому необхідно приділяти особливу увагу вдосконаленню природоохоронного законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України № 254к/96-ВР, стаття 50.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII.
3. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» № 2059-VIII.
4. Водний кодекс України № 213/95-ВР.
5. Земельний кодекс України № 2768-III.
6. Лісовий кодекс України № 3852-XII.
7. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті № 995272.
8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) № 994_015.
9. Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря» від 28.04.2020 № 277.
10. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства» від 27.10.1997 № 17.
11. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» від 04.04.2022 № 167.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів» від 29 вересня 2023 р. № 1042.
14. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами» від 15.09.2022 № 366.
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 10 травня 2022 р. № 575.

Чернов Вадим,

судовий експерт сектору
балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС

ДО ПИТАННЯ СТАТУСУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У діяльності з розслідування кримінальних правопорушень проведення судової експертизи (ст. 242–245 Кримінального процесуального кодексу України [1], далі – КПК України) за своїм значенням визнається основною процесуальною формою використання спеціальних знань, оскільки має найбільші можливості в застосуванні досягнень науки і техніки для вирішення завдань кримінального судочинства. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України) та має однакове процесуальне значення з іншими доказами в кримінальному провадженні [2, с. 545].

Термін «експерт» походить від французького «expert» та латинського «expertus» – досвідчений, випробуваний [3, с. 322].

Успішне вирішення завдань кримінального судочинства в умовах стрімкого розвитку науки і техніки потребує застосування та використання спеціальних знань, що сприяє прийняттю справедливих та обґрунтованих судових рішень. Доступ до таких знань здійснюється шляхом призначення експертизи.

Особливістю судового експерта (як суб'єкта процесуальної діяльності) є те, що він не є стороною процесу і не має вмотивованої заінтересованості в кінцевому результаті вирішення справи на користь однієї із сторін у конкретному (визначеному) провадженні, оскільки його функцією (головним обов'язком) відповідно до законодавства України є проведення повного дослідження і надання належного (обґрунтованого, об'єктивного) письмового експертного висновку (за поставленими перед ним запитаннями), який (тобто висновок експерта) є самостійним (окремим) джерелом доказів у суді.

На думку А. В. Дудича, експерт є самостійним учасником кримінального провадження, специфіка участі якого визначається тим, що він певною мірою забезпечує весь комплекс функцій органів, що здійснюють провадження по справі, та інших учасників процесу. Для здійснення своєї діяльності у кримінальному судочинстві процесуальний закон наділяє експерта правами та обов'язками, які становлять основу його процесуального статусу та відрізняють від інших учасників провадження [4, с. 213].

В аспекті дослідження процесуального статусу експерта варто звернути увагу на тлумачення поняття «експерт» у відповідному законодавстві деяких країн.

Так, ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про судово-експертну діяльність» визначає судового експерта як незацікавлену у справі особу, що володіє спеціальними науковими знаннями і відповідає іншим вимогам, встановленим законом, якій доручено проведення судової експертизи [5].

Ст. 2 Закону Республіки Молдова «Про судову експертизу і статус судового експерта» зазначає, що судовий експерт – особа, кваліфікована і відповідно до закону уповноважена для проведення експертиз і формулювання висновків за спеціальністю, у якій вона авторизована, щодо певних фактів, обставин, предметів, явищ і процесів, тіла людини і людської психіки і включена до Державного реєстру судових експертів [6].

Ст. 1 Закону Азербайджанської Республіки «Про діяльність державної судової експертизи» поняття судового експерта трактує як особу, на яку покладено проведення судової експертизи, яка володіє необхідними знаннями зі спеціальних питань, що належать до предмета судової експертизи, і не зацікавлену у результаті справи [7].

Відповідно до ст.10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [8].

На нашу думку, більш прийнятним є тлумачення поняття «експерт» у ст. 69 КПК України, відповідно до якої експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Окрім цього, зазначена стаття нормативно-правового документа розкриває не тільки права та обов'язки експерта, а й гарантії їх реалізації, а також відповідальність за невиконання своїх обов'язків.

Таким чином, вимоги, що пред'являються до експерта як учасника кримінального провадження, є невід'ємною частиною експертного дослідження, висновок щодо якого в подальшому стає важливим джерелом доказів під час судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В.Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : «Укр. Енцикл.», 1999. Т. 2. 744 с.
4. Дудич А. В. Права експерта у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник* : зб. наук. праць. 2014. Випуск 2 (5). С. 213–223.
5. О судебно-экспертной деятельности : Закон Республики Казахстан от 10 февраля 2017 года № 44-VI. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37215312

6. О судебной экспертизе и статусе судебного эксперта: Закон Республики Молдова от 14 апреля 2016 года № 68. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31917621#pos=0;0

7. О деятельности государственной судебной экспертизы : Закон Азербайджанской Республики от 18 ноября 1999 года №758-П. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2704

8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Чорноус Юлія,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В умовах сьогодення у зв'язку із відсічню збройної агресії РФ і запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану розслідування воєнних злочинів, які за своїм характером є міжнародними та відповідно до Кримінального кодексу (КК) України кваліфікуються за ст. 438 «Воєнні злочини», набуло особливої актуальності. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на квітень 2025 року зареєстровано більше 164000 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення РФ на територію України, з них кваліфіковано за ст. 438 КК України майже 160 000 [1]. Статистичні дані шокують, вимагають рішучих заходів реагування. За таких умов необхідні нові, удосконалені підходи до виконання завдань кримінального провадження згідно з міжнародними та європейськими стандартами правоохоронної діяльності.

Згідно зі ст. 438 КК України «Воєнні злочини» мова йде про такі злочинні дії, як «1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - 2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини - ...» [2].

Попередня редакція ст. 438 КК України мала назву «Порушення законів та звичаїв війни». Відповідно до закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок

до нього» від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX [3] – зазнала змін редакція ст. 438 КК України.

Як зазначають сучасні вчені (Л. Л. Гончаренко, С. Є. Абламський), воєнний злочин – це порушення міжнародного гуманітарного права або національного законодавства з боку військовослужбовця або іншої особи, яка бере участь у збройному конфлікті або залучена до військової діяльності, з метою завдання шкоди цивільному населенню, військовополоненим, об'єктам культурної спадщини тощо. Такі дії можуть включати вбивства, катування, насильство, сексуальні злочини, етнічну чистку, насильство проти дітей, примусове переміщення населення та інші злочини, що тягнуть за собою відповідальність за міжнародним правом [4, с. 80].

Г. К. Тетерятник, Ю. М. Одажиу підкреслюють, що воєнні злочини належать до категорії кримінальних правопорушень, які мають значну специфіку та складність розслідування. Це потребує системного наукового аналізу матеріально-правових, процесуальних, криміналістичних, організаційних, методичних аспектів здійснення кримінального провадження цієї категорії проваджень. Перспективними напрямками дослідження вбачаються сучасні досягнення криміналістики, взаємодія органів та підрозділів під час розслідування окремих категорій воєнних злочинів та ін. [5, с. 688].

Вважаємо, що серед комплексу невідкладних завдань, необхідно приділити увагу побудові системи цілісного криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів.

Термін «криміналістичне забезпечення», завдячуючи фундаментальним напрацюванням учених-криміналістів, є невід'ємною складовою понятійного апарату науки криміналістики та важливим практичним завданням, що визначає ефективність діяльності правоохоронних органів. Термін «забезпечення» за своєю сутністю полягає у створенні умов, засобів, гарантуванні реалізації діяльності у певній сфері суспільного життя. Засоби, методи, прийоми роботи з інформацією про подію кримінального правопорушення розроблює криміналістика, тому досягнення завдань кримінального провадження значною мірою залежить від розроблення його належного криміналістичного забезпечення [6, с. 40]. Криміналістичне забезпечення реалізується під час розслідування кримінальних правопорушень та запобігання їм, а також судового розгляду кримінальних проваджень (справ) шляхом застосування криміналістичних засобів, методів, прийомів відповідно до певних рівнів, напрямів та форм [6, с. 47]. Йдеться про реалізацію напрямів техніко-, тактико-, і методико-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Щодо техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів слід виокремити такі актуальні напрями реалізації:

- 1) застосування технічних засобів і методів виявлення, фіксації, збирання, дослідження слідів воєнних злочинів, іншої криміналістично значущої інформації, у тому числі шляхом використання спеціальних знань, залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Наприклад, мова йде про методику OSINT (Open Source Intelligence) – розвідку

на основі відкритих джерел, що виражається як метод збору та аналізу інформації з загальнодоступних джерел, таких як вебсайти, соціальні мережі, новинні статті та інші. Правильний збір інформації з відкритих джерел відіграє важливу роль під час розслідування. Одним з прикладів використання OSINT у розслідуванні воєнних злочинів є використання соціальних мереж для виявлення та ідентифікації осіб, які брали участь у воєнних діях або були свідками злочинів. Фотографії та відео, опубліковані в соціальних мережах, можуть містити важливу інформацію про осіб, їх розташування та дії, що дозволяє правоохоронним органам швидко знайти та ідентифікувати осіб, причетних до злочинів. Крім того, використання OSINT дозволяє збирати інформацію з різних джерел, що дає можливість виявляти нові деталі, знаходити підтвердження тощо [7, с. 210].

Слід забезпечити допустимість доказів, які представлені в електронній формі, й важливою передумовою є правильна робота з електронними слідами як джерелами криміналістично значущої інформації;

2) фіксація ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (проведення огляду із використанням технологій 3D-сканування, безпілотних літальних апаратів (БПЛА);

3) ведення систем кримінальної реєстрації та наповнення системи криміналістичних обліків, інших баз даних (формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин);

4) залучення експертів та проведення експертиз, у тому числі й експертів іноземних держав для допомоги вітчизняним судовим експертам та ін.

За напрямом тактико-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів слід виокремити такі актуальні напрями реалізації:

1) розробка нових тактичних прийомів та їх комплексів, формування тактики слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (запровадження методики «процесуального інтерв'ю», проведення процесуальних дій із неповнолітніми на базі центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус);

2) запровадження нових організаційно-тактичних форм взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, інших правоохоронних органів, громадських організацій на державному та міжнародному рівнях у виявленні та розслідуванні воєнних злочинів, у тому числі у складі спільних слідчих груп на міжнародному рівні реалізації (ЛІТ);

3) надання практичних рекомендацій щодо складення протоколів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та додатків до них. Наприклад, нині розроблений спеціальний бланк огляду трупа, тіла (останків) репатрійованого на територію України (підконтрольну територію України) відповідно до «Порядку передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України» [8], який враховує організаційно-тактичні особливості такого огляду.

За напрямом методико-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів слід виокремити такі актуальні напрями реалізації:

1) розробка нових методик розслідування окремих видів воєнних злочинів (відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, кримінально-правової та криміналістичної класифікації);

2) формування цілісної криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів.

Актуальним завданням є розробка комплексної криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів, яка має охоплювати надзвичайно широке коло питань. Наприклад, актуальною є розробка таких внутрішньовидових (підвидових) криміналістичних методик, як: криміналістична методика розслідування воєнних злочинів у формі жорстокого поводження з військовополоненими; криміналістична методика розслідування воєнних злочинів у формі жорстокого поводження з цивільним населенням шляхом катування або нелюдського поводження; криміналістична методика розслідування воєнних злочинів у формі жорстокого поводження з цивільним населенням шляхом зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примусу до проституції, примусової вагітності, будь-яких інших форм сексуального насильства та ін. Перелік можна продовжувати, виходячи з аналізу ст. 438 КК України. Окрім того, в основу побудови криміналістичної методики покладаються й криміналістично значущі ознаки (спосіб реалізації злочинного умислу, особливості слідової картини, характеристика обстановки вчинення воєнного злочину та ін.). Однак виокремлення та побудова окремих криміналістичних методик розслідування воєнних злочинів – досить складне завдання, яке вимагає ретельної дослідницької уваги й буде реалізовано в наступних наукових розвідках учених-криміналістів. Ключовим завданням є формування цілісної криміналістичної характеристики воєнних злочинів, відповідної комплексної криміналістичної методики розслідування, яка ґрунтуватиметься на положеннях міжнародного та національного права, враховуватиме криміналістично значущі ознаки, особливості реалізації злочинної діяльності та ін. [9].

Проблематика комплексного криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів вимагає подальших ґрунтовних досліджень, адже є актуальною, багатоаспектною і вкрай необхідною як для теорії, так і для практики.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n38>

4. Гончаренко Л. Л. Абламський С. Є. До питання сутності воєнних злочинів через призму російсько-української війни. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 2. С. 80–89. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.102.80-89>
5. Тетерятник Г. К., Одажиу Ю. М. Розслідування воєнних злочинів: окремі теоретико-прикладні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2023. С. 686–688. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/161>
6. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Випуск 65. С. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04>
7. Калугін В. Ю., Сіфоров О. І. Використання OSINT у встановленні фактів воєнних злочинів та особи воєнних злочинців. Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 202–225. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/329/9688/21916-1?inline=1>
8. Порядок забезпечення вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text>
9. Чорноус Ю. М., Жовтюк О. В. Воєнні злочини: криміналістична характеристика та психологічні особливості реалізації злочинної діяльності. *Юридична психологія : наук. журн. / [редкол.: Ю. Чорноус (голов. ред.) та ін.]*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. № 2 (35). С. 7–17. DOI: 10.33270/03243502.07

Шаповалова Яна,

головний судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Зерно є важливим продуктом як для рослинництва, так і для всього сільськогосподарського виробництва, основою харчування людини, необхідною кормовою базою для розвитку тваринництва.

У зв'язку зі збільшенням кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із викраденням у фізичних і юридичних осіб України сільськогосподарської продукції, у судовій товарознавчій експертизі є

актуальним питання щодо визначення вартості сільськогосподарських культур, зокрема зернових культур.

Особливості проведення судових товарознавчих експертиз із визначення вартості викраденої сільськогосподарської продукції (зокрема зернових культур) майже завжди полягають у тому, що об'єкти дослідження відсутні (не надаються на обстеження). Як вихідні дані для дослідження використовуються відомості, які містяться в таких документах:

договорі купівлі-продажу та специфікації до нього (у якому зазначені показники якості, умови поставки, об'єм партії тощо);

картці аналізу зерна із зазначенням групи, класу зерна та основних показників якості згідно з ДСТУ;

інших документах (сертифікати відповідності, видаткові накладні, товарно-транспортна накладна, платіжне доручення тощо).

Показники якості зерна є основними чинниками, які впливають в кінцевому етапі на вартість культур. Відповідно до статті 21 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» якість зерна та продуктів його переробки, що виробляються в Україні або ввозяться на митну територію України, має відповідати державним стандартам; окрім того, вимоги до якості експортного зерна та продуктів його переробки можуть бути зафіксовані сторонами в експортному контракті [1].

Якість зерна – сукупність властивостей та ознак (біологічних, фізико-хімічних, технологічних, споживних), які визначають придатність зерна до використання за призначенням (на продовольчі, фуражні, технічні потреби, для експортування). Аналіз показників ґрунтується на органолептичних (колір, запах і смак) та фізико-хімічних показниках. Визначення основних і додаткових фізико-хімічних показників якості зерна проводиться в лабораторіях спеціалістами з відповідною кваліфікацією. На підставі проведеного лабораторного дослідження видається картка аналізу встановленого зразка відповідно до чинного законодавства із зазначенням групи, класу зерна та основних показників якості згідно з ДСТУ.

На зерно, що не відповідає базовим нормам згідно з ДСТУ (наприклад, вологе, бите, заражене шкідниками, не кондиційне тощо), діють договірні ціни; у таких випадках загальноприйнято застосовувати знижки за погіршення якості зерна.

Наприклад, у разі перевищення фактичного показника вологості зернових культур від нормативного показника (відповідно до ДСТУ, договору), під час товарознавчого дослідження слід проводити відповідне коригування цін за погіршення якості досліджуваного зерна. Згідно з Формулою 1 Наказу Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Інструкції про ведення обліку й оформлення операцій із зерном і продуктами його переробки на хлібоприймальних та зернопереробних підприємствах» [2] відсоток зменшення вологості розраховується за формулою:

$$X_{\text{в}} = \frac{100 \times (a-b)}{100 - b}, \quad (1)$$

де X_v – відсоток зменшення вологості, %;

a – показник вологості за надходженням, %;

b – показник вологості згідно з договором, %.

Вищезазначену формулу ще називають формулою Дюваля. Відповідно, розрахунок за формулою Дюваля для різних типів культур буде відрізнятися значеннями базисних показників вологості та засміченості за цими культурами.

Отже, у сільському господарстві ціноутворення на зернові культури є важливим аспектом, оскільки багато факторів, таких як вологість зерна, можуть впливати на кінцеву вартість. Для коректного визначення вартості зерна з урахуванням таких змінних розроблена формула Дюваля, яка використовується для коригування ціни зерна.

Таким чином, у разі перевищення фактичного показника якості (вологості тощо) зернових культур від нормативного показника під час проведення товарознавчих досліджень слід застосовувати загальноприйнятну формулу Дюваля.

Список використаних джерел

1. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 № 37-IV(із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15> (дата звернення 27.04.2025).

2. Про затвердження Інструкції про ведення обліку й оформлення операцій із зерном і продуктами його переробки на хлібоприймальних та зернопереробних підприємствах : наказ Міністерства аграрної політики України від 13.10.2008 № 661 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-08#Text> (дата звернення 27.04.2025).

Шебалков Ігор,

завідувач сектору криміналістичних та інженерно-технічних досліджень лабораторії криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

Верхотурова Мар'яна,

кандидат історичних наук, доцент, судовий експерт, науковий співробітник сектору криміналістичних та інженерно-технічних досліджень лабораторії криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України

ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ОЗБРОЄННЯ І БОЄПРИПАСІВ

Упродовж тривалого часу РФ веде гібридну війну проти України на міжнародній арені. Основною метою агресора є послаблення підтримки нашої держави через вплив на думку громадян країн, які підтримують українців у збройному протистоянні. Для цього противник використовує різні методи пропаганди. Усе частіше інформаційний вплив здійснюється через м'яку дію, зокрема засобами, здатними впливати на широку аудиторію, – наукою та мистецтвом. Перманентна інформаційна війна вимагає від України постійної протидії. Донесення достовірної інформації до міжнародної спільноти про злочини РФ є запорукою притягнення до відповідальності винних у злочинах, вчинених під час збройної агресії на території нашої держави. Одним із проявів такої культурної дипломатії є експозиції предметів озброєння, військової техніки і боєприпасів, застосованих агресором у ході ведення бойових дій на території України, чи мистецькі інсталяції з використанням вищезазначених об'єктів чи їх частин [1; 2].

У різні періоди історії України пам'ятками, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні, відповідно до законодавства ставали не лише твори мистецтва, але й об'єкти, пов'язані із трагічними подіями. Переважна більшість таких пам'яток фіксує злочини, вчинені РФ проти України, – камери тюрми на Лонцького,

заховані у 1932–1933 роках колоски, Биківянські Могили – і не належить до творів мистецтва. Як один із прикладів мистецької інтерпретації та поширення інформації про злочини, – мистецькі проекти, пов'язані із Голодомором [3]. На жаль, починаючи з 2014 року, у новітній історії знову з'являються пам'ятки, які фіксують злочини РФ проти України. З 2022 року інтенсивність військових дій, що можуть спричинити їх появу, є безперервною. Так, предмети озброєння чи боєприпасів, їх конструктивні елементи або їх залишки після приведення їх у непридатний для ведення бойових дій чи детонації стан можуть виступати як музейні експозиції, частини мистецької інсталяції або набувати інших форм мистецтва.

Аналіз кількості звернень та призначених для проведення в Науково-дослідному центрі судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності комплексних експертиз і досліджень за експертними спеціальностями 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційної обстановки пострілу», 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», 15.1. «Мистецтвознавчі дослідження» показав, що за останні роки їх загальна кількість збільшилася в декілька разів, це свідчить про значний попит на них. Це, своєю чергою, вважаємо свідченням суспільного запиту на донесення інформації про події російсько-української війни через засоби культурної дипломатії. Об'єктами експертизи можуть виступати озброєння і боєприпаси чи їхні частини, що були знищені, пошкоджені чи іншим способом приведені у непридатний до ведення бойових дій стан і які набули значення пам'яток культури чи використані при створенні мистецького твору. Вивіз за межі України таких об'єктів вимагає оформлення визначеного переліку документів, серед яких – висновки проведення комплексного вибухотехнічного і мистецтвознавчого дослідження.

Доречно сказати, що доволі часто об'єктами (чи їхніми складовими) саме цих комплексних досліджень є об'єкти, які на початковому етапі належать до залишків вибухових пристроїв (далі – ВП) та боєприпасів після вибуху (осколки, деталі корпусу, складові частини тощо) або ВП, які не вибухнули (не спрацювали з технічних причин та були вилучені правоохоронними органами після переведення їх у безпечний стан спеціалістами відповідних служб), а також предмети, що імітують вибухові речовини та вибухові пристрої.

Метою проведення комплексної вибухотехнічної та мистецтвознавчої судової експертизи є встановлення наявності або відсутності реальної небезпеки для життя і здоров'я людей і підтвердження або спростування належності об'єктів дослідження до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, колекційного значення чи належності до творів мистецтва.

Перед початком роботи з музесфікації зазначених вище об'єктів для забезпечення безпеки на всіх етапах роботи з ними необхідні спеціальні знання експерта вибухотехніка (спеціаліста вибухотехніка) для визначення, чи є безпечними залишки використаного ВБ. На цьому етапі обов'язково повинні бути вжиті додаткові заходи безпеки, що в подальшому дозволять

використовувати в роботі БП (чи його складові частини) як експозицію без ризику вибуху. Це важливо, адже конструктивні елементи та фрагменти можуть мати небезпечні залишки заряду вибухової речовини, елементів засобу ініціювання тощо.

Завданням судової мистецтвознавчої експертизи є визначення належності об'єктів озброєння чи боєприпасів до культурних цінностей, які набули художнього, історичного, етнографічного та наукового значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, колекцій музеєфікованих об'єктів чи складових творів мистецтва.

Важливо пам'ятати, що огляд і дослідження таких об'єктів у всіх випадках фахівці повинні виконувати з дотриманням запобіжних заходів. Згідно із Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» за результатами проведення комплексної експертизи складається висновок державної експертизи, який є одним із документів, необхідних для отримання права на вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей з України [4].

Вважаємо, що впродовж наступних років кількість запитів на проведення комплексних вибухотехнічних і мистецтвознавчих судових експертиз зростатиме, і це вимагає напрацювання методологічних підходів до їх проведення.

Американський політолог Джозеф Най визначає м'яку силу як концептуальний підхід у досягненні необхідних результатів на міжнародній арені [5]. Культура і мистецтво як інструмент такої сили набувають особливого значення у воєнний час. Донесення інформації про злочини Російської Федерації через матеріальні носії є важливим кроком у досягненні справедливого миру і покаранні винних.

Список використаних джерел

1. Трофеї війни : у Брюсселі триває виставка знищеної російської техніки. URL: <https://www.rfi.fr/uk/%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0>
2. Виставка знищеної російської військової техніки в Празі. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/news/vistavka-znishchenoyi-rosijskoyi-vijskovoyi-tehniki-v-prazi>
3. Тема Голодомору в мистецтві. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/holodomor/tema-holodomoru-v-mystetstvi/>
4. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 10-68-XVI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>
5. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York, 2004.

Шепель Інеса,

кандидат економічних наук, доцент
кафедри підприємництва, обліку та
фінансів Херсонського державного
аграрно-економічного університету

СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА АДАПТАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Судово-бухгалтерська експертиза є важливим інструментом фінансового правосуддя, що забезпечує доказову базу у вирішенні господарських, кримінальних та адміністративних справ. У мирний час її проведення ґрунтується на методичних підходах, визначених чинним законодавством та нормативними актами. Однак у період воєнного стану, зокрема в умовах повномасштабного вторгнення, ця сфера зазнала суттєвих трансформацій: обмежено доступ до документів, зруйновано інфраструктуру підприємств, порушено логіку господарських операцій, а також ускладнено взаємодію між учасниками судового процесу та експертними установами.

Актуальність теми полягає в необхідності перегляду традиційних підходів до проведення судово-бухгалтерської експертизи в умовах обмежених ресурсів, нестабільного середовища та правової невизначеності. Значна частина об'єктів експертизи – це суб'єкти малого та середнього бізнесу, які внаслідок бойових дій втратили первинні документи, облікові бази або зазнали блокування банківських рахунків, що ускладнює відновлення інформації та її аналітичну обробку. Відтак виникає потреба в застосуванні адаптивних підходів, які б дозволили експертам працювати в умовах дефіциту даних, з урахуванням цифрових слідів, залишкових облікових записів, свідчень контрагентів або даних із публічних реєстрів. У дослідженнях останніх років фахівці зазначають, що виклики судово-бухгалтерської експертизи в період війни полягають не лише в технічній неможливості збору доказів, а й у зміні характеру правопорушень – зростанні тіньових схем, незаконного привласнення гуманітарної допомоги, шахрайських операцій з бюджетними коштами, компенсаціями чи військовими контрактами. Зокрема, Герасименко Л. І. підкреслює, що нові типи фінансових правопорушень вимагають від експертів володіння цифровими навичками та розуміння специфіки криптоактивів, електронного документообігу та фінансового моніторингу [1, с. 92]. За даними дослідження Омельченка Ю. В., у 41 % справ, що розглядалися в судах у 2022–2023 рр., об'єктами експертизи були неповні, пошкоджені або частково втрачені облікові документи. При цьому експерти використовували не лише класичні методи документального аналізу, а й непрямі методи: факторний аналіз, оцінку економічної поведінки, зіставлення звітності з відкритими державними даними [2, с. 28]. Для узагальнення викликів та адаптивних підходів у судово-бухгалтерській експертизі в умовах воєнного часу наведено табл. 1. Таким чином, судово-бухгалтерська експертиза в умовах воєнного стану потребує не лише методологічного переосмислення, а й системної цифрової адаптації. Функціонування експертної системи має

базуватися на принципах доказовості, незалежності, конфіденційності та адаптивності.

Таблиця 1

**Виклики та адаптивні підходи в судово-бухгалтерській експертизі
в умовах воєнного стану**

Актуальні виклики	Адаптивні підходи та рішення
Втрата / ушкодження первинних документів	Залучення цифрових архівів, реєстрів, банківських транзакцій, електронних чеків
Переривання господарських процесів	Використання методу аналогій і порівняння з попередніми періодами
Відсутність доступу до об'єкта експертизи	Проведення дистанційної експертизи, електронна верифікація даних
Фінансові правопорушення нового типу (військові закупівлі)	Залучення фахівців у сфері публічних фінансів, оцінка ризиків подвійного фінансування
Загроза втрати цифрових даних	Архівація у хмарному середовищі, кіберзахист, обмеження доступу

Джерело: сформовано авторами за даними [3–6].

Доцільно запровадити стандарти дистанційного проведення експертизи, розширити функціонал Єдиного державного реєстру експертів, удосконалити інструкції щодо роботи з електронними доказами, а також посилити навчання експертів із цифрової аналітики. Серед пріоритетних напрямів є також підвищення взаємодії між судовими органами, ДБР, НАБУ та експертними установами для оперативного реагування на складні кейси, пов'язані з переміщенням активів, фіктивними операціями та фінансовими махінаціями під прикриттям гуманітарних або військових цілей. Судово-бухгалтерська експертиза в умовах воєнного стану потребує адаптації методів дослідження до нових ризиків та обмежень з акцентом на цифрові джерела інформації, дистанційний формат та підвищення ролі експертної аналітики в умовах правової і документальної невизначеності.

Список використаних джерел

1. Герасименко Л. І. Актуальні проблеми проведення судово-бухгалтерської експертизи у період воєнного стану. *Економіка і держава*. 2022. № 10. С. 91–95.
2. Омельченко Ю. В. Практичні аспекти судово-економічної експертизи в умовах обмеженого доступу до облікових даних. *Судово-бухгалтерська експертиза*. 2023. № 2. С. 27–33.
3. Кравченко О. М. Особливості аналізу фінансової інформації в період надзвичайних ситуацій. *Облік і аудит*. 2021. № 9. С. 41–47.
4. Національна асоціація судових експертів України. Методичні рекомендації щодо проведення економічної експертизи в умовах надзвичайного стану. 2023. URL: <https://expertize.gov.ua> (дата звернення 24.04.2025).
5. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII (в редакції 2023 р.). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата

звернення 24.04.2025).

6. Transparency International Ukraine. Звіт про корупційні ризики у сфері військових закупівель. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org> (дата звернення 24.04.2025).

Шепітько Валерій,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, академік Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розвиток криміналістики та судової експертизи обумовлений науково-технічним прогресом світового співтовариства, впровадженням новітніх технологій у практику органів правопорядку та суду. У структурі криміналістики починають формуватися нові галузі (або окремі судові науки): цифрова криміналістика (Digital Forensics), ядерна криміналістика (Nuclear Forensics), геномна криміналістика (Forensic DNA Profiling), аерокосмічна криміналістика (Airspace Forensics) та ін. У різних країнах світу по-різному простежується формування криміналістичних знань – як єдиної науки «криміналістики» (Criminalistics), так і окремих галузей судових наук (Forensic Sciences).

У сучасних реаліях важливою тенденцією криміналістики є інтеграція знань, пропонування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на вирішення завдань протидії злочинності. Прогресивні технології, методи та засоби, які ґрунтуються на належному співвідношенні заходів безпеки і свободи, впроваджуються в практичну діяльність слідчих, дізнавачів, детективів, прокурорів, суддів, а також судових експертів. Криміналістичні рекомендації пропонуються різним суб'єктам (сторонам) кримінального провадження, розроблюються і пропонуються до використання стандарти доказування та розслідування.

Важливим інноваційним напрямом у розвитку криміналістики та судової експертизи є використання цифрової інформації. Така інформація може створюватися, передаватися, зберігатися тощо не лише за допомогою комп'ютерної техніки, а й з використанням іншої апаратури (диктофонів, цифрових фотоапаратів, відеокамер, смартфонів та ін.) [1, с. 48–51]. Цифрова криміналістика є доволі новою судовою наукою [2, с. 10]. Цифрова криміналістика (Digital Forensics) – «окрема криміналістична теорія та вид судової експертизи, що ставить своїм завданням дослідження цифрових доказів з використанням криміналістичної техніки та наявних методик у цілях

досудового розслідування та судового розгляду» [3, с. 130]. При цьому цифровий доказ – інформація в електронній (цифровій) формі, що має значення для досудового розслідування та судового розгляду й надається стороною провадження (справи) для її оцінки слідчим, прокурором або судом. Для прийняття такої інформації у вигляді цифрового доказу можуть ставитися нормативні вимоги, передбачені законодавством (форма та зміст) [3, с. 129].

Необхідно звернути увагу на те, що в різних джерелах поряд із терміном «цифрові докази» використовуються й інші, наприклад: «електронні докази», «електронні сліди», «цифрові джерела інформації», «комп'ютерна інформація», «електронні документи» тощо. При цьому зазначені терміни здебільшого використовуються як синоніми. Тому окремі дослідники справедливо зазначають, що «за своєю суттю електронний доказ є цифровим об'єктом, який був засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберіг електронно-цифрові сліди кримінального правопорушення, був предметом або об'єктом вчинення кримінального правопорушення або містить інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» [4].

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України вказано на можливість роботи з цифровою інформацією (цифровими доказами). Зокрема, у ч. 2 ст. 99 КПК України зазначено, що до документів, зокрема, можуть належати «матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). У ч. 4 ст. 99 КПК України регламентовано, що «дублікат документа, а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа».

Інформатизація та технологізація органів правопорядку та суду відбувається за допомогою впровадження інноваційних та цифрових технологій, пропонування дистанційних форм досудового розслідування та судового розгляду, проведення процесуальних дій у дистанційному режимі, режимі відеоконференцз'язку, формування електронного кримінального провадження (справи). Натепер в Україні запроваджуються інформаційно-телекомунікаційні системи: Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) [5] та Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування («іКейс») [6].

У сучасних умовах суттєвий розвиток отримала геномна криміналістика (Forensic DNA Profiling). Геномна інформація може використовуватися з метою розшуку безвісти зниклих осіб та ідентифікації загиблих. Така можливість є особливо актуальною під час російсько-української війни. У сучасних умовах ефективно впроваджуються та використовуються пересувні, мобільні ДНК-лабораторії для оперативного встановлення ДНК-профілю особи. Мобільні ДНК-лабораторії дозволяють за кілька годин здійснити ідентифікацію осіб, загиблих у бойових умовах. У 2022 р. був прийнятий Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [7]. У 2023 р. в Україні було запроваджено «Електронний реєстр геномної інформації людини» – своєрідна

база даних. Метою такого Реєстру є обробка геномної інформації людини згідно з чинними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами [8].

Достатньо новим напрямом наукових досліджень є ядерна криміналістика (Nuclear Forensics), яка пов'язана з необхідністю ідентифікації, визначення походження і шляхів транспортування ядерних, радіоактивних матеріалів і радіаційних джерел, що є на сьогодні одним із значущих питань міжнародної безпеки [9, с. 21–25]. Ядерна криміналістика визначається як вид судової експертизи, що полягає в дослідженні ядерних та інших радіоактивних матеріалів щодо пошуку доказів їх походження, місця та шляхів їх незаконного обігу та збагачення, а також слабких місць забезпечення безпеки таких матеріалів [3, с. 302]. Ця проблема постає актуальною, оскільки у війні Росії проти України агресор здійснює ракетні та інші обстріли поряд з атомними електростанціями.

В умовах російсько-української війни існує необхідність у розробленні та застосуванні окремих криміналістичних методик, запровадження слідчих технологій та стандартів розслідування міжнародних злочинів. Проблема стандартизації розслідування пов'язана із виробленням певних правил для упорядкування діяльності. Стандарт – це певний еталон, модель, норма або стереотип.

Для розслідування міжнародних злочинів створюються спільні (міжнародні) слідчі групи і залучаються іноземні експерти. Тому є потреба в застосуванні різних стандартів розслідування як оптимального практичного інструментарію, розрахованого на співробітників органів досудового розслідування («Базові стандарти розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні» [10]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» [11]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування» [12]; «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів» [13], «Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних» [14]; «Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину відповідно до міжнародного права» [15] тощо).

Список використаних джерел

1. Семко М. О., Крахмальов О. В. Електронна інформація як докази. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2021. № 1. С. 48–51.
2. Вступ до цифрової криміналістики : навч. посіб. / [В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько, К. В. Латиш, М. В. Капустіна, Є. Є. Демидова]; за ред. В. Ю. Шепітька ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава мудрого. Харків : Право, 2025. 124 с.
3. Шепітько В., Шепітько М. Кримінальне право, криміналістика та судові науки : енциклопедія. Харків : Право, 2021. 508 с.

4. Козицька О. Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 418–421. URL: https://lsej.org.ua/8_2020/105.pdf
5. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Затв. Рішенням Вищої ради правосуддя 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>
6. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». Затв. Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду 15 грудня 2021 р. № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>
7. Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>
8. Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини. Затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України 04 серпня 2023 р. № 639, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2023 р. за № 1657/40713. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text>
9. Большаков В. Б., Косач Н. І. Випробувальні регіональні лабораторії з ядерної криміналістики – інструмент МАГАТЕ і ЄС у боротьбі з міжнародним тероризмом. *Метрологія та прилади*. 2014. № 5. С. 21–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mettpr_2014_5_7
10. Basic Investigative Standards for Documenting International Crimes in Ukraine. URL: <https://globalrightscompliance.jrg/basic-investigative-standards-for-documenting-international-crimes-in-ukraine>
11. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина : метод. рекомендації. Затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 112 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf
12. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування : метод. рекомендації. Київ, 2023. 102 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf
13. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. URL: www.globalrightscompliance.co.uk; https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf
14. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
15. International Protocol on the Documenting and Investigation of Sexual Violence in Conflict. Best Practice on the Documentation of sexual Violence as a Crime or Violation of International Law. Second Edition: March 2017. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp->

Шептуховський Станіслав,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Онщенко Віталій,

провідний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

НЕМАТЕРІАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ КОНТРАБАНДИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИКИ У ЇЇ ВИРІШЕННІ

Кримінальне право із його переважно заборонним методом регулювання, є найбільш суворим засобом юридичного захисту суспільних відносин чи інтересів. Але останні перебувають у постійному бурхливому розвитку. З'являються нові форми відносин, колишні суспільно небезпечні діяння стають суспільно прийнятними і навіть корисними – і навпаки. Визнанням є відставання (де)криміналізації від потреб суспільства. Законодавцю потрібен час на усвідомлення нових загроз і придатності саме кримінального права їм протистояти (і ще більше часу – на обґрунтований висновок про те, що ті чи інші кримінальні заборони своє віджили). Це відставання долається дедалі швидше.

Правоохоронна функція держави полягає не в правовому забезпеченні захисту суспільства, а у власне здійсненні такого захисту. Це комплексне завдання. Будь-яка кримінальна заборона – це вимога до правоохоронців бути здатними запобігти її порушенню. Або, якщо запобігти неможливо, – забезпечити невідворотність кримінального покарання: розслідувати кожне порушення, надати суду достатні і необхідні докази наявності підстав кримінальної відповідальності.

Важливим правилом криміналізації є соціальна зумовленість кримінально-правової заборони. До обставин цієї зумовленості, серед іншого, відносять можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів, у т. ч. «процесуальну здійсненість» переслідування. Будь-яка ознака складу злочину повинна бути сформульована таким чином, аби факт його існування в більшості випадків міг бути виявлений і доведений. Іншою обставиною є наявність сил, засобів, ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони [1, С. 270–271, 295]. Дієвість чинних (а в разі рішення про криміналізацію – і нових)

кримінально-правових норм визначається рівнем спроможності правоохоронної та судової системи. Деякі норми декриміналізовано не тому, що вони не становлять суспільної небезпеки, а тому що масовий їх характер перевищив межу спроможностей і раціональне співвідношення із вартістю кримінального переслідування. Забезпечення невідворотності покарання та/або характер необхідного для цього процесуального примусу іноді коштують суспільству більше, ніж шкода, яка заподіюється кримінальним деліктом. Саме ці мотиви простежуються в обґрунтуванні [2] часткової декриміналізації [3] у 2012 році контрабанди, зокрема – так званої товарної контрабанди. З часом це законодавче рішення зазнало критики і криміналізацію здебільшого відновлено (ст. 201-1, 201-3, 201-4 КК України).

Одним із чинників кримінально-правової спроможності держави є криміналістика. Метою методів, прийомів і засобів останньої є запобігання, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Якщо відставання закону про кримінальну відповідальність від потреб суспільства сприяє поширенню суспільно-небезпечної поведінки, а соціально незумовлені (нелегітимні, застарілі тощо) норми стають так званими мертвими нормами, то відсутність криміналістичних (включно із криміналістичними судовими експертизами) спроможностей створює безкарність через ефект, названий у детективній літературі «ідеальним злочином» – тобто таким, що не лишає доказів («the perfect crime» [4], не те ж саме, що «ідеальна сукупність» кримінальних правопорушень).

На роль прикладу такого «ідеального» злочину може претендувати контрабанда двох видів предметів: деяких культурних цінностей та спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗ). Йдеться про ситуації переміщення цих предметів у нематеріальній формі, коли вони, зокрема, є комп'ютерними програмами, аудіовізуальними творами, які передаються через мережу Інтернет. Згадаємо, що об'єктивною стороною контрабанди є не ввезення в України чи вивезення з неї того чи іншого предмету (як у ст. ст. 199, 268, 300, 301, 301-1, ч. 4 ст. 321-1 КК України), а саме його переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Можливість існування нематеріальних культурних цінностей – у т. ч. як предмета контрабанди – є дискусійним питанням. Культурні й історичні цінності є різними видами предметів контрабанди, отже час створення перших не є їх визначною ознакою. Визначення культурних цінностей у спеціальному законі про порядок їх ввезення / вивезення [5, ст. 1] є одночасно широким – «об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України» (*тут і далі курсив наш – авт.*) – і казуальним, адже дефініція містить перелік видів цих об'єктів, поданих після слова «а саме». У цьому переліку є, серед інших, «оригінальні художні твори живопису, графіки ...». Звісно, такі твори наразі можуть існувати у виключно «віртуальній» формі (як цифрові речі – ст. 179-1 ЦК України). Але «казуальна» частина визначення не передбачає чіткого охоплення низки інших видів

оригінальних художніх творів – кіномистецтва, музичних тощо. Проте глосарій закону підпорядковано лише його меті, яка тут вичерпується питаннями (вочевидь саме фізичного) ввезення / вивезення, а не будь-якого переміщення.

Своєю чергою критеріям належності до СТЗ можуть відповідати технічні, апаратно-програмні, *програмні* та інші засоби – якщо вони призначені для прийому, обробки, реєстрації та/або передачі інформації у скритний спосіб [6, п. 3]. Отже, зокрема програмні засоби можуть бути СТЗ. І тому становити предмет контрабанди.

Слід зазначити, що в разі перебування в незаконному обігу СТЗ може одночасно бути і шкідливим програмним забезпеченням (ШПЗ). Практика притягнення до відповідальності за поширення ШПЗ – саме з властивостями скритного збирання і обробки даних – є доволі широкою:

«... знаходячись у невстановленому місці, із використанням невстановленого технічного засобу, на веб-ресурсі «GitHub.com» завантажив файл «L3MON (2).арк», який ... є шкідливим програмним забезпеченням, основною метою якого є *отримання несанкціонованого доступу* до середовища приладів операційної системи Android...» [7];

«... надіслав раніше створенні ним електронні файли «ОСОБА_6», «obhod EVM.rar», «BNB.rar», які призначені для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, невстановленим досудовим розслідуванням особам які перебували в групі «ЛОГИ НЕ ЛОХИ» [8]; відповідно до висновку судової комісійної комп'ютерно-технічної експертизи, використовуючи ці програми можливо здійснювати втручання шляхом проведення операцій із криптовалютними активами *без авторизації власника*, включаючи виведення коштів та зміну параметрів смарт-контрактів;

«Після здійснення реєстрації у хостинг-провайдера ... який знаходиться на Сейшельських островах, йому було надано послугу «віртуальний сервер» ... здійснив за допомогою файлу «kb.exe» несанкціонований доступ до персонального комп'ютера, належного ОСОБА_9 ... тим самим *без дозволу власника отримав доступ до комп'ютерної інформації* (даних) в електронному вигляді, що зберігалися на ньому, чим спричинив ОСОБА_9 нематеріальної шкоди, яка виразилась у незаконному витоці особистої інформації. ... файл «kb.exe» здійснює зв'язок, тобто передає несанкціоновано отримані персональні дані користувачів на web-сайти ... які розміщуються за IP-адресою ..., яка була надана хостинг-провайдером ...» [9].

У розрізі наведених прикладів, попри проведення судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів (у якій експерти мали право вийти за межі поставлених питань – ч. 3 ст. 102 КПК України), місце створення, факт передачі на або з території України органами досудового розслідування, а отже і у судом, не встановлювалося. Варто згадати, що час, *місце, спосіб та інші обставини* вчинення кримінального правопорушення підлягають доказуванню в кримінальному провадженні як елементи події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Отже, розмірковуючи в рамках обставин криміналізації, ніяк неможна говорити про те, що незаконний, у т. ч. транскордонний обіг певних предметів не становить суспільної небезпеки. Але і про можливість всебічного і повного захисту від цієї небезпеки засобами кримінального права теж не йдеться. Видається, що правоохоронці неспроможні упередити переміщення нематеріальних предметів мережею Інтернет. Адже кібер-митниці просто не існує. Не тому, що вона технологічно неможлива. Просто її створення стало би нічим іншим, ніж аналогом Great Firewall of China (Великий китайський фаєрвол, офіційна назва: The Golden Shield Project). Очевидна недемократичність [11] контролю, у т. ч. митного, у кіберпросторі повертає до питання про співвідношення ризику та користі для суспільства кримінальної заборони того чи іншого нематеріального переміщення через кордон та відповідних їй засобів, зокрема превентивної криміналістики.

Список використаних джерел

1. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків : Юрайт, 2018. 446 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%9F%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE.pdf (дата звернення: 28.04.2025).
2. Пояснювальна записка від 27.09.2011 до Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності). Реєстр. № 9221 від 27.09.2011. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9221&skl=7 (дата звернення: 28.04.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст. 263.
4. «Perfect crime» : Merriam-Webster.com Dictionary. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/perfect%20crime> (accessed 24 Apr. 2025).
5. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 405.
6. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 669. *Офіційний вісник України*. 2016. 13 жовтня. № 79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

7. Вирок від 10.03.2025 у справі № 504/4619/24 (номер провадження 1-кп/504/464/25 ; номер кримінального провадження в ЄРДР: 12023160000001523) / Комінтернівський районний суд Одеської області. с-ще Доброслав. 2025. 13 березня. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125720283> (дата звернення: 28.04.2025).

8. Вирок від 03.04.2025 у справі 205/3344/25 (провадження № 1-кп/205/745/25 ; номер кримінального провадження в ЄРДР: 12025000000000607 / Ленінський районний суд міста Дніпропетровська. Дніпро. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126394959>

9. Вирок від 21 січня 2019 року у справі № 554/9447/18 (провадження №1кп/554/99/2019 ; номер кримінального провадження в ЄРДР: 12018170000000384). Октябський районний суд м. Полтави. Полтава. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79732788> (дата звернення: 28.04.2025).

10. Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним. Постанова від 25 серпня 1998 р. № 1340 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України*. 1998. 10 вересня. № 34, стор. 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

11. Гайдамашко О. Росія хоче скопіювати «Великий китайський фаєрвол», щоб ізолювати власний інтернет від світу. *24 Канал*. 2023. 30 травня. URL: https://24tv.ua/tech/rosiya-buduye-vlasniy-analog-velikogo-kitayskogo-fayervola_n2324065 (дата звернення: 28.04.2025).

Шикоряк Ольга,

кандидат юридичних наук, головний
судовий експерт відділу
трасологічних досліджень
лабораторії криміналістичних видів
досліджень Київського НДЕКЦ МВС

ІНТЕРПОЛ ТА ЄВРОПОЛ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ

У сучасному сьогоднішньому світі дедалі частіше стикається з масштабними викликами у сфері безпеки, зокрема це стосується зростання транснаціональної організованої злочинності, кібератак, терористичних загроз та незаконного обігу зброї. У цих умовах особливої актуальності набуває діяльність міжнародних правоохоронних структур – Інтерполу та Європолу – як платформ співпраці між державами в боротьбі зі злочинністю. Водночас саме судово-експертна діяльність є одним із ключових інструментів для встановлення істини в кримінальному провадженні, забезпечуючи об'єктивність, доказовість та наукову обґрунтованість судових рішень.

Повномасштабна війна в Україні, розв'язана РФ у 2022 році, гостро продемонструвала потребу зміцнення міжнародної співпраці у сфері правосуддя, зокрема в контексті розслідування військових злочинів, злочинів проти людяності та терористичних актів. Саме в таких ситуаціях судові експертизи – від криміналістичних і біологічних до цифрових та вибухотехнічних – відіграють вирішальну роль. Міжнародні структури, зокрема Інтерпол і Європол, забезпечують не лише обмін інформацією та оперативне реагування, а й взаємне використання експертного потенціалу для документування та доведення злочинів.

Досліджуючи обрані аспекти, важливо зазначити, що Інтерпол та Європол – це два ключових суб'єкти, які не здійснюють правоохоронних функцій безпосередньо, але виступають як платформи для інформаційного обміну, спільних операцій, аналітичної підтримки та експертного супроводу розслідувань.

Інтерпол – Міжнародна організація кримінальної поліції – функціонує на підставі Статуту, прийнятого у 1956 році, і об'єднує 196 держав-членів. Центральним органом координації в межах кожної країни є Національне центральне бюро. В Україні таке бюро діє з 1992 року на базі МВС України [4; 5; 7]. Серед основних інструментів Інтерполу – захищена система комунікацій I-24/7, глобальні бази даних про викрадені транспортні засоби, осіб, розшукуваних у міжнародному вимірі, відбитки пальців, ДНК-профілі та інше. Інтерпол активно залучає до своєї діяльності судових експертів у межах спеціалізованих робочих груп, технічних комітетів та оперативних команд підтримки [2, с. 175].

Європол – Європейський поліцейський офіс, своєю чергою, є установою Європейського Союзу, створеною в 1999 році та реформованою на підставі Регламенту ЄС № 2016/794. Агенція забезпечує тісну співпрацю між поліцейськими та іншими правоохоронними органами країн-членів ЄС, а також країн-партнерів. Одним із ключових інструментів Європолу є система SIENA (Secure Information Exchange Network Application) – безпечний канал для обміну даними, у тому числі результатами експертиз. Також у структурі агентства функціонують аналітичні центри, зокрема Європейський центр із боротьби з кіберзлочинністю, де застосовується експертний потенціал у галузі цифрової криміналістики [8; 6, с. 160].

Зв'язок обох структур із судово-експертними установами має двоякий характер: з однією сторони, експерти залучаються як фахівці під час спільних операцій та оцінки доказової бази, з іншої – саме експертні установи отримують доступ до міжнародних баз даних, сприяючи швидкому аналізу речових доказів, ідентифікації осіб, предметів чи способів вчинення злочинів.

В Україні ця співпраця реалізується через залучення судово-експертних установ, таких як Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (КНДІСЕ), Харківський НДІСЕ, Одеський НДІСЕ тощо. Експерти цих закладів неодноразово долучалися до міжнародних справ, що координуються Інтерполом чи Європолом – зокрема у справах, пов'язаних із незаконним обігом зброї, торгівлею людьми, наркотрафіком, а також у документуванні воєнних злочинів [3, с. 275].

Так, у межах спільної міжнародної організації в 2022 році у відповідь на загрози, пов'язані з незаконним вивезенням військових трофеїв та озброєння з

України, правоохоронні органи Європейського Союзу активізували співпрацю з українськими партнерами для виявлення та припинення таких каналів.

Зокрема, Європол повідомив про ознаки торгівлі вогнепальною зброєю та військовими товарами на чорному ринку, що викликало занепокоєння щодо можливості потрапляння цих предметів до рук організованих злочинних угруповань або терористів. У відповідь на ці загрози 11 квітня 2022 року Європол ініціював операцію «Оскар», спрямовану на підтримку фінансових розслідувань щодо активів, пов'язаних із санкціонованими особами та юридичними особами у зв'язку з вторгненням РФ в Україну. Операція також мала на меті підтримку кримінальних розслідувань, пов'язаних з обходом економічних та торговельних санкцій ЄС.

Крім того, Інтерпол активізував перевірки на прикордонних пунктах України, що вже сприяло ідентифікації осіб, розшукуваних за різні правопорушення. Ці заходи спрямовані на запобігання зростанню злочинності, пов'язаної зі збройним конфліктом, включаючи контрабанду зброї та торгівлю нелегальними товарами.

У січні 2025 року українські правоохоронці провели масштабну операцію, під час якої було здійснено майже 700 обшуків і затримано 22 особи, причетних до незаконного обігу зброї та боєприпасів. Ця операція стала відповіддю на побоювання щодо поширення стрілецької зброї в країні, що зазнала впливу війни.

При цьому роль судово-експертної діяльності в цій операції була не менш важливою, оскільки було проведено низку експертиз щодо ідентифікації предметів військового походження, експертизи ДНК, дактилоскопічні та трасологічні експертизи, надано технічну підтримку міжнародним операціям [1].

Так, спільні зусилля українських та європейських правоохоронних органів, у тому числі й судових експертів, у 2022 році були спрямовані на виявлення та припинення каналів незаконного вивезення військових трофеїв та озброєння з України, що є важливим кроком у забезпеченні безпеки в регіоні.

Таким чином, у сучасних умовах ефективна співпраця між національними та міжнародними правоохоронними структурами набуває стратегічного значення. Інтерпол та Європол виступають важливими платформами координації зусиль у боротьбі з транснаціональною злочинністю, зокрема через залучення судово-експертного потенціалу. В українському контексті, особливо з початку повномасштабної війни, судово-експертна діяльність стала критично важливою для документування військових злочинів, ідентифікації озброєння та осіб, причетних до незаконного обігу зброї. При цьому відкритим питанням залишається вступ України до Європейського Союзу, що не лише дозволить отримати «геополітичний щит», але й розширить межі міжнародного співробітництва з Європолом, відновлення справедливості за завданні воєнні наслідки.

Список використаних джерел

1. Europol steps up efforts to trace sanctioned assets three years after Russia's invasion of Ukraine. URL : <https://www.europol.europa.eu/media-press/>

newsroom/news/europol-steps-efforts-to-trace-sanctioned-assets-three-years-after-russia%E2%80%99s-invasion-of-ukraine (дата звернення 30.04.2025).

2. Зуєв В. Інтерпол та Україна: Нормативно-правові основи та сучасний стан співробітництва. Україна і світ. *Юридичний вісник*. Одеса, 2023. С. 173–180. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v3_2023/3_2023.pdf#page=173 (дата звернення 30.04.2025).

3. Мартиненко Н. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері підвищення якості судово-експертної діяльності. Conferința științifică Internațională. 2024. С. 273–279. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/273-279_9.pdf (дата звернення 30.04.2025).

4. Про вступ України до Інтерполу : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 1992 року № 555. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.04.2025).

5. Про Національне центральне бюро Інтерполу : постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 220. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.04.2025).

6. Світличний О. П. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів України із Європолем. *Право і Суспільство*. 2023. С. 157–162. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/5_2023/24.pdf (дата звернення 30.04.2025).

7. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол від 13.06.1956 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text (дата звернення 30.04.2025).

8. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14 грудня 2016 року № 984_001-16. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (дата звернення 30.04.2025).

Шинкаренко Дмитро,

завідувач сектору дослідження
наркотичних засобів, психотропних
речовин, їх аналогів та прекурсорів
відділу досліджень матеріалів,
речовин і виробів Черкаського
НДЕКЦ МВС

Король Костянтин,

завідувач відділу досліджень
матеріалів, речовин і виробів
Черкаського НДЕКЦ МВС

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА ВМІСТ ПІДКОНТРОЛЬНИХ РЕЧОВИН

За оцінками спеціалістів експертних установ, в останні роки на території України різко збільшився незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин напівсинтетичного та синтетичного походження.

Усупереч прийнятим нормативним документам, а саме закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів» від 15 лютого 1995 року, закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» від 15 лютого 1995 року, постанови Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 року «Про перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», дотримання яких на державному рівні контролюють правоохоронні органи, ситуація критично погіршується [1].

Одним із шляхів розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин є їх поширення в місцях позбавлення волі, слідчих ізоляторах тощо. Доставка чи пересилання заборонених до обігу речовин до вказаних установ відбувається способами, які максимально запобігають їх виявленню за запахом чи за зовнішніми ознаками. З цією метою підконтрольні речовини направляються в герметичних посудинах, пакетах, засобах гігієни, або в продуктах харчування (наприклад, цукерках, хлібобулочних та макаронних виробах, закритих консервних банках зі згущеним молоком, медом, кабачковою ікрою тощо, в різній консервації: з варенням, соліннями, у шкаралупі волоських горіхів та навіть курячих яйцях, з яких попередньо білок і жовток викачують за допомогою медичного шприца [2].

Зазначені продукти харчування, що містять підконтрольні речовини, усе частіше вилучаються з нелегального обігу на території України, стаючи об'єктом судової експертизи.

Аналітичний підхід, призначений для ідентифікації досліджуваних речовин, передбачає використання декількох, не пов'язаних між собою методів: методи категорії А – для забезпечення високого рівня селективності, категорії В – середнього рівня селективності, категорії С – низького рівня селективності [3].

Дослідження проводилися у 2020–2025 роках на базі лабораторії відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України.

Для встановлення наявності в харчових продуктах наркотичних засобів чи психотропних речовин використовували такі методи первинної пробопідготовки.

1. Продукти харчування сухі або з низьким умістом вологи (кава, чай, цукор, сіль харчова, тощо) гомогенізують до однорідного стану, відбирають репрезентативну наважку речовини та екстрагують у метанолі; отриманий екстракт сушать за допомогою безводних Na_2SO_4 чи MgSO_4 , фільтрують за допомогою складчастого паперового фільтру та проводять подальше дослідження.

2. Продукти харчування із середнім та високим умістом вологи (хлібобулочні вироби, кондитерські вироби, консервації, тощо) попередньо гомогенізують, відбирають репрезентативну наважку і розчиняють її в деіонізованій воді за допомогою ультразвукової ванни чи струшувача; після цього проводять екстракції в нейтральному, лужному або кислому середовищах:

для проведення екстракції в нейтральному середовищі: до отриманого розчину додають 2-3 мл хлороформу (гексану) та проводять екстракцію; отриманий хлороформний екстракт відділяють, сушать за допомогою безводних Na_2SO_4 чи MgSO_4 , фільтрують, упарюють до сухого залишку, додають 1 мл метанолу і проводять розчинення; з отриманим екстрактом проводять подальше дослідження;

для проведення екстракції в лужному середовищі: до отриманого розчину додають визначену кількість 25-вісоткового розчину амоніаку, 2-3 мл хлороформу (гексану) та проводять екстракцію; отриманий хлороформний екстракт відділяють, сушать за допомогою безводних Na_2SO_4 чи MgSO_4 , фільтрують, упарюють до сухого залишку, додають 1 мл метанолу і проводять розчинення; з отриманим екстрактом проводять подальше дослідження;

для проведення екстракції в кислому середовищі: до отриманого розчину додають невелику кількість 0,1 н розчину хлоридної кислоти, 2-3 мл хлороформу (гексану) та проводять екстракцію; отриманий хлороформний екстракт відділяють, сушать за допомогою безводних Na_2SO_4 чи MgSO_4 , фільтрують, упарюють до сухого залишку, додають 1 мл метанолу і проводять розчинення; з отриманим екстрактом проводять подальше дослідження.

3. Продукти харчування, що містять желатин або інші білкові маси, екстрагують за допомогою хлороформу або суміші хлороформ-метанол (2:1) з використанням ультразвукової ванни. Продукти, які утворюють стійку емульсію, центрифугують протягом тривалого часу.

Для повноти екстракції речовин її повторюють кілька разів. Отримані екстракти об'єднують і висушують до сухого залишку. Отримані сухі залишки розчиняють метанолом, після чого проводять подальше дослідження.

З метою уникнення хибнопозитивних результатів під час концентрування розчинів здійснюють контроль можливої контамінації.

Якісне дослідження отриманих екстрактів для визначення органічних компонентів в об'єктах проводили методом газової хромато-мас-спектрометрії (ГХ-МС) за допомогою газового хроматографа Shimadzu GC 2010 Plus з мас-селективним детектором за таких умов [4]: режим вводу проби – поділ потоку газу-носія – (Split) 20:1; об'єм проби – 1 мкл; температурна програма термостата – 100 °C (тримати 3 хв), нагрів 100 °C /хв до 300 °C (тримати 10 хв); газ-носії – гелій; потік – 1,2 мл/хв; подача – постійна; колонка – J&W, HP-5MS, кат. № 19091S-433 (30,0 м*0,250 мм * 0,25 мкм); мас-селективний детектор – GCMS-QP2020 EI; режим роботи МСД – за повним іонним струмом (TIC); діапазон сканування 35–450 а.о.м.; затримка для виходу розчинника – 3,00 хв; температура іонного джерела – 230 °C; температура інжектора – 250 °C; температура інтерфейсу – 280 °C.

Кількісне визначення вмісту та маси підконтрольних речовин в об'єктах дослідження проводиться методами ГХ-МС або ГХ-ПІД з використанням калібрувального графіка чи за методом зовнішнього стандарту без побудови калібрувального графіка.

Наведені в тезах методи первинної пробопідготовки та екстракції, а також умови методу та режим роботи газового хромато-мас-спектрометра мають

достатню чутливість і селективність та дозволяють точно визначити якісний вміст наркотичних засобів чи психотропних речовин у складі наданих на дослідження харчових продуктів.

Список використаних джерел

1. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 року.
2. Конопельський В. Я. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів в установах виконання покарань. *Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення*. 2023. 1/2023, 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.12>
3. Мінімальні вимоги ідентифікації конфіскованих наркотиків. Документи для лабораторій, що створюються. Міжнародний судовий стратегічний альянс IFSA. Жовтень 2014.
4. Стандартна операційна процедура SOP.DSE.19/124/2-5.4-4.02 «Якісне та кількісне дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів методом газової хромато-мас-спектрометрії» відділу ДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС.

Шкурдода Сергій,

заступник завідувача відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів – завідувач сектору фізико-хімічних досліджень Черкаського НДЕКЦ МВС

ЯКІСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНАБІНОЇДІВ У РОСЛИНАХ РОДУ КАНАБІС

Коноплі (*Cannabis sativa L*) – рослини луб'яної та олійної культури, які завдяки своїм специфічним біологічним особливостям та унікальним споживчим властивостям конопляної продукції з давніх часів набули значного поширення в побуті людей із різних країн. Коноплі також відомі як лікарські і наркотичні рослини [1].

До складу конопель входить приблизно 100 різних канабіноїдів [2], які поділяють на кілька типів (канабігероли, канабіхромени, канабідіоли, тетрагідроканабіноли, канабіельзони, ізо-тетрагідроканабіноли, канабіциклоли, канабітріоли) [3; 4] терпени та терпеноїди [5], флавоноїди та амінокислоти.

Психотропний ефект наркотичного засобу канабісу є результатом комплексної дії всіх канабіноїдів, хоча лише деякі з них мають психотропну дію в чистому вигляді. До них належать, насамперед, дельта-9-тетрагідроканабінол (Δ -9-ТГК). Такі основні канабіноїди, як КБД, КБН, КБХ, КБГ, самі по собі не

мають психотропної дії, проте здатні вносити деякі доповнення в психотропну дію ТГК [1]. Останніми роками зріс інтерес до терпенів, оскільки вони мають потенційний вплив на здоров'я і можуть взаємодіяти з іншими активними речовинами, такими як канабіноїди [5]. Враховуючи вплив терпенів, науковці вважають, що конкретні комбінації терпенів та канабіноїдів можуть мати більші терапевтичні переваги, ніж використання окремих сполук.

Об'єктами експертного дослідження зазвичай є безпосередньо рослини конопель та продукти, отримані з конопель. Для дослідження можуть надходити як безпосередньо рослини конопель та їх частини (верхівки, стебла, листя, квітки та суцвіття), так і порошки, рідини, креми, капсули, брикети тощо.

Натепер існує кілька методик, які дозволяють провести якісне дослідження канабіноїдів методом ГХ-МС [4], але методик дослідження терпенів і терпеноїдів у криміналістичній літературі практично не описано.

Виходячи з вищевикладеного, нами було продовжено пошук оптимальної методики для якісного визначення в канабісі та продуктах канабісу не тільки канабіноїдів, але й терпенів та терпеноїдів.

Метою дослідження є підбір деяких параметрів газохроматографічного дослідження, а саме температури термостату газового хроматографа, з метою найбільш повного розділення та ідентифікації канабіноїдів, терпенів та терпеноїдів на хроматограмі під час дослідження канабісу та продуктів канабісу методом ГХ/МС.

Матеріали, інструменти та методика дослідження

Об'єктом дослідження була речовина рослинного походження, що надходила на дослідження до ВДМРВ Черкаського НДЕКЦ МВС протягом 2024–2025 рр.

Для ідентифікації канабіноїдів і терпенів використовували газовий хроматограф Agilent Technologies 6890N (ГХ) із мас-селективним детектором Agilent Technologies 5975B (МСД). Хроматографічна колонка J&W, HP-5MS (30,0 м·0,25 мм·0,25 мкм). Температурна програма термостату: 80 °C (тримати 2 хв) → 20 °C /хв до 200 °C → 4 °C/хв до 240 °C (тримати 5 хв) → 25 °C/хв до 280 °C (тримати 2 хв). Режим вводу проби: з поділом потоку (Split 20:1). Газ-носій – гелій. Об'єм проби – 1 мкл. Режим роботи МСД – за повним йонним струмом (SCAN). Аналіз хроматограм проводили за допомогою програмного забезпечення MSD Productivity ChemStation Rev.D.03.00.611 SP1, із використанням мас-спектральних баз даних NIST, SWGDRUG, CaymanSpectralLibrary.

Пробопідготовка – від об'єкта дослідження відбирали наважку речовини масою 0,5 г, переносили у скляний флакон, додавали 5 мл етилацетату та проводили екстракцію на ультразвуковій ванні впродовж 20 хв. Отриманий розчин фільтрували, переносили до віали та досліджували за допомогою газового хроматографа з мас-селективним детектором (ГХ-МС). Ідентифікацію виявлених речовин проводили за їх мас-спектрами.

Час виходу деяких канабіноїдів, терпенів і терпеноїдів за зазначених вище умов наведено в таблиці 1.

Час виходу деяких канабіноїдів, моно- та сесквітерпенів

№ п/п	Назва речовини	Час виходу (RT), хв
Терпени та терпеноїди		
1.	α -пінен (α -Pinene)	3,228
2.	Камфен (Camphene)	3,402
3.	Сабінен (Sabinene)	3,599
4.	β -пінен (β -Pinene)	3,652
5.	Мірцен (β -мірцен) (Myrcene)	3,719
6.	Терпінен (alfa-Terpinene, terpineol, p-Mentha-1,3-diene)	3,999
7.	Лімонен (Limonene)	4,129
8.	Евкаліптол (Eucalyptol, p-Cineole)	4,167
9.	Оцімен (Ocimene)	4,273
10.	γ -терпінен (γ -Terpinene, p-Mentha-1,4-diene, Crithmene, Moslene)	4,408
11.	Ліналоол (Linalool)	4,752
12.	Фенхол (Fenchol)	4,941
13.	Борнеол (Borneol)	5,414
14.	Терпінеол (Terpineol, 1-Terpinen-4-ol, 4-Terpineol, 4-Carvomenthenol)	5,486
15.	Альфа-Терпінеол (alfa-Terpineol)	5,588
16.	Карвеол (cis-Carveol)	5,828
17.	Карвеол	5,925
18.	<i>транс</i> –цитраль (α -цитраль) гераніальний –Е ізомер цитралю	5,978
19.	<i>цис</i> –цитраль (β -цитраль) нераль –Z ізомер цитралю	6,199
20.	Каріофілен (β -Caryophyllene) (BCP)	7,390
21.	Elemene	7,427
22.	Гумулен (α -Humulene, α -Caryophyllene)	7,620
23.	β -Selinene	7,822
24.	α -Selinene	7,875
25.	Valencene	8,174
26.	Caryophyllene Oxide	8,471
27.	Гуайол (Guaiol)	8,533
28.	α -Bisabolol (левоментол)	9,071
Канабіноїди		
29.	Канабіциклол Cannabicyclol (CBL, CBL-C5)	15,772
30.	Tetrahydrocannabivarin Acetate	15,820
31.	Cannabispinol (alpha-Cannabispiranol, beta-Cannabispiranol)	16,133

32.	Тетрагідроканабіварін (ТГВ) Tetrahydrocannabivarin (THCV, THV, O-4394, GWP42004, Δ ⁹ -THCV-C3)	16,287
33.	Cannabispiran (Cannabispirone)	17,053
34.	Канабідіол (КБД) (Cannabidiol (CBD, CBD-C5)	17,915
35.	Канабіхромен (КБХ) Cannabichromene (CBC, CBC-C5)	18,035
36.	Cannabicumaronone-C5 (CBCON-C 5)	18,661
37.	Δ ⁹ -THC Acetate (THC acetate ester, O-acetyl-THC, THC-O, AcO-THC)	18,875
38.	Cannabigerol monomethyl ether (CBGM, [(E)-CBG-C 5], O-methyl Cannabigerol)	18,991
39.	Канабіельзоїн Cannabielsoin (CBE-C5)	19,138
40.	Канабіцитран Cannabicitran (CBTC)	19,244
41.	Δ ⁸ -тетрагідроканабінол (Δ ⁸ -THC) Δ-8-tetrahydrocannabinol	19,265
42.	Тетрагідроканабінол, ТГК (THC, Δ ⁹ -THC, Δ ⁹ -тетрагідроканабінол, Δ ¹ -тетрагідроканабінол, дронабінол)	19,778
43.	Delta9-THCH Acetate (THC-C6 Acetate)	20,804
44.	Канабігерол Cannabigerol (CBG, [(E)-CBG-C 5])	20,862
45.	Канабінол Cannabinol (CBN, CBN-C 5)	21,030
46.	9-Hydroxyhexahydrocannabinol (9-OH-HHC)	21,603
47.	delta11-Tetrahydrocannabinol (Δ ^{9,11} – THC, exo-THC)	22,403
48.	10(S)-hydroxy-9(R)-Hexahydrocannabinol (10(S)-hydroxy-9(R)-HHC)	23,503
49.	Delta9-THC-C8 (Δ ⁹ - Tetrahydrocannabinol-C8)	24,589

Висновки

У результаті проведення комплексу експериментальних досліджень встановлено оптимальний температурний режим для термостату під час дослідження канабісу та продуктів канабісу методом ГХ-МС.

Зазначений режим термостату дозволяє розділити та ідентифікувати канабіноїди, терпени та терпеноїди методом ГХ-МС.

Речовини, які належать до класу терпенів і терпеноїдів, мають час утримання на хроматограмі від приблизно 3 до 9 хв, а канабіноїди мають час утримання приблизно від 15 до 20 хв, що дозволяє гарантовано виявити як речовини класу терпенів та терпеноїдів, так і речовини класу канабіноїдів. При цьому велика різниця в часі утримання виключає взаємний вплив під час виявлення сполук цих класів.

Наведений метод дозволяє проводити хемотипування канабісу встановленням відносного співвідношення терпенів і терпеноїдів, а саме β-каріофілену, d-лімонену, β-мірцену, α-пінену, γ-терпінену тощо.

Доведено, що розроблений метод може бути використаний для якісного визначення канабіноїдів, терпенів і терпеноїдів, а також для хемотипування канабісу та продуктів канабісу.

Список використаних джерел

1. Шкурдода С. В., Солодовнік Т. В., Пасічник В. В., Король К. П., Шинкаренко Д. Ю. Методики визначення вмісту дельта-9 тетрагідроканабінолу в насінні конопель методом газової хроматографії: аналіз і наукове обґрунтування. *Вісник Черкаського державного технологічного університету*. 1/2021. С. 173–182. DOI: 10.24025/2306-4412.1.2021.230000
2. Aizpurua-Olaizola O., Soydaner U., Öztürk E., Schibano D., Simsir Y., Navarro P., Etzebarria N., Usobiaga A. Evolution of the Cannabinoid and Terpene Content during the Growth of Cannabis sativa Plants from Different Chemotypes. *Journal of Natural Products*. 1964. V. 79, № 2, P. 324–331. DOI: 10.1021/acs.jnatprod.5b00949
3. Pertwee R. G. Pharmacological and therapeutic targets for Δ^9 -tetrahydrocannabinol and cannabidiol. *Euphytica*. 2004. V. 140, № 1–2, P. 73–82. DOI:10.1007/s10681-004-4756-9
4. Шкурдода С. В. Пасічник В. В., Король К. П. Якісне та кількісне визначення канабіноїдів у частинах рослин конопель методом хромато-мас-спектрометрії : метод. рек. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 54 с.
5. Sarma ND, Waye A, ElSohly MA, Brown PN, Elzinga S, Johnson HE, Marles RJ, Melanson JE, Russo E, Deyton L, Hudalla C, Vrdoljak GA, Wurzer JH, Khan IA, Kim NC, Giancaspro GI. Cannabis Inflorescence for Medical Purposes: USP Considerations for Quality Attributes. *J Nat Prod*. 2020 Apr 24;83(4):1334-1351. doi: 10.1021/acs.jnatprod.9b01200. Epub 2020 Apr 13. PMID: 32281793

Шминдюк Юрій,

старший судовий експерт сектору
автотехнічних досліджень відділу
автотехнічних та транспортно-
товарознавчих досліджень
Тернопільського НДЕКЦ МВС

Бодоряк Юрій,

завідувач відділу автотехнічних та
транспортно-товарознавчих досліджень
Тернопільського НДЕКЦ МВС

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗТАШУВАННЯ МІСЦЯ НАЇЗДУ

Аналіз дорожньо-транспортних пригод є важливою складовою інженерно-транспортної експертизи, що дозволяє встановити механізм події та оцінити дії учасників. Одним із ключових аспектів дослідження є визначення параметрів руху транспортного засобу перед наїздом.

У сучасній експертній практиці використовуються різні методи визначення розташування місця наїзду, проте багато з них мають певні обмеження, пов'язані

з варіативністю дорожньо-транспортних ситуацій. Тому актуальним є розроблення математичних моделей, що дозволяють більш точно визначати розташування місця наїзду відносно зафіксованої слідової інформації чи сталих орієнтирів.

Метою цього дослідження є виведення та обґрунтування математичної моделі для визначення розташування місця наїзду відносно зафіксованої слідової інформації чи сталих орієнтирів. Запропонована модель базується на законах кінематики та динаміки руху транспортного засобу та може бути використана в експертній практиці для більш об'єктивного аналізу дорожньо-транспортних пригод.

Розглянуто теоретичні основи моделювання процесу гальмування, виведення відповідного рівняння, а також можливості практичного застосування отриманих результатів у експертній діяльності.

Основні контрольні параметри математичного моделювання:

транспортний засіб рухався прямолінійно;

наїзд на пішохода відбувся в процесі гальмування транспортного засобу;

гальмування відбувалося рівномірно (константне сповільнення);

дорожнє покриття та шини забезпечували однакове зчеплення на всьому шляху сповільнення транспортного засобу;

у момент первинного контактування транспортного засобу із пішоходом на транспортному засобі було пошкоджено (зруйновано) скляний елемент;

під час огляду місця пригоди було виявлено та зафіксовано слід гальмування переднього колеса транспортного засобу та ділянку розсіювання уламків скла транспортного засобу (осип);

вплив ухилу дороги та інших факторів може розглядатися окремо.

Під місцем наїзду на пішохода розуміють місце розташування пішохода в момент первинного його контакту з транспортним засобом при наїзді відносно елементів дорожньої обстановки. На схемі за місце наїзду приймається проекція точки первинного контакту на проїзну частину [1, с. 9].

Місцезнаходження ділянок розсіювання зруйнованих пластмасових і скляних деталей транспортного засобу несе інформацію про місце наїзду. По ширині дороги місце наїзду визначається наближено і тільки тоді, коли ділянка осипу зруйнованих деталей має велику протяжність при порівняно невеликій ширині, тобто по розташуванню центру еліпса розсіювання осколків, що майже збігається з напрямком руху об'єкта, з якого вони осипались. Осипи скла за відсутності перешкоди в напрямку руху транспортного засобу розсіюються у вигляді еліпса, ближня границя якого розміщується від місця наїзду на віддаль, близьку до переміщення осколків у поздовжньому напрямку за час вільного падіння (рис. 1).

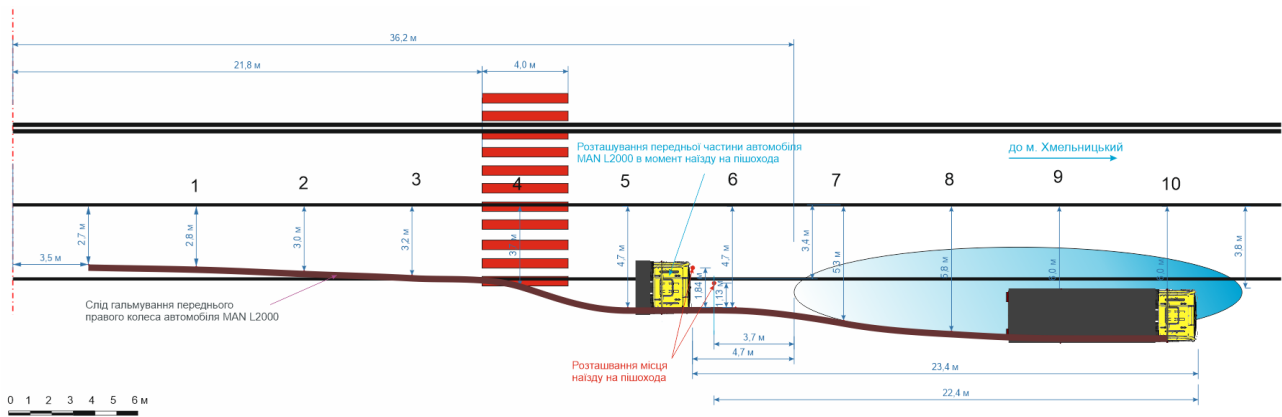

Рис. 1. Реконструкція розташування транспортного засобу в момент наїзду відносно осипу зруйнованих скляних деталей

Розташування місця наїзду на пішохода в поздовжньому напрямку відносно зафіксованої під час огляду місця пригоди слідової інформації розраховується за формулою (1) [2, с. 78]:

$$S = 0,125 \times V_n \times \sqrt{h}, \quad (1)$$

де V_n – швидкість руху транспортного засобу в момент наїзду, км/год;

h – висота розташування нижньої частини зруйнованого скла, м.

Згідно з методологією проведення судової інженерно-транспортної експертизи за спеціальністю 10.1 «Дослідження обставин та механізму дорожньо-транспортних пригод» швидкість руху транспортного засобу в момент наїзду розраховується за формулою (2):

$$V_n = \sqrt{V_a^2 - 25,92 \times S'_T \times j}, \quad (2)$$

де V_a – швидкість руху транспортного засобу до початку гальмування, км/год;

j – усталене сповільнення технічно справного транспортного засобу, м/с²;

S'_T – відстань яку подолав загальмований транспортний засіб до місця наїзду, м. Розраховується за формулою (3):

$$S'_T = S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2}, \quad (3)$$

де $S'_{ю}$ – величина відстані від місця розташування початку сліду гальмування до місця наїзду, м;

C – величина переднього звісу транспортного засобу, м;

t_3 – час наростання сповільнення транспортного засобу при екстреному гальмуванні, с.

Крім того, розташування місця наїзду на пішохода в поздовжньому напрямку відносно зафіксованої під час огляду місця пригоди слідової інформації можна розрахувати за формулою (4):

$$S = S_o - S'_{ю}, \quad (4)$$

де S_o – величина відстані від місця розташування початку сліду гальмування до місця розташування ближньої границі еліпса осипу скла, м.

Отже, із системи відомих рівнянь (5) знайдемо величину відстані від місця розташування початку сліду гальмування до місця наїзду:

$$\begin{cases} S = S_o - S'_{ю} \\ S = 0,125 \times V_h \times \sqrt{h} \\ V_h = \sqrt{V_a^2 - 25,92 \times S'_T \times j} \\ S'_T = S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2} \end{cases} \quad (5)$$

Застосувавши метод підстановки, отримаємо рівняння (6):

$$S_o - S'_{ю} = 0,125 \times \left(\sqrt{V_a^2 - 25,92 \times \left(S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2} \right) \times j} \right) \times \sqrt{h} \quad (6)$$

Позбувшись коренів, розкривши дужки та розподіливши множники, отримаємо рівняння (7–11):

$$(S_o - S'_{ю})^2 = (0,125)^2 \times h \times \left(V_a^2 - 25,92 \times \left[S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2} \right] \times j \right), \quad (7)$$

$$S_o^2 - 2 \times S_o \times S'_{ю} + S'^2_{ю} = 0,015625 \times h \times \left(V_a^2 - 25,92 \times \left[S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2} \right] \times j \right), \quad (8)$$

$$S_o^2 - 2 \times S_o \times S'_{ю} + S'^2_{ю} = 0,015625 \times V_a^2 \times h - 0,015625 \times h \times 25,92 \times \left(S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2} \right) \times j, \quad (9)$$

$$S_o^2 - 2 \times S_o \times S'_{ю} + S'^2_{ю} = 0,015625 \times V_a^2 \times h - 0,405 \times h \times j \times \left(S'_{ю} - C + \frac{V_a \times t_3}{7,2} \right), \quad (10)$$

$$\begin{aligned} S_o^2 - 2 \times S_o \times S'_{ю} + S'^2_{ю} &= 0,015625 \times V_a^2 \times h - 0,405 \times h \times j \times S'_{ю} + 0,405 \times h \times j \times C + \\ &+ 0,05625 \times V_a \times h \times j \times t_3 \end{aligned} \quad (11)$$

Звівши до стандартної форми, отримаємо квадратне рівняння (12), розв'язком якого буде вираз (13):

$$\begin{aligned} S'^2_{ю} + (0,405 \times h \times j - 2 \times S_o) \times S'_{ю} + \\ + (S_o^2 - 0,405 \times C \times h \times j - 0,015625 \times V_a^2 \times h + 0,05625 \times V_a \times h \times j \times t_3) &= 0, \end{aligned} \quad (12)$$

$$S'_{ю} = \frac{-(0,405 \times h \times j - 2 \times S_o) \pm \sqrt{(0,405 \times h \times j - 2 \times S_o)^2 - 4 \times \left(S_o^2 - 0,405 \times C \times h \times j - 0,015625 \times \right. \\ \left. \times V_a^2 \times h + 0,05625 \times V_a \times h \times j \times t_3 \right)}}{2} \quad (13)$$

У результаті, застосовуючи формулу (4), можна встановити розташування місця наїзду на пішохода в поздовжньому напрямку відносно зафіксованої під час огляду місця пригоди слідової інформації.

Запропонована математична модель дозволяє визначати розташування місця наїзду на пішохода в поздовжньому напрямку відносно зафіксованої під час огляду місця пригоди слідової інформації, може стати корисним інструментом для експертного аналізу механізму дорожньо-транспортних пригод та може застосовуватися у практиці інженерно-транспортних експертиз. Практичне застосування моделі сприятиме більш точному визначенню розташування місця наїзду відносно слідової інформації.

Водночас модель має певні обмеження, пов'язані з умовами руху транспортного засобу та похибками вимірювань, що необхідно враховувати під час її використання в експертній діяльності.

Список використаних джерел

1. Тлумачний словник основних термінів судової автотехнічної і транспортно-трасологічної експертизи / укл.: В. Б. Кисельов, В. Д. Гардерман, П. В. Галаса. Київ : КНДІСЕ, 2000. 20 с.
2. Експертні технології: транспортно-трасологічні дослідження : практ. порадник / [авт.-уклад.: С. О. Шевцов, В. В. Косяков, М. С. Слотвинський, С. С. Колпаков] ; М-во внутр. справ України ; Експертна служба ; Державний наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України. Київ, 2025. 160 с.
3. Транспортно-трасологическая экспертиза по делам о ДТП (Диагностические исследования) : метод. пособие / отв. ред. Корухов Ю. Г. М. : ВНИИСЭ, 1988. Выпуск 2. 120 с.
4. Галаса П. В. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод [Текст] : посібник для спеціалістів та водіїв-аматорів / П. В. Галаса, В. Б. Кисельов, А. С. Куйбіда та ін.; під заг. ред. П. В. Галаси. Київ : Український центр післяварійного захисту «ЕКСПЕРТ-СЕРВІС». 1995. 190 с. : іл.

Шульженко Оксана,

старший судовий експерт сектору
товарознавчих та гемологічних
досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних,
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності Сумського
НДЕКЦ МВС

ПРОЦЕСУАЛЬНА РОЛЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В СУДІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Судова експертиза є невід'ємною складовою процесу доказування в кримінальному, цивільному та адміністративному провадженні. Однак, незважаючи на вагомість висновків експерта, його процесуальний статус у судочинстві залишається обмеженим і викликає наукову та практичну дискусію.

Згідно з чинним законодавством, зокрема Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 69), судовий експерт належить до категорії «інших учасників кримінального провадження», на відміну від сторін або потерпілого. Такий підхід позбавляє експерта низки важливих процесуальних прав, які могли б бути використані для захисту об'єктивності та точності експертного висновку [1, с. 28].

На практиці експерт є не лише носієм спеціальних знань, а й активним учасником процесу, що безпосередньо впливає на формування доказової бази. Водночас, експерт не має права заявляти клопотання, оскаржувати дії слідчого або суду, вимагати додаткових матеріалів чи надання пояснень, якщо такі дії не ініційовані стороною. Це створює ситуації, коли висновок формується на неповних або викривлених даних, а сам експерт позбавлений можливості ініціювати процесуальні дії на захист об'єктивності дослідження.

Науковці та практики пропонують розширити процесуальні права експерта, визнавши його суб'єктом доказування, адже експертний висновок є самостійним видом доказу. Такий підхід логічний і погляду європейських практик, де судовий експерт відіграє активну роль у поясненні, обґрунтуванні та захисті своїх висновків у суді. Це дозволило б експерту, зокрема:

виступати з роз'ясненнями під час слухань;

звертатися до суду в разі спотворення чи маніпуляції його висновками.

Доцільним було б внести зміни до ст. 69 КПК України, передбачивши окремий підпункт про розширений статус судового експерта. Також доцільним є внесення змін до ст. 101 КПК України, доповнивши її нормами, які гарантують експерту право брати участь у судовому дослідженні висновку, захищаючи його зміст. Такий підхід сприятиме підвищенню якості судової експертизи та довіри до її результатів [2, с. 77].

У ряді судових рішень спостерігається тенденція до «пасивного» сприйняття експерта – як мовчазного учасника, що лише передає письмовий документ. Водночас, коли експерти надають пояснення в суді, вони не завжди

мають процесуальні гарантії, зокрема щодо права обґрунтованої відповіді на зауваження сторін. Такі обмеження суперечать принципу змагальності, де кожен учасник має бути рівним у правах.

Порівняльно-правовим аналізом встановлено, що в законодавстві Німеччини та Франції судовий експерт має ширші повноваження – він може заявляти процесуальні зауваження, рекомендувати залучення додаткових джерел, а також брати участь у формуванні завдань експертизи на етапі її призначення. Це підтверджує, що реформа статусу експерта в Україні відповідає європейським тенденціям розвитку кримінального процесу [3, с. 99].

Таким чином, існує об'єктивна необхідність оновлення процесуального статусу експерта з урахуванням його ролі у формуванні доказів. Визнання експерта суб'єктом доказування, надання йому права на ініціативу в межах судового процесу та гарантії захисту об'єктивності висновків сприятимуть не лише підвищенню якості правосуддя, але й авторитету самої судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гусаров К. В. Кримінальний процес : підручник. Харків : Право, 2020. 528 с.
2. Назаров В. В. Судово-експертна діяльність в Україні: правові та організаційні основи. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 320 с.
3. Дикань І. Л. Судова експертиза у кримінальному процесі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.

Шумер Ігор,

старший судовий експерт сектору
будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності відділу
товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Сумського НДЕКЦ МВС

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Актуальність судової експертизи під час воєнного стану полягає в забезпеченні справедливості та правосуддя в умовах збройного конфлікту, коли збір доказів стає складнішим, а потреба у фаховому аналізі зростає.

Судові експертизи відіграють ключову роль у документуванні воєнних злочинів, визначенні винуватців та відновленні прав постраждалих, що є критично важливим для міжнародного правосуддя. Воєнний стан змушує

переглядати методики та інструменти експертних досліджень, адаптуючи їх до умов підвищеного ризику та нестабільності.

Ефективне проведення судової експертизи сприяє зміцненню верховенства права та захисту прав людини, а також формує основу для післявоєнного відновлення та примирення.

Дослідження цієї теми є надзвичайно важливим для забезпечення належного функціонування правової системи в умовах воєнного стану. Багато науковців приділяють увагу дослідженню питань судової експертизи в умовах воєнного стану : В. Бондаренко-Берегович, Б. Гамалюк, В. Лямпель, Р. Цимбаліста, М. Грига, Є. Демидова, К. Латиш, Р. Кірін, О. Подольхова, С. Корнійко, В. Маруніч, М. Одарюк, А. Тимчишин, В. Яремчук та І. Яценко зробили значний внесок у розвиток цієї важливої теми. Вони аналізували інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні, розглядали актуальні експертні дослідження, що є важливими в умовах воєнного стану, та вивчали нормативно-правове регулювання криміналістичних експертиз. Їхні дослідження спрямовані на вдосконалення поняття судової експертизи, визначення найбільш затребуваних видів судової експертизи під час війни, а також на інновації в захисті суб'єктивних прав людини за умов воєнного стану.

Проблемам організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану присвятили свої праці В. Бондаренко-Берегович [1], яка широко дослідила особливості організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану, а також запропонувала шляхи вдосконалення цієї правової галузі відповідно до вимог воєнного часу; М. Грига [2], у статті якої розкрито специфіку проведення судових експертиз та означено їх характерні риси в умовах ведення війни; Р. Кірін та О. Подольхова [3], які дослідили чинну нормативно-правову базу у сфері судово-експертної діяльності та виокремили ключові риси поняття «судова експертиза»; В. Яремчук [4], означивши найзатребуваніші види судових експертиз в умовах воєнного стану та дослідивши специфіку їх організації.

Дослідження має на меті проаналізувати особливості проведення судової експертизи в умовах збройного конфлікту та шляхи оптимізації організації судово-експертної діяльності відповідно до вимог воєнного часу. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення у сфері судово-експертної діяльності в Україні; 2) праці вітчизняних дослідників у межах означеної теми.

Серед методів дослідження, які застосовувалися під час підготовки наукового дослідження, можна виділити такі: аналітичної обробки інформації (використано під час дослідження поняття «судова експертиза»), узагальнення (за допомогою цього методу розкрито особливості організації судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану), систематизація (цей метод дозволив систематизувати шляхи вдосконалення проведення судових експертиз в умовах воєнного стану).

Учасники судово-експертної діяльності або процесу – слідство, прокуратура та суд – повинні мати широкі юридичні знання, які дозволяють їм самостійно, без зовнішньої допомоги, розбиратися в усіх юридичних питаннях кримінальних справ і юриспруденції. Усі питання, що вимагають спеціальних знань і виходять

за межі професійних та юридичних знань слідчого, прокурора чи судді, повинні вирішуватися з допомогою відповідних фахівців через проведення експертизи, яка є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо з метою надання висновків з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5, с. 228].

Основні положення судово-експертної діяльності викладені в Законі України «Про судову експертизу» № 4038-ХІІ від 25.02.1994. Закон не містить термінологічного визначення цього поняття, але розкриває його сутність у преамбулі та окремих статтях. Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя в Україні незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки» [6]. Судова експертиза є процесуальною дією в доказуванні зі специфічною формою, під час якої експерт, застосовуючи свої спеціальні знання, навички та досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Саме ця специфічна форма відрізняє експертизу від інших процесуальних засобів доказування, особливо від залучення спеціалістів для виявлення, фіксації та вилучення доказів [7, с. 231]. Судово-експертна діяльність зосереджується лише на проведенні судової експертизи, що є досить вузьким підходом. Проведення досліджень, безумовно, є важливою частиною судово-експертної діяльності, але вона не обмежується лише цим. Виконання судової експертизи передбачає реалізацію функцій судового експерта, що включають як проведення досліджень, так і надання об'єктивного та обґрунтованого письмового висновку.

Так, одним із важливих видів судової експертизи є будівельно-технічний напрям, який вирішує певний спектр запитань. В умовах воєнної агресії особливо актуальним є питання визначення збитків, завданих агресією РФ.

З початку вторгнення РФ в Україну експерти-будівельники зіткнулися з дуже нагальними питаннями щодо процедури обстеження об'єктів, які зазнали руйнування внаслідок авіаційних ударів і обстрілів, та визначення матеріальної шкоди. Встановлення переліку, аналіз суті, пошук шляхів вирішення проблем судово-експертної діяльності з перших днів повномасштабної війни в Україні перебувають в полі зору всіх суб'єктів правоохоронної системи [8].

Першочерговим завданням було формулювання загального бачення питань, які постали перед слідством під час розслідування злочинів, передбачених статтею 438 Кримінального кодексу України. Загалом орієнтовний перелік питань, які має вирішувати будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертиза, визначений в розділі II п. 5 «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», які затверджені наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) [9]. Порядок проведення судових експертиз Експертною службою МВС відбувається у відповідності до Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ

України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України 17.07.2017 № 591 [10].

Спільним наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 № 3904/1223, за погодженням Голови Державної регуляторної служби України, було затверджено Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності [11].

Вказана Методика застосовується під час оцінки (визначення розміру) реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання. Механізми оцінки (визначення розміру) реальних збитків, упущеної вигоди та оцінки потреб у відновленні, що наведені в цій Методиці, розроблено на підставі національних та міжнародних стандартів оцінки, а також керівних принципів Світового банку щодо оцінки збитків та інших матеріалів, що розроблені організаціями, визнаними у світовому співтоваристві.

Ця Методика є обов'язковою для використання під час оцінки збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, проведення судової експертизи (експертного дослідження), пов'язаної з оцінкою збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, та її положення переважають над іншими положеннями нормативно-правових актів, методик, рекомендацій тощо, які регулюють питання визначення розміру збитків, завданих підприємствам, установам, організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності

Проблематика проведення судових експертиз щодо визначення збитків, завданих збройною агресією РФ, охоплює низку складних юридичних, методичних та практичних аспектів. Ось основні проблеми:

1. Відсутність єдиних підходів розрахунку збитків.

В Україні наразі немає затвердженої універсальної методики визначення шкоди від військової агресії (включаючи прямі, непрямі та упущену вигоду).

Експерти використовують різні підходи: економічні, будівельно-технічні, екологічні, іноді адаптовані з цивільно-правової або адміністративної практики.

Як наслідок, це веде до варіативності результатів та проблем із визнанням висновків у суді.

2. Складність збирання доказів і документування.

Через бойові дії на території України в багатьох випадках неможливо зафіксувати пошкодження або зібрати первинну документацію (технічну, бухгалтерську, проєктну тощо).

Докази руйнувань часто спираються на фото, відео, свідчення очевидців, що можуть не відповідати вимогам для судово-економічної експертизи.

3. Кваліфікація збитків як наслідків міжнародного злочину.

Питання про класифікацію шкоди: чи йдеться про злочин агресії, воєнний злочин або злочин проти людяності — це має правове значення для вибору методу оцінки та юрисдикції суду.

Внутрішні суди мають можливість обмежити практику роботи у сфері міжнародного гуманітарного права та стандартів відшкодування шкоди у збройних конфліктах.

4. Визначення суб'єкта, що несе відповідальність.

Судово-експертні установи зараз не дають висновків щодо правової відповідальності держави-агресора, однак це важливе питання для міжнародного розгляду.

Часто незрозуміло, чи потрібно ідентифікувати іншого виконавця (наприклад, конкретне військове з'єднання РФ), чи достатньо встановити факт обстрілу з території під контролем РФ.

5. Нормативно-правова невизначеність і порушення судової практики.

Новизна ситуації (масові руйнування внаслідок міжнародної агресії) створює правовий вакуум: малонаціональних рішень, прецедентів і роз'яснень.

Чинні положення ГПК, ЦПК, КПК та законодавства про експертизу не пристосовані до масштабів війни.

6. Етичні та безпекові питання.

Робота експертів у зоні бойових дій або на деокупованих територіях пов'язана з ризиками для життя, що обмежує можливості обстеження об'єктів.

Можливий тиск або вплив сторін конфлікту на висновки.

7. Проблеми виконання рішень.

Якщо суд і визнає факт і суму шкоди, то виконати рішення про компенсацію від РФ поки що неможливо (немає механізмів прямого стягнення).

Це має значення для майбутніх міжнародних компенсаційних механізмів (наприклад, через спеціальні фонди, арбітражі, Міжнародний суд ООН).

Тобто на сьогодні існують певні правові колізії щодо застосування нормативних документів під час проведення судових будівельно-технічних експертиз для визначення розміру збитків. Таким чином, у контексті питань щодо розвитку судової експертизи в процесі відновлення держави після завершення бойових дій важливим є питання коригування деяких спірних моментів у законодавчих актах, які регулюють судово-експертну діяльність.

Однак, виходячи з аналізу даних теорії і практики призначення і проведення судових експертиз у частині визначення збитків, завданих збройною агресією РФ, та визначення вартості відновлювального ремонту будівель і споруд, що зазнали пошкоджень, руйнувань внаслідок збройної агресії РФ, не можна визнати що вищевказані проблеми на цій стадії вирішені.

Список використаних джерел

1. Бондаренко-Берегович В. Судово-експертна діяльність в умовах військового стану. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/12782/12844> (дата звернення: 29.04.2025).

2. Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) С. 58–62.
3. Кірін Р., Подольхова О. Перспективи вдосконалення поняття «судова експертиза». *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 85–88. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf#page=85> (дата звернення: 29.04.2025).
4. Яремчук В. Судова експертиза і криміналістика: інновації у захисті суб'єктивних прав людини за умов воєнного стану. *Теорія та практика правозастосування в сучасних умовах державотворення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 05 травня 2023 року). Івано-Франківськ : РВВ ЗВО «Університет Короля Данила». 2023. С. 328–329. URL: http://repository.ukd.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/510/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%202023%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=329 (дата звернення: 29.04.2025).
5. Одарюк М. Судова експертиза у кримінальному процесі. *International scientific and practical conference «European potential for the development of legal science, legislation and law enforcement practice»* : conference proceedings, February 26–27, 2021. С. 227–230. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/121/3319/7045-1>. (дата звернення: 29.04.2025).
6. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 28. ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 29.04.2025).
7. Тимчишин А. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/1_2023.pdf#page=228 (дата звернення: 29.04.2025).
8. Долинський С. М., Кураш С. Я., Рак М. С. Проблеми проведення судових експертиз військового майна в умовах воєнного стану. *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період* : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса-Львів, 28 вересня 2022 року): тези доповідей / відп. ред. Дмитро Кішко, Роман Заяць. Львів : Растр-7, 2022. С. 46–48.
9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_06_01/an/445644/REG3145.html (дата звернення: 29.04.2025).

10. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 липня 2017 року № 591 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

11. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

Шурдук Інна,

кандидат технічних наук, головний
судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень
Полтавського НДЕКЦ МВС

СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ТОВАРІВ ОБОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Захист державної безпеки та обороноздатності країни залежить сьогодні від якості і стану товарів оборонного призначення. Якщо говорити про судові товарознавчі експертизи товарів оборонного призначення, то вони допомагають встановити якість, відповідність визначеним вимогам, фактичну вартість зазначених товарів та вирішити низку питань під час розгляду судових справ або на етапі досудового розслідування.

Поняття «товари оборонного призначення» визначене положеннями Закону України «Про оборонні закупівлі» [1], відповідно до яких перелік зазначених товарів досить великий: озброєння, військова та спеціальна техніка, зброя і боєприпаси, спеціальні комплектувальні вироби для їх виготовлення та експлуатації, матеріали та обладнання, спеціально призначені для їх розроблення, виготовлення або використання, спеціальні технічні засоби, технічні засоби розвідки, засоби технічного та криптографічного захисту інформації, засоби спеціального зв'язку, космічна техніка військового та подвійного призначення, засоби індивідуального захисту (бронежилети всіх класів захисту, протиударні, кулезахисні шоломи, комплекти протиударного захисту тощо), спеціальні засоби (кайданки, кийки тощо), спеціальні (спеціалізовані) транспортні засоби; комп'ютерна, оптична, вимірювальна та інша техніка; спеціальний формений одяг, необхідний для виконання завдань правоохоронними органами, структурними підрозділами органів виконавчої влади, що реалізують державну політику тощо.

Судова товарознавча експертиза товарів оборонного призначення має низку специфічних особливостей, зумовлених як правовим статусом об'єктів дослідження, так і вимогами до їх обліку, маркування та сертифікації. Такі товари часто підпадають під дію режиму державної таємниці або експортного контролю, що вимагає від судового експерта високого рівня фахової підготовки та наявності доступу до спеціальної нормативної документації. Крім того, під час дослідження їх показників якості, відповідності технічним характеристикам чи визначення ринкової вартості слід враховувати вузькоспеціалізоване призначення продукції, її складність, обмеженість у цивільному використанні, а також наявність державних стандартів або відомчих технічних умов.

Слід зазначити, що товари оборонного призначення в межах товарознавчих експертиз можуть бути як об'єктами дослідження за спеціальністю 12.5. «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння» – озброєння, військова та спеціальна техніка, зброя і боєприпаси, спеціальні комплектувальні вироби для їх виготовлення та експлуатації тощо, так і об'єктами дослідження за спеціальністю 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» – засоби індивідуального захисту, комп'ютерна, оптична, вимірювальна техніка тощо.

Проведення судової товарознавчої експертизи вимагає від експерта ґрунтовних знань нормативно-правових актів, зокрема: Закон України «Про судову експертизу»; Закон України «Про державні закупівлі»; Закон України «Про державну таємницю»; Постанова КМУ від 11.11.2022 № 1275 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану»; Постанова КМУ від 20.11.2023 № 345 (у редакції постанови КМУ від 10 грудня 2024 р. № 1425) «Про затвердження Порядку здійснення державного експортного контролю за товарами військового призначення» тощо; а також врахування нормативно-технічних документів: технічні регламенти, національні стандарти (ДСТУ), технічні умови (ТУ) на конкретні види товарів оборонного призначення; інструкції та настанови Міноборони України; стандарти НАТО (STANAG), які частково імплементовані в українське законодавство.

Алгоритм визначення ринкової вартості товарів оборонного призначення (ТОП) включає в себе стандартні етапи, проте на кожному з них судовий експерт має враховувати особливості досліджуваних товарів:

I етап: вивчення матеріалів – ознайомлення із наданими матеріалами та первинною документацією на об'єкт дослідження (контрактами, специфікаціями, сертифікатами відповідності, актами приймання-передачі, технічними паспортами тощо). Слід враховувати достатність необхідних вихідних даних, наявність відповідних технічних характеристик досліджуваних товарів та обмеженість обігу ТОП відповідно до Закону України «Про державну таємницю» [2] та з урахуванням положень Постанови КМУ № 1275 від 11.11.2022 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» [3], а саме: п. 43 «... Державні замовники здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю, а також закупівлі озброєння, військової та

спеціальної техніки, ракет і боєприпасів та їх складових частин, послуг із розроблення, ремонту, модернізації озброєння, військової і спеціальної техніки, боєприпасів та їх складових частин та товарів, робіт і послуг для будівництва військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд без застосування видів (процедур) закупівель, визначених Законами України “Про оборонні закупівлі” та “Про публічні закупівлі”...» та п. 44 «...На період дії воєнного стану державне регулювання очікуваної вартості (ціни) товарів, робіт і послуг оборонного призначення за оборонними закупівлями під час застосування неконкурентної процедури закупівлі не здійснюється, крім випадку, встановленого постановою КМУ від 11 листопада 2022 р. № 1275 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» .., а також застосування заходів антимонопольного регулювання...»;

II етап: ідентифікація об’єкта – шляхом аналізу наданих документів на досліджувані ТОП (контракти, специфікації, сертифікати відповідності, акти приймання-передачі, технічні паспорти тощо) або натурального огляду (за необхідності та можливості); встановлення призначення, типу, моделі виробу; відповідності виробу вимогам замовника, існуючим стандартам, технічним умовам чи іншим технічним та експлуатаційним документам;

III етап: аналіз технічного стану (за умови натурального огляду ТОП) – встановлюється комплектність виробу, відсутність чи наявність дефектів зовнішнього вигляду (механічних пошкоджень, корозії, деформацій тощо), відповідність фізико-механічних показників (за умови наявності результатів лабораторних досліджень) шляхом застосування порівняльного аналізу технічних характеристик, результатів візуального та інструментального дослідження;

IV етап: визначення ринкової вартості ТОП – можливе із застосуванням усіх методичних підходів відповідно Національного стандарту № 1 [4] у разі наявності необхідної інформації (порівняльний, витратний, дохідний). Проте на практиці найбільш широке застосування має порівняльний методичний підхід. Слід зазначити, що судовому експерту під час визначення ринкової вартості ТОП серед іншого слід враховувати критерії, якими керуються під час здійснення закупівель під час оцінки пропозицій учасників закупівель (умови оплати; строк виконання; рівень забезпечення життєвого циклу (гарантійне та сервісне обслуговування, утилізація тощо); локалізація виробництва; вартість життєвого циклу; рівень експлуатаційних витрат; проходження державних та інших випробувань державним замовником або факт прийняття державним замовником на озброєння; наявність сертифікатів відповідності вимогам стандартів НАТО (AQAP), які передбачені статтею 17 ЗУ «Про оборонні закупівлі» [1], та можуть мати вплив на кінцеве формування цінової пропозиції ТОП;

V етап: оформлення результатів.

Слід зазначити, що судова товарознавча експертиза товарів оборонного призначення супроводжується низкою об’єктивних труднощів, які зумовлені як особливостями самих об’єктів дослідження, так і чинними умовами організації роботи у сфері оборонних закупівель. Наприклад, виникає складність

ідентифікації деяких товарів оборонного призначення, яка зумовлена їх специфічною номенклатурою, що включає широкий спектр виробів із складними технічними характеристиками. Ідентифікація таких товарів ускладнюється через наявність модифікацій одного й того самого типу виробу, які відрізняються за внутрішніми (часто неочевидними) конструктивними особливостями; використання подвійних технологій, коли виріб може одночасно застосовуватись у військовій і цивільній сферах, що потребує додаткової ідентифікації цільового призначення; наявність у виробів засекречених характеристик, інформація про які не розголошується навіть у межах відкритого судового процесу. Вирішення складності встановлення належності виробу до визначеної категорії можливе шляхом застосування судовими експертами комбінованих методів дослідження (одночасно документальні, натурні та лабораторні) із залученням судових експертів різних спеціальностей та спеціалістів певної галузі).

Наступною проблемою під час експертних досліджень товарів оборонного призначення є відсутність сертифікації або єдиних стандартів. Вітчизняна нормативно-правова база у сфері стандартизації товарів оборонного призначення залишається недостатньо уніфікованою. Часто виникають ситуації, коли окремі зразки продукції не мають затверджених технічних умов або державних стандартів; показники та технічні характеристики доступні лише в закритих оборонних системах і недоступні для експерта; відсутні єдині критерії оцінювання якості і надійності, особливо щодо новітніх технологій (безпілотних систем, елементів кіберзахисту тощо). Це змушує експертів орієнтуватися на міжнародні стандарти (зокрема, STANAG, ISO) або на технічні описи виробника, що може створювати ризики неоднозначного тлумачення результатів експертизи.

Також, як зазначалося раніше, судові експерти під час дослідження товарів оборонного призначення стикаються з проблемою доступу до інформації, оскільки значна частина такої інформації має обмежений доступ відповідно до вимог законодавства про державну таємницю. Це створює низку складнощів, приміром обмеження доступу до технічної документації, у якій викладені окремі характеристики виробів, впливає на можливість підбору подібного майна та унеможливорює визначення вартості таких об'єктів.

Таким чином, судова товарознавча експертиза товарів оборонного призначення, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо властивостей, значень показників якості, комплектності, технічного стану та вартості продукції оборонного призначення, має певні особливості проведення. Серед основних виділено такі: складність ідентифікації деяких видів продукції, відсутність сертифікації окремих виробів та обмежений доступ до необхідної інформації.

Список використаних джерел

1. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX (редакція від 26.12.2024) // База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

2. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII № (редакція від 30.10.2024) // База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

3. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 № 1275 // База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.04.2025).

4. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 (редакція від 11.08.2022) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 29.04.2025).

Щербак Катерина,

судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

Родигін Олександр,

судовий експерт сектору дослідження сильнодіючих та отруйних лікарських засобів відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

**ГЕКСАГІДРОКАНАБІНОЛ – ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ,
ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ**

Гексагідроканабінол (далі – ГГК) з'явився в Україні як новий напівсинтетичний канабіноїд, що раніше активно поширювався в країнах Європи та Сполучених Штатах Америки. Його популярність швидко зростала завдяки юридичній прогалині: у більшості країн, зокрема в Україні до листопада 2024 року, ця речовина не входила до переліку заборонених. ГГК утворюється в

результаті хімічної реакції гідрування – додавання водню до молекули тетрагідроканабінолу (далі – ТГК). ГГК подібний до ТГК за хімічною будовою, однак має певні структурні відмінності, що, своєю чергою, можуть зумовлювати інший механізм дії в організмі людини при його вживанні [1].

Така популярність ГГК була також спричинена маркетинговою компонентною, оскільки цю речовину рекламували як «легальну», «легшу» альтернативу ТГК. ГГК активно продавався у формі вейп-картриджів, гелів, капсул і навіть кондитерських желейних виробів (рис. 1–3). Це сприяло його популярності серед молоді та споживачів, які шукали психоактивний ефект, але уникали юридичних ризиків, пов'язаних із ТГК.

Рис. 1–3. Об'єкти дослідження, які містять у своєму складі ГГК

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1306 «Про внесення змін до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» гексагідроканабінол, а також його похідні, такі як гексагідроканабінолілацетат, гексагідроканабіфорол та гексагідроканабігексол віднесено до списку № 2 таблиці II «Психотропні речовини, обіг яких обмежено» [2].

Відповідно до звіту за 2024 рік, опублікованого Європейським агентством з наркотиків (EUDA), яке займається збором, аналізом та розповсюдженням інформації про наркотики та наркозалежність у країнах ЄС та сусідніх регіонах, гексагідроканабінол набирає поширеності на нелегальному ринку підконтрольних речовин [3].

У літературі наводяться різні методи синтезу ГГК – як із компонентів коноплі, так і з хімічно споріднених сполук. Використання природних продуктів є більш доцільним для масового синтезу ГГК, тоді як застосування схожих за

хімічною структурою сполук дозволяє отримати різноманітні стереоізмери та аналоги ГГК [4].

Синтез з використанням фітоканабіноїдів, отриманих з екстракту канабісу, полягає в тому, що канабідіол (КБД), який не є підконтрольною речовиною і отримується з промислових видів коноплі, піддається кислотно-каталізованій циклізації при підвищеній температурі. У результаті утворюється термодинамічно більш стабільний $\Delta 8$ -ТГК разом із ізомером $\Delta 9$ -ТГК, а також широкий спектр побічних продуктів. Для каталізу цього процесу використовуються етанольні розчини хлористого водню або фосфорної кислоти, хлориду цинку, сульфамінової кислоти чи піридину гідрохлориду. Співвідношення двох ізомерів ТГК, а також кількість і хімічна природа побічних продуктів залежать від умов реакції. Наприклад, у нещодавно запатентованому методі використання п-толуолсульфонової кислоти (p-TSA) або каталізатора трифториду бору в оптимізованих умовах дозволяє отримати продукти, збагачені або $\Delta 8$ -ТГК, або $\Delta 9$ -ТГК, відповідно. Останні дослідження аналізували склад продуктів внутрішньомолекулярної циклізації КБД з використанням різних протонних кислот і кислот Льюїса в різних розчинниках. У підсумку, КБД є вихідною речовиною, а $\Delta 8$ -ТГК – безпосереднім попередником ГГК.

Синтез ГГК та його стереоізомерів шляхом каталітичного гідрування ТГК при атмосферному тиску вперше був опублікований у 1940 році, шляхом відновлення оксидом платини (каталізатор Адама) або з використанням як каталізатора паладію на деревному вугіллі. Метод залежить від наявності $\Delta 8/\Delta 9$ -ТГК і підходить для великомасштабного виробництва ГГК. (Неочищені суміші $\Delta 8/\Delta 9$ -ТГК тепер легко доступні шляхом кислотно-каталізованої циклізації КБД, отримані з промислової коноплі з низьким вмістом ТГК). Залежно від реакції в кінцевому продукті може домінувати один з епімерів. Було помічено, що каталітичне гідрування $\Delta 9$ -ТГК з використанням платинового каталізатора дає ізомери 9α -ГГК і 9β -ГГК у приблизному співвідношенні 1:2, тоді як використання каталізатора паладій / вугілля дало два епімери у співвідношенні 1:1 або у співвідношенні 3:7. Навпаки, гідрування $\Delta 8$ -ТГК, використовуючи каталізатор на основі оксиду платини, сприяє утворенню аксіального ізомеру 9α -ГГК над екваторіальним ізомером 9β -ГГК у співвідношенні 3:1. Етанол або оцтова кислота були найбільш широко використовуваними розчинниками для такого каталізатора гідрування (рис. 4).

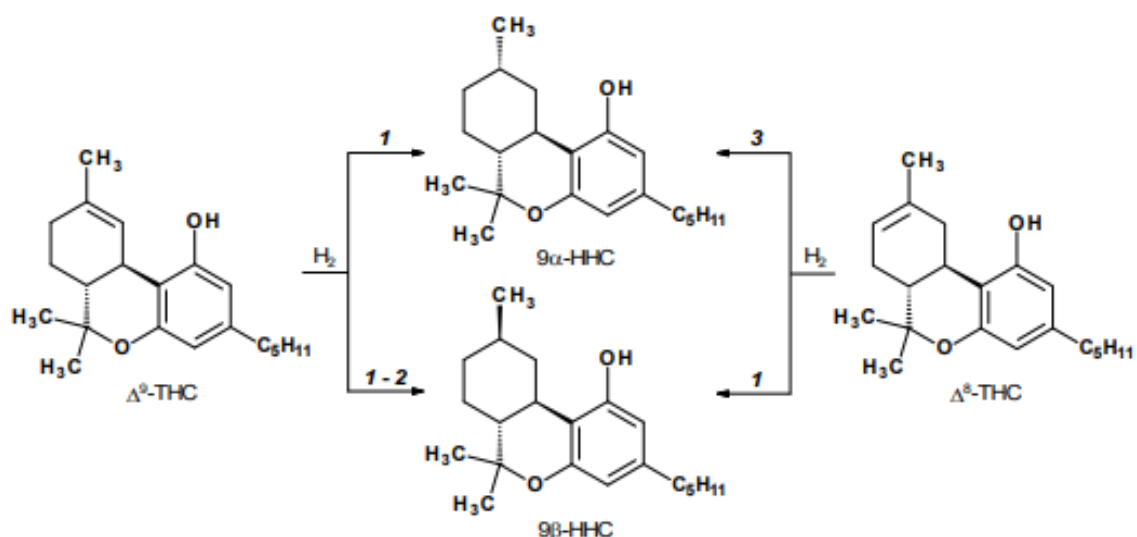

Рис. 4. Синтез суміші ізомерів ГГК

Враховуючи наведені методи синтезу, можна зробити висновок, що в досліджених об'єктах, які містять ГГК, зазвичай виявляється рацемічна суміш із невизначеним стереохімічним складом. Крім того, є ймовірність наявності інших ізомерів ГГК, що пояснюється проведенням синтезу в кустарних умовах, де недостатній контроль за хімічними процесами може впливати на кінцевий продукт.

Дослідження ГГК, який насправді є сумішшю його стереоізомерів, методом газової хроматографії з мас-селективним детектуванням забезпечує достовірні результати щодо його ідентифікації. Зазвичай дослідження проводять без дериватизації, використовуючи доступні універсальні розчинники, наприклад метанол. Для дослідження використовують колонки з полярною нерухомою фазою. Мас-спектри двох діастереомерів, отримані в умовах іонізації електронним ударом при 70 еВ, наочно демонструють, що хроматографічна роздільна здатність забезпечує їх однозначну ідентифікацію (рис. 5, 6).

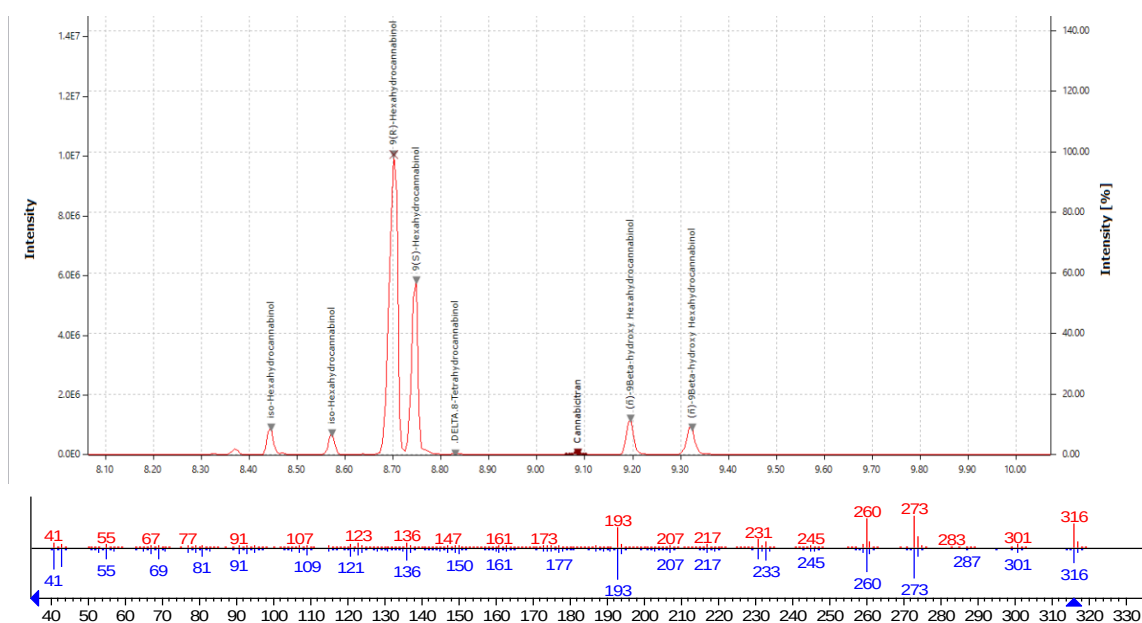

Рис. 5, 6. Хроматограма та мас-спектр об'єкта з ГГК

Аналіз наведених хроматограм свідчить про те, що виявлені піки низької інтенсивності були ідентифіковані як ГГК, проте їх поява є результатом аналітичного артефакту, а не свідченням присутності ГГК у складі об'єкта поряд із ГГК.

У разі надходження на дослідження до установ Експертної служби МВС об'єктів, які ймовірно містять гексагідроканабінол (ГГК), експерт повинен володіти спеціальними знаннями для достовірної ідентифікації речовини. Це пов'язано з тим, що ГГК може надходити у вигляді різноманітних продуктів, тож нерідко виникає ризик його хибної ідентифікації як екстракту канабісу. Згідно з методичними рекомендаціями екстракт канабісу визначається як продукт, отриманий безпосередньо з рослини. Водночас, як зазначено вище, ГГК є напівсинтетичною речовиною, яку отримують шляхом гідрування канабідіолу (КБД), що є прикладом хімічної модифікації, а не екстракції. Також варто враховувати, що ГГК, на відміну від рідкого канабісу (екстракту), належить до іншої контрольованої категорії відповідно до чинного Переліку.

Наразі актуальною залишається проблематика впровадження системного підходу до дослідження ГГК, що охоплює всі етапи аналітичного процесу: від ідентифікації речовини, пробопідготовки та очищення зразків від супутніх домішок – до формування обґрунтованих висновків і проведення кількісного визначення. Додаткову складність у дослідженні ГГК становить його якісна ідентифікація через наявність структурно подібних канабіноїдів і домішок, що можуть мати однаковий час утримання з ГГК під час розділення в колонці, виникають труднощі з точною інтеграцією хроматографічних піків, що ускладнює інтерпретацію даних. Це особливо актуально за відсутності відповідних референтних стандартів ГГК. Також певні умови пробопідготовки чи температурного режиму можуть впливати на якість розділення та стабільність аналізу, що додатково ускладнює аналіз.

Тому розробка стандартизованих методик, валідованих з урахуванням особливостей ГГК та його ізомерів, є ключовим етапом забезпечення достовірності результатів. Крім того, перспективним напрямом є проведення порівняльних досліджень, спрямованих на диференціацію ГГК від інших канабіноїдів, включно з його ізомерами та синтетичними аналогами.

Список використаних джерел

1. The Latest Research Insights on Hexahydrocannabinol Metabolism. URL: <https://www.caymanchem.com/news/the-latest-research-insights-on-hexahydrocannabinol-metabolism>
2. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Каб. Міністрів України від 06.05.2000 № 770 (станом на 19 лют. 2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п#Text>
3. Hexahydrocannabinol (HHC) and related substances | www.euda.europa.eu. EUDA home page | www.euda.europa.eu. URL: https://www.euda.europa.eu/publications/technical-reports/hhc-and-related-substances_en

4. Hexahydrocannabinol (ННС) and Δ9-tetrahydrocannabinol (Δ9-ТГК) driven activation of cannabinoid receptor 1 results in biased intracellular signaling – Scientific Reports. *Nature*. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-024-588457?fromPaywallRec=false>.

Щербаковський Михайло,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
процесу, криміналістики та
експертології ННІ № 5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (далі – Суд) є міжнародним юридичним незалежним органом правосуддя, компетенція якого поширюється на всі держави-учасниці Ради Європи, зокрема Україну, які підписали та ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція). У ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд» інститут судової експертизи не вказаний, однак аналіз рішень Суду дозволяє констатувати, що дотримання права особи на справедливий суд залежить, поміж іншим, і від забезпечення прав учасників кримінального провадження під час призначення, провадження та використання судових експертиз.

Принцип змагальності та рівності сторін вважається основним у контексті дотримання прав людини. Як випливає з тексту підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції, сторона захисту повинна мати можливість вести активний захист, зокрема шляхом залучення експертів. У рішенні у справі «Brandstetter v. Austria» Суд роз'яснив, що право на «змагальний судовий процес» (як частина розширеного поняття «права на справедливий судовий розгляд») означає, що «обом сторонам кримінального процесу (стороні обвинувачення та стороні захисту) в обов'язковому порядку має бути надано можливість користуватися експертами, залученими іншою стороною» [1].

Порушення змагальності пов'язано не тільки з неучастю сторони захисту в призначенні експертизи, а й з тим, що об'єкти дослідження найчастіше перебувають у віданні сторони обвинувачення. Так, у справі «Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia» у заявника виникнули обґрунтовані сумніви в об'єктивності експерта, якій провів дослідження й надав висновок. Однак у заявника не було можливості досліджувати за допомогою своїх експертів речовину, що зберігалася у експертній установі. Суд вирішив, що в цій справі місцеві суди були зобов'язані призначити перевірючу експертизу, оскільки додатковий доказ (висновок експерта) був необхідний для справедливого розгляду справи [2].

Звертаючись до вітчизняного законодавства, слід зазначити, що стороні захисту неможливо реалізувати право на самостійне залучення експерта на договірних умовах відповідно до ст. 243 КПК України, коли об'єкти, що необхідно дослідити, зберігаються у сторони обвинувачення, яка відмовляє у їх надані, або об'єкти знищені (пошкоджені) під час експертизи, призначеної стороною обвинувачення. На наш погляд, наведену проблемну ситуацію можна вирішити такими способами: по-перше, призначенням комісійної експертизи, яку доручити експерту зі сторони обвинувачення та експерту з боку захисту; по-друге, користуючись статтями 71, 102 КПК України, сторона захисту має право звернутися до слідчого з клопотанням про присутність визначеного нею спеціаліста під час проведення експертизи, ініційованої стороною обвинувачення; по-третє, згідно зі статтею 244 КПК України сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи щодо об'єктів, які зберігаються у сторони обвинувачення. Крім того, для дотримання принципу змагальності слід надати потерпілому такі самі права щодо залучення експерта, як і стороні захисту в контексті статей 243, 244 КПК України.

У практиці Суду є рішення, у яких розглядаються скарги, пов'язані з неправомірністю призначення експертиз. Так, у справі «Заїченко проти України» заявник неодноразово направлявся місцевим судом до психіатричної лікарні для примусового проведення психіатричної експертизи з метою встановлення його осудності у справі про адміністративне правопорушення. Суд зазначив, що в адміністративному судочинстві примусове проведення такої експертизи не передбачено, вказана лікарня мала право тільки на проведення судово-психіатричної експертизи осіб, які тримаються під вартою, тоді як заявник на час подій під вартою не перебував. Крім того, у матеріалах справи відсутні будь-які медичні або інші документи, які б обґрунтовували таке рішення. Суд вважав, що відповідач діяв у порушення презумпції психічного здоров'я заявника, а жодних, доступних заявникові механізмів, здатних забезпечити його звільнення з психіатричної лікарні, не було [3].

Судом неодноразово розглядалися скарги, пов'язані із занадто тривалим терміном проведення кримінального розслідування, зокрема у зв'язку з призначенням необґрунтовано великої кількості повторних судових експертиз. Так, у справі «Басюк проти України» заявник звернувся до Суду зі скаргою щодо непроведення національними органами ефективного розслідування обставин дорожньо-транспортної пригоди, у якій загинула його донька, що є порушенням положень Конвенції. У рішенні Суду зазначено, що під час досудового розслідування було призначено шість повторних автотехнічних експертиз для вирішення одних тих самих питань без необхідних для цього підстав, що свідчило про затягування розслідування, яке тривало більше восьми років [4].

У своїй діяльності Суд не ставить під сумнів та не переглядає оцінювання обґрунтованості проведених експертних досліджень національних експертів, але аналізує процедуру проведення та правильність використання висновків експертів з погляду дотримання прав учасників процесу. Так, Суд у рішенні по справі «Шабельник проти України (№ 2)» проаналізував оцінку висновку судово-психіатричної експертизи, який був покладений в обґрунтування

обвинувального вироку суду. Незважаючи на те, що дослідження відповідної експертизи обмежувалося визначенням психічного стану заявника у відповідний період, експерти-психіатри у висновку відзначили поведінку підекспертного, яка нібито свідчила про його участь у злочині. В обвинувальному вироку посилялися на певні фрази експертів, що не стосувалися психічного стану заявника, а для обґрунтування факту, що він вчинив вбивство. Суд вважав, що аргументація вироку та оцінювання висновку експертів-психіатрів не відповідали вимогам справедливості, притаманним пункту 1 статті 6 Конвенції [5].

Неправильне оцінювання висновків експертів було встановлено Судом у справі «Hubert Nowak v. Poland» щодо несвоєчасного надання медичної допомоги потерпілому в дорожньо-транспортній пригоді. Суд зазначив, що за чотири роки розслідування прокурор запросив і отримав загалом чотири висновки судово-медичної експертизи. Усі висновки виключали будь-яку медичну помилку з боку обвинуваченого і стали основою для постанов про припинення розслідування через відсутність складу злочину. Суд вважав, що проведення повторних експертиз було безпідставним, свідчило про хибний аналіз прокурором висновків експертів та явно суперечило зібраним доказам [6].

В аспекті змагальності Судом розглядалися справи, у яких заявники намагалися оскаржити висновки експертів, надані стороною обвинувачення, оперуючи «висновками спеціалістів». Суд вважає, що відмова національних судів визнавати висновки, підготовлені спеціалістами, як докази порушує принцип рівності сторін. Відповідно, у таких випадках констатується порушення пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції [7]. Слід зазначити, що у вітчизняній судовій практиці все частіше спостерігаються випадки, коли фахівці з різних галузей знань на замовлення найчастіше сторони захисту надають «рецензії спеціалістів» на висновки експертів, залучених стороною обвинувачення на стадії досудового розслідування. Такі рецензії містять критичні зауваження щодо методики проведеної експертизи та умовиводів експерта. У більшості випадків суди не приймають такі рецензії як джерела доказів та процесуальні документи [8], але в деяких провадженнях зауваження спеціаліста долучають до матеріалів справи [9]. Попри відсутність у процесуальному законі такого роду документа, пов'язаного з використанням спеціальних знань, практика складання рецензій набуває поширення в судочинстві. Аргументовані зауваження, наведені в рецензіях, підтверджені відповідними посиланнями на документи, наукові публікації, стандарти та інші джерела спеціальної інформації можуть бути предметом обговорення в судовому засіданні. Вказані рецензії на висновки експерта не мають статусу джерел доказів, але впливають на формування внутрішнього переконання слідчого, суду під час оцінювання науково-методичної обґрунтованості висновку експерта.

Список використаних джерел

1. Рішення у справі «Brandstetter v. Austria» від 28 серпня 1991 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57683%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57683%22]}) (дата звернення: 29.04.2025).

2. Рішення у справі «Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia» від 5 квітня 2007 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-80035%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-80035%22]}) (дата звернення: 29.04.2025).

3. Рішення у справі «Заїченко проти України (№2)» від 26 лютого 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a87#Text (дата звернення: 29.04.2025).

4. Рішення у справі «Басюк проти України» від 5 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b15#Text (дата звернення: 29.04.2025).

5. Рішення у справі «Шабельник проти України (№ 2)» від 1 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c48#Text (дата звернення: 29.04.2025).

6. Рішення у справі «Hubert Nowak v. Poland» від 12 лютого 2023 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-223024%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-223024%22]}) (дата звернення: 29.04.2025).

7. Рішення у справі «Pichugin v. Russia» від 6 червня 2017 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus/#{%22itemid%22:\[%22001-114074%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus/#{%22itemid%22:[%22001-114074%22]}) (дата звернення: 29.04.2025).

8. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 21.02.2025 р.: кримінальна справа № 755/17408/23 / *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125321794> (дата звернення: 29.04.2025).

9. Ухвала Вишгородського районного суду Київської області від 24.10.2022 р.: кримінальна справа № 363/869/21 / *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106896394> (дата звернення: 29.04.2025).

Щудро Анатолій,

кандидат технічних наук, судовий експерт відділу балістичного обліку Дніпропетровського НДЕКЦ МВС

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Глобальні зміни, що відбуваються нині в суспільстві, торкнулися багатьох галузей науки, а саме матеріалознавчих, природничих, фізичних, хімічних аспектів, та й криміналістичної науки зокрема [1].

Ці зміни зажадали від українських учених-криміналістів більш чіткого та цілеспрямованого визначення напрямів наукових досліджень, результати яких вирішують найбільш значущі та актуальні завдання, що стоять перед вітчизняною криміналістикою.

Натепер як поточний напрям криміналістичних досліджень визначено не тільки подальше вдосконалення технічних і тактико-методологічних засобів та інформаційних технологій криміналістики, що розширюють можливості їх застосування не тільки у сфері кримінального судочинства, а й в інших видах діяльності [2; 3].

Одним із найважливіших завдань будь-якої держави є боротьба зі злочинністю. Ефективність розкриття злочинів багато в чому залежить від запровадження у практику правоохоронних органів наукових засобів, а також методів виявлення та розслідування злочинів (вдосконалення криміналістичного арсеналу технічних засобів, тактико-методичних прийомів, інформаційно-технологічних засобів ведення розслідування та іншої криміналістичної діяльності).

Історично функцію для задоволення потреб суспільства у наукових засобах та методах розкриття, розслідування та запобігання злочинам з перших днів існування виконувала криміналістична наука [4; 5].

Одним із головних завдань криміналістики є сприяння своїми рекомендаціями правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю.

Отже, своєчасні та ефективні рекомендації щодо виявлення та розслідування злочинів зумовлюють розвиток криміналістичної науки.

Самим своїм народженням криміналістика зобов'язана здобуткам природничих і технічних наук [6].

Відносно швидке впровадження сучасних криміналістичних методів у практику роботи правоохоронних органів України стимулює вітчизняні наукові розробки в цій галузі та дозволило українській криміналістиці вийти за рівнем свого розвитку на європейський рівень.

Досягнення гуманітарних, природничих і технічних наук, узагальнення позитивного досвіду розкриття злочинів сприяють поглибленим розробкам фундаментальних проблем криміналістики, уточненню її предмета та системи. Досвід показує, що процеси розробки криміналістичних рекомендацій мають супроводжуватися їх втіленням у науково-методичних формах, а також відповідним вивченням правоохоронців, які займаються розкриттям та розслідуванням злочинів [7].

Криміналістика має можливості, яких не має ніяка інша наука.

Її історичний досвід, практика розкриття та розслідування злочинів; системне уявлення про закономірності механізму злочину та злочинної діяльності; узагальнені дані про сучасний стан правового регулювання та організації використання криміналістичних методів, засобів та рекомендацій у розкритті та розслідуванні злочинів; нарешті має потужну теоретичну базу.

Все це дозволяє їй успішно виявляти та реально оцінювати потреби практики в удосконаленні існуючих та створенні нових методів, засобів та рекомендацій; узагальнювати та аналізувати досягнення науки й техніки з метою пошуку можливостей задоволення таких потреб; організовувати відповідні розробки, апробацію їх результатів та впровадження у повсякденну практику діяльності правоохоронних органів тощо [8].

Таким чином, криміналістичні розробки, що відповідають сучасним реаліям, повинні втілюватися не лише в науці, а й у експертній діяльності.

Загальновизнано, що ефективність діяльності слідчого та успішне розслідування злочинів неможливе без застосування сучасних науково-технічних засобів, які допомагають виявити докази, зафіксувати їх, відображати в матеріалах справи перебіг та результати різних таких слідчих дій. Підвищення

ефективності боротьби зі злочинністю диктує необхідність пошуку нових засобів і шляхів отримання та використання доказової та орієнтувальної інформації.

Вирішення цього завдання безпосередньо пов'язане з використанням суміжних із криміналістикою галузей знань у процесі розкриття та розслідування злочинів.

У низці європейських країн давно вживаються заходи щодо прийняття законів та інших правових нормативних актів, які суттєво розширюють правову базу використання сучасних науково-технічних засобів, а також існує програма з прискореного оснащення органів розслідування сучасними засобами відеозвукозапису, прихованого спостереження, зв'язку. Високі технології змінили тактику розкриття злочинів [9–10].

Необхідно лише пам'ятати, що застосування науково-технічних засобів має бути законним та етичним, що не порушує гарантованих законом прав та інтересів громадян.

Таким чином, вивчення експертної роботи показує, що не втрачають своєї актуальності питання застосування нових та нетрадиційних методів дослідження. Нетрадиційні методи дослідження в криміналістиці – це прийоми та способи, які застосовуються лише у вирішенні поодиноких слідчих ситуацій з метою розслідування злочину, за умови, що цей прийом, метод не прийнятий ще практикою як робочий, постійний.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / [В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
2. Криміналістика : підручник / за ред. М. І. Скригонюка. Київ, 2005. 496 с.
3. Криміналістика : підручник / кол авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.
4. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. С. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
5. Криміналістика : підручник / [В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2011. 667 с.
6. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.
7. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001.
8. Макаренко Є. І. Вступ до криміналістики : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2014. 212 с.
9. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2003.

10. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005.

Юсупов Володимир,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем криміналістичного
забезпечення та судової
експертології навчально-наукового
експертно-криміналістичного
інституту Національної академії
внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Дослідження історії криміналістики і судової експертизи показує значущість підрозділів Експертної служби МВС, підкреслює їх пріоритетне значення у сфері протидії злочинності і судово-експертному забезпеченні правосуддя.

В Україні започаткування установ, які досліджували різні об'єкти, пов'язані з розслідуванням злочинних діянь, бере свій початок із часів Київської Русі. Спочатку це були окремі «обізнані особи», які мали спеціальні знання щодо певних слідів, предметів або явищ («вузьку дослідно-розшукову кваліфікацію»). У подальшому такі фахівці об'єднувалися в певні заклади, до яких цілеспрямовано зверталися органи розслідування, суд, приватні особи із запитами про необхідність дослідження об'єктів протиправних діянь.

До таких найбільш відомих експертних закладів слід віднести довідково-реєстраційні підрозділи сиских частин поліції (антропометричні станції, дактилоскопічні бюро), довідкові реєстраційно-дактилоскопічні бюро, карно-розшукові органи з антропометричними, дактилоскопічними, фотографічними відділами (за часів Гетьманату, Директорії, УНР); науково-технічні кабінети (у радянський період); експертно-криміналістичні підрозділи та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (із часу проголошення незалежності України).

Щодо історичного формування експертно-криміналістичних установ МВС України.

Характерною особливістю діяльності новостворених у кінці XIX ст. довідково-реєстраційних підрозділів була реєстраційна робота щодо осіб та різних об'єктів злочинної діяльності, накопичення такої криміналістично значущої інформації, її систематизація і створення відповідних обліків. Методами реєстраційної роботи були криміналістична фотографія, дактилоскопія, словесний портрет, створення натурних колекцій. За допомогою накопичених даних проводили ідентифікацію осіб і знарядь вчинення злочинів.

Довідково-реєстраційні підрозділи створювалися при розшукових (сискних) частинах поліції. А їх очолювали працівники, які були відомими криміналістами свого часу, професійно розкривали злочини, встановлювали підозрюваних у їх вчиненні осіб.

Слід зазначити про певну самостійність утворення і розвитку науково-технічних відділів, кабінетів, служб у період національно-визвольних подій 1917–1921 рр. На відміну від інших республік, в Україні експертно-криміналістична служба розвивалася паралельно з функціонуванням судово-експертних установ системи юстиції (а саме Київським, Одеським і Харківським кабінетом науково-судової експертизи).

Із встановленням радянської влади в Україні експертні підрозділи структурно входили до складу міліції, яка підпорядковувалася НКВС. На початку 1920-х рр. у відділі карного розшуку Головного управління міліції НКВС УСРР поряд із реєстраційно-дактилоскопічним напрямом було організовано науково-технічну службу. До неї увійшли спеціалісти, які брали участь в оглядах місця події, здійснювали фотографування його та виявлених слідів, а також могли складати письмовий висновок. У цей період розвиваються дактилоскопічні, фотографічні й алфавітні картотеки щодо осіб, причетних до злочинів; такі обліки починають накопичуватися на регіональному та республіканському рівні. Активно проводилася ідентифікація за дактилоскопічними картками.

Удосконалення науково-технічної служби в апаратах карного розшуку зумовили створення кабінету науково-технічної експертизи. У березні 1922 року НКВС УСРР затвердив нові штати Головного управління робоче-селянської міліції, відповідно до яких у відділі карного розшуку було утворено науково-технічний підвідділ у складі двох відділень – статистичного та реєстраційно-дактилоскопічного з базуванням в місті Харкові. У серпні 1923 року в структурі відділу карного розшуку Головного управління міліції (ГУМ) УСРР НКВС утворено науково-технічний кабінет, який очолив криміналіст О. А. Єлісеєв, а консультантом цього кабінету став відомий судовий медик М. С. Бокаріус.

Важлива подія в історії криміналістичних підрозділів міліції України відбулася 1932 року – на законодавчому рівні їм надано право проведення експертиз. Науково-технічну службу виведено з підпорядкування відділів карного розшуку і передано до штатів спецвідділів ГУМ та місцевих управлінь міліції 1940 року (у подальшому підпорядкування науково-технічних відділів періодично змінювалося). Штати науково-технічних підрозділів комплектуються посадами експертів.

Наказом Міністерства охорони громадського порядку УРСР від 11 квітня 1963 року № 0128 затверджено Положення про науково-технічні апарати органів охорони громадського порядку. У науково-технічних підрозділах продовжують розвиватися лабораторії спеціальних видів досліджень – хімічних, фізичних, судово-медичних (окремо від СМЕ) і біологічних, а також з дослідження матеріалів, речовин і виробів. 1970 року експертно-криміналістичні підрозділи ОВС було об'єднано з підрозділами оперативної техніки та зв'язку.

У листопаді 1981 року утворено Експертно-криміналістичне управління МВС УРСР. А в 1992 році в МВС України створено Криміналістичний центр.

Українські експерти-криміналісти першими беруться за впровадження в експертну практику методу молекулярно-генетичної ідентифікації. Успіх у цій роботі забезпечено завдяки ініціативі та наполегливості Н. М. Дяченко. У квітні 1993 року Н. М. Дяченко провела перше молекулярно-генетичне дослідження за матеріалами конкретної кримінальної справи. 1993 року керівництво МВС України прийняло рішення щодо створення лабораторії молекулярно-генетичної експертизи.

Для розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв, при Експертно-криміналістичному управлінні, експертно-криміналістичних управліннях (відділах) ГУ МВС України в Криму, УМВС України в Донецькій і Луганській областях 13 червня 1995 року було створено вибухотехнічні служби.

Визначальною віхою в розвитку експертно-криміналістичної служби стало утворення у травні 1998 року на базі Експертно-криміналістичного управління, Центру криміналістичних досліджень і Вибухотехнічної служби головного експертного підрозділу – ДНДЕКЦ МВС України і його територіальних підрозділів НДЕКЦ.

Наступною важливою датою масштабних перетворень стало формування відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988 Експертної служби МВС України як системи експертних підрозділів.

У 2002 році ДНДЕКЦ здобув повноправне членство в Європейській мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI) – офіційному консультативно-дорадчому органі Європейського Союзу з питань судової експертизи. У 2012 році ДНДЕКЦ успішно пройшов державну атестацію науково-дослідних установ. У той же час розпочинаються процеси акредитування лабораторій Експертної служби у центрі та на місцях відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025 (2002 рік) як криміналістичних (експертних) лабораторій, що проводять експертування об'єктів, які мають або можуть мати судову значущість. На сьогодні усі підрозділи Експертної служби МВС України отримали Атестати про акредитацію.

У листопаді 2015 року відбулося реформування Експертної служби МВС України. Згідно з Положенням про МВС України, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878, МВС України організовує в межах повноважень, передбачених законом, організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності; організовує і забезпечує проведення судової експертизи в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення; у разі потреби забезпечує в установленому порядку участь працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду.

З 24 лютого 2022 року при повномасштабному військовому вторгненні РФ на територію України багато експертів МВС добровільно стали до лав різних підрозділів Сил оборони для відсічі збройної агресії. Експерти Експертної

служби МВС були серед перших працівників, які оглядали місця «звірських» злочинів російських солдат у Бучі, Ірпені, Гостомелі, Мощуні та інших населених пунктах Київщини, що була визволена у квітні 2022 року. Нині підрозділи Експертної служби МВС виконують важливі завдання, зокрема й щодо дослідження ракетно-артилерійських боєприпасів, їх залишків, якими ворог завдає ударів по мирному населенню нашої держави; встановлення невпізнаних трупів (їх частин) – жертв війни за допомогою ДНК-досліджень; участі в оглядах місць воєнних злочинів РФ тощо. Багато експертів продовжують нести військову службу на передовій.

Отже, Експертна служба МВС України пройшла певні етапи розвитку:

- 1) діяльність новостворених підрозділів з довідково-реєстраційними функціями і започаткуванням криміналістичної ідентифікації і криміналістичної реєстрації (кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст.);
- 2) експертні підрозділи при національно-визвольних змаганнях України і в перші роки встановлення радянської влади (1917–1923 рр.);
- 3) становлення науково-технічної служби (радянський період);
- 4) розвиток науково-дослідних експертно-криміналістичних підрозділів у незалежній Україні (1991–2015 рр.);
- 5) реформування експертно-криміналістичних підрозділів в системі МВС України (2015–2022 рр.);
- 6) сучасний розвиток підрозділів Експертної служби МВС України в умовах воєнних викликів і загроз (з 2022 року й донині).

Ющенко Юрій,

старший судовий експерт сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА

На сьогодні під час боротьби українського народу в умовах повномасштабної збройної агресії РФ за незалежність, територіальну цілісність та суверенітет України перед судовими експертами постає актуальне питання щодо визначення вартості військового майна.

В Експертній службі МВС судові експертизи, на вирішення яких ставляться питання щодо визначення вартості військового майна, проводяться судовими експертами, які мають кваліфікацію судового експерта з правом проведення експертизи військового майна за експертною спеціальністю 12.5 «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння».

Законом України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» визначена дефініція «військове майно» – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, усі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [1].

Більш детально дефініція «військове майно» розкрита у наказі Міністра оборони України «Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України» [2], у якому визначено таке:

військове (корабельне) господарство – це сукупність сил і засобів, які входять до складу військових частин (кораблів) і з'єднань, а також передані їм у постійне чи тимчасове користування різні об'єкти матеріально-технічної бази, матеріальні засоби, призначені для забезпечення бойової підготовки і виховної роботи, військового побуту, правильної експлуатації, ремонту, зберігання озброєння, військової техніки і майна.

При цьому переліки військового майна (за їх видами), наведені в зазначених нормативно-правових актах, не є вичерпними. У своїй сукупності вказані обставини становлять певні методичні труднощі для експертів при визначенні вартості військового майна.

Відповідно до положень Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань [3] (далі – Методика):

за цією Методикою визначається залишкова вартість майна Збройних Сил, СБУ, Управління державної охорони, Національної гвардії, Держприкордонслужби та інших утворених відповідно до законів військових формувань, Держспецзв'язку, а також майна МВС для цілей його відчуження, реалізації, утилізації, списання та оренди рухомого військового майна;

військовим майном є всі види озброєння, боєприпаси, військова техніка, спеціальні запасні комплектуючі вироби і частини до військової техніки та майна, вибухові речовини, паливо, пально-мастильні матеріали, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, продовольче, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, інженерне майно, засоби радіаційного, хімічного, біологічного захисту та інше закріплене за військовими формуваннями, Держспецзв'язку, МВС майно, крім нерухомого майна.

Порядок визначення залишкової вартості військового майна за вказаною Методикою складається з двох окремих етапів: завдання першого з них – це встановлення первинної вартості товару на визначену дату, другого – встановлення сукупного коефіцієнту зносу. На вимогу вказаної Методики органами забезпечення Збройних сил України у 2000–2001 роках складалися прейскуранти (каталоги) з первинними цінами на майже всі матеріальні цінності, які використовувалися військовими формуваннями, у тому числі й на майно, виготовлене до 1991 року.

Військові частини ведуть облік закріпленого за ними майна в кількісних, якісних, обліково-номерних та вартісних показниках за відповідною (визначеною) номенклатурою.

Категорії військового майна та ступені його придатності за відповідною номенклатурою визначаються відповідними актами Міноборони.

За якісним (технічним) станом військове майно обліковується за ступенями придатності (придатні, непридатні) або за ґатунком (сортом) згідно з вимогами технічних умов і відповідних стандартів.

Облік військового майна в обліково-номерних показниках ведеться згідно із заводськими номерами зразків військового майна.

Облік військового майна у вартісних показниках ведеться в національній валюті України.

Вартість військового майна на дату його надходження до сфери управління Міноборони визначається за його закупівельною ціною або за вартістю (ціною), зазначеною в укладених на його виготовлення та поставку договорах.

Виходячи з вищевикладеного, під час виконання судових експертиз, на вирішення яких ставляться питання щодо визначення вартості військового майна, експертам насамперед потрібно звертати увагу саме на документальне підтвердження того факту, що об'єкт дослідження є дійсно військовим майном (тобто, за визначенням – майном Збройних Сил, СБУ, Управління державної охорони, Національної гвардії, Держприкордонслужби та інших утворених відповідно до законів військових формувань, Держспецзв'язку, а також майном МВС).

Розглянемо це на конкретному прикладі.

До одного з підрозділів Експертної служби МВС надійшла постанова про призначення експертизи військового майна, на вирішення якої поставлене запитання щодо визначення залишкової вартості бувших в експлуатації комплектуючих частин літального апарата – вертольота Ми-8МТВ (як не представленого майна).

Проведеним аналізом загальнодоступних джерел інформації експертом встановлено таке. Вертолiт Ми-8 – радянський багатоцiльовий вертолiт (лiтальний апарат), який широко використовується для виконання багатьох цивiльних i вiйськових завдань.

Цей вертолiт є свiтовим рекордсменом за кiлькiстю модифiкацiй. Зокрема, вертолiт Ми-8 зазначеної в постанові модифікації за своїм призначенням належить до багатоцільових. Таким чином, вертолiт Ми-8МТВ є багатоцiльовою модифiкацiєю вертольота Ми-8, який може застосовуватися в тому числi й у вiйськових цiлях та може належати до вiйськового майна (вiйськової технiки).

До об'єктiв експертизи вiйськового майна належать: вiйськове майно, вiйськова технiка та озброєння. Одним iз завдань, що ставляться перед експертизою вiйськового майна, є визначення вартостi об'єктiв, якi використовуються як вiйськове майно.

Проведеним аналізом наданих матерiалiв кримiнального провадження встановлено, щ в матерiалах мiститься така iнформацiя:

1) «...вертоліт Ми 8МТВ згідно з актом приймання-передавання був переданий ПрАТ «Авіаційна компанія «Українські вертольоти». Натепер у ТОВ «Авіакон» відсутня інформація щодо місця перебування та фактичного власника вищезазначеного вертольота»;

2) відповідно до інформації з листа ПрАТ «Авіакомпанія «Українські вертольоти»: «...повітряне судно Мі-8МТВ на даний час перебуває в користуванні Авіакомпанії на підставі договору оренди, укладеного з Державним підприємством «Українське авіаційне-транспортне підприємство «Хорів-АВІА» (Орендодавець). Власником повітряного судна Мі-8МТВ відповідно до реєстраційного посвідчення повітряного судна є Державне підприємство «Українське авіаційне-транспортне підприємство «Хорів-АВІА».

Тобто, з урахуванням наведеної інформації, вертоліт Мі-8МТВ не є військовим майном (державним майном, закріпленим за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України) відповідно до Закону України «Про правовий режим майна у Збройних силах України».

Виходячи з вищевикладеного, вказаний у постанові об'єкт дослідження в цьому разі не належить до об'єктів експертизи військового майна за експертною спеціальністю 12.5 «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння». Поставлене в постанові запитання може бути вирішено в межах транспортно-товарознавчої експертизи (експертна спеціальність 12.4 «Оцінка літальних апаратів»).

Список використаних джерел

1. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text> (дата звернення: 28.04.2025)

2. Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України : наказ Міністерства оборони України від 16 липня 1997 року № 300. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0615-97#Text> (дата звернення: 28.04.2025)

3. Про затвердження Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань : постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 1998 року № 759 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1158). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-98-п> (дата звернення: 28.04.2025).

Якимів Марія,

завідувач відділу біологічних досліджень та обліку Львівського НДЕКЦ МВС

Зинь Аліна,

кандидат біологічних наук, завідувач сектору обліку генетичних ознак людини відділу біологічних досліджень та обліку Львівського НДЕКЦ МВС

Глазунова Катерина,

кандидат біологічних наук, судовий експерт сектору обліку генетичних ознак людини відділу біологічних досліджень та обліку Львівського НДЕКЦ МВС

МОЖЛИВОСТІ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ГЕНЕТИЧНИХ ОЗНАК ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ГЕНЕТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВПІЗНАНИХ ТІЛ ЛЮДЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни питання ідентифікації осіб набуло особливого значення. Внаслідок активних бойових дій противника, ракетних обстрілів, окупації і деокупації територій, масових вбивств, неідентифікованих поховань, викрадень та примусової депортації людей, знищення документів та слідів злочинів тощо – створюються серйозні труднощі для встановлення особи. Криміналістичний облік генетичних ознак людини часто залишається єдиною можливістю точної ідентифікації загиблої особи. Тому реєстрація геномної інформації людини на державному рівні стає важливим інструментом, який дозволяє ефективно здійснювати ідентифікацію невідомих тіл та пошук зниклих безвісти.

Функціонування автоматизованої системи криміналістичного обліку генетичних ознак людини в Україні регулюють Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [1], Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини [2], Інструкція про порядок формування та використання обліку генетичних ознак людини Експертною службою МВС [3].

База обліку генетичних ознак людини, окрім іншого, містить масиви ДНК-профілів трупів невідомих осіб та ДНК-профілів родичів безвісти зниклих осіб. Обов'язковою умовою поміщення генетичних ознак родичів безвісти зниклих осіб до Електронного реєстру геномної інформації людини (ЕРГІЛ) є надання ними письмової згоди. В умовах воєнного стану на території України облік генетичних ознак людини різко набув актуальності, оскільки стрімко зростає кількість фактів безвісного зникнення, взяття у полон та примусової депортації

людей, виявлення тіл невстановлених осіб, фрагментів тіл людей внаслідок ракетних обстрілів, понівечених, обгорілих, екстерованих тіл тощо.

За таких умов функціонування ЕРГІЛ в Україні сприяє розслідуванню фактів виявлення невпізнаних тіл осіб та безвісного зникнення осіб, оскільки такі тіла реєструють у різних частинах території України, однак генетична інформація про них нагромаджується в єдиному масиві ЕРГІЛ, який функціонує автоматично. Практично це означає, що пошук збігів відбувається не одноразово, а постійно.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася в умовах війни в Україні та призвела до суттєвого збільшення надходження на дослідження до державних експертних установ постанов про призначення судових молекулярно-генетичних експертиз для генотипування зразків біологічного матеріалу невпізнаних трупів та зразків букального епітелію родичів безвісти зниклих осіб, терміни виконання експертиз та скерування ДНК-профілів до автоматизованої бази ЕРГІЛ збільшилися.

У 2023 році вступив в дію Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні та регулює відбір зразків у військовослужбовців, поліцейських, членів добровольчих територіальних формувань для подальшого їх профілювання. Це значно пришвидшило наповнення масиву ЕРГІЛ та ідентифікацію тіл невпізнаних осіб.

Тіла невпізнаних осіб та фрагменти тіл, які потребують ідентифікації, в умовах активних бойових дій – це часто значно обгорілі, фрагментовані, деструктивно змінені під впливом часу та природніх чинників тіла, біологічний матеріал із яких слід виловити та скерувати на молекулярно-генетичну експертизу. Виявлення масових поховань неідентифікованих осіб на деокупованих територіях держави також потребує їх ретельного судово-медичного опрацювання та виловлення біологічного матеріалу для молекулярно-генетичних досліджень. Таким матеріалом від невпізнаних тіл можуть бути зразки крові, м'язової тканини, кісткові фрагменти, зуби. Генетичне профілювання неопізнаних тіл та подальше поміщення встановленої генетичної інформації наповнює масив бази.

Профілювання осіб, які є прямими біологічними родичами безвісти зниклих, та поміщення їх ДНК-профілів до ЕРГІЛ наповнює інший масив – родичів зниклих осіб. Біологічним матеріалом родичів зниклих осіб, який направляється на молекулярно-генетичне дослідження, є зразки букального (защичного) епітелію, відбір яких є достатньо елементарним і не потребує спеціальних умов та засобів. Для відбору зразків букального епітелію в людей достатньо гігієнічних вушних паличок або спеціальних щіточок-зондів та паперових згорток і конвертів.

Результатом автоматичного пошуку збігів за цими масивами ЕРГІЛ є встановлення ймовірних родинних зв'язків, які, однак, потребують додаткових підтверджень. Додатковими ідентифікаційними ознаками, які підтверджували б версію ідентифікації особи, можуть бути додаткові генетичні ознаки: ДНК-профілі Y-хромосоми осіб, яка успадковується по чоловічій лінії; мітохондріальної ДНК, яка успадковується по жіночій лінії; X-хромосоми осіб,

ДНК-профілі інших біологічних родичів (батько-мати, син-дочка-їхня мати) для формування генеалогічних зв'язків.

Також додатковою і важливою ідентифікаційною генетичною ознакою є встановлення ДНК-профілю контактних слідів біологічного походження, виявлених на особистих речах безвісти зниклої особи, що дає можливість встановлення ДНК-профілю безвісти зниклої особи. Такими речами можуть бути надані родичами або близькими особами предмети, якими користувалася зникла особа, наприклад: зубні щітки, станки для гоління, ношені і не прані шапки, рукавиці, натільна білизна, гребінці, натільні ланцюжки, каблучки, наручні годинники тощо.

У разі відсутності у безвісти зниклої особи прямих біологічних родичів (батьки-діти) – надання на молекулярно-генетичну експертизу речей особистого вжитку стає надзвичайно актуальним, тому важливо зберегти якомога більше речей, що перебували в контакті з тілом зниклої особи та надавати їх на молекулярно-генетичне дослідження поступово – до встановлення повного профілю цієї людини та скерування його до ЄРГІЛ [4].

Додаткові методи генетичної ідентифікації підтверджуватимуть або спростовуватимуть достовірність ідентифікації особи, що є надзвичайно важливо для унеможливлення хибної ідентифікації невпізнаної особи.

Таким чином, у контексті воєнних дій, масових переміщень населення та гуманітарних викликів, облік генетичних ознак людини набуває не лише юридичного, а й важливого гуманного значення. Завдяки формуванню та використанню ЄРГІЛ держава отримує дієвий інструмент для встановлення особи загиблих, пошуку безвісти зниклих та встановлення і підтвердження родинних зв'язків. Функціонування автоматизованої системи криміналістичного обліку генетичного ознак людини – це не лише питання правосуддя, а й вияв гуманності та турботи про права та гідність кожної людини.

Список використаних джерел

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : закон України від 9 липня 2022 року 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>. (дата звернення 28.04.2025).

2. Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини : наказ МВС України від 04.08.2023 № 639. Документ z1657-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#n13> (дата звернення 28.04.2025).

3. Про затвердження Інструкції про порядок формування та використання обліку генетичних ознак людини Експертною службою МВС : наказ МВС України від 10.09.2009 №390. Документ z0963-09. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення 28.04.2025).

4. Філіппов С. Державна реєстрація геномної інформації людини: кримінологічне значення. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2023. С. 271–273.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Київ, 05 грудня 2024 року)

Київ 2024

Наукове видання

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали

**II Всеукраїнської науково-практичної конференції
з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України**

(м. Київ, 20 червня 2025 року)

Відповідальні упорядники:

Ковальов Костянтин Миколайович

Гуріна Дарія Петрівна

Воробйова Олеся Петрівна

Житник Ніна Сергіївна

Чміленко Оксана Петрівна

Верстання О. П. Чміленко, Н. С. Житник

Дизайн обкладинки О. П. Чміленко

Вул. Велика Окружна, 4,
с. Петропавлівська Борщагівка, Київська обл., 08130

ДНДЕКЦ МВС України

тел.: 374-34-26

e-mail: dndekc@mvs.gov.ua

<http://dndekc.mvs.gov.ua>